

MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőbizottság elnöke:
GRÓF BETHLEN ISTVÁN

Szerkesztőbizottság

GOMBOCZ ZOLTÁN, GRATZ GUSZTÁV, GYALÓKAY JENŐ,
HERCZEG FERENC, HÓMAN BÁLINT, JANCsó BENEDEK,
KENÉZ BÉLA, BÁRÓ KORNFELD MÓRIC, KORNIS GYULA,
LEPOLD ANTAL, MAGYARY GÉZA, PETROVICS ELEK,
RAKOVSKY IVÁN ÉS RAVASZ LÁSZLÓ

SZERKESZTI SZEKFÜ GYULA

III. KÖTET
1928 MÁJUS—AUGUSZTUS

BUDAPEST
A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG KIADÁSA

Kiadótulajdonos:
MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

HÓMAN BÁLINT
elnök

MAGYARY GÉZA
alelnök

BALOGH JÓZSEF
titkár

Minden jogot fenntartunk

KÖZEPEURÓPA BALKANIZÁLÓDÁSA.

GYAKRAN MONDJUK, — és joggal mondjuk, — hogy a békeszerződések Közép-Európát „balkanizálták“. Ennek a szónak kétféle értelme van. Jelentheti művelődési tekintetben azt, hogy a kultúra valamely magasabb fokán állott népek vagy néptörzsek egy fejletlenebb kultúra uralma alá kerültek, ami Közép-Európa keleti részéről határozottan állítható. De jelentheti politikai értelemben azt is, hogy az a bizonytalan politikai helyzet, amely a balkáni állapotokat a határok folytonos változása, a nemzeteik és nemzetiségek folytonos sűrűlődése következtében jellemezte és amely állandóan veszélyeztette az európai békét is, a Balkánról kiterjedt egész Közép-Európára. Ezáltal Közép-Európa balkanizálódásával csakis az utóbbi értelemben akarok foglalkozni. A Csehszlovák Köztársaság elnöke, Masaryk úr, 1927 október 28-án — a köztársaság fennállásának kilencedik évfordulója alkalmából — az előtte megjelent kormánytagok és kamarai elnökök előtt azt a kijelentést tette, hogy a „háború utáni államalakulatok egészségesebbek a háború előttiéknél“. Ha Közép-Európa politikailag valóban balkanizálódott, ez a megállapítás nem lehet helyes.

Mi volt politikai tekintetben a balkánállamok egymáshoz való viszonyának legfőbb jellemvonása? Kétségkívül az állandó hatalmi egyensúlynak teljes hiánya. Egyik balkánnemzet sem volt teljesen megelégedve határaival és ezeket nemcsak a Balkán-félszigeten kívül álló hatalmak (Magyarország-Ausztria, Oroszország) rovására, hanem egymás rovására is állandóan kiterjeszteni igyekeztek. A faji vetélkedés és a nemzetiségi féltékenykedés olyan helyzetet teremtett a Balkánon, amelyben — ideiglenes szövetséges alakulatoktól eltekintve — minden állam összes szomszédjainak ellensége volt. Ez a helyzet az európai politika szempontjából is veszélyeket rejtett magában. A nagyhatalmak ugyanis, kihasználván a balkánállamok közötti ellentéteket, igyekeztek azok egyikét-másikat pártfogásukba venni és ezáltal hatalmi körüket és politikai befolyásukat kiterjeszteni, ami aztán azt az állandó veszélyt rejtette magában, hogy a balkánállamok közötti konfliktusok a nagyhatalmak közötti konfliktusokká váltak. Ez tette a „keleti kérdést“ vagy „balkánkérdést“ száz éven keresztül európai tűzfészekké.

Közép-Európa néprajzi viszonyai a Balkán-félsziget néprajzi viszonyaihoz sok tekintetben hasonlóak. Itt is több egymással vetélkedő, egymással szemben ellenséges érzelmekkel eltelt, a nagy európai népcsaládokkal összehasonlítva kicsiny nép él egymás mellett, sok helyütt annyira keveredett állapotban, hogy egymással szemben való területi

elhatárolásuk teljesen lehetetlen. Erdély vagy a Bánát népessége fajilag éppen olyan kevert, mint Macedóniáé. Amíg a régi magyar-osztrák monarchia létezett, az e népek között felmerült faji ellentétek a belpolitikának legsúlyosabb kérdései közé tartoztak. Ezek az antagonizmusok elkeseredett parlamenti harcokra vezettek, ami éppenséggel nem volt a külföld szemében épületes látvány, kormányok buktak meg miattuk, itt-ott utcai zavargásokra került a dolog, de azért sohasem váltak nemzetközi jellegű ellentétekké és még kevésbé olyanokká, amelyekben a nagyhatalmak maguk is érdekelve lettek volna. A monarchiának az volt a történeti hivatása, hogy ezeket a faji vetélkedéseket és villongásokat neutralizálja és immunizálja, úgyhogy azokból nemzetközi kérdések, nemzetközi összeütközések ne keletkezessenek és hogy azok az európai békét sohasem veszélyeztessék. És ezt a történeti hivatását a monarchia teljesítette is.

A monarchia felosztása mindezeket az ellentétes erőket teljesen felszabadította és most már összecsapásuk nem belpolitikai bonyodalmakat, de nemzetközi konfliktusokat okoz. Ma Közép-Európában úgy mint a Balkánon, nincsenek oly határok, amelyek megnyugvással vétetnének és ezért állandóknak mutatkoznak, ma Közép-Európában is minden állam ellentétben áll összes közvetlen szomszédjával, ellenben rokonszenvet érez ennek túloldali szomszédja iránt, mert hiszen ez viszont a maga részéről szintén hasonlóan barátságtalan viszonyban állván az ő saját szomszédjával, szükségkép osztozik a mi, ugyanezen államra vonatkozó hangulatunkban. Így ellenséges gyűrűkre bomlik fel Európának ez az egész része. De látjuk azt is, hogy éppen úgy, mint a Balkánon, a nagyhatalmak is érdeklődni kezdenek az új középeurópai államok iránt, szövetségeseiket keresvén közöttük. Franciaországnak Közép-Európában máris több szövetségese van és előbb vagy utóbb Olaszország is törekedni fog arra, hogy ilyeneket találjon. Ebben az esetben — tökéletesen hasonlóan a balkánállamokban fennálló helyzethez — két veszedelemtől kell tartani. Az egyik az, hogy a Közép-Európában az egyes államok közt felmerülő nemzetközi konfliktusok szükségképpen konfliktusokra fognak vezetni az egyes államok nagyhatalmi protektorai között is, ami veszedelmes az európai béke szempontjából. A másik veszély az, hogy a nagyhatalmak közötti konfliktusok, amelyek esetleg egészen más, bennünket nem is érintő kérdések körül forognak, igen könnyen fognak Közép-Európában is visszahatást gyakorolni azokon' a csatornákon keresztül, amelyek a különböző szövetségi megállapodások alakjában létesülően vannak. Ez az a helyzet, amelyet a Közép-Európa balkanizálódásának kifejezésével — politikai vonatkozásban — szoktunk megjelölni. Ha még hozzávesszük, hogy a nemzeti kisebbségek problémája minden egyes új állam belpolitikájában ugyanolyan nagy és kellemetlen szerepet játszik, mint a régi magyar-osztrák monarchiában, hogy a vele kapcsolatban előforduló parlamenti viták, vagy belpolitikai helyzetek éppen olyan kevéssé épületes látványt nyújtanak és hogy az új nemzeti többségek és az új nemzeti kisebbségek közötti összeütközések manapság még gyakrabban és még hevesebb alakban vezetnek utcai zavargásokra, akkor vajmi nehezen lehet elfogadni Masaryk idézett megállapítását,

hogy a háború után kialakult állami csoportosulás szerencsésebb a háború előtti állapotoknál. Ha nem egyes nemzetek szempontjából, de az európai érdekek szerint vesszük szemügyre a dolgokat, akkor belpolitikai tekintetben, a nemzeti kisebbségi kérdéssel kapcsolatban, tökéletesen változatlanul súlyos sűrűlődásokat látunk most is és a múlt-hoz képest a különbség csak az, hogy ezek a sűrűlődések most már nemcsak egyedül belpolitikai kérdések, hanem nemzetközi összetűzésekre is vezethetnek elsősorban az egyes középeurópai államok közt, másod-sorban aztán a nagyhatalmak között is. Ez nem haladást jelent, hanem Közép-Európa népei helyzetének megromlását és ezt értjük Közép-Európa balkanizálódása alatt.

De még egy másik vonatkozásban is megromlott a középeurópai népeknek helyzete. A régi Magyarország-Ausztria a nagyhatalmak egyike volt, amely akaratát, ha komoly érdekeinek megvédéséről volt szó, rendesen érvényesíteni tudta. Hogy jó politikát folytatott-e vagy rosszat, az más kérdés, de akármilyen politikai szándékai voltak, azokat képes volt megvalósítani. Nem válhatott sohasem idegen államok ránézve teljesen közömbös politikai törekvéseinek elérésére irányuló eszközzé, nem válhatott ránézve teljesen érdekesség nélküli idegen, hatalmi versengésekben egyszerű játéklabdává. Akkor kifelé független külpolitikát tudtunk folytatni, most egyetlen a régi monarchiából keletkezett vagy annak rovására megnagyobbodott állam sem képes erre. Már pedig a külpolitika kifelé való függetlenségének megóvása, amelyet csak a nagyhatalmakkal való egyenrangúság biztosít, első-rangú érdek. Csak azok a nemzetek, amelyek függetlenek külpoliti-kájuk irányításában, képesek arra, hogy teljesen kiszámítsák az előttük álló lehetőségeket. A kicsinyeket, amelyek ily független külpolitikára nem elég erősek, az események akaratuk ellenére is magukkal sodor-ják. A külpolitikában a helyzet hasonló a tőzsdei viszonyokhoz: a nagyok majdnem mindig nyernek, a kicsinyek rendesen elvéreznek.

Ez ellen az okoskodás ellen több ellenérv hangozhatik el. Az egyik az, hogy az a régi politika, amelyet a magyar-osztrák nagyhatalom határain belül folytattunk, szintén nem volt teljesen független. Ez bizonyos mértékben igaz. Ma világpolitikai, az egész földgömböt behálózó összefüggésekből, megszámlálhatatlan ok és okozat összeját-szásából alakul ki a politika, Távoli földrészeken lezajló események visszahatást gyakorolhatnak saját sorsunk alakulására és befolyásol-hatják saját akaratunkat. Nincs oly hatalmas nemzet, amely nem volna kénytelen saját akaratát sokszor a tőle függetlenül kifejlődő viszonyok-nak alárendelni. Anglia vagy Franciaország igen gyakran húzódik vissza az olyan akadályok elől, amelyekbe politikájának gyors megvaló-sítása ütközik. Sőt igen gyakran a nagy nemzetek inkább fogpak kompromisszumokra hajlani, mert érzik, hogy politikájuknak sikere nem egyes véletlenül felmerülő és gyorsan változó konjunktúrának gyors kihasználásától függ, hanem inkább attól az állandó nyomástól, amelyet hatalmuk erejével egy bizonyos irányban az idők folyamán kifejleszteni képesek. De azért igen nagy különbség áll fenn a nagy államok és a kis országok politikai függetlensége, hogy úgy mondjuk akciós rádiusza között. Ezt a különbséget érthetővé teszi egy hasonlat.

Évezredes vita folyik az ember akaratának szabadsága kérdéséről. Ezt az akaratot determinálja számos körülmény, amely akaratunk körén kívül játszódik le, amely részben igen távol tőlünk vagy talán régen elmúlt időkben keletkezett. Ilyen értelemben van determinálva a nagyhatalmak akaratát is és csak e determináltság körén belül érvényesíthetik szabad akaratukat. De a determináló tényezők mások egy gazdaságilag független, senki másnak alá nem rendelt tényezőnél, és mások az olyannál, akinek súlyos küzdelmet kell folytatnia existenciájáért vagy aki esetleg mástól függő viszonyban van. A nagyhatalmakat inkább csak saját belátásuk korlátozza, a kicsinyek mások által felállított korlátokba is ütköznek, amelyeket belátásuk talán nem képes igazoltaknak és helyeseknek elfogadni.

Egy másik ellenvetés abban állhat, hogy hiszen vannak olyan államok, amelyek nem nagyobbak, sőt talán népességük számát tekintve kisebbek, mint mi és amelyeknél mégsem érezhető különösebben a nagyhatalmaktól való függőség. Lehet e tekintetben utalni Svájc, Hollandia vagy a skandináviai államok példájára. Ámde e példák egyike sön alkalmazható mireánk. A svájci köztársaság a hatalmak akaratából kifolyólag nyilvánított semlegesnek már 1815-ben. A békebarátok szempontjából — és ki nem volna az — kétségtelenül irigylendő helyzet. De non utánozható. Valamely ország semlegesítése nem az Ő akaratelhatározásától, hanem a hatalmakétól függ. Rendesen nem is a semlegesített ország érdekében, hanem az illető országra vonatkozólag a hatalmak között keletkező konfliktusok elhárítása érdekében, tehát a nagyhatalmak saját érdekében történik. Egyedül a maga saját elhatározásából kifolyólag egyik állam sem mondhatja ki a maga állandó semlegességét, mert kell valakinek lennie, aki ezt a semlegességet szükség esetében támadásokkal szemben fegyveresen is megvédi. És hogy még a hatalmak által kimondott semlegesítés is adandó alkalommal csak „papírrongy”, azt mutatta a világháború kezdetén Belgium példája. De non volna helyes a mi helyzetünknek Dánia vagy Hollandia, vagy Norvégia helyzetével való összehasonlítása sem. Ezek az országok az európai hatalmi politika színterének periferiáin vagy még azokon is túl fekszenek, alig van vitájuk szomszédjaikkal és a hatalmaknak az ő egymás közötti összeütközéseik esetében vajmi keveset tudnának nyújtani. Ezzel mintegy a helyzetnél fogva semlegesítődnek. Magyarország azonban az európai politika katlanjának kellős közepében fekszik, igen veszélyes helyen, ellenségektől körülveve, oly területen, amelyen a nagyhatalmi tendenciák — éppen Közép-Európa balkanizálódása folytán — igenis összeütköznek, mi tehát sem semlegesítettésre, sem természetesen adódó semlegesítődésre nem számíthatunk. Azoknak az államoknak, amelyek akár a hatalmak akaratánál fogva, akár földrajzi fekvésüknél fogva nincsenek külső veszélyek által fenyegetve, nem oly fontos, hogy az ország külpolitikája nagyobb vagy kisebb súllyal tud-e érvényesülni, mint az exponált helyzetben lévő kis országoknál.

A harmadik ellenvetés, amellyel találkozhatunk, a következő. Kétségtelen ugyan, hogy előny egy országra nézve, ha másoktól füg-

getlenül képes arra, hogy akaratát a világpolitikában döntő súllyal érvényesítse. Ámde ennek a lehetőségét a viszonyok állapítják meg, amelyek nem befolyásolhatók. A külpolitikának ilyen értelemben való függetlensége csakis igen nagy nemzeteknél állhat fenn, a viszonylag legnagyobbaknál, kivált, ha különben is legalább részben védett pozícióban vannak. A Magyarország semmi esetre sem tartozik ezekhez a nagyhatalmú államokhoz és ezen mesterségesen non lehet változtatni. Lehet változtatni szövetezések útján és ilyenforma szövetség volt (bár történetileg más alapon jött létre) a magyar-osztrák monarchia is. Ez azonban azt jelenti, hogy az illető szövetségnek akaratára kifelé ugyan függetlenebből léphet fel, nagyobb súllyal érvényesülhet, megakadályozhatja azt, hogy tagjai a hatalmak politikájában a játéklabdák szerepét játsszák, biztosíthatja, hogy azok a külpolitikának nem objektumai, de szubjektumai lehessenek, de viszont függetlenségé befelé meg van bénítva és nem tud egységes akaratnyilvánulásra jutni. Hogy ez így van, azt éppen a magyar-osztrák monarchia külpolitikája mutatja, amellyel sajátosképpen a monarchiához tartozott egyik nép sem azonosítja magát és amely valahogyan absztrahálódott és elidegenedett a népek akaratától. Mi magyarok meg vagyunk győződve róla, és ezt igazolni is tudjuk, hogy a magyar-osztrák külpolitikát döntően nem befolyásoltok. Osztrák részről szintén tagadják, hogy ők döntötték volna el a külpolitika irányát és rámutatnak arra, hogy 1867 óta külpolitikánk főbb eseményeinek legtöbbje nem osztrák befolyás folytán jött létre. A német-magyar-osztrák szövetséget a magyar Andrássy Gyula gróf teremtette meg, a magyarokra támaszkodva, a Königrätz miatti revanche-gondolatoktól nem egészen szabad osztrák konzervatív körökkel szemben; Bosznia annexiója szintén Andrássy műve volt; a Szerbiával való vámháború, mely déli szomszédunkhoz való viszonyunkat elrontotta, a magyar agrárérdekek védelmében folyt; Bosznia annexióját az ugyancsak magyar Burián báró közös pénzügyminiszternek egy memoranduma indította meg stb. Ezzel szemben utalhatunk arra, hogy a német szövetség megteremtése 1879-ben igen bölcs politika volt, amelyet az osztrák császár mint ilyen is támogatott, hogy Bosznia okkupációját a magyar közvélemény hevesen ellenezte, hogy Szerbiához való viszonyunkat nem a vámháború, hanem a szerb dinasztia változása rontotta meg és hogy Bosznia annexiójának eszméjét, ha Burián báró vetette is fel, mégis Aehrenthal gróf tette konkrét politikai akció tárgyává. Ezekről a dolgokról a végtelenségig lehet elvitakozni, végeredményben az derül ki, hogy a külpolitika nem volt sem osztrák, sem magyar, hanem valami, ami a kettő között vagy a kettő felett állott, ami el volt vonatkoztatva úgy a magyar, mint az osztrák parlamentekben kifejezésre jutott politikai akaratától. Hogy a cseheknek törekvésd, amelyek magyar-osztrák-orosz szövetség létrehozatalára irányultak, szintén nem érvényesülhettek a magyar-osztrák politikában, arra nem is kell rámutatni, a többi nemzetiségben pedig külpolitikai tekintetben határozott irányt követő akarat nem is alakult ki. Ez a helyzet bizonyítja, hogy az ilyen államszövetségekkel úgy vagyunk, mint a parlamenti koalíciókkal, amelyek rendszeren odavezetnek, hogy nem az történik, amit az egyik vagy a másik

koaleált csoport óhajt, hanem kompromisszumok révén rendszeren olyan valami, amit — egyik sem tart kívánatosnak, ez pedig a legrosszabb a politikában. Ha tehát egy ország, amely magában véve nem elég nagy arra, hogy az európai politikában való függetlenségét abban az értelemben is megóvhassa, hogy megakadályozza az országnak játék eszközévé való válását, arra gondolna, hogy erejét szövetségekkel fokozza, akkor igen meg kell fontolnia, nem fizet-e ezért belső függetlenségének feladásával túl magas árat. Kényszerítő szükség nélkül a belső függetlenséget feláldozni, hiba volna. De lehetnek esetek, amikor ez a kisebbik baj. Hogy mikor áll elő ilyen eset, az függ egyfelől attól, hogy az országot minő veszedelmek fenyegetik, másfelől attól, hogy az esetleges szövetségesekkel való kompromisszumok nem követelnek-e túlsúlyos áldozatokat saját külön nagy politikai céljaink rovására. Erre feleletet adni nem a politikai tudomány feladata, ez már a politikai ösztön, a politikai művészet területére tartozik.

Bárhogy is szemléljük a dolgokat, az a processzus, amely Magyarország-Ausztria feldarabolásán keresztül Közép-Európa balkanizálódására vezetett, semmi esetre sem teremtett a múlthoz képest kedvezőbb helyzetet. Talán az egyes államok részére sem, — ami a győzteseknél csak ezután fog elválni, — de különösen nem az európai politika, az európai béke megóvásának szempontjából. A magyar-osztrák monarchia konstrukciójában kétségkívül voltak nagy hibák. Ezek leginkább abból fakadtak, hogy a monarchia intézményei mintegy megkövesedtek egy félszázadon keresztül és nem alkalmazkodtak a változott erőviszonyokhoz. De kérdéses, hogy az a politika, amely e hibák kiküszöbölése helyett a monarchia megsemmisítésére törekedett, nem okozott-e az európai politika szempontjából több bajt, mint amennyit meggyógyított. Viszont az is lehetséges, hogy az új állapotokban rejlő veszedelmek — mindig az európai politika szempontjából nézve a dolgokat — jóval kisebbek volnának, ha azok megteremtésében több bölcsesség és mérséklet és kevesebb kapzsiság és tájékozatlanság nyilvánult volna meg. Mert hiszen el lehetett volna képzelni a magyar-osztrák monarchia felbomlása esetében is az ő helyébe lépő olyan alakulatokat, amelyek, minden közjogi kapocs nélkül, megóvták volna Közép-Európát attól a balkanizálódástól, amelybe belesülyedt. Akárhogyan álljon is a dolog, ma nevetéses vállalkozás volna a magyar-osztrák monarchiának feltámaszthatására még csak gondolni is. A mai politikának csak az lehet a feladata, hogy a Magyarország-Ausztria felbomlása után keletkezett balkanizálódási folyamatnak véget vetve, Közép-Európa konszolidálódására törekedjék. Ez azonban lehetetlen azoknak a hibáknak elhárítása nélkül, amelyek ezt a balkanizálódási folyamatot — a győztesek oldalán álló középeurópai népek kapzsisága és a nagyhatalmak tájékozatlansága folytán — megindították.

AZ IZGATÁS MÚLTJA ÉS JELENE.

HA EGY futólagos pillantást vettünk a társadalmakban hullámzó eszmeáramlatokra, gondolatokra és érzelmekre, meggyőződünk róla, hogy ezek a pszichés folyamatok végelemzésben egy tűzhelyről sugároznak és áramlanak szét. A kollektív jelenségeknél csak azt nem tudjuk, hogy hol van a tűzhely, mert mikor már észrevesszük a társadalmi pszichés jelenséget, az már régen elhagyta forrását s csak szociális formáját látjuk, de nem vagyunk képesek feltalálni azt a szikrát, mely a tüzet lángra lobbantotta. Az azonban bizonyos, hogy minden szociális lelki jelenség kezdetben egyéni volt, az egyes agyából pattant ki és úgy áradt szét a társadalomban a szuggesztió, imitáció és kontágium folytán. Az eszmék elterjedése azonban nem megy spontán. Csak akkor, ha azokban erős a vitalitás. Ha az eszmékben, gondolatokban olyan nagyfokú érdekkeltő erő van, hogy az magával ragadja az embereket; leköti azok figyelmét, s eltölti többé-kevésbé azok lelkületét és érdek* lődését. Azonban azt látjuk, hogy olyan eszmék és gondolatok is lábra kapnak és terjednek, melyekből a vitalitás hiányzik és kívülről kapnak azok életerőt. A spontán terjedő eszmék olyanok, mint az epidémiás terjedés: semmi tevékenységre sincs szükség, mégis terjednek azok saját erejükből. Azok az eszmék azonban, melyekben nincs elég energia, külső támaszra szorulnak, hogy életre kapjanak, ez a külső támaszték az izgatás. Az izgatásnál nem szabad mindjárt s kizárólag a büntetőjogi izgatásra gondolni, mert az izgatásnak többféle fajtája van. Általában, ha az izgatás értékelésének szemszögéből nézzük, úgy találjuk, hogy háromféle izgatást különböztethetünk meg: és pedig a) a hasznos; b) az erkölcsileg káros és c) a büntetendő izgatást. Ámbár értékelés szemszögéből nézve végtelen különbség van az izgatások fajtái közt, sőt diametrális ellentét van köztük; mégis azt kell mondani, hogy bármily heterogén jellegűek is az izgatások, azok mechanizmusát egy közös nevezőre kell hozni. Gépezetük teljesen egyforma, ámbár tartalmuk egészen különböző és ellentétes. A hit-térítő, ha sikert akar, ugyanazon módozatok és pszichológiai szabályok szerint fog eljárni, mint a III. internacionále agitátora, mert a hit-térítés és kommunista agitáció ugyanazon objektumra akar hatni. Mind a kettő a mások lelki életét teszi a szuggesztió, imitáció, vagy kontágium anyagává és tárgyává. Régebben, mikor még a szociológiai kérdések ismeretiének voltak, nem törődtek az eszmeáramlatokkal; nem is gondoltak arra, hogy miképp keletkeznek, fejlődnek és hanyatlanak azok; annál kevésbé gondoltak arra, hogy lehet-e azokat szabályozni. A társadalmi lélektan nagy haladása folytán azonban reáeszme-

lünk arra, hogy a társadalomban élő eszmeáramlatok, amennyiben azokban nincs vitalitás, az izgatás folytán terjednek, viszont amelyekben pedig nagyobb az életerő, amelyek tartalmuknál fogva lekötik az érdeklődést és figyelmet az emberekben, az utánzás folytán fejlődnek és terjednek. Hogy mennyivel kívül állott az emberi ismeret körén az izgatás, kitérünk abból, hogy a büntetőjogi izgatás fogalma ismeretlen volt nálunk egész az 1848-i sajtótörvényig; ez tilalmazta először az izgatást. De csak a sajtó útján elkövetett izgatást mondta ki büntetendőnek, a szóbelit nem. Általában külföldön is ismeretlen volt az izgatás, mint külön bűncselekmény; a porosz Landrecht volt az első (1794), mely külön vétségnek minősíti az állam törvényének, rendeletének gyalázását és kigúnyolását. Egy 1795 december 18-án kelt angol törvény pedig büntetni rendeli azt, aki a népet a király, a kormány, vagy alkotmány ellen gyűlöletre, vagy megvetésre ingerli; ugyanígy rendelkezik az 1822-i francia sajtótörvény. Szemben a porosz Landrechtel, itt már haladás észlelhető, mert nem az állam stb. gyalázására, hanem az izgatásra van a súlypont helyezve; ami óriási különbség, mert az állam gyalázása, hogy szociológiai műszóval fejezzem ki magamat, az állam statikája ellen irányul, míg az izgatás az állam dinamikáját támadja meg.

A törvények és rendeletek elleni engedetlenségre, valamint a bűncselekmények elkövetésére irányuló nyilvános és egyenes felhívás a francia Code-ban kerül először a bűncselekmények közé, mely ma már csaknem minden büntetőtörvénykönyvben bentfoglaltatik. Nem szorosan véve az izgatás körébe tartozik ugyan, de vérokonosságban van azzal a büntett, vagy bűntevő feldicsérése, mely a francia, olasz, spanyol, portugál, szerb, bolgár és norvég büntetőtörvényekben és az osztrák és német javaslatokban is bennfoglaltatik.

Az izgatás egyes neveit nálunk, mint a nóta infidelitatis eseteit büntették, de önálló deliktumok nem voltak. Az 1848-i sajtótörvény azonban már önálló deliktumokat alkot az izgatás egyes típusaiból s bünteti azt: a) aki sajtó útján bűncselekmény, vagy vétség elkövetésére egyenes és határozott felhívást tesz; b) aki az alkotmány és törvényes felsőség ellen engedetlenségre lázít; c) aki a felség személyének sérthetlensége stb. ellen kikel; d) aki a közbéke és csend erőszakos megzavarására lázít.

A büntetőtörvénykönyv az izgatásnak öt nemét különbözteti meg; nevezetesen: a) felhívást büntett, vagy vétség elkövetésére; b) felhívást törvény, vagy hatóságok elleni engedetlenségre; c) a társadalmi osztályok s jogintézmények elleni izgatást; d) a politikai izgatást; e) végül a büntett, vagy vétség feldicsérését.

A kommunizmus hatása alatt keletkezett az állam és a társadalom védelméről szóló 1921 évi III. törvénycikk 5. §-a pedig azt bünteti, aki az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatását, vagy megsemmisítését, különösen valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos úton való létesítését követeli; erre izgat, vagy mást felhív. Hasonlóképpen büntetendő az is, aki az említett célból több, habár nem együttlévő személyhez egyenes felhívást intéz. Izgatásért büntetendő továbbá az, aki a

katonaság, vagy csendőrség ellen gyűlöltre, vagy ezeknek szolgálati fegyelme ellen izgat.

Mint említettem, az izgatásnak három fajtáját különböztetjük meg. Nevezetesen: a) a hasznos, b) erkölcsileg káros és c) a büntetendő izgatást.

Hasznos izgatás az, amiből a társadalomnak, vagy államnak bármily, akár anyagi, akár szellemi vagy erkölcsi téren haszna vagy előnye van. Egyik legnagyobb stílusú ilyen hasznos izgatás a Rothermere-akció. Ilyen izgatás az irredentizmus; de hasznos izgatások ismerhetők fel nagy embereink emlékeinek ünneplésében is, amilyen például a Kossuth-kultusz; mert ezen a réven a múlt emlékeihez tapadó presztízs elevenedik fel; a közös múlt emlékeinek felidézése pedig az összetartozóság érzetét, tehát a társadalom kohézióját erősíti. Ha a múlt emlékei, a közös szenvedés és öröm, a közös dicsőség és bánat, szóval, ha a közös sors, az együtt átélt múlt kikapcsolódnék a társadalom életéből, olyan volna, mint a fa gyökér nélkül.

Az erkölcsileg káros izgatásoknak igen nagy a birodalma és igen nagy a hatása a kultúra visszafejlődésére, vagy hanyatlására. Ennek körébe tartozik az a sok félszeg és célszerűtlen divat, ami mint az epidémia söpör végig a társadalmakon, minden gát és akadály nélkül, mert a divat gátat és akadályt nem ismer. Ebbe a csoportba tartoznak a félszeg és irracionális konvenciók is. Csodálatos mily mély gyökere és energiája van mindennek a társadalomban, ami ösztönös, érzelmi és irracionális; az ilyen konvenciók igazi bálványok, melyek ellen fellázadni hiábavaló vállalkozás, mert a lázadót erkölcsileg kivégzik. Ezeknél a konvencióknál lehet legjobban érezni a Durkheimtől hangoztatott kényszert. Hiába itt minden okoskodás, hiába a józan ész argumentálása, a társadalmi konvenció csak egy kategorikus imperatívust ismer: a vak engedelmességet, aki be nem hódol, az a konvenció erejéhez és fontosságához képest fokozatokban bűnhődik és pedig elkezdve a nevetségessé válástól a különböző fokozatokon végig egész az erkölcsi halálig.

A büntetendő izgatásnak sokkal szűkebb a köre. Mert itt határozott, szabatosan körülírt jogi értékekről van szó, mely jogi értékek, mint a fénysugarak a gyűjtőlencsének a fókuszában, az államban és az állami rendben koncentrálnak; mert a büntett, vagy vétség elkövetésére irányuló izgatás (büntetőtörvénykönyv 171. §.) éppúgy az állam ellen irányul, közvetve az állami rend révén, mint a törvény, vagy hatóságok rendelete, vagy a társadalmi Osztály, nemzetiség, vagy hitfelekezeti elleni izgatás (büntetőtörvénykönyv 172. §.). Bármilyen jellegű is az izgatás, tudniillik akár hasznos, akár erkölcsileg káros, akár kriminális izgatás legyen is az, az izgatás vagy 1. egyéni individuális, vagy kollektíve organizált, de egyszeri, unikum, vagy 3. kollektíve organizált és állandó. Ez a három fajtája az izgatásnak legszemléltetőbb módon vizsgálható a büntetőjogi izgatásoknál. Itt az izgatásnak e három fejlődési fokozata legjobban kimutatható.

A múlt század utolsó évtizede előtt az egyéni izgatást ismertük úgyszólván kizárólag; a kilencvenes években a kollektív organizált izgatás vált szokásossá, mely a kommunizmusig folyton

izmosodott, amikor a szervezett kollektív izgatás állandósult, stabilizálódott.

Az egyéni izgatás jellemző ismérve az úgynevezett egyéni akció; ez volt csak ismeretes nálunk ötven évvel ezelőtt, midőn a büntető-törvényt megalkották. Korteszóvások, politikai beszédek adták ehhez a kriminális anyagot. De a nemzetiségi izgatásoknál már kezd az izgatás szerveződni.

Már nem egyesek spontán megnyilatkozása az izgatás, hanem nemzetiségi frakciók és egyesületek kollektív megnyilatkozásai azok. De a szervezkedés még mindig elmosódott és bizonytalan s határozott körvonalak ezeknél az izgatásoknál nincsenek. Az izgatás igazi szervezett és kollektív formát akkor vesz fel, mikor a kilencvenes években a szocialista izgatások nyomulnak előtérbe. Itt a kollektív jelleghez kapcsolódik a szervezethez. A büntetőjogi izgatás veszélyessége tulajdonképpen a szervezethez kezdődik. Mert az ebben megnyilvánuló szolidaritás ad annak erőt és hatóképességet. A szocialista izgatásokból azonban még mindig hiányzik az imminens társadalmi veszély, mert az izgatások individuális jellegűek. Egyszeriek, unikumok. Veszélyes ez is, ha nagy körét ragadja magával a munkásoknak, például a vasúti sztrájk, postás vagy vasmunkások sztrájkja, az angol szénmunkások sztrájkja. Különösen, ha az izgatás folytán kirobbant sztrájkba beleszól az utca is, ami gyakran megtörténik. De állandó veszély nincs benne, habár óriási gazdasági károkat okozhat, mert nincs benne állandóság és folytonosság és hiányzik belőle az ismétlődés veszélye. Az izgató a szocialistáknál egy sztrájkra, vagy egy — aktív vagy passzív — ellenszegülésre izgat csupán.

Igazi állami s társadalmi életet veszélyeztető az izgatás akkor, ha az állandósul, folytonos és szakadatlan s főképp a veszélyesség legnagyobb foka akkor következik be, ha az internacionálissá válik. S az izgatás veszélyes voltának szuperlatívusza az, mikor a nemzetközi izgatást egy központból igazgatják és irányítják. Ilyen csak egy van és hozzáfogható hasonló még nem is volt soha az emberiség történetében: ez a harmadik internacionále. Talán elterjedés tekintetében a teljesen ellenkező póluson hasonlítanak hozzá a nagy vallásalapítások, ha ugyan a szeretet vallását a gonoszság propagandájával nem blaszfémia összehasonlíthatni. Csak egyetlen hasonlóság van közöttük: a központ, ahonnan az eszmék szétsugároznak.

A szovjet terrornak első szabálya a vak engedelmesség. Nemcsak ellenpártot, hanem még ellenvéleményt sem tűrnek meg, a legnagyobb zsarnokság és despotizmus tivornyázik a vértől gőzölgő szovjetben, mert tudják, hogy az ellenvélemény, még inkább az ellenpárt a szovjet egyeduralmának bástyafalába éket ver, ami kezdete lehet a korlátlan hatalom bukásának. Egyrészt szilárd és kompakt szervezethez, másrészt vasszerezzel jellemzi a szovjetet. Ereje a titkos agitációban és a szakadatlan propagandában van. Soha egy pillanatra sincs szünet működésében, mely titkos és titokzatos. A büntetőtörvénykönyv alkotása idejében még mily naiv és becsületes volt az izgatás! A sajtóban vagy a hordó tetejéről szálltak szét az ürességtől kongó jelszavak. Most ellenben a vakondokat utánozzák s a föld alatt dolgoznak. Látat-

lanul, észrevétlenül és ismeretlenül. A sejtrendszerrel tökéletesítették az izgatást, melynek révén biztosítják magukat nemcsak a hatósággal, hanem egymással szemben is, mert folyton remegnek maguk is az árulástól akkor, mikor földalatti aknamunkájukkal folyton rettegésben tartják a társadalmat. A parancsok és agitátorok rajai s a propaganda-pénzek Moszkvából repülnek szét a szélrőzsa minden irányában az egész világon. Faj, nemzetiség, kultúra, civilizáció, minden mellékes a szovjet izgatás előtt. A fő, hogy izgalomban tartsa a világot s a vulkanikus erők hol itt, hol ott robbanjanak fel. Ezzel a hatalommal szemben teljesen tehetetlen a civilizált világ. Nem azért, mert nem volna tehetősége, ereje és hatalma a vörös veszedelemmel szembeszállani, hanem azért, mert az államok képtelenek az egész kultúrát átfogó magasabbrendű, szociális etika alapján álló, szélesebb perspektívájú politikára. A területéhség irracionális ösztönszerű gondolata ugatja csak a hatalmakat. Amit Novicow „L'idolatrie des kilomètres carrés“-nak nevezett el s ezt a célkitűzést elbújtatva a nacionalizmus jobban csengő jelszavába, a nemzeti egységre törekvés cégére alatt a leigázott államok testéből darabolják ki az organikus részeket. Nem jutva eszükbe Portia intő szövege:

Ez alku egy csepp vért sem ad neked,
Így hangzik a kötvény: egy font hús.

És még a hatalmak a font húsokat eszeveszetten darabolják ki a legyőzöttek testéből az őket meg nem illető csöpögő vérrel, a III. intemacionále kényelmesen berendezkedik és tért hódít az egész világon.

Az igaz, hogy itt-ott lelepleznek egyes kirobbanásokat, ámde ne felejtjük el, hogy a bűnügyi statisztika szerint száz közül csak húsz-huszonöt esetben hoz a bíró marasztaló ítéletet, a többi menekül egy vagy más okból a büntető ítélet elől. Ha már most ez az arány áll a kommunista izgatásra is, akkor nyolcvan százalékban szabadon terjesztik az izgatást. Szabadon mérgezik a tudatlan, műveletlen emberek millióinak lelkét. Pedig ez a nyolcvan százalék nagyon optimista számítás, mert a kommunista izgatok abban különböznek a többi bűnösöktől, hogy sokkal ravaszabbak, számítóbak és misztikusabbak, mint a többi bűnözők, tehát valószínű, hogy a felvénél nagyobb számban ismeretlenül maradnak.

Elképzelhető már most, hogy mily imminens veszély előtt áll a társadalom, mikor ezek a banditák nagyrészen büntetlenül agitálnak a népek milliói között. Mily erkölcsi veszély fenyegeti a kultúrát, mikor napról-napra jobban inog a talaj alatta. De hát Európa erre komolyan nem gondol! Más, hatalmi kérdések izgatják, nem veszik észre és nem értik meg, hogy míg ők a felszínen az imperializmustól hevítve kicsinyes politikai játékokat folytatják, lóit a föld alatt szakadatlanul folyik a démoni munka, hogy visszataszítsa az emberiséget abba az őskorba, amikor csakis a vad és nyers ösztönök uralkodtak.

VARGHA FERENC.

TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁSUNK ÚJABB ALAPVETÉSE.

MIDŐN a jelenlegi munkaügyi kormányzat felelős tényezői, Vass József miniszter és Dréhr Imre államtitkár, a miniszterelnök úrnak Debrecenben 1927 novemberében tartott beszédében kitűzött irányelvek szerint, a magyar szociálpolitika sarkpontjává tették az öregségi és rokkantsági biztosítást, világosan felismerték e nagy horderejű szociális reform célját: megelőzni a nyomort és a szenvedést, hogy erőssé válhasson nemzetünk.

Ennek célnak szolgáltatában előkészített magyar öregségi és rokkantsági biztosítás irányelvei a következők: az új társadalombiztosító intézmény a szolidaritás elveiből folyó biztosítás és nem karitás, a munkásbiztosításnak a társadalombiztosítással való kifejlesztésére irányuló törekvés, a betegségi és a rokkantsági biztosítás ágazatainak egységesítése, a rokkantság megszüntetése, s ennek megelőzésével, szociális szempontok érvényesítése a társadalombiztosítás intézményének pénzügyeiben.

Biztosítás-e a társadalombiztosítás, vagy sem? — a társadalompolitikának régi problémája. A jurisztikus felfogás képviselői — Masius, Rosin, Laband, Jelűnek, Sitzler, Stier-Somló és Kaskel — szerint a társadalombiztosítás nem biztosítás, mert nem a biztosítási szerződés a vele kapcsolatos jogviszonyok alapja. Ezzel a felfogással szemben Philippovich, Schmoller, Wagner biztosításnak minősítik a társadalombiztosítást, mert benne is érvényesül a biztosítás alapeszméje: securum facéré. A két álláspont nem lehet kizárólagos érvényű. A jogásziskola a biztosítást, mint jogtudományi kategóriát, a közgazdászok pedig, mint gazdaságpolitikai kategóriát értékelik, innen a nézeteltérések. A társadalombiztosítás, mint gazdaságpolitikai kategória, igenis biztosítás, mert célja valamely az érdekeltek akaratától függetlenül létrejött jövődöbeli esemény (öregség, rokkantság) valószínű anyagi hátrányainak az ugyanannak a kockázatnak kitett gazdasági alanyok között való arányos megosztása.

A társadalombiztosításnak biztosítás jellegére vonatkozó megállapítást azért kívántam előrebocsátani, mert ez a kérdés szorosan összefügg az új biztosítási ág előkészítése során megindult vita központi problémájával, az állami hozzájárulás kérdésével. Általános felfogás, hogy egy jövődöbeli eseménynek anyagi hátrányait csak azok között lehet arányosan felosztani, akik ugyanannak a kockázatnak bekövetkezése esetében a megosztást szervező intézettől, a biztosító intézménytől kártalanításban részesülnek. E felfogás szerint, ha csak az iparforgalmi népességnek meghatározott kategóriái részesülnek a

biztosító intézmény szolgáltatásaiban, indokolatlan lenne ezeknek a szolgáltatásoknak nyújtásával járó kiadások terhét azokra a társas csoportokra is ráhárítani, amelyek non részesülnek a biztosítás előnyeiben. Az állami hozzájárulás mindenkor azt jelenti, hogy a népesség, a közösség a maga egészében részesedést vállal valamely intézmény működésével kapcsolatos kiadásokból. Az állami hozzájárulás eszerint akkor indokolt, ha a társadalombiztosítás népbiztosítás, tehát annak előnyeit az összes társas csoportok élvezik, vagy élvezhetik. Amíg tehát az öregségi és rokkantsági biztosítás nem terjed ki az egész magyar népességre, addig állami hozzájárulás esetében például a mezőgazdaság hozzájárulna oly intézmény működéséhez, amelynek előnyeit csak az iparforgalmi népességhez tartozók élvezik. Amennyire logikus ez az álláspont, annyira nem tarthat igényt arra, hogy kizárólagos érvényű legyen.

A mondottakkal szemben utalok arra, hogy a társadalombiztosítás, még akkor is, ha annak hatálya szűk körre szorítkozik, nemcsak a közvetlenül érintetteknek, elsősorban a munkavállalóknak az érdeke, hanem annak megvalósításához a közösségnek, az állam által szolgáltatásnak érdeke is fűződik. Kétségtelen az, hogy a társadalomgazdasági szerkezet mindenkor bizonyos jogrenddel függ össze, amelyet az állam csak akkor garantálhat, ha az antiszociál a erők elhatalmasodása nem teszi kétségessé a társadalom politikai szerkezetének, az államnak fölényes hatalmát. Jól tudjuk, hogy amennyire az iparosodás civilizációs fejlődést jelent, társadalmi kihatásában évszázadokon át kialakult egyensúlyhelyzetet bontott meg és az iparosodás által elősegített városbatódulás és a velejáró jelenségek kétségessé tették a társadalom egyensúlyhelyzetét. Ha elfogadjuk tehát azt a tételt, hogy a társadalmi haladás mai fokán az iparosodás nélkülözhetetlen és hogy ha annak előrehaladása egyre bonyolultabbá, összetettebbé teszi a társadalmi életet, el kell ismernünk, hogy a társadalomnak egyetemes érdeke, hogy a nemzeti élet csomópontjaiban, az iparforgalmi népesség által lakott városokban biztos és fölényes legyen az államnak hatalma, mert ha az ország életének ezeknek a gócpontjaiban a társadalomkötelékek meglazulnak, ha a jog megszűnik joggá lenni, ha a rend helyébe a káosz lép, megrendülnek azoknak a társas csoportoknak lételeményei is, amelyek az iparforgalmi népesség körén kívül állanak. Az iparforgalmi népesség létének stabilitása egyaránt érdeke a magyar iparosnak és a mezőgazdaságnak. Az ipari társadalompolitika intézményei tehát nemcsak a közvetlenül érintett ipari és kereskedelmi lakosságot, hanem az összes állampolgárokat érintik. Amikor tehát az állam a közösség vagyonából merítve, anyagilag támogatja az iparforgalmi népesség társadalombiztosító intézményét, nem részesít egyoldalú előnyökben bizonyos társadalmi osztályt, hanem annak érdekeit istápolva, megelőzni igyekszik azt, hogy ennek a néprétegnek a válsága megfertőzze a társadalom lelkét és egészségi épségét. Az állami támogatás mellett érvelve, talán rámutathatunk arra, hogy ha a közület kiveszi a maga részét az öregségi és rokkantsági biztosítás teherviseléséből, számára ez nem jelent jelentős újabb megterhelést. Tekintettel kell lennünk ugyanis arra, hogy az öregségi és rokkantsági

biztosítás célja a szegénység megelőzése, az új biztosítási ág működése előreláthatólag csökkenti majd a községekre háruló szegényügyi terheket.

Ezek a megfontolások indították a népjóléti és munkaügyi kormányzatot arra, hogy csökkentse a járadékkulcsot, amely mellett befolyó jövedelem előreláthatólag fedezné a szolgáltatásokkal járó kiadásokat; a mutatkozó hiányt pedig — költségvetésének terhére — az állam vállalja magára.

A hozzájárulás 1933/34 költségvetési évben kezdődik oly módon, hogy az állam a munkások és a magánalkalmazottak tervezett biztosításához szükséges járulékok egykilenced részével csökkenti a termelésnek a szóbanlévő biztosítási ágazattal kapcsolatos terhét, az ezáltal labilissá vált biztosítástechnikai mérleget pedig a következő hozzájárulással hozza egyensúlyba:

az 1933/34 költségvetési évi kezdő hozzájárulás 4,030.344 pengő, mely összeg ötven éven keresztül 5%-kal, tehát évi 201.517 pengővel emelkedik és az 1983/84 költségvetési évtől évenként állandó, vagyis 14,106.194 pengő.

Ezzel a megoldással nagyobb teher viselésétől mentesül a ma élő, háborút, Trianont és gazdasági válságokat átélt elszegényedett nemzedék, a jövő, remélhetőleg teherbíró nemzedékre hárítva át az állami hozzájárulással kapcsolatban jelentkező teherkülönbözetet, amely annak következtében áll elő, hogy az állam nem a törvény hatálybalépésekor és nem a hozzájárulás ideális értékének megfelelő — 1933/34 évre diskontált — értékben, tehát 10,326.578 pengővel járul a biztosítás kiadásaihoz, hanem az első hozzájárulás nyújtásakor csak 4,030.344 pengőt folyósít.

A magyar öregségi és rokkantsági biztosításban érvényesülő második alapelv: a munkásbiztosításnak társadalombiztosítássá való kifejlesztése, ami a tervezetben két vonatkozásban nyilatkozik meg; nevezetesen a munkás és a magánalkalmazottak öregségi és rokkantsági biztosításának egységesítésében és az önálló iparosok és kereskedők biztosításának a társadalombiztosítás körébe való bevonásában.

A munkások és magánalkalmazottak öregségi és rokkantsági biztosításának összevonása nívumot jelent a társadalombiztosítás történetében. A magánalkalmazottak nyugdíjbiztosítása eredetileg Ausztriából indult ki, utóbb Németországban, majd Csehszlovákiában fejlődött ki önmagában egész rendszerré. Az úgynevezett „Angestelltenversicherung“, „Pensionsversicherung“ hordozói mindhárom államban a magánalkalmazottaknak, a munkásbiztosító intézményektől elkülönült, biztosító intézetei, és a kérdést szabályozó osztrák, német és cseh jogszabályok a munkások öregségi és rokkantsági biztosítását szabályozó normáktól függetlenül jöttek létre. Midőn hazánkban a munkás és a magánalkalmazottak öregségi és rokkantsági biztosítását ugyanazon jogszabállyal egyidejűleg törekszünk megvalósítani, figyelemmel kell lennünk arra, hogy — az ország fővárosától eltekintve — Magyarország az előbb említett három államtól eltérőlegaz indusztrializálódás és kommercializálódás folyamatának még csupán kezdeti szakaszát éli, aminek következtében indokolatlan lenne a magánalkalmazottak és a munkásság öregségi és rokkantsági biztosításának igazgatása

céljából az egész országot behálózó két párhuzamos szervezetet fenntartani. Miként javaslatunk első alapelve, hogy ez a társadalombiztosítási ág valóban biztosítás és nem karitatív intézmény, korrekatívimra szorul, a második alapelvet is, a munkás és a magánalkalmazottak biztosításának egységesítését, csak célszerű és az adottság felismerése folytán alkalmazott — a fogalmak meghatározása, a szolgáltatások megállapítása, a járulékok kulcsának megállapítása és a két munkavállalói csoport biztosításának szervezete terén érvényesülő — korrekatívumokkal lehet megvalósítani.

A fogalmi meghatározás a munkás és a magánalkalmazott öregségi és rokkantsági biztosítása biztosításeseményeinek meghatározásánál jelentős. A biztosítási eseményeknek megfelelően az öregségi és rokkantsági biztosítás négy szolgáltatást nyújt: öregségi, rokkantsági; özvegyi és árvajáradékat. Az öregségi vagy rokkantsági járadék kiszámításának alapja közös.

A járadék két részből áll; a törzsjáradékból és a fokozódó járadékrészből. A törzsjáradék évi 120 pengő, a fokozódó járadékrész pedig a biztosítási viszony folyamán munkában eltöltött idő és az élvezett javadalmazás arányában emelkedik. A fokozódó járadékrész a munkásoknál a biztosított egyén javára a biztosítási viszony folyamán lerótt járadékok összegének 24 %-a, a magánalkalmazottaknál pedig annak 19 %-a. A fokozódó járadékrész és a törzsjáradék együttes összege adja a biztosított egyén öregségi vagy rokkantsági járadékát.

Az özvegyi járadék az elhunyt biztosított által élvezett vagy javára megállapítható öregségi, vagy rokkantsági járadéknak a fele, a fél árvajáradék a rokkantsági járadék 15 %-a, a teljes árvajáradék annak 30%-a.

A munkás és magánalkalmazott biztosításának egybevetésénél a szolgáltatások ismertetése mellett jelentős annak a megállapítása is, hogy a szolgáltatásokat a biztosító milyen előfeltételek igazolása mellett nyújtja és ennél a kérdésnél vissza kell térnem a munkás és a magánalkalmazottak biztosításának korrekatívumaira, amelyek a munkásoknak és magánalkalmazottaknak eltérő életformáiból adódnak.

Az öregkor, özvegyiség és árvaság szabályos életfolyamatoknak következménye, törvényes ismertető jegyeiket külön anyagi rendelkezések keretében stipulálni felesleges. Ezzel szemben a rokkantság meghatározásánál már különbséget kell tenni a két munkavállalói kategória között. A javaslat szerint rokkant, aki egészségének romlása vagy testi fogyatkozása következtében testi és szellemi képességeinek megfelelő munkával nem tudja megkeresni a hozzá hasonló képzettségű és gyakorlati jártassággal rendelkező egészséges munkavállalók átlagos javadalmazásának egyharmadát. A magánalkalmazott viszont akkor rokkant, ha nem tudja megkeresni a túlnyomólag szellemi munkát végző, hasonló képzettségű és gyakorlati tapasztalatokkal rendelkező munkavállaló átlagos javadalmazásának a felét.

A munkás rokkantságának elbírálásánál nem jön figyelembe, hogy foglalkozásával járó kötelezettségek teljesítésével tudja-e megkeresni a hozzá hasonló munkástársai keresetének egyharmadát, hanem keresőképességét testi és szellemi képességeinek megfelelő, bármilyen tér-

mészetű munkateljesítménnyel elérhető átlagos munkáskeresőkhöz arányítják. Ettől eltérőleg a magánalkalmazottakra érvényes rokkantság fogalma, a foglalkozási megrokkánás (Berufsinvalidität). A két fogalmi meghatározás abban is különbözik, hogy míg a munkás rokkantsága megállapításának előfeltétele a keresőképesség kétharmad részének elvesztése, a magánalkalmazotti vonatkozásban annak megállapításához a keresőképesség 50%-os leromlása is elégséges. A magánalkalmazotti kategóriák közül különösen két csoport érdemel sajátos elbánást, a foglalkozásnak különös természete következtében: a hírlapírók és az alkalmazott művészek csoportja, akikre vonatkozólag ugyancsak bajos volna megállapítani azt a bizonyos átlagos javadalmaszt, amelyhez viszonyítva elbírálják a munkás és a magánalkalmazott keresőképességét. A hírlapírók és az alkalmazott művészek rokkantságának megállapításánál individuálisan kell minősíteni a rokkant állapotot, mert általános mértékben megállapítása durva sérelmekre vezetne.

A munkavállalók magánalkalmazotti csoportjának tagjai a biztosítás szolgáltatásait illetően bizonyos előnyben részesülnek. A munkás özvegye járadékban ugyanis csak akkor részesül, ha rokkant, vagy hatvanötödik életévét betöltötte, míg a magánalkalmazott özvegye egészségi állapotától és korától függetlenül járadékra igényjogosult. A munkás árvája járadékban csak tizenötödik életévéig részesül és számára a tizenhetedik életév betöltéséig a járadék csak akkor folyósítható, ha az árva szakkiképzésben részesülő tanonc, ettől eltérőleg a magánalkalmazott árvája tizennyolcadik életévének betöltéséig részesül árvajáradékban. A szolgáltatásokban, a rokkantság minősítésében, az özvegyi és árvajáradékra való igényjogosultság elbírálásában a munkás és a magánalkalmazott jogai tekintetében mutatkozó különbség megállapítása igazságtalan lenne akkor, ha ugyanazon járulékkulcs alapján megállapított járulékok fedeznék a munkavállalók munkás és magánalkalmazottá csoportjára vonatkozólag szabályozott szolgáltatásokat. Ennek az igazságtalanságnak a kiküszöbölése a különböző járulékkulcsszámnak a megállapításával történt, mert míg a munkások beszámítható munkabére négy százalékának megfelelő járulékot kell leróni a munkaadónak és a munkavállalónak egyenlő részben minden munkás után, addig a magánalkalmazottak után fizetendő biztosítási járulékok egy százalékkal magasabbak, tehát 5%.

A járulékkulcsok között mutatkozó 1%-os különbség révén befolyt járulékok, amelyek kizárólag a magánalkalmazottakat és a munkaadó ipart terheli, fedezik azokat a többlétszolgáltatásokat, amelyekben a magánalkalmazottak, illetve özvegyeik és árváik részesülnek.

A tervezetben megállapított két járulékkulcs alacsony vagy magas volta felett vitának csak kevés helye lehet. A népjóléti és munkaügyi minisztérium irányítói az öregségi és rokkantsági biztosítás előkészítésénél kiindulási pontul azt választották, hogy melyek azok a szolgáltatások, amelyeknél kisebb értékűek kétséssé tennék a társadalombiztosítás értékét, de amelyeknél magasabbat megállapítva, iparunk versenyképtelenné válnék. A kiszámított járadékok szerény minimumok, mert a trianoni viszonyok között vergődő magyar termelés magasabb járadékokat fedező szociális terheket nem tudna elviselni. A minimális

járadékoknak tételéhez számította ki a javaslat matematikai előkészítője, Frisch egyetemi magántanár a járulékokat.

A munkások és a magánalkalmazottak öregségi és rokkantsági biztosításának egyidejű megalapozásával kapcsolatban a legnehezebb probléma a biztosítás szervezésének kérdése volt. A fővárosban a Kereskedelmi Alkalmazottak Biztosító Intézetében a magánalkalmazottak szép múltra visszatekintő fejlett szociális intézménnyel rendelkeztek. Ha a kormányzat, a munkás és a magánalkalmazott öregségi és rokkantsági biztosítását az Országos Munkásbiztosító Intézetbe központosítaná, a fővárosi magánalkalmazottak a betegségi biztosítás vonatkozásában a Budapesti Kereskedelmi Alkalmazottak Biztosító Intézetének, az öregségi és rokkantsági biztosítással kapcsolatban pedig az Országos Munkásbiztosító Intézetnek lennének a tagjai. A biztosítási viszonynak ez a kettőzöttsége ügyviteli szempontból hátrányos és költséges lenne, miért is a szervezeti egységesítés elvét a főváros magánalkalmazottainak öregségi és rokkantsági biztosításánál feltétlenül át kellett tömi. Felmerült azonban a kérdés, hogy ha már a fővárosban szervezetileg különválasztjuk a magánalkalmazottaknak és a munkásoknak öregségi és rokkantsági biztosítását, vajjon ne alkalmazzuk-e az osztrák, német, cseh rendszert, tehát országos vonatkozásban is ne válasszuk-e széjjel a két kategória biztosításának szervezetét? A magyar adottságok e megoldás ellen szóltak. A korai és költséges terv helyett kompromisszumos megoldás érvényesült; az Országos Munkásbiztosító Intézet ellátja a munkásoknak, a Kereskedelmi Alkalmazottak Biztosító Intézete pedig a magánalkalmazottaknak a biztosítását; a vidéken munkaviszonyban álló magánalkalmazottak, bár öregségi és rokkantsági biztosítás vonatkozásában szintén a Kereskedelmi Alkalmazottak Biztosító Intézetének lennének tagjai, az öregségi és rokkantsági biztosításukkal járó ügyviteli teendőket azonban — a magyar vidék kommerciálódásának előrehaladásáig, amikor már érdemes lesz a kereskedelmi alkalmazottak számára a vidéki nagyobb városokban is külön helyi szervezet fenntartani — az Országos Munkásbiztosító Intézetnek helyi szervei, a kerületi pénztárak fogják ellátni.

Az egységes szabályozás harmadik korrektívuma a magánalkalmazottak és a munkások által lerótt járulékoknak, illetőleg járuléktartalékoknak teljesen különválasztott kezelése, ellenőrzése és gyümölcsötetése, aminek következtéből a járuléktartaléknak kezelésébe csak azok tudnak befolyást gyakorolni, akik a járuléktartaléknak képződéséhez anyagi erejükkel hozzájárultak. A magánalkalmazottaknak nem lenne tehát beleszólása a munkásjáruléktartalékok kezelésébe, a munkások pedig nem gyakorolhatnak befolyást a magánalkalmazottak járulékanak gyümölcsötetése kérdésében. A járadék-igénymegállapítás terén is érvényesül a teljes kettőzöttség.

A korai megrokkulás megelőzése és az ideiglenes rokkantállapot megszüntetése céljából szervezendő, egészségvédő és gyógyító eljárásra alkalmas gyógyintézményeket különállóan szervezhet a magánalkalmazottaknak autonóm biztosító szervezete és az Országos Intézet. Látjuk tehát, hogy a munkások és a magánalkalmazottak öregségi és rokkantsági biztosításának formális egységesítése ellenére, teljes mér-

tékben érvényesülnek a magánalkalmazottak különleges viszonyával számoló korrekatívumok: megkülönböztetett szolgáltatások, ennek megfelelően járulékkulcs, szervezeti különválasztása a magánalkalmazottak járulékeinak, a járuléktartalékok kezelése, a járuléktartalékok gyümölcsozdtetése, a járadékigény megállapítása és az egészségvédő és gyógyító eljárások vonatkozásaiban. Ebben a koncepcióban egészséges összhangba lépnek a társadalombiztosítási ágazatok egységesítését és a különböző társascsoportok eltérő életviszonyainak respektálását hangsúlyozó törekvések.

A munkásbiztosításnak társadalombiztosítássá való kiépítésére irányul a népjóléti és munkaügyi kormányzat javaslatának az a törekvése, mellyel a magyar kézművesség és kereskedővilág nyugdíjbiztosításának kérdését is bele kívánja kapcsolni az Országos Intézet keretébe, ami azzal az előnnyel jár, hogy új hivatal, újabb keretek költséges berendezése nélkül benyolítható le a kézműves- és kereskedőrend önkéntes biztosításának ügyvitele.

Minden új társadalombiztosítási ágazatnak megteremtésekor felmerülő kérdés annak bekapcsolása, beleágyazása a társadalombiztosítás létező szervezeteibe. Az egész világ szakirodaimában megnyilatkozó követelmény a társadalombiztosítás különböző ágazatainak egységesítése. Amidőn egységesítésről beszélünk, az összhangbahozatalnak két esetével számolhatunk. Az alaki és az alanyi egységesítéssel. Az alaki egységesítésnek két lehetősége közül az első, a primitív megoldás, ha ugyanazon jogszabály több társadalombiztosítási ágazatot szervez, de a szervezett biztosítási ágazatok teljesen különválasztottan működnek. Példa erre a német társadalombiztosítási rendszer, amelyet bár egy jogszabály, a Reichsversicherungsordnung szabályoz, mégis a betegségi biztosítás ügyvitelét a Krankenkasszék, a baleseti biztosításét a Berufsgenossenschaftok, az öregségi és rokkantsági biztosításét pedig a Versicherungsanstaltok látják el.

Az alaki egységesítésnek másik, fejlettebb formája, ha több biztosítási ágazatnak ügyvitelét ugyanaz a biztosítási szervezet látja el, így például az olasz öregségi és rokkantsági biztosításnak és a munkahiány esetére szóló biztosításnak közös szervezete a Cassa Nazionale per le Assicurazioni Sociali.

Az anyagi egységesítés csak Angliában teljes, ahol a Health Insurance Act egységesen szabályozza a betegségi és rokkantsági biztosítást, a két ágazatot a törvény sem szervezetileg, sem pénzügyileg nem választja el, a rokkantsági disablement benefit voltaképpen a huzamos betegség esetén folyósított szolgáltatás minden időbeli korlátozás nélkül, az ügyviteli teendőket ugyanazok a szervek a Friendly Societyk látják el, az egységes járulékból pedig már bennfoglaltatik az az összeg, amely az esetleges megrokkánáshoz fizetett rokkantsági járadékkal kapcsolatos kiadásokat fedezi. Ha az alaki és az anyagi egységesítés eseteit szemünk előtt tartva vizsgáljuk, hogy vajon az öregségi és rokkantsági biztosítást alakilag, vagy anyagilag hozzuk-e összhangba, külföldi példák alapján eredményre nem jutunk. A német rendszert maguk a németek sem tartják tökéletesnek.

Az öregségi és rokkantsági biztosítás szervezetének alapprob-

lémája a VII. nemzetközi munkásbiztosítási kongresszust is foglalkoztatta. A vitában Bödiker, Freund, Menzel, Maurice, Bellon és van Drooge állottak szemben. Bödiker a járadékbiztosításoknak összevonását követelte. Freund, a Reichsversicherungsamt akkori elnöke ezzel szemben a betegségi és a rokkantsági biztosítás szervezetének egységesítése mellett érvelt. A dordrechti van Drooge az összes biztosítási ágazatok szervezeti egységesítésének volt a szószólója. A magyar javaslat az öregségi és rokkantsági ágazatot beleágyazza az öregségi biztosítás létező szervezetébe, ami nézetem szerint ügyviteli kiadások terén lényeges megtakarításokra vezet. Az igazgatásnak ugyanazok a vezetői, ugyanazokban az épületekben egyazon felszereléssel tudják ellátni mindkét biztosítási ágazatnak ügyviteli teendőit. A betegségi és a rokkantsági biztosítással járó gyógyító eljárások számos esetben a két ágazat által közösen fenntartott ugyanazok a gyógyintézetek, ugyanazzal az orvosi személyzettel folytathatják le, melynek következtében a két biztosítási ágazat keretében a gyógykezelés teljesen egységes lehet; ugyancsak egyazon orvosi szervezet látja el a betegmegállapításnak és a rokkantság megállapításának, a betegellenőrzésnek és az ideiglenes rokkantak ellenőrzésének feladatait. A nagy szervezeti egységesítésnek előfeltétele, hogy az öregségi és rokkantsági biztosítás kötelezettsége azokra vonatkozzék, akiket az 1927. XXI. törvénycikk betegségi biztosításra kötelez, mert ha a biztosítottak kategóriái nem fedik egymást, esznek mindazok az adminisztratív előnyök, melyek a bejelentések könyvelésének és a járulékkézelésnek a két biztosítási ágazat számára való közös és egyidejű végrehajtásából származnak. A tervezet szerint tehát biztosításra kötelezettek mindazok, akiket betegség esetére az 1927. XXI. törvénycikk biztosításra kötelez.

Hz az elv sem érvényesülhetett a maga tisztaságában. A szóbanlévő biztosítással kapcsolatban részben tágítani, részben szűkíteni kellett a biztosítás hatályát. A legnagyobb jelentőségű tágító rendelkezés, hogy a betegségi biztosítási kötelezettség hatályától eltérőleg, biztosításra kötelezettek azok a magánalkalmazottak is, akik 3.600 pengónél magasabb, de 6.000 pengónél alacsonyabb javadalmazást élveznek.

A biztosítottak kategóriáit tágító és megszorító rendelkezéseken kívül a betegségi és rokkantsági ágazatok összevonásának a legjelentősebb korrektívuma a betegségi és a rokkantsági ágazatok pénzügyeinek teljes szétválasztása. Az öregségi és rokkantsági biztosítás alapjának terhére más biztosítási ágazatnak költségvetési hiányát kielégítem nem szabad. Az 1926 évi betegségi járulékbévetelre vonatkozó adatok alapján készült számítások szerint a tervezet törvényerőre lépése esetéből üzemi alkalmazottak útján az Országos Munkásbiztosító Intézethez és a Kereskedelmi Alkalmazottak Biztosító Intézetéhez körülbelül évi 34 millió pengő folynék be. A nagyvagyonú járuléktartalékok helyes elvek szerint való kezeléséhez igen nagy érdekek fűződnek. A vezérlő szempont, melynek a járuléktartalékok felhasználásánál érvényesülnie kell, hogy az intézethez befolyó járuléktartalékok csak a magángazdaságok terhére folyjanak be, de nem a közgazdaság terhére. Ez azt jelenti, hogy a magángazdaságokból az intézethez befolyó járulékokat a lehető leggyorsabban vissza kell vezetni

azoknak a termelési ágazatoknak a vérkeringésébe, amelyek folyóvá tették a járulékokat. De e mellett a termelési szempont mellett érvényesülnie kell egy szociális szempontnak is és pedig, hogy például az ipari termelésbe visszavezetett tőkét az intézetnek oly módon kell gyümölcöztetni, hogy ezáltal szociális feladatok is megoldójanak. Ez a kérdés kapcsolja össze a társadalombiztosítási és a lakáspolitikát. Az öregségi és rokkantsági biztosítás pénzügyi rendszere a modern szociális lakásépítő politika fundamentuma. A társadalombiztosítás pénzügyeivel alátámasztott lakáspolitikából az ipari termelésre a lehető legnagyobb előnyök háramlanak, nemcsak azért, hogy az ipar igen olcsó kölcsönrel építheti fel a szükséges munkáslakásokat, hanem termelési szempontból is, mert ennek a lakásépítési tevékenységnek következtében az iparágaknak egész sorozata jut újabb termelési lehetőségekhez, ami a termelés fejlődésére és a munkaalkalmak növekedésére vezet.

A szóbanlévő biztosításnak pénzügyeivel szerves összefüggésben van a tervezetnek az egészségvédő és gyógyító eljárásra vonatkozó része, mely a biztosított népesség korai tömeges és egyéni megrokkánásának megelőzését, a rokkantállapot valószínű bekövetkezési időpontjának késleltetését és az ideiglenes rokkantság megszüntetését célozza. A közegészségi viszonyoknak javulása, a biztosított népesség egészségügyi kultúrájának fejlődése, az egészségvédelmi politika fejlettsége a korai megrokkánások valószínűségének csökkenését vonja maga után. Ha tehát a társadalombiztosítás intézménye a népegészségi viszonyoknak és a társadalombiztosítás pénzügyeinek összefüggéseire való állandó figyelemmel szervezi az egészségvédő és gyógyító eljárást, a rokkantság valószínűségének csökkenését: korlátozza a rokkantsági járadékosok számát. Amikor tehát a társadalombiztosítás intézménye az összes járulékoknak 6%-át egészségvédő és gyógyító eljárásra fordítja, pénzügyi politikát csinál. Így a szociális politikában is követjük azt az elvet, amelynek érvényesülnie kell a nagy politika vonatkozásaiban: „a politika előrelátás”, s akkor joggal állíthatjuk, hogy a profilaxis szellemétől áthatott tömeges és az egyéni megrokkánást megelőző, a rokkantság megelőzésének időpontját késleltető egészségvédő és gyógyító eljárás tervszerű folytatásával megelőzzük azt, hogy évtizedek múlva a népegészségi helyzet esetleges leromlása, tehát a rokkantság bekövetkezése valószínűségének emelkedése az öregségi és rokkantsági biztosítás járulékeinak emelkedését tegye szükségessé.

Az öregségi és rokkantsági biztosítás pénzügyi felépítésénél Frisch tanár a végtelenbe nyúló biztosítás elgondolásából indul ki. Ennek a biztosításnak élete — az elképzelés szerint — épp oly végtelen, mint a nemzet. Az idők végtelenségéig, a szolidaritás kapcsolataiba tömörülnek a különböző generációk. Életkockázatok egyenlítődnék ki a jelen nemzedék tagjai között, de ez a szolidaritás nemcsak a térben nyilvánul meg, hanem időben is. Ez a biztosítási ágazat úgy viszonylik a nemzet életéhez, mint a mikrokozmosz a makrokozmoszhoz. Itt is generációk élete kapcsolódik egybe, miként nemzedékek sorozata, nemzedékeknek egymásba nyúló életei áramlanak a nemzet életfolya-

Kérdezhetjük talán, miért éppen most, annyi nehézségeknek, oly súlyos terhek viselésének idejében akarjuk lefektetni a szolidarizmus új intézményének alapjait? A kérdésre Michelsnek, a szociológiai kongresszuson elhangzott véleményével felelek: a szolidarizmusnak isteni virága az érdekellentéteknek vulkanikus talaján díszük legszebben. A szolidaritás körének kialakulása a priori éles ellentéteket feltételez. A társascsoportok szolidaritása csak valamivel szemben alakul ki, ezért a szolidarizmusnak egyik legfőbb ismertető jegye egy erős negatívum. Ha Michels tételét igaznak fogadjuk el, Trianon után immár adott a magyar szolidarizmus. A fájdalom párosul a közös sors átérzésével. A magyar nemzeti közösség fájdalmasan értékes átérzése magába rejti a negatív elemet. A magyar szolidarizmus is negatív, a mi szolidarizmusunk is ressentiment, ez is ellenhatás. Hogy éppen a mai nehéz időkben fektetjük le a szolidarizmus-gondolatot megvalósító intézmény alapjait, annak oka, hogy ezt a negatív jellegű szolidarizmust sohasem éreztük át jobban és mélyebben, mint ma, midőn a gazdasági és szociális nyomás alatt gömnyed nemzetünk. És ha valaki fanyar mosollyal azt kérdezné tőlünk: ezzel a törpe járadékkal akarjátok ti megváltani e tengernyi szenvedést? Akkor erre csak azt válaszolhatom, hogy ezek a járadékok nem lerögzített számadatok; arányok számítása eredményezte őket, nagyságuk attól függ, hogy mekkora az a munkabér, amely után lerójják azt a bizonyos 4%-ot, a munkabér értéke pedig attól függ, hogy mire támaszkodik, hány magyarra a honi termelés. Ma még alacsonyak ezek a járadékok, mert kevés magyar fogyasztja a magyar termelés gyártmányait. A nemzetpolitikai célok beteljesedése felduzzasztja a hazai termelést, növeli annak teherbíróképességét, fejleszti a munkabért, amivel fokozódnék a ma még alacsonyabb járadék. Ennek a szociális intézménynek sorsa szervesen összefügg a nemzet életével. Annak bukása az általa anyagilag és testileg gondozott magyar munkavállalók tökéletes elszegényesedésére, a nemzeti célok beteljesedése pedig magas járadéokra, kevés szegénységre, a fejlett szükséglet kielégítésére, boldog öreg korra vezet. Az utóbbi a szociális cél, amit csak a nemzetpolitikai célokkal egyetemben lehet bevaltannunk. A szociális törekvések csak a nemzet életfolyamatának medrében törhetnek utat, de csak szociális tartalomtól becses nemzetpolitikai célok teljeseznek be a nemzet javára. Ha a szociális és a nemzetpolitikai célok egymástól elkülönülnek, széthasad a nemzet, rombadól a társadalom, mert szociális eszményt és nemzeti ideált csak együtt, de egymástól elkülönítve nem szolgálhatunk soha.

KOVRIG BÉLA.

A HONFOGLALÓ MAGYAROK FAJISÁGA.

1924 augusztus havában Székesfehérvárott a Rádiótelepen egy sekély halomból sikerült feltárni 68 sírból álló, egészen kétségtelen honfoglaláskori magyar temetőt. Honfoglaláskori temetőt ástak fel már nálunk korábban is, nagyobbakat is, meg gazdagabb mellékletűeket is, hogy azonban ez az ásatás a magyar embertan történetében mégis fordulópontot jelent, annak az az oka, hogy ez volt az első olyan ásatás hazánkban, hol régész és antropológus együtt dolgozva, egy teljes honfoglaláskori magyar temető minden sírját feltárta, minden egyes sírból minden régészeti és embertani anyagot megmentett s minden megfigyelést elvégzett, ami a két tudomány szempontjából fontos lehet. A csontvázakat és régészeti mellékleteket pedig úgy mentette meg, hogy azoknak síronként! összetartozása minden későbbi, bármilyen szempontból való tanulmányozás számára hitelesen biztosítva van. Abból a sok száz meg ezer honfoglaláskori sírból ugyanis, amelyeket a múltban felástak, sajnos, igen sokszor a régészeti mellékletét sem úgy mentették meg, ahogyan a tudomány szempontjai megkívánták. Nem temetőket ástak fel tulajdonképpen, hanem csak egyes sírokat. S azok mellékleteit sem úgy mentették meg, hogy azokból az illető nép kultúrájára, szokásaira teljes fény derüljön, hanem inkább csak összefüggés nélküli egyes tárgyakat, látványossági érdekességeket szedtek ki a sírokból, melyek jobbra a nagyközönség csodálkozásának felkeltése s a leltári szaporulat gyarapítására, mintsem a régi kultúrák, életmód, népösszetétel megszólaltatására voltak alkalmasak. Ami pedig az emberi csontvázakat illeti, azokat, mint értéktelen dolgokat szétszórták vagy egyszerűen otthagyták, elföldelték, legfeljebb ha néha egy-két koponyát kuriózumképen, mutatóba félretettek.

Csodálkozhatunk-e ezek után, ha az antropológus egy-két ilyen mutatóba félretett koponya alapján, melyhez nemcsak a hosszúcsontok hiányoztak, de a vele talált mellékletekről sem tudott semmit, nem tudta megmondani, hogy egykori tulajdonosaik „finn-ugorok vagy törökök“ voltak-e?

A székesfehérvári rádiótelepi temetőből megmentett 58 hiteles csontváz azonban a régészeti mellékletekkel kapcsolatban már beszédes tanúbizonysága, ha nem is az egész honfoglaló magyarság, de mindenestre a Székesfehérvár környékén letelepedett törzs embertani sajátosságainak, rasszbeli összetételének. Sőt ennek alapján most már megszólalhattak a régebbi ásatásokból mutatóba megmentett koponyák is. Azóta pedig más helyekről (Kenézlő, Galgahévíz, Cegléd, Csepel, Gyula, Kecskemét, Kunágota, Nagydorog, Szekszárd, Regöly, Csák-

berény, Piliny, Csetény stb.) is sikerült részint régebbi, részint újabb ásatásokból a magyar antropológia számára hiteles honfoglaláskori és árpádkori csontvázanyagot megmenteni, úgyhogy ma már 300 hiteles koponya és 150 csontváz tehet tanúságot nemcsak arról, hogy mely nraszselemekből állott a honfoglaláskori és árpádkori magyarság, hanem megkezdhetjük annak a kérdésnek a fészegetését is, vajjon a honfoglaló magyarság összes törzsei hasonló rasszbeli összetételűek voltak-e, vagy pedig törzsek szerint is voltak embertani különbségek közöttük.

A magyar antropológia a faji eredet, a rasszbeli összetétel kutatása terén két útra, kétféle eredetű vizsgálati anyagra van utalva* Az egyik a ma élő úgynevezett mai magyarság rasszjellegeinek, rasszbeli összetételének tanulmányozása, a másik pedig annak a megállapítása, hogy ez a mai antropológiai arculat a történelem folyamán hogyan, milyen összetevőkből fejlődött ki. Előbbihez az élő magyarság rendszeres mérése, morfológiai megfigyelése és fényképezése, utóbbihoz a régi temetőkből előkerült hiteles koponyák és csontvázak szolgáltatják a bizonyítékokat. Nem elég azonban ehhez az, ha csupán a honfoglaláskori s az utána következő korok temetőinek csontvázanyagára szorítkozunk, akár a mai korig is. Ismernünk kell azt is, hogy hazánk területén, amióta itt az ember először megjelent, a különböző kultúrkorokban (kő-, réz-, bronz-, vaskor, népvándorlás) milyen elterjedésben, minő embertípusok éltek. Egyáltalán nem mondhatjuk azt, hogy például a kő- vagy bronzkor embere a magyarság faji összetétele szempontjából nem érdekel bennünket, hogy az nem magyar probléma. Ellenkezőleg. Minden embertani probléma, mély a magyar föld emberére vonatkozik, egyben magyar embertani kérdés is. Mert a népeknek e területen lefolyt sok évezredes küzdelmében az újabb és újabb hódítók a már itt talált népeket sohasem irtották ki teljesen, hanem egy részük mindig megmaradt, sőt a harcizaj elcsendesedtével tovább szaporodott, majd előbb-utóbb a hódítóba beolvadva annak emberanyagát, rasszbeli összetételének egyik-másik elemét alkotta. Ha meg a hódító nép kis számú volt, vagy a harcokban túlnagy vérvesztéséget szenvedett, a leigázott ellenben a sok évszázados ottlakás következtében a miljőhöz már teljesen alkalmazkodott volt s aránytalanul elszaporodott, az is megtörténhetett, aminthogy nem egy esetben tényleg meg is történt, hogy bár a legyőzött nép teljesen beleolvadt a hódítóba s így bár utóbbinak etnikuma továbbra is fennmaradt, mégis az emberanyag idővel teljesen kicserélődött. A hódító rasszelemei megfogytak, sőt teljesen kipusztultak s helyüket a legyőzött nép emberanyaga, rassztípusai foglalták el. A tájékozatlan szemlélő a megmaradt régi népnév és etnikum alapján azt hiszi, hogy még mindig teljes egészében a régi hódító néppel, illetve annak leszármazottaival van dolga, pedig már csak az etnikai keret van meg, az azt kitöltő emberanyag azonban már egészen idegen, tudniillik a leigázott, beolvadt népnék rasszelemei. Hogy persze az emberanyagnak, a rasszjellegnek ez a kicserélődése az illető nép jellemére, pszichéjére, életnyilvánulásaira s jövőendő történelmi sorsára nagyjelentőségű s az illető népnek a történelem színpadáról való eltűnésére is vezethet, nem szorul bővebb magyarázatra. Egészen

bizonyos, hogy a letelepedés első idejében, majd a mongol dúlás alatt oly nagy vérveszteséget szenvedett honfoglaló magyarságnak is ez lett volna a szomorú sorsa, vagy legalább is története egészen más irányt vett volna, ha a nagy vérveszteségekért nem talált volna busás kárpótlást egyfelől a már itt talált hún-avar-bolgár maradványok s másfelől a később bevándorló besenyők, jászok és kunok rokon, sőt jórészt a sajátjával teljesen azonos rasszelemeiben. Mindeme kérdésekhez a bizonyító anyagot a honfoglalás előtti kultúrkörök temetőinek hiteles koponya- és csontvázanyagában találjuk meg.

íme, így lesz e területen minden kultúrkör emberanyagának tanulmányozása speciális magyar faji problémává. Ebből egyúttal azt is megérthetjük, miért fontos az, hogy a különböző földmunkák, útépitések, csatornázások, vasút- és házépítések, gödörásás, homokhordás alkalmával előkerülő régiségeket és emberi csontvázakat minél gondosabban megmentsük s arról az azok gyűjtésére, megőrzésére és tanulmányozására hivatott Magyar Nemzeti Múzeumnak rögtön jelentést tegyünk.

A SZÉKESFEHÉRVÁR-rádiótelepi és sárkeresztúri úti, valamint a piliny-sírmányi 56 honfoglaláskori csontváz alapján a honfoglaló magyar férfiak átlagos termete 16370 cm s a nőké 152.88 cm. A férfiak és nők termetbeli különbsége 10.82 cm. Ezzel szemben a mai magyar férfiakra 167.*6 cm s a nőkre 153.97 cm átlagos termet a jellemző. Vagyis, amíg a mai magyarság átlagban nagyközepes, addig a honfoglaló magyarság kisközepes-termetű volt. Ilyen kisközepes-termetű szigetek a mai magyarságban is találhatóak és pedig főleg ott (Göcsej, Balaton északi vége, Győr, Fejér megye déli része, Körösök melléke, Debrecen vidéke, Falócság, Kiskunság), hol ma is színmagyarság lakik. A mai és honfoglaláskori magyarság termetbeli különbsége még inkább szembeüt, ha a közepesnél (165 cm) alacsonyabbak és magasabbak gyakoriságát hasonlítjuk össze. Azt tapasztaljuk ugyanis, hogy amíg a honfoglalóknak 60%-a, tehát a többsége, a középnel alacsonyabb termetű volt, addig a mai magyarságnak már csak 36 %-a alacsonyabb 165 cm-nél. Viszont a középnel magasabb termet, mely a honfoglalók között csupán 40%-ban található, a mai magyarságban 64%-ban fordul elő, azaz majdnem kétszer olyan gyakori. Az átlagértékeknek és percentszámoknak ez a nagy különbsége annál feltűnőbb, mert az Árpádok alatt több ízben bevonult kunok a köd-szállási csontvázak tanúsága szerint szintén kisközepes termetű elemekkel gyarapították a magyarságot. A magasabb termetűeknek ez a fokozatos elszaporodása már az árpádkori sírok csontvázanyagán észlelhető, nagyobb arányokat azonban csak a tatárdúlás s még inkább a török hódoltság után ölt. S ha most tudjuk, — amint azt a mai magyarságon végzett méréseim bizonyítják —, hogy Erdélyben, Arad megyében, a Tisza—Duna-közén s Dunántúl kelet és nyugat felé, a legrohamosabban azonban délfelé mindinkább növekszik a mai magyarság termete, nyilvánvaló, hogy ennek az egy évezred alatt végbement termetbeli nagy változásnak az oka nem a termet abszolút nagyságának a megnövekedésében, hanem a magyarságot alkotó rasszelemeknek bizonyos

fokú kicserélődésében keresendő. A háborúkban pusztuló alacsonyabb termetű honfoglaló magyarság helyét ugyanis nyugatról, legfőképpen pedig délről részint telepítés, részint lassú beszívárgás útján, magasabb termetű elemek és pedig kisebb részben a nordikus, nagyobb részben a dinári rassz elemei foglalták s hogy csakugyan a nevezett rasszok s ezenkívül még az alpi rassznak erőteljesebb benyomulásáról van szó, azt a mai és honfoglaláskori koponyák összehasonlítása bizonyítja.

A honfoglaláskori csontvázak alapján az is megállapítható, hogy a honfoglalók már a termet tekintetében sem voltak egységesek. Kimutatható közöttük egy határozottan alacsony, 157 cm körüli elem, egy 161—164 cm közötti kisközepes termetű, egy 168 cm körüli nagy-közepes termetű s végül 171—172 cm körüli mérsékeltén magas termetű elem. Ha pedig a termettel kapcsolatban a sírok mellékleteit is figyelembe vesszük, megállapíthatjuk, hogy a gazdagabb sírok csontvázai átlag magasabb termetűek. Különben az Árpádok egy részéről úgy történelmi kútfők (Álmos), mint hiteles csontvázak (III. Béla, Béla hg.) igazolják, hogy magas termetűek voltak. Amíg tehát a honfoglaló népesség zöme túlnyomólag alacsony és kisközepes termetű, addig a vezető elem bizonyára keveredés folytán inkább nagy-közepes és mérsékeltén magas termetű volt. Azonban úgy látszik, hogy már törzsek szerint is voltak közöttük különbségek. A kútfők Ugyanis a szerint, hogy milyen vidéki vagy törzsbeli magyarságot ismertek, alacsonyabb és magasabb termetű magyarokról beszélnek. A nyugati határőrszolgálatot teljesítő besenyők például egészen biztosan alacsony termetűek voltak. De ilyenek voltak a kenézloi lovassírokba temetkezett törzs tagjai is, míg a szabolcsmegyei gazdagabb sírokról magasabb termetű egyénekre valló csontvázak kerültek elő.

Ami a koponya Étalános alakját és nagyságát illeti, mindenekelőtt a nagy űrtartalom (kapacitás) tűnik szemünkbe. Az átlagos kapacitás a férfiaknál 1493 cm³, a nőknél 1.359 cm³ volt. Mindkettő nemcsak eléri az európai átlagot, de némely európai rasszét még felül is múlja. Jellemző, hogy az úgynevezett nagy kapacitás 59%-ban fordul elő közöttük. A honfoglaló magyarok túlnyomó többsége tehát határozottan nagykapacitású volt, ami a közöttük levő tetemes mongoloid elemtől származik s alapját alkotta nagy államszervező és kultúrképességüknek.

A koponya alakját az embertan a hosszúság-szélességi és hosszúság-magassági jelzőkkel fejezi ki. Az előbbi a koponya legnagyobb hosszúságának a szélességhez, az utóbbi pedig a hosszúságnak a magassághoz való százalékos viszonya. A hosszúság-szélességi jelző középértéke a honfoglaló magyar férfiaknál 8231, s a nőknél 80*59. Mindkét érték a kisleányú rövidfejűség (subbrachycephalia) csoportjába tartozik. A férfi- és női koponyák jelzőjének ez az eltérése még szembetűnőbb, ha a két nemnek a jelző egyes csoportjai szerint való gyakoriságát vizsgáljuk, amit itt helyszűke miatt nem közölhetek. Ez a mellett szól, hogy a honfoglaló magyar férfiak és nők között bizonyos rasszbéli eltérés volt, ami nyilvánvalóan a nőrablással áll kapcsolatban. Ez annál inkább valószínű, mert nemcsak a magyar őshagyomány kezdődik Hunor és Mogor nőrablásával, de Konstantinus Porphyrogenetus is

azt írja, hogy „midőn a turkok (azaz magyarok) elmentek, a besenyők a torkokra rontottak, az ő családjaikat teljesen elpusztították“. Ha ez a besenyőpusztítás nem is volt olyan nagyfokú, mint a Bátorban született lefesti, a fentiek alapján nincs okunk kételkedni abban, hogy amikor a magyarok e hazába jöttek, a nőknek nem voltak túlságosan bővében. S hogy az új hazába érkezés éppen a nők révén nagy rasszkeveredéssel járt, nem szorul bővebb bizonyításra. Ez a rasszkeveredés bizonyára nagyban hozzájárult a honfoglalók mongoloid jellege további enyhüléséhez. Feltűnő ugyanis, hogy már az árpádkori sírokban mennyire megritkul s megszelídül a honfoglaláskori sírok koponyáin még erősen szembeötlő mongoloid arcvonás.

A honfoglaláskori koponyák átlagos középjelzője (8130) nagyon megközelíti a karcag-ködszállási koponyák középértékét (8169) s azt bizonyítja, hogy a honfoglalók és a régi kunok a koponya alakja tekintetében éppúgy, mint a természetnél láttuk, közel rokonságban vannak egymással. Úgy a honfoglaló magyaroknak, mint a régi kunoknak túlnyomó többsége (70%) mérsékelt rövidfejű (meso-brachycephal), ellenben a mai magyarság túlnyomólag rövid- és túlrövidfejű. Vagyis amint a természet, úgy a koponya alakja tekintetében is bizonyos változáson ment át a magyarság a honfoglalás óta eltelt idő alatt. A közép- és mérsékelt rövidfejű koponyaalakok megfogyatkoztak közöttük, ellenben elszaporodtak a rövid- és túlrövidfejűek. Hogy ennek a változásnak a rasszbeli Összetételben való eltolódása az oka és hogy a nagyfokú rövidfejűség elszaporodása a dinári rassz előnyomulásával kapcsolatos, a korrelációs vizsgálatok igazolják, valamint az a körülmény, hogy a nagyfokú rövidfejűség elterjedése az ország déli részei felé haladva mindjobban a magas termet s a barna szem-, hajszin elterjedésével esik egybe.

A hosszúság-magassági jelző tekintetében a magasfejűség gyakorisága a honfoglalóknál eléri a 80%-ot s erősen cáfolja azt a régebbi hiedelmet, mintha a honfoglaló magyarság zömét alpi vagy észak-európai rasszelemek alkották volna. Általában megállapítható, hogy a honfoglalók koponyaalakja sok jelleg tekintetében, melyekkel itt bővebben nem foglalkozhatom, megegyezik az úgynevezett turkotár népek nagy részének, sőt középpázsiai törzseknek koponyatípusával.

Az arc jellegei közül a mongoloid vonásoknak a honfoglalóknál észlelhető gyakorisága emelhető ki, ami főleg az arc laposságában, az orrgyök szélességében, az ebfogi árok laposságában, a járomcsontok széles arci felületében s a járomívek és homlok szélességében nyilvánul meg. Kisebb-nagyobb mértékben mongoloid volt a férfiak 38.70 s a nők 54.53%-a. Kétségtelen tehát, hogy a honfoglalók erős mongol beolvadás jeleit viselték magukon. Ezek a mongol jellegek azonban a honfoglaló magyarokon már nagyon felhígítva fordulnak elő, úgyhogy a tiszta mongol típus közöttük is ritkaság, inkább csak mongolszerűek (mongoloidok). Az is érdekes, hogy ezek a mongoloid jellegek inkább a gazdag, mint a szegény sírok koponyáin fordulnak elő. Az elfogultság és gyűlölet mellett ezek, a nyugateurópai embernek szokatlan mongoloid jellegek voltak az okai, hogy a nyugati egykorú írók a honfoglaló magyarokat oly rútaknak festik. Ezzel szemben a kevésbé elfogult

keled kútfőírók, kik a mongoloid vonásokat már közelebbről ismerték, „jó kinézésű“ magyarokról beszélnek. Egészen bizonyos, hogy ha a honfoglalók nordikus és alpi típusúak lettek volna tisztán, akkor a nyugati kútfőírók a legnagyobb elfogultság mellett sem festették volna őket oly rút színekben.

E különböző jellegeknek egymással való összehasonlítása, kombinálása s az úgynevezett korrelációs vizsgálatok jellegkomplexumokhoz, típusokhoz, rasszelemekhez vezetnek, melyek alapján most már némi fogalmat alkothatunk magunknak a honfoglaló magyarság rasszbeli összetételéről.

Mindenekelőtt kétségtelen tény az, hogy már a honfoglaló magyarság sem volt egységes rasszjellegű, mondjuk egy típusú, hanem több rasszélemből s ezek keverékeiből állott. Tény azonban az is, hogy ez a rasszkeveredés a honfoglalóknál még tetemesen kisebbfokú s főleg kevesebb elemre kiterjedő volt, mint ahogyan a mai magyarság között tapasztalható.

A rendelkezésünkre álló elég nagyszámú koponya- és csontvázanyag alapján határozottan tagadnunk kell azt az eddig részben idehaza is, nagyobb részt azonban külföldön elterjedt felfogást, mintha a honfoglalók akár tisztán, akár túlnyomólag az európai rasszok keveréke vagy az alpi rasszal azonosak lettek volna. Ezt egyfelől semmi komoly tudományos adat nem igazolja s másfelől ellene szólnak nemcsak a történelmi kútfők, hanem a honfoglaláskori hiteles koponyák és csontvázak jellegei is. Nem állja meg helyét azonban az a másik nézet sem, mintha a honfoglaló magyarság közvetlen, tiszta szomatikus folytatása lett volna a hunoknak, kik az újabb kutatások szerint jórészt tiszta mongol típusúak voltak, vagy hogy a magyar, mint minden európai rasszelemtől mentes tiszta mongoloid rassz jött volna e hazába.

Ezzel szemben a honfoglaláskori koponyák és csontvázak tanúsága szerint a honfoglaló magyarság európai és ázsiai rasszelemek keveredéséből és pedig igen szerencsés keveredéséből álló rasszkonglomerátum volt. Ez a rasszkonglomerátum pedig két fő tényezőre bontható körülbelül 40—40%-os gyakorisággal. Egyik a keletbalti rasszjellegűek, a másik a kaukázusi-mongoloid rasszjellegűek csoportja. Előbbi inkább a nőkre, utóbbi inkább a férfiakra jellemző. Minthogy pedig e kaukázusi-mongoloid jellegű csoportban a kaukázusi és mongol rassz jellegei nem külön-külön, hanem meglehetősen egyenletesen összekeverve s a mongol jellegek többnyire csak elfinomodva fordulnak elő, valószínűnek tartom s ebben megerősítenek a mai magyarságon végzett vizsgálataim is, hogy itt tulajdonképpen már nem egyszerűen két rasszkeverék egyéneivel, hanem a két rassz keveredéséből kitenyésződött új rasszal, illetve külön rasszá szilárdult rasszkeveréssel van dolgunk. Amint a nordikus és mongol rassz keveredéséből létrejött, kitenyésződött még prehistorikus időben a világos komplexiójú keletbalti rassz, ugyanúgy jöhetett létre a csiszolt kőkor elején a mongol és kaukázusi rasszok keveredéséből évezredek alatt a bama komplexiójú kaukázusi-mongoloid rassz, mely a honfoglaló magyarságnak egyik főelemét alkotta. A kérdésnek ez a részlete azonban még nagyobb anyagra kiterjedő beható vizsgálatot követel. Bármint áll is azonban a

dolog, az kétségtelen, hogy e kaukázusi-mongoloid rasszjellegű csoport a honfoglaló magyarságnak igen jelentős tényezője volt. Sőt abból, hogy inkább a férfiaknál s főleg a gazdagabb sírokból fordul elő s mert Dunántúl éppúgy megvan, mint a Duna—Tisza-közén s a Tisza felső folyásánál, valamint a mai magyarság legtörzsszökősebb csoportjaiban is, ezt tartom a magyarság legjellemzőbb, népszerűen szólva „legmagyarabb“ rasszcsoportjának. Megvan e rasszcsoport már a hónokban s még inkább az avarokban, a kunokra pedig csaknem teljesen ez nyomja reá bélyegét. Embertani megfontolások azt is nagyon valószínűvé teszik, hogy a kútfőknek fehér és fekete hun, ugor, kazár stb. megkülönböztetései szintén a világos színű keletbalti s a sötét kaukázusi-mongoloid rasszelemmel kapcsolatosak, annál is inkább, mert e két elem az illető népekben még ma is megvan. E két rasszcsoport, a keletbalti és kaukázusi-mongoloid mellett a honfoglaló magyarság fennmaradó 20%-a a rhjában, alpi, mediterrán és nordikus rasszoknak jut s minthogy ezek nagy része szegény vagy melléklet nélküli sírokból került elő, valószínű, hogy nagyobb részük az itt talált népekből, mint szolgálé, került a honfoglaló magyarság közé.

Mindebből tehát arra következtethetünk, hogy egy túlnyomóig keletbalti, kisebb részben rhjában rasszjellegű s valószínűleg ugor etnikumú népre reátelepedett, majd vele összekeveredett egy főleg kaukázusi-mongoloid rasszjellegű, valószínűleg török etnikumú nép s létrejött a magyar, mely a vándorlások alatt vett ugyan fel még idegen rasszelemeket, de rasszbeli összetétele már lényegesen nem változott, míg e hazába nem jött. Itt azután egyfelől magába olvasztotta a hún-avar maradványok s a később bevándorló besenyők, jászok-kunok jórészt rokon rasszeleseit, másfelől, részint házasodás, részint telepítés és lassú beszivárgás útján, nyugatról alpi és nordikus, délről pedig dinári rasszeleket vett fel pusztuló vérei helyébe. Egyben ezek a különféle rasszelemek a magyarságban mind jobban elkeveredtek s lassan kialakult az ország mai antropológiai arculata.

A rendszeres ásatások, a régész és antropológus által közösen végzett munka, e mellett a rasszkérdésen túl, távolabbi vonatkozású felvilágosításokat is adhatnak. Ha például több rendszeresen felásott teljes honfoglaláskori temetővel fogunk rendelkezni, következtetést vonhatunk a honfoglalók demográfiai viszonyaira is. A rádiótelepi temetőben például feltűnő a gyermeksírok nagy száma, ami nemcsak bő gyermekáldásra, de nagy gyermekhalálózásra is vall. Az is érdekes, hogy a béketemetőkben a női sírok többségben vannak a férfisírokkal szemben, annak jeléül, hogy a férfiak egy része az otthontól távol, harcokban pusztult el. Ezzel szemben előfordultak néhány sírból álló kisebb temetők, sőt magányos sírok is, melyekben csupán férfiak voltak eltemetve. Gyakoriak a kardvágástól, buzogányütéstől származó sérülések, forradások, valamint a csonttörések, melyek a sok harc tanujelei. Egyik érdekes példája ennek a verebi pogány magyar vitéz koponyája, kit a kalandozások alkalmával hatalmas buzogányütés ért, mely koponyáját féltényérnyi darabon betörte s a csontot három irányban megrepesztette. A vitéz azonban, mint a koponyáról látható, nem halt bele hatalmas sérülésébe, mert a sebet körültrepanálták,

sapkájába pedig kerek ezüstlemez varrtak, mely a sebet védte. S az operáció sikerült, mert a vitéz utána még évekig élt, amint az a sebszél csontburjánzásából megállapítható. A temetőnek aránylag kicsiny sírszáma s bizonyos területen való csoportosulása azt bizonyítja, hogy a honfoglalók nemzetségek, illetve nemek szerint csoportosulva éltek és temetkeztek. Úgy látszik, hogy a legelőkelőbbeket, a törzs- és nemzetségfőket külön temették, mert egész csomó ilyen különálló igen gazdag sír került már elő (Vereb, Benepusza, Geszteréd, Székesfehérvár stb.). Nagyon érdekes a rádiótelepi temető 30-ik sírja, melyben két 30—40 év körüli nő volt eltemetve minden melléklet nélkül. Abból, hogy e sír a temető legszélén foglalt helyet, valamint abból, hogy két nő volt benne egymás felett, valami büntetési eljárásra következtethetünk, amit megerősít az egyik csontváz helyzete is. Az alsó csontváz ugyanis kinyújtott karokkal és lábakkal feküdt, a felső ellenben, mélyet csak nagyon kevés homok választott el az előbbitől, felhúzott térdékkal, úgyhogy a térdkalács jóval magasabban foglalt helye, mint a fej és a medence. A balkar a hastájjra nyúlott, a jobbkar pedig védekező helyzetben volt felemelve. Minthogy e csontváz felett és körülötte kisebb-nagyobb kődarabok heverték, bizonyos, hogy itt honfoglaláskori, illetve korai árpádkori megkövezés esetével van dolgunk. Több esetben hasonfekvő csontvázak fordultak elő s a rádiótelepi hasonfekvő csontvázaknál a karok helyzetéből meg lehetett állapítani, hogy a hasonfekvésnek semmi különös jelentősége nincs. Oka egyszerűen az, hogy a halottakat nem koporsóba tették, hanem gyékénybe vagy lepedőbe burkolva eresztették le a sírba s a leeresztés közben a halott megcsúszott, megfordult. Nem kevésbé érdekes a galgahévízi árpádkori temető egyik sírja, melyben a női csontváz mellett egy köcsögben magzatcsontok voltak elhelyezve. Magyaroztatát találja e lelet Pintér Sándor amaz észleletében, hogy némely palóc községben a meg nem keresztelt, tehát „pogány“ gyermekeket nem koporsóban, hanem „fazék“-ban temették el még az ő idejében is. Végül a csontvázakon lévő elváltozások több esetben lehetővé teszik a betegség megállapítását, melyben az illető elhunyt. Még csak azt említőn itt meg, hogy a honfoglaláskori koponyákon feltűnő a fogak épsége s az odvasodás (caries) ritkasága.

Íme, így lesznek a korhadt régi csontok az ősök életének beszédes tanúbizonyságaivá. Megérdemlik, hogy a magyar embertani tudomány számára való megmentésükre az eddiginél nagyobb gondot fordítsunk.

BARTUCZ LAJOS.

A NÉGER PROBLÉMA AZ AMERIKAI EGYESÜLT-ÁLLAMOKBAN.

A JAZZ-MUZSIKA, mely az utóbbi években végigjárta az európai kontinentst, a magyarsággal is megismertette a fekete faj eredeti zenei kultúráját. Új, de idegenszerű jelenség volt ez nálunk; új, mert az afrikai és amerikai négerség politikai, társadalmi és kulturális erőviszonyai előttünk kevésbé ismeretesek, idegenszerű, mert a szaxofonok és banjook szokatlan orientalizmusa magyar érzésvilágunktól ugyancsak távol esik. Mindamellettt alkalmat nyújtott arra, hogy érdeklődésünket arra a fajra is kiterjesszük, amelyeknek valódi Mekkája mégis csak az Amerikai Egyesült-Államokban van, ahol kulturális és gazdasági fejlődési lehetősége a fehér fajjal való együttélés hatása alatt sokkal kedvezőbbnek mondható, mint az afrikai önálló néger államokban, Abessziniában, vagy Libériában.

Múlt évi északamerikai tartózkodásom alatt különös érdeklődést keltett bennem annak a súlyos belső harcnak szemlélete, amelyet a négerék a fehér fajjal való egyenjogósításuk érdekében a politikában, sajtóban és irodalomban hirdetnek. Idestova félszázados probléma a tízmilliónyi amerikai négerség sorsa, mert a múlt század 60-as éveiben lezajlott polgárháború meghozta ugyan rabszolgasorból való felszabadításukat, de az alkotmányban lefektetett emancipációnak nem volt meg az a gyakorlati eredménye, hogy felszabadításuk egyúttal egyenjogósításukat is jelentette volna.

Az északi és déli államok négeri politikai és társadalmi céljaik szempontjából két, egymással ellentétes táborra oszlanak. Az északiak az alkotmányban biztosított egyenjogúságuk szó szerinti, azaz politikai és társadalmi téren való érvényreuttatása mellett harcolnak; a déliek ellenben láthatólag lemondanak arról, hogy politikai jogaik érvényesítését a fehér közvéleménytől kikényszerítsék és e helyett inkább fajuknak gazdasági és általános művelődési téren való megerősítésére törekszenek. Az északiak szellemi vezérei majdnem kizárólag mulattok, elkeseredett, nagyrészt radikálisan gondolkodó elemek, akik úgy a fehér, mint a fekete társadalomból kiközösítve érzik magukat. Különösen érzékenyen érinti őket a fehérekkel szemben való társadalmi alsóbbrendűségük és hevesen támadnak sajtóban, irodalomban minden olyan véleményt, mely a fejkeveredési elméletekkel szemben a fajok tisztaságának szükségszerűségét hirdeti.

A négerék túlnyomó többsége a déli államokban lakik, vezérei vegyesen mulattok és sötétbűriek. Az északi viszonyokkal ellentétben a mulattok délen inkább hajlandók arra, hogy együtt éljenek fekete fajtestvéreikkel, tehát nem érzik magukat a társadalom kivetett-

jeinek és ennek folytán nem vágyódnak annyira a fehér amerikaiak életközösségébe való felvételre. Minthogy a déli államok az északiakkal szemben még ma is kifejezetten agrár és konzervatív jellegűek, a néger tömegek vezetői tisztában vannak azzal, hogy a fekete gazdálkodók és munkások boldogulását csak a fehér társadalommal való állandó együttműködéssel biztosíthatják.

Miben nyilvánul már most meg a fehér és fekete faj állandó belső küzdelme?

A probléma tulajdonképpen ott kezdődik, ahol a négerék az Unióban nagyobb tömegekben élnek, ahol tehát a fehér társadalom a fajkeveredés elleni természetes antagonizmusából kifolyólag a feketéket magába felszívni nem tudja. Kaliforniában is hasonló gondjai vannak az Uniónak, mert ott viszont a japán tömegeknek társadalmilag és gazdaságilag egyensúlyozott elhelyezkedése a legégetőbb társadalmi problémák egyike. Az északi államokban a négerék a nagy ipari központok felé törekszenek, mert Newyorkban, Pittsburgban és Csi-kágóban mint ipari segéd munkások többszörösét keresik meg annak a munkabémek, mint amelyet az agrár Délen még szezonmunka esetén sem tudnak megkeresni. A Federation of Labourban egyesült no szakszervezet általában idegenkedik tőlük, mert egyrészt alacsonyabb életstandardjuk és ennek folytán szerényebb bérigényeik miatt veszedelmes versenytársai a fehér munkásoknak, másrészt pedig azért, mert kevés a szakképzett munkás közöttük és ennek folytán a szakszervezetek a nagy fekete munkásrezervoárhoz csak rendkívüli ipari konjunktúra esetén nyúlnak. Egy-két munkaterületet azonban még mindig a kezükben tartanak, ők ugyanis a közismert kikötői rakodómunkások, aszfaltöntők, liftbojok, a vasúti Pullman szalon- és hálókocsok portásai, vagyis a kevés, sőt úgyszólván semmi szaktudást nem követelő tömegfoglalkozásokat ellátó elemek.

A kereskedelemben sincs sok sikerük, mert vevőik általában csak négerék közt akadnak, míg a négerék nagy tömegei egyrészt faji szervezetlenségüknél, másrészt pedig a fehér kereskedők sikeres üzleti versenyénél fogva szívesebben vásárolnak a fehérék üzleteiben. Ennek folytán a nagy ipari központok színes negyedeiben keresve sem találhatunk négerék birtokában virágzó üzleteket, mert azokat már túlnyomórészt az olaszok, görögök és zsidók tartják kezükben.

Vannak ugyan néger lelkészek, tanárok, ügyvédek, orvosok és lapkiadók, de kevés kivétellel csak saját fajukat szolgálják. Az egyetemek orvosi fakultásaira nehezen veszik fel őket, mert a fehér betegek rendszerint irtóznak tőlük, sőt tapasztalat szerint fekete betegek is szívesebben fordulnak fehér orvosokhoz, mint feketékhez.

Newyorkban a század fordulója előtt eleinte a fehérék közt szétszórva laktak, később pedig, amikor a magas vasút kiépült, a nagy por és az állandó mennydörgésszerű zaj miatt a fehér lakosság a 6-9-ik Avenueig terjedő területől kivonult, hogy helyét a négereiknek adja át. Az 53-ik utcában lévő Marshall-szállodában volt a néger irodalmi és társadalmi élet középpontja. A színes zenészek, komponisták és vaudevillisták együttese, mely „Memphis Students” néven ismeretes, a Marshall-szállodából indult a jazz-band alakjában világhódító útjára.

A múlt század fordulója után a négerrek fokozódott bevándorlása következtében az 53-ik utca környékén hering módra összezsúfolt törzslakók új várost alapítottak, mely a newyorki Manhattan-félsziget északi részén Harlem néven ismeretes. Ma Harlem nemcsak Amerika tízmilliónyi, hanem az egész világ négersége fővárosának mondható, mely speciális afrikai kultúrájával kelti fel az érdeklődést. Ebben a 300.000 lakosú városban éli az amerikai négerség a maga kényszerűen exkluzív életét.

Politikai jogukat bizonyos kautélákkal rendszerint gyakorolhatják, de a társadalmi antagonizmusnak nincsen határa akkor, valahányszor megkísérik, hogy az alkotmányban biztosított jogegyenlőségükre támaszkodva a fehérek társadalmi intézményeibe behatoljanak. A newyorki színházakban semmi pénzért sem kapnak a földszinten helyet; az ő helyük a karzaton van, amelyet tájszólás szerint „néger mennyországnak” neveznek. Éttermekben — kivéve a tömegétkezés céljait szolgáló cafeteiákat és child'sokat — bebocsátást nem nyernek. De ha mégis exkluzívabb helyre merészelnék: vagy nem szolgálják ki őket, vagy pedig gyakran olyan horribilis árakat feltüntető étlapot tesznek eléjük, hogy a szegény négerrek ijedten menekülnek.

Fehérlakta bérházakban lakást részükre nem adnak ki. Az északi államokban csak a mulattoknak van meg az a gyakori kiváltságuk, hogy a fehér negyedekbe befogadják őket. A csikágói kereskedelmi és iparkamara nem rég igen érdekes statisztikát állított össze arról, hogy milyen óriási ingatlan értékcsökkenések állnak elő azokban az utcákban, ahová a négerrek befészkelik magukat.

De a fehér amerikaiaknak ez a bizonyos fokig burkoltnak mondható türelmetlensége mindinkább a színesek nyilvános társadalmi átértékelésével fokozódik, ha Newyorktól csak pár száz kilométernyire is utazunk délre és az 1866-i polgárháború előtti úgynevezett Déli Államok történeti határait lépjük át. Washington, a szövetséges államok fővárosa 30%-os néger lakosságával már kapuja az első Déli Államnak, Virginiának, melynek atmoszférája angol gyarmati stílusban épített oszlopos udvarházaival sokban az európai rendi társadalmak vidéki miljöjére emlékeztet. Washingtonban egyébként már nyílt sisakkal közösitik ki a színeseket, mert a „Jim Crow” törvények értelmében a virginiai területre átfutó villamos kocsikban csak hátul foglalhatnak helyet, a Washingtonból délre induló vonatokon pedig csak a részükre fenntartott kocsikban utazhatnak.

Virginia fővárosában, Richmondban nem kis csodálkozásra a velem utazó. Haiti szigetéről származó néger újságíró szállodából azzal utasították vissza, hogy egy feketének a szállóvendégek közé való felvétele egyenlő volna a szállodaüzlet csődjével, mert a fehér amerikaiak a szállót azonnal bojkott alá vennék. Egyébként itt a fajok elkülönülése már az élet minden vonatkozásában, a külön fehér és néger templomoktól kezdve a külön iskolákig egyöntetűen érvényesül.

A Dél haladásának kétségtelen fokmérője az a körülmény, hogy a néger tömegek analfabétizmusa a 60 év előtti emancipációtól napjainkig 90%-ról 22%-re volt leszorítható, míg ugyanott a fehér lakosság közt az ími-olvasni nem tudók száma ezidőszert csak 6%-ot

tesz ki. Ez a haladás azonban nem annyira a Déli Államok nagylelkűségének, mint inkább — kisebb magánadakozásoktól eltekintve — a Rockefeller-alapítványnak és a csikágói milliomos Rosenwald Gyulának tudható be. Idősb Rockefeller ugyanis 34,000.000 dolláros alapítványt tett kizárólag az amerikai magasabb és szakoktatás előmozdítására, melynek kamataiból Délen főleg a négerék mezőgazdasági szakoktatását tetemes összegekkel támogatja. Rosenwald Gyula pedig 300 dollárt ad bármely néger tanyai iskola felépítésére, feltéve, hogy az iskolát felállítani óhajtók köz-vagy magánadakozás útján e célra legalább ugyanakkora összeget tudnak biztosítani. Ezen az alapon az utolsó 8 évben 1400 néger tanyai iskola épült fel a Déli Államokban.

A fajok elkülönülése azonban az egész vonalon teljes, sőt azt mondhatnánk, hogy a négereknek a fehérrekhez való viszonya meglehetősen lealacsonyító. A faji antagonizmus a semitropikus égöv alatt olyan elemi erővel tör ki az emberekből, mint valami tudatalatti természettörvény, mely alól érzékű ember aligha vonhatja ki magát. Egyébként a négerdere nézve jellemző, hogy ezt a természetes idegenkedést láthatólag inkább megértik, sőt annak konzekvenciáit magukra nézve is inkább levonni hajlandók, mint északi fajtestvéreik, akik az ipari társadalom progresszívebb és demokratikusabb légkörének hatása alatt a déli fejlődési és célkitűzési lehetőségekkel már többé nem elégednek meg. A fehér amerikaiaknak ezt az ösztönszerű tartózkodását a polgárháborúval kapcsolatos fekete rémuralom emlékei még jobban fokozzák. Az emancipáció tudniillik az Észak nyomására mesterségesen, egyik napról a másikra következett be, minek folytán az amerikai államok egységének nem volt kisebb ára, mint a Dél gazdasági összeroppanása, amdyetmai napig sem tudott teljesen kiheverni. Megemlítésre érdemes, hogy a polgárháború előtt az Unió politikai és gazdasági súlypontja a Déli Államokban volt, Ezt bizonyítja többek közt az is, hogy 1860-ban a Déli Államok adóvagyona 750,000.000 dollárral haladta meg az Északi Államokét. Mikor azonban a rabszolgák millióiba fektetett vagyon egy csapásra odaveszett és a termelés tradicionális rendszere megingott, az egész Dél nem képviselt többé akkora értékű adóvagyon, mint az északi Newyork és Pensylvania államok egymagukban.

Az emancipációt követő időkben a hirtelen majoritáshoz jutott néger csócselék rövid rémuralma a testvérharcnál is nagyobb pusztítást okozott életben, vagyonban egyaránt. A fehérrek tehát semmiféle eszköztől sem riadtak vissza, hogy régi szupremáciájuk megmentése végett a fekete tömegeket politikai jogaikból kiforgassák, ami az utóbbiak szervezatlensége és iskolázatlansága miatt nem volt nehéz feladat. A megvesztegetés, megfélemlítés, a fekete majoritással bíró választókerületek felosztása, az umáadó és a Ku-Klux-Klan alapjában véve mind ezt a célt szolgálták. Végül is a híres „Grand Father Clause“ betetőzte a Déli Államok oppozícióját a négerék egyenjogúsításával szemben. Ennek értelmében szavazati jogukat csak azok a déli polgárok gyakorolhatták, akiknek egyenes felmenői — tekintet nélkül a vagyoni vagy műveltségi cenzusra — 1867 január 1-je, vagyis

az emancipáció előtt is szavazati joggal bírtak. Bár a „Grand Father Clause“-ra a legfelső bíróság 1915 évi június 21-én annak alkotmányellenességét kimondta; ez a körülmény azonban ma sem kényszeríti a délieket arra, hogy eddigi faji alapra helyezett választói politikájukról lemondjanak. A négerrek politikai egyenlősége tehát írott malasztá vált s a szó szoros értelmében letűntek a közéleti harcok színteréről. Különböztetésre érdemes, hogy mind a mai napig egyetlen taggal sincsenek képviselve a washingtoni kongresszusban, sem pedig a szenátusban. Nem csodálkozhatunk tehát, hogy az egyes Déli Államok közigazgatásában sem áll módjukban érdekeiket kellő súllyal biztosítani. A szövetséges kormány újabb kísérletet tett a vám-szolgáltatásban való alkalmaztatásukkal; ez a tény azonban politikai izoláltságukon semmiképpen sem változtat. Egyébként az egész Dél hagyományosan a demokrata párt kezén van, melynek platformját, sőt magát a pártegyesítést is a délieknek a néger problémával szemben való egyöntetű állásfoglalása biztosítja.

A polgárháború óta eltelt évtizedek belpolitikai története igazolta azonban, hogy a struccpolitika nem viszi előre a probléma megoldását: tehát az áthidalhatatlannak látszó faji ellentétek kiegyenlítésének reményét a napi élet programjáról levenni nem lehet. Kétségtelen tény, hogy az amerikai társadalom át van hatva annak szükségességétől, hogy a kibontakozás útjait minden módon keresse a nélkül, hogy az óhajtott csodaszert eddig sikerült volna feltalálnia. A beolvasztási kísérletek a természetes faji antagonizmusnál fogva kilátástalanoknak mondhatók. Hasonlóképpen megvalósíthatatlannak látszik az a terv is, mely a négereknek az Unió területén egy önálló állam keretén belül való elhelyezésére vonatkozik. Amit az indiánokkal meg lehetett tenni, azt bajos volna a négerekre alkalmazni, mert az indiánok vallásos naturalizmusa a rezervációkban való együttélésnek legnagyobb biztosítéka, a négerek köré viszont nagy fejlődésképességüknel fogva lehetetlen volna az indiánokéhoz hasonló kínai falat vonni.

Annak az újabb mozgalomnak, mely a négereknek Afrikába való visszatelepítésére irányul, Marcus Garvey, jamaikai néger az irányítója, aki elsősorban is az egyik afrikai néger államot, Libériát szemelte ki a visszatelepítés helyéül, ahol az amerikai nagytőke az egész közgazdasági életet a kezében tartja és a Rockefeller alap a közoktatásügyet amerikai minták szerint már intézményesen megszervezte. Garveynek irodái vannak az Unió összes államaiban és közel

1.000 népszónok áll a szolgálatában, akik a gyarmatosítás eszméit a feketék előtt hirdetik. Alig hihető, hogy álma valaha is megvalósulhasson; visszatelepítési szervezete azonban támogatásul szolgálhat azoknak, akik elég vállalkozó szelleműek arra, hogy az amerikai fehér társadalommal való egyenlőtlen küzdelmet a bizonytalan gyarmatosítási lehetőségekkel felcseréljék.

A hivatalos Amerika és ezzel együtt tulajdonképpen a fehér amerikaiak álláspontjának is Harding elnök adott kifejezést az 1921 évi október hó 26-án Birminghamban (Alabama Déli Állam) tartott beszédében: „Politikai és gazdasági szempontból — úgymond — valóban nincs szükség állandó nézeteltérésre, az egyéni érvényesülési

lehetőségek megszorítására, feltételezve természetesen azt, hogy mindkét részről elismerik és tiszteletben tartják a faji és társadalmi téren való tökéletes szétválás szükségességét. Midőn a fajok gazdasági egyenlőségének lehetőségét tekintem, azt abban az értelemben és mértékben teszem, mintha ugyanazon faj tagjaira nézve a gazdasági lehetőségek egyenlőségéről beszélnék...“ Tagadni nem lehet, hogy ez a világos és az amerikai demokratikus államfelfogással összhangban álló platform, amelyet lényegében a déli négerkonzervatív vezére, Booker T. Washington, a tuskegeei intézet elnöke már régen kifejezésre juttatott. De valamint a kompromisszumra hajló Booker T. Washington az északi radikális négerkonzervatív annak idején pergő tűz alá fogták, éppúgy Harding elnököt is fenti véleménynyilvánítása végett hevesen támadták. Az elnök elleni kampányt az északiak politikai vezére, Borghardt W. E. Du Bois vezette, aki valóban kiváló szellemi képességekkel bíró mulatt és fájának elismerten hivatalos szócsöve. Du Bois, akit Newyorkban alkalmam volt megismerni, a havonként 70.000 példányban megjelenő folyóiratában, a „Crisis“-ben, mely a négerkonzervatívok haladásáért küzdő Nemzeti Szövetségnek (National Association for the Advancement of Colored People) a hivatalos orgánuma, a fehérekkel teljesen egyenlő politikai, faji, gazdasági és társadalmi jogokat követel fájának. A két szembenálló faj egyenlő belső értékének demonstrálására pedig 9 néger intellektuális arisztokráciának sürgős kitermelését követeli, amelynek hivatása lesz a négerség politikai vezetése és további sorsának a fehér társadalommal egy szellemi szinten való irányítása.

A néger probléma ma komplikáltabb, mint valaha, mert a világháború alatti kedvező konjunktúra folytán a négerség gazdaságilag tetemesen megerősödött és a háború után leszerelt négerkonzervatívok politikai öntudata nagymértékben fokozódott. Előretörésük folytán az Északi Államok fehér társadalma kezd felhagyni eddigi passzivitásával, sőt majdnem azt mondhatnánk, hogy a kocka fordulóban van: ma a konzervatív Dél sok kérdésben harmonikusabban kooperál a politikai küzdőtérrel visszavonult fekete tömegekkel, mint a progresszív Észak a maga politikailag egyre agresszívebb színes elemeivel. A jelenlegi közhangulat szerint más megoldásról beszélni sem lehet, mint Harding elnök platformjának általános elfogadásáról, mely által a fehér társadalom szupremáciájának fenntartása mellett a fajok kooperációjának lehetősége egyelőre biztosítottnak volna mondható. Azonban mondanunk sem kell, hogy az őszinte együttműködésnek az volna a természetes előfeltétele, ha nemcsak a fehér, hanem a néger faj is hajlandóságot mutatna arra, hogy Harding elnök platformját egyetemlegesen magáévá tegye.

JÁNOSSY DÉNES.

A SZÖVETKEZETI MOZGALOM SZOVJET-OROSZORSZÁGBAN.

HA SZOVJET-OROSZORSZÁG gazdasági életének struktúráját vizsgáljuk, első pillanatban a szemünkbe ötlük a kommunista állam karakterisztikuma: a gazdasági élet militarizádója. Egy elenyészó kisebbség erószakolta rá fantasztikus teóriáit az ország hatalmas többségére és csakis a katonai fegyelemnek s a feltétlen engedelmességnek minden téren való érvényesítése az egyetlen mód, mellyel hatalmuk fenntartható. Ezzel a militarizációval sikerült megvalósítaniok a tökéletes centralizádót, melynek eredményeképpen az egész országban mindenki a moszkvai karmesterek kézmozdulataitól függ és azokhoz igazodik. A magánélet legapróbb részleteibe betolakodó politika természetesen nem hagyta érintetlenül és sértetlenül a szövetkezeti mozgalmat sem, melynek különös jelentősége volt az orosz gazdasági életben.

Az orosz talán a világ összes népei között legalkalmasabb közös cél érdekében való csoportosításra, arra, hogy a gazdasági élet küzdelmében a társadalmi önsegélyben, a szervezkedésben találja meg a sikerhez vezető utat. Ehhez a lelkülethez a talajt két, évszázadok óta fennálló, tipikusan orosz intézmény: a földközösség (mir) és a termelők szövetkezése (artel) készítették dó.

A mir a tatár rabiga lerázása után, a 17—18. században alakult ki: lényege az, hogy a föld nem a paraszt, hanem a közület tulajdona, mely a földeket a családok számának arányában osztja szét s ez a felosztás meghatározott időközökben (3—15 év) ismétlődik. Igaz ugyan, hogy a kiosztott földeket az egyes családok individuálisan művelték, azonban az a tudat, hogy a legközelebbi osztásnál előreláthatóan mindenkinek más föld jut, azzal járt; hogy a paraszt igyekezett a birtokában lévő földet minél jobban kizsarolni. Ez volt a mir nagy hiányossága. Kétségtelen azonban, hogy részben azzal, hogy a földtulajdon közös volt, részben pedig azzal, hogy a mir mint egy társadalmi egység szerepelt, harmadik személyekkd szemben a jogi személyiségévd, befelé pedig a patriarchális család zsamoki fegyelmével a kollektivitás, az egymásrautaltság érzését rendkívül fejlesztette.

A miméi még sokkal régibb eredetű intézmény az artel, mely az újabb kutatók szerint sokszáz esztendő s múltra tekint vissza. Tulajdonképpen nem más, mint alkalmi társulás bizonyos meghatározott munka elvégzésére és így a mai termelő szövetkezetek primitív formájának tekinthető. Az orosz artelhez legjobban a magyar „bandák“ hasonlíthatók, melyek szintén bizonyos munka teljesítésére (aratás, kukoricatörés stb.) alakulnak.

Bár az orosz szövetkezeti mozgalomnak megvoltak a gazdasági előfeltételei, sőt a társadalom pszichológiai berendezése is kedvezett, a múlt században ennek ellenére sem tudott a gyermekcipőből kinőni. Ennek oka az volt, hogy a tizenkilencedik században az orosz uralom a szövetkezetekben a moderm eszmék úttörőjét látta és gyűlölte. Tagadhatatlan, hogy ennek volt is alapja, mert a szocialisták és szocialforradalmárok a szövetkezeti kérdést magukénak tekintették s így mind nagyobb számban vettek részt radikális elemek a szövetkezetek vezetésében. Ennek következménye volt, hogy a szövetkezeti mozgalmat állambiztonsági szempontból a kormányzat nem tartotta megbízhatónak és erős idegenkedéssel kezelte. Nagyot változott a helyzet az 1905 évi forradalom után megadott reformok, majd a háború következtében. A szövetkezeti mozgalom ettől kezdve rohamlépésben haladt előre és a kommunisták uralomrajutása idején már hatalmas, jól megalapozott szövetkezeti szervezetted találkozunk.

A gazdasági életnek a kommunista uralom alatt történt teljes átfurmálódása természetesen a szövetkezeti mozgalomra is nagy hatással volt. A mai Oroszország életében a szövetkezetek döntő tényezőkké váltak. Legnagyobbrészt ezek végzik a termelt javaknak a termelőtől a fogyasztóhoz való juttatását, működésük kihat az ipari és mezőgazdasági termelés minden ágára, szavuk van a munkafeltételek megállapításánál, sőt közvetve befolyást gyakorolnak a munkásosztály életére is.

Ennek folytán természetes, hogy a szövetkezeti mozgalom állandóan az érdeklődés középpontjában van. A sajtó folytonosan figyelemmel kíséri ezt a kérdést, a lapokban állandó szövetkezeti rovatok számolnak be az újabb eseményekről s a pártkongresszusokon, valamint a speciális konferenciákon szenvedélyes viták középpontjában áll a szövetkezetek tevékenysége.

A szovjet szövetkezeti politikája kettős irányú: teoretikus és praktikus. A teoretikus a kommunista szövetkezeti elméleteket alakította ki, a praktikus szövetkezeti politika azonban ezeket az elméleteket csak olyan mértékben alkalmazta, illetőleg sikkasztotta el, amint azt érdekei megkivánták és az általános politika így radikális vagy opportunista irányba hajtott különböző taktikázások következtében.

A bolsevisták uralomra jutása előtt a kommunisták szövetkezeti elméletei még nem voltak pontosan lefektetve, sőt még a kommunista pártnak 1920-ban megtartott IX. kongresszusán is bevallja egyik neves kommunista vezető, Mescserjakov, hogy a bolsevista kormánynak nem sikerült az új szövetkezeti elméletet pontosan körülírní és véglegesen leszögezni az új szövetkezeti ideológia formuláit.

A kommunista szövetkezeti teória szálai Marxhoz vezetnek. Marx 1866-ban a genfi nemzetközi kongresszuson jelentette ki, hogy „a szövetkezet oly eszköz, mely hivatva van a jelenlegi, osztályellen-tétekre alapított társadalmi rendet átalakítani“. Szerinte a szövetkezet nagy fontossága az, hogy szemlélhetően bemutatja, hogy a jelenlegi társadalmi rend, mely a tőke erejével a munkásokat leigázza és ezeknek széles rétegeit egy kiváltságos kisebbség által kizsarolja, előnyösen helyettesíthető volna oly demokratikus rend-

szerrel, mely az egyenlő jogokat élvező termelők szövetkezetére van alapítva.

Az 1864-ben megjelent „Kommunista kiáltványában Marx azt írja, hogy „nem szabad lebecsülni az oly fontos gazdasági kísérletek jelentőségét, mint amilyenek a termelő és fogyasztási szövetkezetek“.

A „Das Kapital“ című művének (III. kötet) „a hitel szerepe a kapitalista termelési rendben“ című fejezetében hasonló megfigyeléseket tesz a fogyasztási és termelőszövetkezetekkel kapcsolatban. Végül a „Kommunista kiáltvány“-bán azt olvashatjuk, hogy bármilyen jól is legyen megalapozva egy szövetkezet teoretikusan, a praxisban még sem fogja megakadályozni a megkülönböztetett osztályok kiváltságainak fejlődését, mert nemcsak nem képes felszabadítani a tömegeket, de nem is bírja orvosolni megfelelő módon a nyomorukat. A teljes felszabadításhoz az szükséges, hogy a szövetkezetek államilag legyenek szervezve.

Az orosz kommunisták Marx tételeiből igyekeztek a szövetkezeti mozgalom elméletét megalkotni. A kommunisták elmélete a szövetkezeti mozgalom keletkezését úgy magyarázza, hogy a kapitalista társadalmi rendben a jövedelemelosztás igazságtalan: a tőkés osztály kizsákmányolja a többségben levő munkásosztályt, mely azonban a lehetőséghez képest védekezik és erre hathatós segítséget talál a szövetkezetekben. Szerintük a kommunizmus és a szövetkezetek végcélja hasonló: a nyereségnek kiküszöbölése és a munkásosztály kizsákmányolásának megakadályozása, ők tehát a szövetkezeti mozgalmat kisajátítják a munkásosztály részére. Ezért az osztályharc egyik legfontosabb tényezőjének tartják a szövetkezeteket. A kommunista állam tehát mint ilyeneket átveheti őket és a magánkereskedelem kizárásával az egész lakosságnak szükségleti cikkekkkel való ellátása rajtuk keresztül kell, hogy történjen.

Ezzel szemben a valóság az, hogy a szövetkezeti mozgalom a kapitalista gazdasági rend kinövéséi: a kartelek, trösztök s a túlzott és indokolatlan nyereségek ellen irányul. A szövetkezeti mozgalom a kapitalista világrendben keletkezett és fejlődött ki, kettejük sorsa tehát szorosan össze van kötve és a kapitalista világrend bukásával, a szövetkezeti mozgalomnak, mint fölösleges intézménynek szintén buknia kell.

Nem kétséges, hogy az orosz kommunisták is csak átmenetileg akarták fenntartani a szövetkezeteket.

A kommunisták azonban akkor, midőn a szövetkezeteket az osztályharc egyik eszközeként állítják be, figyelmen kívül hagyják azt, hogy Marx elméleteiben sokkal kevesebbet mond, mint amennyit ők hirdetnek. Marx csak a tőkét és a munkát, tehát a munkaadót és a munkást állítja egymással szembe és nem beszél a kereskedő és fogyasztó közötti harcról. A tőke és munka közti ellentét eredményezi az osztályharcot, míg a szövetkezeteknél ilyen jelleget nem találunk, sőt általános árszabályozó működésük nagyban elősegíti a kereskedő és fogyasztó békés együttműködését. Tagadhatatlan, hogy a laikust könnyen tévedésbe ejtheti az a látszólagos hasonlóság, mely a marxizmus és a szövetkezetek végcéljában mutatkozik, mindkettő ugyanis a nyereség kiküszöbölésére törekszik. Marx azonban „értéktöbblet“ elméletében

csakis a munka kizsákmányolása által elért nyereség eltörléséről beszél: ehhez pedig a szövetkezeteknek semmi közük nincs, mert a kereskedelem által elért nyereség egyáltalán nem hasonlítható a munka kizsákmányolása által elért nyereséghez, ha ezt a fogalmat egyáltalában elfogadjuk.

Rendkívül érdekes figyelemmel kísérni, hogy az orosz politika a szovjet gazdasági életének különböző szakaiban hogyan kezelte az orosz szövetkezeti mozgalmat.

Kezdetben a kommunista elméletnek megfelelően az államnak érdeke volt az államosított szövetkezeteket fenntartani. A kommunizmus diadalának eredményeként a hatalom a munkásság kezébe ment át. A magántulajdont eltörölték, ami azt jelentette, hogy a kereskedelem, mely a gazdasági élet artériája, szintén kikapcsolódott. A jól megalapozott szövetkezeti szervezetre azért volt szükség, mert a > közellátást valamiképpen meg kellett oldani s erre a feladatra kiválóan alkalmasak voltak a fogyasztási szövetkezetek.

Természetesen a kommunista állam nemcsak igénybevette és felhasználta a szövetkezetek kiterjedt organizációját, jó hírnevét, tekintélyes vagyonát, alkalmazottaiknak szakértelmét, hanem igyekezett az egész országos szervezetet a maga meggyőződésével, szellemével eltölteni. Igyekezett az orosz szövetkezeti mozgalmat „jó kommunis-távvá” tenni. Ez persze nem tartozott a könnyebb feladatok közé.

A szovjet uralmának első idejében opportunista politikát folytatott a szövetkezetekkel szemben, függetlenségüket meghagyta, azonban fokozatosan igyekezett befolyását a vezetésben érvényesíteni, míg 1919-ben teljesen államosította is őket. 1921-ben az újabb gazdasági politikára való átmenet után kénytelen volt ismét konciliánsabb eljárást tanúsítani a szövetkezetekkel szemben.

A viszonyok relatív konszolidációja, főleg pedig a részleges szabadkereskedelemre és az államkapitalizmusra való átmenet után a szovjet minden erővel a szövetkezeti mozgalom erősítésén fáradozott s ennek igen mélyen fekvő okai voltak.

Köztudomású, hogy Oroszországban ma csak két osztály van: a városi munkásság és a falusi parasztság, melyek között nagy, áthidalhatatlan világnézeti különbségek vannak s a tények megmutatták, hogy ezt a 120 millió muzsikot nem lehet jelszavakkal és a munkásság egy részénél bevált propagandával meggyőzni és a kommunizmus szolgálatába állítani. A falusi szovjetek erre nem voltak alkalmasak, mert itt domináló szerep jutott a falusi földnélküliek és napszámosok tanácsának. A muzsik épp oly gőgös lévén, mint a világ minden más parasztja, végtelenül megveti a nálánál szegényebbeket és szóba sem áll velük, nemhogy hozzájuk igazodjon. Ezek tehát nem voltak alkalmasak a falu és a város közötti antagonizmus megszüntetésére. Erre a célra a falusi szövetkezeteket szemelték ki, melyeknek szinte észrevétlenül kellett a kommunista propagandát terjeszteni. A szövetkezetekkel szemben a paraszt bizalmatlansága lecsökkent a minimumra, mert a mir évszázados uralma fogékonyá tette egész lényüket a szövetkezeti eszme iránt. A szövetkezetek szociális tevékenységük folytán már régebben megnyerték a muzsik bizalmát, az anya- és csecsemősarkok, fel-

olvasások, mozgófényképelőadások sok hívet szereztek a szövetségi mozgalomnak. A szövetszövetkezetek azonban sohasem mulasztották el, hogy céljuknak megfelelően a kommunista tanokat ne terjesszék. Midőn tehát az orosz szövetségi mozgalomban tapasztalható nagy fejlődést látjuk, ne felejtszünk el arról, hogy ez a fejlődés nem más, mint a kommunista tanoknak a vidékre való átplántálására alakított szervezet terjeszkedése. Az álszövetkezetek révén szeretné a szovjet a vidék szűztalaját átgýúmi. A teória szerint, hogy ezt a célt elérhessék, jóval olcsóbbaknak kellene lenniök, mint a magánkereskedelem. Hogy ezt azonban nagy általánosságban nem sikerült elérniök, ennek oka az államkapitalizmus, mely a szocializált állami ipar csődjét jelenti.

A városi szövetszövetkezetek célja a magánkereskedelem letörése volt. Jóllehet az újabb gazdasági politikára való átmenet után a szovjet kénytelen-kelletlen szabaddá tette a kereskedelmet, azért sohasem szűnt meg, bár közvetett módon rejtett fegyverekkel, harcolni az individuális kereskedelem ellen. Tehát a városokban is az volt a szövetszövetkezetek legfontosabb célja, hogy a szovjetet bizonyos céljai elérésében támogassák.

A kommunista uralom fennállásának tízéves évfordulója alkalmából Ljubimov, a Centroszójuz elnöke az Economicseszkája Zsizin hasábjain hosszasan igyekszik a nagy számok segítségével kimutatni az orosz szövetségi mozgalom nagy fejlődését. Kénytelen azonban mégis bevallani, hogy a parasztgazdaságoknak csak 38%-a, a munkásságnak pedig 63%-a van szövetszövetkezeti megszervezve. Majd később így ír: „A szövetszövetkezet Szovjet-Oroszországban nehézkes és bürokratikus. A kereskedelmi tevékenységnél felhasznált munkaerő és az áruközvetítési folyamat túlságosan drága. Igen fontos kérdések, mint a munkásságnak mezőgazdasági termékekkel való ellátása és a nyilvános étkezőhelyek felállításának kérdése, még mindig megoldatlanok. Ezen a téren még mindig a magánkereskedő uralja a helyzetet. A parasztságot és a munkásságot nem elegendő mértékben vonták be a szövetszövetkezet mozgalomba és csak elenyészően kis mértékben járul hozzá anyagi eszközökkel. Be kell vallanunk, hogy eddig keveset tettünk abban az irányban, hogy a nagy tömegek képességeit a szövetszövetkezet mozgalom kiépítésének munkájába beállítsuk/* (Konsumgenossenschaftliche Rundschau 1927, XII. 3.)

Ha ezen önvallomáshoz hozzáfűzzük Kurszkij igazságügyi népbiztos nyilatkozatát, aki kijelentette, hogy az 1925 év első hat hónapjában 32 kormányzóságban 11.526 szövetszövetkezet elöljárót helyeztek vád alá sikkasztás miatt s a sikkasztott összegek a 7 millió rubelt, vagyis az üzletrésztóke 75%-át meghaladták, eléggé tiszta képet alkothatunk a szövetszövetkezeteknél uralkodó morális viszonyokról is.

Ami most már a mozgalom szervezetét illeti, kétségtelen, hogy Szovjet-Oroszország fogyasztási szövetszövetkezetek szervezete teljesen különbözik más államok szövetszövetkezetek szervezeteitől. A szervezet alapelve a tökéletes centralizáció, melynek központja, a Centroszójuz, Moszkvában van. Ide fiit össze minden szál. A Centroszójuz teljesen állami szervnek tekinthető, így egész Szovjet-Oroszország szövetszövetkezet mozgalma szintén egyik fajtája az állami organizációnak.

A Centroszójú csak a fogyasztási szövetkezeteket egyesítette magában, ugyanilyen centralizációt látunk azonban az egyéb szövetkezeteknél is. A mezőgazdasági szövetkezetek eleinte a Szelszkoszójú keretein belül helyezkedtek el, később azonban különböző érdekek és művelési ágak szerint innen kiváltak és önálló központokká alakultak át. összesen 13 ilyen szövetkezeti központ alakult. 1926-ban ezeket a Mezőgazdasági Szövetkezetek Központi Szövetsége néven egyesítették. Az egyes központok autonómiája azonban továbbra is megmaradt.

A kommunista kormányzatot a szövetkezetek központosításának keresztülvitelénél az a cél vezette, hogy ezt a számukra igen fontos organizációt mennél jobban a kezükbe tarthassák. Az egyes központok vezetőségét látszólag választás útján töltik ugyan be, a valóságban azonban kivétel nélkül a Népbiztosok Tanácsa által összeállított hivatalos lajstromon szereplőket választják meg. A választásra ugyanis csak a kommunista párt tagjai jogosultak, ezeknek pedig kötelességük vakon és kritika nélkül elfogadni a párt vezetőségének határozatát.

Bármennyire hangoztatják tehát a kommunista kiküldöttek a Nemzetközi Szövetkezeti Szövetség kongresszusain azt, hogy a szovjet-szövetkezetek és a nyugati szövetkezetek között nincs különbség, az előbb elmondottakból világosan kitűnik, hogy itt egy álszövetkezeti szervezetről van szó, mely semmi esetre sem vonható egyforma elbírálás alá a rochdalei szövetkezeti eszme alapján felépített szövetkezetekkel.

A speciális célú mezőgazdasági szövetkezetek, melyek tulajdonképpen termelőszövetkezetek és a kifejezetten termelőszövetkezetek azonban már közelebb állanak a nyugati szövetkezetekhez. Hiányzik azonban ezeknél is egy lényeges kellék, a szövetkezeti jelleg *conditio sine qua non*-ja, a függetlensége. A központosított szervezet útján itt a kommunista befolyás érvényesül és a szovjetállam gondoskodik, hogy itt is megtalálja a propaganda módját.

A szovjetszövetkezetek pénzügyi helyzete sem mondható a legrózsásabbnak. A domináló idegen tőke és saját tőkéiknek aránya nagyon rossz. Ez is bizonyítja, hogy az orosz szövetkezeti mozgalom ingatag talajon épült és kis rázkódás elég ahhoz, hogy ez a kártyavár halomra dőljön. Ezt a rázkódást minden valószínűség szerint az elkövetkezendő rezsiváltozás fogja előidézni. Ha oly rendszer kerül Oroszországban uralomra, mely a szövetkezeteket nem állami propagandaszervnek fogja tekinteni, tehát nem lesz hajlandó a maihoz hasonló hatalmas összegeket juttatni támogatásukra, a szövetkezetek bukása a szükséges tőke hiánya miatt feltétlenül be fog következni. Az is remélhető azonban, hogy normális gazdasági viszonyok között a szovjetszövetkezetek romjain egészséges szövetkezeti mozgalom fog felépülni, mely rohamos fejlődésre számíthat.

GRÓF TELEKI ISTVÁN.

KISEBBSÉGI MAGYAR SORS.

AZ OPTÁNSPEREK LEGÚJABB FEJLEMÉNYEI.

MÁRJOVALtöbb mint egy esztendeje, hogy a Szövetségi Tanács azoknak a magyar állampolgároknak — nem szabatosan — magyar optánsoknak pereivel foglalkozik, amelyeket ezek az agrárreform címén kisajátított, helyesebben, elkobzott birtokaik miatt a román állam ellen indítottak. Az ügy sorsa a Tanács előtt igen változatos volt, de folyton javuló fejlődési irányt mutat. A múlt év szeptember havában a rögtönzött jogászbizottság véleményében és ennek alapján a Tanács hármass bizottságának javaslatában eljutott a mélyponthoz. Ezt azonban csakhamar elhagyta, mert a Tanács megítélésében valamivel kedvezőbb felfogás jutott kifejezésre. A folyó évi márciusi ülésében a Tanács még kedvezőbb felfogásnak adott kifejezést, annyira, hogy a magyar delegátus most először volt abban a helyzetben, hogy a Tanács javaslatát elfogadhassa.

A jogászbizottság szakvéleménye, melyet a Tanács hármass bizottsága is teljesen magáévá tett, reánk nézve két okból volt nagyon kedvezőtlen. Egyrészt felállította az ügy érdemleges elbírálásának három anyagjogi elvét, mint olyan tételeket, melyek a trianoni szerződésből folynak. Másrészt pedig ezeknek az elveknek elfogadását Magyarország részéről feltételévé tűzte ki annak, hogy a Tanács a békeszerződés 239. cikke alapján a bírókijelölés tárgyában intézkedjék. Soha el nem múló érdeme a magyar delegátusnak, gróf Apponyi Albertnek, hogy ezen javaslat elfogadását a Tanácsnak múlt évi szeptemberi ülésén megakadályozta. Érveinek meggyőző ereje előtt a hármass bizottság előadója, Chamberlain brit külügyminiszter is kénytelen volt meghajolni, s ezért a javaslatnak a szankciókra vonatkozó részét visszavonta. Ekként a javaslatból megmaradt a három anyagjogi elv, melyeket a Tanács olyképpen szavazott meg, hogy azoknak elfogadását a további tárgyalások alapjául a feleknek ajánlotta. Ez kétségkívül sokkal kedvezőbb elhatározás, mint az eredeti javaslat, minthogy minden kényszerítő mozzanat belőle ki van küszöbölve, mindazáltal a magyar delegátus még ebben a letompított formában sem tartotta elfogadhatónak. Abból a helyes felfogásból indult ki, hogy a Tanácsnak még közvetve sem lehet feladata az ügy érdemleges elbírálásának elveit felállítani. Ez korlátozná a felek védekezési szabadságát és kizárná a bíróság függetlenségét az ügy elbírálásában. Az a tétel a mai jogéletnek, hogy a bíró az ügy elbírálása körül minden külső befolyástól független legyen, a nemzetközi bíraskodás terén is alkalmazandó s alóla a Vegyes Döntőbíróságok sem vonhatók ki.

E tételnek megdönthetien igazsága indította a magyar delegátust arra, hogy hozzá a legnagyobb következetességgel tovább is ragaszkodjék s ez a magatartása meghozta az újabb javulást. A Tanács folyó évi márciusi ülésén egészen más megoldást hozott javaslatba, amelyben már csak inkább célzás foglaltatik a múlt évi szeptemberi javaslatra, a nélkül, hogy a Tanács a feleknek annak elfogadását ajánlaná.

Ennek a márciusi tanácsjavaslatnak elemzése és kritikája e sorok

feladata, hogy az ügy további fejleményeivel szemben annál biztosabban tudjunk állást foglalni.

Közelebbről vizsgálva ezt a határozatot, megállapíthatjuk, hogy az a következő négy alkatrészből áll.

1. Minthogy a Tanács a múlt évi szeptemberi ülésezése alkalmával úgy találta, hogy a felek közötti barátságos tárgyalás — *negociation amicale* — a legmegfelelőbb mód a köztük fennálló ellentét kiegyenlítésére, felállította azt a három alapelvet, amelyek nézete szerint a tárgyalás méltányos alapjául szolgálhatnak.

2. Minthogy továbbá a Tanács kénytelen megállapítani, hogy ez a barátságos tárgyalás a felek közt nem volt lehetséges, most is hasznosnak ítélvén 1927 szeptember 19-i javaslatát és nem változtatván meg felfogását az ügyről, mely tárgyalásairól felvett jegyzőkönyvekben jut kifejezésre, egyhangú határozattal a felek részére újabb megoldási módot hoz javaslatba.

3. Ezen újabb javaslat szerint Románia a magyar-román Vegyes Döntőbírósnál visszahívott bíróját újabb bíróval pótolja. Az így helyreállított Vegyes Döntőbírósgót két bírói taggal a Tanács egészíti ki. Ezt a két bírói tagot azoknak az államoknak polgárai közül fogja a Tanács kiszemelni, amely államok a világháborúban semlegesek maradtak. Az ekként öt tagra felemelt Vegyes Döntőbírósgó fogja elbírálni azokat a pereket, melyeket a trianoni békeszerződés 250. cikke alapján a román agrárreformok okából magyar honosok a román állam ellen indítottak.

4. A Tanács felkéri a magyar és román kormányokat, hogy válaszaikat javaslatára legközelebbi ülészakán vele közöljék. Ennélfogva az ügyet már most kitérzi a jövő ülészak napirendjére.

A Tanács határozatának utolsó alkatrészével nem kell bővebben foglalkoznunk, egész figyelmünket csak a többi három alkatrész köti le. Ha ezeket egymással szembeállítjuk, akkor könnyű megállapítanunk, hogy csak a harmadiknak van a felekhez intézett javaslat jellege. Az első kettő annak csak előre bocsátott megokolása gyanánt szerepel. Ez egyébként világosan kitérni a szövegezésből is. A Tanács határozatának első két bekezdése tartalmazza az első két alkatrészt. Ez a két bekezdés pedig a szokásos megokoló bevezetéssel — *considérant* és *constatant* szavakkal — kezdődik.

Ez a megállapítás, amelynek helyességéhez a legkisebb kétség sem férhet, rendkívül fontos a három első alkatrészben kifejezett gondolatok súlyának megítélésére. Döntőnek kell tekintenünk a harmadik alkatrészt, a javaslatot. A Tanács elfogadásra ezt ajánlotta a feleknek, és semmit más. Ha a felek ezt elfogadnák, csak ez kötelezné őket, és semmi más. Ennélfogva nem elfogadás tárgyai a felek részéről az első két alkatrészben kifejezett és csupán csak indokolásszerű tételek. Az ezekben kifejezett gondolatok tehát a harmadik alkatrész, a javaslat, elfogadása esetében nem fogják a feleket kötelezni. Ezek a tételek mint a Tanács felfogásának megnyilatkozásai, mint elhatározásának indokai kétségkívül igen jelentősek, de nem azzal a szándékkal lettek kinyilvánítva, hogy a felek magukra nézve azokat is kötelezőkké tegyék. Különösen nem abban az értelemben, hogy a harmadik rész, a javaslat, elfogadása esetében ezek a felekre nézve *automatic* is kötelezőkké válnának.

Ezzel az okfejtéssel a második indokolásszerű alkatrészben hangoztatott három anyagjogi elvnek a sorsa is el van döntve. Abból ugyanis, hogy a felek a harmadik alkatrészt, a javaslatot elfogadnák, egyáltalában nem következik, hogy a második alkatrészben hangoztatott három anyagjogi elvet is elfogadják, vagyis alkalmazását magukra nézve kötelezővé teszik. Mikor tehát a magyar delegátus az ülés végén kijelentette, hogy a Tanács javaslatát elfogadja, nem jelentette ki egyúttal azt is, hogy elfogadja azt a három anyagjogi elvet, melyet a Tanács indokolásképpen kifejezett. Ha ezt tette volna, akkor

nyilvánvalóan ellentétbe került volna korábbi állásfoglalásával, amely szerint a három anyagi jogi elv elfogadását magától a leghatározottabban elhárította.

Ez a kérdés egyébiránt a tárgyalások folyamán igen beható megvitatás tárgya volt. Mikor a magyar delegátus kijelentette, hogy a Tanácsnak a bíróság kiegészítésére vonatkozó javaslatát hajlandó elfogadni, ismételtlen is hangsúlyozta, hogy ez nem azt jelenti, hogy a három anyagi jogi elvet is elfogadná, ellenkezőleg ezeket most is a leghatározottabban ellenzi. Aggodalmait Chamberlain és Briand igen kimerítő felszólalásokban törekedtek eloszlatni. Kifejtették, hogy a bíróság új összeállítására vonatkozó javaslat egészen független a három anyagi jogi alapelvtől. Tőlük távol áll a bíróság kezét az ügy érdemleges elbírálása körül megkötni. A bíróság az ügy érdemét minden megkööttségtől menten, egészen szabadon bírálná el. Mindazáltal a Tanács nem kívánja elhallgatni, hogy saját egyéni felfogása az ügy érdemének elintézése kérdésében nem változott meg.

Érdemes ehhez még hozzáfűznünk Stresemann megjegyzését, hogy itt voltaképpen nem is a Tanács állásfoglalásáról van szó. Szerinte ugyanis a szeptemberi három elv nem kívánja a Tanács felfogását kifejezni. A Tanács az érdemleges elbírálás kérdésében állást egyáltalában nem foglalt. Azt a három elvet a Tanács a feleknek csak mint olyanokat ajánlotta, amelyek alapján egymásközt sikerrel tárgyalhatnak.

Nem szenvedhet azonban kétséget, hogy bármi is legyen értelme annak a három elvnek, hangoztatásuk a mi optánsainkra bizonyos veszedelmet jelent, mert növelheti a hajlandóságot az újonnan összeállítandó bíróság tagjaiban, hogy az ügy érdemének elbírálása körül Tanács által hangoztatott elveket kövessék, annál inkább, mert közülök kettő kinevezését egyenesen a Tanácsnak fogja köszönni; a román bíróról pedig már eleve is kétségtelen, hogy a Tanács felfogása értelmében fog szavazni. Más oldalról azonban az is kétségtelen, hogy ha a három anyagi jogi elv alkalmazását egyenesen nem zárják ki—és nem lephet meg, hogy a Tanács ennyire nem dezavualja önmagát, — a Tanács által kinevezendő bírákban könnyen támadhatna a készség a három anyagi jogi elv szerinti elbírálásra, a nélkül, hogy a Tanács aláhúzta volna, hogy most is vallja a három anyagi jogi elvet. Ennek következtében a legkisebb szemrehányás sem érheti a magyar delegátust, hogy a bíróság új összeállítására vonatkozó javaslatot annak dacára elfogadta, hogy a Tanács indokolásképpen kijelentette, hogy korábbi felfogásához most is ragaszkodik. Végeredményben az ügy sorsa kettőn fog megfordulni: kiket fog a Tanács új bírának kinevezni és mily mértékben fog sikerülni a magyar védelemnek a bíróság tagjait meggyőzni arról, hogy a felállított három anyagi jogi elv közül a második, mely a román kormánynak szabad kezet enged a magyar birtoknak elkobzására, mennyire ütökzik bele a jó erkölcsökbe és a nemzetközi jogba egyaránt.

Most pedig vegyük szemügyre magát a javaslatot. Ebben mindenekelőtt az tűnik fel, hogy a Tanács Romániát felhívta visszahívott bírójának pótlására. Ehhez való jogát ugyanis a békeszerződés 239. cikke értelmében elvesztette. Hogy a magyar delegátus ehhez a Romániának nyújtandó kedvezményhez hozzájárult, azon senki sem fog fennakadni, aki számol a magyar nemzet lovagias gondolkodásmódjával, melyet azokkal szemben sem szokott megtagadni, akik legkevésbé sem szolgáltak rá. Pedig ezzel nagy előnyt adtunk ki kezünkől. Mert első tekintetre is nyilvánvaló, hogy egészen más az, ha Románia visszahívott bíróját önmaga nevezi ki, mint az, ha ezt a bírót az idézett 239. cikk értelmében a Tanács által kijelölt két semleges polgár közül a magyar kormány pótolná.

A másik nagy kérdés a három tagú magyar-román Vegyes Döntőbíró-

ságnak kiegészítése az öttagú bírósággá a Tanács által kinevezendő két tag által. A békeszerződés a Vegyes Döntőbíróság tagjainak számát háromban állapítja meg. Kérdés, vajjon a Tanácsnak, természetesen a két érdekelt állam hozzájárulásával, jogában áll-e ezen változtatni? Itt a nemzetközi bírászkodás legfőbb tételéből, annak szerződési jellegéből kell kiindulnunk. Ma nemzetközi bírászkodás államok közt csak az érdekelt államok szerződése alapján lehetséges. Amint tehát ez a bírászkodás a maga létét nemzetközi szerződésnek köszöni, éppúgy az ilyen úton bármikor módosítható is. Nincs tehát jogi akadálya annak, hogy az érdekelt felek megegyezésével a szóban lévő bíróság tagjainak számát háromról ötre felemeljék, oly módon, mint ezt a Tanács javasolja. Hogy ebben valami csekélyke kizrészben a békeszerződés megváltoztatása is foglaltatik, az kétségtelen, csakhogy ezúttal nem Magyarországra, hanem Romániára való tekintettel. Ennek az államnak a Vegyes Döntőbíróságnak a békeszerződés 239. cikke szerinti összeállítása és pótlása mindig nagy aggodalmakat okozott. A Tanács a bíróság új rendszerű és kibővített összeállításával Romániának helyzetén kívánt könnyíteni. Chamberlaint javaslatának megtételénél az a megfontolás vezette, hogy a legtekintélyesebb nyugati jogrendszerekben a bírói tanácsok tagjainak száma nem zárt, hanem fontos ügyekben a tanácstagok száma felemelhető. A megerősített bírói tanácsok intézményét a régi magyar jog is ismerte, új jogfejlődésünk azonban egészen elejtette. A mai magyar jog szerint minden rendes bíróság bírói tanácsa csak annyi tagból alakulhat — nem szabad sem többnek, sem kevesebbnek lennie—mint amennyit a törvény előír. Nem lehet kétséges, hogy ez a jogbiztonság szempontjából előnyösebb, mindazáltal semmi akadálya nincs annak, hogy nemzetközi vonatkozásokban ettől az elvtől a magyar kormány eltérhessen.

Mégis ennél a megoldásnál két körülmény okozhat némi aggodalmat. Az egyik, hogy miután a Vegyes Döntőbíróság a magyar törvényhozás hozzájárulásával áll három tagból, kiegészítéséhez öt tagra tulajdonképpen újabb törvényhozási intézkedésre volna szükség. Ez az aggodalom azonban elosztható a helyzet kivételes jellegével és azzal, hogy nem arról van szó, hogy a Vegyes Döntőbíróságok szervezetét általában változtassák meg, hanem arról, hogy éppen csak a magyar optások pereiben Románia ellen járjanak el kivételes szervezetben. A másik aggodalom a vegyes döntőbíráskodás különös jogi természetéből fakad. Ez a bírászkodás ugyan nemzetköz, de a szabályként alakjától mégis eltérő jellege van. Itt nem állam állammal áll szembein, mint peresfél, hanem magánszemélyek állammal szemben. Jelen esetben a magyar optások a felperesek és Románia az alperes. így tehát felmerül a kérdés, vajjon törvényhozási út mellőzésével a magyar optások beleegyezése nélkül megengedett-e a tervbe vett felemelése a bírói tagoknak? Nézetem szerint ez sem lehet kétséges. A nemzetközi bírászkodásban a magánfél akto-rátusi joga nincsen annyira kifejlődve, mint a belföldi jogéletben. Ott, még akkor is, ha magánfelek lépnek fel mint felperesek, a közérdek annyira előtérben áll, hogy erre való tekintettel az állam jogosultnak tekintheti magát a szükséges intézkedések megtételére a magánfélként fellépők beleegyezése nélkül is. E szerint megnyugodhatunk abban, hogy a tervbe vett módosítás jogi szempontból nem ütközik semmiféle akadályba.

Ezek után az a kérdés vetődik fél, hogy a szóban levő bíróság tagjainak kinevezése által, hogyan fognak állani reánk nézve a kedvező elbírálás esélyei? Már fentebb utaltam arra, hogy a Tanács a bírói tágok számát az általa kinevezendő két tag által Románia érdekében kívánja felemelni. Ebből azonban még nem következik, hogy a kibővítendő bírói tanács szükségképpen Románia javára fog ítélni. Elvileg ugyanis egy ötös bírói tanácsban nehezebb többséget kapni, mint hármas tanácsban. Hogy ez nekünk lesz-e nehezebb,

vagy Romániának, azt a körülmények fogják eldönteni. Az eredmény attól fog függni, hogy a Tanács által kinevezendő két bírói tag irántunk és az ügy iránt milyen felfogást és magatartást fog tanúsítani. E szerint tehát a bírói tanács kibővítését meglehetősen közömbösen fogadhatjuk. Reánk nézve nem jelent előnyt, de nem is mondható feltétlenül hátrányosnak. Ennélfogva csak helyeselhető, hogy delegátusunk a kibővítés eszméje elől nem zárkózott el.

Ha ezek szerint a bíróságnak tervbe vett új összetételéből pozitív előnyöket nem is könyvelhetünk el magunk javára, van egy más igen jelentős pont, ahol az ügy igen nagy előnyt ért el, túlzás nélkül mondhatjuk, diadalt aratott. Ez a pont a hatáskör. Ismeretes, hogy Románia a Vegyes Döntőbíróságot ezen a ponton kezdte ki. Nem érte be azzal, hogy bíróját visszahívja, hanem irodalmi téren is valóságos hajszát indított a Vegyes Döntőbíróság ellen hatáskörének állítólagos túllépése miatt. Egyik leg-szomorúbb olvasmányom volt végigtanulmányozni annak a harminc jogásznak szakvéleményét, köztük számos igen jó hangzású név, akik mind ellenünk fordultak s akiknek egy része a legnagyobb komolysággal törekedett bizonyítani, hogy a Vegyes Döntőbíróság hatáskörét, nemcsak hogy átlépte, hanem azt egyenesen bitorolta. Ennek következtében Romániát legteljesebb mértékben jogosítottnak jelentették ki az önhatalmú védekezésre. Tették ezt olyanok is, akik egyéb iratainkban a nemzetközi bírászkodás kiváltságot élvező védőinek szeretik önmagukat feltüntetni. Azújabb nemzetközi irodalomban sok mindenféle igazságtalanságot próbáltak már megvédeni, köztük ez egyike azoknak, ahol ez a legleplezetlenebb módon történik. Az igazság kedvéért ide kell jegyezmem, hogy akadtak, akik nagy nyomatékkal a Vegyes Döntőbíróság hatásköre mellett szálltak síkra. Közülök egyet, a legjelentősebbet, névszerint is felemlítek. Ez de Lapradelle párizsi jogtanár, aki a legnagyobb felkészültséggel vállalkozott az ellenvélemények megcáfolására. A magyar közönség mindig fogja tudni az igaz ügy érdekében kifejtett önzetlen fáradozását érdeme szerint méltányolni és nevét hálásan emlékezetében megtartani.

A Vegyes Döntőbíróság hatásköre ellen indított ádáz küzdelemnek a Tanács márciusi határozatában egy csapásra véget vetett, midőn javaslatában kimondotta, hogy az optánsok pereinek elbírálására a Vegyes Döntőbíróságot hatáskörrel bírónak tekinti. Beigazolódott tehát az az álláspont, melyet magyar részről kezdettől fogva képviseltek, hogy a Vegyes Döntőbíróság szabályszerűen járt el, mikor az optánsok pereire nézve hatáskörét megállapította. Mindazáltal a Tanács ennek az álláspontnak következményét nem vonta le, mert ha tette volna, akkor egyszerűen a békeszerződés 239. cikke értelmében a hiányzó bíró pótlása iránt kellett volna intézkednie és nem lett volna szabad felvetnie a Vegyes Döntőbíróság kibővítésének gondolatát, valamint nem lett volna szabad, habár csak megokolásképpen is, utalnia az érdemleges elbírálás három alapelvére. Hogy tette, ezzel kétségtelenül Románia helyzetén kívánt segíteni. A Tanács tagjainak egy része nem akarta egészen magára hagyni régi fegyvertársát, hanem megtették érdekében mindazt, amit az igazság látszatának megsértése nélkül megtehettek. A Tanács végre-valahára belátta, hogy nagy világérdekek veszélyeztetése nélkül a magyar igaz ügy elől nem zárkozhatik el egészen s nem engedheti azt át az ellenfél szabad önkényének, azért az ügyet egy elhatározó lépéssel bírói útra terelte; csakhogy ebben az ellenfél érdekeire való tekintettel nem volt következetes. Nem menthetjük fel tehát a Tanácsot az alól a megállapítás alól, hogy márciusi határozata nem felel meg a tárgyilagos elintézés minden követelményének.

A Tanács márciusi határozatának elemzése után még a magyar álláspont

is igényel behatóbb méltatást. Nem ismerné fel egész mivoltában a magyar delegátus súlyos küzdelmeit a tanácskozások folyamán, aki azt hinné, hogy neki csak az optánsok ügyét kellett képviselnie. Feladata ennél jóval több volt. Neki arra is kellett törekednie, hogy az optánsok ügye útján a világ rokonszenvét a magyar nemzet iránt felébressze, melyre válságos helyzetünkben és nehéz küzdelmeinkben oly nagy szükségünk van. S ezt a feladatát oly fényesen megoldotta, hogy a nemzet a legmélyebb hálával adózik érte ő neki. Ha szembeállítjuk az optánsperек körül elért sikereit azokkal, melyeket komoly, bölcs és mérsékelt magatartásával a nemzet erkölcsi súlyának növelése körül én el,akkor, anélkül, hogy az előbbieket kicsinyelni akaraók, bátran mondhatjuk, hogy a mérleg az utóbbiak javára billen. Az optánspereket még nem nyertük meg s nem is tudjuk, hogy mi lesz a sorsuk, de azt kétségtelenül elértük, hogy az eddigi tárgyalásokból közbecsülésben és politikai súlyban meggyarapodva kerültünk ki. A nagyvilág láthatta, hogy még akkor is, mikor az ellenünk elkövetett legsúlyosabb igazságtalanságok ellen kell védekezünk, nem vagyunk önzők és egyoldalúak, hanem a világot összefogó nagy eszmék iránt is van megértésünk. Ez szülte delegátusunk azt a bölcs mérsékletét, amelyet igazunk erőteljes védelme mellett az egész tárgyalás alatt tanúsított s amely ellenfeleinknél sem téveszthette el hatását. Az ügy nyomai tékos védelme mellett a legnagyobb megértést tanúsította a nemzetközi helyzet nagy követelményei iránt s ezek érdekében mindig elment addig a határig, ameddig ezt az ügy védelme megengedte. Chamberlain és Briand vetekedtek abban, hogy meleg elismerésüket a magyar delegátus iránt lojális magatartásáért kifejezzék. Ebből azután érthető, hogy Briand érzékeny kifakadása, mely szerint egyes kis államok, amelyek itt a többiekkel az egyenlőség elve alapján ülnek, zsamokoskodni akarnak a Tanács fölött, nem Magyarországnak, hanem Romániának szólt, amint hogy a román delegátus találva érezvén magát, védekezni is próbálkozott a vád ellen.

Románia a legnagyobb valószínűség szerint, legalább az ő delegátusának eddigi magatartása és elejtett nyilatkozatai után ítélve, a Tanács márciusi határozatát nem fogja elfogadni. Már most azt hihetné valaki, hogy ez a határozat ekkor csak elméleti értékű marad s elveszíti minden gyakorlati jelentőségét. Ez volna a legnagyobb tévedés. Mert a határozatnak igen fontos gyakorlati következményei lesznek abban az esetben is, ha azt Románia nem fogadja el. A Tanács az az elhatározása, hogy az ügy bírói úton nyerjen elintézés, többé meg nem változtatható; az még abban az esetből is kötni fogja a Tanácsot, ha Románia a javaslatot non fogadja el. Nem következhetik be többé sem az, hogy az ügyet Románia önkényének szolgáltatassák ki, sem az, hogy az eldöntésre a Tanács vállalkozzék. Tehát be kell következnie annak, amiért Magyarország kezdettől fogva küzdött, hogy az ügyet bírói ítélet intézze el. Ezért tette annak idején a magyar delegátus azt az indítványt, hogy ha Románia irtózik a Vegyes Döntőbíróiságtól, bízzák a döntést az Állandó Nemzetközi Bíróiságra. Ilyen javaslatra magyar részről aligha lesz többé szükség, miután a Tanács a Vegyes Döntőbíróiság hatáskörét már elismerte. Még kevésbé lesz szükség arra, hogy a további teendők céljából az Állandó Nemzetközi Bíróiság véleményét-kérjék ki Ezt, mint ismeretes, szintén a magyar delegátus javasolta, mielőtt a Tanács a bírói út mellett foglalt állást. Most, hogy ez megtörtént, az Állandó Nemzetközi Bíróiság megkérdezése egészen fölöslegessé vált.

Most tehát végleg eldöntöttnek tekinthető, hogy az ügy a Vegyes Döntőbíróiság elé tartozik. Ez az, amiért mi állandóan folytattunk küzdelmet. Ha Románia nem egyezik bele abba, hogy ez a bíróság kibővített alakjában foglalkozzék az ügygel, akkor a Tanácsra most már kényszerítő szükség gyanánt

fog beállani a magyar kívánság teljesítése, hogy a békeszerződés 239. cikke értelmében intézkedjék a hiányzó bíró pótlása iránt.

Következzék be tehát Románia részéről bármi is, mi nyugodtan nézhetünk a további fejlemények elé.

MAGYARY GÉZA.

A JUGOSZLÁV AGRÁRREFORM ÉS A MAGYAR KISEBBSÉG.

JUGOSZLÁVIA agrárreformja a szó nemzetgazdaságtani és jogi értelmezésében voltaképpen nem nevezhető agrárreformnak. Mindaz ugyanis, amit Jugoszlávia 1919 óta agrárreform címén végrehajtott, valójában csak a föld-elvétel, földosztás nevét érdemli meg. Nemzetgazdaságtani és jogi elv, hogy minden agrárrefonn végrehajtása mindig méltányos kártérítéssel nyugszik és minden agrárreform, mert a legszentebb jogot, a tulajdonjogot korlátozza, szigorú törvényen alapszik. Jugoszlávia ugyan elvette és felosztotta a földeket, kisajátította a tulajdonjogot, de sem erre vonatkozó törvényt eddig nem hozott, sem a kisajátított tulajdonjog ellenértékét, a méltányos kártalanítást nem állapította meg. Egyébként is, amikor jugoszláv agrárreformról beszélünk, csak ideiglenes jellegű agrárintézkedésekről, agrárrendeletekről szólhatunk, amelyeket csak utólag emelt visszamenő joghatállyal törvényerőre a szerb törvényhozás. Éppen ez az ideiglenes jelleg különben az, amely a délszláv agrárreform terén teljes jogi bizonytalanságnak lett a forrásává, nemcsak az agrárreformmal sújtott tulajdonosokra, hanem azokra az agrárigénylőkre is, akiket a törvényerőre emelt rendeletek földosztásban részesítettek.

Az összeomlás után a Narodna Predstavnisztvo, nemzeti képviselőtestület, bár két évig intézi az állam ügyeit, nem hoz egyetlen, az új államalakulatra kiterjedő egységes törvényt. A későbbi alkotmányozó nemzetgyűlés épp így nem alkotja meg az agrárreform törvényt, csak annak alapelveit állapítja meg az alkotmány 43. cikkében. Ezzel szemben azonban a belgrádi kormány már 1919 február 25-én kiadja az első agrárrendeletét, ahol kimondja a birtokviszonyok rendezését. A rendelet kétféle birtokviszonnal találja magát szemben az új egyesült délszláv államban. Bosznia-Hercegovinában, Dalmáciában és Macedóniában megszünteti a török világból visszamaradt és úgynevezett orientális birtokviszonyt: megszünteti a szegregációkat, kolonizációt és a macedóniai „csivcsija“-rendszert. Ugyanakkor kimondja az ország „északi területén“: Szlovéniában, Horvátországban és a csatolt délvidéken a nyugati jogrendszeren épült modern nagybirtokok felosztását. Miután kisebbségi nagybirtokok, vagyis a magyarok tulajdonában levő nagybirtokok csak Jugoszlávia „északi részén“ találhatóak, azért minket ezúttal csupán a „nyugati feudális rendszer“ megszüntetése érdekel.

Meg kell jegyeznünk, hogy a háború előtti, illetve az 1912 év előtti Szerbiára vonatkozólag nincsen agrárreform, mert „Szerbia az agrár-demokráciát már száz évvel ezelőtt megvalósította“, amikor a parasztjai maguk osztották fel egymás között a legyőzött török agák, bégek és spáhik birtokait. Agrárreformról e szerint csak a csatolt területeken beszélhetünk.

Ezek után ismertethetjük a szerb agrárreformnak alapvető rendelkezéseit, amelyek elsősorban az SHS államba szorított magyar kisebbségeinket érintik.

Az első ilyen alapvető rendelet a már említett 1919 február 25-i rendelet, amelyet annak idején a szociálpolitikai minisztérium javasolt s a minisztertanács még Protics Sztoján elnöksége alatt elfogadott és kibocsátott. Ez a fundamentális rendelet kimondja, hogy minden nagybirtok felosztás alá kerül. Elvként kimondja azt is, hogy a kisajátított nagybirtokok területéből csak azok a délszláv állampolgárok kapnak, akik tényleg földműveléssel fog-

lalkoznak s valóságban vagy egyáltalán nincs, vagy nincs elegendő földjük. A földosztásnál elsőbbségi joggal bírnak a hadirokkantak, a harcosok özvegyei és árvái és mindazok a katonák és hadiönkéntesek, akik a szerbek-horvátok-szlóvének egyesüléséért és felszabadulásáért harcoltak. Kimondja ez a rendelet, hogy nagybirtoknak tekintendő minden hitbizomány, minden olyan birtok, amely mezőgazdasági területében a 300 hektárt, vagy általában az 500 hektárt meghaladja. Kimondja továbbá, hogy az agrárreformmal sújtott nagybirtokos kártalanításban részesül, de a kártérítés nagyságát és megtérítési módozatait majd egy későbbi törvényhozás fogja megszabni. Kimondja ez a rendelet azt is, hogy kártérítés nélkül kisajátítja a Habsburg-dinasztiának minden birtokát s ugyancsak az ellenséges dinasztiák minden birtokát és végül minden kártalanítás nélkül sajátítja ki azokat a nagybirtokokat is, amelyeket a Habsburg-dinasztiának a neki tett szolgálatok fejében „idegeneknek adományozott“, ha azok még harmadkézbe nem kerültek. Elrendeli, hogy amíg a végleges agrárreform keresztül nem vihető, addig a felosztásra került birtoktestek kisebb-nagyobb parcellákban ideiglenes haszonbérletbe adatk ki a nincstelen földigénylőknek. Végül érvényteleníti a nagybirtokokat eddig terhelő összes haszonbérleti szerződéseket és egyéb jogügyleteket.

A másik fontos rendelet, amely a magyar kézen volt birtokokat külföldön érinti, az 1919 július 21-i rendelet. Ez viszont kimondja az összes nagybirtokokra az elidegenítési és megterhelési tilalmat, amelyet bekebelezet a nagybirtokosok telekkönyvi birtokivén. Vagyis a gyakorlatban ez a rendelet kettéosztja a birtokokat: 1. a tulajdonosnak szabad rendelkezésére hagyja a maximumot, amely ugyancsak ennek a rendelemek a megállapítása szerint 5x8 katasztrális holdat jelent, amennyiben a nagybirtokos birtokát eddig a saját üzemében művelte és csak 100 katasztrális holdat, ha azelőtt a birtokát haszonbérletként kezelte; 2. az így megállapított maximumon felüli birtokrészt az állam az agrárreform miniszter közegei által a saját kezelésébe veszi, szekvesztrálja, s vagy maga igazgatja, vagy pedig haszonbérletként felosztja. A maximumon felüli birtoktesten tehát a nagybirtokos minden néven nevezendő adminisztratív, vagy jogszerű intézkedését elveszti.

A harmadik a magyar nagybirtokokat különösen érintő rendelet, amely 1920 szeptember 16-án kelt, viszont arról intézkedik, hogy amennyiben a birtok tulajdonosa nem tartózkodik Jugoszlávia területén, vagy pedig birtokát egész terjedelmében bérbeadta, egész birtoka kisajátítás alá kerül, azaz teljes egészében felosztható.

Egy rendelet értelmében az ország „északi részén“ összesen 1,962.387 katasztrális hold került agrárreform alá, számszerűit 581 maximumon felüli nagybirtok. Egy másik rendelet szerint pedig 126.696 katasztrális hold került felosztásra, vagyis 342 olyan birtok is, amely az előirt maximumon, tehát 518 holdon alul van. Hogy ilyen körülmények között, itt, az új ország „északi részén“ részletesen hány maximumon aluli birtok került ugyancsak felosztás alá, alanti táblázatunk mutatja:¹

<i>Ország rész</i>	<i>Nagybirtok száma</i>	<i>Összter. kat. hold</i>	<i>Megművelhető kat. hold</i>	<i>Erdőség kat. hold</i>	<i>Egyéb kat. hold</i>
Szlovénia	81	48.196	4.874	31.494	11.828
Horvátország } Szlavónia } Baranya }	62	13.371	10.020	2.721	630
Bánság	100	38.966	14.958	148	23.860
Bácska	99	26.163	20.675	32	5.456
Összesen	342	126.696	50.527	34.395	41.774

¹ Jugoszlavenszka Njiva, IX évf. 9. az.: St. Sztojanovics.

A magyarságra a szerbek által végrehajtott agrárreformban különösen két intézkedés sérelmes. Az egyik intézkedés szerint a nagybirtokok, amennyiben a tulajdonos nem lakik az ország területén, a maximumon alul is kisajátíthatók, sőt ez esetben egy későbbi rendelet értelmében az egész birtoktest is, tekintet nélkül a nagyságára, szintén kisajátítható. Az agrárreform alá eső 923 nagybirtokból 395 nagybirtok volt „idegen kézen“. Az „idegenek“ túlnyomó többségben a kiülődzött és Magyarországra optált birtokosok. Területi nagysága az „idegen birtokoknak“ 385.240 katasztrális hold megművelhető mezőgazdasági föld. Országrészenként: „idegenek kezén“ volt Szlovéniában 142 nagybirtok. Itt vannak feltüntetve a muraközi, zalai és vasmegyei magyar birtokok, összesen 26.623 katasztrális hold terjedelemben; Horvátországban, Szlavóniában és a Baranyában 59 nagybirtok volt „idegen kézen“ 120.182 katasztrális holdnyi területen; a Bánságban 77 volt az „idegen birtok“ 127.944 katasztrális hold területen; a Bácskában végül 117 nagybirtokot nyilvánítottak „idegennek“ 108.941 katasztrális hold területen. E helyütt meg kell még jegyeznünk azt is, hogy a 395 „idegen kézen“ lévő nagybirtokból, amelyet fölosztottak, 99 volt az előírt maximumon alul s ezeknek terjedelme 19.433 katasztrális holdat tesz ki.

Az első február 25-i alapvető rendelet értelmében az összes erdők, amelyek a maximumot elérik, állami monopólium alá kerülnek. Az ország „északi területén“ összesen 810.983 katasztrális hold erdőt sajátított így ki állami monopóliumaként a belgrádi kormány.

Nem lesz felesleges, ha megemlítjük még azt a fontos tény is, hogy a kisajátítási rendelet után és alapján mennyi és mekkora földterületek maradtak meg a volt tulajdonosok kezén. Megmaradt nekik 267.084 katasztrális holdjuk. Ezekkel tehát szabadon rendelkezettek, megművelhették vagy eladhatták. A rendeletben előírt maximumon felül, ami csak 204.143 katasztrális holdat jelentett volna, még 62.941 katasztrális hold maradt meg a számukra. Vagyis a szerb agrárreform kegyéből ekkora supermaximum maradt a régi tulajdonosok kezén.

A kisajátítás és felosztás átlagos %-a 65*04. A nagybirtokosoknak megmaradt szabad tulajdonul 33*35%. Meg kell itt külön jegyeznünk, hogy 392.320 katasztrális holdat a szerb statisztika „egyébként“ jelez, ezek sorsát nem jelenti.

Nemzetiség szerint egyedül a Bácskában és a Bánságban összesen 192 volt az 1.000 holdon felüli nagybirtok, amelyek közül 166 volt magyar, 15 német, és csupán 11 szerb kézen. Ehhez még hozzá kell számítanunk a szlavóniai és szlovéniai magyar birtokokat, ezeket azonban a szerb statisztika nemzetiség szerint külön nem sorolja fel.

S kik részesültek ebben a nagyterjedelmű földosztásban? Egyedül a szlávok. Magyarokat és németeket az 1920 július hó 1-i rendelet értelmében, mert nem tekintették őket teljesjogú jugoszláv állampolgároknak, nem vettek föl sem az agrárigénylők lajstromába, sem pedig a községi úgynevezett tanácsadó agrárbizottságokba nem választottak be. Így abban az időben, mikor a földosztás legnagyobb feladata lezajlott, tehát 1919—1922-ben, mert a magyarságnak és általában a kisebbségeknek jogában állott a nemzeti államuk javára való optálás, a szerb kormány állampolgárságukat képesnek magyarázta s ezen az alapon nem részesülhettek az „agrárreform áldásában“. 1923-ban viszont az agrárreform már befejezést nyert, 1924-ben pedig végleg lezárultak a fölosztható birtokok aktái. Az ország „északi határán“ tehát magyar földigénylő magyar földbirtokból egyetlen rögöt sem kaphattak.

Hogy ennek a szomorú és egyedülálló problémának a súlyosságát statisztikai adatokkal is megvilágítsuk, felhozzuk a következőket: Az egész

„Vajdaság“ területén 405.345 olyan földigénylő volt, akinek egyáltalában nem volt földje. Nemzetiségi megoszlás szerint itt szerb-horvát földigénylő volt 106.337, magyar 147.003, német 75.623 és egyéb nemzetiség 76.382. Látható ezekből, hogy 299.008 nem szláv nincstelen maradt a nélkül, hogy egy talpalatnyi földet is kapott volna. A magyar és német /földmunkásokat, földigénylőket az agrárreform azonban nemcsak azzal sújtotta, hogy őket a földosztásból egyenesen kizárta, de mivel éppen azokat a magyar és német nagybirtokokat osztotta fel, amelyeken ők eddig mint állandó béresek, vagy mint napszámosok dolgoztak és kenyerüket megkeresték, ma minden keresetüktől megfosztva földönfutókká lettek, akiket gyakran az ottani magyarság közadakozásból kénytelen eltartani, vagy boldogtalan maguk Argentínába és Brazíliába kénytelenek kivándorolni.

Az ellentét kedvéért azonban fel kell tüntetünk, hogy mennyi volt a valóságbaruaszláv részesülők száma. Földhöz jutott összesen: 205.805 szláv igénylő, akik számszerint 531.252 katasztrális földet kaptak. Ezek közül 185.344 volt a szerb-horvát helyi igénylő, 17.780 volt a Dél-Szerbiából és a likából felhozott szerb dobrovoljác, akik összesen 149.036 katasztrális holdat kaptak a Bácskában, Bánságban, Baranyában és a Szerémségben. Telepesek pedig, akik ugyancsak Dél-Szerbiából származnak, 2.571-en jutottak itt, Jugoszlávia „északi határán“ 20.747 holdhoz. Későbbi adatok szerint ezek a szláv igénylők az agrárreform jóvoltából összesen 557.202 katasztrális holdat kaptak. A dobrovoljácoknak személyenkint 8*5 hold, a nem harcos dobrovoljácoknak 5 katasztrális hold és a telepeseknek 7 katasztrális hold jutott. De ezek a kiosztási arányszámok nem mindenkor ugyanezek, mert néha többet, néha kevesebbet kaphattak ezek a szerb telepesek és dobrovoljácok. A szerb kormány egyedül a Szerémségben 6, a Bácskában 16 és a Bánságban 18 dobrovoljác telepes községet létesített, magyarok és németek között.

íme a rendeletekből, de a földosztás tényéből is az a lesújtó valóság tárul elénk, hogy a szerb agrárreform nemcsak a magyar birtokosok, hanem a magyar földigénylők ellen is irányult. Azokat kikergette a birtokukból, ezeknek pedig nem adott földet. Ha még átgondoljuk azt a tényt is, hogy az egész szerb agrárreform az SHS. állam ritkább területeiről a sűrűbben lakott területek felé irányult, akkor még tisztább világításban látjuk a szerb agrárreformnak pusztán nacionalista célokat szolgáló irányzatát. Hiszen Montenegrónak négyzetkilométerenkénti népsűrűsége 21, Bosznia-Hercegovináé 37, Dalmáciáé 50, Horvátorszáé 56, Szlovéniáé 65, a „Vajdaságé“ pedig 70 és mégis Montenegróból, Szerbiából, Dalmáciából, a nagysűrűségű Horvátországba, Szlovéniába és a „Vajdaságba“ történt az agrártelepítés. De ezt a nacionalista irányzatosságot illusztrálja ezenkívül még az a tény is, hogy Észak-Szerbiában a földnek 44%-a, Dél-Szerbiában az 59.6%-a, Horvátországnak már csak 7.1%-a, Boszniának 0.8%-a, „Vajdaságnak“ pedig csak a 0.47%-a volt 1919-ben paragon. Montenegrónak viszont 72-8%-a, Dalmáciának 14.1%-a, Szlovéniának 53%-a megművelten. Észszerű intézkedés az lett volna, hogy a telepeseket a meg nem művelt földterületek felé irányítsák.

Hátra, volna még, hogy néhány szót szóljunk arról is, hogy milyen alakban juttatta az agrárreform a nagybirtokok parcelláit a földigénylők kezeibe. Ez a reform a „haszonbérlet“, valójában a „kényszerbérlet“ formája. Miután a szerb földigénylőnek nincs és nem volt meg az anyagi eszköze arra, hogy a kapott földjét a nagybirtokostól megváltsa, s miután az agrárreform ezért csak ideiglenes jelleggel bír, azért a neki jutott földjét a végleges agrárreformtörvény meghozataláig csupán haszonbérlet formájában bírja. A földért évi, — tehát ideiglenes kártalanítás fejében — haszonbért köteles fizetni és pedig ma a tiszta kataszteri jövedelemnek a nyolcszorosát. Ezt az évi bérleti összeget

azonban nem az agrárreformmal sújtott birtokosnak téríti meg, hanem a Narodna Banka fiókjába fizeti be, ahonnan ez a haszonbérleti összeg a belgrádi Narodna Banka által vezetett, az agrárreform-minisztérium számlájának a „tartozik” rovatába könyveltetik el. Az agrárreform miniszter pedig majd csak a végleges agrárreform megvalósításakor számol el a végleges kártalanítás kifizetésénél, a földreformmal sújtott birtokossal. Ámde a tiszta kataszteri jövedelemnek ez a nyolcszorosa sem illeti meg teljes egészében a volt tulajdonost, mert ebből egynegyed részt agrárreform költségek címén levon a miniszter. Ezenkívül az összes adók és egyéb állami szolgáltatások is a volt tulajdonost terhelték, sőt még a hidrotechnikai járulékok is a haszonbérösszeg 30%-a erejéig. Röviden: a volt tulajdonos 1919 óta, a rendeletek szerint, elvett földjeiért semmiféle kártalanítási, még az évi ideiglenes kártalanítási összeghez sem juthatott hozzá, viszont azonban az adókat egész birtoka után neki kellett fizetnie. Így hát a szerb kormány minden „para”¹¹ kártérítés nélkül felosztotta a földeket. Az agrárreformnak ilyen megoldása kétségtelenül eléggé balkáni jellegű. De ha még megemlítjük, hogy a földosztást már akkor hajtották végre Belgrádból, amikor még statisztikai adatok sem állottak a szociálpolitikai, illetve a később felállított agrárreform minisztériumnak a rendelkezésére, ha megemlítjük, hogy nem bírósági, hanem közigazgatási hatóság nyúlt bele a tulajdonjog korlátozhatóságába s ha megemlítjük, hogy a földbirtokkal együtt ugyancsak bonok ellenében kisajátították a volt nagybirtokok élő és holt felszerelését is, tehát a gépeit, lovait, gazdasági épületeit: akkor tárul elénk igazán a maga nagyszerb nemzeti bolsevista szellemű alakjában az egész úgynevezett jugoszláv agrárreform.

Hogy milyen végső indokok vezették a szerb agrárreformot a földosztás végrehajtásánál, elég, ha talán idézzük Stosovics Dobroszlávnak jellemző szavait: „Az agrárreformnak a nagy nemzeti célja, a kolonizációnak akként való végrehajtása, hogy megerősítsük etnikailag a mi lakosságunkat hazánknak azon területein, ahol valaha idegen uralom alatt elgyengült. Az agrárreformot nem bírálhatjuk csak részleteiben, hanem figyelembe kell vennünk annak egyetemes, történelmi és szociális nagyvonalúságát. Ezekből az egyetemes szempontokból ítélve agrárreformunk úgy áll elibénk, mint nemzetünk legnagyobb történelmi ténye, mint igazolása államunk létének és megvalósítása nemzetünk történelmi missziójának.”

Tehát a legtisztább nacionalista agrárreform tendencia domborul ki Stosovitsnak az „SHS. állam Évkönyve” alapján idézett szavaiból.

Maga a délszláv sajtó azonban a leghevesebben támadta és támadja a szerb agrárreformot. Az Obzor 1928 február 14-i számában például így ír: „Sajnos az agrárkérdés a mai napig sincs elintézve. Sőt mi több, ma sokkal megoldatlanabb és súlyosabb, mint amilyen volt a kezdet kezdetén... Ma az egész országban több, mint egymillió katasztrális hold földet vontak agrárreform alá s ebből egyedül a Vajdaságra több, mint 500.000 katasztrális hold esik. Ha a legjobb esetet vesszük, akkor ma holdanként 4—5 métermázsa búzával kevesebb a termés, mint volt azelőtt. Már egyedül ez a tény is azt jelenti, hogy ma 4—5 millió q-val kevesebb a hozadéki a Vajdaságban, mint azelőtt volt: vagyis 1.200 milliótól 1.500 millió dinárig emelkedik a veszteségünk s ez a veszteség évről-évre nő, míg végre katasztrálissá is lesz.”

Általában véve az agrárreform méltatására a jugoszláv sajtó gyakran közöl ilyesféle kemény megállapításokat: csalás, korrupció, barbarizmus, balkanizmus, Európa szégyene.

És ezek után a jövő? Az 1925 évi úgynevezett tizenkettedekről szóló felhatalmazási törvény 38. cikke szószerint így rendelkezik:

„Felhatalmaztatik az agrárreform minisztere, hogy a nagybirtokok

végleges kisajátítását és a telepítést célzó törvény meghozataláig, jóváhagyhatja azoknak az ingatlanoknak eladását és telekkönyvi átírását, amelyek agrárreformmal sújtattak és amelyek a törvény által megszabott maximumon felül vannak. Radics Pávle volt miniszter által hozott ez a törvény tehát megengedi fakultatíve az eddig ideiglenesen felosztott földek végleges megváltását az igénylők részéről. De itt idézhetjük azt a szkupstina-i kijelentést, hogy eddig egyetlen igénylő sem élt a „Vajdaságban“ ezzel a fakultatív megváltási törvénnyel. Egyszerűen azért, mert nincs se pénze, se hitele. Ez a törvény tehát a jövőre se jelent javulást.

Miletics Koszta 1923-ban betejesztette a végleges agrárreformról szóló törvényjavaslatát, amely azóta sem válhatott törvénné. Ebben sincs azonban a magyar kisebbségek számára kilátás a szebb gazdasági jövőre. A javaslat 2Q. §-a ugyanis így szól: „Jelen törvény értelmében földre joguk van a szerbeknek, horvátoknak és szlovéneknek, akik földműveléssel foglalkoznak, de földjük vagy egyáltalában, vagy elegendő nincsen.“ A magyar földigénylőkről tehát a jövőben sincs szó. Viszont, hogy a nagybirtokosokra milyen jövő vár, azt jelzi már a javaslat 27. cikke, amely agrárköltségek címén a végleges kisajátítás megtérítésénél a végleges kártalanítás összegéből 2%—40%-t fog levonásba hozni. A kisajátított földek értékét árbecslő bizottság fogja megállapítani a föld kvalitása, kataszteri értéke, eladási ára szerint, amellyel a földek az ország „északi határán“ 1910—1915 között bírtak.

A jövő tehát nem ígér többet, mint amennyit a múlt szomorúan fölmutatott.

BERKES JÓZSEF.

MAGYAR KÖNYV CSEH SZOLGÁLATBAN.

ACSEH kormány propagandüzemének sajtója alól most nemrégiben igen tanulságos és érdekes könyv került ki.¹ Tanulságos, mert megtudjuk belőle azt, hogy a magyar kérdésben mit akar és mitől fél a cseh kormány és érdekes, mert e könyv bizonyítéka annak, hogy a csehek által elrablott területen élő magyarság az integer Magyarország iránti érzéseiben a már tíz esztendő óta tartó elszakítás dacára is, változatlanul szilárd és hű. A munka szerzőjének személyi adatait nem ismerem, csupán emlékszem arra, hogy a Károlyi-kormány idején „Miről van szó?“ címmel egy füzetben megjelent aktuális lexikont adott ki,³ melyben októberi elvek mellett mégis a régi magyar állam fennmaradását követeli. Ma ugyanő a cseh kormány szolgálatában Európa keleti részének boldogulása érdekében a mai állapot fenntartását kívánja.

A magyarság mártírsorsa, a szétmargangolás gonoszította, ellenségeink hazugságai ma már a világ ítélőszéke elé kerültek. A magyar kérdés már nem a kisantant hatáskörébe utalt bagatell nemzetközi probléma, melyet Benesék az 1918—19-i állapotban szerettek volna tartani, hanem egy életképes, még nagy feladatokra hivatott nemzet küzdelme a világ népei előtt jövőjéért és igazságáért, elszakított gyermekeiért, A csehek idegessége az utolsó esztendőben a magyar revíziós mozgalom következtében rendkívül erős; be kellett látniok, hogy az 1918-l mentalitás, a német- és magyargyűlölet

¹ Erdélyi Jenő dr.: 1918—1928. A magyarság az utódállamokban és Magyarországon. — Pozsony, 1928, 96. l.

² Így: „Mit akarnak? Az összes magyar politikai pártok programja.“ „Mit mond rólunk az antant? A cseh, román és szerb propaganda állításai“ stb. — Budapest, 1919.

pszichózisa oszladozóban van és sem Németország, sem Magyarország nem maradt az 1918-i izoláltságban. Nyugaton a német, délkeleten a magyar kérdés fenyegető problémát alkot jövő számításaikban. Ennek tulajdonítható, hogy Masaryk a „német telepes“ elméletből csakhamar átsapott a „cseh-német kényszerházasság és a németiség államalkotó egyenrangú nemzet“ jelszavas politikára, melynek terméke a német aktivizmus. A cseh-német megegyezés biztosíthatja csak — a legújabb cseh politikai felfogás szerint — Felső-Magyarország megtartását. A csehek részére ez nemzeti érdek, azonban a csehek és németek részére közös gazdasági érdek. De nemcsak e miatt vált lehetővé a német aktivizmus, hanem más, a németiségen kívül eső okok miatt is. A csehországi németiségben korántsem olyan erős a német anyaállam iránti vonzódás, mint a felsőmagyarországi népekben Magyarország iránt. A csehországi német terület mindenkor a cseh királysághoz tartozott, tehát a csehországi németek centripetális ereje a külön államba való tartozás következtében gyenge. A csehországi németiség helyzete megoldását mindig a csehekkel való megegyezésben kereste, az országot mindenkor a sajátjának vallotta és Németország is bizonyos desinteressement-t mutatott e kérdésben.

Másfelől azonban Szlovenszko és Ruszinszko magyarsága részére az aktivizmus súlyos problémát jelent két oknál fogva. Az állam üldözi a magyarságot, legnagyobb ellensége a magyar anyaországnak, ezenkívül bebizonyította 1925—26-ban, hogy nem is tart igényt a magyar aktivista politikára. Alikor ugyanis a német aktivistákkal együtt cseh szíréhangok csábítására a hírhedt vámkoalícióban magyar aktivista szándékú politikusok paktumot kötöttek a kormánnyal és e paktum feltételeit teljesítették, a nélkül hogy a kormány a tett ígéretek bevételeit bevételeit látta minden magyarnak Felső-Almagyarországon, hogy a magyar aktivizmusra a csehek nem tartanak igényt, minthogy remélik a cseh-német megegyezés kimélyítését. Azonkívül míg Németországnál a csehországi német kérdés talán tizedrangú szerepet játszik, addig Csonka-Magyarország sohasem lehet érdektelen a szlovenszkói és ruszinszkói magyar kérdésben. Időközben megindult a magyar revíziós mozgalom. A Rothermere-akció hatása rendkívül mély volt Felső-Magyarországon. A cseh kormány kénytelen volt meggyőződni arról, hogy az ott levő nemzetek a mai alakulás véglegességében nem bíznak és nem hisznek. Erre három irányban kezdte a magyar revíziós mozgalom elleni akciót:

1. Megfélemlítéssel, terrorizáló népgyűlésekkel és a cseh rezsimek jellemző irredenta- és kémfogdosással a hírhedt porpagacsna kancellária receptje szerint.
2. Nemzetközi kellemetlenségek szításával: a szentgotthárdi affér kihasználásával és Magyarország meggyanúsításával.
3. A felsőmagyarországi magyarságnak behódoló lojalitásba való terelésével, melyhez ismét az aktivizmus diszkreditált szíréhangjait hozták működésbe. Ennek az utolsó akciónak egyik része a fentemlített könyv, mely ferdítésektől, hamisításoktól és reáfogásoktól hemzseg.

Arról igyekszik meggyőzni az utódállamok magyarságát, hogy a béke-revízió sohasem fog bekövetkezni és hogy ez nem is lehet érdeke, minthogy politikai, gazdasági és kulturális szempontokból sokkal előnyösebb helyzetben van, mint a határon túl lakó magyarok és csak egy út marad számukra, a németiség példáján okulva: aktivista politikát folytatni. Míg azonban egyrészt az utódállamokban élő magyarság nagy előnyeiket ecseteli a leghazugabb színekkel, másrészt a legnagyobb rabulisztikával bizonyítgatja, hogy a mai Csonka-Magyarország sokkal életképebb, sokkal gyorsabb ütemben fejlődő ország, mint az integer Magyarország. Ennek az érvelésnek nyilvánvaló tendenciája az, hogy az utódállamok magyarságának megnyugtatóra szolgáljon az iránt, hogy nélkülük is tud a csonka ország úgy nemzeti, mint gazdasági

tekintetben boldogulni és erősödni. Az egész könyv anyagát, nemcsak a Statisztikát, hanem az érveket is a cseh kormánypropaganda szolgáltatta. A bevezetés következő sorai jellemzik a munkát:

„Nincs nép, amely számára valami jót, valami haladást, valami Örvendetesét ne jelentene 1918 őszének nagy fordulata.“ „Az egyetlen nép a világon a magyar, amely non akar tudni a jelenről és amely a jövőt csak mint a múlt visszatérését tudja elképzelni.“ „A négy utódállam magyarságának — s éppen az értelmiségnek — túlnyomó része azonban a testek restségének törvényénél fogva még mindig annak a mentalitásnak hatása alatt áll, mely Magyarországon otthonos. Ez a mentalitás nem a magyar mentalitás, ez csak a magyar állam hivatalos mentalitása.“ „Budapest politikai, gazdasági és kulturális körei, Budapest sajtója ma már nem képviselik a világ minden magyarjának politikai, gazdasági és kulturális érdekét.“ stb.

A további fejtegetések során megtudjuk, hogy:

„A világháborút befejező békeszerződéseknek, ha ítéletjellegük is volt, ez az ítélet nem a megtorlás elvéből fakadt, nem volt imperialisztikus hatalmi tény...„. Hogy az ítélet non a bosszú gonosz műve volt, nem ellenséges erőszak erkölcstelen ténye, misem bizonyítja jobban, mint az, hogy nem csupán a győztes államok, hanem az ugyanúgy legyőzött Ausztria javára szintén alkalmazták a nemzetek önrendelkezési jogának elvét.“

Olyan vakmerő bizottsággal beszél, mintha a cseh-jugoszláv korridor kérdése és az ebből kibontott burgenlandi „önrendelkezés“ nem volna közismert. Majd a békeszerződések szelleméről irt fejezetben azt állítja, hogy:

„a mai állapot a nemzeti és polgári szabadság szempontjából sokkal jobb, mint a háború előtti állapot volt.“ „a világháború befejezése az 50%-os és a 100%-os igazságtalanságokat 5%-os és 30%-os igazságtalanságokká csökkentette.“

Eltekintve attól, hogy ez a százalékszámítás hamis, a szerző nem akarja tudni, hogy a békeszerződések több mint hetven viszonylatban súlyos nemzetiségi kérdéseket és irredentákat teremtettek Európában. Csehország csupán hatfélével van megterhelve, — a nagyszerű igazságosság következtében.

Nem akarom a könyv tartalmát tovább részletezni, hiszen az idézetekből látjuk, hogy melyik konyhából került ki. A revíziós mozgalom a szerző szerint kilátástalan, a Rothermere-akció csődöt mondott, sem a népszövetség, sem egy háború nem tud és nem fog a mai helyzeten változtatni, mert azt végérvényes alapállapotnak tekintik a nemzetek, és a világ ma igazságosnak és erkölcsösnek tekinti mindazt, amit a békeszerződések megteremtettek. Úgy látszik Erdélyi úr informátoraival együtt még az 1918—19 években hiszi magát. A Rothermere lord által követelt revízió ismertetésével kapcsolatban természetesen a cseh népszámlálás hamis adataiból von teljesen hibás következtetéseket, melyeknek sommázata az, hogy e revízió által az 1918 előtti nemzetiségi állapot megközelítően megvalósulna. A revízió ellen felsorakoztatja az utódállamokban élő magyarság gazdasági, kulturális és politikai érdekeit. A földreformról szóló fejezetben azt írja, hogy a cseh-tót köztársaságban mindössze 20.000 magyar igényjogosult van, akik között több mint 60.000 holdat kiosztottak, holott mint azt Koczor Gyula, a cseh-tót nemzetgyűlés tagja is kimutatta, 147.993 magyar földigénylő van, a tíz holdon felüli jogos igénylőket bele sem számítva. A 60.000 kiosztott holdról pedig Felső-Magyarországon senki sem tud a könyv szerzőjén kívül. A magyaroknak juttatott bérletek pedig csak átmeneti jellegűek, mert valószínűleg a telepítés céljaira vannak fenntartva. Ahol magyarok mégis valamilyen földhöz jutottak, az rendszerint a tótság álarca alatt történt. Erdélyi szerint nemcsak a földművesek, hanem az iparosok és kereskedők sem kívánják a revíziót, mert a visszacsatolás érdekeiket sértené. Ezzel szemben igaz az, hogy Felső-Magyar-

ország gazdasági devasztálása a csehek által, a cseh beáramlás, az ipari pangás, a vállalatok elköltözése és áttelepítése, a nem apadó munkanélküliség és a fokozódó kivándorlás azt bizonyítja, hogy az új államalakulásba való bekebelezés Felső-Magyarország lakosságának tetemes anyagi kárt és egzisztenciális veszedelmet okozott. Erdélyi azonban óvakodott minderről statisztikát közölni. Az iskolaügyi kérdésben közölt adatai is mind hamisak. Inkább a polgári és középiskolákból kirekesztett magyar iskolakötelesekről állított volna össze egy kimutatást, amelyből megtudhatta volna, hogy a magyar gyermekek sorsa nem a továbbtanulás lehetősége, hanem csak az inaskodás és a béreskedés, vagy pedig az iskolánélküli csatangolás. A magyar elemi iskolákat is állandóan apasztja a cseh kormány, öt esztendő alatt 39 iskolával csökkentette a magyar népiskolák létszámát (1921/2 — 845, 1925/26 = 806). A magyar iskolák száma nem felel meg sem a tényleges, sem a hivatalos magyar arányszámnak. Amit pedig az utódállamokban kifejlődött magyar kulturális tevékenységről mond, az egyszerűen csak szofizma. Ez a tevékenység csakis a magyarság életképességének, nem pedig az utódállamok politikai mérsékeltségének tulajdonítandó, mert az utóbbinak sem Cseh-Tórorszáiban, sem Romániában még csak nyoma sincs.

A politikai jogok kérdésénél megragadta a figyelmemet a következő állítás:

„...Csehszlovákiában, dacára az itteni magyar politikai pártok bizonytalan magatartásának, sűrűn találkozunk magyar nemzetiségű köztisztviselővel. Így a belügyi tárcánál 136, a pénzügyi reszortban 314, a postai igazgatásban 410, az igazságszolgáltatásnál 702 magyar anyanyelvű volt alkalmazva 1920-ban, a Szlovenszkóra vonatkozó összeírás szerint pedig Szlovenszko közigazgatásában 438, a vasúti szolgálatban 2.769, a postánál 153 volt a magyar anyanyelvű alkalmazottak száma.“

Ez tényleg nagy szemérmelenség és a rosszindulatú tudatlanság megtevésztési kísérlete. 1923-ban volt a köztársaság területén: belügyi alkalmazott 30.563, postai alkalmazott 37.128, pénzügyi alkalmazott 20.599, igazságügyi alkalmazott 10.022.

Felső-Magyarországon (Szlovenszko és Ruszinszko) alkalmazásban volt ugyanabban az esztendőben 6.251 postai és 35.537 vasúti alkalmazott. Ezekkel a számokkal kell Erdélyi szegényes adatait, pl. a 153 magyar postást, összehasonlítani!

STEIER LAJOS.

FIGYELŐ.

A FRANCIA VÁLASZTÁSOK.

EURÓPA három vezető nemzete közül néhány héttel megelőzve a németeket és a házfelosztás esetén szintén választási hadjáratba induló angolokat — elsőnek a francia nép járult az urnákhoz. A nagy államok kifelé való hatásának mindenkorai súlyán túl ezúttal közvetlenül is megvolt a külpolitikai jelentősége a francia kamara újválasztásának. Ma, amikor Franciaország egész közvéleménye szinte ideges feszültséggel nézi a láthatárt, hogy újabb vihar nem készül-e leszakítani a győzelem gyümölcseit, a nép egy része a rajnai megszállás erős bástyafalával, más része az atmoszférának megjavításával, a locamói politika engedékeny szellemével akarja ezt a vihart elhárítani, mindez megmagyarázza, hogy a választási harc az európai béke szempontjából is fontos jelenség volt. Az általános európai béke problémája azonban Franciaországban jelenleg egyúttal újra súlyos belső probléma is. De Franciaország legfőbb problémája, amely minden egyes franciának külön-külön is életérdeke: a frank megmentésének kérdése. Ma ez a tengelye az egész francia életnek. A szanálás szolgálatában alakult meg a nemzeti egység kormánya Poincaréval élén, akinek sikerült a frankot zuhanásában megállítania, sőt árfolyamát erősen megjavítania, de mindeddig szándékosan nem stabilizálta teljesen. Pénzügyi akciójához természetesen hozzátartozott az államháztartás egyensúlyba hozása, szigorú takarékoság és nem kevésbé szigorú adóztatás bevezetésével. Poincaré pénzügyi politikája ellen sok kritika hangzik el; különösen szemére vetik, hogy elsősorban a fogyasztási adókból meríti az állam bevételeit. Ennek szociális visszasságát ő is elismeri és csupán mint a gyorssegély leginkább kézenfekvő eszközét jelöli meg, amelyet fokozatosan kicserélni ígér; felróják neki általában, hogy módszere egyoldalú pénzügyi politika, könyvelői munka párhuzamos közgazdasági politika kísérete nélkül; támadó kezét emelni azonban nem mernek ellene, mert mást helyébe állítani nem tudnak s ha a frank árfolyamának javulásával az árak nem is mentek vissza, legalább további drágulás ellen óva érzik magukat. A pénzügyi nehézségek mellett ott sötétlik a kommunizmus árnyéka, amely a francia munkásság egyre szélesebb tömegei felett terpeszkedik el; nem kis részben a kormány langyosságának jóvoltából is, amely csak akkor buzdul fel komoly cselekedetre, ha a hadseregben való izgatással vagy tettleges nekilendüléssel áll szemben. A köztisztviselők és közalkalmazottak 30.000 főnyi tömege kommunista alapon van megszervezve, a tanítószázad nagy tömegei szintén a kommunizmus ige hirdetői s az sem kelt már feltűnést, ha a szélső szocialista jelöltet a közigazgatás tisztviselői támogatják.

Izgató kérdéssé tette a választást még az is, hogy a háború óta alkalmazott lajstromos és aránylagos választási rendszerrel szakítva, visszatértek a kerületenkinti egy-egy képviselő választásának módszeréhez. (Ezt a jobboldali pártokkal és a kommunistákkal szemben a baloldali pártok és szocialisták szavazták meg.) A régi, közismert szisztémának azonban szokatlan változata az, hogy a pótválasztáson valamennyi jelölt részt vehet és viszont itt

azután a relatív többség is elegendő. Természetesen a jelöltek nagy része elállott a pótválasztás előtt a jobb-, illetve baloldal legtöbb szavazatot kapott jelöltje érdekében, mindez azonban nem mindig történik herce-hurca és alkudozások nélkül.

A FRANCIA POLITIKA súlypontja már régóta balra tolódást mutat. A szedáni vereség után, a hetvenes években a többség még kiráypárti s csak egymásközi egyenetlensége sorvasztja el. Ezután uralomra jutnak az oppor-tunista köztársaságiak Gambetta vezetésével, oldaluk mellett hamarosan megerősödik a radikális párt, amely a republikánus program alkudozás nélküli végrehajtását hirdeti. Hamarosan tényezőjévé lesz a kormányzásnak, amelyet a század fordulóján a maga irányítása alá vesz és nagyrészt meg is valósítja programját: az egyház és állam szétválasztását, a jövedelmi adót, a mindenre egyforma katonai szolgálatot. De e közben megjelennek már a színen a szocialisták is, akik azóta szinte folytonos előnyomulásban vannak; az első közülük kikerült miniszter Millerand volt, a későbbi nacionalista köztársasági elnök.

A háború idején a radikális párt a kormányzást megosztja a jobboldallal is, de a végsőig való ellenállás harcos vezére, Clemenceau maga a radikális pártból kerül ki. Ennek ellenére a győzelem mámorában megtartott 1919-es választás a jobboldalnak juttat nagy többséget, amely nem csupán egy-egy vezérében, egy-egy frakciójában, de a maga egészében képviseli a nemzeti intranzigencia gondolatát.

A két évtizedes száműzetéséből visszahívott jobboldalt az együvé fonódó külpolitikai és pénzügyi bajok, a német jóvátételi fizetések sikertelen erőszakolása azonban ismét népszerűtlenné teszik és 1924-ben erős többséggel jön vissza a baloldali „kartel”. Szocialista szárnya nem vállalt ugyan szerepet a kormányban, de az úgynevezett radikális szocialista és köztársasági szocialista pártokból alakult, gyorsan váltakozó kormányokat jóakaratólag támogatta. A folytonos válságot a pénzügyi bajok okozták. A franknak 1926 nyarán bekövetkezett, pánikot keltő zuhanása felbontotta a baloldali pártok közösségét. A radikális szocialisták és köztársasági szocialisták zöme hajlandó volt a jobboldallal közösen megalakítani a nemzeti „egység” kormányát Poincaréval élén. Ebben a ma is élő kormányban csak a legszélső jobboldal vékony rétege és a szélső baloldal: a szocialisták és kommunisták hiányoznak. Poincaré receptjével sikerült a frankot valóban meggyógyítani. Mindamellett a radikális és köztársasági szocialisták nagy része nem szívesen tűri ezt az állapotot és adott esetekben inkább csak a szavazástól való tartózkodással segít a helyzetet fenntartani. Poincaré, aki múltjánál fogva a nemzeti pártok embere, ma forma szerint is a pártokon kívül, sőt mondhatni felettük áll. Nagy tekintélye, amelyet mint köztársasági elnök az antantnak a háború küszöbén való szorosra kovácsolásával már oly magasságba emelt, most szinte a parlament feletti régiókban lebegtetni alakját. A választási hadjáratnak, a szélső jobboldal kivételével, szinte egyértelmű tétele volt, hogy művét mindenestre folytatni kell. Egyébként a jobboldali pártok meglehetősen fegyvellemmel vettek részt a választási harcban és a pótválasztás alkalmával visszaléptek annak a jelöltnek javára, aki közülük a legtöbb szavazatot kapta. Érdekes az a viszony, amelybe a szocialisták kerültek a kommunistákkal szemben. Ezeknek közös frontra irányuló kínálkozását elhárították, kimondván, hogy az első fordulóban mindenütt önállóan vesznek részt, a másik fordulónál ellenben jelöltjei vissza fognak lépni annak a baloldali jelöltnek javára, aki a legtöbb eséllyel veheti fel a harcot a reakcióval szemben. A kommunistapárt azonban nem volt hajlandó belemenni ebbe a játékba s moszkvai utasításra, úgy látszik, egyébként

is nagy erőpróbát kellett rendeznie. Magával a hivatalos szervezetükkel nem tudván boldogulni, közvetlenül a tömegek elhódításával próbálkoztak meg a szocialisták, napról-napra épületes oktatásban részesítve őket a bolsevizmus való értékéről, megállapítván még azt is, hogy annak „egyik alapvető jellemvonása az emberanyag megvetése“. A kommunisták válaszul a szocialisták vezére, León Blum ellen régi kerületében, Párizs egy munkásnegyedében diadalra juttatták a maguk jelöltjét.

Az eredmény a következő: a konzervatívok, — ez alatt csupán pártonkívüli képviselők gyűjtőnevét értjük, — megtartották 15 főnyi létszámukat. Leginkább monarchisták vagy bonaparteisták tartoznak ide, egyéb vonatkozásban is konzervatív elvekkel.

Némi gyarapodásra tett szert a demokrata néppárt (azelőtt 14, most 17). Ez az egészen fiatal párt a vallásos gondolkodásnak a politikai és különösen a szociális konzervativizmustól való különválasztása jegyében alakult meg. Nem fogadja el a sovinizmust sem, mint a nacionalizmus egyoldalú alakját, de egyébként a béke megfelelő biztosításáig az ország diplomáciai és katonai felkészültségét kívánja. Hirdeti a vallásszabadság őszinte alkalmazását, és nem helyezi a katolikus vallást külön zaklató törvények alá, mint az jelenleg Franciaországban fennáll. Közoktatási téren kívánja az ösztöndíjak intézményes kiépítését. Gazdasági és szociális vonatkozásban távol áll a szocializmustól, de a liberalizmustól is és szükségesnek tartja az állami beavatkozást a gazdaságilag gyengék érdekében, de nem túlzott mértékben, a súlypontot inkább a szakmai szervezetekre helyezve s ezeknek a törvényhozás előkészítő munkáiban is intézményes szerepet kíván biztosítani. Egyebekben híve a nők szavazati jogának, az aránylagos szavazásnak és az úgynevezett családi szavazatnak (a gyermekek számával növekedő többszörös szavazati jognak).

Feltűnően megnövekedett a Fédération républicaine, vagy köztársasági demokrata únió is (108:131). Ezt a pártot, amelynek elemei közt az ismert Méline-féle agrárirányzat is szerepel, mindenekelőtt erős nacionalista színe jellemzi: ellene szavazott a locamói egyezménynek, de elégedetlen az egész francia diplomácia aktivitásával és még inkább a népszövetség mai gyengeségével. Szellemi téren szintén a komolyan vett vallásszabadság híve. Ugyancsak hangoztatja az ösztöndíj-intézmények fokozását; oly kérdés, amely ma a francia kultúrpolitika előterébe tolódot. A gazdasági életben a liberalizmust képviseli, ellene van az állami monopóliumoknak is, különösen pedig a mezőgazdasági termények kiviteli tilalmának; hasonlóképpen az örökösödési adónak. Egyébként azonban hangsúlyozza a szociális életben az állami gondoskodás szükségét; idetartozik a többgyermekes családok kedvezményeinek fokozása, s egyáltalán a család védelme. Híve a női szavazati jognak, a családi szavazatnak, a szavazás kötelezővé tételének, a képviselők számának leszállítását is követeli. A kormányban Marin képviseli a pártot; vezető emberei közé tartozik Francois Marsai.

Az Alliance démocratique vagy ismertebb nevén baloldali köztársasági párt (a „baloldali“ megjelölés ma már elavult) szintén tekintélyes arányban növekedett (87:106). Ez a szintén nacionalista párt hozzájárult a locamói szerződéshez, de azt a francia igények szempontjából csupán első lépésnek tekinti. Vallási téren a katolikus egyházat korlátozó törvényeket visszavonni nem tartja szükségesnek. Bár liberális, de azért állami támogatást és hitelt kér a földművelés, ipar és kereskedelem javára és a munkások üzemi jövedelem részesedésének is híve. Óhajtja a közigazgatás egyszerűsítését és decentralizálását, ami Franciaország régi betegségeinek orvoslását jelentené. Ebből a pártból a harmadik köztársaság egész sor vezető embere került ki Poincaré-ig bezárólag; a jelenlegiek közül idetartozik még Barthou

igazságügyminiszter, Léon Bérard volt kultuszminiszter, Doumer, a szenátus elnöke.

Erősödtek a köztársasági vagy független radikálisok is (49:55), akiknek programja egyébként alig különbözik az előbbi párttól. Legismertebb vezéralakjuk Loucheur miniszter, a maga erejéből felverekedett dúsgazdag nagyiparos.

A baloldalra érve nyereség helyett ezután sorban veszteségeket kell elkönyvelnünk.

A radikális szocialista vagy egyszerűen radikális párt (a szocialista jelző nem értendő szószertint), amelynek nagy történelmi múltjáról szólótünk, s amely az utolsó ciklusban is a legnagyobb párt volt, erősen visszaesett (138-ról 123-ra). Szellemi vezére Herriot, a baloldal volt miniszterelnöke és jelenlegi kultuszminiszter. Ennek a pártnak sorából választották a köztársaság elnökét, Doumerguet; kötelékébe tartozik Buisson, a kamara Nobel-díjas elnöke és a jobboldalról ideszármazott Caillaux, a volt miniszterelnök és pénzügyminiszter, aki a háború alatti pacifista magatartásáért börtönt is viselt. A kormányban több tagjával van képviselve, így Herriot mellett Sarraut, a belügyminiszter is innen került ki. Ennek ellenére nagyon bizonytalan a magatartása a kormánnyal szemben, mint arról már szólottunk.

Külpolitikai téren ez a párt a békülékeny szellem hirdetője, ami azonban sokszor inkább csak tartózkodásban nyilvánul, így a Ruhr-megszállásról való szavazás esetében is. Vallási téren ennek a pártnak volt a műve az egyház és állam szétválasztása és az elválasztás módszerének abban az időben vallási üldözésig élesedő fajtája. A háború után is ellene volt a Vatikánnal való diplomáciai viszony újrafelvételének. Ezidőszerint Herriot az úgynevezett „egységes iskola“ fokozatos becsempészésén munkálkodik, értve alatta az oktatásnak 14 éves korig való közössé tételét. Közgazdasági és szociális programja különösen a fogyasztási adók csökkentését és viszont az egyenes adók progresszivitásának fokozását hangoztatja. A frankválság idején is ez a párt lévén kormányon, főleg vagyonadóval akarta a gordiusi csomót kettévágni, de, mint most hangoztatja, a nagytőke erre olyan pénzügyi manőverekkel kezdte fojtogatni, amelyek elől kénytelen volt meghátrálni. A közvélemény mindebből inkább csak azt veszi tudomásul, hogy bár a szocialistákkal együtt erős többsége volt, a válságot megoldani nem tudta s a kibontakozás érdekében szégyenszemre vissza kellett hívnia a jobboldal reprezentatív emberét, Poincarét, akit azóta többé-kevésbé kénytelen kiszolgálni. Erősen csökkentette tekintélyét tagjai nagy részének a kormány és a szocialisták közt lejtett tojástánca, állandó belső ingadozásai és egyenetlenségei. Nyilván mindez oka volt választási kudarcának.

Mindamellettt rokon pártja, a köztársasági szocialista párt, amely hasonló viszontagságokon ment keresztül, veszteség nélkül, sőt némi gyarapodással került ki a választók ítélkezése alól (42-ről 47-re). Ez a párt, jóllehet programjában a radikálisokéhoz egészen közel áll, tehát éppúgy nem szocialista, mint amaz, előszeretettel él a szocialista frazeológiával és ez adja meg neki külön színezését. Vezére Painlevé, a volt miniszterelnök s jelenlegi hadügyminiszter, aki a világháború vezetésének egyik főtenyezője volt, — különben a Sorbonne egykori matematika tanára. De tagjai közé számíthatja (a valamikor szocialista vizeken evezett) Briand-t is, Franciaország híres külügyminiszterét és többször volt miniszterelnökét.

A szocialista párt állományát nagyban és egészében megőrizte (104:101), annak ellenére, hogy a kommunistákkal való közös front hiánya miatt sokat szenvedett. A pártban két áramlat különböztethető meg. Az egyik kész volna együttműködni a baloldali polgári pártokkal (Paul Boncour,

Renaudel, Vincent Auriol), a másik és jelenleg főlényben lévő irányzat legfeljebb szocialista többségű kormányban lenne hajlandó helyet foglalni (Léon Blum).

A francia szocialisták nemzeti tekintetben a németek elleni védekezés szükségét elismerik. Ebben a szellemben működik Paul Boncour, mint a kamara külügyi bizottságának elnöke és Franciaország népszövetségi képviselője a leszerelési és népszövetségi konferenciákon, és a polgári lakosság háború esetére szóló megszervezésének kodifikálásában.

A kommunisták a szocialistákkal való közös front hiányában súlyos vereséget szenvedtek képviselőik számában (27-ről 16-ra), de előhaladási mutattak fel a rájuk esett szavazatok mennyiségében amely 880.000-ről 1,070.000-re emelkedett.

Több kommunistát választottak meg Elzász-Lotharingiában is, ahol az autonomista mozgalmat használják ki zavarkeltésre. Groteszk háttérrel ad ennek az, hogy az autonomista törekvések részint a (német) nemzeti, részint a vallásos érzésből veszik forrásukat. A franciák azzal vádolják az elzászi papság németbarát elemeit, hogy az autonomista jelöltek érdekében a kommunistákkal titkos összeműködésben jártak el. Annyi bizonyos, hogy több helyütt autonomista képviselőket is választottak, tüntető válaszul az autonomista mozgalomnak büntető úton való letörésére. Ennél fájdalmasabb túsúrás alig érhetne volna a francia hiúságot, amely elképzelhetetlennek tartja, hogy ötöle valaki is francia uralom alól másnak uralma alá kíváncsozzál.

Mielőtt a politikai helyzet mérlegét összefoglalnánk, felületesség volna meg nem említeni, hogy a francia politikai életet a parlamenti pártok skálája minden szélessége mellett sem fogja át a maga egészében. A pártok mögött meghúzódó közéleti ligákon kívül gondolunk elsősorban az Actkm Fran^{aise}-ra, az abszolút királyság, mégpedig az orleansista ág híveire, akiknek egyre izmosodó szervezete közel jár struktúrájában a fasisztákéhoz, de szellemileg sokkal megalapozottabb, öntudatosabb alakban. (Tábora általában az értelmiségből toborzódik.) Éppen filozófiai alapjai hozták összeütközésbe az egyházzal, amely interdictum alá helyezte a mozgalmat, mi által nagyszámú hitvalló katolikus tagjai visszás helyzetbe kerültek. Egyébként azonban a hitéletet élő katolikusok a rojalistákon kívül el vannak szóródva különböző jobboldali pártokban, sőt a Jeune République-nek a szocializmushoz közel járó mozgalmában, nem szólva a pártokon kívüli katolikus ligákról, elsősorban Castelnau tábormok vezetése alatt.

De visszatérve e seregszemlének tulajdonképpeni tárgyához, a választások eredményeül meg lehet állapítani, hogy a jobboldali pártok majd mindegyike jelentős előnyomulást tett s a mandátumok számának 584-ről 6n-re emeléséből előálló többletet is ő vitte el. A baloldali pártok majdnem kivétel nélkül visszaestek, különösen ha százalékszerű helyzetüket nézzük. A parlamenti helyzet módosulásának képletét ezek a számok foglalják össze: A múlt parlamentben 273 jobboldali képviselő állt szemben a 311 főnyi baloldallal, — ma 324 főt számláló jobboldal áll a baloldal 287 emberével szemben. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy ez még mindig nem jelenti a nemzeti pártokra nézve az 1919 évi pozíció visszaszerzését.

Poincaré politikáját ezután nem fogja többé a baloldali radikális és köztársasági szocialista pártok kedélyhullámszerű veszélyeztetni, szükség esetén már a jobboldali pártok is elegendő többséget nyújtanak neki. Tekintve azonban, hogy a most említett balpártok felére általában szintén számíthat, többsége mintegy 400 emberen fog nyugodni, ami érthető, mert a francia nép elsősorban Poincaré pénzügyi politikáját akarta tüntetőleg helyeselni és azt mindenekfelett biztosítani.

Mivel azonban a jobboldal megerősödése mértékkel történt, Briand békepolitikájának eltolódása sem várható. Feltételezhető azonban a kommunista izgatás elleni komolyabb állásfoglalás.

Magának a kormánynak összetételében legfeljebb részleges változásokra fog sor kerülni a pártok számbeli erőviszonyainak változásához képest.

Mindez azonban inkább csak a parlament képét illeti, nem az országot. Ezt, különösen olyan választási rendszer mellett, amelyben a relatív többség is elegendő a megválasztáshoz, csak a leadott szavazatok megosztásából lehet megítélni és e részben annyi már is megállapítható, hogy a szocialistáknak és kommunistáknak módjukban lett volna letördelődés és vereség helyett erősen megnövelni birtokállományukat, ha közös fronton haladnak. Ez esetben szavazóik mennyisége szerint 104 és 27 főnyi állományukat együttvéve vagy 150 főre emelhetnék volna.

Ebből a szempontból, a szocialista-kommunista szavazatok megszaprodása miatt mementő ez a választás a polgári társadalomnak; mementő, úgy hisszük, nem csupán a franciáknak, de minden ország polgárságának: szociális munka egyrészt, másrészt a marxista pártok elleni tömörülés minden államban komoly, sürgős szükséglet.

ACSAY TIHAMÉR.

LEVÉL A MAI IFJÚSÁGRÓL.

GYRE gyakrabban és határozottabban halljuk az ifjúság **E**kopogtatását. Fiatal kezek lendülnek minden kapu felé és ebben a türelmetlen, sürgető és követelő mozdulatban benne van mindaz az elégedetlenség, meg nem értés és félreértés, amit ma az ifjak és öregek közti ellentétnek, szakadéknak neveznek. Legutóbb a Magyar Szemle hasábjain olvastunk Weis István tollából erre a kérdésre vonatkozó értékes tanulmányt. A jeles cikk-író iránt hálát érzünk, nemcsak azért, mert élesen rávilágított a problémára, hanem azért is, mert fejtegetései alkalmasak arra, hogy új gondolatokat ébresszenek az érdeklődőben, sőt, hogy bizonyos megállapításaival szemben kényszerítsék lelkiismeretünket a tiszteletteljes ellenvélemény kimondására. Épp ezért kérem igen tisztelt Szerkesztő Urat, hogy becses folyóiratában kegyeskedjék helyt adni jelen levelemnek, amely az ifjaknak szól, akik közül magam is való vagyok és az öregeknek, akik közé Isten segítségével tartozni fogok.

Tagadhatatlan tény, hogy az ifjak és öregek közt újból megmélyült és kiszélesült az a szakadék, amely minden világrengés után határozottan két táborba osztotta az embereket: azokéba, akik kifejtett értelemmel, megzilárdult elvekkel, a tapasztalatok súlyával tarsolyukban és bizonyos kialakult életbölcseiséggel, — egyszóval férfijellemmel állottak a viharban — és a másik oldalon, azokéba, akiket éppen fejlődésük éveiben, a szellemi lehetőségek és a kibontakozó tehetségek rejtelmes idejében, a szemlélődések és a tanulmánygyás korában ért a nagy átalakulás. Ez az elhatárolódás a dolgok elkerülhetetlen, természetes rendje. És mégis, ha felvetjük a kérdést: kik hát az ifjak és kik az öregek, nem felelhetünk erre évszámmal. Mert nem kizárólag az évek azok, amelyek minket öreggé vagy ifjúvá tesznek. Aki nem zárkózik el az új gondolatok, törekvések és vágyak elől, — ifjú, még ha őszszakállas is. Tehát az ellentét végeredményben nem az idősek és fiatalok, nem a nagykorúak és kiskorúak közt áll fenn, hanem azok közt, akik magukévá tettek egy bizonyos fokig új világszemléletet, akik új célokat látnak, új küzdelmet akarnak, új eszközöket alkalmaznak és szeretik azt,

ami új, azért is mert új és azok közt, akik agyukat és szívüket elzárják mind-ezen új dolgok és azok hordozói előtt, akik szemüket mereven a múltba szegzik, akik hűségesen ragaszkodnak a régi tartalomhoz, ortodox módon követik a régi formákat, akik csak a régi célokat látják, a régi küzdelmet akarnák megvívni, a régi eszközöket alkalmazzák, mert szeretnek mindent, ami régi, éppen azért mert régi.

Két típus, két véglet. Ily teljesen talán egyik oldalon sem érvényesül, de mindenkiben hat ezen tényezők közül annyi, amennyi bőségesen elegendő az ellentét kimélyítésére.

És az ellentét nemcsak a magyar életben mutatkozik, hanem jóformán egész Európában veszélyes arányokat ölt. Abban a tizennégy államban, amelyet utazásaim közben többé-kevésbé megismertem, majdnem mindenütt hasonló jelenségeket tapasztaltam. Németországban talán legjobban a Jungdeutscher Orden nevű politikai szervezetben kristályosodott ki a fiatalok követelődő akarata; Franciaországban már valóságos irodalma van e kérdésnek és a l'inquiétude de la génération d'après guerre szinte közkeletű fogalommá vált; a skandináv államokban a szépirodalom mutatja ennek az ellentétnek tragikus képét; a Balkánon pedig a gombamódra szaporodó titkos társaságok figyelmeztetnek az ifjabb nemzedék elégedetlenségére. Kivétel Törökország, amelyben a hirtelen beköszöntött európai civilizáció mámora elsimította ezt az ellentétet, úgyhogy az ifjú törökök minden vágya és álma teljesült, az öregek pedig vagy meghódoltak, vagy pedig felcserélvén a fezt a kalappal — meg is fiatalodtak. És kivétel főképp Olaszország, ahol a fasizmus átütő ereje minden rejtett nemzeti energiát életre keltett és egy és szétválaszthatatlan élő testté teremtette az egész nemzetet. De azért végzetes tévedés lenne a fasizmust az ifjúság diadalának tartani, abban az értelemben, hogy az az öregek elsöprésével járt. Nem, a fasizmus új államrend ugyan, újabb az öregek multbategyintő vágyainál, de újabb az Európaszerte nyugtalankodó ifjúság álmainál is. És több ezeknél és valami más is, ezért sikerült minden ellentétet véglegesen eltüntetnie. Nálunk ezt az ellentétet, amint arra Weis István találóan rámutatott, tompítja magyar voltunknak és a nemzeti összetartozásnak tudata. De a szakadék megvan és minél többen világítanak beléje, annál mélyebbnek tetszik...

Vége tisztába kell jönnünk azzal, hogy korunk szerencsétlen politikai és gazdasági viszonyok közt felnövekedett ifjúsága mit kívánhat joggal a boldogabb időkben megemberesedett mai öregektől. Azt hiszem mindenképp sokkal több megértést, mint amennyiben ma van részünk. Megértését és elismerését annak, hogy az ifjúságnak lehetnek esetleg más gondolatai és más kívánságai is, mint amiket a múlt, békebeli gondolkodás egyedül lehetségesnek tart és hogy ez sem tiszteletlenségnek, sem forradalmi jelenségnek non nevezhető. Kívánhatjuk a megértését annak a türelmetlenségnek, amely többé-kevésbé mindnyájunkban ott dobogómért ezt a mai élet ritmusa veri belénk és elismerését annak a kétségtelen ténynek, hogy a mai ifjúság általában kötelességtudó és szorgalmas. E pontnál ismét utalok Weis István találó fejtegetéseire, amelyeknek helyessége mellett számos őszhajú professzor és e sorok írójának egyetemi tapasztalatai is tanúskodhatnak. És főképpen megértést, de nem elnézést, kérünk a hibáinkkal szemben. Ez a megértés, amelynek feltétlenül az öregektől kell kiindulnia, ha az ifjak részétől a köteles és meggyőződéses tisztelettel találkozunk, biztos alapját fogja nyújtani mindazon konkrét intézkedések teljes sikerének is, amelyek nélkül a tökéletes harmónia el nem érhető.

E konkrétumoknál vissza kell ténnem a humanisztikus gimnáziumi kéttal kapcsolatos statisztikára, mert az ezt követő viták irányították a Magyar Szemle íróinak figyelmét az ifjúság helyzetére. Ma már remélhető-

leg mindenki belátta, hogy a közölt statisztikából kitűnő szomorú eredményért, amely az egyetemre kerülő ifjak nyelvekben járatlanságát tárja fel, — semmiképpen sem lehet a középiskolai tanár urakat felelőssé tenni, mint ahogy ez nem is történt. De még kevésbé kereshető a hiba a középiskolai ifjúságban, amelynek szorgalmáról a középiskolai tanulmányi versenyek mellett még sok más tény is tanúskodik. Valahol a tanterv körül van a baj. Ha ma visszaemlékezem az érettségi előtti gyötrelmes hónapokra, szinte megdöbbenek azon, hogy mennyit — felejtettem. Bizonyos, hogy soha életemben oly tanult nem leszek, mint amilyen akkor voltam, amikor a legellentétesebb tudományokból, azokból is, amiket értettem és szerettem és azokból is, amelyekhez semmi kedvem sem volt, egészen jelentős ismeretekre kellett szert tennem. Ez a régi tanterv a szülőöka annak, hogy az elsőéves joghallgató latinból a kelleténél kevesebbet, a magas matematikából pedig a kelleténél jóval többet tud. Szeretjük hinni, hogy az új típusú középiskolák megfelelnek az ifjak első jogos követelményének az öregekkel szemben, hogy jól és célszerűen tanítsák őket. Nekünk a legértékesebb, amit az öregektől kaphatunk: a tudásuk. Ennek a követelménynek a létjogosultsága természetesen nem szűnik meg az érettségivel, hanem az egyetemi éveken és a doktorátuson keresztül, kinyúlik az életpálya kezdő éveibe is, — mondhatnánk egészen a saját öregségünk küszöbéig, amikor átvesszük az elődök örökségét az utánunk jövő fiatalokkal szemben.

A második, amit joggal kívánhat az ifjúság hazánk kulturális és gazdasági kormányán állóktól, legyenek akár minket meg nem értő öregek, akár gondjainkat gondjaiknak ismerő „ifjak”: az egyetemi tanulmányok normális menetének gazdasági biztosítása. Az érettségi bizonyítvány jogot ad az egyetemi tanulmányok elvégzésére; de írott malaszt lesz mindaddig, amíg az ifjúság egy részét beiratkozási és vizsgadíjak visszafordíthatják a főiskolák kapuiból. És nem lehet pályaválasztási és még kevésbé egyetemi szabadságról beszélni mindaddig, amíg diákok lesznek, akiket hivatásuk és kedvük az orvosi vagy mémöki pályára hív, de mivel drágák a könyvek, a bonckés, a körző, — joghallgatóknak iratkoznak be. Ezek a társaink az egyetemi élet szomorú számúzottjei, akik legértékesebb éveiket nem tölthetik a tudomány csarnokaiban, mert pénzügyi helyzetük irodákba, bankszobákba kényszeríti őket. Mint hazajáró lelkek tűnnek fel a vizsgák napján az egyetem falai közt, amikor leverten kell belátniok azt, hogy semmi éjjeli tanulás nem pótolja azt, amit ők kénytelenek voltak elmulasztani, az előadásokat és a szemináriumi gyakorlatokat. Weis István azt hiszem tévedett? amikor az egyetemi órarendben és fővárosunk rossz közlekedési hálózatában kereste a bajok egyik okát, mert a „lyukas” órákat nem kell villamosozással tölteni, hiszen a közeiben van két hatalmas könyvtár, az egyetemi és a Nemzeti Múzeumé és magában az épületben a szemináriumi könyvtárak. A baj az, hogy sajnos, még ma is vannak egyetemi hallgatók, akik se villamossal, se semmiféle más közlekedési eszközzel nem juthatnak el az elérhetetlen egyetemhez és a könyvtárakhoz, mert elnyeli őket és fiatal tanulmányvadásukat a mindennapi kenyérért folytatott munka. És noha a jogikari oktatás, főleg az elavult vizsgarend miatt, igazán megérett a reformra, ott se az a baj, amit a szerző felhoz, tudniillik, hogy a szerinte felesleges osztrák jogot előadják, mert hiszen ezen cím alatt a bevezető néhány óra kivételével az egész szemeszterben az igen fontos és ma is érvényben lévő telekkönyvi jogot adják elő, az sem baj, hogy egyházjogot is előadnak, mely maga mély tanulmány és a vallási megújhódással mind fontosabb lesz, — hanem itt is az a szomorú, hogy sajnos, vannak joghallgatók, akik se osztrák jogot, se más jogi tárgyat nem hallgathatnak, mert kemény robotbans ezeket a felbecsülhetetlen napokat nyomorult garasokká változtatta

hogy Legyen kenyerek és ruházatok. Ó, hányan örlődnek fel ebben a küzdelemben, akik jobb sorsra érdemesek!

De ez a szomorú helyzet az utóbbi években némileg javul és egy vonatkozásban szinte páratlan előnyben részesül a magyar ifjúság más nemzetek fiataljaival szemben. A Collegium Hungaricumokra gondolok, amelyekben szorgalmas és tehetséges diákok külföldi tanulmányokat folytathatnak. Sajnálattal tapasztalom, hogy mennyire meg nem értik itthon sokan ezen intézmények jelentőségét. Aki beszélt Bécsben és Berlinben ottani diákokkal és azon egyetemek tanáraival és hallotta a sóvárgó csodálkozás és őszinte elismerés hangjait, — az tudja csak igazán értékelni, hogy mit nyert a magyar ifjúság a kollégiumokban. Szinte komikus jelenség, hogy azok is, kik a magyar ifjúság érdekeit akarják védeni, megtámadják e külföldi intézeteket, a nélkül, hogy érdeklődnének aziránt, mit gondolnak az ottani munka sikeréről azok, akik ez intézménynek növendékei voltak. De amint a kollégiumokban megvalósul az a helyes elv, hogy az arra érdemesek anyagi gondoktól mentesen képezhetik ki magukat, úgy otthon is feltétlenül érvényt kell szerezni az ifjúság jogos kérésének: ezentúl se pályaválasztásában, se az egyetem látogatásában ne akadályozhasson senkit se szegénysége. A kollégiumokban azonban ezenkívül figyelemmel vannak az általános műveltség oly fokának a megszerzésére, amelyet a háborús években polgári család alig nyújthatott gyermekeinek. Vannak külön és kis csoportokban nyelvtanfolyamok, megszerveztek havonta néhányszor! koncert- és színházlátogatást, látunk ott tomatermeket és szépen felszerelt könyvtárakat. Mindezekből a szép intézményekből meg kellene valósítani valamit a hazai egyetemek ifjúsága számára is. Ezen a téren azonban már csak a kezdeményezés legyen az állam feladata, a kiépítést valósítsák meg a helyes irányban támogatott diákkormányzatok.

Elérhető-e, megvalósítható-e mindez a mai gazdasági viszonyok mellett, — non tudom. De az az ifjúság, amely zsenge gyermekkorában a háború fekete kenyereit ette, ma joggal megkívánhatja a középiskola után az egyetemi végzettség elnyerésének lehetővé tételét is.

Gyakran halljuk azt a népszerű ellenvetést, hogy ennyi diplomás embert nem bír el ez az ország. De el kell bírnia. Nemcsak az általános emberi jogok tiszteletbentartása miatt, hanem mert szükség is van ezekre mindre. Avagy a népegészségügy oly fényes talán, hogy nincs több orvosra szükség; az utak, hidak, építmények oly tökéletesek-e, hogy nem kell több mérnök? Talán csak a jogászokból van valóban sok, de vájjon jogásznak nevezhetők ma sok doctor juris, vagy ügyvéd? Igazán képzett jogász kevés van. És ez az ellenvetés rejtve magában hordja a szociális érzék egy szinte lázító mértékű hiányát. Ha nőni bír el annyi diplomát ez az ország, kik végezhetnek akkor egyetemeket? Csak akiknek anyagi körülményei ezt megengedik. De a főiskolák kapuja legyen az igazság küszöbe és az egyetemek tiszta falai közt mértékadó tényező ne lehessen más, mint a szorgalom és tehetség és nem a lehetőség. Erről a kérdéstről mondta néhány évé gróf Apponyi Albert: „Ez azt jelenti, hogy Nagy-Magyarországot visszaszerezhetjük kevesebb tudással és kevesebb képzettséggel, mim amennyivel — elvesztettük.

A harmadik és talán a legfontosabb követelménye az ifjúságnak, hogy tanulmányai elvégzésével álláshoz, önálló megélhetéshez jusson. Az ösztöndíjtörvény előnyt biztosít az ösztöndíjasoknak állami alkalmaztatásnál. Ez szép és helyes gesztus volt mind a törvénytervező, mind a törvényhozó részéről. De az állam ezzel még nem tett meg mindent. Ha látom az egyetemi klinikák fehérköpenyes orvosait, sose tudom, hogy fejtsem meg azt a rejtélyt, hogy hosszú kiképzés után a fiatal gyakorló orvosok éveken keresztül napi 10—12 órai munkát végeznek — teljesen ingyen. Vannak, akik nélkülöznek

és fehér köpenyűk szakadt ruhákat takar, de mégis ott vannak továbbképzésük érdekében és az orvostudomány szeretetében valahogyan átvergődnek ezeken az éveken. Ugyanezen szomorú sors jutott eddig hosszú időn át a középiskolai helyettes tanároknak is. Őszinte tiszteletet érzek ezek iránt a fiatal orvosok és helyettes tanárok iránt és mély szánalommal gondolok arra, hogy szegény államunk ilyen heorikus áldozatot elfogad. De amivel rossz gazdasági helyzetünk miatt adós marad az állam, azzal még sokkal inkább adós marad a társadalom, amely pedig némiképpen szabadabban mozoghat. Nem hallottunk róla, hogy a Gyoszf vagy a Tébe foglalkoznának azzal a kegyetlenül égető szociális problémával, hogy hol fog és hogyan fog elhelyezkedni a végzett ifjúság. Nem tudunk róla, hogy a nagybirtokosoknak ez a kérdés főfájást okozna. Ellenkezőleg elbocsátás, leépítés az egész vonalon. Mintha csak mesterségesen akarnának kitermelni egy éhező intelligenciát, ezt a minden állami rendre legveszélyesebb elemet. E levél keretében nem terjeszkedhetünk ki e kérdések gazdasági szempontból való vizsgálatára, de hogy a társadalom e téren kötelezettségének nem tesz eleget, az azt hiszem megállapítható.

Megismételjük: jó oktatást, az egyetemi tanulmányok függetlenítését a diákság szűkös anyagi helyzetétől, az elhelyezkedési lehetőség biztosítását, — ezt joggal követelhetik az ifjak az öregektől. És ha ez a megértés és tisztelet légkörében megvalósul, akkor megszűnik minden ellentét ifjak és öregek közt.

Meglepetéssel vettem azonban észre, hogy Weis István tanulmányában más és ezeken jóval túlmenő követelményeket állít fel. Egy mondat villan a szemembe: „Az aktív szerepről le kell szorítani az öregeket.“ Mit jelentsen ez? Ha levelem elején az ifjúság kopogtatásáról írtam, akkor ez a mondat már valósággal ököllel döngetésnek hangzik. A munkaképtelenekeket, elaggottakat nyugdíjazni kell, de mért kellene leszorítani az öregeket, ha még dolgozni tudnak és hasznos munkát végeznek? Helyet az ifjúságnak! — ezt mondom én is, de nem ilyen generális leszorítás útján. Magyarországnak szüksége van minden ifjú és öreg becsületes munkására; ezen a téren elviselhetetlen minden jogtalan elnyomás az öregek részéről és — felháborító minden indokolatlan leszorítása az öregeknek az ifjúság oldaláról. Újból kérdezzük: miért kell itt leszorítás? Szerintem inkább új munkaterek és munkaalkalmak kellenek az ifjúságnak. És mit jelent az, hogy a leszorítottak „pótolhatnák a nálunk hiányzó polgárságot?“ Hogyan képzelem a szerző: polgárokka a nyugdíjasok lennének? Amíg az aktív szereplők le nem szorították őket, nem voltak ők polgárok? És az ifjak, akik a leszorítottak helyébe jönnének az aktív szerepkörbe, azok sem lennének polgárok? Hát mik, talán kizárólagosan lángeszok, héroszok, titánok? Csodálom a szerzőnek idézett két kitételét, annál is inkább, mert közvetlenül utána igen szép és figyelemreméltó szavakat talál a tanárok és tanítványok ideális bensőséges viszonyainak ecsetelésére. És még tiszteletreméltóbban ír, amikor kikel a babona ellen, amely a fiatalságot nemcsak bűnnek, hanem szégyennek is minősíti. Nem tudom, hány éves az igen tisztelt szerző, de én valószínűleg fiatalabb vagyok nála és így nem hallgathatom el, hálás és őszinte köszönetemet ezekért a szavakért.

De viszont azt sem hallgathatom el, hogy balsejtelmek támadnak fél bennem, amikor azt olvasom nála, hogy az ifjúság munkája mellett „találjon módot és alkalmat a közügyekkel való foglalkozásra.“ Ez az, amit a szerző tanulmánya végén, mint a legfontosabbat felhoz. A közügyek. A res politicae. A politika.

Mindenekelőtt nem tudom, hogyan képzelem el ezen felszólításának gyakorlati megvalósítását a szerző. A bírói emelvényeket, a bankigazgatói íróasztalokat és a képviselőházi padokat, ahol a közügyek intéződnek, fiatalos rohammal nem veheti be az ifjúság és fiatalság jogán nem is döngetheti az

egyenesen odavezető kapukat, a nélkül, hogy magát nevetségessé ne tenné. Mi marad hát a közügyek terén? Talán közügyeknek értsük az egyetemi egyesületeket, ezeknek gyűléseit és a — diákvezéreket?

Meg kell egyszer nyíltan írni azt az elhallgatott igazságot, hogy a magyar egyetemi ifjúnak nem típusa a diákvezér. A politikusok gesztusait leső és beszédeit kritizáló, szónokló diákvezér. A diákoknak nem jósvádájú kollégájuk a vezérük, de a professzorok, akinél dolgoznak. Diákvezérekből ritkán lesz tudós, pedig, ha már vannak diákvezérek, azoknak a tanulásban is vezetniük kellene. Jó, hogy vannak diákegyesületek és vezérek és jó ha ezek tüntetni is tudnak, mert előfordulhat, hogy a nemes ízlés és az erkölcs védelmére egyszer csak a diákok állanak készen. A diákok lelkesedése már sok nagy és jó dolognak adott első lökést, de ez mindig csak esetleges jelenség, kivétel volt. Azért mondjuk: a közügyektől, a politikától maradjanak a diákok távol. És nem igaz, mintha a diákság élne-halna a politikaért. Nagy eszmények hullámverését persze megérik ők is, de a napi politika történései kívül esnek érdeklődésük körén. Tanulnak és így rá se érnek. De éppen a hangadók, a diákvezérek azok, akik részéről évek óta kimondottan politikai szereplési velleitásokat tapasztalunk. Meggyőződésem, hogy a hangadók ebben az esetben nem azt a hangot ütik meg, amely a nagy és komolyan munkálkodó diáktömegek érzéseivel konzonál. Aki maga is diák és a diákság minden rétegével évek óta érintkezik, világosan kihallja a disszonanciát. Weis István ezen passzusánál is Olaszországra hivatkozik. Igen, ott a diákok fasiszták és ez természetes egy országban, ahol mindenki az. De hogy az ifjúság, vagy még inkább az egyetemi ifjúság ott közügyekkel foglalkoznék, arról nem igen tudunk. És ha mégis megteszi, akkor ez a cselekedete is fasiszta kötelelességteljesítés és nem lesz független a felsőbb utasításoktól, az általános direktíváktól. < Mert az új Olaszország a tekintélytisztélet és a kötelelességtudás országa. Ott nincsenek ide-oda velleitások, ott egy voluntas van és az Mussolini.

Szinte végzetes csábításnak tartom az ifjúságot a közügyekkel való foglalkozásra felszólítani, ma, amikor az anyagi gondok és a munkanélküliség az ifjú intelligencia egy részét összeroppantással fenyegeti. A diákok és egyesületeik, tanulmányaikon kívül ezer más, a politikánál fontosabb és hasznosabb dologgal foglalkozhatnak és hála Istennek, foglalkoznak is. De ezen túl: hol vannak egyetemeken a Berlinben és máshol már régen megszervezett modem és praktikus betegsegélyző pénztárak? Hol az egyetemi ifjúságot szórakoztató olvasmánnyal ellátó kölcsönkönyvtárak? Hol az egyetemi cipész-, szabó-, borbély-, és könyvkötőműhely? És ami már megvan, az tökéletes, javításra nem szorul? például a menza, az olvasótermek? Hol vannak az érdekesnél-érdekesebb diákok rendezte tanfolyamok, amik külföldön oly népszerűek? Hol a diákságnak koncertjei? Hol vannak az önálló ingyenes diák-nyelvtanfolyamok? Hol az angol, francia stb. összejövetelek az előrehaladottak részére? És ha megvannak vagy meglesznek, még mindig marad elég intem diák közügy, amivel foglalkozni érdemes.

Félek, néhányan olvasóim közül csodálkoznak, hogy egyben-másban, milyen maradi és öreges a felfogásom, noha magam az igen fiatal fiatalsághoz tartozom. De aki ezt hiszi, téved. Az én nézetem e kérdésben fiatalosabb, mint Weis Istváné, mert hiszen közügyekkel foglalkozni, elképzelni, hogy a diákok államreformokat és csodákat tudnak megvalósítani, — nagyon régi illúzió. Ez megfelel a békeidők elavult diákéletstílusának. Diákvezéreknak pártklubok és parlament felé kacsintása is igen-igen régi játék. Mi újabbat és jobbat akarunk: komoly munkát, a diákság jelentőségének helyes felismerését, szociális érzéket, a közügyekkel kapcsolatban pedig a közélet abszolút tisztaságának fanatikus szeretetét és végül annak a tudatát, hogyha

éppen már odakerülnék, nem úgy csinálnánk a dolgokat, mint ahogyan fiatalságunkban láttuk.

Más idők más munkát kívánnak és a mai fiatalságra bizonytalannal nagy feladatok várnak. Első és önmagunk iránt való mai kötelességünk: legyünk igazán fiatalok, őrizzünk meg magunkban sok idealizmust, a mai élet túlságosan reális és számító gondolkodásával szemben. A régi fiatalság rózsás napjainak hibái változnak bennünk erényekké! Legyünk könnyelműek: ne sajnáljunk néha egy-egy átvirrasztott éjszakát, amelyet egy csodás könyv olvasásában, vagy egy készülő dolgozat papírja felett töltünk el az élvezet vagy az alkotás lelkesedésében égve. Legyünk meggondolatlanok: ne számítgassuk fontolkodva, hogysmint lehet kevés munkával sok látszatot elérni, az erőmegtakarítás öreges elve szerint, vágjunk neki annak, amihez kedvet és tehetséget érzünk és dolgozzunk vidáman és kitartással, — így keletkeznek a legszebb munkák. És újból: legyünk ma és mindig fiatalok, egészen gyermekeesen fiatalok: legyen hitünk, legyenek ideáljaink, tudjunk rajongani és tudjunk haragudni. Ne ismerjük a mindent megértés fölényes, politikai és cinikus mosolyát: ez öreges!

A lélek ifjú maradhat örökre és az öregség igaz áldásait úgyis ellenállhatatlanul meghozza a tapasztalatoknak idővel ránknehezedő súlya.

IFJ. JAMBREKOVICH LÁSZLÓ.

RÓMAI LEVÉL.

Április vége.

A SZÜLETÉSE napját ünnepelni készüld Rómát váratlanul érte s tragikusan Adöböntette meg a milánói merénylet híre. A megdöbbenés azonban igazán csak pillanatokig tartott, hogy a szokatlanul nagyszámú áldozatok felett érzett fájdalomba és a merénylet teljes céltévesztettségén érzett örömben csapjon át a város hangulata. Mintha a legtöbben egy kissé értetlenül is álltak volna szemben a merénylet valódi céljával, mit akarhattak a titokzatos kezek éppen a király személyén elkövetett attentátummal elérni, itt, ahol a király valóban csak uralkodik, de nem kormányoz. E merénylet, melynek értelmi szerzőit a közvélemény az emigránsok („fuorusci“) baloldali szélsőségei, végrehajtóit pedig a régi anarchista párt, a felforgatók (sowersivi), kevésszámú, ittrekedt, elkeseredett maradványai közt keresi, ugyancsak balul ütött ki. Egy célját tévesztett, de mégis súlyos emberáldozatokat követelő merénylet rendszerint szimpátiákat támaszt a semleges közvéleményben is a merénylők által megsemmisíteni kívánt hatalom mellett. Ez a logikus következménye megvolt a milánói merényletnek is, amelyet még a fasisztustól egyébként távolálló vagy ellenséges külföldi sajtó is teljes mértékben elítélt és elvetemült politikai Örülségnek minősített. De ha a merénylők tervüket belső zavarok támasztására kívánták felhasználni s belülről akarták emészteni a tőlük feneketlenül gyűlölt rezsimet, akkor is nagy csalódás érte őket. Azok, akik a két év óta gyors egymásutánban bekövetkezett három Mussolini ellenes merénylet idején támadt közhangulatot közlelő látták, kellőképpen tudják értékelni a mai közhangulatnak méltóságos nyugalmát. Ezt a minden kilengéstől mentes közhangulatot a fasiszta biztonsági szervezetek pontos összműködése biztosítja, amely ez alkalommal sem vezetett sehoh egyéni akciókra s ezáltal bizonyítja az egész külföldi közvélemény előtt, hogy a fasiszmus szervezeti konszolidációja befejezést nyert, és azt terrorisztikus akciókkal izgatni többé nem lehet. Ez a milánói merényletnek messzeható és sokat mondó tanulsága.

AZ OLASZ királyi pár tripoliszi útja ismét e nagyjövőjú és politikailag is nagyfontosságú gyarmat felé irányította a figyelmet. A gyarmati politika fontosságát Mussolini nem szűnik meg soha az olasz közvélemény előtt hangoztatni. A gyarmati mandátumok revíziója ma az olasz külpolitikának sarkpontja. De Itália nemcsak külpolitikai úton készíti elő gyarmatainak kiterjesztését, amelyre nélkülözhetetlen szüksége van az évi félmilliónyi ember- szaporulat elhelyezése miatt, hanem hatalmas energiával igyekszik kibővíteni jelenlegi gyarmatainak kereteit és megteremteni azok hasznosításának gazdasági, közbiztonsági és egyéb előfeltételeit is. Különösen nehezen haladt előre a közbiztonság megszilárdítása, amely minden telepítésnek és gazdasági munkának előfeltétele, Líbiában, ahol az olasz uralom a partoktól beljebb fekvő részeken csak nehezen tudta biztosítani a rendet a bennszülöttekkel szemben. Ebből a szempontból nagyjelentőségű volt tehát az olasz gyarmatügyi minisztériumnak február 27-i híradása, amely szerint az ellenséges törzsek több támpontjának kitisztításán kívül az olasz csapatoknak sikerült birtokba venni a zellai oázisokat és a Gialo-vidéket. Ezek a sikeres hadműveletek, amelyek eredményesen biztosítják Líbia két felének, Tripolitániának és Cirenaicának a közvetlen szárazföldi összeköttetést, az olasz trikolór tekintélyét is nagymértékben emelték a gyarmatokon.

AZ OLASZ belpolitikának váratlan kontroverziája volt az, amely március végén az olasz katolikus ifjúsági szervezetek miatt tört ki. Ennek a hirtelen jött és gyorsan elfojtott viharának a magva már rég el volt vetve. A fasiszmus az ő állandó berendezkedésének alapját az ifjúság teljesen fasiszta szellemű nevelésében látja. Ennek érdekében szervezte meg nagy gonddal az ifjú fasiszta szervezeteket, a balillákat, még a legkisebb falvakban is. Két esztendővel ezelőtt, amikor ez a törvény életbe lépett, természetesen nyomom követte az összes, nem fasiszta jellegű ifjúsági szervezetek feloszlata. Kivétel csupán a katolikus cserkészegyesületekkel történt, amelyeknek a működését a kormány továbbra is engedélyezte. Súrlődások azonban a fasiszta szervezetek és a katolikus egyesületek között különösen vidéken fordultak elő, amelyek egy-két kisebb incidensre is vezettek. A katolikus szervezetek vezetői természetesen még legnagyobbbrészt a régi néppárt, popolari, helyi vezetői közül kerültek ki, akik politikai iskolázottságuk miatt is csak nehezen tudtak beilleszkedni az adott keretekbe. Ezek a súrlódások, meg a katolikus egyesületi vezetőségek speciális politikai iránya érlelték meg a kormányban azt a gondolatot, hogy a katolikus cserkészegyesületek tulajdonképpen a popolari, tehát az ellenzék elővédéi. Ez a megfontolás a kormányt cselekvésre készítette. Miután a fasiszta kormány nézete szerint az ismét kötelezővé tett hitoktatás úgyis biztosítja az ifjúság vallásos nevelését, amelyet a fasiszmus is parancsoló szükségnek ismer el, a cserkészegyesületek fenntartását nem diktálta többé a politikai észszerűség sem s így Mussolini gyorsan cselekedett. Életbeléptette a törvény valamennyi rendelkezését, amely szerint csak a fasiszta szervezetek kötelekébe tartozó ifjúsági egyesületek, tehát csakis a balillák működhetnek. Minden más ifjúsági egyesület működése harminc napon belül megszüntetendő. Mussolini állásfoglalása a Vatikánban éles visszhangra talált. A L'Osservatore Romano válasza szerint, amelynek igen magasrangú s e kérdésekben legkompetensebb szerzőjét könnyű felismerni, az Egyház soha nem mondhat le arról a jogáról, hogy az ifjúság nevelésére befolyást gyakoroljon. A kontroverzia ezzel az elvi nyilatkozattal — legalább egyelőre — nyugvópontra is jutott, amit talán elősegített az a félhivatalos fasiszta magyarázat is, hogy ez a felosztás nem vonatkozik a főiskolai hallgatók egyesületeire. De mind a két fél megmaradt a maga álláspontja mellett s így ez a kérdés is beletartozik a Vatikán és az

olasz állam közt fennálló és — ki tudja mikor, megoldásra kerülő kérdések nagy komplexumába.

A FASISZTA államrend egyik alapja tudvalevőleg a munkaadó és munkás bérvizonyainak bírósági döntés útján történő szabályozása. Ennek a kísérletnek gyakorlati megvalósíthatásáról élénk vita folyt a külföldi irodalomban s a külföldi közvélemény sokszor pesszimizmussal tekintett a béregyeztetés kérdésének ilyenforma megoldása felé. Ebből a szempontból méltó figyelemre a munkaügyi fellebbviteli bíróságnak (La Corte d'Appello di Roma, costituita in Magistratura del lavoro) ítélete a hajótértulajdonosok érdekképviselője és a hajómunkások fasiszta szervezete között. A munkaadók szervezete, tekintettel az általános gazdasági helyzetre, a hajómunkások bérének húsz százalékos leszállítását kívánta keresztülvinni. Miután a munkásszervezet ezt elfogadni nem volt hajlandó, az egyeztetési kísérletek pedig eredménytelenül végződtek, azért a vitás kérdés döntésre a munkaügyi fellebbviteli bíróság elé került. A nagy érdeklődéssel kísért tárgyaláson a munkaadó szervezetet Biaucardi képviselő képviselte, aki részletesen foglalkozott a béresleszállítás indokaival. A munkaadók Turati központi szervezetközi titkár korrendeletétől eltekintve is, amely a megélhetés feltételeinek csökkenő irányzatát figyelembe véve általánosságban is 20%-os munkabércsökkenést tart keresztülvihetőnek, a hajózási viszonyok különleges helyzeténél fogva is indokoltnak tartják a húszszázalékos béresleszállítást. Egyrészt az olasz hajózási iparnak, a hajótér kedvezőtlen világforgalmi kihasználása folytán, igen nagy versennyel kell megküzdeni, különösen azóta, hogy a német hajózási ipar ismét jelentékeny tényező lett a világforgalomban. E mellett a személyforgalomban igen súlyos veszteséget jelent az olasz hajóstársaságokra az olasz kivándorlás nagymérvű számszerű csökkenése, amely a fasiszmus uralomra jutásának következménye, mert az állam az emberfölségnek kivándorlás útján történő csökkentését minden módon megakadályozni kívánja, annak munkaalkalmat pedig a határon belül kíván teremteni. A kivándorlók számának ez a nagymérvű csökkenése érezhető erősen az olasz hajóstársaságok üzleti mérlegében is. Ilyen kedvezőtlen helyzetben a munkaadók kényszerítve érezték magukat a munkabérek csökkentésére.

A fasiszta munkásszervezet álláspontját Magrini képviselő körvonalazta. Az okfejtés szerint méltánytalan a hajózási munkabérek leszállítása, mert ezek a háború előtt is alacsonyabbak voltak a többi iparágakban fizetett béreknél. Jelentősebb változást csak az 1925 augusztusában bekövetkezett általános bérrendezés hozott, de a hajózási munkabéreket ekkor is az átlagbérszínvonal alatt állapították meg; a líra értékemelkedésének a munkabérré gyakorolható következményeit pedig már levonta az 1927 júniusában eszközölt bérmegállapítás, tehát már ezért is indokolatlan egy újabb bércsökkenés. De jogosulatlan ez azért is, mert a Turati-féle korrendeletben foglalt húszszázalékos bércsökkenés csupán azokban a munkáágakban alkalmazható, amelyeket a rendelet névszerint is felsorol, a hajózási ipar pedig nincsen ezek között. A külföldi, különösen a német hajóstársaságok versenyére való hivatkozás sem helytálló a munkások képviselője szerint. Az olasz hajózási munkások helyzete és munkabérfeltételei annyira különbözőek külföldi társaikétól, hogy közöttük igazságos és helytálló párhuzamot vonni lehetetlen. Az életviszonyok realitása pedig, amely a munkás felett is éppen úgy uralkodik, mint a hajóstársaságok urai felett, egyenesen kizárja a munkabérek csökkentését a megélhetés létminimumának biztosítása miatt. Ilyen körülmények közt a munkásság lehetetlennek tartja a jelenlegi béreknek akárcsak egy centesimóval való csökkentését is legalább még egy esztendeig.

A munkaügyi bíróság döntését csak a megfelelő számszerű adatok beszer-

zése után hozta meg. Ítéletében kimondotta, hogy a hajózási munkabérek az 1927 december 31-i állapot szerint érvényben maradnak 1928 június 30-ig. A jövőben félesztendőnkint közösen állapítják meg a béreket, mindenkor két hónappal a félév letelte előtt. A munkaügyi fellebbviteli bíróságnak ez a döntvénye, amely a második ilyen természetű döntés volt a fasiszta reform óta, — az első a mezőgazdasági munkaadók és a rizsarató munkások ügyében döntött, — általános megnyugvást keltett, mert nemcsak a fasiszta munkatörvény életképes funkcionálásának rövid időn belül immár a második bizonyítéka, hanem arra is utal, hogy a fasiszta állam munkaügyi bíraskodása a jog és méltányosság elveinek érvényesítése mellett hathatós védelmében részesíti a gyengét, a nélkül, hogy elviselhetetlen terhet róna a tőke vállalkozásaira is.

HARC ÉS KÜZDELEM, nehezebb vagy könnyebb fegyverekkel, szenvedélyesebb vagy lanyhább eszközökkel kikerülhetetlen minden állam életében, természetesen a fasiszta Olaszországban is. Egy pont van azonban, amelyben minden olasz, aki csak olasznak vallja magát, egyetért és ez a latin kultúra kontinuitásának, a rómaiság gondolatának szinte a fanatizmus határán mozgó rajongó hitvallása. Érthetetlen ez különösen nekünk, akiknek nemzeti életét nemcsak a politikai felfogások különbözősége tagolja szét, de a kulturális élet keretein belül is különböző, a nemzeti tradícióktól idegen, sőt azzal ellentétes törekvésű góccok alakultak ki. Itáliában a rómaiság gondolata eleven erővel él a negyvenmillió olasz lelkében. Csak ilyen tradicionális felfogás mellett lehetséges, hogy az olasz sajtó, nyilván a közvélemény érdeklődésének kielégítésére, hasábjainak jelentős részén állandóan kulturális kérdésekkel foglalkozik. Irodalom, tudomány, művészet és archaeológia itt non a laptöltelék szerepét játssza, hanem a lap gerincéhez tartozik. Ez az érdeklődés a múlt és a nemzeti hagyományok iránt megint csak olyan országban lehetséges, ahol az idegen olykor nem csekély meglepődésére és az alacsonynak mondott általános olasz kultúrászínvonal csattanós cáfolatául, még egyszerű emberek ajkáról is Dante vagy más klasszikus idézeteket hall. Itt a politikai és gazdasági ellentéteken túl egyesíti az egész nemzetet minden? ami a jelent az antik Róma dicsőségével fűzi egybe. A rómaiság gondolatának ezt az univerzális kisugárzását, amelyet úgy jellemezett minap egy kitűnő olasz történettudós, hogy az örök Róma, nemcsak a miénk, de az egész világé, ha valaki, mint realitáshíján való történeti romantidzmust figyelmen kívül hagyja, nem értheti meg a fasiszta gondolatát. Viszont a rezsím eddigi tagadhatatlan sikerének éppen az az alapja, hogy alapgondolatává egy olyan egyetemes *érvényű* eszményt választott, amely minden olasz lelkében ébren szunnyad.

TÓTH LÁSZLÓ.

AZ INTERPARLAMENTÁRIS UNIÓ A PARLAMENTARIZMUS VÁLSÁGÁRÓL.

Z INTERPARLAMENTÁRIS Unió tudvalévően vizsgálatának

A körébe vonta és a legközelebbi berlini konferencia napirendjére is tűzte a parlamenti rendszer átalakulásának, vagy köznapi nyelven: a parlamentarizmus válságának a problémáját. Ez a probléma nem új, mert az utolsó évtizedekben mind gyakrabban merültek fel tünetek, amelyek azt látszanak bizonyítani, hogy a parlamentarizmus a maga kikristályosodott és elméletben kifogástalanul megalapozott rendszerével nem mindenben tud eleget tenni azoknak a fokozott követelményeknek, amelyeket vele szemben a mai, rendkívül szövevényessé vált élet támaszt.

A bajok kétfélék. Részben általános jellegűek, vagyis olyanok, amelyek

magával a parlamentárizmus rendszerével kapcsolatosak, amelyek tehát egyformán észlelhetők mindazokban az országokban, ahol ezt a rendszert elfogadták, részben helyi jellegűek, vagyis valamely ország különleges belpolitikai viszonyaiból eredőek. Az Interparlamentáris Unió tevékenysége természetesen csak az általános bajok vizsgálatára szorítkozik, és éppen mert ez a nemzetközi szervezet a világ valamennyi parlamentjének legkitűnőbb tagjait egyesíti magában, minden más szervezetnél alkalmasabb arra, hogy a kritika objektív tükrében rámutasson a bajok gyökerére és egyben a követendő utat is megjelölje.

Az Interparlamentáris Unió politikai bizottsága a kérdés vizsgálatánál rég bevált gyakorlatának megfelelően, mindenekelőtt megkérdezte a véleményét több kiváló nemzetközi szaktekinvélynek és az e véleményekből leszárható tanulságok alapján szerkesztette meg határozati javaslatát a Tanács. Ezek a szaktekinvélyek: Harold J. Laski londoni, Charles Borgeaud genfi, F. Lamaude párizsi, Gaetano Mosca római és J. Böim berlini egyetemi tanár. Mi ez alkalommal elsősorban Harold J. Laski londoni egyetemi tanár fejtegetéseit óhajtjuk röviden ismertetni, mint aki rendkívül széles perspektívában és az angolokra jellemző nagy gyakorlati érzéssel boncolja a parlamenti rendszer harmonikus működését fenyegető tüneteket. Fejtegetéseiben természetesen az angol viszonyokból indul ki, de éppen mert vizsgálatai és következtetései általános jellegűek, okulhatunk belőlük mi is.

Bevezető soraiiban hangoztatja Laski, hogy a modern világ szociális és politikai felépítésében a legutolsó évtizedek alatt észlelhető nagy változások nem írhatók mind a világháború rovására, ellenben tény az, hogy a nagyháború a fejlődésnek ezt az irányát rendkívül meggyorsította. Ha szembeállítjuk a 19. századot a 20. századdal, azt látjuk, hogy az előbbiben inkább politikai természetű kérdésekkel foglalkozott a parlamenti rezsím, míg az utóbbiban elsősorban gazdaságiakkal. A politikai természetű kérdések — aminő például a szavazati jog, a vallásszabadság vagy az egyesülési jog kérdése — sokkal inkább tehetők általános vita tárgyává, mint a gazdasági kérdések, amelyek elsősorban szakproblémák, amelyeknek kielégítő megoldását tehát nem annyira a politikusoktól, mint a mindinkább differenciálódó tevékenységi körök szakértőitől várhatjuk.

E mellett megváltozott a politikai vezetés jellege is. Egészen 1870-ig a modern állam inkább rendőrállam volt, amely elsősorban a belső rend fenntartásában és a nemzet függetlenségének a biztosításában látta fő feladatát. Az általános választójog uralomra jutásával a rendőrállam típusa átalakult a szabályozó állam típusává. Az állam gondoskodása, sőt gyámkodása a szociális életnek mind több és több területére terjedt ki, ami ismét a törvényhozó szervezetre rótt fokozatosan mind több és több munkát, úgyhogy a parlamenteknek mind kevesebb idejük és alkalmuk maradt arra, hogy részleteiben megvizsgáljanak egy-egy előterjesztett javaslatot, amelyért pedig technikailag felelősséget kell vállalniok.

Az általános választójog ellen francia és olasz részről hangzott el a legélesebb kritika. Lamaude érthetetlennek találja, hogy a francia politikában nincsen más képviselő, mint az, amely a választások technikai mechanizmusán keresztül valósul meg. Véleménye szerint képviselőhöz kellene jutnia az országban ható valamennyi eleven erőnek, a szociális erőnek éppúgy, mint a vallásos erőnek, vagy a gondolkozókban rejlő erőnek, stb. Kifejezésre kellene jutnia azonkívül annak is, hogy a parlamentek lényegükben nemcsak a ma élő lakosságot képviselik, hanem az elhaltakat éppénúgy, mint az elkövetkezőket, vagyis képviselik azt a halhatatlan lényt, amelyet egy szóval államnak hívnak.

Gaetano Mosca viszont rámutat arra, hogy a klasszikus ókor hagyta

ugyan örökül a 18. század európai embere számára a politikai szabadságnak azt az értelmezését, hogy azokat, akik kormányoznak, azoknak kell választaniok, akiket kormányoznak; ellenben az újabb nemzedékek figyelmen kívül hagyták azt aényt, hogy a régi köztársaságok ezt a szabadságot sohasem terjesztették ki a társadalom legalsóbb rétegeire.

Az általános választójog uralomrajutásával hozza összefüggésbe Gaetano Mosca a szocializmus elterjedését is. Angliában 1867-ben, Franciaországban és Németországban 1871-ben hozták be a kiterjesztett választójogot és csakhamar kiderült, hogy a polgárság tévedett, amikor azt hitte, hogy az új választókat be tudja sorozni az addigi régi pártteretekbe. Ha eleinte ment is ez, a választóknak új tömegei csakhamar rájöttek arra, hogy a politikai egyenlőség semmi konkrét előnnyel nem bír rájuk nézve, ha azt nem kíséri egyidejűen a közgazdasági szabadság is, illetve a politikai szabadságnak csak annyiban lehet értéke szemükben, mennyiben tudják ennek segítségével az anyagi előnyök megszerzésére irányuló céljaikat megvalósítani. És ez a szocializmus, amelynek segítségét olykor a polgári pártok sem vetik meg belső vitáikban, több-kevesebb nyíltsággal a társadalom mai rendjének teljes felforgatására törekszik, s eddig csak az Északamerikai Egyesült-Államok két pártjának, a republikánusoknak és demokratáknak erős szervezete tudott ellenállani ennek az áramlatnak, mert uralmuk egyúttal a munkások nagy jólétét is lehetővé tette.

Párhuzamosan ezekkel a jelenségekkel észlelhető az államok gazdasági szervezeteinek nemzetközi összeszövődése s átalakulása az egész világot átfogó egységes közgazdasági rendszerré. Ebben az új rendszerben egyik állam sem élhet önálló közgazdasági életet, a nagy egységnek az egyes államok függvényei, éppen ezért a közgazdasági életben bekövetkezett változások sokkal lassabban és nagyobb óvatossággal valósíthatók meg a törvényhozás útján, mint a politikai jellegűek, — írja tovább Laski.

A mellett ma már számos probléma oly komplikálttá vált, hogy azokat a parlamenti tagok túlnyomó többsége áttekinteni sem tudja, s még a leglelkismeretesebb parlamenti tag sem szavazhat ezekben a kérdésekben azzal a tájékozottsággal, amelyet a tárgy maga megkövetelne. A témák nagy száma kényszeríti a parlamenti vezetőségeket a viták megrövidítésére, a klotür behozatalára és a tárgyalás menetét gyorsító egyéb korlátozásokra, ami egyet jelent azzal, hogy fokozatosan csökken a törvényhozó hatalomnak a végrehajtó hatalommal szemben való ellenőrzése.

Nagyon megnehezíti a képviselők feladatának a teljesítését az a nagy aránytalanság, amely szakismeretben a minisztereknek és az egyes képviselőknek áll rendelkezésére. A minisztereknek a minisztériumok jól begyakorolt erői állnak minden szakkérdésben, minden pillanatban rendelkezésre, míg a képviselők kezéhez jutott adatok gyakran nem tárgyilagosak, célzatosak és a képviselőknek módjuk sincs arra, hogy amennyiben valahol hibát észlelnek, avagy valamely ügyben közbelépésüket kéri, a tényállást azzal a precizitással állapíthassák meg, mint az megtehető volt régebben a közigazgatási élet patriarchálisabb, egyszerűbb korszakában.

Csökkent tehát a parlamenti viták nívója, de csökkent a parlamenteknek a szavazókra gyakorolt nevelő hatása is.

Mivel a parlament mind nehezebben tud feladatainak megfelelni, vele szemben mind nagyobb súlyra jutnak a közigazgatási hatóságok, amelyek szinte törvényhozó szervekké válnak és ha a közigazgatási hatóságok cselekvési szabadságának növekedése (decentralizálás) ellen nem is lehet komolyan szót emelni, a törvényhozó hatalom mind nehezebben tudja a közigazgatással szemben ellenőrző jogát kifejteni és visszaéléseit megakadályozni. Éppen válságos időkben, amikor gyors cselekvésre van szükség

ség, válik nyilvánvalóvá a törvényhozó hatalom nehézsége a közigazgatás fűrgeségével szemben s a cselekvés ütemének ez a kényszerű meggyorsulása a törvényhozó hatalom tevékenységét gyakran a végrehajtó hatalom akaratának, intézkedéseinek pusztá elkönyvelésére korlátozza. Ilyenkor a pártfegyelem szigorításával s az egyes képviselők függetlenségének csökkentésével próbálják fokozni a parlament aktivitását, de ez más oldalról a törvényhozó testületek tagjainak tekintélyét ássa szükségkép alá.

Párhuzamosan ezzel mindinkább érvényre jut az a háborús idők kifejlesztette irányzat is, amely a fontosabb problémákat céltudatosan lehetőleg a parlamenten kívül óhajtja megoldani és a törvényhozó hatalom szerepét e kérdéseknek többé-kevésbé formai tárgyalás és ugyancsak formai szavazás után való szentesítésére óhajtja szorítani. E tekintetben Laski különösen a békeszerződéseket és a jóvátétel kérdésében kötött különböző megegyezéseket hozza fel elriasztó például, Angliában pedig azokat az intézkedéseket, amelyeket a bányász-sztrájkokkal kapcsolatban a parlamenten kívül tettek. Magától értetődik, mondja Laski, hogy a fejlődésnek ez az iránya a parlamenti rezsim tekintélyének rovására kell legyen, mert a nagyközönség azt látja, hogy éppen a legfontosabb problémák megoldásánál nem jut szerephez a parlament.

Komoly nehézséget jelent az a tény is, hogy mivel manapság nehéz pontos elválasztó vonalat húzni a középponti hatalom és a helyi-hatóságok között, a parlament gyakran teljesen másodrendű, helyi érdekű kérdések megvitatására kénytelen fordítani idejét. Itt a decentralizáció volna a helyes megoldás, de ehhez az eszközhöz még egyik állam sem mert komolyan hozzányúlani.

Másik oldala az éremnek, hogy a törvényhozó testületek tagjai mindinkább magánérdekek védelmezőivé válnak s ami ezzel egyet jelent, a parlamentben is e magánérdekek képviselőiül tekintik magukat. A politikai élet hagyományai és a pártrendszer bizonyos fokig korlátot szabnak ugyan ennek az irányzatnak, mégis kétségtelen, hogy ma már a bankoknak, biztosítóintézeteknek, nagyobb ipari vagy egyéb érdekcsoportoknak megvannak a maguk képviselői a parlamentben. Csak fokozza a veszélyt, hogy a nagy ipari államokban a nagyvállalkozások egyesületekbe, érdekszövetkezetekbe tömörülnek, amelyeknek állandó személyzete egyik főfeladatának tekinti, hogy meggyőzni próbálja a parlament tagjait, ha úgy véli, hogy érdekcsoportjuk érdekei valamely szóbanforgó probléma alkalmával sérelmet szenvedhetnek. Különleges magyar viszonyaink között ráadásul a választók is visszaélnék képviselőik helyzetével, amikor azt hiszik, hogy a képviselőnek nincs más feladata, minthogy eljárjon a választó minden magánügyében, s ezzel elvonják a képviselőt attól, hogy figyelmét a komoly problémákban való elmélyedésre fordítsa.

De nem mellőzhetők a probléma vizsgálatánál a pszichológiai mozzanatok sem. A 19. század politikusai meglehetősen szűkkörű választói táborral álltak szemközt, mely tábor azonban, már hagyományainál fogva is, kellő műveltséggel bírt és hajlamos is volt a politikai kérdéseknek figyelemmel kísérésére. A mellett az ellenőrzés is könnyebb volt, mert a probléma aránylagos egyszerűsége egyszerű megoldási módokat követelt. Ma ellenben nagy tömegek nyilvánítottak politikailag érettekké, ezeknek átlagos műveltsége jóval alacsonyabb színvonalon van, mint volt a múlt század szűkebbkörű választóinál, értelmükhöz tehát nehezebb hozzáférni és érdeklődésüket is csak mind szélesebb ecsetvonásokkal fölrakott vázlatokkal lehet felkelteni. A választók közömbösekké váltak a politika kérdései iránt, mert a problémák meghaladják értelmi képességüket.

És kétségtelen tünet, hogy a politikai problémák egységesen magukra

koncentrálják a választók őszinte érdeklődését, a közgazdasági problémák ellenben megbontják a figyelők táborát. Az ipari munkást nem érdeklik a mezőgazdasági problémák, a kereskedő embert hidegen hagyja a köztisztviselő baja s mivel egy-egy érdekcsoport ügyeire csak nagyobb időközökben kerül sor a parlamentben, az átlagos választó hamar kimondja az ítéletet, hogy a parlament mindennel törődik, csak az ő érdekeivel nem.

Neves tudósok erősen bírálják a modern sajtó fejlődésének az irányzatát. A fölművelt tömegek szellemi szükségletét fölművelt sajtó elégíti ki s amíg negyedszázaddal ezelőtt a legkomolyabb politikai viták is nyomon voltak kísérhetők a napilapok hasábjain, ma csak azok keltik fel a sajtó érdeklődését, amelyek személyi vonatkozásuknál, vagy más irányú drámai jellegüknél fogva a napihíreknek szenzációt hajhászó rovatába kívánkoznak. Ha mégis sor kerül a komoly problémákra is, az azokról szóló tudósításokat a sajtó igen gyakran tudatosan és célzatosan lényegében megváltoztatja, úgyhogy a választók ismerete ezen a téren lényegesen csekélyebb, egyoldalúbb, mint volt néhány évtizeddel ezelőtt, mert amit tud, azt sem jól tudja. Az utcán szaladgáló embereknek nagy többsége sokkal jobban ismeri ma a molesztárokat, sportprimadonnák vagy közgazdasági nagyságok életét, szokásait, mint a politika nagy kérdéseit. Nem is kell igazságtalannak lennie, ha a sajtó hasábjain másodrendű szerepre leszorított politikusok személyének és tevékenységének tekintélye mindinkább súlyos a szemében.

Végül erélyesen hangoztatja Laski, hogy a parlamenti rezsim természetéből következően a kormány összetételének meg kell felelnie a választók többsége által a választás alkalmával kinyilvánított akaratnak és minden kormánynak meg kell adni a lehetőséget, hogy ne csak lerakja hosszabb időre szóló koncepciózus tervei alapjait, de mód és idő adassék neki, hogy ezeket a terveket nagyjából meg is valósíthassa, a törvényeket, amelyek által a tervek testet öltenek, megalkothassa. Éppen az általános, titkos választójogot elfogadta országokban tapasztalható gyakran, hogy a választásból nem tud homogén többség kikerülni, a parlamenti kormányzás csak a különböző párttöredékek folytonos kompromisszumával biztosítható, aminek eredményeképp könnyen kerül az ország élére olyan összetételű kormány, amely, politikai felfogásában, éppen nem felel meg a választók többsége akaratának, a kormányoknak gyors egymásutánban való váltakozása pedig a kormányzás előrelátó nagyvonalúságát, nyugodt munkáját teszi lehetetlenné. Ha meg ennek a rendszernek a hátrányai ellen azzal védekeznek, hogy lehetőleg kitolják a választások megismétlődésének az időpontját, veszélyeztetik a választóknak azt a sarkalatos jogát, hogy az ország kormányzását illetően véleményüket időnként kifejezhessék, mi több, a törvényhozó hatalom, mentesülve a feloszlatás veszedelmétől, könnyen válik sükketté a népakarat óhajaival szemben.

Persze könnyebb a bajokra rámutatni, mint megtalálni azokat az eszközöket és módokat, amelyek ennek a komplikált problémának a megoldását jelentenék. A parlamentarizmus bajai bizonyos fokig tükörképe a társadalom szociális problémáinak és nagyon sok függ attól, mennyiben tudja a mai társadalmi rendszer az eddigi vezető körök értelmi színvonalához emelni azokat, akiket a választójog tóterjesztésével az alkotmányos élet sáncai közé beengedett. Minél nagyobb többsége a választóknak képes a parlamenteket foglalkoztató problémákat megértőd, annál világosabban és tárgyilagosan fogják saját bajait és szükségleteiket felismerni s annál belsőbb lesz a viszony a parlament és azok között, akik a parlamentet életre hívták. Itt természetesen az intenzív népoktatásnak is nagy hatása lehet a problémáknak széles körökben való megértésére.

Lényegesen befolyásolja Laski szerint a parlamentarizmus jövőjét az a kérdés is, mennyiben képes a törvényalkotó szerv résztvenni a közgazdasági újjáépítés nagy munkájában. A 19. század emberei a politikai szabadságért lelkesedtek és a parlamentek hathatósan tevékenykedhettek ennek a szabadságnak a kivívásában. Már a 20. század embere nem annyira a politikai szabadság, mint inkább a közgazdasági egyenlőség felé törekszik. A parlamentáris demokrácia a közvagyonból minden ember részére egyenlő jogot követel és a parlamenteket a szerint ítélik meg, mennyiben képesek ezeket az igényeket kielégíteni.

Fölveti Laski oly tanácsoló vagy tanácsadó szervek létesítésének a gondolatát, amely szervek nem szabhatnak meg politikai alapirányelveket, de amely szerveknek betekintési joguk volna a közigazgatás minden ágazatába és ekként minden felmerült probléma ügyében ugyanúgy, mint a miniszternek a minisztériumok, rendelkezésükre bocsátanak a képviselőknek a kellő szakismereteket.

Kiegészítenék a tanácsadó szervek működését információs irodák, amelyek, a Wisconsin államban bevált Legislative Reference Bureau mintájára, kezére járnának a képviselőknek adatok megszerzésében) javaslatok, változtatások megszoვეgezésében stb.

Ajánlatosnak véli Laski a választóközönség véleményének meghallgatását is a Massachussets állambeli „public hearing” mintájára. Vagyis, ha valamely kérdésben törvényjavaslatot nyújt be valamelyik miniszter, a közönségnek, illetve az érdekelteknek joguk van nem a kérdés lényegére, de a kivitelezés részletére vonatkozólag észrevételeiket megtenni és a komolyan számbavehető véleményeket külön erre a célra létesített bizottság osztályozza, és bocsátja a törvényjavaslat előadójának rendelkezésére. Ez az eljárás, írja A. L. Lowell, a szó nemes értelmében demokratikus, mert a nemzet egészének lehetővé teszi, hogy a törvényelőkészítés munkájában résztvehessen, ellenben semmikép sem demokratikus, ha egyesek a demokratizmust akként értelmezik, hogy egyforma fontosságot kell tulajdonítani minden egyes ember véleményének. De nemcsak a törvényhez való hozzászólás jogát jelenti a public hearing. Megadja a választóknak azt a jogot is, hogy bizonyos feltételekhez kötötten (például a választók meghatározott száma tehet csak együttesen javaslatot) törvénytervezetet terjeszthessenek a szóbanforgó bizottság elé, mely azt megvizsgálja és ha a köz érdekéből valónak véleményezi, a kormány elé terjeszti, amely ismét szabadon mérlegelheti, elfogadja-e a tervezetet törvényjavaslat alapján, vagy sem.

Mindennél fontosabb feltétele azonban, Laski szerint, a bajok kiküszöbölhetésének, hogy a parlamentek a rájuk háruló feladatok tömegétől részben tehermentesíttessenek és pedig a fokozatos decentralizáció megvalósításával. Ez azt jelenti, hogy a közigazgatási és a helyi hatóságok az eddiginél nagyobb, önállóbb jogkörrel volnának felruházandók.

A decentralizáció ilyen módon nagyobb körben fölëbresztené a kezdeményezésnek szellemét, valamint a felelősségnek az érzését; egyben részlet-problémákat illetően lehetővé tenné különböző rendszerek kipróbálását és mentesítené a parlamentet attól, hogy idejét másodrendű kérdések megoldására feccsérleje.

A fölvetett eszmékből mit fog az Interparlamentáris Unió elfogadhatóknak véleményezni, illetve melyeket fog az egyes kormányoknak megvalósításra ajánlani, az a nyári berlini konferencián fog eldőlni. Ez az illusztris testület mindenesetre megérdemli, hogy ezirányú munkásságát a legélénkebb figyelemmel kísérjük és a mi érdekünk, hogy az eszmecseréből leszűrhető tanulságokat hasznunkra is fordítsuk.

A HÁBORÚ KIÁTKOZÁSA.

AZ EGYESÜLT-ÁLLAMOK az európai nagyhatalmaknak megállapodást javasoltak, mely kiátkozza a háborút és azt a nemzetközi nézeteltérések elintézésének eszközei közül törli. Mily szép eszme s mily régi sóvárgása az emberiségnek! S mily hasznos is a hitelező államnak, ha nem kell féltennie követeléseit attól a kártól, melyet adósai esetleg egymásban tehetnének! S bár e meggondolás máris csökkenti talán a meghatottságot, melyet e javaslat a gyengéd, érzelmes szívekben keltett, mennyivel inkább fog a javaslat varázsa csökkenni, ha kissé közelebbi vizsgálatnál kitűnnék, hogy éppen az Egyesült-Államok azok, kik a jövő háborút már most megállapítható módon okozzák.

Az amerikai tézisnek, mint minden pacifista lerendezésnek, alap-gondolata az, hogy a háborút a népek gonosz, vagy ábrándozó, de minden-esetre lelkiismeretlen vezetői kényük-kedvük szerint csinálják, mert egyéni vagy nemzeti hatalmukat e hatalom kedvéért más nemzetek rovására növelni akarják. A háborúknak tehát e felfogás szerint nincs tárgyilagos okuk, csak ürügyük, mely a zsarnoknak, — akár egyén az, akár csoport — alkalmid szolgál, hogy régóta e célra felszerelt seregét megindítsa. Ha tehát e vezetők önmagukat s utódaikat kötelezik a békére, akkor háború többet nem lesz. Ha pedig mégis összevesznének valamin két nemzet vezetői, akkor valamely bírói fórum megállapíthatná, kinek van igaza s minthogy a háborúról az államok vezetői lemondottak, nem maradna egyéb hátra, minthogy akinek nincs igaza, elismeri a másik igazát.

E gondolatmenet szerint tehát minden nemzet, ha akarja, összes problémáit határain belül intézheti el — se határokon kívül csak annyiban kalandozzon, amennyire azt az illetők vendégszeretete megengedi. Az emberiség a szeretet folytán, mely mindenkit összefűz, ez engedelmet lehetőleg bőségesen fogja megadni, hiszen mi sem teremt barátságosabb atmoszférát a nemzetek között, mint az egymással való kereskedés,—hiszen az ismeretes, hogy akik egymással üzletet kötnek, mindig szeretik egymást — de ha egy nemzet nem akarja mások javait, vagy polgárait vendégül látni, ez szuverén joga, melyet annyival inkább gyakorolhat, minthogy avval más nemzet érdekét nem sérti; maradhat az békében otthon, ha nincs, aki szívesen i átja vendégül.

Hát ez a naiv-individualista-hipokrita-idealista felfogás annyira ellenkezik a történelem, s a jelen valóságával, hogy a politikai földrajz elemi ismeretei elegendők lerombolására. Emlékezzünk csak az imént véget ért háborúra: a német császár, környezet, vezérkar, sokak szemében az egész nemzet: vére szomjas gonosztevők, akiknek semmi egyéb okuk a háborúra nem volt, mint aljas szenvedélyeik. Hát nem látták a német nép szaporaságát, mely lehetetlenné tette a belföldi forrásokból való megélhetést, mely árukivitelével kénytelen volt mások terhére megélni s evvel más nemzetek életlehetőségeit csökkenteni? S az angol nemzet nem érezte-e életlehetőségeinek állandó csökkenését a német nemzet kényszerű terpeszkedése folytán s az összeütközés nem volt-e természetes, elkerülhetetlen \$ egyes emberek akaratától független? És az orosz-japán háború? A japán nemzet kénytelen volt emberexporttal kissé könnyíteni túlszűfoltságán s beleütközött tradicionális jogokba, melyeket függetlenül attól védtek, vájjon a beatus dossidens boldogságához szükséges-e annyira Mandzsúria, mint a túlnépesedett Japán megélhetéséhez? A háborúk természetesen nemcsak túlnépe-

sedésből származhatnak, bár kétségtelenül ez a leggyakrabbi ok: lehetnek egyéb gazdasági okok következményei, lehetnek egy nemzet expanszív véralkatának eredményei, mely éppen annyira természeti tünemény, mint a napsugár vagy a jégeső. A háború a történelem tanúsága szerint nem, legalább a legeslegtöbb esetben nem az emberek, hanem a viszonyok önkényének következménye.

Igen, a háború elkerülhető a nemzetek együttműködése folytán, de nem a lefegyverzés vagy kiátkozás papírrongyaival, hanem, ha minden nemzet életlehetőségeit közös akarattal oldják meg. Íme, Olaszország vagy Japán ügye. Túlnépesedett országok, melyeknek expanszió lehetőségét kell biztosítani, különben belátható időn belül az erőszakos expanszió elkerülhetetlen. S Anglia? Amíg a nemzet jövedelme elég nagy arra, hogy emberfeleslegét eltartsa, addig csupán a munkátlanok lelki hatásától kell félnie; ha azonban vagy a jövedelemnek verseny folytán való csökkenése következik be, vagy azért, mert a hosszú idő óta munkátalanok társadalmi békebontása elapasztja a jövedelem forrásait — mi egyéb maradna hátra e nagy népnek, mint erőszakkal utat nyitni akár csak saját, részben nagyon is elzárkózó gyarmatain?

A föld népességének a természeti kincsekhez mért aránylagos új elosztása volna a legbiztosabb, sőt mondhatni, az egyetlen biztos útja a háborúk elkerülésének s elgondolásban lehetséges, mert elég hely van még a földtekén. Éppen ennek az ellenkezőjét cselekszi éppen az az Észak-Amerika, mely oly megindító szavakkal tudja ecsetelni a háború megszűnésének szükségességét. Elzárja határait az emberek elől, el az áruk elől; még az ugyancsak nem túlságosan benépesült egész amerikai kontinenst is elvi védelme alá veszi a Monroe-elv merev hirdetésével; példát nyújt, már amennyire ehhez példa kell, más kontinenseknek, országoknak, nemzeteknek. Ezért mondtam előljáróba, hogy az Egyesült-Államok lesznek okai a legközelebbi nagy háborúnak, az ő szentimentális leikükön fog tapadni a vérnek, szenvedésnek, rombolásnak minden szörnyűsége, ha nem eszmélnek arra, hogy a világbékét csak tettekkel szolgálhatják, melyek nemzeti önzésük háttérbe szorításával a többi nemzetekkel együtt más nemzetek népesedési, gazdasági, nemzeti problémáit érdemben tárgyilagosan megoldják.

De ez is csak utópia: az önzetlenség gondolata ellenkezik az állam és nemzet eszméjével. Egy nemzet s az emberiség sem számíthat arra, hogy bármely ország az emberiség s a béke szent nevében a legcsekélyebb áldozatot is hozza, ha közvetlen saját érdekét nem látja benne. A békepaktumok, a háború kiátkozása, a szent szövetségek régi és új kiadásban mindazon háborús kérdéseket megoldják, melyek háborúra nem vezettek volna, vagy melyek egész kivételesen nem alapos okból vezettek volna háborúra: de ama elemi erőket megfékezni még a hatalmasoknak sem sikerült, mennyivel kevésbé szavaknak s érzelmeknek.

PATAKI GYÖRGY

PÉNZÜGYEINK A HÁBORÚ ALATT.¹⁾

A CARNEGIE-alapítvány vezetősége úgy találta, hogy a nagyháború szociális és gazdasági hatásának feltüntetését leghelyesebben és legcélszerűbben azok vállalhatják, akik, mint az egyes országok gazdasági politikájának intézői a történelem kerekeit a háború alatt mozgatták. Ezek a célok és a választott eszközök tekintetében leginkább hivatottak arra, hogy az utódoknak, sőt kortársaiknak is megfelelő és hiteles felvilágosítást

¹ Teleszky János: A magyar állam pénzügyei a háború alatt. Budapest, 1917. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása.

nyújtsanak a nagy elhatározások okairól. Ezzel természetesen megadatott nekik az alkalom arra, hogy a követett politika ellen irányuló támadásokat visszaverhessék. Így jelent meg Popovics Sándornak, a Magyar Nemzeti Bank jelenlegi elnökének, aki a háború alatt az Osztrák-Magyar Bank élén állott, „A pénz sorsa a háborúban“ című műve. Ez természetesen főleg a jegybanknak szerepét és politikáját vázolja ezekben a válságos években. E műhöz csatlakozik most, azt sok tekintetben kiegészítve Teleszky János kötete.

Mindkét szerző annak a gárdának legtehetségesebb tagjai közé tartozik, mély a magyar pénzügyi igazgatás keretében szerezte meg tudását és tapasztalatait s mint ilyenek hivatott képviselői annak a magyar pénzügyi igazgatás szellemének, mely formáiban nem egy tekintetben a parlamenti idők előtti hagyományok által megtöltve, belsőleg pedig az új idők követelményeihez simulva érvényesült. Ha tekintetbe vesszük a nehézségeket, melyeket le kellett győzni, ha tudjuk azt, hogy a pénzügyigazgatás a dolog természeténél fogva mily kevésbé népszerű, azt kell mondanunk, hogy becsülettel állta meg helyét. Szóbanforgó két reprezentánsában jóleső örömmel konstatahatjuk azt, hogy a puritánizmus útjain haladva megszerezték maguknak azt az acélosságot, melyet az igazi meggyőződés ad. Ez képessé tette őket arra, hogy kevésbé népszerű pozíciókat is sikeresen védelmezzenek a kevésbé tájékozott, vagy elfogult közvéleménnyel szemben. E tekintetben a jelen mű szerzője kevesebbet ügyelve a külső formákra, bővebb támadási felületet nyújtott azoknak, akiknek öröm támadni a puritán felfogást és lecsekélyíteni az erős meggyőződéseket. Sorsuk azonban egyező volt abban a tekintetben, hogy nehéz időkben jutott nekik osztályrészlül az, hogy a legfogósabb financiai és gazdasági problémák megoldására vállalkozzanak. Kiállíthatja nekik nemcsak az utókor, hanem a jelen nemzedék is a tanúsítványt arról, hogy ezt a nehéz feladatot nemcsak hivatottsággal, hanem komoly kötelességérzéssel és a felelősség teljes tudatával igyekeztek megoldani.

Teleszky nagy és szinte csodálatosan a részletekig menő műve vázolja hazánk pénzügyi helyzetét a háború kitörésekor, aztán áttér a háborús kiadások részletezésére, amelyekkel természetesen szemben áll a bevételek előteremtése, a hitel igénybevétele, az adópolitika. Csatlakozik ezekhez a fejezetekhez az, mely arról szól, milyen volt a háború hatása a pénzpiacra. Az egészet egy záró összefoglalj fejezi be.

Abban a törekvésében, hogy az állam pénzügyi helyzetét lehetőleg híven és úgy vázolja, hogy a levonandó következtetések kiállják a bírálatot, szerzőnk igen nagy nehézségekre bukkant, a számok, melyekre hivatkozni kénytelen, a háború alatt, amint tudjuk, tájékozó értékük tekintetében nagy változáson mentek keresztül s ezáltal szinte elveszítették konkluzív erejüket. A modern kapitalista gazdasági rendnek, úgy amint az a Napóleon által vívott harcok befejezésétől a folyó évszázad másodtízédekéig, illetőleg a nagyháború kitöréséig kifejlődött, gerince a hitel. A hitel, mondja szerzőnk, a pénz értékének állandóságára volt alapítva. Ezt azonban, amint tudjuk, a háború megdöntötte. A gazdasági helyzetnek a múlttal szemben tisztán az adott számok alapján való összemérése értékét veszíté s e számoknak erős korrekciója vált szükségessé, ha a felszín helyett a valónak és igaznak kipuhatólása célunk. A háború a pénzpiacra minden hadviselő államban ugyanazt a hatást gyakorolta, de fokozati eltérésekkel. Ez utóbbiak is főleg a befejezés felé haladva élesültek ki. Az igazi eltérés a győző és vesztes államoknál természetesen főleg a veszteség beállásakor nyilvánult s e lesújtó hatást az úgynevezett békeszerződések katasztrofálissá mélyítették el.

Ellenfeleink nem szűnnek meg bennünket vádolni a háború felidézéséért. Több merészséggel, mint jogalappal állítják, hogy régen készültünk rá s a szarajevói gyilkosság csak kapóra jött ürügy volt bűnös szándékaink igazi

okainak fedezésére. De a háborúnál, mint tudjuk, a pénzbeli felkészültségnek döntő szerepe van s aki háborúra készül, ha komolyan akarja a sikert, megszerzi a pénzügyi eszközöket is. Ha vádlóink nem fogják szeméiket az igazság előtt makacsul behúyni, Popovics és Teleszky adatait látva el kell ismernünk, hogy a monarchia erre a nagy és kockázatos vállalkozásra felkészülve éppen nem volt. A felkészültség Teleszky szerint (324.1.) jóformán a semmivel volt egyenlő. Legkevesebbé voltunk készen mi, hol a készülés elemei: a nagy aranykészletek, a külföldi követelések, sőt a felhalmozott nyersanyagok, főleg pedig a beruházást kereső tőkék oly nagy mértékben hiányoztak. Vájjon abban a tényben, hogy Tisza István annyira ellene volt a háborúnak, nem játszott-e szerepet ez is? Azt hisszük igen, hisz lehetetlen, hogy pénzügyi miniszterét, Teleszkyt e kérdésben meg ne hallgatta volna. Álláspontját azonban még így sem sikerült érvényesíteni.

Mindamellet ha ezeket konstatálva még egyszer felidézzük lelki szemünk előtt a háború keserves éveinek változó eseményeit, arra a következtetésre kell jutnunk és ezt Teleszky művének adatai csak megerősítik, hogy monarchiánk a háborúban tovább és sokkal jobban megállta helyét, mint azt azok hitték és remélték, akik szétbomlasztására, különösen pedig a hadsereg és pénzügyi felkészültség hamaros összeomlására számítottak. Igaz ugyan, hogy sok, amit nagy értéknek tartottunk, annak ellenkezőjévé vált, de viszont például a magyar közigazgatás, melyről annyi sok rosszat tudtak beszélni, az egész háború alatt szinte csodálatosan teljesítő nehéz feladatát. E dicséretet és elismerést alig lehet kiterjeszteni a hadsereg vezetésére, amely a Potiorek-féle, szinte máig is érthetetlen szerb veszteségeket, valószínűleg provokálta, tehetségtelen alakokat állított oda, hol nagy tehetségre és tapasztalatokra lett volna szükség. Vészes elhatározás, mely annyi elpazarolt életbe került. Ami magát a pénzügyi feladatokat illeti, az ezek körül követett eljárásról Teleszky bőven és lelkiismeretesen beszámol. Műve a külföldi közönség szempontjait is figyelem előtt tartva, sok olyan részletet tartalmaz, amely előttünk nem új s amely a művet szinte terheli. A teljesség szempontjából azonban, különösen a jövő tekintetében mégis értékes.

Szerzőnk beszámol azzal, hogy miért nem volt kívánatos a háborús költségeket adókból fedezni. Szerinte Magyarország adóterhe a háború előtt nem volt nyomasztó, amennyiben kerekén fejenként 50 koronára rúgott, de a közvélemény annak tartotta és épp ezért a kormány nem akarván a háború által felidézett keserűségeket az adóemelések révén is szaporítani és bízva abban, hogy a háború úgy sem lesz hosszú tartamú, idegenkedett az adóterh lényeges emelésétől. A pénzügyi eszközök előteremtését tehát főleg a hitel igénybevétele révén igyekeztek megoldani. Természetesen lehetőleg úgy, hogy minél kevesebb teher álljon elő. A háború alatt felvett kölcsönök névértéke kerekén 33 milliárd, és ha összehasonlítjuk azokat az adatokat, melyek a monarchia háborús kiadásait egyéb államokkal szemben feltüntetik, látjuk, hogy e tekintetben Németország és Nagybritannia mögött messze elmaradunk ugyan, azonban megelőzzük Ausztriát, Francia- és Olaszországot is (414. oldal). Érdekes adat az is, hogy Németország a költségeknek 6%-át fedezte az adókból, 60%-át kölcsönökből, 34%...-át a jegybank révén. Franciaország összes költségeit kölcsönök útján fedezte. Nagybritannia ellenben kerekén 20%-át adókból, 80%-át pedig kölcsönökből szerezte be. Teleszky János felfogása szerint a háború tartama alatt adópolitikánk nem volt eléggé erős. Mindamellet ő is kénytelen elismerni, hogy az aránylag szegény Magyarország még a Németbirodalomnál is nagyobb erőfeszítéseket tett ebben az irányban. Sőt Magyarország még a jegybankot is aránylag kisebb mértékben vette igénybe, mint Ausztria.

Ennek a politikának eredménye gyanánt konstatalhatjuk azt, hogy gazdaságilag és financiaiadaliter a háború elvesztése után még elég jól állottunk. Teljes leromlásunkat a később következett események idézték elő. Ezekben azonban már Teleszky Jánosnak nem volt része és a könyv ezekre a tényekre a megszabott keretnél fogra nem is terjeszkedik ki.

A szerző egyéniségénél fogva nem törekedett arra, hogy oly művet adjon az olvasó kezébe, amit a franciák beau-livre-nek, azaz formailag is megkapó, tehát eléggé könnyen írott műnek neveznek. Éppen ezért a munka nagy elterjedettségre nem is igen számíthat, de gazdag és megbízható fonásmű azon a téren, amelyet vázol s hivatott arra, hogy a későbbi idők fiai belőle merítsenek. Némileg kifogásolnunk kell azt, hogy a szerző bizonyos szemérmes tartózkodással kerüli az általa követett politika érdemeinek kiemelését még ott is, ahol ez a történelmi hűség kedvéért szükséges lett volna. Pedig ezt az ellene sűrűn irányuló támadásokkal szemben megtenni nemcsak joga, hanem talán a történelmi hűség szempontjából kötelessége is lett volna. Úgy látszik optimista és abban a meggyőződésben él, hogy ezt, amint illik, nemcsak barátai, hanem a feltárt adatok alapján ellenségei is meg fogják tenni. Ha az igazságnak őszinte barátai, ez a kötelesség tényleg rájuk hárul.

BERNÁT ISTVÁN.

ÁPRILISI SZEMLE.

AZ IDÉN ünnepekkel kezdődött az április. A nagyhét ájtatos hangulata töltötte ki a hónap első szakát. Sátoros ünnepeken a politika is ünnepel. A képviselők szétszélednek, törvényhozás nem működik, még a kormányzat hivatalos gépezete is mintha kisebb fordulatszámmal járna. Csak néha zavarja meg, egy-egy fontos politikai esemény, valami váratlanul beálló meglepő fordulat a politikának ezt az ünnepi pihenését. Emlékezzünk vissza a 1923-as év karácsonyi csendjére, amelyet a csongrádi bombarobbanások hangja kavart fel mozgalmassá. Gondoljunk a két évvel ezelőtti karácsonyra, amikor a frankügy hullámai hozták áramlásba a politika vizeinek sima felszínét. Az idei húsvéti szünet nem hozott ilyen meglepetéseket, amely még a megszokottnál is csendesebben és nyugalmasabban telt el. Ez a teljes nyugalom, ez a csendesség megnyugtató jelenség az ország politikai helyzetének szempontjából. Az utóbbi tíz esztendő örökös mozgalmassága, állandó viharai és földrengései után a régi idők egyensúlyának visszaérkezését jelenti, hogy a politikai vakációk csakugyan pihenést jelentenek, nemcsak az államférfiak részére, de a politika iránt érdeklődő nagyközönség idegeinek is.

A hónap első két hetét vette el a politikai izgalmaktól a húsvét ünnepe. Csak 14-én kezdődött a közélet ébredése. Akkor sem a parlamentben, hanem a városházán. Az ébredés abban állott, hogy a törvényhatósági bizottság megkezdte üléseit, ezek azonban inkább álmosító, mint ébresztő jellegűek voltak. A húsvéti szünet miatt abbanmaradt obstrukció vette át ismét unalomterjesztő birodalmát. Községi Takarékpénztárát alapítanak és ezzel kapcsolatban folynak elkeseredett politikai harcok. Első pillanatra úgy látszanék, hogy nem is politikáról, de gazdasági kérdésekről van szó. De mintha a gazdasági kérdések nem is szerepelnének ennek a tipikusan gazdasági vállalkozásnak a tárgyalásánál. A szavazatok nem a pénzügyi életben elfoglalt álláspontok és világnézetek, hanem politikai pártok szerint oszlanak meg. A szónokok vihareltő megjegyzései, az izgatott közbeszólások, ha néha-néha élnékítik ilyenkor az unalmas szóáradatot, nem nemzetgazdasági, de politikai kérdések körül folynak. Amikor végül az obstrukciós harc megegyezéssel véget ér, a megegyezés leglényegesebb pontja szintén nem gazdasági, hanem politikai

kérdés, a személyi ügyek elintézése körül forog. A városháza becsületére legyen mondva, nem az a megegyezés lényege, hogy ki legyen az új takarékpénztár igazgatóságának tagja, de ellenkezőleg az, hogy senki se legyen. Az se, aki ért hozzá, az se, aki arra van hivatva, az se, aki ebben a pozícióban nagy szolgálatokat tehetne a város polgárságának, éppen, mert nem nemzetgazdasági alapon, de politikai alapon intézték el a kérdést. A politika komplikált közgazdaságtana pedig azt mondja: ne legyen neked állásod, mert nem anynyira munka a fontos, — amellyel természetesen jövedelem is jár, — mint a jövedelem, amelynek a politikában nem szabad lennie, még akkor sem, ha megfeszített munkával kapcsolatos.

Húsvét utáni második kedden indult mega törvényhozás politikai élete. Az első ülésnek kettős szenzációja volt. A miniszterelnök tartott hosszas és minden részletre kiterjedő beszédet és a népjóléti miniszter nyújtotta be az Öregségi, rokkantsági és árvasági biztosításról szóló törvényjavaslatot. A miniszterelnök beszéde alaphangulatában és gondolatmenetében, főbb vonásaiban nem okozhatott meglepetést azok után, amiket körülbelül egy hónappal előbb, debreceni beszámolójában mondott. Felszólalásának az volt az alaphangja, hogy a nemzetre zúduló katasztrófák ideje elmúlt, a nemzet épiségének és belbékéjének fenntartására harcra nincs többé szükség, ellenkezőleg, kormány és ellenzék békés együttműködését kell biztosítani. Megértést hirdető nézeteit legjellegzetesebben a nemzetiségi politika ügyében fejtette ki. Magyarországnak akkor, amidőn a kisebbségek iskolaügyét és nyelvhasználati jogait rendezni, mintaszerű intézményeket kell felállítania, mert hiszen maga is csak azokat a jogokat követelheti az idegen országokban élő magyarok számára, mint aminőket ő az itthoni kisebbségeknek ad. A magyar kormány évekkal ezelőtt kiadott rendeletekkel szabályozta a kisebbségi nyelvhasználat kérdését. Megállapította nemcsak a a kisebbségeknek a saját erejükből felállított iskolákhoz való jogát, de intézkedett aziránt is, hogy a közkölségen fenntartott oktatási intézmények is alkalmazkodjanak az egy tömegben élő kisebbségeknek az oktatás nyelvére vonatkozólag nyilvánított óhajához. Részletes intézkedések írják elő a közszolgálati alkalmazottaknak azt a kötelezettségét, hogy a kisebbségek nyelvét tanulják meg. Rendelkezései végrehajtásának ellenőrzésére minden egyes kisebbség részére kormánybiztosságok szerveztettek s ezeknek működése a kisebbségeket tényleg országszerte megnyugtatta. Magyarországon a nemzetiségi problémák megoldásának legnagyobb nehézsége, hogy kevés a kisebbségünk s ami van, az is kisebb nyelvszigeteken él. Ily körülmények között asajátnyelvi jogainak érvényesítése mellett maga is meg akar tanulni magyarul, mert a mindennapi életben, a lakóhely körül elterülő nagy magyar tengerben érvényesüléséhez a magyar nyelvtudásra elkerülhetetlen szüksége van. Ezért nem valósulhat meg külföldi nacionalista köröknek az az álma, hogy a magyarországi kisebbségek, mint egy-egy önálló politikai test játszanak szerepet a közéletben. Megakadályozzák ezt az etnográfiai viszonyok. A miniszterelnök joggal mutathatott rá, hogy Magyarországon a kisebbségeket megillető jogok teljes mértékben biztosítva vannak. Adnák meg ugyanezen a jogokat a határon túl egytömegben élő magyarságnak és mi belenyugodnánk a kisebbségi kérdés ily módon való nemzetközi rendezésébe.

A miniszterelnök politikai békét kovácsoló kijelentéseiből külön meg kell említeni a gyülekezési és egyesülési jog rendezésére vonatkozó ígéreteit. Magyarországon a gyülekezési és egyesülési jognak rendezésében nem is annyira a lényeg körül vannak a nagy viták, mint inkább a forma körül. Az ezekre a szabadságjogokra vonatkozó általános intézkedések lényegileg alig különböznek a kontinens többi államának hasonló intézkedéseitől. Míg azonban másutt mindenütt törvény írja elő a polgároknak az állammal szem-

ben e téren unió jogát, addig Magyarországon ezek a jogok rendeleti úton vannak körülírva. A mai állapot a kivételes hatalomról szóló törvényeknek gyülekezési jogra vonatkozó bizonyos intézkedéseit is érvényben tartja.

Ezek sem a lényegre, vonatkozó intézkedések azonban és bizonyos felhatalmazásokat adnak a kormánynak a gyülekezési és egyesülési jog szabályozására. Azonban ehhez a jogkörhöz nincs is szükség a kivételes hatalomra, mert nem lévén általánosságban intézkedő törvény, a kormánynak amúgy is joga van, hogy ebben a tárgykörben rendeleteket adjon ki. Ha tehát a törvényhozás ebben a lényeges kérdésben az ősz folyamán döntést fog hozni, ez azt jelenti, hogy szilárd és a változó kormányok szeszélyeitől nem függő, alkotmányjogi intézkedéseink lesznek, az egyesülés és gyülekezés jogának szabályozására, s magában véve haladás a múlttal szemben és közeledés formailag is a nyugati kontinens törvényes állapotához.

A miniszterelnöknek a szabadságjogokra vonatkozó másik nagyjelentőségű ígérem a sajtónovella sürgős benyújtására vonatkozott. Sajtószabadság alatt komoly ember nem érti a sajtónak minden visszaélésre való szabadosságát. Aki komoly sajtó részére kíván akadálymentes működési lehetőséget, az a sajtószabadságot abban a tényben ismeri fel, hogy adminisztrációs intézkedésekkel a sajtótermékek tartalmába ne lehessen beleszólni és hogy a sajtódeliktumok üldözése csak megtorló módon és sohase preventive történjék. Magyarországon ima az a helyzet, hogy a kormánynak a sajtóval szemben való bizonyos adminisztrációs intézkedések megtételéhez joga van. Ez az állapot a sajtószabadság szigorúan vett fogalmával meg nem egyeztethető, sajnos, azonban szükségszerűség nálunk addig, amíg anyagi sajtójogunk és a sajtó útján elkövetett bűncselekmények megtorlására rendelt eljárás lényegesen meg nem változik. Tudjuk, hogy a magyar sajtótörvény elég szigorúan jár el a súlyosabb sajtódeliktumokkal szemben. Az ártalmas, vagy közveszélyes hazugságra vonatkozó intézkedései, nevezetesen a helyreigazítási jogról és az erkölcsi kártérítésről szóló szakaszai az életben azonban nem mentek át. A sajtóeljárás pedig oly hosszadalmas, hogy az annak során kiszabott büntetés alig is megy megtorlás, illetve elégtétel számba. Ezenkívül a sajtódeliktumok elkövetői tudván, hogy esztendőik múlva sem éri még el őket a büntetés, joggal számíthatnak rá, hogy a sértett ilyen hosszú idő után haragjának elmúltával hajlamos lesz a békés elintézésre. Az élet valóban azt mutatja, hogy a fenti okoknál fogva sajtó útján elkövetett bűncselekmények nagy része nyilatkozattal végződik. Sőt legújabbban a bíróság a kése delmet is a vádlott javára szokta beszámítani és enyhítő körülménynek tekinti, hogy a bűncselekmény réven történt. A jogrendszerünkben mutatózó ezt a hiányt tölti ki az élet akkor, amikor a kormány kivételes intézkedési jogát a sajtóval szemben fenntartotta. A politikai ellenőrzés szigora és a kormányférfiak lelkiismerete azonban csak a legsúlyosabb és a közre nagyon kártékony esetekben engedi ezeknek a kivételes rendszabályoknak az alkalmazását. Feltűnő súlyos esetekben tehát megvolna az adminisztrációs segítség, az esetek nagy többségében azonban ma Magyarországon az eljárás nem alkalmas arra, hogy a közfelfogást megnyugtassa. A helyes megoldás tehát ott keresendő, hogy a sajtótörvény megfelelő módosításával és sajtóbűncselekményekre megállapított újszerű eljárással a bíróságok működését a sajtóval szemben hatályossá és gyorsá tesszük. Ez esetben a kormánynak nem lesz szüksége kivételes hatalomra a súlyos esetekkel szemben sem, viszont a nagyközönség normális kiszolgáláshoz jut a hétköznapi sajtóbűnökkel szemben. Amidőn a miniszterelnök a sajtónovella sürgős benyújtását kilátásba helyezte, természetes, hogy ezzel kapcsolatban a kivételes intézkedések ezen maradványának eltüntetésére is gondolt. Ez a lépés is közelebb fogja hozni az országot a normális viszonyokhoz.

A képviselőház első ülésének során nyújtotta be a népjóléti miniszter az öregség és rokkantság esetére való biztosításról szóló törvényjavaslatot. Ezt a nagyjelentőségű reformot még nagykulturájú és széleskörű iparral rendelkező országok sem alkották meg mindenütt. Magyarország tehát az elsők között nyúl hozzá ehhez a nagyfontosságú kérdéshez. Vannak, akik ebből fegyvert kovácsolnak a javaslat ellen. Féltik amúgy is ingatag alapokon nyugvó iparunkat az ezzel a biztosítással együtt járó tehertől. Mi a magunk részéről örömmel üdvözljük a javaslatot. Nem szabad mindig a külföld mögött járnunk a reformok terén és mentői fiatalabb a gazdasági életnek egy-egy ága, annál inkább követelheti meg, hogy fiatalságához méltóan az új kor követelményeinek megfelelően lássák el moderm intézményekkel. A mi társadalmunk még tájékozatlanul keresgél a régi patriarchális termelési rend és a moderm gyáripari termelés formái között. A falun való gondnélküli megöregedéshez szokott társadalmi rétegek foglalják el gyárak gépei mellett a munkahelyeket, akikből a megöregedés idejére való előrelátás atavisztikus okoknál fogva is hiányzik. Ha tehát áldozatok árán is gondoskodunk azokról, akik egy munkában eltöltött élet végén a nyomorúságnak és éhezésnek volnának kitéve, megkönnyítjük az átmenetet a munkáskérdés régi formáiból az új megoldások felé és azzal, hogy nagyfontosságú, azt mondhatnám alapvető szociális kérdést oldunk meg, a társadalmi békének is szolgálatot teszünk s ezzel nem nehezítjük, de könnyebbé tesszük fiatal iparunk helyzetét.

A belügyi tárca tárgyalása folyamán a belügyminiszter bejelentette, hogy májusban belügyi reformokra vonatkozó két törvényjavaslatot fog benyújtani. Ezek a javaslatok mindenekelőtt a törvényhatósági bizottságok reorganizálásának sokat vitatott kérdésével fognak foglalkozni. A múlt hónapokban megtartott ankétek eredményéről és a belügyminiszternek ezekre alapított végleges elhatározásairól nem vagyunk részletesen tájékozva. A mi felfogásunk szerint a törvényhatósági bizottságok reorganizálásának kettős célt kell szolgálnia. Igazságosan és az életben elfoglalt súlyuknak megfelelően kell a törvényhatóságok társadalmának egyes rétegei számára a képviseletet biztosítani. Igazságosnak kell lennie a reformnak területi szempontból is és a törvényhatóságok kerületei között egyformán kell elosztania a mandátumokat, mert nem kívánatos olyan helyzet fenntartása, amelyben egy-egy vármegye életében a rendezett tanácsú városok polgársága dirigál, a járásoknak jóformán teljes negligálásával. Bármily tiszteletreméltó jószándékú elemek gyakorolják is ezt a vezetős szerepet, a törvényhatóságok hangulatának nem igazi képviselői, ami annál súlyosabban esik latba, mert a városi élet manap igen messze távozott el a községek életétől. A másik cél, amelyet a törvényhatósági bizottságok reorganizálásával el kell érni, az autonóm élet felfrissítése. Mai törvényhatóságaink számarányuknál, összetételükénél és a munkakörök helytelen beosztásánál fogva csak a politikai és személyi kérdésekkel foglalkoznak alaposan, — ezekkel talán mértéken felül is, — az aprólékos, gyakran pedig életbevágó kérdések pedig alig akadnak lelkiismeretes gazdára. Úgy látjuk, hogy a belügyminiszter úrnak a közigazgatás egyszerűsítéséről és az autonómiák kiterjesztéséről tett kijelentései egy efféle reform eszméjét fejezik ki. A közigazgatási tisztviselők kvalifikációjának megjavítását is kilátásba helyezte a belügyminiszter. Ennek a problémának régóta folyó alapos irodalma van már, azt minden oldalról kimerítették és valóban megérett a konkrét megoldásra. A belügyminiszter által bejelentett reform a közigazgatási tisztviselők fegyelmi jogával is foglalkozni szándékozik. A mi nézetünk szerint a fegyelmi jog újból való megállapításával párhuzamosan, vagy azt megelőzőleg középfokú közigazgatási

bíróságoktól is kell gondoskodni. A közigazgatási tisztviselők fegyelmi ügyeinek intézését feltétlenül független, de azért közigazgatási érzékkel rendelkező bíróságra kell ruházni, hogy azt kiemeljük azoknak a befolyásoknak káoszából, amelyek a jelenlegi eljárást tarthatatlanná teszik. Éppen e sorok írója volt az első belügyminiszter, aki javaslataiban és felszólalásaiban hajlandónak mutatkozott e téren a miniszteri hatalmat átadni a bíróságnak. A fegyelmi jogkör nem jelent egyebet, mint súlyos hatáskört, amelyet becsületes ember amúgy is legjobb lelkiismerete szerint lát el, kormányzati úton való intézése azonban a hívatlanok állandó beavatkozása folytán csak meg nem érdemelt ódiomokat jelent. A magyar publikum még mindig hajlandó a személyi ügyekbe politikát belevinni és ha már ezt a bajt közigazgatási tisztviselőink alkalmaztatása terén nem tudjuk megszüntetni, legalább a fegyelmi jog terén tegyük meg az első javító lépést.

A kereskedelmi tárca költségvetése fényt vetett azokra a tervekre, amelyekkel a kormány közigazgatási életünk bajain segíteni akar. Útépítés, hidak alkotása, kábelek fektetése, elektromos centrálé létesítése szerepelnek ebben a költségvetésben és a vita szónokai, — nagyrészt kormánypártiak — alapos és mélyre tekintő felszólalásokkal méltatták a nagykoncepciójú tervek jelentőségét. Az állam állal teendő ezek a befektetések nemcsak pillanatnyilag jelentenek kereseti és vállalkozási lehetőséget, juttatnak százmilliókat a közgazdasági életnek, de egyszersmind nagy hordképességű alapépítmények, amelyekon közgazdasági életünk fejlődést jelentő új korszaka felépülhet. A kereskedelmi tárca vitájának alapossága és azok az ugyancsak nagyrészt jobboldali felszólalások, amelyek az utána következő földművelési vita folyamán közgazdaságunk összes problémáin végigszántottak, értékes oázisok voltak politikától amúgy is túlfűtött parlamenti életünkben.

Politikai ünnep is volt áprilisban. Kettő is: Az egységes párt ünnepelte Bethlen Istvánt miniszterelnöki első bemutatkozó beszédjének hétéves évfordulója alkalmából. Csendes házi ünnep volt, de szeretettel és őszinte elismeréssel teljes. Hét évvel ezelőtt néhány komoly munkára elszánt politikussal indult útjára a miniszterelnök és a jubileumi visszaemlékezés órájában nagy és egységes kormányzópárt áll a háta mögött. Ez az erőben való gyarapodás és összeforrottság azonban nemcsak neki öröm, de az ország haszna is, amely ezen az úton tudott idehaza nyugalomhoz és a határokon túl tekintélyhez jutni. Ennek a határon túli tekintélynek egyik megnyilvánulása volt az a másik politikai ünnepségsorozat, amely a múlt heteket élénkítette. Olasz vendégek jártak nálunk. Az olasz fasizmus képviselői. E helyen nem foglalkozunk ennek a látogatásnak külpolitikai jelentőségével, de rámutatunk arra a belpolitikai hatásra, amelylyel ez a látogatás együtt járt. Dokumentálta a kételkedőknek, hogy a fegyelem, az egész nemzetnek alkotásra való összefogása mire képes és hogy a céltudatos munka, mely demokratikus alapon ugyan, de a nemzeti ideáloknak feltétlen alárendeltségben magasabb eszmények szolgálatába tömöríti a társadalmat, többet tehet minden olyan pártpolitikai berendezésnél, amely a demokráciát csak abban látja, hogy a nemzetet évszázadokon keresztül fenntartó tradíciókat és ideálokat halomra dönti.

RAKOVSKY IVÁN.

KÜLPOLITIKAI SZEMLE.

MUSSOLINI KÜLPOLITIKÁJA. Április hónap európai politikai firmamentuma kétségtelenül Mussolini és Olaszországa jegyében állott. Az ő politikai aktivitása, amely fáradhatatlanságával és pozitívásával Európa egy folyton növekedő s mindinkább döntő súlyú tényezőjének impozáns árnyékát

rajzolta az égboltra, mint már oly sokszor, ismét Bonaparte tábornokot juttatja eszünkbe. Azok az államférfiak, akik Genfben elmennek, ott feltűnés nélkül találkozhatnak egymással és bonyolíthatják le a felmerülő ügyeket. De Mussolini nem megy Genfbe és ezért, aki vele akar tárgyalni, annak Mohamed s a hegy példáján okulva, el kell hozzá mennie. Így jelentek meg rövid egymásutánban a Duce milánói látogatása alatt — húsvét előtt — Észak-Olaszország fővárosában, hol Mussolini valaha újságíró volt, előbb Tevfik Rusdy bej, aztán Michalakopoulos görög külügyminiszter. Kevéssel Rómába való visszatérése után pedig a húsvét hetét követő napokban Zaleski lengyel külügyminiszter látogatta meg Olaszország első miniszterét a Palazzo Chigiben. Ugyanezekben a napokban Rómában időzött Litvánia berlini követe, Sidzikauskas, a litván diktátor bizalmasa is. Ezenkívül még egy, állásánál fogva rendkívüli politikai jelentőséggel bíró személyiség kereste fel a Dúcét és Volpi pénzügyminisztert: Parker Gilbert, a berlinireparációs vezérképviselő.

Legutóbbi szemlénkben rámutattunk már arra, mennyire megerősödött és milyen jelentőségűvé fejlődött Olaszország pozíciója Angorában és Athénben. Dadára a súrlódásoknak, amelyek még különösen az 1925-ös év folyamán, Olasz- és Törökország között fennállottak és egy adott pillanatban majdnem fenyegető jelleget is öltöttek — tetemesen hozzájárulva a mosszuli kérdésnek Angliának számára kedvező megoldásához — a belpolitikai lényegében annyira hasonló két rézsűn, Mustafá Kemalé és a Mussolinié, hamarosan egymásra talált. Olaszországnak Kis-Ázsiában, ahol a térfoglalásból annak idején szeretett szövetségesei kiforgatták, nincsenek hódító szándékai: de viszont ember- és munkafelöltségét a paragon heverő területeknek — Adana környékének és Cilidának — kiaknázására fordíthatja, amiben olasz tőke is nagy haszonnal segédkezhetnék. A találkozás után kiadott hivatalos kommuniké szerint is ez a kérdés és a kereskedelmi szerződés megkötése volt a Mussolini—Tevfik-féle megbeszéléseknek tárgya. Ha azonban tekintetbe vesszük az érintett érdekpárhuzamot és azt, hogy Olaszország és Törökország között egyrészt s Itália és Hellász között másrészt, nincsen érdekellentét, különösen ami a keleti Középtenger hatalmi egyensúlyát illeti, talán nem tévedünk lényegesen, ha azt hisszük, hogy az egymásra következő két milánói találkozó a politikai közeledés útjait egyengette, nemcsak a két állam egymás közötti viszonyában, hanem Angolának és Athénnek Rómához való kapcsolatában is. Lesz-e ebből a közeledésből a három államot egymáshoz fűző valamilyen szerződéses viszony is, amelyet a mai szemérmes politikai nyelven „megnemtámadási, döntőbírósi és barátsági“ szerződésnek szoktak nevezni, azzal ma még korai lenne számolni. A valószínűsége kétségtelenül nagy és ezért ilyen irányú szerződések megkötésének hírére nem fogadnék nagy meglepetéssel.

A lengyel külügyminiszter római látogatása bizonyára nem járhat ilyen messzemenő következményekkel: részben a Duce előtt való udvarias meghajlást jelent, részint Franciaországgal való szövetséges és jóviszony fenntartása mellett, mégis azt akarja jelenteni, hogy Lengyelország nehéz kelet-európai helyzetében, egyik nagyhatalom hagyományos barátságát sem nélkülözheti és bizalmas viszonyt akar fenntartani a római kabinettel is. A francia sajtó kétségtelenül kissé idegenkedve fogadta a lengyel szövetségesnek ezt a a mozdulatát és a kisantant sajtó is, már Mussolinival szemben elfoglalt ellenséges álláspontjánál fogva, izgatottan vélt ebben magyar részről inspirált manővert látni, amely arra irányulna, hogy Lengyelországot a trianoni szerződés revíziójának megnyerje és a kisantanttal szemben Olaszország közelebbi szövetségesévé tegye. Eltekintve attól, hogy Mussolinit messzetelektől politikai koncepciójában sem befolyásolni, sem inspirálni nem lehet s ez senkinek eszébe sem juthat, hogy Lengyelországot ugyan nem a kisantanthoz, de

Romániához olyan szoros szövetségi viszony fűzi, amelyet egykönnyen egyik állam sem adhat fel, Zaleski külügyminiszternek ilyen irányú igen pozitív kijelentései eloszlatták bizonyos mértékig a gyanút, amellyel a római találkozózt Párizs, Prága, Bukarest és Belgrád kísérték.

Ha nem akarják is külön-külön leméni ezeknek a diplomáciai tárgyalásoknak az eredményét, mégis egy nagyszabású diplomáciai sztratégiai játék körvonalai bontakoznak ki szemünk előtt, melynek ön- és céltudatos moshatója Mussolini. Véleményünk szerint az olasz államférfi meg akarja Olaszországnak szerezni és biztosítani azt a politikai helyzetet, amely erő kifejtésének és az európai politikára ennek következtében gyakorolt nyomásának megfelelő. Ez a politikai súly egyrészt azt jelenti, hogy szava minden felmerülő problémában meghallgattassék, és követhessék és hogy mindazokban a kérdésekben, ahol közvetlenül érdekelve van, a döntés az ő érdekei szerint alakuljon, másrészt pedig, hogy a ma már megoldásra érett problémákban Olaszország kivívja mindazt, amit joggal követelhet, illetve aminek emelésére törekszik. Európában ma a felelős államférfiak nagy többsége a béke fenntartását tűzte ki céljául és ennek érdekében dolgozik s ebben a törekvésében nagy és kis államok közvéleménye támogatja őket. Kétségtelennek látszik ma, hogy ebben a helyzetben és adottságok között olyan nagy politikai erő, mint a gazdaságilag fellendülő, nemzeti Öntudatra ébredt Itália, nyugodt és biztos diplomáciai mozdulatokkal — tehát a béke politikájával — céljainak teljesedését szinte maradék nélkül elérheti. Ebbe a sztratégiai játszámába kezdett bele Mussolini, amelyben az, hogy intakt és egyre erősödő hadserege van, hatalmi pozíciójának csak egyik eleme, csak lehetőség, amely mindent megnyit, a nélkül, hogy mint eszköznek érvényesülnie kelljen.

Az olasz lapok — nagyobb történelmi perspektívából tekintve — azt a következtetést vonták le a miniszterjárásból, hogy Európa kormányzói pálcája Párizsból lassan átkerül Rómába. Gauvain, a Journal des Débats olaszellenes és kisanantbarát publicistája, erre azt felelte, hogy ennek a „spektrumnak” csak az árnyéka van meg és hogy Párizs nem volt tudatában e jelvény birtokának. A francia diplomácia megpróbál azonban reagálni Mussolini aktív külpolitikájára és erősen törekszik arra, hogy a Pangalos bukása után megromlott görög-jugoszláv viszonyt helyreállítsa és így Görögországot kivonja az olasz befolyás alól. Kétségtelenül a francia diplomácia működésének eredménye az is, hogy a beteg külügyminisztert helyettesítő Dúca belügyminiszter egy intervjújában kijelentette, hogy Románia, bármily barátságot óhajt is fenntartani Olaszországgal, közelebb áll a kisananthoz és a kisanant szövetségét semmiért sem fogja feláldozni.

OLASZ-FRANCIA VISZONY. Az olasz-francia közvetlen tárgyalások február óta nem igen haladtak, mert egyelőre a Párizsban tárgyaló tangeri konferencia befejezését várják, amelyen Olaszország követeléseinek első sorozatával, a tangeri nemzetközi adminisztrációban való részesedésével foglalkozik. Azután kerülhetnek sorra a többi kérdések és így különösen a tuniszi olaszok állampolgárságának régen húzódó problémája. — Franciaország tudvalevőleg abszorbeálni akarja a tuniszi idegeneket, holott Olaszország súlyt helyez arra, hogy alattvalóinak kapcsolata az anyaországgal érintetlen maradjon. Nem is keltett Párizsban kellemes feltűnést, hogy az olasz király a mostani líbiai körútja alkalmából — először látogatta meg az új provinciát — a határszélen a tuniszi olaszok egy küldöttségét fogadta. Ezek azonban mégis másodrendű jelentőségű kérdések és ha a hatalmi szférák elosztására vonatkozó nagy problémát siketül megoldani, ami a legközelebbi évek európai politikájának legnagyobb súlyú és legfogasabb kérdése lesz, akkor a kisebb kérdések már maguktól fognak megoldódni.

A MILÁNÓI BOMBA. Viktor Emánuel király ellen a milánói nemzetközi árumintavásáron elkövetett bombamerénylet, melytől a király ugyan szerencsésen megmenekült, de amelynek húsz halálos áldozata lett, az egész művelt világon őszinte, mély felháborodást keltett. A merénylet tervezőit máig még nem sikerült kinyomozni; valószínűleg az anarchistáknak és a III. Internacionále emisszáriusainak közös munkája, akiknek az olasz emigránsok minden bizonnyal segédkezet nyújtottak. A fasiszta rezsimet, amelynek ereje az olasz nemzet nagy tömegeinek közös akaratán és lelkesedésén, továbbá azon a példátlan társadalmi és gazdasági sikeren nyugszik, mely a teljesen újszerű kísérletet Olaszországban nyomon követte, az ilyen merényletek nemcsak, hogy megrendíteni nem bírják, hanem belső kohézióját is elősegítik, miként ezt folyóiratunk más helyen kifejti.

FRANCIA VÁLASZTÁSOK. Az április 22-i és 29-i francia választások teljesen a prognózis szerint zajlottak le és meghozták az utolsó hónapok alatt már biztosnak látszó eredményt: Poincaré nagy személyes győzelmét az „Union Nationale“ élén. Az 1924 májusi választások megbuktatták őt s a békétlenség és az erőszak politikáját; a helyébe lépő kartel szegénytelen pénzügyi politikája huszonhat hónappal később úgy hozta vissza Franciaország legerősebb és legjózanabb emberét a hatalom élére, hogy az ellentétes — baloldali többségű — kamara meghunyászkodva vállalta a pénzügyi teljhatalom általa diktált feltételeit. Az újabb két év alatt azonban a köztársaság volt elnöke nemcsak a frankot mentette meg s vele Franciaországot emelte ismét fel, hanem maga is sokat tanult, sokat változott és — sokat megértett. A választási hadjárat alatt mondott két nagy beszédének alaphangja európai megértést és kibékülést éreztetett: a hetvenéves Poincaré új szint tudott produkálni, új oldalról mutatkozott be.

Rendkívüli céltudatossággal, tervszerűen vezette az országot a ma elért célhoz: a frank stabilizációját — melyet pedig erős nyomással sürgettek —, s ezzel kapcsolatban a szövetséges adósságok rendezését tette függővé attól, kompakt többséget kap-e a múlt kamarában a radikális szocialisták mindig kétséges támogatásától függő nemzeti egyesülés. És íme, Franciaországban szokatlanul nagy — 324 főnyi — egységes többséget kapott (eltekintve a 8 konzervatív — rojalista — képviselőtől, kik tőle jobbra ülnek) 279 főnyi olyan ellenzékkel szemben, amelyből éppen a „radicaux-socialistes“ egy jelentékeny szárnya és a „républicains-socialistes“ egy része így is állandóan vele fog szavazni.

Poincaré diktatúrája, melynek arcát kifelé Briand képviseli széles horizonttal, csodálatos rugalmassággal és tekintéllyel, megdönthetetlennek látszik: sem ember, sem gondolatok, sem kombinációk nincsenek, melyek helyébe léphetnének vagy koncepciójánál jobbnak bizonyulhatnának. Szinte úgy látszik, mintha egyetlen nagy erős pártra támaszkodhatnék, amire a francia kamarában a harmadik köztársaság idején, hol színesen változó, személyes ambíciók és vezérkedések szerint csoportosuló, egymástól doktrínában alig, csak névnyalattban különböző csoportosokkák folyosói és parlamenti játéka, színösszetétele, szétválása volt az állandó kép, eddig példa nem volt. Hiszen a „köztársasági egyesülés“ (169 képviselő), a „baloldali köztársaságiak“ (95) és a „radikális köztársaságiak“ (60), akikből többsége rekrutálódik, inkább csak a vezérek és csoportvezérek neve szerint különböznek egymástól, nem pedig programm vagy célkitűzés alapján.

A választás jellegzetes tünete a középre tolódás, a mérséklet győzelme volt. Bal és jobb extrém egyaránt segített, de legerősebben — s ez a leg-egészségesebb tünet — a kommunisták, akik mandátumaik felét veszítették el a harcban, nagyrészt hála a kerületi választási rendszer helyreállításának.

A szocialisták hármát veszítettek, ami egy, az eddiginél számosabb kamarában még többet jelent. A Temps helyesen is jegyzi meg: ha egy párt, mint a szocialisták, nem halad, akkor már pusztai is.

Franciaország szempontjából felbecsülhetetlen jelentőségű az eredmény, az általános európai érdekek szempontjából biztató és megnyugtató, Magyarország szempontjából, amennyiben kihatással lehet rá, nem kedvezőtlenebb, mint bármely más megoldás. Viszont érdekes tanulmány lesz megfigyelni, milyen hatást gyakorol a közelgő német választásokra.

A NÉMET VÁLASZTÁSOK ELŐKÉSZÜLETEI. A német választási hadjárat különösebb izgalom nélkül fejlődik. Természetesen a külpolitika dominálja és különösen a Rajnavidék korai kiűrtésének és a Dawes-terv revíziójának kérdése. Ennek a két problémának mikénti megoldásával áll vagy bukik a locamói politika, azonban ennek további fejlődése függ — éppúgy, mint a német választások eredménye — a francia választásoktól, azután pedig a további jövőben az amerikai elnökválasztástól, illetve attól, hogy ki fogja 1929 márciusában a Fehér Házban Coolidge helyét elfoglalni. Parker Gilbert terve szerint, akinek legutóbbi londoni, párizsi és római utazása ezzel függött össze, és akinek koncepciójáról januári számunkban tettünk említést, a német jóvátételi összegnek 32 milliárd márkára való redukálása junktumba kell, hogy kerüljön az európai Szövetségesek Amerikával (és Angliával) szemben fennálló tartozásának leszállításával. Az egész jóvátételi adósság mobilizálására Amerikában kölcsönt vennének fel, illetve részben kötvényeket bocsátának ki s az összeg fele, azaz 16 milliárd márka, az amerikai adósság törlesztésére fordítatnék, másik fele pedig a londoni konferencián megállapított arányokban a Szövetségesek rendelkezésére állna.

Ezzel a megoldással junktumba hozható a Rajnavidék időelőtti — 1935 előtti — kiűrtése, amit Briand legutóbbi szenátusi beszéde és még inkább Poincaré egyik választási szónoklatában rejlő célzások, már nem zárnak ki teljesen a valószínűségek sorából. A politikának, amely ezt a gyümölcsöt hozhatja, hordozója Stresemann: a választásokon, amelyeken tudvalevőleg enyhe balra tolódást várnak (csak annyit, amennyi a nagy „weimári“ koalíciót: centrumtól — szociáldemokratákig nyeregbe segítse), éppen arról is fognak dönteni a német választók, vajjon ezt a politikát kitarással követni akarják-e. Akik Németországot bejárták és ismerik a nép zömének hajlamait, azt állítják, a hangulat kétségtelenül a rugalmasabb, megértőbb, nem mindig törésre vivő politika mellett van.

ROMÁN BELPOLITIKA. Különösebb figyelmet érdemel — és kap is — Európában a román belpolitikai helyzet, mely napról-napra kuszábbnak és megoldhatatlanabbnak látszik a külső szemlélő, sőt valószínűleg a belső áldozat előtt is. A mindinkább erősödő és jórészt az erdélyi románságra támaszkodó ellenzék a kormány gazdasági és politikai diktatúrájának kétségtelenül nagy hibáit okolja a bel- és külpolitikai balsikerekért és a nemzeti parasztpárt úgy véli, a liberális rezsim bukása és a kormány átvétele elegendő lenne a helyzet megjavítására. Nem tudjuk, vajjon a jelenlegi kormány tényleg képtelen-e kölcsönt szerezni, — állítólag a Wall Street hajlandó ezt a nem közönséges kockázatot vállalni—de abban, hogy a mai úgynevezett liberális rezsim, alias Brătianu családi uralom, nem bírja az ország többségének bizalmát és csak a Régenstanács kegyéből él, minden Romániát járó — tehát angol — tudósító is megegyezik, s a brit sajtó az utóbbi hetekben sorozatosan hozta a kedvezőtlenebbnél kedvezőtlenebb cikkeket azon a pártatlan hangon, mély annál lesújtóbb, mennél hidegebb érdektelenséget

mutat. A Régenstanács nem akarja Maniunak a kormányt átadni, talán mert fél, hogy Carolt visszahívná, talán mert Bratianu elég erős arra, hogy nyomást gyakoroljon a gyenge összetételű tanácsra. A nemzeti parasztpárt e helyzetben Gyulaféhérvárra országos nagygyűlést hívott össze május 6-ára; a kormány bejelentette, hogy nem engedélyezi — Gyulaféhérvárot. Azért tette-e, hogy erőpróbát tartson, vagy mert komolyan fél a következményektől, ezt csak találgatni lehet: Maniu mindenkép meg akarja tartani a gyűlést s érdeklődéssel lehet várni a fejleményeket: lesz-e megütközés, vagy fogcsikorgatva elmennek-e egymás mellett az ellenfelek? (A gyűlést meg is tartották s egyelőre úgy látszik, mintha az utóbbi eset: a fogcsikorgatás állott volna be.)

INDIA ALKOTMÁNYREFORMJA. Érdekes és szimptomatikus, hogy az egész földtekénket érdeklő események mellett mennyire háttérbe szorulnak a bár bennünket közvetlenül érintő európai kérdések, illetve mennyire más perspektívában látjuk ezeket, mióta a nagy faji problémák — az Amerika-Ausztrália-Ázsia kérdés, — a Brit Birodalom alakulása és akcióképessége, az Egyesült-Államok aktív részvétele a világpolitikában mindig erősebb színekkel, sokszor fenyegető kontúrokkal rajzolódnak meg a láthatáron. Nagybritanniának legnagyobb aktuális gondja a Keleten: India alkotmányának reformja, az önkormányzat bevezetésének, illetve kifejlesztésének kérdése. Indiából most tért haza első tanulmányúttjáról a brit parlamenti bizottság, mely Sir John Simon, a kiváló liberális ügyvéd-államférfi vezetése alatt két hónapon át tanulmányozta a helyzetet s amely, bár eleinte tüntetésekkel és bojkottmozgalommal fogadták, utóbb mégis azzal a sikerrel jöhetett haza, hogy ez év őszén nyugodtan visszatérhet Indiába és jogos reménye lehet munkájának eredményes befejezésére. Hogy mi lesz ez az eredmény, az önkormányzat milyen fokú kiterjesztését lehet majd javaslatba hozni, azt persze ma még hozzávetőleg sem lehet megjósolni: valószínű, hogy az indiai civilizáció mai fejlődése fokán, a mohamedánok és hinduk közötti viszály állandósága, a kasztrendszer, a vallási kinövés és kiirthatatlan előítéletek, szabályok és babonák ezrei mellett, gondolni sem lehet még a teljes önkormányzatra, amely hamarosan abba az anarchiába vinné vissza a birodalmat, melyből Clive és Hastings másfélszázad előtt kiragadták.

A KOMMUNISTA ÖSSZEESKÜVÉS JAPÁNBAN. A bolsevista agitáció vakmerőségére és terjeszkedésére legérdekesebb példa az április elején Japánban leplezett kommunista összeesküvés, amely különösen a félrevezetett intellektuális osztályból rekrutálódott és a birodalmi kormányzat megbuktatását remélte. A Tanaka báró tábornok elnöke alatt álló konzervatív kormány erélyének és körültekintésének köszönhető, hogy ezt a veszélyes fészket kiirhatták. A parlamentben, melyet most választottak februárban, nincs ugyan többsége a kormánynak, de a kommunistáknak helyük is alig van, — 466 képviselőre általános szavazatjog és tizenegymillió választó mellett, csak két képviselőt hoztak be — de sejt munkával, a III. Internacionále pénzével mégis tudtak veszélyes mozgalmat szítam. Remélni lehet, hogy a mandzsúriai érdekeltségek miatt javuló japán-orosz viszonyba ez az incidens, mely Moszkva illojalitását oly szép fényben mutatja, némi lehülést fog hozni és óhajtani kell, hogy a milánói merénylet által adott mementóval párosulva talán felhívja a szolidaritás híján lévő civilizált társadalmak figyelmét arra a veszélyre, amely az orosz barbarizmussal való érintkezésből állandóan fenyeget. A világsajtóban felmerült az a feltevés, hogy Lord Birkenhead indiai államtitkárnak, az angol kabinet egyik leg-erősebb koponyájának berlini látogatása golfozás ürügye alatt egy ilyen

szovjetellenes front létrehozását célozta, állítólag momentán eredmény nélkül. A Reich számára a jóviszony Moszkvával oly szükséges kiegészítése, háttvéde európai politikájának, hogy nagysúlyú ellenbiztosítékok nélkül bizonnyára nem adhatja fel.

A KÍNAI HELYZET. Kína kezd komolyodni. A feltörekvő nankingi hadsereg Csiang-Kai-Sek vezérlete alatt Fenggel, a keresztény generálissal szövetségben, súlyos vereségeket mért az északi csapatokra. Csang-Co-Lin helyzete Pekingben mind nehezebbé válik s bár hatalmának alapja Mandzsúria, hová mindig visszavonulhat, ha a pekingi kormány megszűnik az ő fennhatósága alatt működni, akkor ő sem lesz többé faktor a kínai politikában, a hatalmaknak pedig, amelyek már elkezdtek a déliekkel a jóviszoúyt ápolni, — Anglia elsőnek lépett erre az útra, — akkor esetleg egy egységes kínai hatalommal kell majd számolniok, hacsak újabb pártoskodás ismét szét nem választja Kína vezéreit és pártjait.

AZ AMERIKAI BÉKEPAKTUM. AZ amerikai terv, a „háború törvénytelenítésére“ — csak kvekker találhatta ki ezt a zavaros, féligéret eszmét — kilépett francia-amerikai fázisából. Az összes nagyhatalmak immár hivatalosan — eddig csak udvariasságból mintegy privátim történt — megkapták az eddigi jegyzékváltás szövegét. Kellogg államtitkár a londoni, bedini, római és tokiói kabineteket csatlakozásra szólította fel szerződés-tervezetéhez, mely a háborút „mint a nemzeti politika eszközét“ minden felesleges precizitás, de non minden frázis nélkül elítéli. A logikus francia ezt nem bírta el — eltekintve a népszövetségi Egyességokmány rendelkezéseitől, saját katonai szövetségeinek sorsát féltette ettől a zavaros értelmű, de szerződés formájában mégis súlyos tartalmú frázistól. Ezért Briand a maga részéről szerződés-tervezetet dolgozott ki és nyújtott át az összes Nagyhatalmaknak, mely oly tökéletes logikus praecióval állapítja meg a kivételeket, hogy a háború elítéléséből végül szinte már csak a kibúvók maradtak meg. Franciaország így — a tavalyi tengerészeti leszerelő konferenciában való részvételének megtagadása után, mely Washingtont meglehetősen rossz kedvre hangolta, — másodsor veszi magára a Fehér Házzal szemben a visszautasítás ódiúmát. A többi hatalomnak annál könnyebb lesz most a tervet a legbarátságosabban fogadni s a tárgyalások alapjává tenni: a balsikerért Franciaország viseli a felelősséget. Az angol sajtó ezt a nézetet tükrözi és a német elfogadás is kétségtelen. Az azután más kérdés, hogy az elnökválasztás megtörténte után amerikai részről egyáltalán komolyan fogják-e folytatni ezt az egészen platonikus kampányt.

OTTLIK GYÖRGY.

A MARMAROSI SKIZMA-PER 1913—1914-BEN.¹

Adatok azon vád megdöntésére, hogy Magyarország részes volna a háború előidézésében.

Csak 1912-ben indult meg végéig a kir. ügyészség és a m. kir. határrendőrség közreműködésével nagyszabású nyomozás, amely kétségtelenül felderítette, hogy az áttérési mozgalmak nagyszabású, következményeiben szinte beláthatatlan államellenes összeesküvés jelenségei, amely összeesküvés Máramaros megyén kívül nemcsak Bereg, Ung, Ugocsa, Zemplén és Sáros vármegyére terjedt ki, hanem szálai Abaúj-Toma vármegyében, a székesfővárosban és az ország északnyugati vármegyéiben is feltárhatók s hogy a mozgalmat a köznéphez tartozó vezetőkön kívül az értelmiségi osztályhoz tartozó egyének is támogatják és terjesztik.

Ez a nyomozás felderítette különösen a felvidéki vármegyék rutének lakta területein az Oroszországból irányított és pénzelt pánszláv propaganda eredetét, kereteit és fejlődő folyamatát, titkos céljait, igénybe vett anyagi és szellemi eszközeit. Felderítette, hogy működik az ország területén egy szövetség, amely részben vallási fanatizmustól fűtve, részben anyagi előnyökért létesült és külföldi, különösen oroszországi nemzetiségi izgatókkal, befolyásokkal, elölkelőkkel nyilván az orosz államhatalommal összeköttetésben álló orosz állampolgárokkal összeköttetést tart fenn. A szövetség kitűzött célja, hogy a magyar államnak rutének lakta felvidékét erőszakkal orosz uralom alá juttassák. E célból azon igyekeztek, hogy a rutén falvak lakosságát részint közvetlenül, részint a falvakban kiválogatott egyének útján ingyenes egyházi szolgáltatások kiállításba helyezésével áttérítsék a görög keleti orosz vallásra. A cél további szolgálataiban a rutén lakosságot az Oroszországból ingyen kapott izgató, lázító iratok, hírlapok, könyvek felolvasásával, magyarázásával és terjesztésével a görög katolikus vallás, papjai, a magyar hatóságok, a magyar alkotmány egyes intézményei s a magyar királynak törvényes joga ellen izgatták és lázították. Tervük szerint a talaj ily módon való előkészítése után, a legelső kedvező alkalommal, kitör Oroszország és az Osztrák-Magyar Monarchia közt a rég óhajtott és várt háború, amikor is a rutén nép meg fogja tagadni az engedelmességet a magyar hatóságoknak. A magyar hatóságok a megtorlás terére lépven, a rutén nép segítségért kiált, mire az orosz hatalom betör Magyarországra s elfoglalja, örök birtokába veszi a rutének lakta területeket. Bebizonyult, hogy a mozgalom lelke, magyarországi terjesztője és irányítója Kabalyuk Sándor, orosz kém volt; bebizonyult, hogy ez az ember összeköttetésben állott az orosz népszövetséggel, a Csemovicban lakó Gerovszki testvérekkel, akik viszont Bobrinszki gróffal, a Szentpétervárt székelő Szent Szinódus és az orosz дума tagjával tartottak fenn összeköttetést. Bobrinszki gróf támogatta pénzzel a Gerovszkiak szerkesztette időszakos lapokat, amelyek telve voltak a magyar nemzet, a görög katolikus vallás és papjai ellen izgató cikkekkkel. Bebizonyult, hogy a csernovici orosz konzul közvetítésével utazgattak magyar állampolgárok Orosz-

¹ Lásd a 4. (8.) számban a 402. lapon.

országba, búcsújáró helyekre, valamint a végből, hogy ott egyesek az orosz állameszme szolgálatában álló, Magyarországra rendelt papokká képezhesse-nek ki, stb.

Nyilvánvaló lett, hogy Oroszország az ezeréves magyar örökség meg-
rablására tört, hogy kémei és zsoldosai befészkelődtek a magyar állam
területére s itt összeesküvést szőtt, hogy a magyar államterület egy részét
uralma alá juttassa, hogy magyar állampolgárokat hazaárulásra vett rá
kémkedés és hazájuk iránt ellenséges szolgálatok véghezvitele végett.

Ez a nyomozás szolgáltatta az anyagot a mármarosi skizma-perhez.

A magyar államhatalom leleplezván a Maffiát, szinte maga kívánta
leszállítani az ügy jelentőségét, mert a kétségtelenül főbenjáró gaztettek
elkövetőit nagy mérséklettel csak az áUamfogházzal büntetendő izgatás és
lázítás vétsége miatt fogta bűnperbe a kir. ügyészség útján. Hogy a kormány-
zatnak ez az enyhesége politikai megfontolások eredménye volt, az alig
vitatható. Hogy helyes volt-e ez az enyhesség a külpolitika, a belpolitika s
különösen a nemzeti öntudat érdekeit tekintve, ennek eldöntésére ezúttal
nem vállalkozunk, mert megelégszünk itt az adatgyűjtő szerepével. Annyi
azonban tény, hogy a magyar mérséklet semmiféle elismerésre nem talált,
mert, amint ismeretes, a bűnperrel kapcsolatosan is, azóta is szünet nélkül,
a magyar uralom ellen a legbarbárabb bánásmód vádját emelték a nemzeti-
ségekkel szemben.

Mennyire nem volt köze az egész áttérési mozgásomnak magához a
valláshoz, illetőleg a görög katolikus vallás és a görög keleti ortodox
vallás közt levő dogmatikai különbségekhez, hanem ellenkezőleg a mozgalom
vezetői a magyarországi ruténségnek a magyar uralmi gondolat közösségből
való kiszakítását tartották szemük előtt, az élesen kitűnik a mozgalom egyik
vezetőjének, Vorobcsuk György (Jura) körösmezei napszámosnak a már-
marosszigeti vizsgálóbíró előtt 1913 február és március havában tett vallo-
másából. Közöljük ezt a vallomást az eredeti jegyzőkönyv alapján a lényeg-
telen részek kihagyásával:

Tanulatlan, paraszt-földműves ember vagyok, de érdeklődtem a
tudományok iránt s vallásos könyveket szerettem olvasni. Gerovszki
Alexi és Kabalyuk Sándor (Elek atya) minden elképzelhető ígérekkel
igyekeztek rávenni engem, hogy a magyarországi ruténeknek áttérését a
görög keleti orosz vallásra előmozdítsam. Ígérték, hogy kifizetik mintegy
X.000 K-t kitevő adósságomat s abba a községbe, ahol az áttérés befejeződik,
engem tesznek meg papnak vagy a felállítandó kolostor főnökének. Ilyen
körülmények közt számár eszemmel belementem abba, hogy óhajításuknak
meg fogok felelni. Igaz, hogy eleinte vallási dolgok körül folyt beszélgeté-
sünk, de már az 1910 évben megtudtam, hogy ez nem vallási dolog, himem
politikai működés. Ebben az évben szorosabb lett az összeköttetésem Kaba-
lyuk Elekkel és Marcinszki Fedorral. Mi hárman tudtuk azt, hogy az áttérés-
nek nem vallásos meggyőződés okából, hanem politikai okokból kell meg-
történnie, Szövetségünkhöz tartozott még Fircsák Illés, Palkaninec Mihály,
Hlusmányuk Olena, Petróci Demeter és Borkányuk Jakab. Én mindig ide-
genkedtem az ügytől, de Gerovszki Alexi azzal bátorított, hogy nem kell
félnem, mert az én dolgom a hozzám irányított könyveknek és leveleknek
megjelölendő személyek számára való eligazítása lesz. Én vállaltam is a fel-
adatot s legtöbb levelet és könyvet Kabalyuk Eleknek kézbesíttem, aki
Körösmezőn már gyanús ember volt s a rahói főbíró megiltotta neki, hogy
a községben ide-oda járkálva összejöveteleket tartson. Gerovszki Alexi és
Georg küldték a leveleket és könyveket. Marcinszki Fedor címére is szóltak
a levelek és könyvek, valamint Izára Vakaró Vasziynek. Ennek a Vakaró
Vasziynek nem küldtem közvetlenül a küldeményeket, honon Palkaninec

Mihálynak írtam Husztra, hogy szóljon Vakarónak és küldje hozzám Körösmezőre a könyvekért és levelekért. Megtörtént az is, ha kisebb postáról volt szó, például egy levélről, hogy Palkaninecnek írtam levelet, beletettem az illető címzett levelét azzal a kéréssel, hogy továbbbiba. Palkaninec aztán, minthogy Huszt közel van Izához, üzent a címzettnak s átadta levelét. A kézbesítésnek ezt a módját Gerovszki Alexi határozta meg, mikor nála tanácskoztunk. Ez 1909-ben vagy 1910-ben történt, amikor Gerovszki Alexi megtudta, hogy az izaiak már gyanúsak a magyar hatóságok előtt. Gerovszki Alexitől tudom, hogy Izán a skizmatikus mozgalmat egy Rakovszki nevezetű pap készítette elő, aki sokáig működött Izán. Elmondta Gerovszki azt is, hogy amikor a skizmatikus mozgalom Izán kitört, el akart menni Izára, kirtásra buzdítani a népet, de a magyar hatóságok feltartóztatták és kitoloncolták.

Az volt a megállapodás, hogy ha az izai fiúk közül valaki Oroszországban kitanul papnak, az a miskolci görög keleti szerb egyház kötelékében fog működni. Ezért az izaiak színleg és papiroson görög keleti szerbeknek fogják magukat mondani sa papi tennivalókat egyelőre Kabalyuk Sándor fogja ellátni, mint a miskolci görög keleti szerb pap káplánja.

Gerovszki Alexi sok könyvet küldött kezemen keresztül Izára s ezeket az izaiak mindig Körösmezőn vették át. Legtöbbször Vakaró Vasziy és Kemény Stefán voltak a kiküldöttek, rajtuk kívül nálam jártak még többen is ebben az ügyben, de nevüket nem tudom. Kabalyuk Sándort Oroszországban, Cholmban szentelték pappá. Kabalyuknak mindössze négy elemije volt s Cholmban egy év alatt végezte el a papságot. Mikor hazajött, kérdeztem tőle, hol van a felszentelő bizonyítványa? Erre azt felelte, hogy az Athosz-hegyen hagyta a kolostorban, mert felszentelése után ott is töltött hat hónapot. Volt nála azonban egy bizonyítvány, amelyben az athoszi archimandrita azt igazolta, hogy Kabalyuk Sándor egészségi okokból Magyarországra való távozás végett szabadságot kapott.

Gerovszki Alexi többször utasított minket, hogy fiatal legényeket, nem baj, ha többet nem is tudnak írás-olvasásnál, vegyünk rá, hogy menjenek ki Oroszországba papnak tanulni. Ha aztán találtunk ilyen legényt, az illető Gerovszkihoz ment, írást adott neki s gondoskodott arról, hogy eljusson a kellő helyre. Az ilyen egyének ingyenes ellátást kaptak kint Oroszországban s képességeiktől függött, ki mennyi idő alatt tanulja ki a papságot. Nekem például Gerovszki azt mondta, hogy egy hónap leforgása alatt pappá szenteltet. Az Izáról papnak ment legények közül Kemény Vasziyt ismerem. Ez Gerovszki Alexi és Kabalyuk Sándor közreműködésével ment ki Oroszországnak Jablocsin nevű városába.

Kievben a Pecsavszka Laura kolostorban, amely nagyon gazdag, a búcsúra járók teljesen ingyen részesülnek ellátásban, télen 4—500, nyáron 2—3000 búcsúra járó szokott állandóan ott tartózkodni mintegy két hétig.

Egy alkalommal, úgy hiszem, 1910-ben két könyvet kaptam Gerovszki Alexitől, amely arról szól, miként halt meg Rakovszki, az izai pap. Ezt a könyvet Bobrinszki gróf írta. Gerovszkitől tudom, hogy a magyarországi rutének áttérése nagyon foglalkoztatja Bobrinszki gróft. Elmondta, hogy Bobrinszki gróf hatalmas úr, mindenütt befolyása van, egész Oroszországban nagy a tekintélye s a mi áttérési mozgalmunkat nagy Összegű pénzzel fogja támogatni. Ugyanezt megerősítette Kabalyuk Sándor is Bobrinszki grófról.

1909-ben vagy 1910-ben voltam legelőször Vakaró Vasziy izai lakossal a Gerovszki-testvéreknél. Láttam, hogy Vakaró ekkor már régebbi ismeretségben volt a Gerovszkiakkal. Ugyanekkor több más izai ember is ott járt velünk. Gerovszki mondta ekkor, hogy Beregben és Ungban jobban megy a dolog, mert ott a nép nem oly tudatlan, mint Máramarosban s többet adhat

a vallásra. Erre Vakaró Vaszily elmondta, hogy Izán felállítottak egy oroszországi keresztet az országút mellett, nagyon tetszett ez a népnek, úgyhogy ezután alig maradt meg valaki a görög katolikus vallásban. Gerovszki Alexi nagy Örömmel vette ezt tudomásul.

Gerovszki Alexi és Georg szerint a hozzám küldött könyveket oroszországi kolostorok és papnevelő intézetek küldik Bobrinszki gróf rendelkezésére. Kabalyuk is ugyanezt mondta a könyvek eredetéről. Kabalyuk Sándortól hallottam még 1910-ben, hogy járt Bobrinszki grófinál Oroszországban, aki nagyon szívesen látta vendégül három napon át s azt mondta neki Bobrinszki gróf, hogy mindent el kell követni, Magyarországon a görög katolikus ruténeknek a görög keleti orosz vallásra való áttérése végett. Pénz, költség nem számít, ő, Bobrinszki gróf mindent fedez. Kabalyuk ekkor 100 rubelt kapott s Kabalyuk hozta nekem az üzenetet^ hogy Bobrinszki gróf engem is szeretne látni. Szándékomban is volt elmenni hozzá, de valahogy elmaradt.

Gerovszki Alexinek Kabalyuk Sándoron kívül Pircsák Illés is bizalmas embere volt. Gerovszki Alexi egy Csurkánovics nevű emberrel együtt két lapot adott ki, egyiknek dme Ruzskaja Pravda, a másiké Vita I. Cerkov volt. Ezeket ingyen adták terjesztésre. Kérdeztem, kinek a pénzéből adják ezeket ki. Azt mondta Gerovszki, hogy az orosz vallás terjesztése érdekében részben különböző kolostorok és más egyházi intézetek, részben Bobrinszki gróf adják rájuk a pénzt. Ezek az újságok sokat foglalkoztak a magyarországi áttérésekkel, követendő példaként dicsérték az izaiak mozgalmát s kitartásra buzdították az izai népet.

Az áttérések ügyének politikai jellege volt, mert ez volt az alap arra, Gerovszki szerint, hogy Magyarországon az oroszoklakta terület cár főnhatósága alá kerüljön. Ezt Gerovszki nekem és társaimnak egyenesen meg is mondta, mint valódi célt. Rajtunk kívül, tehát a többieknek is tudniuk kellett, hogy az áttérés csak eszköz s 10—20 év alatt el fogjuk émi a célt, amikor az összes görög katolikusokat az orosz egyházba terelhetjük; ez a cél megvalósul azáltal, hogy az orosz egyházba tért embereknek vallási feje a cár lévén, egyéb tekintetben is ő lett volna a feje a magyarországi ruténeknek.

Gerovszki Alexi kijelentette, hogyha az áttérteket nem sikerülne sem a magyarországi görög keleti szerb vagy görög keleti román egyházban elhelyezhetni, akkor ő keresztül fogja vinni, hogy vagy a konstantinápolyi pátriárka vagy valamely más külföldi egyházfő alá tartozzanak. Közben az áttért izaiak egyre sürgették a pravoszláv pap megérkezését, de Gerovszki azzal biztatta őket, hogy várják meg, míg egy pár izai fiú ki nem tanul Oroszországban papnak. Szó volt arról is, hogy Kabalyuk Sándor álruhában elmegy Izára a papi tennivalók ellátására, de beláttuk, hogy ezt úgysem lehetne titokban tartani. Később tervet eszeltünk ki arra, hogy Kabalyuk hatósági engedelemmel telepedjék meg Izán. A hatóságok félrevezetésére irányuló terv részleteire nem emlékszem.

A hozzám küldött könyveket és újságokat Izán nem igen terjesztettem, mert Izát figyelték a hatóságok, aztán ott már nem volt szükség erre. Ellenben Szajkófalván, Boncán, Ujbárdon végeztem terjesztést megbízottaim útján.

Az 1909 évben a húsvéti ünnepek előtt táviratot kaptam Gerovszki Alexitől, hogy rögtön utazzam hozzá Csemovicba fontos ügyben. Én csak húsvét után mehettem el hozzá, ekkor közölte velem, hogy az izaiak sürgetésére papot hozatott Oroszországból. Arra kért engem, hogy ezt a nála lévő papot kísérem el Izára. Én szabadkoztam, de nagy rábeszelésére az egyébként útlevéllal rendelkező papot magammal hoztam Kőrösmezőre. A pap lakásomon szállt meg, de ákként, hogy éjjel a szobában aludt, de nappal a

csűrben a szalma közé bújtattam, nehogy valaki meglássa. Hlusmányuk Olena közvetítésével üzentem az izaiaknak, hogy megjött a papjuk, vigyék el. Vakaró Vaszily jött aztán hozzám néhány nap múlva s közölte, hogy a pap Izára viteléről szó sem lehet a hatóságok gyanakodása miatt. Különben új megállapodást kötöttek a miskolci szerb pappal, onnan jön ki egy pap, akit aztán fel fognak cserélni orosz pappal.

1912-ben, a húsvéti ünnepek előtt bővebben akarván tanulmányozni az orosz viszonyokat, Kabalyuk útmutatásaitok meghallgatása után Breszt-litovszkon át Jablocsinba mentem s az ottani zárda főnökénél jelentkeztem. Az útra Kabalyuktól is kaptam pénzt, aki egyébként megmondta, hogy a zárdafőnöktől szintén fogok kapni pénzt, kitanított, mit mondjak, hogy az ő részére is adjon pénzt. A zárdafőnök azonban nem adott pénzt, de az ünnepekre ott marasztalt s azt mondta, hogy Bobrinszki gróf is oda fog érkezni, várjam meg, az majd ad pénzt. Jablocsinban egyébként több izai fiúval találkoztam, aídik ott a kolostorban tanultak. Nem vártam be azonban Bobrinszki grófot, mert otthon Kabalyukon kívül senki sem tudta, hol vagyok s így hosszabb ideig nem akartam elmaradni.

Mikor a miskolci szerb pappal arról folyt tanácskozás, mi legyen az áttértek egyházi köteléke, amikor a görög keleti orosz vallást nem ismerik el Magyarországon, Kabalyuk szerint azt mondta a miskolci szerb pap, hogy mondjátok magatokat görög keleti magyaroknak. Ezt tudomásul veszik s ti oroszul fogtok csinálni mindent, mert két évszázad is beletelik, míg magyar nyelvű szertartó könyvek lesznek. A miskolci szerb papról nem tudom, hogy bele volt-e avatva a nagy titokba, abba, hogy az áttérés csak ürügy s hogy a cél tulajdonképpen Magyarország oroszoklakta területeinek Oroszországhoz való csatolása. Hogy Gerovszki Alexi megbízott benne, azt tudom. Abból egyébként előttünk, mint már említettem, nem csinált titkot Gerovszki Alexi, hogyha már a rutének többsége áttér, a területnek Oroszországhoz csatolása nem lesz nehéz.

MISKOLCZY ÁGOST.

(Folytatjuk.)

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI.

A Szemle zárta: minden hó 1-én délben. — Írógépen irt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza. Jut bélyeggel ellátott megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket háziilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni.

BÉKEREVÍZIÓ ÉS NÉPSZÖVETSÉG

A TRIANONI béke revíziójának és ezzel kapcsolatban Magyarország mai lehetetlen határai megváltoztatásának gondolata mind mélyebb gyökeret ver a magyar nép lelkületében. Ez nem is lehet máskép. A jelenlegi határok megvonásánál semmiféle egységes és azért annyira-amennyire kiengesztelő elvi szempont nem érvényesült. A történeti alap, a földrajzi összetartozás szempontjai, a gazdasági szükségletek, a néprajzi viszonyok, tehát mindazok a tényezők, amelyek a határok megállapításánál rendszerint mérvadók, Magyarország új határai megvonásánál mindannyian figyelmen kívül hagytak. Még csak a stratégiai szempontok sem voltak döntőek, mert hiszen azok a határkövek, amelyek a trianoni szerződés alapján a magyar síkság közepén ma országokat választanak el egymástól, katonai értékkel természetesen nem bírnak. És legkevésbé érvényesült a határok megvonásánál a népek önrendelkezési joga, amelyet éppen a háborúban velünk szemben állt oldalon igyekeztek a mai kor legfontosabb államalkotó tényezőjének feltüntetni. Lehetetlen elképzelni, hogy Magyarország valaha teljesen megnyugodjék a maga sorsában, ameddig ezek az állapotok fennállnak és érthető, ha a megváltoztatásukra irányuló törekvés nem lankad. De viszont bizonyos, hogy ezt a törekvést kizárólag csak békés eszközökkel lehet folytatni. Vakmerő és kockázatos háborús vállalkozások gondolata — még ha a mai lefegyverzett, ellenségektől körülvelt helyzetünkben nem volna egyébként is lehetetlen — távol áll a magyar néplélektől. Kutatnunk kell tehát, milyen békés eszközök állnak rendelkezésünkre a célból, hogy a magyar nemzet vágyainak teljesülését előbbre vigyük.

E tekintetben elsősorban a Népszövetségre szoktunk gondolni, amelynek Egyességokmánya a 19. cikkben érinti a békerevizió kérdését. Az erre vonatkozó intézkedés utolsó maradványa Wilson egy eredetileg sokkal messzebbmenő javaslatának, amelynek fokongrénti átalakulása mindaddig, amíg a jelenlegi szöveg megállapítást nem nyert, igen tanulságos azokra a törekvésekre nézve, amely de a hatalmakat a Népszövetség alkotmányának megszövegezésénél vezették.

Wilson eredeti javaslatának III. cikke a következő intézkedést foglalta magában:

„A szerződő hatalmak egyesülnek arra, hogy kölcsönösen garantálják egymásnak politikai függetlenségüket és területi Integritásukat; egyetértenek azonban abban, hogy eszközölhetők oly területi változtatások, — feltéve, hogy azok az érdekelt népeknek kellemesek, — amelyek a jövőben esetleg szükségessé

fognak válni az önrendelkezési jog elve értelmében a jelenlegi faji viszonyok vagy aspirációk, vagy a jelenlegi társadalmi és politikai relációk megváltozása folytán valamint oly területi változtatások is, amelyek a küldöttek kétharmadának véleménye szerint az érdekelt népek jóléte és nyilvánvaló érdeke szempontjából követelhetők; egyetértenek továbbá abban is, hogy területi változtatások anyagi kártalanítást involválhatnak. A szerződő hatalmak fenntartás nélkül elfogadják azt az elvet, hogy a világbéke, fontosságára nézve felülmúl minden, a politikai jurisdikcióra vagy határookra vonatkozó kérdést.“

Wilson fogalmazványa kétségkívül rendkívül homályos tartalmú. Majdnem minden egyes szava a kételyeknek és kérdéseknek egész özönét idézi fel.

Nagyjában e tervezet szerint a határok megváltoztatása a következő esetekben lett volna lehetséges:

1. A jelenlegi faji viszonyok megváltoztatása esetében: ha tehát például egy bizonyos területen a békekötés, időpontjában szláv vagy román lakosság élt, valamely jövő időpontban pedig magyar lesz a terület lakossága (vagy megfordítva), a területi változtatás lehetséges.

2. A jelenlegi faji aspirációk megváltoztatása esetében, amely például előállhatna, ha a tótok, vagy a horvátok, vagy az erdélyi románok a békekötés időpontjában a cseh, szerb vagy román államhoz való hozzátartozást kívánták ugyan, egy későbbi időpontban azonban Magyarországgal való újabb egyesítésüket óhajtánák.

3. A jelenlegi szociális relációk megváltozása esetében, amely homályos kitétel alatt esetleg a népességnek különböző államokban különböző mértékben történő szaporodása folytán keletkező eltérések érthetők.

4. A jelenlegi politikai relációk megváltozása esetében, ami alatt igen különböző dolgokat lehet érteni, például azt az esetet, hogy Kanada, mely Nagybritanniával van ma politikailag együtt, az Egyesült-Államokkal kerülne szorosabb relációba, mely esetben azonban nem világos, hogy mi tekinthető ily szorosabb relációnak.

5. A Népszövetség közgyűlésének kétharmad többséggel hozott ama határozata esetében, hogy valamely területi változtatás az érdekelt felek jóléte és nyilvánvaló érdeke szempontjából kívánatos.

Eltekintve a szöveg homályos voltától, nem vehető ki a javaslatból, hogy az első négy esetben ki állapítja meg a területi változtatások szükségességének fennforgását. Egészen bizonytalan továbbá az összes intézkedések szankciója: az a kérdés, mi történjék akkor, ha az az állam, amelytől a területet a megváltozott viszonyok folytán él kellene venni, e szándéknak ellenszegül.

A párizsi béketárgyalásokon résztvevő brit küldöttség ezeken a hiányokon segíteni akarván, 1919 január 20-án a következő szöveget javasolta, két részre bontván Wilson fogalmazványának tartalmát:

„I. Az államok kötelezik magukat, hogy a Népszövetségbe tartozó államok mindegyikének területi épségét tiszteletben tartják és hogy meg fogják őket védeni minden külső támadás ellen; megegyeznek továbbá abban, hogy meg fogják akadályozni más államoknak olyan kísérleteit, amelyek a jelen békekötések időpontjában fennálló vagy általuk teremtett területi helyzetnek erőszakos megváltoztatására irányulnak.

II. Ha bármikor kiderülne, hogy valamely államnak az előző cikkben garantált határai nem felelnek meg a helyzet követelményeinek, a Népszövetség ezt

a kérdést megfontolás tárgyává fogja tenni és ajánlhatja az érdekelt feleknek az általa szükségesnek látott módosításokat. Ha az érdekelt felek az ilyen ajánlást visszautasítják, a Népszövetséghez tartozó államok a szóbanforgó területre nézve fel vannak mentve az előző cikkben megállapított ama kötelezettségük alól, hogy a kérdéses területet más állam erőszakos támadása ellen megvédjék.“

Mindenekelőtt jellemző, hogy az angol küldöttség Wilson fogalmazványának azt a részét, amely a status quo fenntartására vonatkozott, jelentékenyen kibővítette, ellenben összezsugorította a tervezet ama intézkedéseit, amelyek a status quo esetleges megváltoztatása körülményeit írják körül. Az angol delegáció szövegezéséből azonban van bizonyos szankció, mely abban áll, hogy az az állam, amelynek a Képzövetség egy konkrét területre nézve a határok megváltoztatását javasolja és amely e javaslatnak ellenszegül, nem számíthat arra, hogy a többi államok őt e területnek egy esetleges fegyveres támadással szemben való megvédésében segíteni fogják, amire különben kötelezve volnának. Ennek a szankciónak azonban csak relatív értéke van, mert hiszen ez a szankció érvényesülne ugyan olyan esetekben, amikor a Népszövetség valamely erős állam részére követelne területet egy gyengébb állam részéről, mert ez ellenkezése esetében semmi védelmet nem talál, ellenben nem érvényesülne olyankor, amikor a Népszövetség a gyengébb állam részére az erősebb állam egy területét akarja megszerezni, mert ha ez az erősebb állam ellenszegül a Népszövetség területmódosításra irányuló javaslatának, a szankció értéktelen, mert hiszen az erősebb államnak nem kellene tartania attól, hogy e gyengébb állam erővel meg fogja támadni, ha pedig ez a támadás mégis megtörténék, a többi állam támogatása nélkül is elég erős volna arra, hogy határait megvédje.

A Népszövetség alkotmányának, az Egyességokmánynak végső szövegezésében az eredeti Wilson-féle eszme két, egymást természetesen kiegészítő része teljesen szétjellekerült egymástól, amennyiben a területi állapot megvédésére szóló intézkedés a io., az esetleges területváltoztatásokra vonatkozó intézkedés pedig a 19. cikkben kapott helyet a következő szöveggel:

„18. cikk: A Szövetség tagjai kötelezik magukat arra, hogy a Szövetség valamennyi tagjának területi épségét és jelenlegi politikai függetlenségét tiszteletben tartják és minden külső támadással szemből megóvják. Ha ily támadás vagy fenyegetés esete, avagy ily támadás veszélye bekövetkezik, a Tanács megfontolás alá veszi, miként kellene a fent megállapított kötelezettséget teljesíteni.

19. cikk: A közgyűlés időnként felhívhatja a Szövetség tagjait az alkalmazhatatlanná vált szerződéseknek és olyan nemzetközi állapotoknak újból való megvizsgálására, amelyeknek fennmaradása a világbékét veszélyeztethetné.“

A két intézkedésnek egymástól való különválasztása nemcsak stíluszempontból fontos. Wilson fogalmazása, — ahol a két gondolat egy és ugyanazon mondatban volt összevonva, — éppen ezzel nyomatékosan ráutalt arra, hogy itt két egybekapcsolódó dologról van szó. Wilson garantálni akarta a létező területi viszonyokat frivol támadások és pusztá hódító tendenciákkal szemben, de ugyanakkor elismerte azt is, hogy nem létezhetnek olyan határok, melyek örök érvényűeknek volnának tekinthetők és ezért azonnal gondoskodott a szükségessé váló területváltoztatások békés keresztülviteléről. Az ő gondolkodása

a következő volt: Ha van mód a tarthatatlannak bizonyult határok békés úton vialó megváltoztatására, akkor lehetséges a status quo megvédése; ha azonban a békés területi változásokra nincsen mód, akkor a status quo örökké való biztosítása abszurdum, amely tarthatatlan helyzetre vezetne. Hogy itt egy egységes eszmemenetnek két egymásba kapcsolódó láncszeméről van szó, ezt még az angol delegáció által javasolt szöveg is mutatja, habár halaványabb formában. A végleges szövegben azonban a két intézkedés úgy szerepel, mintha egymáshoz semmi közük nem volna. Meg kell védeni a status quo-t mondja az egyik intézkedés. Meg lehet változtatni a határokat, mondja teljesen függetlenül az előbbitől, a másik. Az első intézkedés igen határozott; a második nagyon halavány. Pedig valójában csak akkor lehetne megvédeni a státus quo-t, ha mód volna keresztülvinni azt az elvet, hogy a tarthatatlanná vált határokat meg kell békésen változtatni és ha egyúttal ennek módozatai is kielégítő szabályozást nyemének.

De elhalványodott a végső szövegezésben a területi változtatásokra vonatkozó intézkedés szövegezése egyébként is. A végleges szöveg már nem beszél „a helyzet követelményeinek meg nem felelő határokéről, — hanem csak általában „nemzetközi állapotokról, amelyek a világbékét veszélyeztetik“. Az angol szöveg szerint a Népszövetség vizsgálja meg a helyzetet és ajánl esetleg bizonyos módosításokat. A végleges szöveg szerint a Népszövetség nem maga vizsgálja meg a helyzetet, hanem csak felszólítja tagjait bizonyos állapotok megvizsgálására. A végleges szövegben nincs többé szó arról az erkölcsi nyomásról, amelyet az angol delegáció szövege a meg nem felelő határok kiigazítása érdekében gyakorolni óhajtott. E szerint tehát a Népszövetség közgyűlése felhívhatja ugyan tagjainak figyelmét a tarthatatlan állapotokra, — de ha ezek ellenszegülnek, akkor nem történik semmi sem. Szankciónak a végleges szövegben nyoma sincsen. Szembetűnő, hogy ez intézkedés eredeti tartalma miként zsugorodott mindinkább össze. Mai szövegében ez nem egyéb, mint „óhaj, amelynek — bárminő legyen is erkölcsi súlya, — jogi jelleget nem lehet tulajdonítani“. (H. A. Rolin.)

E történeti előzmények ismertetése után vissza kell térnünk annak a kérdésnek a megvizsgálására, hogy a Népszövetség alkotmánya mennyiben nyújt módot a létező határok békés megváltoztatására. Kétségtelen, hogy ebből a szempontból meg kell fontolnunk úgy a bizonyos területváltoztatások ellen irányuló 10. cikknek, mint a bizonyos területváltoztatások lehetővé tételére irányuló 19. cikknek való-ságos tartalmát és horderejét.

A 10. cikket illetőleg magában a Népszövetségben igen beható tanácskozások folytak. Az az ellenállás, mely az Északamerikai Egyesült-Államokban a Népszövetség ellen mutatkozott, nagyrészen a 10. szakasz szövegezésén alapszik. Aggodalmat keltett különösen az a veszély, hogy ez a cikk megörökít bizonyos, esetleg hibás területi állapotokat, továbbá azoknak a kötelezettségeknek bizonytalansága, amelyeket ez a cikk a különböző nagy és kis államokra hárít. Az a sikeres agitáció, amely az Egyesült-Államokban a Népszövetséghez való csatlakozás ellen irányult, főleg arra támaszkodott, hogy a 10.

cikk alkalmazása arra kényszerítheti Amerikát, hogy fegyveres erejével síkra szálljon bizonyos rá nézve közömbös és abszolúte véve indokolt európai területi változtatások megakadályozására. Ugyanezeknek a kifogásoknak adott kifejezést két kanadai delegátus, Sir Robert Borden (1919 áprilisában) és Charles J. Dogerty. (1921 június i-én). Ebben a helyzetben a Népszövetség már 1921-ben szükségesnek látta a iá cikk bővebb magyarázatát, elfogadván erre nézve egy, Scialoja olasz delegátus vezetése alatt működött bizottság következő szövegezését:

„A 10-ik cikknek nem célja, hogy megörökítse a területi és politikai szervezetet úgy, amint az felállított vagy úgy, amint az létezett az utolsó béke-kötések időpontjában. Ezen a szervezeten különböző legitím eszközzel változtatások eszközölhetők. A Paktum megengedi ennek lehetőségét.

A Paktum 10. cikkének célja annak az elvnek leszögezése, hogy a jövőben a civilizált világ nem fogja eltérni a támadó cselekményeket, mint a világ államai területi helyzete és politikai függetlensége megváltoztatásának eszközeit.

Ebből a célból a Népszövetség tagjai elsősorban arra vállaltak kötelezettséget, hogy tiszteletben tartják a Szövetség összes tagjainak jelenlegi területi épségét és politikai függetlenségét, másodsorban kötelezték magukat a területi épség és függetlenség fenntartására minden külső támadás ellen, amely akár egy tagállam, akár egy nem-tagállam részéről megtörténnék. E második kötelezettség végrehajtásának biztosítására szolgáló eszközöket a Tanács állapítja meg s ezt meg kell tennie nemcsak befejezett támadás esetében, hanem az ilyen támadás veszélyének vagy az azzal való fenyegetésnek esetében is. E hivatását a Tanács teljesíteni fogja azzal, hogy tagjaihoz a körülményeknek legjobban megfelelő ajánlásokat fogja intézni, tekintetbe véve a Paktum IX., 12., 13., 15., 16., 17. és 19. cikkeit.“

Ennek a magyarázatnak legértékesebb része az első bekezdés, amely határozottan kijelenti, hogy a 10. cikket nem szabad úgy értelmezni, mintha az a jelenlegi határokat véglegesnek akarná minősíteni és minden kritikával szemben meg akarná védeni. Ilyformán tehát a 10. cikknek értelme csak az volna, hogy elítélje és lehetetlenné tegye a határok erőszakos megváltoztatását. „Azzal, hogy a háború mint a területi változtatások egyik eszközét eltiltja, — mondja Rolin — e cikk nem állapítja meg azon status quo igazságos voltát, mélyet megvédeni akar, de ellenez minden oly revíziót, amely nagy romok árán csak újabb igazságtalanságokra vezethetne.“ De ennek az intézkedésnek értéke kétségtől attól függ, hogy mily eszközök állnak rendelkezésre a határok békés úton való megváltoztatására, — ez a kérdés pedig e magyarázat után is teljesen homályban marad.

A magyarázó szöveg ^{nem} vet kellő világosságot arra a kérdésre sem, hogy milyen terjedelmű a Népszövetség tagjainak ama kötelezése, hogy valamely terület megtámadása esetében annak megvédésére síkra szálljanak, hanem megkerüli ezt a kérdést, idézve a Népszövetség alkotmányának különböző, — a nemzetközi összeütközések békés elintézésére vonatkozó — cikkeit, A Szövetség egyik albizottsága törekedett elhárítani az ebből eredő homályt. Szerinte ilyen esetben ugyanazokat az eszközöket kell alkalmazói, amelyek a ^aktum 16. cikkében, vannak felsorolva az esetre, ha valamely állay borút kezd, de javaslatában azt is ki akarta mondatni, hogy a star megváltoztatása lehetséges „háború útján is, ha az annak ellenében a Paktumban foglalt békés eljárások ki vannak meri vaslat heves ellenzést váltott ki a Népszövetség 1921-i

gyűlésén. Azt hozták fel ellene, hogy elfogadása esetében csak az a háború volna megbélyegezve, amelyet valamely ország a békés eljárások kimerítése előtt üzen meg. Egyedül Scialoja olasz delegátus szállt síkra a bizottság által ajánlott szöveg mellett. A kérdést le kellett venni a napirendről és csak az 1923 évi közgyűlés volt képes elfogadni egy javaslatot, amely kimondja, hogy az esetben, ha a Tanács valamely támadás elhárítására katonai rendszabályok alkalmazását ajánlja, tekintetbe kell venni az egyes államok földrajzi helyzetét és különleges viszonyait, hogy minden további állam alkotmányos tényezőinek marad fenntartva annak megítélése, mennyiben vannak ily katonai rendszabályokra kötelezve, hogy azonban a Tanács ajánlását minden állam a vállalt kötelezettségek jó-hiszemű teljesítésének óhajával fogja fogadni.

A hosszas tárgyalások eredményeként tehát megállapítható, hogy a Népszövetség alkotmányának 10. cikke nem zárja ki a határok békés úton való megváltoztatásának gondolatát. Ennél fontosabb azonban az a kérdés, hogy milyen eszközöket bocsát rendelkezésre a Népszövetség a határok békés megváltoztatására. E tekintetben eddig kizárólag a már idézett 19. cikk sovány tartalma mérvadó.

E cikk jelentőségét a Népszövetségi alkotmány magyarázói nem sokra becsülik. Freytagh-Loringhoven szerint ez az intézkedés „gyakorlatilag minden jelentőség nélkül való“ és szerinte ezen az alapon a békeszerződések revíziójához eljutni lehetetlen. Bülow hasonlóan céltalannak mondja, hogy a 19. cikkre bárki reményeket építsen. Schmitt azt fejtegeti, hogy a cikk, amely csak arra jogosítja fel a közgyűlést, hogy valamely kérdés megvizsgálását ajánlja, csak akkor volna értékes, ha meg volna mondva az is, miként kell a területi változásoknak végbemenniük úgy, hogy általuk a nemzetközi rend meg ne zavartassák. Fauchille szerint a Népszövetségnek a 19. cikkben körvonalazott joga csak fakultatív és azzal csak nagyon kivételesen lehet élni, különben a nemzetközi állandóság szenvedne sérelmet és a szerződések tiszteletben tartása illuzóriussá válna. Hall a Paktumnak a háborúk elkerülését célzó intézkedéseiről, — amelyek sorában a 19. cikket, valószínűleg, mert ezt jelentéktelennek tartja, még csak fel sem említi, — azt mondja, hogy nem szabad túlsókat remélni tőlük. Mengele Ferenc szerint a 19. cikk hibája, hogy „igen tág és a kikényszeríthetőséget nélkülözi“. Legjellemzőbb azonban az, hogy a legtöbb nemzetközi jogi író oly kevés fontosságot tulajdonít ennek a cikknek, hogy azt a háború mellőzését célzó intézkedések sorában meg sem említi.

Eddig egyetlen eset fordult elő, amelyben egy a Népszövetséghez tartozó állam a 19. szakasz alapján kívánságokkal lépett fel. Bolívia 1920 november 20-án ezen az úton akarta elérni a Chilével 1904-ben kötött szerződés revízióját, mely két tartományt Chilének juttatott. A Népszövetség 1921 évi közgyűlése ezt a felszólítást, kihasználva annak nem szerencsés fogalmazását, elhárította azzal az indoklással, hogy a közgyűlés nem módosíthat semmiféle szerződést, az ily indécések módosítása a szerződő államok dolga. Bolívia képviselő jelentette ugyan, hogy a Népszövetség a bolíviai kormány ki

túlságosan betűszerint értelmezte, mm a kormány a 19. cikk alkalmazására gondolt, de minthogy a chilei kormány hajlandónak nyilatkozott közvetlen tárgyalásokra, a maga részéről is lemondott akciója folytatásáról és elfogadta ezt a döntést. A vitát magát végül az Egyesült-Államok elnöke, mint választott bíró, döntötte el.

Nem szenved kétséget, hogy a 19. cikk igen kevés reményt nyújt a békerevízióra. A Népszövetség csak ajánlhatja valamely területi kérdés megvizsgálását, de nem írhatja azt kötelezően elő, amint ezt a magyar békedelegáció annak idején kívánta. Ha az illető állam az ajánlást visszautasítja, — az ügy el van intézve, a nélkül, hogy történék valami. Ezenfelül csak megvizsgálást ajánl, — minden államnak joga van tehát arra az álláspontra helyezkednie, hogy megvizsgálta ugyan a kérdést, de nem lát okot arra, hogy azzal tovább is foglalkozzék. Ilyformán azt a kérdést, hogy valamely szerződéses intézkedés által veszélyeztetve maradjon-e a világ békéje vagy nem, különösképpen az érdekelt állam fogja végeredményben eldönteni, nem pedig, amint ez észszerű volna, a Népszövetség maga. Abban a banális igazságban mindenki egyetért, hogy a mai határokat végtelen időig megörökíteni nem lehet, de sehol sem található a legcsekélyebb útmutatás sem akár arra nézve, hogy mikor van szükség területi változtatásokra, akár arra nézve, hogy azok miként vitessenek keresztül. Már pedig addig, amíg erre nézve határozott intézkedések nincsenek érvényben, hiába beszélünk arról, hogy a nemzetközi életet az erőszak alapjáról el kell vonni és jogi alapra kell helyezni. A szankció kérdése a 19. cikk szövegezése mellett fel sem merül, mert ahol a nemzetek közössége akaratot sem nyilváníthat, nem kell gondolkodni azon, hogy ezt az akaratot miként akarja érvényesíteni.

Ehhez még egy más körülmény is járul. A Népszövetség alkotmányának magyarázói eltérő nézetben vannak a tekintetben, hogy a közgyűlés ama határozata, amellyel valamely elavult szerződés vagy tarthatatlanná vált állapot megvizsgálását ajánlja, egyhangúlag hozandó-e meg, vagy szótöbbséggel. A Schücking—Wehberg-féle kommentár szerint az egyhangúság nem szükséges, mert a közgyűlés határozatának „csak óhaj jellege van“; sőt szerinte ily esetekben annak az államnak, amelyhez a felszólítás intéztetik, szavazati joga nincsen. Ehhez a felfogáshoz csatlakozott Freytagh-Loringhoven, Goellner Aladár és Mengele Ferenc is, aki e kérdésre vonatkozó, egyébként is igen értékes fejtegetéseiben helyesen utal a Népszövetség ama gyakorlatára, amely szerint ajánlásokat és felhívásokat a közgyűlés szótöbbséggel is kimondhat. De vannak, akik az ellenkező nézetet vallják. Ezekhez tartozik nemcsak a francia Fauchille, aki nemzetközi jogi magyarázataiba erős francia sovén szellemet visz bele, de Schmitt bonni egyetemi tanár is, aki arra utal, hogy ha a 19. cikk alapján csak kívánságot is lehet ugyan nyilvánítani, az ily kívánság kinyilatkoztatására irányuló határozat mégis valóságos döntésen alapszik, amelyhez a Paktum 5. cikke alapján egyhangúság szükséges. Ha a Népszövetség az utóbbi álláspontra helyezkednék, akkor a 19. cikk igénybevétele aligha lesz valaha is eredményes, még akkor sem, ha alkalmaztatnék az az általános szabály, hogy az érdekelt fél ilyenkor nem szavazhat.

Az előadottak alapján világos, hogy a Népszövetség Egyességokmányának rendelkezései nagyon kevés alapot nyújtanak a béke revíziójára irányuló akció megindítására. Ha a Népszövetség közgyűlésén tétetnék ily irányú indítvány, nem valószínű, hogy a tagállamok többsége a mai világpolitikai helyzetben ezt elfogadná. Ha mégis elfogadná, akkor az az állam, vagy azok az államok, amelyek ellen ez a határozat irányul, semmivel sem kényszeríthetők arra, hogy ennek a határozatnak eleget tegyenek. Ha mégis eleget tennének neki, a határozat csak arra kötelezné őket, hogy az illető kérdést megvizsgálják és tanulmányozzák és mi sem akadályozza, hogy azután ragaszkodjanak a jelenlegi határok fenntartásához. Sőt, ha még tárgyalásba is bocsátkoznának velünk, mi sem volna könnyebb, mint ezeknek a tárgyalásoknak zátonyra juttatása.

A határoknak megváltoztatása a Népszövetség Egyességokmányának 19. cikke alapján ily körülmények között jóformán csak abban az esetben kecsegtetne kilátással, ha Magyarország és valamely más állam között megállapodás létesülne bizonyos határoknak megváltoztatására. Azt lehet ugyan mondani, hogy amennyiben valamely állam egyetértene azzal, hogy bizonyos területeket átengedjen, — ami a történelemben vajmi ritka eset — nincsen szükség Népszövetségre, mert akkor ez az átengedés a közvetlen megállapodás alapján végbemehet. A gyakorlatban azonban a Népszövetségnek a 19. cikkben körülvezetett ténykedése minden ingatlansága dacára mégis bizonyos körülmények között hasznos lehet. Elképzelhető ugyanis, hogy valamely államban vannak egyes felelősségük tudatától áthatott férfiak, akik tényleg érzik annak szükségét, hogy a világ békéjének megóvására, de talán saját jövő biztonságuk érdekeiben is bizonyos területi engedményeket tegyenek. De ilyenkor is mindig igen nehéz lesz az ilyen szándéknak az illető ország közvéleménye által való elfogadtatása. Ebben az esetben megkönnyítheti az engedékenységre hajlandó államférfiak feladatát, ha a Népszövetség erkölcsi súlyára és tekintélyére hivatkozhatnak, de ezen túlmenő gyakorlati jelentősége a 19. cikknek alig van.

Fenn kell tartanunk azt a reményt, hogy a jövőben meg fog szilárdulni az a még igen gyenge alap, amelyet a Népszövetség alkotmánya a szerződések revíziójára nyújt. Nem lehet kétség abban, hogy a jövőbeni nemzetközi jogfejlődésnek kardinális kérdése éppen az a probléma, miként lehet biztosítani azoknak az elavult vagy a béke fenntartásának érdekével egyébként össze nem egyeztethető állapotoknak békés úton való módosítását, amelyeknek megváltoztatása az eddigi történelmi fejlődés tanúsága szerint minden esetben csak háborúk útján volt lehetséges. Csak ha ez a probléma megoldást fog nyerni, ami a 19. cikk tartalmának fejlesztése és kibővítése útján is elkövetkezhet, beszélhetünk annak lehetőségéről, hogy a nemzetközi élet is hasonló jogi alapra helyezhető, mint amilyen a polgári élet van most már évszázadok óta berendezve.

MUSSOLINI TÖBBTERMELÉSI POLITIKÁJA.

MUSSOLINI minden ténykedését, alkotását jellemzi a világosság, a tisztánlátás és az eszközöknek helyes megválasztása. Mint ahogy a szűzföld bő termést ad és a rája fordított gondot gazdagon visszafizeti, úgy az egyszerű falusi embertől született Mussolininak az agyon nem tanult ősei által ki nem élt agya a legkisebb benyomást is megrögzíti, minden helyzetről azonnal tiszta képet alkot és tüstént kiválasztja, sugalmazza a legjobb utat és módot a cél elérésére.

Ezt az ítéletet vonhatjuk le akkor is, ha megvizsgáljuk Mussolininek többtermelést parancsoló és organizáló politikáját, amelyet a helyzetnek éles szemmel való felismerése és a legcélravezetőbb eszközöknek a megválasztása jellemez. Mussolini mint miniszterelnök olyan mezőgazdasági politikát inaugurált, amely sok hivatásos mezőgazda földnevelésügyi miniszter díszére válhat.

Amikor Mussolini tisztába jött azzal a ténnyel, hogy Olaszország kereskedelmi mérlegének nyolcmilliárd lírányi passzivitásából négy milliárd lírányi passzivitást a gabonaneműek behozatala okozza, mert az ország ötvenmillió métermázsza gabonatermése nem elég és még vagy 25 millió métermázsza gabonabehozatalra szorul, elhatározta* hogy Olaszországot szívós, céltudatos, kemény munkával át kell alakítani agrárországgá.

Rögtön tisztán látta az utat is, amelyet követnie kell. A 25 millió métermázsza gabonabehozatal csökkentésére két lehetőség van. Az egyik: a már művelés alatt álló területek termelését intenzív, belterjes gazdálkodással emelni; a másik: a még kihasználatlanul heverő területeket művelésre alkalmassá tenni, hogy azután azokon is belterjes gazdálkodást lehessen folytatni.

Eddig Olaszországban átlagban hektáronként 9.5 métermázsza gabonát termeltek, holott modern gazdálkodás mellett el lehet érni 15 métermázsza termést is. Olaszországnak a területe 31,141.000 hektár, ebből átlagban 4,800.000 hektáryi területen folyik évente szemtermelés. Ha tekintetbe vesszük, hogy Olaszországnak 9 millió hektáryi maláriás, mocsaras, lápos, minimálisan kultúrált területe van, amelyből rendszeres munkával 2,385.000 hektáryi területet a mocsarak lecsapolásával, a nádasok kiirtásával, csatornázási műveletekkel elsőrendű termelő földdé lehetne átalakítani, világosan igazolódik Mussolininek az a számítása, hogy Olaszországban adva van a lehetőség a saját élelmezésére szükséges gabonának a hazai földből való előteremtésére.

A belterjes gazdálkodás elterjesztéséhez három tényező szükséges:

nevelés, hitel és szövetkezetek. S ezt a három tényezőt Mussolini is azonnal felismerte s kormányfői hatalmánál fogva ezeket Olaszország mezőgazdaságának fellendítése érdekében alkalmazta.

Az ELSŐ tényező a nevelés. Mussolini tisztában volt azzal, hogy vétek számba menne csak földet osztani s azután az új gazdára bízni, hogy évek hosszú során át való kísérletezés után saját kárán tanulva jöjjön rá a helyes és modern termelésre. A mai nehéz időkben ez pocsékolás számba menne. A negyvenmillió olasz nem engedi meg, hogy tapasztalatlan emberek kísérletezzenek a nemzet legdrágább, legszentebb kincsével, a földdel. Mielőbb értelmes, modern gazdákat kell nevelni s ezt a gyors nevelő munkát Mussolini a következőképpen organizálta meg.

Először is 1925 július 4-én törvényes úton megalakította az Állandó Gabonabizottságot. Ennek az Állandó Gabonabizottságnak Mussolini maga lett az elnöke, Belluzzo nemzetgazdasági miniszter pedig az alelnöke. A bizottság kilenc tagja Olaszország mezőgazdáinak a legjavából került ki. A törvény alapján az Állandó Gabonabizottság feladata tanulmányozni azt a kérdést, hogyan lehetne az ország gabonatermelését lényegesen emelni. Javaslatokkal kell járulnia a kormány elé, amelyek a termés emelését célozzák. Rendelkezésre állanak az összes állami mezőgazdasági szervek, iskolák, agrár szindikátusok. Ezen Állandó Gabonabizottság alatt állanak azonkívül a megyei gabonabizottságok, amelyek megyénként tanulmányozzák a gabonatermelés emelhetésének a módosait, ők írják elő az egész megye részére a termelés ütemét, irányítják a gazdákat, propagandát fejtenek ki az iskolákban, gazdakörökben. Ezeknek a tanácsadó szerveknek azonban szükségük van végrehajtó, tanító szervekre is. Erről gondoskodott egy további, 1925 év július 29-én kelt törvény. Ez a törvény teremtette meg a gabonacsata vezérkarát. Egy csapásra körülbelül 680-ra emelte a mezőgazdasági vándortanszékek számát, amelyek mellett 848 főiskolai képzettségű, széles látókörű, modern gondolkodású gazda nyert alkalmazást. Bennük 848 vezérkari tisztre tett szert az Állandó Gabonabizottság, akik sikra szálltak a gabonacsata győzelmi pálmájáért. Ennek a vezérkarnak a fenntartására az állam és az egyes megyék összesen 23,600.000 lírát fordítanak, ez azonban egy oly befektetés, amely bőségesen megtérül az államnak. Ezeknek a vándortanszékek vezetőinek kötelességévé tette Mussolini, hogy minden egyes község mellé állítsanak fel egy egyhektáros mintaterületet. Az 1925/26 évben 9.000 mintaterületet állítottak fel 9 ezer község mellett, amelyeken a község gazdáinak okulására folyt a modern gazdálkodás. Ott látják a gazdák, hogyan kell gazdálkodni úgy, hogy ennek fokozottabb terméshozam legyen az eredménye. A fent említett 848 vezérkari tiszt sorbajárta a gazdákat, adott nekik szakszerű oktatást, tanácsot. Felvilágosítást adott a műtrágya alkalmazására vonatkozóan, ismertette a modern mezőgazdasági eszközöket. Szervezett a faluban szövetkezeteket, hogy a gyöngék összeállva nagyobb eredményeket érthessenek el. Ezekben a képzett vándorkatedra-vezetőkben a gazdák könyvet kaptak a kezükbe,

könyvet) amelyet nem kell olvasni, könyvet, amely a kérdésekre azonnal megadja a választ, könyvet, amely buzdít, amely serkent, amely cselekvésre indít. A gazdának nem kellett kémiát tanulnia, a katedravezetőtől megtudta, hogy földje mily műtrágyára szorul, a gazdának nem kellett talajismereti tanulmányokat folytatni, kész utasítást kapott az állandó gabonabizottság vezérkari tisztjétől.

Mindezzel azonban még nem volt kész a gabonaháború organizálása. Mussolini öt nagy magnemesítő állomás felállítására adta meg az impulzust. Kimondotta ugyanis, hogy mindazoknak a konzorciumoknak befektetési költségéhez, gépvásárlásaikhoz ötven százalék erejéig hozzájárul, amelyek legalább is kétezer métermázsra nemesített mag termelését és szétosztását vállalják. Ezeknek a fedezésére a Nemzetgazdasági Minisztérium által megszavazott évi hárommillió lírás alap rendelkezésre áll.

A földek műveléséhez azonban gépek is kellene. Erre is talált Mussolini megoldást. Kimondotta, hogy mindazoknak a konzorciumoknak, amelyek gépeket vásárolnak, hogy azzal bizonyos környékek földjeit feltörjék, felszántásuk, fizet az állam 75 lírát minden egyes 20 centiméter mélységig felszántott egy hektáryi terület után s 150 lírát, ha a felszántás elérte a 30 centiméter mélységet. Egy másik törvény igyekezett a villamosságnak a mezőgazdaságban való minél nagyobb felhasználását célozni. A gazda 10 centesimi állami hozzájárulást élvezhet minden egyes kilowattóra fogyasztás után, ha azt mezőgazdasági üzemenben használta fel.

Az Állandó Gabonabizottság tisztában volt azzal is, hogy bizonyos pszichológiai motívumoknak is nagy szerepük lehet a mezőgazdasági termelés emelésének az elérésében. Mindenkinek jól esik az elismerés, a biztatás, a dicséret, a kitüntetés, jól esik ez a gazdának is. Sőt talán fokozott mértékben esik jól éppen neki, ha észreveszi, hogy valamely istenhátamögötti faluban folytatott életéről még a fővárosban is tudomást szereznek, sőt maga Mussolini sajátkezűleg fogja neki átadni az elismerő oklevelet* ha jól gazdálkodik s eredményeket tud felmutatni. Ily meggondolások mellett állított be a kormány kétmillió lírát az évi költségvetésbe azoknak a gazdáknak a jutalmazására, akik a legnagyobb terméseredményt tudják földjükön elérni, akik a legszebb kalászokat termelik. Az 1928/29 évi gabonakampányra Mussolini a következőképpen írta elő a gabonaversenyt. A verseny két részre oszlik: megyei versenyre és országos versenyre. Minden megyében (provincia) külön versenyeznek a nagybirtokosok, külön a közép- és külön a kisbirtokosok, gazdák. Az országos versenyen azután csak az egyes megyék három nyertese vesz részt. Minden egyes megye köteles falragaszokon ismertetni a verseny feltételeit. A zsűrinek a díjak megítélésénél figyelembe kell vennie különösen azt, vajjon a versenyző sorosvetést alkalmazott-e vagy sem, mennyi műtrágyát használt fel hektáronként, alkalmazott-e elektromos erőt, használt-e modem gépeket, mily mélységig szántotta fel a földjét, vajjon nemesített magvakat használt-e a vetésnél \$ végül milyen személyes gondot fordított a gazdaság vezetésére. A múlt évi verseny nyertesei csak akkor részesülhetnek újabb jutalomban, ha kimutatják, hogy a tavalyi terméseredményt az év folyamán meg

tudták javítani. A gazdák által felhozott adatokat az egyes vándortan-
székek vezetői ellenőrzik s egyben ők szervezik meg magát a versenyt
is. Minden gazda, aki részt akar venni a versenyben, idejében jelent-
kezik s ugyanakkor kitölt egy kérdőívet, amely a fentebbi kritériumokra
terjeszkedik ki.

Nem lesz érdektelen ezek után néhány számadatot látni, amelyből
kítűnik, milyen eredménnyel járt a gabonaháború.

1916-tól 1921-ig átlagban 4,760.000 hektáron folyt a gabona-
termelés, amely 49,272.000 métermázsza átlagos gabonatermést ered-
ményezett. 1926-ban szemtermelést 4,915.000 hektáryi területen
folytattak s ezen a területen 1926-ban 60,500.000 métermázsza termés-
eredményt értek el. Ez az eredmény hektáronként 14.2 métermázsának
felel meg, ami igen nagy haladást jelent az előző évek termés-
átlagával szemben. Az 1927 év időjárás szempontjából a lehető leg-
rosszabb évek közé tartozott s még e mellett is az előző rossz évek ter-
méseredményével szemben haladás mutatható ki. Az 1928 év lesz a
második év, amelyben a gabonaháború eredményeit tanulmány tár-
gyává fogják tenni.

A TÖBBTERMELÉS biztos kézzel való s alapos terjesztéséhez azon-
ban, amint mondtuk már, hitel is kell. Mussolini 1927 év július 29-én
lepte meg a gazdatársadalmat egy új világos, rövid, de nagy horderejű
mezőgazdasági hiteltörvénnyel, amely az eddig érvényből levő törvény-
hozást megsemmisítette s 26 egyszerű, világos szakaszban új alapokra
helyezte a mezőgazdasági hiteltörvényhozást (1.509. számú olasz
királyi törvény).

Ez a törvény az eddigi hármassal szemben a mezőgazda-
sági hitelt csak két nagy kategóriára osztotta fel: üzemi hitelre és
beruházási hitelre. Az üzemi hitel alatt értendők mindazok a hitel-
műveletek, amelyek a termelés lefolytathatását, mezőgazdasági eszközök,
gépek, igás- és háziállatok vételét segítik elő, ugyancsak idetartoznak
kölcsonök, amelyeket a termékek eladásának megkönnyítésére, a ter-
mékek ipari feldolgozására, közös alapon történő termésértékesítésre
nyújt a bank. Ezzel szemben a beruházási hitel lehetővé akar tenni
nagyobb szabású befektetéseket, üzemi átalakításokat, az egyik terme-
lési ágról egy másikra való áttérést, gazdasági és lakóházak építését,
csatornázást, elektromos üzem bevezetését, mezőgazdasági termékeknek
nagyobb szabású ipari, gyárszerű feldolgozását stb.

Az előbbi hitelnek, a mezőgazdasági üzemi hitelnek a lebonyolí-
tására Mussolini törvényében tíz nagy intézetet állított a mezőgazdaság
szolgálatába, a beruházási hitelnek a lebonyolítására pedig megalapí-
totta a Consorzio Nazionale per il credito di miglioramento: a Beruhá-
zási Hitelek Nemzed Konzorciumát. Ez utóbbi az idén alakult meg,
mégpedig 53 intézetek a részvényjegyzése útján, amelyek összesen
250 millió líra alaptőkét jegyezték. Nagy részük vidéki takarékpénztár,
amelyek mint fiókok fognak a Konzorcium tevékenységében részt-
venni. Ugyanakkor a törvény jogot adott a Konzorciumnak, hogy alap-
tőkéjének tízszereséig zálogleveleket bocsáthat ki s így újabb 2 milliárd
500 millió lírányi tőke fog az intézet rendelkezésére állani. A kormány

legújabb jelentése szerint (1928 május 25) az Intézethez 100 millió líra kölsemért fordultak a mezőgazdák.

Lássuk, mily jelentőséggel bírnak a mezőgazdasági üzemi hitel lebonyolítására felállított intézetek. A törvény 14. pontja felsorolja, illetőleg elrendeli a következő tíz intézetnek a mezőgazdasági hitel szolgáltatába való állítását

1. A három velencei tartomány hiteligényeinek ellátásává! megbízta a Velencei Központi Agrár Hitelintézetet. Ez az intézet még 1919-ben alakult meg s azóta igen áldásdús tevékenységet fejtett ki. Ez a legmodernebbül szervezett és vezetett agrárhitelintézete Olaszországnak. Megalakulása óta 1927 január i-ig 573,604.000 líra hitét nyújtott a körzetéhez tartozó gazdáknak. Ebből az összegből magvagnak a vételéhez, műtrágya beszerzéséhez 68 millió líra hitét adott, állatok vásárlásához 52 millió lírát, gépek beszerzéséhez 32 millió lírát, szántáshoz, a föld megműveléséhez, feltöréséhez 32 millió lírát. Támogatta a cukorrépa, a dohánytermelést, közreműködött gabonarakarok, szilosok megalakításában, s mindennemű iniciatívához segítőkészen nyújtott, amelyek a mezőgazdasági termékek értékesítését, avagy azok feldolgozását célozták. Eredetileg ennék az intézetnek az alapításában 97 bank, takarékpénztár, agrárkonzorcium, hitelszövetkezet vett részt, amelyek összesen 48 millió líra alaptőkét jegyeztek. Ehhez járult az államnak 6 millió lírával való részesedése. Az intézet működését támogatják a részvényjegyző intézetek is, amelyek, mint autonóm fiókok működnek.

2. A lombardiai gazdák hiteligényeinek a kielégítésére egy milánói Központ fog megalakulni lombardiai takarékpénztárak bevonásával.

3. Torinóban megalakult a piemonti tartomány Agrárhitel Intézete 28 takarékpénztárnak a közreműködésével. Ezek együttesen 50 millió líra alaptőkét jegyeztek. Az intézet elkezdte már a működését.

4. A liguriai tartomány részére még 1912-ben kreáltak egy intézetet, amelynek működését megerősítik, de magát az intézetet a velencei intézet mintájára átszervezik.

5. Emília és Romagna tartományok részére egy bolognai Agrárhitelközpont felállítását rendelte el a törvény, amely idén már szintén megalakult 18,000.000 líra alaptőkével. A jegyzésben hat intézet vett részt, amelyek mint autonóm fiókok fogják a Központ munkáját támogatni és elősegíteni.

6. Firenzében megalakult időközben a toscanai tartomány részére előírt Központi Agrárhitelintézet. Tizenhárom pénzüzet összesen 50 millió líra alaptőkét hozott össze s ugyanakkor saját tőkéjükkel \$ betétjeikkel is a mezőgazdasági hitelt fogják szolgálni.

7. Hasonlóképpen ötvenmillió líra alaptőkével szervezték meg a Rómában székelő Agrárhitel Központot is, amely a laciumi tartomány mezőgazdasági hiteligenyeit lesz hivatva kielégíteni.

8. Dél-Olaszország mezőgazdasági életének az irányítását a Nápolyban székelő volt állami jegybank, a Banco di Napoli kapta meg, amelynek alaptőkéje 1.200 millió líra s körülbelül másfélmilliárd betét felett is rendelkezik ugyanakkor.

9. Szicília szigetének sorsát a Palermóban székelő volt harmadik

jegybankra, a Banco di Sicilia-ra bízta. Ez a pénzügyintézet is, mint a Banco di Napoli, csaknem két és félmilliárd lírányi vagyonnal rendelkezik. Végül a

10. agrárhitelintézetet Szardínia szigetén állította fel a törvény, amely a sassari és cagliari takarékpénztárak fúziója folytán alakult meg. Ennek az intézetnek a rendelkezésére circa 12 millió lírányi tőke áll.

Ha tekintetbe vesszük azonban azt a tény, hogy a fentemlített központok megalakításában Olaszország takarékpénztárai vettek részt, amelyeknek összalaptőkük 1.100 millió líra s a náluk elhelyezett betétek 14 milliárd Érára rúgnak, akkor tisztán áll előttünk az a kép, hogy Olaszország mezőgazdasága jelenleg körülbelül 20 milliárd líra vagyonra támaszkodhat s abból bőséges hitelt meríthet. A leghihetlenebb az egész vonalon az, hogy pénz van bőven, de a gazdák még nem szokták meg a más pénzével való spekulációt, nem értenek a hitel felhasználásához, húzódoznak tőle. Eddig a gazda csak akkor fektetett be, ha volt fölösleges pénze, arra nem gondolt, hogy kalkulálásba másnak a pénzét is belevonhatja. Itt újra a mezőgazdasági vándorkatedrák vezetőinek lesz a feladata a gazda mentalitását átalakítani, őt a hitel felhasználásának előnyeiről tájékoztatni.

A TÖBBTERMELÉS sikeres organizálásának a harmadik tényezője a szövetkezet. A szövetkezetek útján a gyöngye erőhöz kap, amit egy nem tud elérni, azt összefogással a szövetkezet útján el lehet érni, amit egynek nem rentábilis beszerezni, azt többeknek, egy egész községnek igenis érdemes beszerezni. Mussolini gazdasági vezérkara tisztában van a szövetkezetek nagy hivatásával s ha nem lett volna tisztában, Mussolini számos beszéde nyomán, amelyekben hangsúlyozta a szövetkezetek nagy nemzeti hivatását, kialakulhatott volna bennük egy világos kép a szövetkezetek hivatásáról. Erre azonban nem volt szükség. A fürge vezérkar a szükség szerint hol termelő szövetkezeteket szervezett meg, hol közös értékesítő szövetkezeteket, hol szövetkezetek alapon vették meg a gépeiket, szerezték be a szükséges műtrágyát. Mussolini azonban még erősebben kívánta alátámasztani a vándorkatedrák vezetőinek ebbeli tevékenységét. A szövetkezetek részére egy központot állított fel, amelynek kétmillió lírát szavazott meg a kormány s amelyből most már rendszeresebben folyik a szövetkezeteket szervező, ellenőrző munka. A római „Ente Nazionale per le Cooperative“ vette a kezébe a szövetkezetek terjesztésének a kérdését, ott szerkesztenek részükre folyóiratot, hogy az egész mozgalom egyöntetű irányítást kapjon, ott adnak ki szövetkezeti könyveket, onnét kapnak tanácsokat nehézségeikre, megoldhatatlannak látszó problémáikra. A központ munkája nem maradt eredmény nélkül, alája ma 3.180 fogyasztási szövetkezet, 1.274 termelő- és munkaszövetkezet, 954 agrárszövetkezet, 350 földbérlet és földmunkás szövetkezet, 90 bortermelő és borpince szövetkezet, 37 tejtermelő szövetkezet, 660 mezőgazdasági biztosítási szövetkezet tartozik. Van azonkívül az országban 3.300 hitelszövetkezet, amelyek egy külön központhoz sorakoznak. A szövetkezeteknek szükségük van azonban anyagi támo-

gátásra is, hogy jobban megerősödhesse és ezért Mussolini 1927-ben újjászervezte és bőséges tőkével ellátta a szövetkezetek eddigi szerény bankját és csinált belőle egy 225 millió líra alaptőke felett rendelkező hatalmas bankot, a Banca Nazionale per il Lavoro e per la Cooperazione-t, a szövetkezetek központi bankját. A 225 millió lírányi tőkét mind az állam adta a szövetkezetek részére, hogy abból fogyasztási, mezőgazdasági, értékesítő és termelő szövetkezetek hitelt meríthessenek. Az új intézet az idén nagyszámú fiókot is nyitott Olaszország fontosabb központjaiban, hogy azok közelebbi kontaktusba jussanak az egyes vidékek szövetkezeti életévé.

MUSSOLINI többtermelési politikájáról beszámoló tanulmány nem volna teljes, ha nem világítana rá Mussolininek arra a nagy, anyagi áldozatok elől meg nem hátráló munkájára, amellyel ő Olaszország határain belül akar erős küzdelem árán újabb és újabb területeket az olasz mezőgazdaság szolgálatába állítani. Egy 1923 évi fasiszta törvény összeírta mindazokat a területeket, amelyeken semminemű kultúráját nem volt, amelyeken maláriát okozó mocsarak, lápok húzódtak meg, amelyeket a ráncba nem szedett folyók és patakok állandóan veszélyeztettek, úgyhogy ott komoly gazdálkodásra gondolni nem lehetett. Ennek a területnek összterjedelme 2,383.000 hektár. Mussolini kimondotta ennek a területnek a sorsát. Az állam, a megye és az érdekelt birtokosok közös erőfeszítése mellett át kell alakítani ezeket a területeket termőföldekké. Nem sok buzdítás kellett, a nemzet azonnal munkához látott. Százával alakultak meg Termelési Konzorciumok, amelyek hozzáfogtak a munkához és az ige hamarosan testet öltött. Jelenleg a fenti területről 1,226.949 hektáryi területen végbement a telkesítés és ma már ott modern gazdasági élet folyik, új tanyák, új mezőgazdasági házak nőttek ki a földből. További 568.196 hektáryi területnek a megmentése most történik és még csak 589.858 hektáryi terület vár rendezést. Eddig az állam 2 milliárd 740 millió lírát fordított a mocsarak kiszáradására, a lápok eltüntetésére csatormázására. A fenti 2.383.000 hektáryi területnek a teljes rendbehozatala és használhatóvá tétele összesen 5 milliárd 650 millió lírányit fog igényelni, amelyből az állam $\frac{7}{10}$ a megye $\frac{7}{10}$ és az érdekelt földbirtokosok $\frac{2}{10}$ erejéig veszik ki a részüket.

Egy 1924 év május 18-i törvény tovább megy, még a sziklás, kopár, terméketlen hegyhátakat is meg akarja menteni és azokat is a nemzeti termelés szolgálatába akarja állítani. Ezzel az akcióval további 225.000 hektáryi területet lehet majd visszaszerezni a mezőgazdaság részére. E téren is már épületes eredményekkel dicsekedhetik a fasiszta akarat és a fasiszta államépítő, organizáló munka. Még néhány évi szívós munka és Olaszország saját maga fogja megtermelni a szükséges gabonát.

A NEMZETEK SZÖVETSÉGÉNEK GAZDASÁGI KONFERENCIÁJA 1928 MÁJUSÁBAN.

A VILÁGHÁBORÚT gazdasági háború követte, amint ezt a franciák előre bejelentették a béketárgyalások alkalmával. E gazdasági háborúnak csak veszesei voltak. A központi hatalmakat a terület-rablások és a jóvátétel tették tönkre, a győzteseket pedig magával rántotta a német, osztrák és magyar pénz összeomlása. Franciaországban a frank romlott le, Angliában pedig a kereskedelempolitika és a nemzeti termelés. A szénválság következtéből másfélmillióra nőtt a szigetországban a munkanélküliek száma. Az angol ipart tönkretette a német verseny, amely a márka zuhanása folyton túlalacsony termelési költségekkel dolgozott. Ha igaz az, hogy a szabadkereskedő Cobden és a védővamos Chamberlain¹ „még a síron túl is küzdenek egymással“, akkor a legutolsó években ez a harc nagyon változatosá vált. A háborúban Cobden győzött, a béke embere, hiszen sikerült tönkretenni Németországot, az angol iparnak 1914-ben legveszedelmesebb konkurensét. A békekötéskor viszont a védővamos Chamberlain, az imperialista kerekedett felül: a márka összeomlása folytán a szabadkereskedő Anglia kénytelen volt védővámokat és forgalmi tilalmakat bevezetni. Ez a paradoxon egymagában kimutatja a világ-gazdaság jelenlegi beteg voltát, amit még betegebbé tesz az Egyesült-Államok túlzó védővamos politikája és az utódállamok balkanizált gazdasági módszerei.

Pedig a világ-gazdaságban a nemzetek egymásra vannak utalva. Egyiknek romlása a másikat vonja maga után. A béketárgyalásokon a győztesek nem gondoltak erre; a bekövetkezett események annál súlyosabb figyelmeztetést tartalmaztak. Európa termelése és kereskedelmi forgalma katasztrófálisan visszaesett. Az óvilág elveszítette gazdasági és politikai hegemoniájának nagyrészét. Ezek a jelenségek végül is arra indították a győztes államok vezetőit, hogy a gazdasági harc helyett a gazdasági megegyezés útjait keressék. A Nemzetek Szövetsége útján 1927 májusában méreteiben rendkívül nagy konferenciára hívták össze az összes államok gazdasági vezetőit. Ez az úgynevezett „világ-gazdasági konferencia“ tehát tulajdonképpen gazdasági békekonferencia volt, nem a kormányok, hanem az egyes nemzeti társadalmak gazdasági reprezentánsai között. Határozatai éppen ezért nem is bírtak kötelező erővel, hanem csak ajánlásokat, tanácsokat tartalmaztak a kormányok és a Nemzetek Szövetségének Tanácsa számára.

¹ A mostani külügyminiszter apja.

A konferencia kezdeményezői, a franciák és az angolok, az itt vázolt ideális célok mellett persze a saját nemzed érdekeik megvalósítását is várták az 1927-i májusi összejöveteltől. A békeszerződések folytán a francia ipar rendkívül megerősödve került ki a nagy világrázkódtatásból. Amint ezt Loucheur (nagyiparos és volt miniszter) 1927-ben nyíltan beismerte, Franciaország számára a nemzetközi kartelmegegyezések kínálkoztak legjobb eszközül arra, hogy biztosítsák a francia kivitel számára a piacokat ugyanakkor, midőn Párizsban a legerősebb védővámokat készítették elő. A francia nehéziparnak már éveikkel előbb sikerült bizonyos téren biztosítania a kiviteli piacokat: a nemzetközi acélegyesülés révén, melyben a piacra vihető kvóták a franciák számára igen előnyösen, a németek számára viszont eléggé hátrányosan vannak megszabva. A világgazdasági konferencia lett volna hivatva arra, hogy a nemzetközi kartelkérdés megfelelő rendezése révén a francia ipar számára új kiviteli lehetőségeket teremtsen.

Az angol álláspontot viszont azt Szabta meg, hogy az angol ipar messze elmaradt a kontinentális és az északamerikai termelés mögött a szervezkedés, a kartelálás szempontjából. Nemzetközi kartelek további kiépítése útján tehát az angol kivitel elősegitem nem, legfeljebb akadályozni lehetett volna. Anglia érdeke nem a kartelkérdés rendezése, hanem a külállamok vámtarifáinak leszállítása volt.

A világgazdasági konferencia az angol álláspont számára eredményt, a franciák számára eredménytelenséget hozott. A kartelkérdésben nem sikerült érdemleges határozatra jutni, a konferencia ezzel szemben a legnyomatékosabban ajánlotta az egyes kormányoknak a vámok leszállítását, tekintve, hogy szerinte ellenkező esetben Európa gazdasági javulását várni nem lehet.

A világgazdasági konferenciának ezt az ajánlását sok ország megfogadta, így Csonka-Magyarország is. 1927 év májusától fogva három olyan kereskedelmi szerződéses megállapodást kötöttünk, mely vámjainkat további nagy mértékben szállította le: a magyar-cseh, a magyar-osztrák és a magyar-egyiptomi megállapodásokat, ezek közül a cseh szerződés sok árucikkre 50% redukción jelentett autonóm vámtételeinkből. Jelenleg az államok egész sorával folynak kereskedelmi tárgyalásaink, melyek előreláthatólag szintén további nagy vámcskökkentéseket fognak eredményezni, így Olaszországgal, Svédországgal, Észtországgal, Japánnal stb.

Ugyanakkor azonban azt a szomorú jelenséget tapasztalhatjuk, hogy a világgazdasági konferencia ajánlásainak ellenére az államok egész sora egyre magasabbra emeli a vámjait. Első volt e téren Csehország, mely új vámtarifájával a legkíméletlenebb agrárprotekcionista politika terére lépett. Hasonló agrárelzárkózást látunk Ausztriában és Németországban is. Közvetlenül a világgazdasági konferencia után emelte a vámjait Franciaország, azóta pedig ismételten Lengyelország.

A világgazdasági konferencia határozatainak egyik konkrét eredménye volt az 1927 novemberére Genfben összehívott diplomáciai értekezlet a forgalmi tilalmak megszüntetése tárgyában. A nemzetközi árucserének ugyanis a magas védővámokon kívül igen nagy akadálya az, hogy a különböző államok forgalmi tilalmakat vetettek ki egyes

árucikkekre, azaz; teljesen letiltották azoknak be-, illetőleg kivitelét, így kiviteli tilalom áll fenn jelenleg a legtöbb kelet- és középeurópai államban a nyersbőrökre, csontokra, ócskavasra stb. Az 1927 novemberében Genfben összeült konferencia oly egyezménytervezetet dolgozott ki, amely szerint a szerződő államok megszüntetnek minden forgalmi tilalmat és korlátozást hat hónappal az egyezmény életbelépése után. Csonka-Magyarország képviselője számára nem volt nehéz a hozzájárulás ehhez az egyezménytervezethez, tekintve, hogy nálunk már 1925 január elsejével minden behozatali tilalom megszűnt. Az európai államok nagyrésze azonban jóval protekcionistaabb politikát folytat, mint mi. Ezek az államok csak olyan feltételek mellett voltak hajlandók hozzájárulni az egyezménytervezethez, ha bizonyos árucikkekre kivételképpen tovább is fenntarthatják a forgalmi tilalmakat. Ezért már az 1927 novemberi konferencia kimondotta azt, hogy 1928 február i-ig jogukban áll az egyes kormányoknak bejelenteni azon árukat, melyekre nézve a forgalmi tilalmakat tovább is fenn akarják tartani. Csonka-Magyarország nem jelentett be ilyen kivételeket, szomszédaink azonban ugyancsak éltek ezzel a lehetőséggel. Így pl. a csehek, lengyelek stb. az árucikkek egész sorára jelentettek be fenntartást. Jellemző, hogy a prágai kereskedelmi kamara ebben a kérdésben utólag dezavualta a saját kormányát, amennyiben kijelentette, hogy a cseh kormány által bejelentett árucikklistával nem ért egyet.

Ez a sok bejelentett fenntartás azonban veszélyeztette az egész egyezmény sikerét, éppen úgy, mint ahogyan a tőlünk nyugatra eső országok fokozódó agrárprotekciónizmusa veszélybe hozta a világ-gazdasági konferencia által ajánlott elveknek a gyakorlati keresztülvitelét. A valóságban tehát a világ-gazdasági konferencia kedvező hatása mellett sok államban ellentétes és kedveződen gazdaságpolitikai áramlatok is mutatkoztak. Szükségesnek látszott tehát egy újabb akció a Nemzetek Szövetsége részéről, amely ismét megerősítheti a világ-gazdasági konferenciának helyenként már múltó hatását. Az 1927-i konferencia megadta a lehetőségét ennek azáltal, hogy mintegy állandó utódot teremtett magának, midőn a Nemzetek Szövetsége Tanácsának ajánlotta egy Gazdasági Tanácsadó Bizottság (Comité Consultatif Économique) megalakítását. Ez a bizottság meg is alakult. A legtöbb államból meghívtak bele gazdasági vezetőembereket (magyar részről Hadik János grófot), úgyhogy ez a bizottság tulajdonképpen a világ-gazdasági konferenciának választmányyszerű folytatása lett. E bizottságon kívül jelenleg a Nemzetek Szövetségének még a következő gazdasági szervezetei vannak:

1. a Secdon Économique et Financière, amely a Nemzetek Szövetsége Főtitkárságának egyik alosztálya és mint ilyen, állandó jellegű hivatal,

2. a Comité Économique et Financier (a „Gazdasági Bizottság”)* amely a Gazdasági Tanácsadó Bizottság megalakulásáig a Nemzetek Szövetségének legfőbb gazdasági véleményező fóruma volt; ez a bizottság bonyolította le a magyar és az osztrák szanálást is. Elnöke jelenleg Serruys, a Comité Économique tehát élesen megkülönböztetendő a Comité Consultatif Économique-től.

A világgazdasági konferenciát követő esztendőnek kedvezőtlen jelenségei szükségessé tették a Gazdasági Tanácsadó Bizottság összehívását 1928 májusára. Ennek a konferenciának az előkészítésére a Nemzeti Szövetsége igen értékes munkálatokat védett. Az úgynevezettjeid könyvben“ elsőrendű kimutatást készített a jelenlegi világgazdasági helyzetről és a megoldandó feladatokról. Nagyszabású, külön memorandumok készültek a szén- és cukorproblémáról, egyes iparágak helyzetéről és a kereskedelempolitika legújabb fejleményeiről. Tudományos szempontból ilyen módon megvolt az előfeltétele annak, hogy a konferencia eredményesen működhessék.

A GAZDASÁGI Tanácsadó Bizottság 1928 májusában Genfben tartott ülészakának főbb feladataiul Theunis elnök és a felszólaló tagok a következőket jelölték meg;

1. módot és eszközöket keresni a múlt évi világgazdasági konferencia határozatainak gyakorlati keresztülvitelére, 2. ellenőrizni azt, hogy az egyes kormányok gazdasági politikája tényleg a világgazdaság konferencia határozatainak szellemében történjék, 3. a világgazdasági konferencia határozatainak további kiépítése.

Míndezen célok megközelítésében az ülészak bizonyos eredményeket mutathat fel. Ezeket az eredményeket konkrété az ülészak utolsó napján elfogadott „Projet de rapport“ tartalmazza, mely a Nemzetek Szövetségének Tanácsa elé fog kerülni.

Ez a „rapport“ mindenekelőtt megállapítja azt, hogy a világgazdaság helyzetében az 1927 év folyamán némi javulás állott be. Szerinte ebben része van a múlt évi világgazdasági konferenciának is. Rámutat azonban arra is, hogy a világgazdasági konferencia határozatait sok állam nem respektálta s hogy a javasolt vámmérséklések helyett sok esetben vámemelések történtek. Ezek kifejtése után a rapport kiegészítő javaslatokat tartalmaz a világgazdasági konferencia határozataihoz. Előre kiemeli, hogy a megoldandó feladatok legfontosabbikának a nemzetközi árucseré megkönnyítését tekinti. A javaslatok a következő részeket tartalmazzák;

1. kereskedelem,
2. ipar,
3. szén és cukor,
4. mezőgazdaság,
5. ^yéb problémák.

A kereskedelmi javaslatok a következők:

1. A bizottság a legnyomatékosabban ajánlja, hogy a kereskedelem szabadsága érdekében a kormányok járuljanak hozzá a behozatali és kiviteli tilalmak megszüntetése érdekében 1927 novemberében létrejött egyezménytervezethez és, hogy az egyes államok az általuk bejelentett fenntartásokat lehetőség szerint a minimumra csökkentsék, amely megjegyzés elsősorban Csehországnak szól. A záróülésem a jugoszláv delegátus javaslatára még egy mondatot vettek fel a szövegbe, amely szerint a Comité Consultatif célszerűnek látná azt, ha állategészségügyi rendelkezések folytán bizonyos kormányok nem tennének lehetetlenné az állati termékek forgalmát.

2. A kereskedelmi szerződések szempontjából örömmel emeli ki a rapport azt, hogy a francia-német szerződés, valamint a legnagyobb kedvezményes rendszernek Franciaország részéről való elfogadása az elmúlt év folyamán nagyban hozzájárult az európai gazdasági béke megszilárdításához (ezen rész szövegezése Serruys-nek a munkája) s rámutat a többi, az 1927 év folyamán kötött kereskedelmi szerződésre, így a magyar-cseh és a magyar-osztrák megállapodásokra. Javasolja ezután azt, hogy a legnagyobb kedvezmény elve a jövőben igazságosan és egységesen kezeltsék, nevezetesen, hogy ne legyenek eltérések egyes államok javára a legnagyobb kedvezményes elv megkerülésével. E célból fontosnak tartaná a vámtarifák nomenklatúrájának egységesítését s örömmel konstatálja azt, hogy a Nemzetek Szövetségének gazdasági bizottsága e téren már jelentős munkákat végzett (a vámtarifák nomenklatúrájának egységesítését előkészítő bizottságba annak idején Ferenczi László miniszteri tanácsost is beválasztották).

A rapportnak az iparra vonatkozó része a következőket javasolja:

1. hogy a racionalizálás keresztülvitele érdekében a legszorosabb együttműködés legyen a jövőben a Nemzetek Szövetségének gazdasági szervezetei és az „Organisation Scientifique du Travail“ között és hogy ez utóbbi szervezetet az egyes kormányok a legmesszebbmenő támogatásban részesítsék,

2. hogy a Nemzetek Szövetségének gazdasági bizottsága a legbelső tanulmányozás tárgyává tegye a nemzetközi kartelszerződéseket és az egyes államoknak karteltörvényhozásait, valamint azt, hogy miképpen történt gondoskodás a nemzetközi kartelszerződéseknek és a kartelek működésére vonatkozó adatoknak a nyilvánosság elé való viteléről.

3. javasolja a rapport azt, hogy az összehasonlító nemzetközi statisztikák további kiépítése minél nagyobb mértékben történjék meg. E célból 1928 végére egy „Conférence diplomatique de statistique“ hívandó össze.

A szén- és cukorkérdést bizonyos körök már a világgazdasági konferencia alkalmából megbeszélés tárgyává akarták tenni (különösen a munkaügyi hivatal). Akkor ez nem sikerült. A gazdasági tanácsadó bizottság mostani ülészakán azonban alakítottak külön szén- és cukorbizottságokat (utóbbinak tagjává választották már megérkezése előtt Somssich grófot), melyeknek határozatai úgy szólnak, hogy a Comité Économique minden szükséges anyagot gyűjtsön össze és terjesszen a Tanács elé, aminek alapján az utóbbi megfelelő javaslatokat tehetne e kérdések rendezésére. A vita folyamán rámutattak példaképpen arra, hogy hasonló rendezés történt már az 1902-i brüsszeli cukorkonvenció révén.

A szénprobléma rendezésére a munkaügyi hivatalnak és a szocialistáknak (Jouhaux) megvan egyébként a saját külön propozíciójuk. E szerint nemzetközi megállapodás útján egységesen kellene szabályozni a szénbányákban a munkabéreket és a munkaidőt. E kérdés előkészítésére a munkaügyi hivatal valóban elsőrendű brosrút publikált a szénbányamunkások munkabére és munkaideje tárgyában.

A rapport határozatai közül a legvérszegényebb aránylag a mező-

gazdasági. Az agráriust az egész ülészak alatt hangsúlyozták az agrárválságot és azt, hogy ennek megoldása a konferencia legfontosabb feladata volna. Mikor azonban a mezőgazdasági albizottság összeült, kiderült, hogy a túl nagy ellentétek miatt érdemleges megállapodásokra jutni nem lehet. Ezért a határozat csak azt az ajánlást tartalmazza, hogy a Római Mezőgazdasági Intézet állandóan tájékoztatást nyerjen a Nemzetek Szövetségének gazdasági munkálatairól és viszont, továbbá, hogy a mezőgazdasági statisztikák és a különböző tudományos mezőgazdasági intézetek minél nagyobb mértékben fejlesszenek*.

A fentieket kiegészíti még néhány kevésbé fontos határozat. Ezek közül az egyik a világgazdasági konferencia azon javaslatának a felújítása, hogy a Comité Économique kísérje figyelemmel mindazokat a világgazdasági jelenségeket, melyek veszélyeztethetik a világbékét (dumping stb.). A másik határozat figyelmébe ajánlja a Nemzetek Szövetsége gazdasági szervezetének az arany vásárlóereje stabilizálásának a fontosságát.

Magyarország számára előnyt jelent mindezen határozatokban az, hogy 1. a forgalmi tilalmakról szóló egyezményről készített javaslatba bevették a megjegyzést az állategészségügyi rendszabályok ellen, 2. hogy ugyanez a javaslat kifejezi azt az óhajt, mely szerint az egyes államok lehetőleg ejtsék el az egyezményhez utólag bejelentett fenntartásokat, 3. hogy a kereskedelmi, határozatban Magyarország meg van említve, mint olyan állam, amely 1927 május óta szerződéses úton tovább leszállította vámjait (Projet de rapport, 17. oldal).

Ettől eltekintve is a konferencián Magyarország számára a hangulat igen kedvező volt. Már a konferencia előtt hangsúlyozta Serruys, hogy ő szeretne összejönni a magyar delegátussal, mert az európai államoknak érdekük az, hogy az amerikai agrárverseny ellen összefogjanak. Serruys-nak a konferencia megnyitása napján tartott beszéde mintha csak Magyarország érdekében szólott volna; elítélte egyes európai államok agrárrelzárkózását; külön megemlítette az állategészségügyi nehézségeket, melyeket egyes államok az agrárkivitel elé támasztanak.

Még kedvezőbb atmoszférát teremtett Csonka-Magyarország számára Laytonnak, a londoni Economist szerkesztőjének felszólalása az ülészak harmadik napján. Layton Magyarországot hozta fel példaképpen arra, hogy egy állam vámbevételei növekedhetnek azáltal, ha leszállítja a vámjait.

Csonka-Magyarország gazdasági érdekeltségeit az ülészakon a megjelenésben akadályozott Hadik János gróf helyett Somssich László gróf képviselte. A záróülésen, az agrár javaslatok elfogadásakor Somssich a magyar agrárérdekeltség nevében örömét és elismerését fejezte ki a Nemzetek Szövetségének gazdasági munkálatai felett, azután megköszönte Layton-nak Magyarország kereskedelempolitikájáról mondott elismerő szavait, végül pedig hangsúlyozta azt, hogy a konferencia javaslatai csak akkor vezethetnek eredményre, ha az egyes államok számára lehetőség nyílik az árucserének, a kivitelnek megkönnyítésére. Rámutatott ennek kapcsán a magyar agrárkivitel akadályaira: a nyugati

államok agrárprotekciónizmusára és az állategészségügyi rendszabályokra.

Ami a konferencián egyébként uralkodó hangulatot illeti azt főképpen a franciák, Serruys és az angolok, Layton, irányították. Layton, aki doktriner szabadkereskedő, nem egyszer hozta kellemetlen helyzetbe Serruys-t. Egy dologban teljesen megegyeztek mind a ketten; az Egyesült-Államok védvamos politikája elleni támadásban. Serruys kijelentette, hogy amennyiben az Unió tovább is folytatja jelenlegi kereskedelmi politikáját, úgy az európai államoknak előbb-utóbb össze kell fogniuk a tengerentúli verseny ellen. „Mi mindannyian világpolgárok vagyunk, — mondotta — végeredményben azonban elsősorban mégis európaiak.“ Hasonló szellemben támadta az Uniót Mr. Layton is.

Az Egyesült-Államok delegátusa, Mr. Young, közvetlenül Layton után beszélt. Az elhangzott támadásokat teljesen ignorálta, mintha nem is hallotta volna őket. Kijelentette, hogy Amerika örömmel látja az európai gazdasági helyzet javulását s kívánja, hogy Európában tényleg bekövetkezzék az, amit megelőzőleg majdnem mindegyik felszólaló mint óhajt fejezett ki, nevezetesen a kereskedelem akadályainak fokozatos eltávolítása. Példaképpen felhozta az Egyesült-Államokat, melyeknek gazdasági fejlődése szerinte nagyrészt a szabadkereskedelemnek köszönhető, amennyiben az Unió 51 állama között vámsorompó a szabad árucserének útját nem állja.

Összefoglalva a fentieket: a konferencia eredményeivel meg lehetünk elégedve. Lassan-lassan sikerül a külfölddel megértetnünk a rólunk terjesztett rosszindulatú hírek alaptalanságát és felkelteni az érdeklődést Csonka-Magyarország problémái iránt. A világgazdasági konferencia óta csak egy esztendő télt el és ez egy év alatt szinte meglepően javult számunkra a hangulat.

ZELOVICH LÁSZLÓ.

A TANYAI TELEPEDÉS KEZDETEI.

SZINTE közhely ma már, de igaz, hogy mindennapi problémáink egyik legfontosabbika a mai tanyarendszer. Ha a fővárosból az Alföldre megyünk, mindenünnen integetnek felénk a tanyaházak, melyeket megszoktunk, melyeknek problémáival folytoő foglalkozunk s azt hisszük hogy mindig megvoltak, s talán egyebütt is megtalál* hatók, ahol hasonló földrajzi viszonyok vannak. Csak akkor döbbenünk meg kissé, ha külföldi vendég, vagy külföldön járt magyar arról értesít bennünket, hogy a magyar tanya mása sehol sínes, legalább is nincs abban a formában, mint az Alföldön; Hát mi hogy jutottunk hozzá? Megvolt-e ősidők óta, vagy az újabb kor teremtette? Hoztuk-e valahonnan, vagy magunk létesítettük? Hogy ezekre a kérdésekre megfelelhessünk, állapotjunk meg egy percre s nézzük meg, mi a tanya?

A tanya a nagyhatárú községekben nyáron á mezőgazdasági munkák középpontja, télen pedig a nagyjószág teletető helye. Vannak Olyan tanyák, melyeken csak nyáron, a gazdasági munkák idején laknak, télire azonban üresen maradnak. Vannak olyanok, amelyekben nyáron künn lakik a gazda családotul és cselédestül, télire azonban hazamegy a városba, csak a jószággal telelő cseléd vagy tanyás marad künn. Olyan tanya is sok van, ahol a gazda télen-nyáron künn lakik s városi házába csak olykor-olykor tér haza, ha valami dolga van a városban. Ma már hovatovább egyre több az olyan tanyasi lakos, akinek a városban háza nincs. Sőt önálló tanyaközségek is vannak, amelyek határán egy-egy iskola, temető, korcsma, pusztaház jelképezi a falut, egyébként mindenki, még a jegyző, pap, bíró stb. is saját tanyáján lakik.

A tanyarendszer egy fejlődő, határozott irányba haladó újabb települési mód, az Alföld századok előtti súlyos sebesülésének hegedése.

A török világ dött az Alföld is éppúgy rakva volt apró falvakkal, mint teszem Szabolcs vagy Szatmár megye. Ezekben a megyékben ma sincs tanyarendszer, legfeljebb uradalmi majorok vannak. Nincs is szükség tanyarendszerre, mert a határ kicsiny, mindenki közdéti a falúból is a szántóföldjét. Jószágait a nép a faluban tdted. Ilyen volna az Alföld népe a Duna—Tisza—Körös—Marosmentén is, ha a török el nem pusztította volna. A mohácsi csatától a kurucvüág végéig azonban folyton dúlásoknak volt kitéve ez a hdy a a nép apró falvainak üszkös romjait kénytelen volt elhagyni s védettebb helyekre, leginkább a közeli városokba vagy védettebb helységekre menekült vagy elszóródott az ország olyan vidékem, ahol remélte,

hogy az ellenségtől bizton marad. Sokan pedig beállottak katonának, hajdúnak és sok esetben a sarcoltak és fosztogatottakból sarcolók és fosztogatók lettek.

Nagyemlékezetű Bocskay István fejedelmünknek jött az a nemzetmentő gondolata, hogy a falvaikból kiüldözött, hontalanul csavargó, erkölcsiben elvadult, törökre, németre, magyarra egyaránt veszedelmes hajdúságot zászlaja alá gyűjtse, katonailag megszervezze, aztán letelepítse, hogy az háborúban a haza, békében pedig a maga javát munkálja. Bocskay megkezdte a hajdúk letelepítését, Báthory Gábor, Bethlen Gábor és Rákóczi György fejedelmek folytatták s egy emberöltő alatt a Hernád folyótól a Három Körösig olyan falat húztak a török és német elé, amely az Alföld keleti felének népét megmentette és megtartotta ősi települési formájában. Maguk a hajdútelepek típusai a védelemre berendezkedett alföldi városoknak és példái lettek a később újranevesült alföldi településeknek, illetőleg városoknak.

A török világot átélt városokban és a hajdúvárosokban a nép a 15—17. század folyamán jobbadán állattenyésztésből élt. A megmaradt várossá dagadt helységek az elpusztult falvak lakosságával együtt azok határát is bekebelezték. Így támadtak az óriás határu alföldi városok: Debrecen, Hódmezővásárhely, Kecskemét, Kiskunhalas, Szabadka stb. Ezekben a városokban a nép nagyon kevés földet művelt, csak a saját szükségletét tartotta szem előtt. Az óriási pusztákat a városok végtelen határaiban leelőlkül használta s ingó vagyona a szarvasmarha volt, melyet a maga lábán hajtott el a nyugati államok vásáraitra. A jószágot is a legextenzívebb módon nevelte. Télen is a leelőlön tartotta s a jószág a rétség avar fűvén telet ki. A kemény hidegek ellen itt-ott nyújtott némi alkalmat egy-egy fedeles épület, amit „szállásinak” neveztek. Zord időben ide terelték be a jószágot. Ez az épület a tanya Öse.

Feltűnő, hogy az Alföld bizonyos pontjain a „szállás” szó községnevekben is gyakori, például: Árokszállás, Szabadszállás, Fülöpszállás, Kisújszállás stb. Mi köze ezeknek a helységneveknek a jószágteletető szálláshoz?

A „szállás” összetételű helységnevek az egykori Jászságon, Kis-és Nagy-Kunságon fordulnak elő. Tudjuk, hogy az itt lakó népek a mongolok elől menekülve Kuthen királyuk vezetése alatt 1239-ben jöttek be hazánkba. A kunok ebben az időben még teljesen nomádok voltak s letelepülésük után is folytatták megszokott életmódjukat s nyájaikkal helyről-helyre vándorolhattak. Tudjuk, hogy a már letelepült és falvakban lakó magyarokkal sok összeütközésük volt, ami aztán később még jobban erősödött.

A török-tatár eredetű nomád népeknek, akik közé a kunok is számítottak, kétféle szállásuk van, a téli és a nyári szállás. A nyári szállás helye pár hetenként változik, mert a nyáj lelelgi a szállás körül levő fűvet. A téli szállás helye azonban állandó. Rendesen valamely folyó vagy víz mellett van, ahol fagy esetén is lehet itatni s ahol a víz melletti rétség avar fűvén, sásán, gyékényén a jószág, habár az éhhalállal küzdve, tavaszig valahogy eltengeti az életét. A kun „szállás” összetételű községnevek mindmegannyi községgé merevült nomád téli szállást jelen-

tenek. A szállás szó a kunok települése után is megmaradt az állandó jószágteleltető hely vagy épület jelzésére. Sőt a Duna—Tisza-közén sok helyen még ma is szállásnak nevezik a tanyát. Százötven év előtt pedig még a Tiszántúl is jobbra szállásnak nevezték s csak a múlt század második felében kezdte ezt a régi jó magyar elnevezést elnyomni a szláv eredetű tanya szó.

Ha így fogjuk fel a dolgot, s a tanyának jószágteleltető szerepét toljuk előtérbe, akkor azt mondhatjuk, hogy a tanya, jobban mondva, szállás, ősi eredetű, még Ázsiából hozott intézményünk, mely csak később, a nép életmódjának megváltoztatásával lett a gazdasági munkák középpontja.

Egyébként a szállás szó a török-tatár nomád népeknél „szalis“ alakban ma is megvan s háló-, pihenőhelyet jelent.

Sajátságos tény, hogy a nomád nem lakik együtt állataival. Még a nyári szállásokon is korláttal veszik körül a baskirok sátraikat és a jószágot a sátrak közeléből kirekesztik. A karakirgizek téli szállása pedig két részből áll, a sűrűn egymásmellé rakott sátrak táborát, melyet kő vagy egyéb fal övez, „kislakának nevezik, ezenkívül van a jószágok telelőhelye, az „aul“. Ez tulajdonképpen egy állás, melyen valami kezdetleges állandó épülettípus is van a gyöngébb vagy beteg jószág számára. Egyébként a legtöbb jószág a szabad ég akit telel. Ez az „aul“ a magyar ól-nak felel meg.¹

Mint már a múltkor rámutattunk, a magyar falu lényegében nem más, mint állandó teleppé vált nomád téli szállás, mely egészen a közelmúltig megőrizte a nomád telep kettős telkűségét. Vagyis a magyar faluban, városban az összezsúfolt házak helyébe az összezsúfolt lakóházak léptek s a község külső periferiáján a gazda másik, külső telkén a nomád aul helyén a jószágteleltető ólat találjuk. Ezt a második, a lakótelektől több utca távolságra levő, gazdasági udvarnak mondható telket ólas-, akol-, szállás-, szérűskertnek nevezik. A kert szó ne tévesszen meg bennünket. A kertnek régebben nem az volt a jelentősége, mint ma. A kert szó régen csak kerített helyet jelenten \$ baskir nyelven a „kerte“ szó ma is aklot jelent.

Előbb azt mondtuk, hogy a szállás a török világ alatt a szilaj jószág számára emelt primitív épület volt. Most meg azt mondjuk, hogy az alföldi falvakban a gazda perifériális telkén az ólaskertben telet a jószág. Nincs-e itt valami ellentmondás?

Nincs. A szilaj marha lehetőleg sohasem került be a faluba, ez mindig a határban telet, ellenben az ígás, fejős, kezes és apró jószágot az ólaskertben tartották, teletették. Sőt a gazdasági munka színhelye is az ólas kert volt. Ezért hívták más néven szérűskertnek. A kezes ló itt nyomtatott, a nyomtatás melléktermékét: a szalmát, töréket a telető jószág itt ette meg. A felhalmozódott trágyából vagy tüzelőanyag ktt, vagy pedig kerítés, „garádja“.

A szállás és ól, mint épület, lényegében azonos volt. Mint ahogy a tanyának egyik formáját ma is ólnak nevezik, éppúgy több helyen a városbeli külső gazdasági telket szálláskertnek is mondják. A város-

¹ V. ö. Magyar Szemle 1928, II kötet, 315. L cikkemet: „Az Alföld ősi magyar településmódja.“

beli ólas- vagy Szerűskertet is úgy tekinthetjük, mint a tanyarendszer ösét, illetőleg mint a városban levő tanyát.

De miért koncentráldott a mezőgazdasági munka a városba? Miért nem vitte ki a gazda gazdasági udvarát a szántóföldjére? Hiszen a nagy határ ezt már indokoltta tehetné volna!

Ennek sok oka van. Sok dolognak meg kellett változnia, míg odáig érett a helyzet, hogy a gazda a városbeli extenzív gazdálkodásról áttérhetett a tanyasi intenzív gazdálkodásra.

Legnagyobb akadálya volt a mezőgazdasági tanyarendszer kialakulásának a szántóföldközösség. Mária Terézia királynő koráig az Alföld nagy részén szántóföldközösség uralkodott. Ez azt jelenti, hogy egyéni szántóföldje non volt senkinek, hanem évenként a közös földből osztottak szántóföldet kinek-kinek a tehetsége vagy szüksége szerint s a pár év múlva kiélt föld ismét köztulajdonba ment vissza. Mivel a földet a gazda csak időleges használatra kapta, nem lett volna értelme, hogy tanyát építsen rá. Még e mellett vetéskényszer is uralkodott s ugaros esztendőben semmit sem tudott a földjén művelni. Mária Terézia uralkodása idején, 1770 tájban országszerte megszűnt a szántóföldközösség s a szántóföld az időleges művelő örök tulajdonába ment át, de a háromnyomásos rendszer legtöbb helyen megmaradt s a vetéskényszer lehetetlenné tette a tanyai gazdálkodást.

Bizonyos kiváltságos helyeken, ahol földesúr nem volt (például Jászság, Kunság, Hajdúság), a nép már előbb is szabadon rendelkezett a határral. Itt még a szántóföldközösség idején is hosszabb ideig egy-egy ember kezén volt ugyanaz a darab föld, a földközösség megszűntével pedig itt a vetéskényszer is megszűnt. Ezeken a helyeken legelőbb megérett a helyzet arra, hogy a gazda a városból kivigye a Szántóföldjére a gazdasági udvarát. A Jászkunságon és a Hajdúságon már 1730-tól kezdve nyoma van a mezőgazdasági munkák céljaira szolgáló szállásoknak, függetlenül a közlegelőkön ősi soron megmaradt, szilaj jószágot teletető szállásoktól. Ezek az első szállások vagy tanyák igénytelen, primitív épületek voltak s csak nyári szállás céljaira szolgáltak. A 18. század közepén még a közbiztonsági viszonyok sem voltak az Alföldön olyanok, hogy tanácsos lett volna egy-egy magányos családnak künn a tanyán telelni. De ami a tanyarendszer kialakulásának legnagyobb akadálya volt, maga a hatóság keményen üldözte a tanyákon való lakást. A legnagyobb vád az volt a tanyákon lakók ellen, hogy gonosztevőket lappangtatnak s minden közmunka alól kivonják magukat. Ha tudjuk, hogy a forspontnak és egyéb tenyeres és ígás közmunkának mekkora jelentősége volt abban az időben, nem csodálkozhatunk a hatóság ellenszenvén.

De nem is volt jelentős még a 18. század végén sem a tanyarendszer. Még mindig csak annyi földet művelt a nép, amennyi a háziszükségletére kellett. A Nagykunságon például még 1770-ben is adóalapul csak az állatállományt írták össze, a Vetést, szemtermést még csak nem is kérdezték a néptől. Szemül senki sem termelt többet, mint amennyit maga felélt. A járhatatlan utak miatt a felesleget máshova elvinni nem lehetett. Saját szükségletére a nép elég szántóföldet talált a város körül is, a távolabbi földeket mind legelőnek hagyta.

Az alföldi tanyarendszer kialakulása a múlt, tizenkilencedik század közepén öltött komoly méreteket. Erre az időre esik az Alföld ármentesítése és az első vasutak építése. Az ármentesítéssel rengeteg sok öserejű föld szabadult fel a víz alól és kínálva-kínálta magát szántóföldi művelésre. Egyidejűleg a közlekedés megjavultával a külföldön való értékesítésre széleskörű lehetőség nyílt. Most már aztán a várostól távolra eső legelőket is ráosztották s az új szántóföldeket többé nem lehetett a városból művelni. A gazda kénytelen volt szántóföldjére ideiglenesen vagy teljesen kiköltözni s elfogyván a legelő, az állattartás is a tanyára összpontosult.

Persze sok akadálya volt ezután is a tanyarendszer kialakulásának, sőt van még most is.

Sok helyen a háromnyomásos rendszer még ma is megvan. Borsod megye síkságán például ezért nem tud kialakulni a tanyarendszer. Sok helyen tagosítatlan a határ, a földek annyira el vannak aprózódva, hogy e miatt nem lehet tanyákat építeni. Máshol nagybirtokosok kezén van a határ, akik a mostani földreform lezajlásáig nem voltak hajlandók birtokaikból földet eladni. Sok helyen új falvak keletkeztek s ezek feleslegessé tették a tanyákat.

Még kell jegyeznünk, hogy az uradalmi tanyáknak, az úgynevezett majoroknak semmi szerves kapcsolatuk nincs a magyar nép tanyáival. Ezek a majorok a régi allodiális nemesi birtokok utódai. Ezeket egykori tulajdonosaik mint pusztákat kapták adományba s rendszeresen az egykori falu helyén vagy romjain épült a major.

Még a tanyaépületek múltjáról kell egy pár szót szótanunk.

A tanya, mint mondtuk, nem más, mint a határba kitelepített ól vagy szállás. A magyar ól egy sajátos ősi épület volt, mely ma-holnap végkép eltűnik s helyét a nyugati eredetű istálló foglalja el.

Az ól abban különbözött az istállótól, hogy tűzhelye volt s ezen tűzhelyen főzött magának a férficselédség vagy a gazda fiai, akik a jószág körüli teendőkkal voltak megbízva. A tűzhely körül ülő és fekvő patkák voltak s a férficselédség itt aludt. A tűzhely majd egy negyed-részt foglalta el az ólnak. Az állandó tüzelésnek az volt a célja, hogy a füst által a szúnyogot távoltartsák, egyébként világított is (nyitott tűz). Estéknént jó tanya volt az ól. A környék cselédsége, fiatalsága ide gyűlt tanyázni. Az ólnak ez az Ősi formája a községekben még megtalálható, ahol a tanyarendszer még nem alakult ki. Bőven lehet például ilyeneket találni még Borsod megyében Mezőkövesden, Szentistvánon stb.

Mikor a tanyarendszer kialakult, ezt az épületet vitték ki mindenütt tanyának. Sok helyen a kisebb tanyákat ma is ólnak nevezik. A tanya-ól kezdetben tökéletesen azonos berendezésű volt a városi óllal. A Nagykunszágon még ilyen régimódi tüzelős tanya gyakran található.

A tanya-ól, vagy ól-tanya aztán egy kis szobával bővült, hol a tanyásné húzódott meg. Ez a szoba az ólból nyílt. Több esetben az ól-tanya a másik végén is bővült egy istállóival, melybe azonban már tüzelőt nem építettek.

Az ősi épületből fejlődő tanya ezzel befejeződött. Az alföldi magyar embernek az az ősi hagyománya, mely nem engedi meg, hogy a jószág-

gával egy fedél alatt lakjon, nem engedte meg azt sem, hogy az ól házzá bővüljön. A magyar kivitte a városbeli házát és az istállóvá alakult ól szomszédságában felépítette.

A mai általánosan elterjedt tanya tehát nem egyéb, mint a városi ház mása. Az istálló pedig a régi kertségi ólnak az utóda.

Befejezésül csak még annyit mondunk, hogy az alföldi tanya az ő összetett múltjában a magyar nép legsajátosabb alkotása. Régi nomád életének átmentett és az új kor követelményeinek megfelelő berendezkedése. Kialakulásába döntő módon játszott bele a török világ pusztítása. Egy hegedő seb az Alföld testén, melynek sajgását még sokáig érezzük. Hasznos és káros voltáról egyformán beszélhetnénk, de ez mostani feladatunk körén kívül esik.

GYÖRFFY ISTVÁN

BUDAPEST FÜRDŐVÁROS

– Gondolatok az Országos Fürdő-Kongresszus alkalmából. –

MINDEN tavasszal elhangzik a felhívás közönségünkhöz: keressük fel a magyar fürdőket! Ne vigyük ki idegenbe a pénzünket! És minden ősszel halljuk a panaszt, hogy az itthon maradt hazafias közönség nem kapott szobát, hogy kilakoltatták, amikor pedig még kedve lett volna tovább maradni, hogy a fürdőben kabinhoz alig jutott s az ellátás is mintha megromlott volna a főidény tömegvásárában. Ennek mindenütt az a kapcsolat az oka, ami a fürdők fejlődése és látogatottsága között fennáll, s amelyben ez a két faktor ha pozitív, egymást tolja, ragadja előre, de ha megfordul: megállítja, visszarángatja.

A legfőbb nehézség a magyar közönség megszerzésében, amivel számolni kell, a kis népeknek, szegényebb kultúrnemzeteknek idegenbe vágyódása. Utazni, látni tengert, hatalmas hegyeket, ősi nagy kultúrát, s okulni, tanulni, ha mást nem, nyelveket: legyőzhetetlen vágya népünknek, mely sokszor még a gyógyulás útját is idegenbe vágyódásának kielégítésével keresi. Nem hazafiatlanság s nem az itthoniak lekicsinylése ez, legalább az esetek egy részében nem az, hanem kultúrszomj és lelkihiány. És ne áltassuk magunkat avval, hogy ezen változtatni lehetne bármily hazafias propagandával. Segíteni a fürdőhelyeinken ez úton fenyegető frekvencia-hiányon csak úgy lehet, ha minél nagyobb tömegeket mozdítunk meg, olyanokat, akik még eddig sehová sem mozdultak, — és ha a kifutó túlmozgékonyakat mi magunk is külföldi vándorokkal, reánk kíváncsiakkal, rokonszeuvezőkkel pótoljuk.

Miért ne lehetne gyönyörű fővárosunknak, hihetetlen gazdag és pompás hévfürdőinknek, a kies Mátrának és Európa legnagyobb tavának valódi idegenforgalma? Miért ne, mikor még a Spitzbergáknak, a halszagú norvég városoknak és a Szaharának is van? Minden a szervezett propagandán fordul meg, amely a külfölddel megismerttet bennünket és az első fecskéket, ha áldozattal is, de idehozza. Úgy látszik, ennek tudatára ébredtünk; az érdekeltségek közös munkára fogtak össze, s nem idegenkedik kormányunk sem ennek a gyümölcs-termő munkának támogatásától. A régi panasz, hogy Eécsen túl egy idegen se jut, többé nem jogosult; egyre többen törik át ezt a kordont, jönnek, látnak és meggyőzve távoznak. Ha az Idegenforgalmi Érdekeltségek Szövetségének, a Székesfővárosi Idegenforgalmi Irodának és a Duna Szövetségnek bravúros tevékenységét akarom jellemezni, csak reá kell mutatnom az általuk szervezett és lebonyolított idegenjárásra. Szeptemberben itt voltak a zoológusok és sejtkutatók mintegy 900-an, a német gyermekorvosok 660-an, a belgyógyászok

lerándultak bécsi kongresszusukról mintegy 100-an; márciusban az Ostseeverband 40 tagja járt nálunk, az osztrák turisták arca 380-án. Követték őket a német balneológusok 140-én, szállodaigazgatók 70-en, az osztrák idegenforgalmi alakulatok vezérei 20-án, az olaszokéi külön 16-an. Legutóbb itt tartózkodott 31 olasz képviselő 2 hétig, a cserkészlányok világszövetsége júniusban várunk mintegy 400 svédet a társadalom minden rétegéből; ugyancsak júniusban lesz itt a finn-ugor kongresszus, eddig szinte kétezer jelentkezővel; továbbá a keresztény leányegyesületek világszövetségének kongresszusa 3—400 résztvevővel; júliusban jön vagy 120 amerikai orvos és augusztusban lerándul a bécsi „Sangerfest“ 3—4.000 résztvevője. Itt lesz ősszel a múzeumi igazgatók világkongresszusa, az idegenforgalmi alakulatok nemzetközi szövetségének nagygyűlése, az utazási irodák nemzetközi tanácskozása és a Schubertbund 3—400 tagjának látogatása.

Idegenforgalmunk tehát szédületesen megnövekedett; a hivatalos statisztika szerint egy őszi hónap alatt több, mint egy háború előtti évben! Szinte elhinni sőt tudjuk, hogy hogyan helyezhető el Budapesten 1—2.000 ember, mikor oly kevés szállodánk van és a nagy kereslet — sajnos — riasztó hatású szoba-hausse-t kezd kiváltani. Budapesten is felmerült tehát, ami minden magyar fürdőnk fejlődésének örökös gátja volt: a fűrőhelyek korlátozottságának átka.

Látjuk ugyan, hogy egyik-másik szállodánk bővül, nagyobbodik, de mi ez a mai és a jövőben várható kereslethez képest? A palotaszállók még egyszer oly hosszú sorának kellene már magát a Duna tükreben nézegetnie, mint amennyi ott áll; bizony, e tekintetben Bécs még messze túlszámyal bennünket. De a kellemes és olcsón kapható szállás csak elemi lehetősége az idegenforgalomnak, magában ez még nem vonz. Miért kereshetik hát fű Budapestet az idegenek? Bizonyára nem műkincseiért, sem történelmi emlékdért, ipara és kereskedelme is gyermekcipőben jár, s búzáját, állatját is dróton veszik meg, s nem személyes látogatással. Két vonzó erőnk van azonban, ami hatalmas és örök s amire világvárosi politikánkat építeni lehet: ezek pompás, elragadó fekvésünk a hatalmas Duna két partján, az erdőborította hegyek és a nagy lapály törésvonalában és eléggé meg nem becsülhető hévforrásaink sokasága és gazdagsága. Évekkel ezelőtt kimondtunk egy jelszót: „Budapest fürdőváros“, amit akkoron talán frivolnak, komolytalannak ítéltetek, de ami minden derűje és vidámsága dacára mind komolyabban és a mutatkozó siker jegyében kérlelhetetlenül kezdi kijödni e város jövődjé fejlődésének útját. Indulnunk kell, ha élni akarunk, amerre természetadta helyzetünk és hivatásunk irányít és meg kell tennünk egy szép jövődjé kedvéért az áldozatos lépéseket is, ha azt akarjuk, hogy ez a jelszó ne csak örökké hangoztatott blöff, megunt kiszólás, hanem egy hatalmas elhatározás, monumentális termelő munka és világraszóló siker rűgője legyen.

A múlt évben Balatonfüreden tartott kongresszusunkon némi keserűséggel mutattam reá a hibákra és hiányokra, amik e téren Budapest székesfűváros lelkiismeretét terhelik. Hangoztattam, hogy ezeken sürgősen segíteni kell, ha szemébe akarunk nézni annak a sokezer idegennek, kiket e jelszóval idecsábítunk és akik azt kritikus szemmel

számonként tölünk. Azóta néhány üdvös lépésről számolhatunk be és egy eleve elhibázotról, amibe úgy látszik, bele kell törödnünk, s amit céltévesztettsége mellett szépsége és jövedelmezősége menteg; Az egyik a Gellért-szálló kibővítései és a sok vihart állott Széchenyi-fürdő strandfürdőjének befejezése, amit most végeredményben elégtelen és jövő reményekkel szemlélhetünk. A másik a Gellért-hegy déli lejtőjének gyönyörű sétányá fejlesztése, amiért minden elismerés megilleti a tervező mérnököt és az áldozatkész fővárost. Még azt is meg tudjuk bocsátani, hogy a lejtő alját két év előtt már parkírozták és azt most újra feldúlták, de el kell ismernünk, hogy sokkal szebben csinálták meg. Azonban arra a hírre már égnek áll hajunk minden szála, hogy a Gyopár-utcából kiindulva egy a hegytetőre vezető serpentin kocsimat fognak csinálni, újra keresztül-kasul rombolván ezeknek a szép és békés biztonságot nyújtó gyalogutaknak jó részét és belevive ide is a port, a túlkölést, s a száguldő életveszedelmet. Hova meneküljön hát a kúrparkok csendjére, tisztaságára áhítózó közönség ebben a fürdővárosban? A Gellért-fürdő betegek hol találnak csendet, ha már a saját kis parkjából elüzi őket a hullámfürdőben .napestig rikoltozók serege? Ez a hullámfürdő az előbb említett elhibázott létesítmény, amelynek komoly gyógyfürdő keretében való elhelyezése ellen annyira tiltakoztunk mi orvosok, de sajnos, csak akkor, mikor már épült, mert előbb meg se kérdeztek bennünket. Két körülmény menti, — mint mondják — szépsége és nagy jövedelmezősége. Laikus szempontok, melyek a gyógyfürdő-jelleg sérelmét nem teszik jóvá. Másutt felállítva éppoly jövedelmező és éppoly szép lehetett volna. A negyedik öröndetes tény a svábhegyi nagy szanatórium megnyitása. Új nyugateurópai gyógyintézettel gazdagodott Budapest fejedelmi környezetben. Ha még a füstökádó fogaskerekűt is villanyra alakítják át, igazán tökéletes lesz és a fokozott szükséglet mellett hamarosan követőkre is kell, hogy találjon.

Amit ezzel kapcsolatban a budai hegyvidék bájának, nagyszerű kilátóinak, gyönyörű erdeinek feltárásáról, kifogástalan sétautakkal való behálózásáról röviden mondhatok, az csak dicséret és elismerés lehet. A „szanatóriumok“, „week-end“-üdülok sokaságának van itt bőséges tere az elhelyezkedésre. S jó volna valami népszerűvé tehető új magyar kúrát is kieszelni, mint a drezdai „Weisser Hirsch“ genialis megalapítója tette, ötletéből egy nagy város erdejében, minden különleges gyógyfaktor nélkül számos szanatórium él meg sok száz orvosával és személyzetével*

De Budapest fürdőváros nem itt fent, hanem lent terület el hévforrásaival és egyelőre valljuk meg: még csak város s alig fürdő. Hogy egészen azzá legyen, ahhoz nem elég az idegenforgalom megteremtése; ahhoz a fővárosi fürdők, a Székesfőváros és a Közmunkatanács céltudatos összműködése szükséges. Ez utóbbi magas testület jelentőségében döntő súlyt kapott új elnökével, Rakovszky Ivánnal, kinek nyugateurópai látókörétől, belügyminiszterségében edzett erejétől és agilitásától, jövőbelátó ambíciójától Budapest fürdőváros eszméje igen sokat várhat. Székesfővárosunk vezetősége is, élén főpolgármester:rével, polgármesterével, úgy látszik mindinkább e jelszó varázsa alá

kerül, s fürdőinknek is be kell látniok, hogyha élni és boldogulni akarnak, áldozatokat kell hozniok, maguk között a munkát és hasznot fidosztaniok és a gyorsabb tempóhoz alkalmazkodniok. Aki nem bírja, álljon félre, vagy elveszett. A tempót a tőke ereje és a főváros diktálja, a közönség egyre fejlődő igénye követeli. Egy-egy tőkeszegény és lendületnélküli vállalat nem lehet gátja a magyar főváros fejlődésének. Célszerű munkafelosztás alatt azt értem, hogy az egyik, például a Császár-fürdő az úszósport fejlesztése mellett a betegpénztárak, beutalt tisztviselők és hadseregbeliek, szerényebb igényű magánbetegek részére rendezkednék be számos férőhellyel, szerényebb eszközökkel, de tökéletes higiéniaival. Erre a nagy üzemre már fonásának óriási vízbősége is hivatottá teszi, hozván 11,700.000 litert naponként, nem nem számítva bele az uszodákat tápláló 1,700.000 liter langyos vizet. A csaknem olyan vízbőségű Szent Lukács-fürdő már több luxussal a magyar középosztály, földbirtokos-osztály fürdője lenne és a Kelet és Dél idegenforgalmának befogadására szolgálna. A Szent Margit-sziget rendeltetése lenne a külföldiek és a pénzesebb itthoniak befogadása, ahol minden borfiú tudna már németül és még valami idegen nyelven; míg a Gellért-fürdő, a szerintem már javíthatatlan, megmaradna annak ami: luxus szállodának, félig kúrázó, átutazó, kéjutazó, vagy szórakozó idegenek részére, bálók és társas összejövetelek székelyül és pompás gyógyintézeteivel, fürdőivel szolgálná a pesti fennjáró betegek nagy közönségét. Ennek a szép, de elhibázottan tervezett fürdőnek gyógyszállóda, vagy éppen szanatórium jelleget adni már nem lehet; illet legfeljebb külön lehetett volna a közelébe építeni és vele, illetve fürdőivel a Kelenhegyi-út felett áthidalással összekötni. Erre a célra a Gellért-hegy védett déli oldala nagyszerűen kínálkozott is, tervezték is, de most az már búcsújáróhely és sétány. Most már nyugodjunk bele a változhatatlanba s ne kapkodjunk. Hanem azért a forrás óriási bőségét (2,700.000 liter egy nap alatt) mégis jobban ki kellene használni és erre építem fel azt a kívánságomat, hogy a Gellért-fürdő melletti Horthy Miklós-úti kisajátított telkeken az Orlay-utca és Kemenes-utca között építtessék fd a Székesfőváros fürdő-kórháza, mégpedig a legsürgősebben. Nem szégyen-e az, hogy ebben a csodás gyógyforrásokban és egyebekben is gazdag fővárosban még egyetlen reumás szegény beteg meg nem gyógyult a főváros jóvoltából? Néhány száz ingyenjeggyel nem lehet lelkiismeretünket elaltatni. Elsőrendű kötelessége egy fürdőből hasznot, világhírt reménylő városnak az is, hogy e vizek gyógyeredményének mikéntjét kutassa, klinikailag észlelt beteganyagon bizonyítsa, hogy a gyógyvíztudományt előbbre vigye és ezáltal forrásait, fürdőjének kutató orvosait világhíressé tegye. Egyetemi belklinikának kellene itt létesülnie rendes professzor vezetése alatt, közel az üllőiúti orvosi telepekhez. A Székesfőváros építse, tartsa fenn, a kultuszminiszter kezdje, dotálja és az egyetem üsse reá a maga tudományának pecsétjét. Elsők volnánk a világon, s az innen kikerülő tudományos közlemények mindennél inkább használnának kedvenc jelszavunknak; nem is szólva a meggyógyított betegek hálás ezreiről. Isten adná, hogy ne legyen ez a kívánság hiába hangzó szó. Ma csak elemi erővel tör fel minden orvos,

minden szociálisan gondolkozó ember lelkéből, a közeljövőben azonban valóra is válhatna.

Kérdés, hogy mi legyen a Rudasfürdővel és a Széchenyi-fürdővel? Vájjon gyógyszállodák építésével ezek is bekapcsolhatók-e Budapest fürdőváros programjába, vagy csak a budapesti közönség fürdői legyenek? Mert ahol nincs gyógyszálloda, az a fürdő idegen- és betegforgalom szempontjából nem jöhet számba. A Rudasfürdőnek híres török építményét és a város szívében fekvő téli uszodáját nem lehet elvenni a közönségtől; a még mutatkozó vízfelesleg nem mondható éppen bőségesnek a források napi 800.000 liternyi vize mellett. Itt tehát csak kisebb arányú gyógyszállót, talán tisztviselő szanatóriumot lehetne felállítani. A hely is meglehetősen szűk, de fekvésénél fogva éppen kúrázó helybeli tisztviselőknek igen alkalmas volna, mert itt lakva, kúrájukat reggel elvégezve, még hivatalos munkájukat is el tudnák látni.

A Széchenyi-fürdő vize szintén nem sok ugyan (napi 720.000 liter), de 73 fok hőmérsékével nagy hígításokat elbír, s így a strandfürdővel bővített régi fürdőin felül feltétlenül tud táplálni még többet is. Mellette nagyméretű gyógyszálló építése okvetlen javasolt, de csak úgy, ha előbb környékéről a lármás népmulatót és angolparkot kitelepítik, s a szállót a nyaranta nagyon látogatott és éjfélig zenélő fővárosi vendéglőtől is csendtávolságba viszik a mostani fürdő keleti végébe.

A legfőbb feladatnak azonban azt kell kijelölnünk, hogy Budapest-fürdőváros igazi fürdőközönsége számára olyan nagyarányú „kúrparkot“ teremtsünk, amelyben az jól érezze magát, a főváros lármájától elkülönülhessen, sőt bizonyos területeken élhesse a maga exkluzív életét. Ilyen hatalmas és nagy „Kúrparknak“ kínálkozik a Margitsziget és a vele szemben fekvő budai rakpart, jelenleg gránitkocka, kavics és homok lerakodóhely. Ez a vigasztalan és sivár kép a festői szigettel szemben megbotránkoztató szégyenfoltja „Budapest fürdőváros“ politikájának és meghazudtol a komoly szemlélő előtt minden jó szándékot. Ha már ez a gyönyörű sziget a pesti parton csak Silos-raktárakra, uszályok tömegére és kültelki gyárakra tekint, legalább a hegyek felé ölekezzen a kis Dunaágon át partmenti lombos kertekkel és alkosson szervesen összefüggő egészet a budai oldalon fekvő Lufcács- és Császárfürdő telepeivel. A budai parton el kell tűnni a vasúti vonalnak is, s nem kell a Pátify-térig befutnia, keresztülszelve a sétatereket, elvágva a Dunához való kijutást, lehetővé téve a legszebb partmenti sétát. Vagy bújjon félig a föld alá, húzzon magára egy viaduktos takarót, melynek tetején széles dunamenti korzó futhatna végig, mint ahogy Párizsban a Szajna partján a „gare d’Orleans“-ba befutó nagy vasútvonal van ügyesen elrejtve a kilométeres rakpart alatt. Evvel óriásit lendülne a Szent Lukács- és a Császárfürdő is, melyek a maguk rendkívül nagy vízgazdagságával még messzemenő bővítési és fejlesztési terveket is ki tudnának elégíteni. Egészen a hajógyári szigetig kellene ennek a gyönyörű „Kúrpark“-nak kiterjednie nagyszerű szállodákkal, remek tennisz- és golfpályákkal, csónakházakkal. E Dunaágról minden hajóközlekedést ki kellene, tiltani,

csak az ide befutó motoros propellerekkel lenne a város alsórésze megközelíthető. A két partot, több pontján motoros rév kötné össze és a Dunaág felső részén, a sziget orránál lenne a Budapesten áthaladó Bécs—belgrádi, Budapest—balatoni, esetleg Budapest—fiumei hidrolánok rendszeres kikötője.

Ha még ma a közraktárak és elevátor által elfoglalt Dunapartot is parkoznánk, az elevátort meghagyva, s a „Sachlichkeit“ élvé és esztétikája szerint átalakítva, esetleg például fővárosi népkönyvtár számára és szemben vele kultuszminiszterünk álma: a magyar Dahlem is kiépülne, jövathetnénk azt a sok vétet, amit fővárosunk fejlődése során eddig a Dunával szemben elkövettünk.

Hátra volna még, hogy Budapest állandó kiállítási területének elhelyezéséről szóljak, ami az 1929-i nemzetközi idegenforgalmi, turisztikai és fürdőügyi kiállításnak még mindig csak kiforrásban levő tervével is kapcsolatos. Tudvalevő, hogy a kiállítást a Gellért-hegy tetejére tervezik a citadella átalakításával. A felvezető két kocsíút mellett sikló tenné megközelíthetővé a közönség számára. Ennek az eszmének tragikuma az, hogy a geniális tervezője, akit gyönyörű tervei fölött sími láttam az elébe tomyosuló akadályok miatt: Alpár Ignác—meghalt. Realitása pedig az, hogy eddig még egyetlen kapavágás sem történt, sem a sikló, sem az új utak vagy épületek érdekében, tehát emberi számítás szerint aligha lesz megvalósítható 1929-re. De ez talán nem is baj; sem anyagi helyzetünk, sem felkészültségünk és terveink kiforratlansága szempontjából.

Egy negatívummal kezdem következtéseimet: végzetes hiba volna ezt a kiállítást, amiből majd az állandó kiállítási területnek kell kinőni, a Margitsziget feltöltött partjaira vagy a véle szemben üresen álló budai partra helyezni. Ezzel Budapest gyógyfürdő telepét tönkre tennénk, ha oda ezt az örökös vásárt a maga tömegforgalmával, lármájával, porával betelepítenénk. Közlekedési szempontból is elhibázott volna ugyan, hogy a nehezen megközelíthető szigeten a strandfürdő által két részre vágott területen, vagy éppen a Duna két partján helyezük el állandó kiállítási épületeinket, de azért mégis szükségesnek tartottam ezt az eleve tiltakozást, mert sok minden lehetetlenség megtörtént már nálunk az érdekek kíméletlen harcában.

Szerintem legszebb és közlekedési szempontból is legkövetesebb volna az állandó kiállítást szép park keretében éppen a Ferencvárosnak ma lezárt Dunapartján a közraktárak helyén elhelyezni. A közraktár forgalmát úgy is el fogja vonni innen délebbre a csepeli kikötő. Erre a területre a csepeli kikötőből, s a Ferencvárosi pályaudvarról odafutó vasút és három nagy körút torkollanék belé Pest felől, két, idővel három híd Budával is összekötné és a Duna felé félkörből záruló parkozott partja nemcsak hajóforgalmat biztosítana néki, hanem fejedelmi kilátással is gazdagítaná.

Szemben vele a feltöltött Lágymányoson is el volna helyezhető a kiállítás, de már kevésbé szerencsésen és távolról sem olyan megközelíthetően. Azonkívül nem tudom, mennyire keresztezné ez a kultuszminiszter terveit és a Boráros-téri híd budai fejénél kialakuló

városrész képét. Egyelőre azonban ez a terület egy nagy víztükör, évek bosszú munkáját és milliárdokat elnyelendő gödör.

Kínálkoznék még a régi löversenytér a keleti pályaudvar tőszomszédságában és a Gellért-hegy délnyugati lejtője a tetővel kapcsolatosan. Ez utóbbi kétségtelenül fejedelmi elhelyezés volna; olyan, amilyenhez fogható a világon nincs, ami magában véve szenzáció, ami vonz, elbűvöl és csodálatra késztet, De vigyázzunk, hogy ez a csábító elhelyezési terv bukást ne jelentsen! Egyetlen síkló nem tudja ide a rentabilitás biztosítására elegendő közönséget fel- és leszállítani; autón pedig kevés ember jár. De ma autónak, autóbuszoknak még az útjai sincsenek meg. Lehetetlen itt kiállítást rendezni mindaddig, míg azt a fővárosi villamos vonalakkal átszállás nélkül megközelíthetővé nem teszik. Sínpároknak már csak azért is kell felvezetniük, mert ugyan hogyan szállítanak ide fel egy Pullmann-kocsit, vagy egy új típusú mozdonyt a turisztikai és közlekedésügyi kiállításra, vagy általában építőanyagot, hogy itt az a nagyarányú tervezett építkezés meginduljon?

Érzem, hogy e kérdésben nem megoldást ajánlottam, csak problémát tárgyaltam. Megjegyzem a magam mentéséjére, hogy orvos létemre városfejlesztési tervekkel, talán csak álmokkal foglalkozom, de magam is Budapest szülötte vagyok, szeretem fővárosunkat és szentül meg vagyok győződve, hogy a Kelet kapujára felépített kereskedelmi és forgalmi politikánk mellett Budapest fürdőváros politikája szabja meg nekünk a helyes, a jövőt ígérő fejlődés irányát. A nagy római példáján buzdulva tehát, aki mindenkor és mindenütt addig hirdette, hogy „Carthaginem delendam censeo“, míg végre a rómaiak példátlan erőfeszítésével ez meg is történt: nekünk orvosoknak is, kiknek Budapest fürdőváros eszméje lelkünkön fekszik, minden alkalmat és módot meg kell ragadnunk ez eszmék és tervek hirdetésére.

Akkor remélhetőleg meg is valósulnak.

VÁMOSSY ZOLTÁN.

A MAI IFJÚSÁG PROBLÉMÁJA.

HOL AZ IFJÚSÁG?

AZ EGYIK olasz képviselő az imént végetért olasz-magyar ünnepségek során — amint a napilapok megírták — csodálkozásának adott kifejezést azon a szerinte sajátságos jelenségen, hogy a magyar közélet különböző szereplő egyéniségeivel való érintkezései alkalomával túlnyomórészt csak „öreg emberekkel“ találkozott. Azok a kiváló személyek, akikkel itt tartózkodásakor, mint a magyar politika, a magyar kultúra, a magyar társadalmi élet vezető embereivel összefűzött, kevés kivétellel csaknem mind ahhoz a nemzedékhez tartoztak, amely már a háború előtti években túlhaladt az élet és a közéleti karrier deklarációján. A háborús generációk képviselőivel alig volt érintkezése, jóllehet — mondotta — bizonyára Magyarországon is értékelik a háborúviselt generációk lendületét, tapasztalatait, erőit és megbízhatóságát. „Hol van Önöknél az ifjúság, — kérdezte a felköszöntőjében — amely Olaszország nemzeti megújulását megteremtette és amely ma a fasiszta állam minden életfunkciójának szinte a kizárólagos birtokosa és irányítója?“

Sajnos, mikor az említett olasz képviselőnek a fiatal magyar generációk feltűnő közéleti osztracizmusáról szóló kritikája elhangzott, — és meg kell jegyeznünk, hogy éppen olyan környezetben hangzott el, ahol ez a kritika nem volt bizonyos él nélkül való — nem akadt senki, aki arra vállalkozott volna, hogy az illető képviselő éles megfigyelésre valló megjegyzésére válaszoljon, azt megcáfolja, avagy helyreigazítsa. És könnyűszerrel érthető is, hogy miért nem akadt. Alig lehetett volna sikerrel kimutatni, hogy olasz barátunk tévedésben volt, mikor a magyar fiatal generációk közéleti abszentizmusát szóvá tette és a valósággal ellenkező tapasztalatokat szerzett, mikor arról győződött meg, hogy Magyarországon az egész köz- és társadalmi élet az „öregék“ hegemóniája alatt van. Mert ha talán több-kevesebb jogosultsággal lehet is vitatni, hogy az a világ rendje, ha az országot azok vezetik, akik hosszú évtizedek tapasztalataival, az élet rögös-tüskés útjain szerzett bölcseséggel, a különböző érzelmi és indulati széljárásoknak ellentétlenül tudó, lehiggadt és szilárd lelkülettel rendelkeznek, magát a tényt, hogy a magyar közélet, főként pedig a politika túlnyomórészt azoknak a nemzedékeknek a befolyása és irányítása alatt áll, amelyek a háború előtti korszak iskolájába jártak, nem lehet kétségbevonni.

Állandóan a háborút emlegetjük, mint az „öregék“ és „fiatalok“ között elhúzódo demarkációs vonalat, jóllehet ez az elhatárolás, — ha pusztán kronologikus szempontból fogjuk fel azt — nem fedi teljesen az „öreg“ és a „fiatal“ generációk között fennálló különbség

lényegét. Hiszen a háború utolsó esztendeiben már az ötven esztendő évjáratok is mozgósítva lettek s ennél fogva nem igen esünk messze az igazságtól, ha a hatvan éves embereket is a „háborús generációba“ sorozzuk. Hogy csak egy szembetűnő példára mutassunk rá, Tisza István gróf, aki pedig a háború előtti, régi Magyarország legjellegzetesebb, legkiválóbb reprezentánsa, sőt valósággal szimbóluma volt, a háború utolsó esztendeiben maga is derekasan kivette a részét a lövészárkok borzalmaiból és megpróbáltatásaiból. Tehát ha szó szerint értelmeznénk a „háborús“ és nem „háború“ generációk fogalmát, úgy vajmi nehéz lenne a háborút, mint e két generációt elválasztó határmegyét szerepeltetni. Mi a háborút és a forradalmakat, mely események kétségkívül a pontot is jelentik a régi és a mai Magyarország történetjének fejezetei között, inkább mint e két korszak politikai gondolkodását, közéleti célkitűzését, társadalmi és nemzedekes eszmévilágát elválasztó cezúrát szerepeltetjük s „öregesen“ főképp azokat értjük, akiknek politikai gondolkodása és közéleti eszmévilága a régi, háború előtti Magyarország atmoszférájában alakult ki s akik tehát már a háborút megelőző idők politikai fejlődésének kialakulásában is aktív részt vettek. Míg velük szemben a háborús generációkhoz szerintünk leginkább azok tartoznak, akiknek közéleti múltja nem rendelkezik háború előtti gyökerekkel, főként pedig az a fiatal nemzedék, amelynek pályafutása azért nem kezdődhetett még az 1914 év előtti korszakban, mert akkor még a jövőjére való előkészítés stádiumában volt s ezeket az előkészületeket azután a háború és a forradalom mindennél tanulságosabb „kurzusában“ alaposan meg is szerezte. Felfogásunk szerint ugyanis a fenti értelemben vett két generáció gondolkodása, világfelfogása, egész lelki habitusa, nemkülönben politikai elveinek színeződése, aktivitásának iránya és tempója között olyan szembeötlő, nem is ármialati, hanem lényegbeli különbségek állapíthatók meg, amely különbségek túlmennek az „öreges“ és a „fiatalok“ közötti hagyományos ellentét hagyományos formáin és méretein. A háború előtti közönséges, dualisztikus magyar közélet, amely megelégedett a nemzeti függetlenség látszatával és üres formáival, a nemzeti öncélúság eszményének teljes kiélése és a nemzeti szuverénitás tárgyi biztosítékai nélkül, olyan lelki tartalmat, politikai ideológiát, közéleti elveket és gyakorlati módszereket erőltetett a maga korára és embereire, amelyeket az a generáció, amely a kettős monarchiát mélyebben és tüzetesebben nem ismerte, a dinasztia fényét és hatalmát nem tapasztalta, a politika szabad mozgását bénító kényszerűségekkel nem volt tisztában, felfogni és megérteni sohasem tud. Lehet-e csodálkozni azon, ha ezek a háborús és háború utáni generációk meglehetősen nyugtalansággal szemlélik, hogy a csonkásában is független és szuverén s letörtségében is nagy nemzeti célokat melengető nemzet minden fontosabb életfunkciójának a forrásánál jórészt ugyanazok a személyek diktálják az ütemet, akik egy életen keresztül nem győztek eléggé határozott stílusban kifejezést adni a független Magyarország koncepciója iránt táplált aggodalmaiknak?

E két generáció, az ismertetett értelemben vett „öreges“ és az ismertetett értelemben vett „fiatalok“ ideológiája, közéleti elvei és

politikai módszerei között tapasztalható s véleményünk szerint a régi és az új Magyarország mentalitásából származó különbség nálunk csak elmélyíti és kiszélesíti a minden korok öregjei és fiataljai között fennálló tradicionális ellentétet. Ez ellentéték élessége méginkább fokozódik azok által a mesterséges akadályok által, amelyek a fiatal generációk természet rendje szerint való, lassú és fokozatos feltörésének normális menetét akasztják, avagy lassítják. Elismerjük, ez akadályok nagyrésze a háború és csonkaságunk okozta gazdasági és szociális viszonyokban gyökerezik, de talán nem járunk messze a valóságtól, ha bizonyos mértékben még a napjainkban érvényesülő általános politika szellemét és módszereit is felelőssé tennénk a fiatal magyar nemzedékek feltűnő és tegyük hozzá: érdemeden visszaszorításáért. Ez a politika sem célkitűzésében, sem pedig technikai eszközeiben nem kedvez a fiatal korosztályok természetes feltörekvésének s eltekintve attól, hogy a keresztülvitelére és programjának végrehajtására életrehívott és hivatott szervek összetételénél is mintha gondosan ügyelne arra, hogy lehetőleg távol tartsa magától a nem a háború előtti Magyarország lelkivilágában nevedett nemzedékek közreműködését, gyakorlati intézkedéseivel és ténykedéseivel pedig — akarva, vagy nem akarva? — még jobban gátolja és hátráltatja e fiatal generációk politikai egyéniségének a kibontakozását. A képviselőház 245 tagja közül csak 16 fiatalabb a negyven évnél és csupán 3 van alatta a harmincötnek. A felsőháznál ez az arány magától értetődőleg még rosszabb. A köz-, a társadalmi, a gazdasági élet vezető pozícióiban még keresve-keresve sem találni fiatal, még csak „fiatalabb“ embert is, mintha a köz- és társadalmi élet minden terén érvényesülő politika határozottan idegenkednék e fiatal erők érvényesülésétől. S a kapcsolatot sem igen ápolja a fiatalabb nemzedékekkel, arról nem is szólva, hogy a politikai szukkreszcencia biztosítását a tervszerű nevelés és céltudatos irányítás helyett a pusztán véletlenre bizza, amely bizony — csak az 1919-es korszakra kell visszagondolnunk — nem éppen a legmegbízhatóbb eszköze a közéleti és a politikai szelekciónak. Készséggel elismerjük, hogy az a különlegesen nehéz nemzetközi helyzet, amely országunk belső politikájának a kialakulására is különleges igényeket ró, nem igen engedi meg a kísérletezéseket új emberekkel, új eszmékkel, új rendszerekkel s mindennél fontosabb követelményként állítja fel a politikával és a politikusokkal szemben a közélet irányításának, a közügyek vitelének egységét és következetességét. De ebből még mindig nem következik, hogy az ilyen igényű politika csak a háború előtti Magyarország embereinek kezei és lelkiismerete között érezheti magát biztonságban s azok a nemzedékek, amelyek közvedenül nem ízlelték meg a 67-es és a 48-as szélmalomharcok meddő romantikáját, ne tudnának e különleges politika, különleges követelményeihez alkalmazkodni. Sőt azt hisszük, erre a célra a háborús generációk minden korszak gyermekeinél alkalmasabbak, hiszen a frontokon az egyéni cselekvés, az egyéni felelősség, az egyéni kezdeményezés, a pillanatnyi helyzet és a nehézségek gyors és önálló megítélése s mindezek mellett a vezetők tekintélye és hatalma iránt való fegyelmeztség és odaadás legnehezebb vizsgáit is letették.

Távol esik tőlünk a szándék, hogy az írásunk elején idézett olasz vendégünk csodálkozása nyomán az olasz példák követésére hívnánk fel az arra illetékeseket. A fasiszmus pár excellence olasz kormányzat és társadalmi rendszer, amelynek megvalósítása más égtáj, más hőmérséklet, más gazdasági és szociális helyzet és más nemzetközi viszonyok között — amint azt az egyik magyar politikus találóan megjegyezte — valószínűen azzal az eredménnyel járna, mintha az alföldi tanyák szérűit pálmákkal, cipruszokkal és narancsligetekkel akarnánk belombosítani. Természetes dolog, hogy a fasiszmus specifikus politikai módszerei, amelyek közé a fiatal erők kultusza is tartozik, szintúgy kivihetetlenek a fasiszta politikai szisztéma egyéb adottságai nélkül. Különbösen is felfogásunk szerint abban az elvben is túlzás lakozik, amely a „right mán of the right piacé“ elvét csak a fiatal erők javára magyarázza kedvezően s csak a fiatalokat tartja alkalmasoknak és hivatottnak a modern államkormányzás komplikált és nehéz feladatainak a megoldására. Ennek a felfogásnak Mussoliniéknál talán igaza lehet, ahol e genialis kormányfő a saját kezében központosítja az állam minden fontosabb életnyilvánulását s éppen ezért a kivitelre hivatott munkatársaitól is emberfeletti teljesítményeket követeli. „Azért vannak 30—40 éves minisztereim, — mondotta Mussolini az egyik amerikai lap tudósítójának — mert azt a munkát, amelyet én egy-egy minisztertől követelek, csak fiatal korról és fiatal idegekkel lehet elbírní.“ Ezért van az, hogy a duce minisztereinek életkorát összeadva, nem jön ki több tótszáz esztendőnél, ezért van az, hogy a legfontosabb többi közéleti impériumot is túlnyomórészt fiatal emberek, fiatal politikusok gyakorolják. A fasiszta politika e specialitásai megvalósíthatatlanok volnának Magyarországon még akkor is, ha különben a fasiszta politika tárgyi előfeltételei megvolnának. Azt hisszük, maguk az érdekelt fiatal nemzedékek gondoskodnának arról, hogy a szelekciónak és a feltörő politikai kapillaritásnak a törvényein az ő javukra se követhessék el erőszak, mert minden olyan mesterséges beavatkozás, amely a természetes fejlődés processzusát akarja megváltoztatni, lassítani, avagy gyorsítani, káros és veszedelmes magára, a nemzetre nézve, Mély körülményt az elmúlt években éppen a fiatalok tapasztalhattak leginkább. Különbösen 1919-ben az ellenforradalom során, amely kizáróan az ő művük volt, erről a lojális és önzetlen mentalitásukról már fényes bizonyítást is tettek. Megcsinálták az ellenforradalmat, azután félreálltak. Amint a nemzeti Irány győzelmét nem fenyegette többé veszedelem, a vezetést átadták másoknak, az idősebbeknek, a tapasztaltabbaknak. Sajnos, ez idősek és tapasztaltak nem mutatnak ennyi megértést és figyelmet a fiatalok önmegtartóztatása és szeténysége iránt: bizalmatlanok velük szemben, bizalmatlanságuktól vezetettve belekapaszkodnak az idő kerekébe s meg akarják állítani a napot a fejük fölött.

Innen van az, hogy napjainkban egy egész sereg magyar nemzedék, amely pedig erőt is, képességet és akaratot is, bátorságot is érez magában a magyarság nagy feladatai megoldásán való közreműködésre, csalódottsággal a fásultsággal kezdi elfordítani a tekintetét a közélet problémáitól, amelyek megoldásában való részvétele — úgy látszik — fölösleges!?

ANTAL ISTVÁN.

A MAI IFJÚSÁG KOROSZTÁLYAI

FOLYÓIRATUNK megindulásakor általános helyesléssel találkozott az az ígéletünk, hogy úgy olvasóink, mint munkatársaink közt elsősorban a fiatalság támogatására fogunk számítani, mivel nélkülok csak fél munkát végezhetnénk, mert hiszen „ez az új, ifjú nemzedék van hivatva a mi hosszú terminusra váró feladataink megvalósítására”. (Magyar Szemle, I. kötet, 4. 1.)

ígéletünknek iparkodtunk eleget tenni, nemcsak azzal, hogy voltak havi füzetek, melyekbe 25 és 35 év közötti szerzőkön kívül alig írt idősebb, nemcsak azzal, hogy íróink közt a korhatárt 20, 22 évre is, mégpedig szívesen leszállítottuk, nem is csak azzal, hogy olvasótáborunk számára a legfiatalabbakat, a középiskolák abiturientiit is iparkodtuk megszerezni, hanem elméletileg is megpróbáltuk a mai ifjúság problémáját közeiről megsejmelni, mégpedig elsősorban olyan fényből, melynek világító teste az ifjúság táborában van.

Itt azonban sajátos tapasztalatra tettünk szert. Az ifjúság táborából annyira különböző színezetű fénysugarak érkeznek hozzánk, hogy gondolkodóba estünk, vajjon ugyanattól a fiatalságtól jönnek-e. És csakugyan, Weis István, Antal István, Jambrekovich László nyilatkozatainak¹ pontos vizsgálata után kétségtelen, hogy a „mai ifjúság” nem egységes, homogén társadalmi réteg, hanem magában is több, egymástól [célkitűzésben és eszközökből is különböző csoportra bomlik.

Amin éppenséggel nincs sok csodálkozni való. Hiszoi az „öregeknek” nevezett réteg sem egységes, annál kevésbé lehet az a fiatalság, mely még nem ment át közös tapasztalatok fegyvelmező évein. Ha a negyveneseket az öregséghez számítjuk — a fenti fiatalok láthatólag így tesznek —, akkor ezek a szegény negyvenesek ugyancsak kellemetlen helyzetbe kerülnek, mert a hatvanasok, hetvenesek és nyolcvanasok, kevés kivétellel, tolaodóknak fogják őket tartani és ki tudja, nem küldik-e őket vissza az iskola padjaiba, tisztességet, erkölcsöt, stílust, mi egyebet tanulni! A mai hatvanasok régóta hozzászótkak a negyveneseket megbízhatatlan firmákként kezelni, — az egészen fiatalok honnan is tudhatnák, hogy a negyvenes öregek előtérbe nyomulásakor a hatvanas, hetvenes öregek szívébe időnkint hazafias fájdalom nyillallik, mert mi lesz a hazával, ha sorsa ily könnyelmű gyermekek kezére bízzatik!

Negyven és hatvan tehát nemcsak a matematikában, a társadalmi rétegekben is különbözik egymástól, s hasonló eltérés áll fenn a 22 és 35 között is. Ez az, amit a mai ifjúság idősebb korosztálya, a 28—35—38 közötti, úgy látszik, nem vett még észre és én nem is sietnék őt az ifjúság homogeneitását illető illúziójából felébreszteni, ha erre szükségünk nem volna a kölcsönös megértés érdekében. A negyvenen aluli ifjúság idősebb rétege, a 26—28-on felüliek, egész lelki össze-

¹ L. Weis István: A mai ifjúság, Magyar Szemle II. kötet, 328. 1., és a jelen szám Figyelőjében; ifj. Jambrekovich László; Levél a mai ifjúságról, u. ott III. kötet, 62 1., Antal István fenti cikke, u. ott III. kötet, 132. 1.

tételükben különböznek a legfiatalabbaktól és midőn az idősebb réteg szenvedélyes, bár jól nevelt és láthatólag tompított kitöréseit hallom az uralomért, a hatalomért, mély kiveendő az öregek kezéből, nem tehetek róla, kissé összeszorul a szívem: mi lesz ezekből a szenvedélyes fiatalokból, akik annyira követelik a hatalmat, ha majd azt az utánuk jövők, a mai 18—20 érnék, minden követelőzés nélkül kivesszik az Ő kezükből!

A mai ifjúság ez idősebb korosztálya, eddigi sorsáért, minden részvétet, szeretetet és támogatást megérdemel. Sorsát lehetetlen egyúttal némi melankólia nélkül is nézni. Míg a legfiatalabbak a háborút öntudatlan gyermekkorban éltek át, s belőle mélyebb benyomást nem szereztek, addig az idősebb fiataloknak életére a háború egy-két utolsó éve, melyben véráldozattal vettek részt és a forradalmi korszakok gyakoroltak eltörölhetetlen benyomást. Öntudatuk a mögöttes országrésztől már-már cserbe hagyott lövészárokból, meg a csonka ország első véres, piszkos, zűrzavaros korszakaiban kezdett ébredni, szép, boldog, ártatlan ifjúsága, otiumos esztendeje alig volt közülök valakinek, nyugodt testi fejlődés, folyamatos, tervszerű művelődés nem jutott ki ennek a generációnak. Innen az idősebb korosztálynak könnyen szembeötlő szakadozott műveltsége, melyben itt-ott elismerésre méltó érdeklődést és ismereteket, de viszont teljesen elhanyagolt területeket is találunk, mert hiszen ez a műveltség a háborútól, az élet bajaitól, nyomortól és szenvedésektől ellopott félórák autodidaktikus eredménye. Ezek az ifjak azok, akik legszebb ifjú éveiket a hazának adván, a haza azzal fizetett nekik, hogy a főiskolákon gyorsított tempóban hajtotta át őket, még azzal a tudással sem látva el, mely a normális menetű, átlagos főiskolai képzésben nyerhető. Nem csoda így fejlődés mellett, hogy a műveltségnek, általában a szellemnek és a lelkieknek nem fejlődött ki bennük valami nagy ismerete és tisztelete. Ez ifjúsági rétegből halljuk gyakran, hogy a testgyakorlás a legfontosabb, sőt egyetlen nemzed diszciplína, s ehhez képest e réteg az Erő kultuszától várja egy kis, gyöngé nép szabadulását, s ha a nyers erőnek tiszteletéből nála mégis felébred és látja számbeli gyöngeségünket, legfőkébb fantasztikus külpolitikai alliance-ok után néz az európai vagy ázsiai horizonton. Ilyen levegőben inkább erélyes, intranzigens szólások, mint nagy, önálló gondolatok teremnek. Világnézeti és pártállás szerint ez a réteg nem a saját útjait járja, hanem a negyven és Ötven évesekét, irodalom, nemzeti szellem dolgában még mindig Ady, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső árnyalatain vitatkoznak, azokat kritizálják, variálják, forgatják előre-hátra, a nélkül, hogy valami szintézisre a maguk erejéből, a negyven évesek segítségével nélkül, szert tudnának tenni. Szellem és lélek dolgában ez a megzavart fejlődésű réteg a szerencsésebb fejlődésű elődök terméséből él, hogy csak egy példát hozzak fel: a nemzeti zene útjain Kodályt és Bartókot kell követnie, akarja vagy nem akarja. És hasztalan keresik, kutatják e réteg közt az idősebbek a nagy tehetséget, akit felkaroljanak, megbecsüljenek, ünnepeljenek: a nagy tehetség késik vagy talán egészen hiányzik ebből a nyolc-tíz évűek a terméséből.

A lelki diszpozíció bajain az anyagi helyzet előnyéi segíthetnének,

és szerezhetnék meg ennek a korosztálynak az egyensúlyt. Nem mondunk újat, ha rámutatunk épp ezen réteg kétségbeejtő anyagi helyzetére. Egy része lehullott az intelligencia színvonaláról a kézműves és ipari munkás osztályba, más része nagy nehezen megtalálta az utat a hivatalokba, ahol alantas szolgáltatokat teljesít, felemelkedés reménye nélkül. Állami hivatal, gazdasági magánvállalat évek óta mindegyre csak csökkentti személyzetét és részvételt vagy részvétlenül utasítja el a mai ifjakat, akik azonban napról-napra idősebbek lesznek, már harminc felé járnak, házasodni, családot alapítani is szeretnének, s általában úgy találják, hogy elérkezett az ideje az ő emberi méltóságuk érvényesítésének is. Vágyaik reménytelenül kilátástalanok, ezért tartoznak nekik gyakran az elégedetlenek, a mai viszonyokat, a „szanalási konzolidációt“ destruálni hajlandók táborába. Mindez rendkívül zavaros helyzetet hoz létre: többségük konzervatívnak, antiliberalisnak vallja magát, de a konzervatív elvek tökéletes félreismerésével nem egyszer a forradalommal kacérkodik, szélső nacionalistának is tartja magát, de a nemzeti múlttól alig van öntudata, sőt arról egészen primitív fogalmakkal bír, hasonlóan a lemúlt függetlenségi és 48-as pártemberek korlátozott nemzeti felfogásához; végül bár kereszténynek is tartja magát, a mai vallásos megújulásban bensőleg kétségtelenül elmarad az utána jövők, a legfiatalabbak mögött. Elismerem, más generációk sem tudták az utat, melyet jámiok kellett, de legalább keresték azt és szeretettel, lélekkel keresték, mint a romantika az ő kék virágát, — ez a réteg ma alig keres, inkább csak tagad, hibáztat és ellenzékelt akar. Nemcsak keserű sorsáért, sok szenvedéséért érdemelné meg, hogy egy előrelátó szociális politika kivezesse őt e zsákutcából, hanem ezt a jövő érdekében, a nemzeti élet folytonossága és nyugodt fejlődése miatt is meg kellene tenni, amelyet egy, bizonyos energiákkal rendelkező elégedetlen réteg könnyen veszedelembé hozhatna.

Mindez megérteti talán velünk azon kategorikus követeléseket, melyek e rétegnek politikai érvényesülésére irányulnak. A fent megismert lelki diszpozíciók szerint nagyon is érthető, ha a felemelkedést mechanisztikusan képzelik el, s azt hiszik, vezető politikai állások megszerzésével és azokba megbízható embereik elhelyezésével úgy a saját helyzetüket, mint a nemzeti életet egyszerre megjavíthatják. Hogy ez illúzió, az kétségtelen, de az is bizonyos, hogy minden ifjúság kigyógyul egyszer illúzióiból, Örök illuzionisták csak a politikai vezércikkírók, de azok is csak írás közben. A jelen esetben valószínű, hogy a réteg széles tömegeire nagyon is gyorsan bekövetkeznék a kigyógyulás, ha vezető embereik politikailag vezető állásba kerülnének és ad oculos demonstrálnák, ők maguk, az alkotás nehézségeit. Egyben azonban minden előzetes kísérletezés nélkül is megállapítható tévedésük: s ez az olasz párhuzam, az ottani fiatalság kormánya és az itteni, magyar öregeké, azaz a negyven-ötvenéveseké között. A hazai és olasz fejlődés eltérő voltát már Antal István is világosan kimutatta fent idézett cikkében, fejtegetése még csak azzal a szemponttal egészíthető ki, hogy a fasiszta kormány fiatalokból áll, de nem az öregek önkéntes lemondása következtében, hanem azért, mert a fiatalok szereztek meg a hatalmat és alakították meg a fasiszta kormányt. Úgy látszik,

az ifjúságaik ugyanazon háborús korosztálya Itáliában erősebb, gyorsabban gondolkodó, gyorsabban és erélyesebben cselekvő, s általában politikai koncepcióra és alkotásra alkalmasabb volt, mint a megfelelő magyar korosztály, melyről éppen most mutattuk ki, minő mostoha viszonyok közt fejlődött. Aki érzi magában a politikai alkotóerőt, az nem áll félre, hanem átveszi a hatalmat; aki pedig nem veszi azt át, az politikai gyengeségének adja jelét, s ezen utólagos panaszok nem sokat változtatnak.

Az idősebb korosztály hatalmi helyzetén döntőleg segíthetne, ha sikerülne magához láncolni az utána következőket, a mai ifjúság újabb korosztályát, mely évről-évre megszakítatlanul tódul ki az iskolák kapuin keresztül. Erre azonban aligha számíthat az idősebb réteg. Hiszen a legifjabbakat nemcsak a háború élménye választja d tőle. A legifjabbak egészen más nevelésén mennek át, — itt nem a középiskolai tanítást értjük, hanem mindazon nevelő tényezőt, mdy a középiskolai és egyetemi ifjú vallási s erkölcsi, akaratbeli fejlődését veszi munkába, sokkal intenzívebben, mint bármikor korábban. A legifjabbak nemcsak nem mentek át a háború és forradalmak erkölcsi kísértésein, hanem akaratban és valláserkölcshen pozítive is fegyelmezettek, acélozottak, mire nézve elég a cserkészlet és a vallási erők, a Mária-kongregációk, s a protestánsoknál is meglévő erkölcsnemesítő törekvések hatására utalnunk. Vegyük ehhez a tanulmányi évék folyamatos, megszakítás nélküli voltát, a hazai és külföldi ösztöndíjakat, melyek a legifjabbaknak nagyobb műveltséget, szélesebb látókört fognak adni, mint elődeiknek: és így a magyar ifjúság jövő értékét illetőleg sokkal kedvezőbb véleményre kell jutnunk, mintha csak az idősebb réteg, e mostoha gyermekek panaszait hallgatjuk. A legifjabbak erős, egészséges, mozgékony fiatalság lesz, a lélek mélységeiben s a szellem magaslatain egyaránt járatos, nemzeti célok szolgálatában európai eszközöket is tud használni és helyreállítja a elszakadt területi magyar ifjúsággal a lelki harmóniát, mdyet az idősebb réteg valahogyan elhanyagolt. Ez különben az idősebbeknek egyetlen hibájuk, melyért tényleg fdelősségre Volnának vonhatók, minden egyéb panaszukat és bajukat a kor, a viszonyok, s az idősebbek belátás- és dördátáshiánya okozta. Ismételjük e vizsgálat egyik eredményeként, addig is, amíg e kérdés további vizsgálata folyamán megnyugtatóbb eredményekre nem jutunk: a magyar ifjúság ez idősebb korosztálya anyagi és lelki szükséget szenved, rajta már ösztöndíjak és egyéb, fiataloknak való eszközök nem segíthetnek, az állam mellett itt már a társadalomnak is érdemes volna megmozdulnia.

SZEKFÜ GYULA.

KISEBBSÉGI MAGYAR SORS.

A ROMÁN NEMZETI PARASZTPÁRT ÉS AZ ERDÉLYI KISEBBSÉGEK.¹

VAJDA-VOIVOD Sándor, hajdan a magyar parlamentben a román nemzetiségi párt egyik vezére, később az új Románia első parlamentáris miniszterelnöke és román részről a trianoni békeszerződés aláírója, a román nemzeti parasztpárt erdélyi hivatalos lapjának, a „Patria“-nak húsvéti számába „Natiunea Dominanta“ (uralkodó nemzet) címmel cikket írt. Hogy az erdélyi magyar nép miként ítéli meg az erdélyi románság jelenlegi politikai helyzetét, e cikkben a következőképpen illusztrálja:

Azt kérdezte egy falusi székely embertől: mit gondol? — mi különbség van a háború előtti és a mostani állapotok között? — Akkor — felelte a székely — útlevel nélkül nem mehettünk át a Kárpátokon. Most nem kell útlevel, mert elfoglaltuk Romániát. — Hogyan? Hiszen most az oláhok uralkodnak rajtatok. — Rajtunk nem,— válaszolta a székely — mert az erdélyi oláhok ma is csak oláhok. Rajtunk a bukarestiek uralkodnak.

Vajda-Voivod azt mondja, hogy a székely nagyon helyesen ítélte meg az általános politikai helyzetet. Csak abban hibázott, hogy a liberális pártot összetévesztette a bukarestiekkel. De nyomban igazat ad neki, mikor megállapítja, hogy a liberális párt azonosítja magát az „uralkodó nemzet“-tel. Magát tartja a románizmus egyedüli képviselőjének, — sőt az egész Romániának is. Egy szóval, ma Romániában ez a párt az „uralkodó nemzet“, amely „számba sem veszi a törvényt, ha az erdélyi oláhokról, vagy a magyarokról van szó“.

Mikor Vajda-Voivod megállapítja ezeket, nemcsak magáévá teszi a falusi székely véleményét, hanem az erdélyi románságnak jelenlegi politikai helyzetét is a valóságnak megfelelően jellemzi. Az ő felfogása és a falusi székelyé között csak annyi különbség van, hogy szerinte Romániát nem az erdélyi magyarok, sőt még nem is az erdélyi románok foglalták el, hanem megfordítva, Erdélyt foglalta el a maga számára a liberális párt, „amely nem ismer semmiféle törvényt, ha erdélyi oláhról, vagy magyarról van szó“.

Ha valaki megkérdezné oly módon valamelyik értelmesebb erdélyi román parasztot, mint megkérdezte Vajda-Voivod a falusi székelyt, teljes bizonyossággal azt a választ kapná, hogy a különbség a régi és a mostani állapotok között csak annyi, hogy akkor a magyarok voltak az urak, most pedig a bukarestiek. De azt sem mulasztaná el hozzátenni, hogy akkor mégis jobb volt, mert a szegény embernek, ha egyenes úton járt, pénz nélkül is megvolt a maga igazsága. Az „egyesülés“ után csak annak van igazsága, akinek pénze van, mert a bukaresti urak pénzért mérik az igazságot az erdélyi románnak éppen úgy, mint az erdélyi magyarnak.

Az erdélyi román intelligens ember nem lenne ilyen őszinte. Annyit azonban egész határozottsággal elismerne, hogy az erdélyi románnak egy hajszállal sincs jobb dolga, mint az erdélyi magyarnak, vagy szásznak. Az óhajtott „nemzeti egyesülés“ megtörtént, de Nagy-Romániában nem

¹ E cikkünk szerzőjét, szerkesztőbizottságunk tagját, a román történet és politika Európában legkitűnőbb ismerőjét, ötven éves írói jubileuma alkalmával hálával és szeretettel köszöntik a Magyar Szemle írói és, hisszük, olvasói is. *A szerk.*

találta meg az erdélyi románság azt a boldogságot, anyagi jólétet és politikai szabadságot, amit annyira várt, sőt annyira biztosra is vett. Tulajdonképpen nem történt semmi egyéb, mint a magyar igának felcserélése a liberális párti zsamoktság román nemzeti színű igájával. Erdélynek minden anyagi és erkölcsi java ma a királyságbeli románság birtokába jutott. Az erdélyi románságnak megmaradt régi örökség gyanánt Erdély minden terhe, minden nyomorúsága és minden baja.

Tűlzás nélkül megállapítható, hogy az erdélyi románság — úr és paraszt egyformán — keserű csalódást érez lelkében a „nemzeti egyesülés“ után. Az a kérdés most már: miben csalódott az erdélyi románság?

Az erdélyi románságnak általánosan elismert nagytekintélyű politikai vezére, Maniu Gyula, a bukaresti ^Román Társadalomtudományi Társaság“-bán (Institutul Social-Roman) 1924-ben előadást tartott a román állam kisebbségi kérdésének megoldásáról. Ennek az előadásnak fejtegetéseiből egész bizonyossággal megállapíthatjuk, hogy mit remélt Maniu és vele együtt az egész erdélyi román értelmiség a maga javára a „román fajnak régóta óhajtott egyesülésé“-től? Az ő felfogásuk szerint az egységessé lett román nemzet bármilyen pártállású kormányának nemzeti politikája Erdélyben a következőket tartozik állandóan követendő cél gyanánt szemei előtt tartani:

Az állam hatalmát arra kell felhasználni, hogy a földművelés, a kereskedelem, az ipar, az erdélyi románságnak egész gazdasági élete és társadalmi szerkezete megerősíttessék. Az erdélyi román nép társadalmi szerkezete a középosztály és a nemzeti termelést végző iparos- és kereskedőosztály hiánya miatt tökéletlen és egészségtelen. Erdély városainak elrománosításával és egy középosztály megalkotásával kell a román nép társadalmi szervezetét egészségesebbé tenni. Arra kell törekedni, hogy a román nép az állami hatalom egész erejével a műveltség, az anyagi jólét, a nemzeti és a lelki egységnek arra a fokára emeltessék, amelyre a magyarság a magyar állam pártfogásával és a közpénzek felhasználásával eljutott. A román tudományt, művészetet és közműveltséget ki kell fejleszteni és el kell terjeszteni minden megnyilatkozásában az állam anyagi eszközeinek korlátozása és kímélése nélkül mindenütt az országban. A mindkét felekezetű román egyházat az állam összes erejével kell támogatni, mert nem szabad elfelejteni, hogy Erdélyben a vallás- és az egyház tartották fenn a román fajt. Általában, ami a román egyházakat, műveltséget, tudományt, a román nép társadalmi, gazdasági és kulturális megerősödését illeti, a román államnak mindent el kell követnie, hogy Erdélyben helyreállíttassék a románság számarányának megfelelően az az egyensúly, amelyet elrontott a századokon át tartó idegen kormányzat, a múlt idők mostohasága és a román fájnak politikai széttagoltsága.

A Maniutól ily módon körvonalazott célok elérése és megvalósítása érdekében volt az erdélyi románságnak általános óhajta és politikai programja a román királysággal való egyesülés. Az egyesülés után eltelt idő alatt, epizódyszerű rövid megszakításokat leszámítva, az állam összes hatalmi eszközeivel a liberális párt rendelkezett, amelynek kormányzata világos bizonyíték arra, hogy a bukaresti politikusok magatartását Erdéllyel szemben egészen más szempontok és célok szabták meg. Egyszerűen olyan meghódított román tartományként kezelték és kezdik, amelynek minden gazdagsága, ipara, kereskedelme és természeti erőforrásai csak arra valók, hogy az állami hatalom bukaresti birtokosainak javára szolgáljanak.

Az erdélyi román nemzeti párt az egyesülés után nagyon rövid idő múlva arra a meggyőződésre jutott, hogy a maga politikáját, amelyet nem éppen jogtalanul igazi román nemzeti politika gyanánt hirdetett és vallott, nem tudja megvalósítani, ha valamelyik romániai párttal nem szövetezik.

Évek teltek el, míg megtalálta a királyságbeli parasztpártban azt a pártot, amellyel egyesülve, programját kormányra jutása esetén megvalósíthatja.

A román parasztpárt háború után való alakulás. Programja eredetileg amolyan agrár-szocialista programú volt, mint Bulgáriában Stambulinszkié, Jugoszláviában Radicsé. Ezt az irányt szélsőségeiben dr. Lupu, a jelenlegi liberális kormány közmunkaügyi minisztere képviselte, aki a pártnak elméleti tudósa és vezére volt, a párt tényleges vezére, Michalache mellett. Ez a „topoloveni falusi tanító” sokkal realisabb és becsületesebb agrárpolitikusnak bizonyult, mint Lupu. Neki tulajdonítható, hogy a romániai parasztpárt nem maradt földosztogató forradalmi párt, hanem a szó jobb értelmében kisgazdapárttá alakult át.

A romániai politikai pártok közül csak egyedül az erdélyi román nemzeti pártnak és a királyságbeli parasztpártnak volt a román népben talaja, melyben gyökereit elsősorban az agrárreform végrehajtásával kapcsolatos visszaélések erősítették meg. Minden túlzás nélkül állítható, hogy ha Romániában lehetséges lenne gyalázatos erőszakoskodások és umalopások nélkül parlamenti képviselőket választani, akkor ennek az egyesült két pártnak kellene kormányra jutnia.

E pártok csak egyesülésük után lettek a mindenható liberális párttal szemben politikai erőt jelentő parlamenti tényezővé. Hozzájárult ehhez az a nagy erővesztés is, amelyet a liberális pártra Bradanu Jonel halála jelentett s amelyet Bratianu Vintilla, Dúca és Titulescu, bár tagadhatatlanul tehetséges és ügyes politikai vezetők, nem tudnak semmi körülmények között sem a maga egészében pótolni. Azonkívül a liberális kormányzat külügyi és közigazgatási politikájának elhibázott volta kezdett egyre károsabb módon mutatkozni. Románia nem tudott pénzügyeinek rendbehozatalára máig sem elfogadható kölcsönt szerezni a nemzetközi pénzpiacon, sőt a külföldön valóságosan hitelvesztetté lett. Titulescu a román közvélemény általános felfogása szerint az optánsperekben kudarcot vallott. A román külügyi politika nemcsak a semleges, hanem az angolszász és az olasz közvélemény előtt is, Rothermere lord egyre nagyobb hullámokat vető revíziós propagandája és Bethlen magyar miniszterelnök ügyes diplomáciájának sikerei következtében elveszítette eddigi előnyös pozícióit.

Megérkezett tehát az alkalmas időpont, amelyben a nemzeti parasztpárt megindíthatta rég tervezett, kormányzási rendszert buktató politikai hadjáratát. Maniu haditerve román kiadásban hasonlatosnak látszik az angol politikai pártok választási hadjárataihoz. Nagy propaganda gyűléseket tartottak az ország minden városában és vidéki központjában, hogy a közvéleményt maguk mellé állítva, a jelenlegi liberális párturalmat a nép szeméből erkölcsileg lehetetlenné tegyék. Ezek a zajos párt- és népgyűlések a közvélemény általános hiedelme szerint csak előkészítői lettek volna annak az egész politikai hadjáratot eldöntő és minden akadályt áttörő összpontosított támadásnak, amelynek színhelyét és idejét Gyulafehérvárban és május 6-ban állapították meg.

Természetesen, a kormány sem maradt tétlenül a nemzeti parasztpárt e hadi készülődéseivel szemben s ennek következtében Románia belső politikai élete olyan zajossá, harciasná és izgatottá lett már hónapok óta, aminő a nyugati államokhoz képest zajos politikai mozgalmak e hazájában is eddigelé szokatlan volt. A liberális kormányajtó a lehangosabban vádolta a nemzeti parasztpártot, hogy kíméletlen politikai hadjárata nem végződhetik másban, mint olyan zavaros belpolitikai helyzet felidézésében, amelynek eredménye a nagy küzdelmek és véres áldozatok árán megteremtett nemzeti egység megbomlása lesz.

A nemzeti parasztpárt szónokai és sajtója a leghatározottabban tagad-

tik e vádat, de hogy mi fog történni Gyulafehérváron és azután? — arról csak homályosan, — bár sokat sejtető módon, nyilatkoztak. A közvéleményben az volt legáltalánosabban elterjedve, hogy amolyan „Marcia su Bukarest“ lesz, mint aminő Mussolinié volt annak idején Róma ellen. Malin maga is ilyesfélét sejtetett, mikor azt mondta, hogy a nemzeti parasztpárt e hadjárattal nemcsak a liberális kormányt, hanem az eddig követett korrupción, erőszakon és törvénytelen alapuló román kormányzati rendszert akarja véglegesen megsemmisíteni. Olyan politikai és kormányzó rendszert szándékozik helyébe tenni, amely a törvény, a jog, a népszabadság és a közéleti erkölcs tisztaságán fog felépülni.

A magyar napisajtó egynéhány orgánuma, sőt a romániai politikai mozgalmak iránt érdeklődő magyar közvélemény egy része is hajlandó volt a nemzeti parasztpárt e politikai hadjáratából az erdélyi magyar kisebbségre vonatkozóan többféle, helyt nem álló következtetést levonni. Az elevebb képzelő tehetségűbe már látták az autonóm Erdély körvonalait kialakulni, — sőt olyan nagytekintélyű magyar publicista is volt, aki nem habozott megállapítani, hogy Maniu tulajdonképpen a magyarság malmára hajítja a vizet.

Azt, hogy Maniu mit tart helyes tornán nemzeti politikának Erdélyt illetően, már ismertettem. Ez ismertetésből világosan kiténik, hogy politikai ideálja egy, a mainál sokkal erősebb román Erdély, nem pedig az erdélyi három népfaj politikai egyenjogúságán felépülő autonóm Erdély. Ismertetett előadásában részletekbe menően kifejtette azt is, hogy minő módon és minő eszközökkel véli megoldhatónak a román állam megerősödésének érdekében a kisebbségi kérdést?

Az 1918 december elején tartott gyulafehérvári gyűlésnek abban a határozatában, amellyel Erdélynek a román királysággal való egyesülését kimondotta, van egy pont, amely teljes nemzeti szabadságot ígért az összes erdélyi társnemzeteknek, — amely minden népnek megadta azt a jogot, hogy közigazgatását, oktatásügyét, igazságszolgáltatását saját nyelvén és saját kebeléből választott egyének által inféztesse. -

Az Erdélyben lakó kisebbségbe — mondja Maniu ez előadásában — úgy értelmezik e határozatot, mintha abban a kisebbségek számára nemzeti autonómia foglaltatnék. A gyulafehérvári gyűlés nem adott és nem is adhatott ilyen nemzeti autonómiát a kisebbségeknek, mert annak csak poliglott államban van helye. Poliglottnak lehet nevezni az államot akkor, ha az egyes nyelvi és feji kisebbségek nagy néptömegei a társadalmi erők igazságos arányának következtében jogosítva vannak a hamisítatlan demokratikus állami berendezkedés következtében az egész állam élet vezetésére és szervezésére befolyást gyakorolni. Románia feji és nyelvi kisebbségembe szociális szerkezete olyan, hogy azok egyikének sincs meg a román állam keretében ez a jogosítottága. A legszamosabb kisebbség a magyar, amely alig 8%-a az összes népességnek, de az is szétszórva él a román nép kompakt tömegében egyes kisebb népszigetekben, minden földrajzi összefüggés nélkül; — kivéve a székelységet, — de annak száma nemcsak az állam összes népességéhez viszonyítva csekély, hanem magának az erdélyi magyarságnak is csak kisebbik felét alkotja.

Maniu szerint a kisebbségi kérdés gyakorlati megoldásának leghelyesebb módja az, amellyel az ő elnöksége alatt működött „Consiliu Dirigent“ I. számú dekrétuma kijelentette, hogy a Romániához csatolt régi magyar területen a nemzetiségek egyenjogúsításáról szóló magyar törvényt kell érvényesnek tekinteni azzal a kiegészítéssel, hogy mindenütt, ahol a törvény a magyar államnyelv használatáról beszél, a románt kell érteni és e törvénynek a nemzetiségekre vonatkozó intézkedéseit kell ezentúl a magyarokkal és a többi kisebbségekkel szemben alkalmazni.

Amint látszik, Mamii a kisebbségi kérdés leghelyesebb megoldását az 1868-i magyar nemzetiségi törvényben látja megvalósítottnak. Mindaz, amit erre vonatkozóan a részletekben javasol, tulajdonképpen semmi egyéb, mint a nemzetiségi törvény egyes határozmányainak ismétlése nem egy esetben érdekes és jellemző megokolással. Alikor azt mondja, hogy a nemzeti parasztpárt a kisebbségekkel szemben ma is a gyulaféhevári határozat alapján áll, csak annyit ígér, hogy kormányra jutva, a romániai kisebbségeknek annyi jogot akar adni, mint amennyit a magyar állam 1868-ban a maga nemzetiségeinek a nemzetiségi törvényben biztosított.

Maniu ez előadásának a román kormányok kisebbségi politikájára vonatkozó kritikai része értékesebb, mint a konkrét javaslatokat tartalmazó. Nem tartja a román állam érdekeire előnyösnek, ha az állami és a községi hivatalokból a kisebbségi tisztviselőket a jelenlegihez hasonló kíméletlenséggel szorítják ki és rákényszerítik a független és szabad pályákra. Ez az eljárás semmi egyéb, mint helytelen és veszedelmes utánzása a magyar példának.

„A magyarok a románokat kiszorították a hivatalokból és rákényszerítették a szabadfoglalkozásokra. A magyar értelmiséget pedig beültették az államtól függő jól szituált hivatalokba. De 1918-ban ütött az igazság órája. A románok, mint egyetlen ember csatlakoztak a nemzeti forradalomhoz. Egyház, nép, értelmiség, papok, parasztek abban az egyetlen gondolatban egyesültek, hogy meghozva a gyulaféhevári határozatokat, átvegyék a hatalmat s így máról holnapra virradva, független elemekkel betöltötték az összes közhivatalokat. Viszont a magyarok, hozzászokva az állami gyámkodáshoz, nem rendelkezve semmiféle energiával és találékonysággal, amelynek forrása egyedül a megszokott öntevékenység, tájékozatlanul állottak. Saját hibájuk folytán a teljes politikai tétlenségre voltak kárhozhatóak. Nem voltak képesek ellenállást, vagy komoly tevékenységet kifejteni, hanem utasításokat és tanácsokat onnan vartak, ahonnan sorsuk addig is függött.”

Nem valószínű, hogy a nemzeti parasztpárt jelenlegi politikai hadjárata, amelynek a május 6-án megtartott gyulaféhevári gyűlés csak egyik taktikai mozdulata volt, győzelemmel fog végződni. E gyűlésnek nem volt meg az a döntő hatása, amelyet tőle a nemzeti parasztpárt vérmesebb tagjai reméltek és amelytől a kormány és pártja komolyan félték. Nem volt egyéb, mint eléggé imponáló megnyilvánulása a román tömeg érzelmének, mely lelkét szemben a jelenlegi politikai rendszerrel eltölti, de minden feltétele és biztosítéka nélkül annak, hogy „marcia su Bukarest“ legyen belőle.

Hozzá járult még a népakarat és érzés e megnyilvánulásának ellensúlyozásához Carol herceg londoni repülőgépes puccsa is, amelyről nem lehet megállapítani, hogy benne Carol herceg és barátai ügyetlenkedésének, vagy a londoni román követség agent provocateur-jei ravasz ugratásának volt-e több része? E sikertelen puccskíséret végleg megsemmisítette a Carol-legendát. Carol herceg ma még Románia politikai kalandorainak szemében sem komoly trónkövetelő többé. A román kormány javára írandó az is, hogy e puccsal Carol meglehetősen kompromittálta a román nemzeti parasztpárt gyulaféhevári nagy tüntetését. Most bosszulta meg magát a nemzeti parasztpártnak az a kétértelmű magaviseleté, amelyet a Carol-kérdésben tanúsított. Tisztában volt vele a pártnak minden komolyabban gondolkozó tagja, hogy Carol nem lehet Románia királya, de azért taktikából engedte a párt a közvéleményben elterjedni azt a hitet, hogy a párt és Carol között a titkos egyetértés egy neme áll fenn. Kész volt azt a hangulatot, amely e feltevésnek velejárója volt, a viszonyokhoz képest esetleg a kormány ellen a maga javára felhasználni. Ez a londoni puccs a román kormányt hozzásegítette, hogy „egy csapással két legyet üssön“: megsemmisítette a Carol-legendát és kompromittálta ügyetlen puccsával a nemzeti parasztpárt kormányt buktatni akaró zajos politikai hadjáratát.

A gyulafehérvári gyűlés ennek következtében a nemzeti parasztpárt számára inkább félkudarc, mint félsiker volt. Ez a félkudarc azonban nem csüggesztette el a pártot. Maniu és társai kilenc nappal később újabb tüntető gyűlést tartottak Balásfalván az 1848-i emlékezetes „balásfalvi román nemzeti gyűlés” nyolcvanadik évfordulójának megünneplése címén. A párt el van határozva, hogy a harcot tovább folytatja minden erővel és minden eszközzel. Viszont a bukaresti politika hatalmasai is mindent el fognak követni, hogy Románia kormánya ne kerüljön a „topoloveni tanító” és a „szűklátókörű regionalista erdélyi politikus” kezébe.

Általánosan ismert és használt román szállóige, hogy „Romániában semmi sem lehetetlen”. Megtörténhetik tehát, hogy a nemzeti parasztpárt jelenlegi politikai hadjárata sikerrel fog jární és Románia kormánya mégis a „topoloveni tanító” és a „szűklátókörű regionalista erdélyi politikus” kezébe fog kerülni. Ekkor lesz ideje ama kérdés felvetésének, hogy Maniu, ki bizonyára sokat tanult nemcsak a régi magyar múlt, hanem a közelmúlt román kormányzási rendszerének hibáiból is, — azoknak az elveknek és ígéreteknek értelmében fogja-e a kisebbségi kérdést megoldani, amelyeket nemcsak ismertetett előadásában fejtett ki, hanem politikai hitvallásának egyik sarkalatos tételül állandóan hirdetett is?

Erdélyben úgy a román, mint a magyar és a szász közvéleményben általánosan el van terjedve az a vélekedés, hogy Maniu puritán gondolkozást becsületes politikus, ki a maga politikai elveit nemcsak a hangzatos program kedvéért hirdeti politikai taktikából, hanem komolyan hisz azoknak igazságában és ha a hatalom kezébe fog kerülni, meg fogja azokat valósítani.

Nincs semmi ok ez általános vélekedés igazságát kétségbe vonni. De, aki ismeri a román politikai életet, éppen e vélekedés igaz volta miatt nem hiheti, hogy Maniu Romániában „kormányképes” államférfiú lehessen. Minden országot népének értelmi, erkölcsi adottságai és belső lelki szerkezete által megkövetelt módszerrel és eszközökkel lehet kormányozni. Angliát bizonyára nem lehetne Mussolini fasizmusával, sem Franciaországot Lenin bolsevizmusával kormányozni. Maniu politikai elvei és módszere a nyugat-európai politikai gondolkozás és életfelfogás szülöttei. Bukarestből azonban csak a nyugateurópai politikai frázisoknak és a külső formáknak van kelete. Annak belső lényege és igazi tartalma nem érdekel ott senkit.

Ennek következtében az új Romániát sem lehet másképpen kormányozni, mint a régi román királyságot. Vagy erőszakkal és bottal, mint a régi román konzervatív kormányzati rendszerről mondták, vagy pedig erőszakkal és korrupcióval, mint a két Bratianu.

Eddigi politikai szerepléséből megállapítható, hogy Maniu nem akarja s talán nem is tudja e két politikai és kormányzati módszer egyikét sem megtanulni. Ha tehát a hatalom birtokába is jutna, nem tudná Romániát az általa hangoztatott puritán erkölcsök, jog-, törvény- és szabadságtisztelet alapján hosszabb ideig kormányozni és így nem lenne ideje sem, a kisebbségi kérdést semmi formában megoldani, vagy legalább nyugvó*

pontra juttatni.

JANCSÓ BENEDEK.

A FÉLLELKŰSÉG ÁTKA.

NÉHÁNY esztendővel a háború előtt Goga Oktavián (egy kis essayben) a magyar lélek egyik legáltalóbb jellemzését vélte felfedezni Petőfi: Megy a juhász számaron című versében. A juhász haldokló babájához végtag de már későn érkezik, csak holtestet láthat; elkeseredésében —

mi telhetett tőle — nagyot ütött botjával a számár fejére. Íme, mily tipikusan magyar vonás ez, — mondta Goga — mennyire magyar ez a juhász, hogy tehetetlen elkeseredésében a saját ártatlan jószágát veri fejbe. Éppen úgy bánik vele, mint a magyar kormány a nemzetiségeivel.

Érdemes volna összegyűjteni az efféle miniatúr jellemzéseket, melyek kis karikatúrákban tükröztetik fajunk jellemrajzát. E gyűjtemény főérdekesége nem az lenne, hogy bennünket jellemez, hanem hogy jellemzi az idegenek felfogását mirőlünk.

Újabban az Ostland egyik számában olvasunk egy hasonló össze-sűritett jellemzést, ezúttal is erdélyi író és kultúrpolitikus, a szász Csáki Richárd tollából. Csáki a szász értelmiségnek éppoly reprezentatív embere, mint Goga a románnak. Miként Goga, a magyar lélek lényegének kifejezését ő is egy magyar költőnél, Ady Endre Magyar Pimodán-jában találja. A párizsi Pimodán ópiumbarlang volt, melyben Gauthier, Baudelaire s más írónagyságok kerestek mámort; a Magyar Pimodán pedig Ady önportréja a piros kancsó mellett, melynek már csak a fenekén ül két-három kis poháryi bor. A portré a magában búsuló, morfondírozó poétát mutatja, ki okot és mentséget keres a sírásra és pusztulásra. Azt mondja Ady e búsongó elmélkedésben, hogy a „magyar fajtában öntudatlanul és rettenetesen él egy átok sejtése, azé a kielégülhetetlenségé, mely a féllkek átka“. „Veszettül európaiatlan magyarnak“ érzi magát, „aki kacagató fanatizmussal és komolysággal él-hal Európáért“. Az ázsiai lovasősök utódának lelki vívódása ez a nyugati kultúrákkal. Hiába keveredett ereibe más népek vére, nem tud a nyugati kultúrák magasába szárnyalni, visszahúzza a magyar nyelv társalansága és a magyar ugar. „Hallunk gyönyörű helyeiről a világnak, enyhítők-ről, kibékítők-ről, hajók indulnak Kairó, India s Japán felé és mi a Péterfián vagy a Nagy-mester-utcán cammogunk kötésig sárban.“ Iszik, mert az alkohol mámorában elfelejti a féllkek átka. Csakhogy a magyar „egy összevissza, de egységes átkú fajta, vagy fajtakeverék, mely egyénenként és tömegben is csak csinált mámorral éri, vagy véli elérhetni önmagát. Vagy legyünk hízelgőbbek magunkhoz: egy géniusz, mely csak akkor ismer magára, ha részeg s mely megjárja, mert körülülük olyan fajták, melyeknél a részegség könnyen és ital nélkül jön.“

Ez a kép kapta meg Csákit, ki Ady vívódásait általánosítva az egész magyarság vívódását látja benne. „A féllkek átka — mondja — csakugyan súlyos belső problémája a magyar nemzetnek, művelődése történetéből is minduntalan kiütözik \$ a nemzetiségi kérdés fejlődését is sok tekintetben megmagyarázza.“

Csáki e fejtegetéseit Pukánszky Béla: A magyarországi német irodalom története című munkájáról írt ismertetése keretében mondja el. Illően meghajtja a zászlót Pukánszky messze- és mélyreható előadása, a felkutatott anyag gazdagsága és a terjedelmes mű irodalomtörténeti jelentősége előtt. Gyulai Pál meg Beöthy Zsolt, a magyar irodalomtörténetet a magyar nyelv termékeihez kötötte s a hazai nemzetiségek szellemtörténetét elhanyagolta; így kultúránk története hiányos maradt. Pukánszky könyvének jelentősége tehát abban van, hogy ezt a hézagot a magyarországi németiséget illetően pótolja. Ezt jól látta Csáki. Felfogásában ellenben a merő ellentéte Pukánszky-nak. Pukánszky a tárgyát a magyar irodalomtörténetíró magától értetődő álláspontja szerint a magyar szellemi élet szempontjából világítja meg. A fősúlyt a hazai németiség közvetítő tevékenységére s a magyar szellemi élethez való tudatos alkalmazkodására helyezve azt kutatja, hogy a hazai németiség egyrészt miként közvetítette a magyarsággal a német szellemi áramlatokat, másrészt miként ismertette a külfölddel a magyar szellemi világot? Ezáltal munkája szervesen beleilleszkedik a magyar kultúra tör-

téneti rendszerébe, Csáki viszont csak a német kultúrát tartván szem előtt; azt vizsgálja, mit művelt a német szellem Magyarország földrajzilag elhatárolt területén s mennyiben akadályozta őt a magyarság? Úgy tekint a németiségre, mint a botanikus a világra, melyet északi hazájából idehoztak s magyar földbe ültettek, mely tehát más talajban, más éghajlat alatt, más növények szomszédságában a magyar viszonyok feltételei között nő. Elszigetelő figyelemmel a növény biológiáját tanulmányozza, míg Pukánszkyt, miként a nemzetgazdász, a termelés célja és hasznossága érdekli. A növény környezetének hatása alatt fejlődik, de ő maga is hozzájárul a környezet, sőt a talaj módosításához. Csáki hangsúlyozza, hogy a németiség, miközben a magyar állami életnek keretei között fejlődött, ennek az állami életnek az alakulását a maga térfoglalásával és virágzásával színezte és lényegesen módosította. „Mint városi polgárság a destruktív nemesség aknamunkájával szemben ő képviselte a királyságban az egységes állameszmét“

Pukánszky könyve főleg azért érdekli Csákit, mert kihámozhatja belőle a mai művelt magyarság lelki állásfoglalását a németiséggel szemben, megfigyelheti a szomszéd természetét, mely a hazái németek életére oly fohtos kölcsönhatást gyakorolt. Így jut el a magyar lélek problémájához, a fellelkűség átkához. Azt mondja, Pukánszky is ama tömérdek művelt magyar köré tartozik, ki európai kultúra alatt német kultúrát ért, ki teljes tiszteletet érez Németország iránt s vonzódik a német szellemhez, de aki hazafiúi felbuzdulásában éppen a németiség ellen fordul a leghatározottabban, noha tőle kapta az európaiasságát. A magyar faj még erősen ázsiai tudataltsága a németiségben az idegen, az övével ellentétes szellemet gyűlöli. „Megfőjünk mindenkit, aki nem éli a mi életünket“ — mondja Ady a Magyar Pimodánban. Ebből a gyűlöletből származik egyúttal a magyarság egyik legnagyobb ereje: az asszimiláló képessége. Ahol a magyar idegen fajjal keveredik, ott a maga faji szellemét sokkal erősebben védi, mint a másik faj. A magyar kedélyélet sok százezer németet olvasztott be a saját nemzetébe s ezek a németből lett magyarok talán a fajmagyaroknál is jobban érzik a fellelkűség átkát: két egymással ellentétes kultúra — az európai és az ázsiai kultúra — ellentmondásának terhét. A magyar nagyszerűen asszimilál, de soha nem asszimilálhat teljesen. Ezt ő maga is érzi s fél, hogy a német — az európai — szellem ereje a magyar diadalmas faji vegyület ellenére felszívhatná a saját — ázsiai — szellemét s innen származik a magyarnak ösztönszerűen ellenséges indulata a német iránt.

Ez ösztönszerűen ellenséges érzület bizonyítására Pukánszky ama szavait idézi, melyekkel a száz év előtti Windisch Károly és köre működését jellemzi. „Abban valamennyien egyetértettek, —mondja Pukánszky — hogy egész munkásságuk elsősorban Magyarország szolgálatában áll, a magyar haza kultúráját akarja egy színvonalra emelni a nagy nyugati államokéval. Náluk domborodik ki először és félreérthetetlenül az a gondolat, hogy a hazai német hó a magyarsághoz tartozik, a magyarság ügyét szolgálja, magyarul ír német nyelven.“

E szavak — kiált fel Csáki — olyannyira messze vannak a népiség jogának, az elemi emberi jogoknak elismerésétől, hogy meg lehetne ijedni attól, hogy épp az a nemzet, mely a németiség előtt talán a legszimpatikusabb, ma, a világháború után, még mindig egy letűnt korszak ösztönösen vad és zavaros eszméi légkörében él.

Csáki ellen kényelmes és közelfekvő, ezerszer elcsépelte és mégis örökéletű érvekkel kezdhethetnénk vitát. (Hogy Windisch, vagy a szepesi szállók, vagy a bácskai és bánáti svábok szolidaritása a magyarsággal történeti tény; hogy a múlt németellenes indulata az erőszakos germanizáló tördelések természetes reakciója volt; hogy az ellenséges érzület a túltengő osztrák

befolyásnak hazai szövetségesei iránt a magyarság védelmi állásából fakadt; hogy a magyarság nem a német szellemre volt féltékeny, hanem csupán nyelvére, melyet a magyar katonaságra s hivatalokra ráerőszakoltak; és így tovább.) De nem érveken és tényeken múlik, azért ne is vitatkozzunk fölöttük. Csáki azt, amit mond, nem ténybeli, hanem érzelmi mélységekből meríti s ez az, ami érdekel bennünket. Miként Pukánszkynek joga van hozzá, hogy a hazai német irodalmat a magyarság szempontjából vizsgálja, éppúgy nem tagadhatjuk meg Csákitól sem a jogot, hogy ezt az irodalmat s a róla írt munkát a németiség szempontjából mérlegelje. S ahogy Csáki Pukánszky könyvében általánosságban a mai művelt magyarság lelki állásfoglalását látja a magyarországi németekkel szemben, éppúgy nekünk is az ő cikkében az erdélyi szászok állásfoglalását kell látnunk a magyarsággal szemben. Mert az Osüand, melyben a cikk megjelent s mely folyóiratnak éppen Csáki Richárd a szerkesztője, az erdélyi szászok vezető kulturális Orgánuma. Szavai azonban játékos echóként hangzanak vissza a lelkünkben. Csákinak szép magyar neve van, amint általában nem ritka a szászok közt a régi magyar név (Koppony, Polonyi stb.). ők is asszimiláltak, ahogy minden nép, mely vegyes lakosságú vidékeken él, házasságok folytán más népekkel vérrokonságba jut s asszimilál. De az asszimilálás felszíne alatt bennük is parázkodik a féltékenység, az ösztönszerű ellenséges indulat a másik faj politikai és szellemi térfoglalása miatt. S ahogy mi magyarosítottunk, úgy németesítettek ők. A német ősöktől származó szatmári magyarok visszanevetésén a legáldozatkészebb erőfeszítéssel fáradoznak. A Magyar Kisebbség 1926-ban a szatmári anyakönyvekből az asszimilálás dokumentumait ismertette s egy féléven át közölte folytatólagosan a házasuló német nevű vőlegények és magyar nevű menyasszonyok névsorát. Ez valóban szép példája a magyar asszimiláló erőnek. A mai nemzedék szülői, sőt nagyszülői, már csak magyarul értettek, magyarul nevelkedtek, gondolkodásuk, szellemük magyar volt, de a gyermekeiket csak azért, mert a nevük Weiss vagy Wemer, erdélyi német kezdeményezésre a Deutscher Schutzbund költségén ingyenes németországi nyaralásra viszik s a Schutzbund hatalmas anyagi eszközei segítségével szívós propagandaharcot folytatnak értük. Mindez — mondhatnák — olyannyira messze van a nép önrendelkezési jogának s elemi emberi jogoknak elismerésétől, hogy el kellene szomorodnunk azon, hogy épp a németek, kik pedig szívünkhöz oly közel állanak, még ma is, közös harcok és közös bukás után, egy letűnt korszak terjeszkedési eszközeivel élnek velünk szemben.

Ám ne vessünk egymás szemére természeti törvényeket. A „struggle for life” végeredményben csak használ a fajoknak.

A cikk legérdekesebb része kétségkívül az, mely a magyarság tudatalatti ázsiai szelleméről, e szellemnek a vele ellentétes európai szellemmel való titkos viaskodásáról és az e küzdelemből következő féllelkedéséről szól. Csáki azonban nem mondja meg, hogy mit ért ázsiai szellem alatt s Ady—Tas Péter novellisztikus-lirikus önportréja, mely Csákit fejtegetéseire ihlette, szintén nem ad felvilágosítást róla. Rabindranath Tagore, az ázsiai szellem tudatos bölcse, azt vallja, hogy az ázsiai szellemet az egyéni élet elmélyedése, a világ s minden egyes produktuma egyéni lelkének metafizikus megérezése jellemzi, szemben a nyugat kollektívizmussal és osztályozó rendszerével. S hírlapi jelentések szerint budapesti tartózkodása alatt sok lelki rokonvonást fedezett fel a magyar nép s a saját fajtája közt. Meglehet, mi azonban ezt a lelki rokonságot nem érezzük. A török uralom alatt a magyar szellem és a török szellem közt áthidalhatatlan különbség nyilvánult meg. S ha a magyar lélek kifejezéseit, főleg a magyar irodalmat vizsgáljuk, azt kell mondanunk, hogy ugyanaz az európai szellőn él benne, mint a nyugati

irodalmakban. Ady miatt nem kell elfelejteni Bessenyeit, Kazinczyt, Eötvöst, vagy Jókait. Féllelkű és kétségek közt ingadozó fia minden nemzetnek van, világhíres és névtelen egyaránt⁶⁶ ven elég egész lelkű, harmonikus és európai magyar is. Ha a magyar szellem termékeit elemezzük, minden bizonytalansággal több európai elemet választhatunk ki belőle, mint amennyi ázsiai elemet sorakoztathatna fél Csáki. Igaz, hogy ő csak tudatalatti ázsiai mellemről beszélt. Nincs bizonyíték rá, de meglehet, hogy a magyarság évezredekkel azelőtt Ázsiából kelt útra Európába. Az évezredek óta szüntelenül folyó vérkeveredés után maradt-e szervezetének olyan molekulája, melyben ázsiai atómok rekedtek meg? Az az érzéseim, hogy Csáki az antropológiával száll vitába, mikor ázsiai szellemünkre beszél.

Adynak, mint előtte sok más kiváló magyarnak, a magyar nyelv társ-
talansága és a magyar parlag fáj. Ebben látta a falat, mely a magyart „Európától⁶⁷“ elválasztja. Azt hiszem nem volt igaza. Mert éppen ez a társ-
talanság, mely egyúttal nemzed voltának fenntartó ereje készítette nagyobb kulturális erőfeszítésre. Amit Szent István jól látott: hogy a magyarság csak úgy tud megmaradni ebben az országban, ha beleilleszkedik a nyugati kultúrközösségbe, azt ezer esztendőn át vallotta s nemzet minden vezére. Ráeszméltünk arra is, hogy politikai elsőbbsége az országban csak úgy lehet a magyarnak, ha társnépei közt kultúrfőlényével válik ki. Nem lehet tagadni, hogy a „parlagot“ török uralom és későbbi elnyomások e szomorú, következményét, a magyar kultúra erőfeszítései tették tűrhetővé s kultúránk haladtával bizonyára él fog tűnni egészen. A nemzed katasztrófák arra is tanítottak, hogy a magyarság fennmaradása kulturális haladásától függ. A hanyatlás, vagy a megállapodás a vesztét jelentené.

E megismerés azonban nem jelenti azt, hogy nemzeti sajátosságunkat,

Az is bizonyos, hogy féltjük nemzeti szellemünket, mégpedig elsősorban a némettől féltjük. O a szomszéd s szomszéd — mondja Anatole France — annyi mint ellenség (a pinguinek is azért harcolnak mindig a marsuinok ellen, mert azok a szomszédaiak). A német kultúrát nem nélkülözhetjük, de mindenekelőtt a nyelvünket védenünk kell tőle. Amilyen veszedelmes hatással volt nyelvünkre azelőtt a latin nyelv, éppoly káros befolyással van rá néhány évszázad óta a hazánkban széleiből elterjedt német köznyelv és a nálunk leginkább olvasott német tudományos irodalom nyelve. Kellemetlenül sok germanizmust, németes kifejezést, német észjárású szófüzést, németes mondatszerkezetet oltott nyelvünkbe s ezeket az idegen stíluspalántákat iskoláink éppoly szorgalmasan gyomlálják, mint amilyen tudatosan kerülgetik őket a magyar írók. De a németek ia ugyanígy tisztogatják a nyelvüket, ők is elítélik a barbarizmust, az idegenszerű nyelvhasználatot s a franciáknál, angoloknál, olaszoknál ugyancsak magától értetődik a nemzeti nyelv-
ságinak és jejjegateességének gondos őtjzése. Ezt azonban egyik nemzet sön teszi ellenséges mdulatból, hanem azért, mert a nyelv szelleme, a nyelv esztétikájakészletti rá.

Sok emberben bizonyos ösztönszerű ellenkezés lappag a német tudományos módszer s a német előadásmód iránt. A francia szemléltetőbben, elegánsabban gondolatkeletőbben ad elő; vezetőgondolatát szinte drámai bonyolítások során, örök s mégis mindig rejtett igazságok lebilincselő szembeállításával tárja fel; a tényeket alárendeli a gondolatoknak s csupán az utóbbiak színes illusztrációjaként csoportosítja őket; mindéi tény az eszmét lehelj. Evvel szemben a németi a nyers tényeket hangsúlyozza, őket elemzi, osztályozza, mén, mérlegeli és összehasonlítja következtetéséhez, eszméi-hoz fáradsággal jut el s e miatt az előadása is sokkal kevésbé irodalmi, mint a franciáé, sokkal szárazabb, sokkal; ténybelibb, sokkal tárgyilagosabb és

nehézkesebb. De éppen azért, mert szinte gépszerű módszerrel dolgozik, aprólékosságával sokkal finomabb árnyalatokat fedez fel s nagyobb tárgyilagosságot ér el. A magyar tudományosság a némettől tanult s az ő hatása alatt áll. A magyar tudós, éppúgy mint a német, nem törődik sokat az irodalmi formával, s nem tud oly könnyedén a tények fölé emelkedni, mint a francia. Erre időről időre ráeszmél, ahogy a német is rá szokott eszmélni, s titkon sajnálja, hogy nem tudja magát kivonni a német hatás alól. De ez a sajnálkozás is csak esztétika s hogy kritikájában, mely egyúttal önkritika is, nincsen semmiféle ellenséges indulat, bizonyítja az, hogy a munkáját a saját egyénisége részévé vált németes módszerrel tovább folytatja. Tudományosságunk csak álláspontjában, tárgyában és nyelvében nemzeti s miután a némethez vagy franciához hasonló nemzeti módszerünk, vagy előadásmódunk öntudatára még nem jutottunk, azt sem a némettől, sem más nemzettől nem féltettük.

De ha Csáki mégis ellenséges indulatot lát mindebben a németség iránt, miben látja a szakadékokat a magyar szellem és az európai szellem közt? Szellemi berendezkedésünket olyannyira németnek érezzük, hogy el kell merengnünk ama néhai francia és angol cikkeken, melyek azt állították, hogy a német szellem és a civilizáció szelleme közt áthidalhatatlan szakadék tátong. S ki gondolná, hogy egy német, áld ráadásul valamilyen ágról hozzánk közeláll, aki ismeri iskoláinkat, művelődési közintézményeinket, tudományos és irodalmi életünk szellemét, aki tud külföldi kollégiumokról s a nemzetközi szellemi együttműködésben való, mondhatni bensőséges részvételünkről, időnek látnia kell, hogy létfenntartásunk tudattá vált megismerését nagy áldozatkészség és jelentős tettek sorozata követte s hogy a nyugati műveltség iránti vonzódásunk ma ékebben beszél, mint valaha, hogy épp ő vádol bennünket az európai kultúra iránti „Ösztönszerűen ellenséges indulattal”?

Nem ismerünk magunkra a németszabású ruhába bujtatott ázsiai nomádot ábrázoló karikatúrában, de mint jellemző idegen megnyilatkozást besorozzuk gyűjteményünkbe.

TÁVOL JÓZSEF.

ÚJ ORIENTÁCIÓ AZ ERDÉLYI SZÁSZ TÖRTÉNETÍRÁSBAN.

AZ ERDÉLYI szászok virágzó szellemi életük sajátos színezetét jelentékeny részben a széles rétegekben élő, tervszerűen ápolt történeti tudatnak köszönhetik. Ennek a történeti tudatnak szolgálatában áll a 18. század vége óta több-kevesebb készültséggel a hivatásos történetírás, a szép-irodalom, a sajtó, népművelő intézményeik egész sora s talán leghatékonyabban nemzeti szervvé izmosodott egyházi szervezetük. Ez a történelmi tudat kovácsolta az erdélyi szászságot szellemi egységgé az „anyaország” népével, amelynek kultúráját mohón szívták magukba a távolba szakadt testvérek, gyakran közvetlenül, de legtöbbször mégis a politikailag és földrajzilag adott közvetítő tényezők útján. E közvetítő tényezők közül a háború előtti erdélyi szász történetírás a Habsburg-monarchiát, lényegében germán jellegével, mindig a legmagasabbra értékelte. A Habsburg-monarchiában látták az erdélyi szász historikusok a nyugati — germán — kultúrával való egyúthaladásnak, népi és nyelvi különállóságuk megőrzésének biztosítékát. A Habsburgok politikai szövetsége az egységes Németbirodalommal volt az az aranyhíd, amely a Balkán határára sodort néptöredéket a hatalmas „öshazával” összekapcsolta. S amilyen mértékben kiemelkedtek az

erdélyi szász történetírók szemléletében a Habsburg-dinasztia érdeme ugyanolyan mértékben növekedett a régebbi történeti irodalomban csekély figyelemre méltatott, vagy egyenesen ellenséggként kezelt magyarság értéke is. Igaz, hogy magyarságért lelkesedő, vagy akár csak a magyar szupremáciát őszintén elismerő erdélyi szász historikust sohasem találunk, de bizonyos, hogy amint a múlt század utolsó éveitől kezdve az erdélyi szász politikusok mindig készséggel egyeznek meg a liberális-németbarát magyar kormányokkal, úgy a tudományos történetírásban és publicisztikában is új hang csendül meg a magyarsággal szemben. Ezt az érzelmi közeledést a világháború közös veszélyei és szenvedései szinte meleg rokonszenvvé, testvéries együttérzéssé hevítik; a magyar-szász megértési folyamatnak mintegy betetőzése az a beszéd, amelyet Teutsch Frigyes, az erdélyi szászok ősz püspöke és történetírója 1916-ban tartott a fővárosba menekült híveinek s amelynek vezető gondolata; „Die Heimat haben wir verloren, aber wir fanden das Vaterland!”

A történelmi tudat intenzív ápolásának jegyében fejlődik tovább az erdélyi szász szellemi élet a háború után az új államközösségben is, amelyhez a szászok már 1919 első napjaiban önként csatlakoztak. A világháború után mindenütt mutatkozó nagy szellemi éhség itt is megtenni a magy gyümölcsseit; a tudomány és szépirodalom bámulatosan fellendül, új folyóiratok indulnak meg („Ostland“ 1919, „Klingsor“ 1924), új kapcsolatok létesülnek az anyaországgal s rövid idő alatt kiépül Nagy-Romániaössznémet-ségének egységes kulturális szervezete. Az erdélyi szász tudomány e fellendülésének legjelentősebb alkotásai a történetírásban Teutsch Frigyes hatalmas szász históriájának befejező kötete¹ és két nagyszabású művelődés-történeti munkája,² Müller-Langenthal Frigyes népszerű, Nagy-Románia egész német-ségének történetét felölelő képsorozata,³ az irodalomtörténetben pedig Kiéin Kurt Károly nagyértékű könyve a modern szász költészet-ről.⁴ Ezekben a munkákban általában az a szellem szólal meg, mint az erdélyi szász történetírás háború előtti termékeiben. A középponti gondolat most is az anyaországgal való szellemi egység tudata, a törekvés most is az, hogy ez a tudat 9 históriai fejlődés szétágazó részjelenségeiben is világosan bontakozzék ki az olvasó előtt. A közvetítő tényezők rajza azonban mintha elmosódnék a legújabb munkákban. Mintha a historikusok a Habsburg-monarchiának s a magyarságnak az erdélyi szász történelem szempont-jából nem tulajdonítanak már olyan jelentőséget, mint eddig. E helyett — halványan és bizonytalanul, de mégis észrevehetően — egy új történelmi folytonosság körvonalai tárulnak elénk, olyan történelmi folytonosságé, amelynek a nyugat felé néző, nyugati kultúrát hirdető erdélyi szászok részéről, való ápolása és hangsúlyozása csodálkozást, sőt megdöbbenést vált ki az olvasóból.

Ez az új történelmi folytonosság az erdélyi szász történetírás háború utáni alkotásaiban a szász-oláh együttműködés és szolidaritás köré fonódik. E gondolat kidomborítására Ugyan elsősorban a legújabb korról szóló fejezetek voltak alkalmasak, de érdekes megfigyelni, hogy hatása alatt miként módosul és bővül új részletekkel a régebbi korszakok képe is. önkéntelenül a szász-oláh szolidaritás gondolatának szuggesztíójára kell gondolnunk,

¹ Geschichte der Siebenbürger Sachsen IV. 1868—1919. Hermannstadt, 1926

² Geschichte der evangelistiaien Kirche in Siebenbürgen, I—II. Hermannstadt, 1921. Kirche und Schule der Siebenbürger Sachsen in Vergangenheit und Gegenwart. Hermannstadt, 1923.

³ Die Geschichte unseres Volkes. Hermannstadt, é. n.

⁴ Die deutsche Dichtung Siebenbürgens im Ausgang des 19. und im 20. Jahrhundert. Jena, 1925.

midőn azt olvassuk, hogy az erdélyi szász városok a kereskedelmi élet fellendülését Nagy Lajos alatt elsősorban az oláhországi és moldvai fejedelmek adományozta kiváltságoknak köszönhették, hogy a szász kereskedők állandóan szívesen látott vendégei voltak az oláh fejedelemségeknek s mint egy magasabb életforma terjesztőit mindig tárt karokkal fogadták őket. Kissé meglepődve vesszük tudomásul azt is, hogy az 1438 körül lefolyt török támadások alkalmával a szultán és a szorongatott szászsebesnek között Vlad oláh fejedelem, a szászsebesiek régi jóakarója közvetített békés megegyezést. Neki köszönhették a szászok életük megmentését, ő adott a menekülőknak oltalmat országában. Ezek az eddig rejtett részletek és színek szinte észrevétlenül tűnnek fel a múlt képein. De az új történelmi folytonosság hatékonyabb kidomborítása kedvéért többször tudatosan —s tegyük hozzá: feltűnő késsélemmel — is revízió alá kell venni az erdélyi szász história bizonyos eseményeiről eddig elterjedt felfogást. Teutsch Höchsmann János történelmi kutatásairól szólva különös melegséggel méltatja azt az érdemét, hogy új szempontból világította meg a szászok magatartását a Ferdinánd és Zápolyai közt lefolyt küzdelemben: a szászok Zápolyaival Erdély különállásáért harcoltak, míg végre Ferdinánd „praktikáinak“ sikerült őket egy időre a maga számára megnyerni. Érdekes emlékeztetnünk ezzel szemben arra, hogy mit ír G. D. Teutsch, Frigyes atyja, a szász történet I. kötetében a szászok magatartásáról a Ferdinánd és Zápolyai közt lefolyt trónharcban.

II. Lajos halála után — írja G.D. Teutsch — a magyar trón jog szerint Ferdinándot illette meg. „A magyar nemesség nagyrésze azonban non akarta elismerni az osztrák főherceg jogát s hogy megszabaduljon a német fejedelem uralmától, szövetségelt a törökkel.“ Ennek a pártnak az élén Zápolyai János állott. „Miként a kereszténység legnagyobb ellenségével, a törökkel, úgy lépett szövetségre Németország legnagyobb ellenségével, a francia királlyal, aki 30.000 koronát ígért neki havonta a Ferdinánd ellen viselendő háború céljaira.“ Ezután hosszasan leírja az erdélyi szászok állhatatos hűségét Ferdinánd iránt. Erről a megingathatatlan hűségről Báthory István is a legnagyobb csodálattal emlékszik meg: „Senki sem tudja jobban, mint ti — írja Báthory az erdélyi szászoknak 1530 június 19-én — hogy mennyi vereséget, rablást, gyilkolást, zsarolást s mindenféle egyéb bajt kellett elviselnetek, mióta János király ügyét elhagytátok. S mindez azért történt, mert ahhoz az idegenhez ragaszkodtok, aki farkasként más juhaklába tört. Igazán csoda, hogy csupán érette annyit szenvedtek, akitől pedig semmiféle jótéteményben nem részesültetek.“

G. D. Teutsch a Ferdinánd és Zápolyai trónharcáról szóló fejezet címszavai közé felveszi a „Deutsche Treue“-t, ezzel is dokumentálni akarván, hogy milyen nagy súlyt helyez a szászok Habsburg-hűségének kidomborítására. Az ő fejtegetései mellett valóban azt kell hinnünk, hogy az újabb történelmi kutatások a Zápolyai jelleméről alkotott képet is gyökeresen átalakították, különben most alig érthetnők meg az iránta való lelkesedést. És csodálatos, hogy az erdélyi szász tudomány az 1905-ben elhunyt Höchsmann kutatásainak csak most szentel igazán figyelmet, midőn megállapításaihoz némi aktuális-politikai mellékíz járul. A törökkorról szóló fejezetekben mintha elveszne szemünk előtt a szász-oláh szolidaritás gondolatának fonala; de azért néha itt is előtűnik. Megtudjuk például, hogy a szászok a Báthory Gáborral folytatott küzdelmekben értékes szövetségést nyertek Radul Serban oláh fejedelem személyében; midőn Báthory 1610-ben Brassót erőszakkal el akarja foglalni, Radul Serban megsemmisíti seregét, úgyhogy maga is alig tud megmenekülni. Müller-Langenthal pedig elismeréssel adózik fajtestvéreinek, hogy a török háborúk után sokszor telepítettek

le magok között a parlagon heverő földek megmunkálására oláhokat, akik ugyanazon polgárjogokat élvezték, mint ők; vannak szász községek, ahol több száz, sőt ezernél több oláh család telepedett le.

Minél előbbre haladunk az erdélyi szász történelemben, annál érezhetőbb a szász-oláh szolidaritás gondolatának szuggesztív ereje. A 19. század történelmében a „magyar hatalomvágy“ ellen viselt harcok leírásánál különösen sok alkalom adódik e szolidaritás kidomborítására. Teutsch meleg szimpátiával emlékezik meg Baxitiúnak 1874-ben lefolyt sajtópöréről, amelyben erdélyi szász ügyvéd képviselte sikeresen az „igaz” ügyet, s az erdélyi szász politikusok mellett részvételt adozik az oláh ügy börtönviselt hőseinek: Bobancunak, Slavidnek, Albnak és Traján Diodomnak. Hálásan regisztrálja Teutsch, hogy Trefört 1879-i népiskolai törvényével szemből a magyar főrendiházban az erdélyi szászok helyett is az oláh főrendek foglaltak állást — sajnos, sikertelenül! Trefört középiskolai törvényiek is az egyesült szászok és oláhság volt egyedüli komoly ellenzéke. Különös figyelmet szentel Teutsch e szolidaritásnak az Apponyi-féle népoktatási törvényjavaslat ellen vívott parlamenti küzdelem ismertetésénél. Popovics, Vajda, Maniu, de különösen Goldis beszédei ékes fegyvertényekként bontakoznak ki az álmétködő olvasó szeméi előtt. A magyar kisdedóvó-törvényrel szemben viszont Sturdza oláh szenátort lépteti fel tekintélyként, akinek nyilatkozata szerint ez a törvény „ázsiai barbárság s európai néphez méltatlan”. Legrészletesebben Tisza István egyezkedési kísértető kapcsán emlékszik meg Teutsch az oláhokról s bár sajnálja, hogy a múltban a testvéri együttműködést gyakran megzavarta az a körülmény, hogy az oláhok kész eszközei voltak a mindenkori kormányoknak s a szászokban csak ellenséget láttak, — meleg rokonszenvel az ország „egyik legelnyomottabb és legüldözöttebb népfajának” nevezi őket. Müller-Langenthal szerint Brandsch Rudolfot illeti az érdem, hogy kapcsolatot teremtett a magyarországi nemzeti zetiségek között a „magyarosítási” mozgalommal szemben vívott egységes küzdelemre. Különösen értékes összeköttetéseket szerzett az oláh politikusokkal s ezeknek az összeköttetéseknek sokat köszönhetett a szászok a Nagy-Romániához való csatlakozás után. Nem érdektelen az az indoklás sem, amelyet a tárgyilagosságra törekvő Teutsch ehhez az önkéntes csatlakozáshoz fűz. A döntő ok szerinte az a felismerés, volt, hogy történelmi folyamattal állanak szemben, amely az Erdélyben túlsúlyban lévő oláhoknak természetes és régi vágyát váltotta valóra: egyesülni az anyaországgal, egyesülni fajtestvéreikkel. Nagy-Románia megvalósulásával történelmi folyamat jutott befejezéshez; ezzel szembeszállni dőreség lett volna. Igaz, hogy Teutsch még a szász-oláh szolidaritás történelmi folytonosságának kimutatása után sem képes leküzdeni azt a szorongó érzést, amelyet a jövőre vonatkozó gondolatok keltenek benne. Minden nagy politikai átalakulásnál (1691, 1867) — úgymond — joggal hivatkozhattak a szászok bizonyos politikai biztosítékokra. Egyedül a Nagy-Romániához való csatlakozás történt garanciák nélkül, hacsak a gyulafehérvári határozmányokat nem minősítik ilyeneknek. De a szászok bíznak népük jövőjében. „S a megértés jelei már mutatkoznak; a világ lelkiismerete kezd ébredezni.”

A szász-oláh együttműködés és szolidaritás érdekes mozzanatai tárulnak elénk az irodalomtörténet terén is. Újra elmondatik, hogy a szászok a reformáció eszméit az oláhok közt is igyekeztek elterjeszteni. E célból mindenekelőtt oláhnyelvű könyveket adtak ki. Az első oláhnyelvű nyomtatvány egy 1544-ben Nagyszebenben megjelent katekizmus-fordítás; később Brassóban Coxesi diakónus a szászok segítségével több vallásos könyvet adott ki. Különösen Hirscher Lukács brassói bíró szerzett érdemeket az oláh vallásos iratok terjesztése körül. A szászok ösztönzéseinek köszönhető voltaképpen

az oláh irodalmi nyelv kialakulása. Ezek a tények eddig is ismeretesek voltak, noha az erdélyi szász kutatók alig helyeztek súlyt rájuk. Annál feltűnőbb azonban, hogy Karl Kurt Klein a legújabb erdélyi szász irodalmat ismertetve, a magyar kulturális közvetítést teljesen figyelmen kívül hagyja, ellenben melegen méltatja azt a hatást, amelyet a 19. században Radulescunak az oláh irodalom megteremtésére irányuló ösztönzései az erdélyi szászokra gyakoroltak. A szász-oláh szolidaritást propagálja öntudatlanul akkor is, midőn a legújabb szász lírikusok mellett a német nyelven megszólaló oláh lírikusok (T. R. Popescu, V. Barcian) — saját ítélete szerint — jelentéktelen költeményeit méltatja.

S miként a szász tudomány, úgy a szász szépirodalom is egyre gyakrabban fordul Erdély „uralkodó“ nemzete felé: Hajek Egon néhány elbeszélésében az erdélyi oláh hegyi pásztorok életét dicsőíti; Louise Helfenbein pedig már a háború alatt megjelent novelláiban követendő példaként állítja a hanyatló, terméketlen önszemléletbe merülő szászok elé a feltörekvő, rohamosan szaporodó oláhságot.

Az ember eleinte meghökken a szász-oláh szolidaritás történelmi folytonosságát bizonyító adatok tömegétől s még inkább ezeknek az adatoknak céltudatos hangsúlyozásától. Ránk nézve azonban csak megnyugtató a szász-oláh szolidaritás történelmi hagyományainak ápolása. Az erdélyi szász historikusok a magyarsággal szemben — kevés kivétellel — a tárgyilagosság határait gyakran túllépő rideg kritikusok voltak s állandóan azt hangoztatták, hogy a magyar kultúra expanzivitása veszélyezteti saját kulturális önállóságukat; ha tehát most az oláhokkal szemben engednek kritikusi merevségükből, úgy ezt bizonyára abban a meggyőződésben teszik, hogy az oláh kultúrfőlénytől nincs mit félniök. S ebben szívesen igazat adunk nekik s kívánjuk, hogy a szász-oláh szolidaritás ápolása e kultúrfőlény terjeszkedési eszközeitől is mentesítse őket.

Igazságtalanság volna eljárásukat üres köpönyegforgatásnak vagy éppen rosszabbnak bélyegezni. A szászok élni akarnak s ez az élni akarás az új körülmények között, úgy látszik, nehéz kötelességekkel jár; számolni kell az adott helyzettel, alkalmazkodni kell a megváltozott viszonyokhoz. De a történelmi tényezők e feltűnően gyors átértékelése mégis azt mutatja, hogy a szászok történetírása, bármennyire kitűnő munka is szász nemzeti szempontból pl. a két Teutsch könyve, még nagyon messze jár a tudomány öncélúságától.

PUKÁNSZKY BÉLA.

FIGYELŐ.

A KOSSUTH-EMIGRÁCIÓ TÖRTÉNELMI TANULSÁGAI.

NEMZETI életünk mai szomorú és sorsdöntően válságos korszakában, amikor egyik legfőbb gondunk és törekvésünk, hogy a magyar kérdés európai vonatkozásban szemléltessék, különösen sok tanulságot meríthetünk 48-as szabadságharcunk emigrációja történetének olyan megírásából, amilyenre a Magyar Történelmi Társulat vállalkozott. Az emigráció történetét tárgyaló ez új kiadványok, melyek közül az első kötet: A Kossuth-emigráció Törökországban, Hajnal István szerkesztésében már megjelent, a magyar külpolitika történetét kívánják adni a múlt század derekáról. Ebben a történetben az emigráns mozgalom kicsiny ere a világ, illetve az európai politika áramában jelentkezik és kapcsolódik. Meglátjuk azt is, hogy az emigráció által szolgált és propagált magyar ügy, mennyiben tudott önmagában érdeklődést kelteni avagy hogy mindig csali annyiban került a hatalmak érdeklődése körébe, amennyiben távolabbról vagy közelebről a saját érdekeiket érintette. Az emigráció alatt a magyar nemzet világhelyzetének képe annál inkább érdekes és tanulságokat magában rejtő lehet a mai nemzedékre, mert a múlt század forradalmainak és szabadságharcainak idejében számos oly kérdés — ha mindjárt csak embrióban is, ott rejtett a történelmi imponderabiliák vagy nagyon is ponderabiliák között, amely kérdések a világháborúban forrongtak vagy itt bontakoztak ki történelmet csináló erővel.

Sokan már elfeledték Magyarországon is, mert a liberálisnak nevezett korszak egészen más és jórészt hamis tükörben tárta a nemzet elé a nemzetiségi kérdést, hogy a 48-as időkben a külpolitikában, de meg a Habsburg-monarchia keretén belül is a nemzetiségi öntudat és célkitűzés sokkal komolyabb és érettebb formában jelentkezett, minthogy arra a feledés leplét lett volna szabad borítani. A nemzetiségi elv történetformáló erejéből elég izlettetőt mutattak úgy a szabadságharc idejében történtek, mint azok a mozgalmak és lehetőségek, melyek a magyar emigrációt foglalkoztatták. De éppen így megismerhettük főleg a magyar menekültek kiadatása körül támadt európai, diplomáciai bonyodalmakban azt is, hogy a hatalmi érdekek csápjai hogyan nyúlnak be minden kérdésbe, mely a nagyhatalmi politika szférájába kerül. És hogy tulajdonképpen európai kérdéssé csak oly ügy válik, mely legalább is egy porszemnyit jelent a hatalmak egyensúlypolitikájának mérlegén.

Itt van mindjárt maga szabadságharcunk ügye. Ha szabadságharcunkat csak Ausztriával szemben vívtuk volna végig és Ausztria verte volna le a magyar hadsereget vagy a dinasztia lépett volna a sikertelen harcok után az egyezkedés terére, a magyar szabadság és alkotmányosság ügye távolról se jutott volna annyira az európai politika körébe, mint jutott azáltal, hogy szabadságharcunkba Oroszország is beleavatkozott. Az orosz csapatok megjelenése Európa keletén és az a körülmény, hogy Görgei az oroszok előtt tette le a magyar fegyvert, idézte elő a nagyobb érdeklődést, sőt az első politikai sakkhúzásokat a magyar ügyel kapcsolatban Európa nagyhatalmainak sakkasztalján. Úgyszintén jellemző, hogy a magyar menekültek kiada-

tása körül hónapokig hullámzó és viharzó diplomáciai kavargásban és akciókban Magyarországról és a magyar érdekéről úgyszólván szó sem esett. Ezekről csak a magyar emigránsok álmodoztak reális vagy képzelte jelenségek kapcsán. Csak Kossuth agyában és képzeletében nőtt a magyar ügy oly végtelen fontosságúvá a török birodalom vagy az európai szabadság jövőjére nézve. Csak az emigráció vezetői látták és gondolták magukat számottevő politikai tényezőknél az európai politikában akkor, mikor az érdekelt hatalmak velük és fejükkel is úgy játszottak, mint játéklabdával a maguk arénáján.

Távol áll tőlem, hogy ennek konstatálásával kisebbiteni akarnám elsősorban Kossuth, de általában is az emigránsok valóban heroikus erőfeszítését és hervadhatatlan érdemeit a magyar szabadság és függetlenség szolgálatában. Sőt kétségtelen, hogy Kossuth gigászi nagyságát semmi sem bizonyítja jobban, minthogy lelkének feszítő erejét és határokat nem ismerő belső világát oly csodás hatalommal tudta kivetíteni környezetére, sőt a távoli országokba, emberekre és eseményekre, aminek köszönhető, hogy a magyar ügy erecskéje nem tűnt el a nagyhatalmi áramokban, sőt fonása tudott lenni európai jelentőségű cselekedetnek, mozgalmaknak is. De ezt látva és ezt történelmi érdemként méltányolva is, igaz, hogy szabadságharcunk alatt és után is az emigráció korában az orosz beavatkozás sodorta az európai politikai kérdések komplexumába a magyar kérdést. Ugyanis az európai politikai konstelláció csillagászati képlete az volt, hogy Oroszország és Anglia — részben Franciaország — voltak a nagy planéták, melyek uralkodtak s amelyek körül bolygott nemcsak a magyar ügy, de nagy részben még Ausztria és Törökország sorsa is.

Kossuth Lajos szeme előtt sem homályosuk: el e tény, sőt értett ahhoz is, hogy ezen európai politika planéta-rendszerében mozgassa a magyar ügyet. Főtörekvése éppen az volt, hogy a kis magyar bolygó útját bekapcsolja, beigazítsa a nagyobb erők vonzó vagy taszító körébe. Világosan nyilvánul ez már azon tragikus órákban és lemondó cselekedeténél is, mikor Görgeinek az aradi várban a hatalmat átadta. Sok vita tárgyát képezte már maga a két főhős is; mint tudjuk ellenkező kommentárral maradt az utókorra, hogy tudta-e Kossuth, mikor Görgeinek a hatalmat átadta, hogy Görgei le akarja tenni a fegyvert az orosz előtt. Nem göngyölíthetjük fel és nem is bogozhatjuk ki e kérdést itt, de kétségtelen, hogy Kossuth menekülése közben úgy beszélt arról, hogy Görgeinek a hatalmat átadta, mint politikailag szükségesnek mutatkozó lépésről. Még a híres viddini levélben is nem egyedül és nem is magáért a fegyverletételért illeté az árulás vádjával Görgeit, hanem azért, hogy minden politikai eredmény nélkül is hajlandó volt erre. Mit bizonyít mindez? Azt, hogy Kossuth attól, hogy Görgeinek átadta a hatalmat, még eredményt várt az oroszokkal való tárgyalás kapcsán. Sőt Görgeinek is nemcsak a hadvezéri büszkeség tanácsolta azt, hogy ne az osztrákok előtt tegye le a fegyvert, kik nem tudták megverni, hanem politikai számításból cselekedett, így remélve, hogy kedvezőbb helyzetet teremtsen úgy a sereg, mint a nemzeti ügy szániára egyaránt, ha az orosz hatalom előtt hajol meg. Érdekes, hogy hasonló gondolatokat forgatott elméjében Andrassy Gyula is, a magyar kormány követe Konstantinápolyban. A fegyverletétel hírére a Görgeihez 1849 szeptember 7-én intézett levélben még hamisnak tartja. Csak azt tudja a körülmények részletes ismerete nélkül, hogy Görgei vette át a főhatalmat. Andrassy felajánlja szolgálatait Görgeinek, mert azt hiszi, hogy Görgei az oroszokkal alkudozva még „megmentheti Magyarhont”. Még az ugyancsak éles ítéletű és higgadtan gondolkozó Andrassy is Konstantinápolyban azt reméli és írja Görgeinek, hogy „mióta a magyarok és különösen a Tábormok úr az oroszokkal alkudozni kezdett, mindenki átlátta, hogy Ausztria fenn nem állhat”. Mikor Andrassy

ezt írta, akkor még nem tudott a végső katasztrófát okozta vereségekről, de tudta, hogy Anglia már lépéseket tett az osztrák kormánynál a mediádó érdekében. Palmerston már elküldötte augusztus első napjaiban felszólalását Bécsbe, melyben a közvetítést felkínálta. Schwarzenberg azonban akkor már könnyei és döllyfösen ad acta tehette az angol iratot. Ugyanezen időben Andrassy Kossuthnak pedig azt írta, hogy „ha Magyarhonban a közvélemény az oroszok mellett nyilatkozna az osztrák ellen, ez tálán nem volna ártalmas az angol mediációra nézve — oka volna“. És hozzá teszi „Görgei árulása elkábított, de ha igaz, hogy ily értelemben volt, föl kellene használni“. Andrassy nem ismerte tüzetesen Konstantinápolyban a Kossuth—Görgei viszonyt, úgy látszik Görgeinek az oroszokkal folytatott tárgyalását sem, de mint politikai elme rögtön arra gondolt, hogy mint lehetne a haza javára gyümölcsöztetni az orosz hatalom közbelépését. Andrassy is az orosz és angol planéta rendszerében látja forogni a kontinens kérdéseit. Oda kell tehát bekapcsolni a magyar ügyet is.

Utólag ma, a kulisszák mögötti diplomáciai munkát ismerve, nem is lehet azt állítani, hogy Kossuthék reménye teljesen alaptalan volt. Amennyire teljesen utópisztikus volt Kossuth azon korábbi elképzelése, hogy a magyar szabadság ügye az elnyomott nemzetek szabadságával azonos és hogy pusztán a szabadság szeretete hadakat mozgósíthat és diadalra vezetheti a magyar szabadságot, annyira nem volt alap nélküli az orosz beavatkozás után az Anglia részétől jövő közbelépésre épített politikai számítás. Sőt Amerika is vállalt közvetítést, mikor megbízottját elküldötte. Palmerston a Bécsbe küldött felszólításában, melyben a közvetítést felajánlotta, abból a gondolatmenetből indul ki, hogy a küzdelem immár az orosz beavatkozás folytán nem Csupán Ausztria belügye, hanem igen fontos európai bonyodalom, melynek fel kellett keltenie az angol kormány figyelmét. Canning, a konstantinápolyi angol követe a világosi fegyverletétel hírének megérkezte dött úgy beszél Andrassyval, hogy biztosra veszi, hogy Ausztria elfogadja Anglia közvetítését. Sőt már közli Andrassyval a francia megbízott nevét is, aki a kongresszuson Ponsonby-val, a bécsi angol követtel képviselni fogja a nyugati hatalmakat. Czaykowski, a lengyel megbízott pedig Konstantinápolyból azt írja Zamoyskinak, hogy „a cár is fel van háborodva Anglia ellen, hogy ez fog felülkerekedni a magyar ügyben**“. A lengyelek azonban nem oly optimisták, mint a magyarok. Czaykowski nem hisz az angol mediáció eredményében és éppen Oroszországgal kapcsolatban azt hiszi, hogy Lengyelország függetlensége nélkül nincs meg a lehetősége egy független Magyarország létezésének sem. Czaykowski azt is tudja és azt is írja Zamoyskthoz írt levelében, hogy a cár Paskievicstől az angol mediáció hírére győzelmet, legalább egy hadi sikert kíván. Ezzel akarta Oroszország javára billenteni a mérleget. De jött Világos.

Nem lehet megítélni, hogy mi lett volna az események folytatása, ha a magyar hadsereg tovább tudja magát tartani és Magyarország és Anglia időt nyer, de a nélkül, hogy ezen kérdésre csak feleletet is próbálnánk adni, nyilvánvaló, hogy a magyar ügy ebben a stádiumban is közvetlenül Világos előtt, a nagyhatalmi egyensúly mérlegén méretett és hogy azért szűnt még szabadságharcunk Ausztria és Magyarország ügye lenni, mert Anglia nem látta világosan, hogy az orosz fegyverek mit akarnak, merre tartanak az esetleges győzelem után? Sőt úgy látszik Palmerston Ausztriát is féltette, már pedig ekkor még beletartozott Palmerston politikájába, hogy Ausztriára, illetve a dunai Habsburg-monarchiára szükség van az európai egyensúlyrendszerben Oroszországgal szemben. Palmerston úgy látta, hogy a bécsi kormányzat Ausztria gyöngülésére és veszedelmére vezethet. Hiszen ezt írta Ponsonbynak: „Ausztria vezetői — nem nevezhetem őket államfér-

fiaknak — oda vitték birodalmukat, hogy a császár csak 2 külhatalmak kegyéből uralkodik már. Az első vizzály Franciaországgal elszakítja Lombardiát és Velencét. Magyarországot és Galíciát csak addig tartja, míg az orosz cár akarja. Német tartományai is csak bizonytalan érzelmekkel állanak már.“

A világosi fegyverletétel után még mindig non volt világos a nyugati hatalmak előtt, hogy mit akar Oroszország. Különösen Anglia gyanús szemmel nézte az oláhországi orosz megszállást és összefüggést látott ezen megszállás és a magyar mozgalom, illetve Ausztriának a magyarok ellen nyújtott segítsége között. Európa akkor két hemiszférára oszlott. Az egyik csoporthoz tartoztak Anglia, Franciaország és az alkotmányos reformokat életbeléptetett Törökország és természetesen szellemileg ide tartozott Amerika. Ez volt az alkotmányos eszmékkel és a demokratikus reformokkal rokonszenvező hatalmi csoport. A másik csoport Ausztria és Oroszország, az autokráciát képviselte. A két csoport nemcsak elveikkel állott egymással szemben, de érdekeik is ellentétesek voltak. Angliáé és Oroszországé különösen keleten és főleg Törökországban, hová a világosi fegyverletétel után Kossuth és társai menekültek. Ausztria és jó ideig Oroszország is a menekültek kiadását követelik és hogy ebből, tehát a magyar ügyből formális európai diplomáciai bonyodalom, sőt vihar támadt, ennek oka is abban volt, hogy a menekültek kiadatásának ügye a nagyhatalmak presztízs-kérdésévé vált. Így nőtt meg a magyar menekültek kiadatási ügye európai méretűvé és így vált olyan tűzzé, mely mellett mindenki a saját peccsenyéjét akarta megsűtni.

Egy pillantás a diplomáciai viharra, meggyőz arról, hogy itt is legkisebb szerepet az emberi szabadság, a humanitás, még kevesebbet a menekültek személye és a magyar ügy játszott. Hiszen mikor már az angol és francia flották mozgósítására is sor került, Thiers is a párizsi osztrák követ, Hübnér előtt Palmerston harcias fellépését kritizálva, ezt mondja: „Érteném, ha arról lenne szó, hogy háborút viseljünk az osztrák kiűzésére Olaszországból vagy az orosz kiűzésére Magyarországból — de egy Kossuth feje miatt? Soha.“ Angliát is elsősorban a maga keleti, törökországi érdeke vezette. Bár tagadhatatlan, hogy maga Palmerston is, de még inkább konstantinápolyi követe, Canning, a humanitástól is vezéreltetek, sőt Canning egyenesen rokonszenvezett a magyar ügygel, éppúgy mint Cobden Angliában. De az angol politika előtt a fő szempont mégis csak az volt, hogy az orosz ne küldhessen parancsolatokat a töröknek, mert akkor az orosz elhatalmasodik a törökön és úrrá talál lenni a Dardanellákban. Anglia az orosz fellépés ellen védelmezte saját világpolitikai érdekeit. Angliának meg kellett mutatni, hogy ezek megvédésére teljes erejével kész, ha mindjárt Anglia maga háborút ekkor nem is akart. Franciaország meg éppen csak nem akart elmaradni az angol szabadelvűség mögött. Napóleon a francia presztízst is féltette, ha legalább nem látszik annyit tenni, mint Anglia.

Egészen más volt Törökország helyzete. Mindenesetre a török közhangulat és az izlám vallási parancsa erős védelem volt a befogadott vendégek számára. De Törökország sem állta volna oly keményen az osztrák császárral és az orosz cárral szemben a sarat, ha a konstantinápolyi angol követ nem biztatja a török kormányt az ellenállásra a menekültek kiadatása ügyében. Másrészt az alkotmánnyal csak az imént megajándékozott Törökországban a magyar menekültek kiadatásának ügye a háborús párt malmára hajtotta a vizet. A török államférfiak közül többen óhajtották az oroszral való háborút és leszámolást, kivált mikor úgy látták, hogy Anglia a hátuk mögött áll. Ali, a külügyminiszter azonban óvatos diplomata volt. Ő csak száz percentre akart játszani. Palmerston pedig nem adott biztosítékot arra, hogy egy könnyelműen megindított háborúban segítséget nyújt.

Természetesen a török külügyminiszter eljárásával szemben épp az

ellenkező volt Kossuth és az emigránsok számítása, reménye és célja, ők minden áron a háborút óhajtották, mert ettől reméltek nemcsak saját sorsukra, de a magyar ügyre nézve is fordulatot. A háború előidézésének szükségességében és reményében azután mindnyájan egyetértettek Kossuth-tal: Andrassy is Konstantinápolyban, Pulszky is Londonban, Teleki is Párizsban. Andrassy és Teleki leveleikben úgy informálják Kossuthot, hogy a háború kitörőben van. Andrassy szeptemberben azt írja még Görgeinek, mikor híret veszi, hogy a hatalmat átvette, hogy „csak rövid ideig kell még kitartani”. Biztatja Görgeit, hogy „ha csak egy győzelmet sikerülne nyernie az orosz felett, jót merek állni érte, hogy a törökök hadat üzennek az oroszoknak és akkor minden nyerve van”. Majd így ír: „Tegnap előtt jött ide egy orosz küldönc a cártól, aki a lengyelek és magyarok kiadatását kéri, tegnap volt a szultánnál, ki igen rosszul fogadta. Ha, mint minden okom van reményleni, helytállnak a törökök, úgy bizonyos a háború, mert a cár háborúval fenyeget” Konstantinápolyból Andrassy eleinte Kossuthot is ilyen reményekkel biztatja. De Andrassy reményei hamar megcsappantak. Teleki azonban még decemberben, 17-én is azt jelenti Kossuthnak az európai helyzetről, hogy „jövő tavaszkor mindenesetre kiüt a török-orosz háború”. Tíz nappal később pedig így ír: „az európai körülmények, viszonyok nem-sokára változni fognak, nagy események előestéjén vagyunk. Nemcsak Törökországban, de Németországban is bonyodalom van. Lehetetlen, hogy az orosz a törököt meg ne támadja. Pedig minden háború a mostani viszonyok között igen hamar európaivá váland”. El lehet képzelni, hogy Kossuth ilyen biztató reményekre a kiadatás és később az internálás-kérdésének minden változata és rosszrafordulata mellett is újabb reményeket táplált, sőt minden diplomáciai lépés úgy sodort még az őt befogadó Törökországgal és Angliával szemben is, hogy a háború szikrája, ha bárhol is, de kipattanjon. E tekintetben Kossuth Viddinben és Sumlán is jóformán a falak közé bezárva hihetetlen energiával és egy csodálatos nagy ember képességével oly diplomáciai működést fejt ki, mely teljesen páratlanul áll még akkor is, ha néha a képzeleti világban játszódik le. Mint egy nemzet idegen földre menekült kormányzója beszél, tervez és viselkedik. És akik jogtalanul tartották, hogy Kossuth Görgeinek átadván a hatalmat, újra kormányzó méltóságot és jogkört vindikált magának és így lép érintkezésbe a világgal, azoknak csak Kossuth egyetlen nem is védekezését, de indokát hozom elő, hogy miért cselekedett így. „Hazám érdekében — mondja — véltem azt is, hogy a török hatóságokkal hivatalos érintkezésben azon kormányzati formákat iparkodjunk megtartani, melyek egyedül képesek a menekült magyarok málását az egyéni körön túl, hazánk és nemzetiségünk képviselőinek állására emelni.” S mennyire igaz lön ez. Kossuth, kinek lelki világában énje mindig összeforrva jelentkezett az eszmével, az ügyvel, így tudott hazája sorsával kapcsolatban birodalmak vezetőivel úgy beszélni és úgy lépni fel, hogy a magyar ügyet az egész, a kiadatás körül támadt európai diplomáciai bonyodalom alap: a felszínen tartotta. Mégis csak a magyar menekültek körül folyt a harc, ha az indokok oly különfélék voltak is, jóformán más minden hatalomnál és tényezőnél. Kossuth ilyen fellépése és képessége nélkül valóban az történt volna, hogy a magyar ügy is egészen elfelejtődik a hatalmak versengésében és harcában, úgy, amint ezt Andrassy Gyula írta Kossuthnak Ausztriáról, mikor Radziwil, a cár küldönce Konstantinápolyba érkezett a cár fenyegető levelével. A nagyvezér már Stürmert, az osztrák követet nem is fogadta, Ausztriáról egészen elfeledkezett. „Ki is törődik — írja Andrassy — most Ausztriával?” Az egész kiadatási bonyodalomban a főcél a politikai siker volt Anglia szemében Oroszországgal, sőt Franciaországgal izemben is. „Megkíséreljük, — ezt üzeni Palmerston Canningnak — hogy két

nagy halat fogjunk egyszerre“ — a diplomácia felvert tavában. „Fellépésünk megmenti a menekülteket a tényleges kiadatástól, tehát Ausztria véres bosszújától, de egyúttal dicsőséget és politikai eredményeket szerzünk Angliának.“ És ha bár a menekültek nem is kerültek szabadlábra, hanem az ázsiai internálás lett egydőre a sorsuk, Palmerston Így könyvelte el Canninghoz írt levelében a diplomáciai bonyodalom és vihar eredményét: „Minden jóra fordult. Az angol kormány és nemzet oly szellemet, oly nagylelkűséget és oly bátorságot tanúsított, mely nekünk mindnyájunknak becsületére válik. Franciaországot arra készítettük, hogy kövesse nyomainkat a sok megoszlás és eltérés után, mit a francia kabinet és nyilvánosság véleménye mutatott. Kényszerítettük a gögös autokratát (az orosz cárt), hogy arrogáns követelésével meghátráljon, kényszerítettük Ausztriát, hogy ez alkalommal mondjon le arról, hogy vérrrel töltött pohárral dőzsöljön. És megmentettük Törökországot a tökéletes földre terülésig menő megaláztatástól. Mindezt látni és érezni fogja Európa, öntudatunkban élnie kell ennek és Törökország is raktározza el kincses házába az esetet hálás emlékezéssel.“

Íme, ez volt az angol politikai mérleg eredménye, mikor Kossuth az emigránsok egy részétől is elszakítva Sumlában könnyes szemekkel búcsúzott el tőlük, hogy — mint mondá — „erőszakosan vigyenek el Európából, elevenen arra a helyre, hol a sír számomra már nyitva áll“. Az ázsiai Kiutahia nem lett Kossuth sírhelye. De a tanulság ugyanaz marad és mégis csak az a magyar szabadságharc utolsó napjainak és a magyar menekültek ügyének történetéből egyaránt, hogy a magyar ügy csak akkor és úgy tudott európai ügygé válni, hogy útjába vagy körzetébe került az európai egyensúly, a nagyhatalmak politikájának és hogy belékerült a magyar erecske abba a nagy áramlatba, mely akkor éppen a történelem folyamata volt.

TÚRI BÉLA.

A NÉMET VÁLASZTÁSOK.

A MÁJUS 20-án megválasztott Reichstag egyetlen egy pontban meglepetést hozott. Hogy a baloldal megerősödve került ki a választásokból, mindenki tudta, aki figyelemmel kísérte a német belső politika fejleményeit. A „baloldal“ alatt azonban általában nemcsak a szocialistákat — kivéve a kommunistákat — értették, hanem a polgári középpártokat is. Az eredmény teljesen más volt. Az összes polgári pártok, a nem politikus gazdasági párt kivételével, vereséget szenvedtek, ellenben gyarapodott a szocialista párt és új mandátumokat szerzett magának a kommunizmus. A polgári pártok összesen 56 mandátumot veszítettek, a szocialisták és a kommunisták 39 fővel szaporodtak, a szocialisták 152 mandátummal vezetnek, a politikai hatalom tehát a birodalomban is az ő kezükbe került és egyelőre, legalább az új Reichstag működése alatt, komoly politikai alakulás az ő részvételük nélkül alig képzelhető. Az új Reichstag belső politikai értékét talán a legjobban megmagyarázza az alábbi, a nagyobb pártokról szóló táblázat:

A párt neve	Választóinak száma		Mandátumainak száma	
	1924	1928	1924	1928
Német nemzeti párt	6,209.586	4,359.586	104	73
Német néppárt	3,051.332	2.669.549	51	44
Centrum	4,120.936	3,705.994	69	62
Demokrata párt	1,921.271	1,492.899	32	25
Szocialisták	7,886.261	9,111.438	131	152
Kommunisták	2,711.829	3,232.875	45	54
Gazdasági párt	1,006.318	1,391.133	18	23

Talán még érdemes megemlíteni, hogy bár kerék kétmillióval több választó jelent meg ezúttal az urnáknál, mint négy esztendővel ezelőtt, a parlament tagjainak száma mégis négy fővel — csökkent. A töredékpártok tömeges fellépésének legalább a polgári pártok nézőpontjából rendkívül kellemetlen eredménye lett, kerek 16 mandátum esett a papirkosárba. A töredékpártok ugyanis több mint másfél millió szavazót elhódítottak a polgári pártoktól, ... a nélkül, hogy ők maguk akár csak egy mandátumra is tudtak volna szert tenni. Kárba vezett fáradság, elveszett választók! A sok felértékelési, keresztény és nem keresztény, népjogi, a bérlők érdekeit védő, iparos és kézműves párt itt-ott tudott húsz vagy akár harmincezer szavazót is gyűjteni, de mert csak minden hatvanezer választóra jut egy képviselő, e nem politikai pártok nyomtalanul eltűntek a közélet színpadáról. Egyetlen jelentős kivétel a gazdasági párt volt, amely, amint már én is április havi akimben megírtam, a német nép nempolitikus volta következtében nagy reményekkel indult a választási küzdelembe. A remények ugyan nem valósultak meg, mégis a párt ma majdnem oly erős, mint a demokrata párt. Jelentős esemény e választási győzelem márcsak azért is, mert a gazdasági pártnak nincs sajtója, míg a demokraták mögött a nagy német világlapok állanak. Jelentős még sóért is, mert a demokraták majdnem annyi gazdasági kedvezést ígérték, mint a gazdasági párti jelöltek de — politikával. A politikamentes párt jobban tetszett...

Miután a választási harc elsősorban a német nemzeti párt ellen irányult, természetes, hogy ennek a pártnak a vesztesége a legnagyobb. A konzervatív, a monarchista, az állítólag háborús gondolattal játszó (amint a kortesek hirdették) pártot ki kellett szólitani a kormányból. A német nemzetiek védekezése felette gyenge volt. Amennyiben Stresemann locamói politikáját támadták, csak ellenfeleiknek pozícióját erősítették. A reszpublika ellen irányuló programmpontjaik sem voltak alkalmasak táboruk növelésére, mert a probléma nem aktuális, a legtöbb német a mai államformát, Hindenburg vezetésével, legalább is elviselhetőnek tartja. Akik csalódtak a jobboldali kormányban, elsősorban az infláció áldozatait, azután kis agráriusok, akiknek érdekeit állítólag nem képviselte eléggé az utolsó Marx-kormány, teljesen balra fordultak és a szocialistákra szavaztak. Ez a helyzetkép azonban reállik a többi polgári pártra is. A centumpártban a katolikus munkások egy része, de a polgárság is részben duzzogva visszahúzódott, mert a pártnak váltakozó politikája, egyszer balra, egyszer jobbra, nagy elégedetlenséget keltett. A német néppárt sem járt jobban, de e pártban Stresemann neve és külső poétikája mégis valahogy összetartotta a híveket. Sokkal egyszerűbb a demokrata párt vereségének a magyarázata. A radikális jelszavakkal játszó polgári párt régi hívei lassan-lassan átszállingóznak a szocialista tömegekbe. Közös sorsa ez az úgynevezett demokrata pártoknak szerte Európában, bár sajtójuk eleven és lehetőleg nagyhangú. De egy polgári pártnak, amely bele kíván illeszkedni a nemzetközi áramlatokba, amely játszik a pacifizmussal és mindinkább balra fordul, tehát nem keresi többé a polgári pártok barátságát, más sorsa alig lehet. Ilyenformán a polgári pártokból kivándorlók rendkívül felduzzasztottak a szocialista pártot. A több mint kilenemmillió szocialista választónak azonban csak kisebbik fele — munkás. Á nagyobbik fele. a polgári rétegekből került ki, amelyeknek választói úgy gondolták, hogy meg kell adni a szocializmusnak azt a hatalmi alapot, amelyet a programja megvalósítására követel. Ha a választókat nézzük, akkor a német szocialista párt elsősorban mégis csak polgári párt. Ha a programját tekintjük, akkor is csak részben munkáspárt, mert a régi jelszavakból, kezdve a szocializáláson, alig maradt meg valami. Mindenképpen alkalmas a párt, hogy egyes polgári csoportok vele koalíciót alkossanak.

Ma..., de minden ily koalíció csak arra jó, hogy előkészítse a szocializmus útját a végleges hatalomra. A múltban ez a fejlődés nem volt lehetséges a túlzó szocialista program miatt, ma lehetségesnek látszik és ha nem fog megvalósulni, annak oka nemcsak a polgári pártok ellenállása lesz, hanem — a kommunizmus.

A kommunista szavazatok nem várt szaporodása tisztán a gazdasági helyzet következtében. A munkanélküliek természetesen Moszkva zászlójára szavaznak, a fiatalság, tehát az új választók egy része is. A Reichstag nézőpontjából azonban majdnem közömbös, vajjon három, vagy öt tucat kommunista ül-e a padjain. Aktív munkára, aktív politikára a kommunizmus nem hajlandó, a vörös front, vagyis a szocialisták és a kommunisták közös frontja, úgy lehet mondani, megvalósíthatatlan, sőt az úr a szocialista párt és a kommunisták között még szélesedni fog, mihelyt a szocialisták a kormányra kerülnek. A kommunisták szemében minden államforma lehetetlen, amely a moszkvai mintának meg nem felel, ők a világforradalomra és nem a konszolidációra törek. Ha mandátumaik száma most meg is növekedett, több súlyuk a Reichstagban nem lesz, mint amennyi eddig volt. De természetesen radikális magatartásukkal kötelezik a szocialista pártot, hogy messze ne térjen el a mérsékeltbb irányától és mert főleg nem a polgári pártok, hanem baloldali testvéreik ellen küzdenek, taktikájuk több tekintetben befolyásolhatja azokat. A szocializmus ez okból a polgári koalícióban egy fokkal radikálisabb lesz. Több kárt a megszáporodott kommunisták nem okozhatnak.

A helyzetből következik, hogy az új kormány magja a szocialista párt lesz. A cél, a nagykoalíció megalakítása, tehát a német nemzeti párt kivételével a polgári csoportok közös uralma a szocialistákkal, megvalósítható. Hindenburg nem fog útjában állani, mert ő már rég a kormányképes pártok egyesülését hangoztatja, persze nem a német nemzeti párt ellen, hanem azzal kapcsolatban. Az új koalíciónak, ha megvalósul, egyik legnagyobb baja és veszedelme lesz, hogy a szocialista pártnak egymagában több szavazata lesz, mint a polgári pártoknak együttesen. Vagyis a szocialista párt dominálni fog, ami a program megalapozásánál már nagyobb nehézségeket fog okozni. A közeli hetek kérdése, vajjon sikerülni fog-e ezt a nagyobb koalíciót összehozni a kisebb weimári koalíció helyett, amely a német néppártot is kizárná soraiból. Úgy tetszik, hogy minden nehézséget el fognak hárítani az új nagy alakulás útjából, hogy Stresemann helyét biztosítsák a kabinetben. Mert az új kormánynak, már ma nyíltan lehet róla beszélni, előreláthatóan két iránytűje lesz, az egyik a szocialista Severing, a volt porosz belügyi miniszter, akinek nagy szerepe lesz az új alakulásban, a másik Stresemann, akinek nevéhez fűződik majd a jövőben is a német külügyi politika. Severing az egységes Németország jelszavának előharcosa lesz erős republikánus személyi politikával, Stresemann pedig marad, aki volt, Locamo hirdetője. Severing csak fokozni fogja a harcot, amely a német belső politikában dúl a régi és az új irány vezetői között, Stresemann az új keretben is tovább fog kísérletezni a német-francia közeledés körül. Severing vagy helyettesének útja nehéz és küzdelmes lesz, annál könnyebb egyelőre Stresemanné, mert az új többség nem fogja zokon venni tőle, ha nem a kívánt gyors tempóban közeledik végecéljához. Magyarországot illetően nem fog változni a német diplomácia magatartása, amíg Stresemann vezeti a külügyeket. De azt is le lehet szögezni, hogy a német szocialista párt, mert Magyarországon eddig nem valósultak meg az ő ideái, nem tekint oly barátsággal a magyar föld felé, amint azt a német nemzeti párt tette.

Többet az új alakulás előestéjén még nem lehet mondani. Tény egyelőre a német szavazók némi balra fordulása. Tény, hogy a német szocialisták

messze előre nyomultak és ha most a birodalomban a kancellár az ő soraikból kerül ki, majd minden parlamentáris hatalom kezeikben összpontosul, A Reichstagnak újból szocialista elnöke lesz (Löbe), amint a porosz Landtagot is egy szocialista (Bartels) vezeti. Poroszország élén pedig már eszterdők óta egy szocialista vezér (Braun) áll és előreláthatóan ott is marad, miután a porosz választásokon is természetesen a szocialisták győztek és a német nemzeti párt csak jelentős vereséget szenvedett. Ha a szocialista pártnak volnának valóban jelentős vezetői, államférfiei, akkor a balra való fordulásnak messzeható következményei lehetnének, de így alig lehet másról szó, mint a nemzet életszükségleteinek jó-rossz kielégítéséről. A most hirtelen olyan magasba szökött szocialista hullám tehát alig fog többet jelenteni, mint hosszabb-rövidebb ideig tartó próbálkozást a bal- és félbaloldal közös uralmával. Ma jellemzően más lehetőségről nem is beszélnek és feledik mindenfelé, hogy a polgári pártoknak együttvéve mégis csak több szavazatuk van, mint a szocialistáknak, meg a kommunistáknak. A német nemzeti pártnak az ellenzékbe kell mennie és egyedül kell majd harcolnia a régi hagyományokkal felszámoló belső és a locamói megállapodásokhoz ragaszkodó külső politika ellen. A harc rendkívül éles lesz, de ez a küzdelem lesz a közép-pontja az új Reichstag történetének.

VÉRTESEI DEZSŐ.

FOGLALKOZÁS ÉS FELEKEZET.

A STATISZTIKAI adatközlés tökéletesedésével világszerte mind nagyobb figyelmet fordítanak a bizonyos ismertetőjelekről megkülönböztethető népességi csoportok viszonylagos helyzetére és azoknak életjelenségeire. Mind a nemzeti, mind az államok közötti élet előterében áll a faji, nyelvi, vallási kisebbségek ügye. Újabban hazai statisztikánk is mind részletesebben mutatja ki a lakosság egyes foglalkozási köreinek anyanyelv és vallás szerinti megoszlását és e megoszlásra a társadalmi életben is mind nagyobb figyelmet fordítanak. Adott tényekkel számolunk tehát, mikor a már közreadott adatok felhasználásával egyes foglalkozási ágakban a vallás szerinti megoszlást vizsgáljuk.

A trianoni szerződés után megmaradt Magyarország 1920 évi népességéből (7,980.143) római katolikus volt 63,9, református 21, evangélikus 6,2, izraelita 5,9, egyéb 3,2 százalék. Nem vezethet célra s ezért mellőzzük az „egyéb“ alatt összefoglalt felekezetek (görög katolikus, görög keleti, unitárius) foglalkozási viszonyainak vizsgálatát, mert ezekből a csonka országban csak kisebb töredékek maradtak meg. A többi felekezetek viszonyait vizsgálva elsősorban az tűnik fel, hogy a felekezeteknek általános népességi megoszlásától eltér a keresők és eltartottak vallás szerinti aránya; az eltérést az alábbi táblázat mutatja:

	<i>r. kath.</i>	<i>ref.</i>	<i>ev.</i>	<i>izr.</i>
Összes népességből	63'9	21'0	6'2	5'9
Keresők között	63'2	21'7	6'5	5'5

Az eltérés arra vall, hogy a zsidók általában legtöbbször gondozzák gyermekeiket a családban és legkorábban vonulnak nyugalomba, viszont a protestánsok és különösen a reformátusok korábban kezdik és későbbben hagyják abba a kereső foglalkozást.

Külön táblázatban adjuk vázlatos képét a foglalkozási ágak vallás szerinti megoszlásának, illetőleg annak, hogy a tárgyalt felekezetek tagjai egyes foglalkozási ágakban mily arányban vannak képviselve.¹

A KERESŐ NÉPESSÉG FOGLALKOZÁSA VALLÁS SZERINT.

<i>A foglalkozás megjelölése</i>	<i>A kereső népesség százalékában</i>			
	<i>r. kath.</i> (63'2)	<i>ref.</i> (21'7)	<i>ev.</i> (6'5)	<i>iszr.</i> (5'5)
I. Mezőgazdaság:				
Nagybirtokos	58'5	17'7	5'8	17'2
Középbirtokos 100—1.000 kat. holdig	45'5	34'0	7'8	10'6
Haszonbérlet 100 kat. holdon felül...	43'0	16'7	4'5	33'6
Kisbirtokos és kisbérlet	61'7	26'8	8'2	0'3
Részes földműves és segítő családtagok	38'5	46'5	6'2	0'3
Gazdasági tisztviselő	54'5	14'3	7'1	22'3
Gazdasági cseléd	68'8	21'0	4'9	0'3
Mezőgazdasági munkás	64'0	25'5	6'0	0'1
II. Bányászat, kohászat:				
Őnálló	41'5	7'6	11'3	37'7
Tisztviselő	62'2	8'3	7'1	21'3
Segédszemélyzet	85'0	8'3	4'0	0'4
III. Ipar:				
Őnálló	61'7	17'6	5'9	12'3
Tisztviselő	45'5	7'6	6'7	39'0
Segédszemélyzet	69'6	14'8	5'8	7'6
IV. Kereskedelem és hitel:				
Őnálló	32'3	9'1	3'2	53'6
Tisztviselő	38'8	8'5	5'2	46'4
Segédszemélyzet	49'1	11'7	4'6	32'8
V. Közlekedés:				
Őnálló	54'7	15'8	5'9	21'8
Tisztviselő	65'2	14'4	7'0	11'5
Segédszemélyzet	69'1	20'5	5'8	2'5
VI. Közszolgálat és szabadfoglalkozás:				
Őnálló, tisztviselő és díjnok	59'9	17'0	7'4	13'3
Szolga és egyéb segédszemélyzet ...	67'1	21'6	5'2	3'1
<i>a) Különösen, állami közigazgatási</i>				
tisztviselő	67'0	17'0	8'4	4'8
Állami közigazgatási díjnok	73'7	14'6	6'8	3'0
Bírák, ügyészek	58'2	26'0	8'7	3'8
Ügyvédek	29'1	13'9	4'9	50'6
Orvosok	31'9	12'5	7'5	46'3
Hírlapírók	42'7	14'5	5'4	34'3
Magánmérnökök	39'4	10'8	9'2	39'1

¹ Inkább törekszünk áttekinthetőségre, mint teljességre (a teljes kimutatás megtalálható a Magyar Statisztikai Évkönyv új folyamának (31—33. kötetében); mellőzünk egyes kisebb népességű foglalkozási köröket (majoros, kertész), valamint vegyes összetételű csoportokat (egyéb, tőkés és nyugdíjas); a közszolgálat és szabadfoglalkozások körébe tartozók közül csak példázólag sorolunk fel egyes csoportokat; mellőzzük itt a választás vagy közbizalom alapján működő funkcionáriusokat (törvényhozás, autonóm közigazgatás, egyházi szolgálat, egyesületi élet stb.), valamint azokat a csoportokat is, amelyekben a vallás szerinti megoszlás arányos a felekezetek népességi megoszlásával (például igazságügyi tisztviselők és díjnokok stb.).

<i>A foglalkozás megjelölése</i>	<i>A hereső népesség százalékában</i>			
	<i>r. kath.</i> (63'2)	<i>ref.</i> (21'7)	<i>ev.</i> (6'5)	<i>iszr.</i> (5'5)
b) Tanügy, általában	64'2	15'6	8'5	9'0
Kisdedovók	68'8	18'7	8'6	1'8
Elemi iskolák	65'0	18'3	8'0	5'3
Felső nép- és polgári iskolák ...	67'2	12'5	9'1	9'0
Középiskolák	60'9	19'5	11'7	6'3
Főiskolák	60'3	17'8	13'4	5'0
Szakiskolák	58'0	12'6	10'3	16'4
VII. Véderő:				
Tisztek, tiszviselők	68'2	16'5	10'7	1'6
Altisztek	63'8	22'3	5'1	3'9
Legénység	64'6	23'2	6'0	2'5
VIII. Különféle napszamosok				
.....	67'9	20'3	7'0	1'3
IX. Házi cselédek:				
.....	70'0	18'9	5'7	1'9

A táblázatból látható, hogy legarányosabb az ágostai evangélikusok foglalkozási megoszlása. Az evangélikusok csak az önálló kereskedők, a nagyobb földbérlők és a bányaszemélyzet számában maradnak el jelentősen; egyébként sikeresen veszik fel a versenyt minden pályán, különösen erős a részvételük a tanügy terén, de a nehéz testi munkában és személyi szolgálatokban is megfelelő részt vesznek.

A zsidók helyzete a kimutatás szerint a legelőnyösebb annyiban, hogy a nagyobb vagyont feltételező és jobban jövedelmező pályákat népességi arányszámuknál jóval nagyobb mértékben foglalják el, viszont kevésbé vagy alig foglalkoznak a nehéz testi munkával járó és szűkös megélhetést biztosító pályákon. Különösen feltűnő ez a római katolikusokkal és reformátusokkal való Összehasonlításban, akiket viszont az utóbb említett, fizikailag nehezebb pályákon látunk túlnyomó számban. A zsidók statisztikája annyiban hátrányos, hogy ők nem számíthatnak az ország határai között népi-utánpótlásra és a többi felekezetek arányszámainak javulása szűk-ségképpen az ő hátrányukkal jár. Ezek a hátrányok 1920 óta éreztetik is hatá-sukat a zsidók társadalmi statisztikájában.

A zsidók különleges foglalkozási megoszlását az ő külön múltbeli vagy érdekközösségi jellegű fejlődésük magyarázza. Az evangélikusoknak különlegesen arányos foglalkozási megoszlása részben azzal magyarázható, hogy közöttük sok a német nemzetiségű vagy német eredetű.

Az evangélikusokkal és a zsidókkal szemben a római katolikusok és reformátusok foglalkozási statisztikája sok rokon vonást mutat, ami könnyen megérthető e felekezetek nagy többségének közös nemzetiségi eredetéből és a magyar nemzetiség közös történelmi sorsából. A statisztikai hasonlóságok arra vallanak, hogy egyfelől a római katolikusoktól, másfelől a reformátusoktól felekezeti szempontból különbözőképp értékelhető történelmi emlékek következményei az idők folyamán elsimultak, illetőleg azok most már elenyészően csekélyek a magyarság közös történelmi sorsának következményei mellett. Különösen áll ez a testi munkával járó foglalkozásokban való fokozottabb—viszont a vállalkozói és iparforgalmi pályákon való csekélyebb részvételre. A mezőgazdasági birtokviszonyokban található az az eltérés, hogy a római katolikusok között aránylag több a nagybirtokos, a reformátusok között a középbirtokos, — a római katolikus eltérést, a nagybirtok kötöttsége lévén az ok, a hitbizományi reform megszüntet-heti. A részes földművesek vallás szerinti megoszlásában található arány-talanság annak a pusztán esetlegességnek a következménye, hogy ez a nem

éppen nagy réteg (33.338) a háborús élelemelosztási zavarok folytán átmenetileg éppen reformátusoklakta vidéken erősödött meg. Nem nagyobb a jelentősége annak a jelenségnek sem, hogy a csonka országnak túlnyomó részben római katolikus lakosságú bányavidékein a bányászok (33.137) között a római katolikusok aránya lett a legnagyobb.

Ami lényegesebb eltérés van a római katolikusok és a reformátusok foglalkozási statisztikája között, az többnyire vagy az ország megcsonkítanak következménye, vagy pedig újabb fejlődés eredménye. Újabb fejlemény az, hogy az iparban s különösen az ipari segédszemélyzet között a római katolikusok aránya jóval nagyobb fejlődést mutat, mint a reformátusoké, (részben itt is szerepe lehet a nemzetiségi eredetűek nagyobb arányának). Viszonylag elmaradt a reformátusok aránya az állami közigazgatási és a közlekedési tisztviselők, illetőleg díjnokok között, a véderő tisztikarában és a tanügy terén (kivált a polgári és szakiskolai oktatásban). Az utóbb említett aránytalanságnak egyik oka az lehet, hogy a református intelligencia jelentékeny kontingense az elszakított részekben lehetett exponálva és hogy a reformátusok a közoktatásban is az elszakított részekben fejthettek ki viszonylag nagyobb tevékenységet. E részben némi világosságot nyújthatna a repatriáltak vallás szerinti kimutatása. Teljes világosságot azonban csak akkor nyerhetnénk, ha a korábbi népszámlálások adataiból is felderítették a foglalkozásoknak vallás szerinti megoszlása. De bármint áll is a dolog, az az egy tény, hogy 1920 évben a reformátusok foglalkozási statisztikája mutatta a legnagyobb egyoldalúságot. Az ebből eredő elhelyezkedési zavarok nem kis részben közrehatottak abban, hogy a reformátusok közt — a zsidókhoz hasonlóan — aránylag inkább elhatalmasodtak a társadalmi bajok.

A magyarságnak létérdeke az, hogy a csonka országterületre szorított embertömeg egységes nemzeti fejlődést vegyen. A foglalkozási megoszlás különbségeinek enyhülése nagyban előmozdíthatja a békés és egységes nemzeti fejlődést.

A foglalkozás az egyén szellemi és anyagi körülményeinek jegecesedési pontja; a foglalkozás szabja meg azt a miljót, amelyben az ember életét leéli s amelynek hatása az embert végigkíséri életén át. Ezért természetes, hogy a foglalkozási és társadalmi helyzet-különbségek körül forog a társadalomnak és a politikai életnek legtöbb vitája. Vájjon lehet-e e viták megoldása tekintetében olyan elveket felállítani, amelyek egyformán megfelelnek mind az egységes nemzeti érdekeknek, mind pedig a pártatlan és abszolút moralitásnak: a mindenkit átölelő és tettekben nyilvánuló szeretetnek? Hogyha talán ezek az elvek nem is szembetűnők, mégsem szabad csüggedni a buzgó igyekezetben, hogy azokat megtaláljuk.

Az egységes helyes elvek megtalálásának kulcsa — az őszinte Önvizsgálat; a helyes elvek megvalósítása felé pedig az első lépés az önmagunkban felismert hibáknak jóvátétele.

Ne gondolja egyetlen társadalmi csoport (nemzetiség, felekezet, vagyoni „osztály” stb.) se, hogy az elődök után ingyen jutott társadalmi előnyök immunissá tesznek a sors esélyeivel szemben vagy jogot adnak a felülvalkodottságra, illetőleg mások lebecsülésére és egyoldalú hibáztatására. Egyik se gondolja, hogy az újonnan keletkezett előnyös helyzet egyedül a saját kiválóságának tulajdonítható, mert ezt valójában a mások tétlenségét vagy lekötöttségét erkölcstelen kíméletlenséggel kihasználó önzés hozta. Egyik se gondolja, hogy az örökölt hátrányos helyzet feljogosított a tétlenségre, a másokra-támaszkodásra vagy a máséra-törésre. A hirtelen lecsúszottak viszont mások példájából azt értsék meg, hogy kellő szorgalommal és többirányú érdekkapcsolódás révén még nehéz közviszonyok közt is többet lehetett volna megtartani.

Ne forduljon egyik társadalmi csoport se — akár bírálattal, akár nyílt támadással — a másik ellen addig, amíg a saját hibáit jóvá nem tette. Az önvizsgálatot tartó és a saját hibáikat folyton javító emberek társadalmában egységes és nemzeti kell, hogy legyen az együttműködés. Mindenki természetesen találja, hogy a társadalmi helyzetek forgandók, de az önmagát el nem hagyónak fokozatos emelkedését biztosítani kell. Ilyen társadalomban világossá lesz, hogy a nemzeti egységnek és a virágzásnak útja az, ha mindenki önállóan hódítja meg magának azt az életet, amely a saját kapacitásai alapján kinek-kinek rendelve van.

TUNYOGI SZÚCS KÁLMAN.

A SZOVJET KERESZTÉNYELLENES PROPAGANDÁJA KÍNÁBAN.

KÍNA 366 millió lakosa közül 2,400.000 katolikus és 400.000 protestáns keresztény. Az előbbieknél van 7.418 hithirdetőjük, közülük 3.025 pap, 645 Jaikus fráter és 3.748 apáca. A protestánsoknak 8.000 férfi és nő hithirdetőjük, illetőleg segédszemélyzetük van. Az utóbbiak főleg az intelligencia Nevelésére fordítják főerejüket és ehhez képest tízszer annyi közép- és főiskolájuk van, mint a katolikusoknak, akik az egyszerű nép megtérítésére töltnek több erőt és fáradságot. Ezt a nép számára tartott hitoktatási tanfolyamokkal, a keresztelest megelőző hosszú és szigorú próbaidővel és népiskolák állításával iparkodnak elérni. Ez utóbbi tekintetben azonban még sok a teendő, mert anyagiak híján a katolikus gyermekeknek is csak kis százzakká juthat iskolába. Protestánsok és katolikusok iparkodnak egymástól tanulni és átvenni egymás térítési metódusából, ami hasznosnak mutatkozik, így a katolikus hitbeli egység hatása alatt a szereplő tizenhat protestáns felektet is bizonyos egységre törekszik, viszont a katolikusok a protestáns iskolapolitikát törekszenek utólagosítani. E törekvésük legértékesebb gyümölcse a pápa kezdeményezésére a jelen iskolai év elején megnyílt bencés egyetem Pekngben, mely fontosságában a sanghai katolikus „Auróra“ egyetemet is fölülmúlja.

A kereszténységnek ezt a hosszú időn át annyi gonddal ápolta veteményét fenyegeti most már több esztendő óta az orosz szovjet propagandája, mely nemcsak a társadalmi rend felbontására törekszik, hanem a kereszténységnek is végleges megsemmisítésére mindenütt, ahol csak lábát, Antikrisztusként, megvetheti.

A kommunisták Kínában is a legmodernebb eszközöket használják esznieik terjesztésére. Felhasználják a sajtót, a plakátokat, ugyanúgy mint nálunk a kommün idején. Eszközeik között szerepel a mozi és a vele kapcsolatos gyűlések. Különösen a diákság szokott heves és izgatott szónoklatoktól fűtött népgyűléseket tartani, melyeken gyűlöletet hirdetnek az idegenek, különösen pedig a keresztény vallás ellen. Az orosz haditerv szerint folyamában levő keresztényellenes propagandáról részletes felvilágosításokat nyújtanak a hittérítők jelentései, melyek katolikus részről tavaly óta Rómában gyűjtetnek össze és adatnak nyilvánosságra.

„Az oroszok módszere, — írja egy veih-veifui (Honan-tartománybeli) hithirdető — elhitetni azt, hogy a keresztények és idegen hatalmak kénytelenek lesznek megtorolni az ellenük elkövetett erőszakosságokat. Az oroszok maguk megtanultak ugyan félni a nyugati hatalmaktól, de a kínainak nincs mitől tartania. Oroszország az idegenek megvetésére oktatta őket.“

„Nem kezdhetjük többé a kínaiakat úgy, mint a múltban, — írja egy mdt Rómában élő befolyásos egyházi férfiú, ki hosszú időt töltött Közép-

Kínában. A köznépből való kínai kiábrándult, legalább is az ország azon nagy kiterjedésű részében, ahol a vörösök propagandája megtette hatását. Felvilágosították őt a Nyugat gyengeségeiről, botrányokat mesélnek neki a fehérekről, felhozzák neki mindazon ellenvetéseket és rágalmakat, melyeket a kereszténység ellen századok óta kitaláltak, és az az egyszerű sárga elvtárs hízeleg magának azon tudattal, hogy végre ő is „rájött az igazságra“, hogy már tisztán látja azon intézmények valódi természetét, melyeket eddig közönnel, vagy legfeljebb határozatlan ellenszenvvel nézett, alapjában azonban nem ismert. Idegen, főleg pedig keresztény hittérítő ezentúl csak azon biztos tudattal közeledhetik minden kínaihoz, hogy ez erős előítéletekkel van eltelve a nyugati intézmények, főleg a kereszténység ellen.“

Egy más levél Fukhoból, Fukien tartományból (Formosa-szigetével szemben) jelenti: „A legjelentéktelenebb falvakban, a legegyszerűbb emberek körében, kik eddig egyáltalán nem is törődtek a politikával, minden vallásos hit megvetését és gyűlöletét tapasztalhatjuk. Ezen érzelmek különösen az idegenek által hirdetett vallások ellen irányulnak. Az iskolákban és kollégiumokban valóságos hadjáratot indítottak mindennemű valásoktatás ellen. Programmul tűzték ki a laikus és ateista oktatást moszkvai vagy mexikói értelemben. Az ürügy, mellyel e propagandát üzik, az államnak kizárólagos és teljes joga az oktatáshoz.“

A keresztényellenes gyűlölet visít felénk egy kaifengi (Honan-tanomány, Közép-Kínában) kiáltványból: „Jézus egy ágyasnak természetes fia. A kereszténység egy olyan kornak torzszülöttje, melyben az ember nem használta eszét“ és találunk sok, ehhez hasonló, a szovjet orosz propagandájából ismert, Jelvilágosító“ megjegyzést. Miután a kiáltvány ily hangnemben folytatta gyalázkodásait a kereszténység ellen, ezt írja: „A kereszténység eredményei Kínában az elmúlt századok tanúsága szerint: házainknak, birtokunknak erőszakos elfoglalása; hatóságaink megfélemlítése; bíróságainknak ü'yük szolgálatába állítása; a gonosztevők védelmezése; fegyverek csempészése; a banditák támogatása a végből, hogy az országban állandósítsák a avarokat.“

Gondolhatjuk ezek után, mily hangnemben beszélnek az iskolákban a kereszténységről és mily kevés jót várhatni az ifjúságnak és a népnek ily siralmasan mérgezett szellemétől.

„Midőn Kína szembeszállt a kereszténység gonoszásaival, — tja egy másik kiáltvány— mindenféle megaláztatást kellett elszenvednie. Hatalmas kárpótlási összegeket kellett fizetnie; területeket, koncessziókat csikarok ki tőle, jelentős előnyökről kellett lemondania. Az idegenek számára kiibn bíróságokat kellett elismernie saját területén, bele kellett nyugodnia a vámellenőrzésbe, igazságtalan, egyoldalú előnyöket biztosító szerződéseit kellett aláírnia. Szóval minden megtörtént a kínai nemzet kiirtására és elnyomására.“ „Akiknek szemeik vannak a látásra és füleik a hallásra, úgds ismerik ezen tényeket, melyek egész igazságukban ragyognak. De vannak rejtettebb igazságok is, melyek nem kevésbé felháborítók! A hithirdetők a kínai jellem és egyenesség elpusztítására törekszenek. E végből iskoláját, kórházakat nyitnak, ifjúsági egyesületeket alapítanak, ingyenebédet osztanak, mozielőadásokat rendeznek, hittanleckéikre csalogatnak, himnuszaira tanítanak. Akik hagyják magukat rászedni, a végén közéjük állanak és elveszítik a hazaszeretet fogalmát. Azok eszközeivé válnak, kik országink pusztulására tömek.“

„Kedves olvasóink, a hithirdetők elnyomnak és súlyosan sértegetlek minket. Nem tehetünk mást, mint hogy harcolunk az imperializmus és annak eszköze, a kereszténység ellen..

Amint ez idézetekből látjuk, minden igazságtalanságot, amelyet a

nyugati hatalmak valaha Kínával szemben elkövették, mind a kereszténység rovására írják a kínai kommunisták és nacionalisták. És bár vannak, akik az amerikai protestáns térítőknél bizonyos amerikánus gőgöt, mások a francia katolikus misszionáriusoknál elfogult nacionalizmust vélnék fellelni, bizonyos, hogy ily kivételes jelenségeknek nem tulajdonítható ez az acsarkodó hangulat, hanem kizárólag az orosz szovjet céltudatos propagandájának. Hiszen úgy Róma, mint a protestáns egyházak is lehetőleg a bennszülöttek megértésére törekszenek s a katolikus egyház állandóan az alkalmazkodást és-hasonulást, a még nem keresztény népek gondolkodás-módjának megértését sürgette és hangoztatta, hogy különösen a nagy keleti kultúmepeknél a hithirdetőknek el kell fogadniuk és fél kell karolniuk a bennszülött kultúrának mindazon elemeit, melyek a kereszténységgel nincsenek ellentétben.

Egészen természetes, hogy a keresztényellenes izgatások erőszakos cselekedetet is szülnék s sokszor groteszk formát öltenek. Így például a hithirdetők szokása összeszedni a kített gyermekeket. Sokan ezek közül már nem menthetők meg az életnek, mert végleg elgyengültek. Ezeket, mielőtt meghalnak, megkeresztelik. Van nap, hogy 5—6 megkeresztelt gyermek hullája is van ilyen keresztény intézetben, várva eltemettetését. A nacionalista kínai diákok ezt tudván, megrohantak egy ily misszionárius házat, a hullákat megcsonkították és a nép dé vitték, mint a vérvád kétségtelen bizonyítékait. E furfangos fogásnak iszonyú eredménye lett. Egész sereg keresztény missziót tettek tönkre. Nankingban a múlt év márciusában megtámadták a jezsuita kollégiumot is, két pátert, a francia Dupont-t és az olasz Vanarát meggyilkolták és iszonyúan megcsonkítva a teniszpályára dobták. Az intézetet tönkre tették.

Karácsonykor Szianfuban, Senszi tartományban (Közép-Kína északi részében) a diákok egy keresztény leánynevelő-intézetet támadtak meg. A franciskána apácák csak nagynehezen tudtak elmenekülni kínai asszonyoknak öltözve. A védők és a támadó diákok közt harc tört ki, melynek folyamán a diákok közül többen megsebesültek. S jöllehet a diákok sok ezer dollár kárt okoztak a misszióknak, ők követeltek 3.000 dollár kártalanítást és fájdalomdíjat a nyert sebekért, s a hatóságok meg is ítélték követdésüket, nehogy idegenpártolást fogjanak rájuk.

Sok hasonló esetet lehetne idézni. Nemrégiben egy egész keresztény falunak kellett menekülnie kommunista támadások elől, s a hongkongi püspöknek ugyancsak gondot okozott az ezer menekült elhelyezése. A katolikus missziók vesztesége csak az 1927 év folyamán 100—120 millió frank, a protestánsoké is jelentékeny. Miként említettük, az orosz eredetű izgatás minden vallás ellen irányul, úgyhogy például a buddhistáknak is vannak lerombolt templomaik, legyilkolt híveik és papjaik, nemcsak a katolikusoknak és protestánsoknak. A meggyilkoltakat előbb meg is kínozták, holttesteiket is megcsonkították. Szecsuánban, Kína belsejében a buddhista kolostorok és vagyonok szekularizációjára készülnek.

A keresztényellenes hangulat általában a délieknél dühöng. A szélsőséges kommunisták, és az oroszokkal újabban szakított mérsékeltbb nacionalisták közt ebbüi nincs különbség. Ez utóbbiak némileg fegyelmezik magukat és a hatalmakkal újabban jó viszonyt akarnak tartani, azért a hithirdetőket nem támadják nyíltan, sem a keresztényeket nem gyilkolják, mint a szélsőségesek, de ezeket egyáltalán nem akadályozzák vérengzéseikben. A mérsékelttek főleg a tengerparti tartományokban uralkodnak, a szélsőségesek Kína belsejében garázdálkodnak. Legjobb és legkedvezőbb a keresztények helyzete az északiaknál, Peking hatalmi szférájában. Az itt eddig uralkodó marsall, Csang-Co-lin a hithirdetők barátjának mondta magát.

A hatóságok is jóindulatúak, sokszor kémek iskolákat a hithirdetőktől. A pekingi katolikus vikáriátusban az 1927 év folyamán 16.000 felnőtt kínai keresztelkedett meg, a samghaiban pedig, mely a mérsékelt nacionalista vezér, Csang-Kai-Sek uralma alá tartozott, kerek 5.000. Csang-Kai-Sek legutóbb egy protestáns kínai nőt, Szun-Jat-Szen volt elnök sógornőjét vette feleségül.

Az, hogy a kínaiak gyűlölete a kereszténység ellen (oroszkommunista hatás alatt) újra feltámadt, nem riaszthatja a hittérítést munkájában. Vájjon a régi Róma nem gyűlölte-e és iszonyú véresen nem üldözte-e Krisztus híveit? A kínai lelkület eddig vallásos volt, s ha most gyökeres forradalmi változás észlelhető benne az ateizmus felé, e változás csak arra lehet jó, hogy megsemmisítse és a választóvíz erejével tönkre tegye a babonát és pogányságot, és így tiszta teret nyújtson a kereszténységnek. Máris hallatszák, hogy a kommunista bandáktól meggyötört tartományok lakói mint Isten angyalait tekintik a keresztény hithirdetőket.

HAMVAS ENDRE.

IRODALOM ÉS ISKOLA.

ECKHARDT Sándor „A magyar nyelv válsága“ című cikke körül, mely a Magyar Szemle áprilisi számában jelent meg, éles vita keletkezett. Ebbe a vitába nem akarok belekegyedni, de a cikk olyan kérdéscsoportot vetett bele a diskuszióba, amelyet érzésem szerint fontos volna mindenféle szempontból kimerítően megtárgyalni, mert a magyar irodalmi műveltség centrális problémáját érinti. Ezért legyen szabad nekem is hozzászólni egy különleges szempontból, az íróember, illetőleg az élő irodalom szempontjából.

Ad-e ma, a jelenleg érvényben levő tanítási mód és tananyag szerint az iskola irodalmi műveltséget az ifjúságnak? Ha irodalmi műveltség alatt az irodalomra vonatkozó ismeretek egy bizonyos mennyiségét értjük, irodalomtörténeti adatokat, poétikai, retorikai stb. meghatározásokat, akkor a kérdésre igennel felelhetünk. Ifjaink átlaga úgy kerül ki az iskolából, hogy tudja a magyar irodalomtörténet főbb történeti, életrajzi, könyvészeti adatait s tud néhány szabályfélét a dráma, regény stb. műfaji és szerkezeti minéműsége dolgában. De ha mást értünk, többet és nemesebbet irodalmi műveltség alatt, az írói mű eszmei és formai értékeiről való fogalmat, szépségei iránt fogékonyságot, a jó és gonosz tudás fájának gyümölcsét ismerő ember öntudatos ítélőképességét, akkor sokkal habozóbban, vagy — mondjuk ki — egyenesen tagadóan kell a kérdésre adott feleletet fogalmazni, ha az embernek közönségünk irodalmi műveltségéről tapasztalatai vannak.

Aki a középiskolát elvégezte, azzal az öntudattal jár a világban, hogy ért az irodalomhoz. Nem is egészen oktalanul, mert hiszen nyolc esztendőn keresztül a magyar nyelv és irodalom volt középiskolai tanulmányainak főtárgya, ezzel foglalkoztatták legtöbbit és legrészletesebben, elolvastattak vele egy jókora halom könyvet, írtak vele számtalan, többnyire irodalmi tárgyú írásbeli dolgozatot s ezenkívül önképzőköri tag is volt, ahol félhivatalosan foglalkozott irodalmi dolgokkal. Ez az elmélet. Gyakorlatilag azonban úgy áll a dolog, hogy ha azt nézem, milyen könyveket tüntet ki ez a művelt ember különös kegyeivel, milyen színdaraboknak tapsol, milyen szempontok szerint beszélget irodalmi művekről, akkor ijedten kell látnom, hogy az a nyolcévi irodalomtanítás nem sokat fogott rajta, ízlése, ítélőképessége, igénye egyáltalában nem áll arányban az irodalmi stúdiumra pazarolt idővel és vesződéssel. A közönségnek ez az igénytelensége, igénybeli egye-

netlensége, sőt a magasabbrendű és kényesebb igények elől való elzárkózása egyike irodalmi életünk legnagyobb bajainak, a magasabb szférákba való fejlődés legsúlyosabb akadályainak. Az irodalmat az írók csinálják, de a közönség hatása alatt. A közönség szelleme mindig ott reflektálódik az írók művein. Ha azt látom, hogy valamely nép írói gyakran felületeseek, félnek az elmélyedéstől, nem értik eléggé az írás roppant felelősségét, akkor azt kell hinnem, hogy a közönség nem kívánja meg tőlük elég szigorúan a komolyságot, az elmélyedést, a felelősségérzést. Ha egészen selejtes írók feltűnő népszerűsége mellett igazi, mélyebben szántó írók relatív vagy abszolút sikertelenségét tapasztalom, akkor kétségbe kell vonnom, hogy a közönségük evett a jó és gonosz tudás fájának gyümölcséből. S ilyen esetekből azt a következtetést kell levonnom, hogy ez a közönség az iskolából hozhatta magával nagymennyiségű adatok ismeretét, de nem fejlesztette ki magában a szépség iránti ösztönt és az ízlést.

De hogy állunk az adatokkal? Ezeket idővel jórészt elfelejtjük s csak nevek, címek, némi általánosságok maradnak meg belőlük. Mire emlékszik az irodalomtörténetből 35 éves korában az az ügyvéd vagy orvos, aki 18 éves kora óta sohasem frissítette fel olvasmányal iskolai emlékképeit? Minden diáknak olvasnia kell bizonyos, mennyiségű úgynevezett kötelező olvasmányt. Ezek jól meg vannak válogatva, irodalmunk standardművei. De ebben egy nagy veszedelem van. Azok nagy része, akik 16—17 éves korukban olvasták a nagy írók remekműveit, egész életén át abban az illúzióban él, hogy ismeri ezeket, sohasem nyúl többet hozzájuk, mert hiszen „már olvasta őket”. Pedig mennyit tud magába venni egy 16—17 éves ifjú, a maga majdnem semmi élettapasztalatával, kezdetleges judíciumával a Zrinyiászból, a Bánk Bánból, Vörösmarty vagy Arany epikájából, Eötvös és Kemény regényeiből? Mennyi válik belőlük egész életére hússá és vérré? A legtöbbször az, hogy ifjú korában olvasta e műveket, mindössze csak akadályává lett annak, hogy később meglelt korában olvassa. Ha az ember művelt emberek társaságában ankéteket rendezne és sorra kikérdezné a jelenlevőket — e sorok írója egyszer-kétszer megpróbálta — hányan olvasták felnőtt, 30 éven felüli korukban az irodalom nagy remekműveit, csak az esetek egy kis töredékében kapna igenlő választ. Olyan társadalomban élünk, melynek műveltejai csakis abban az életkorban olvassák az irodalom csúcspontján álló könyveket, amikor azokat még meg se tudják érteni.

Erre azt lehet mondani, hogy a nagy irodalmi alkotások átélése nem csupán műveltség, hanem ösztön kérdése. Ahhoz, hogy valaki igazi jó olvasó legyen, éppúgy kell bizonyos speciális olvasói tehetség, — talán az írói tehetség egy eleme — mint ahogy hiába tanulmányozza a zenét az, akiben nincs meg a zenei képesség bizonyos minimuma, Sohasé fogja Beethovent megérteni. Az irodalomra is vannak botfülű emberek, nemcsak a zenére. De úgy a zenei, mint az irodalmi botlul nem általános tulajdonság, valami ösztöne az irodalom iránt majd mindenkinek van s ez az ösztön fejleszthető, amint hogy fejleszthető a zenei ösztön. Az utóbbit fejlesztik is a zenei oktatás különböző szervezetei és tényezői. Ezeket nem az állam alakította ki, hanem maga a társadalom, a zenét nem tanítják olyan értelemben az iskolákban, mint az irodalmat. És mégis el lehetett érni, hogy bár az emberek nagy tömegének zenei igényét kielégíti a cigányzene és a jazzband, kialakult a közönségnek egy nagyigényű és fejlett ízlésű kompakt rétege, mely visszautasít minden silányságot és felkarolja az igazi értéket. Lehetne-e az operában vagy komoly hangversenyen életveszély nélkül beadni a közönségnek olyan szecskát, amelyet a prózai színházak kultiválnak? Erre az értelmes, érzékeny és lelkesedni tudó közönségre, mint szilárd bázisra fel lehet építeni egy szépen virágzó és fejlődő zenei életet. De van-e az irodalomnak ilyen szilárd bázisa a

közönségben? Csoda, hogy azért mégis tud fejlődni irodalmunk, de fejlődésének tempója és a produkció minősége folyton és erősen sínyli ezt a bázis* talanságot. Ha ki lehetne termelni egy olyan kompakt réteget az olvasóközönségnek, mint amelyet a zene részére kitermelt maga a társadalom, akkor egyszerre lendületet kapnának a magasabbrendű irodalmi törekvések. Ezt várja, egyelőre hasztalanul, az iskolától az irodalom. Tanítsa meg az embereket olvasni. Mennél több embert, mennél jobban. Hogy ennek mik a módjai és az előfeltételei, azt nem az irodalom van hivatva eldönteni, hanem az iskola, illetőleg a pedagógia tudománya és művészete. De ha a nemzet tehetségét, lelkiismeretét és kedélyének gazdagságát méltó módon kifejező, eszmegazdagságban és formaszépségben virágzó irodalmat akarunk, akkor az egész irodalomtanításnak, az elemi iskolától kezdve az egyetemig, erre a célra kell koncentrálnia.

SCHÖPFLIN ALADÁR.

EGY MÁSODIK KOSSUTH-SZOBOR BUDAPESTEN.

NÉHÁNY héttel ezelőtt a képviselőházban interpelláció hangzott el, amely megkísérelte összefoglalni a parlament épülete előtt felállított Kossuth-szobor ellen elhangzott kifogásokat és ezek orvoslásául azt a furcsa ötletet vetette fel, hogy a fővárosban Kossuthnak még egy szobrát kell felállítani, amely eszmeileg és művészileg is megfelelőbb legyen. Az interpellációra adott válasz pedig elvben nem zárkozott el a javaslat elől, reméljük, hogy ezután el fog zárkozni.

Amidőn ehhez a komoly megfontolást kívánó fontos kérdéshez hozzászólunk, nem kívánunk visszatérni azokra a bírálatokra, amelyekkel Horvay János alkotását akár politikai, akár művészeti, akár egyéb szempontokból illették. Elfogadjuk azt a kétségtelen tény, hogy számos oldalról és számos szempontból is elégedetlenség nyilvánul meg ezzel a szoborral szemben és érthetőnek tartjuk azt is, hogy vannak, akik valamiképpen orvosolni szeretnék a helyzetet. De azt a megoldást, hogy a már elfogadott, leleplezett szobor hiányosságainak kiegyenlítésére a főváros területén egy második Kossuth-szobor állíttassék fel, lehetetlen és megvalósíthatatlan gondolatnak tartjuk.

Elsőbben is tegyük fel azt, hogy az interpelláló javaslatát az összes illetékesek elfogadják, új gyűjtés indul meg és a szükséges nagy összeg összegyűl, mert hiszen valóban igen nagy összegre volna szükség, mert a már álló szobornál szerényebb méretekben készítettet bajos volna versenytársul felállítani. Aztán pályázatot írnak ki, mely fényes művészi eredménnyel zárul, úgyhogy a szobor néhány év alatt elkészül, nagy ünnepek között leleplezik, ettől kezdve tehát a fővárosnak egyszerre két Kossuth-szobra van. Egy megbélyegzett és megvetett, amelytől mindenki szánakozással fordul el és amely állandó boszankodást kelt, mert ott áll a parlament előtt, ahová az új nagyszerű szobor már nem állítható. Hiszen alig képzelhető, hogy bárkiben is felmerüljön az a gondolat, hogy az új szobor is a parlament elé állíttassák: az egész világ kacajára. Ott tehát nem, de valahol másutt — azt is megengedjük, hogy megfelelő környezetben — felállítják az új szobrot. Ám ezzel sincsen megoldva a visszás helyzet, mert akármilyen távolságban állana is egymástól a két szobor, ez a kettősség lehetetlenségét semmiképpen sem enyhítené. Hol tartsák ezentúl az ünnepeket, hol mondják el a beszédeket, hová helyezték el a koszorúkat? Csak az új szoborra és a régre nem? Megosztani efféle ünnepeket nem lehet, tehát csak egy megoldás volna elképzelhető, mégpedig az, hogy a régi szoborról ezentúl ne vegyünk tudomást, úgy kell vele bánni, mintha nem is léteznék. Kossuthnak tehát éppen a parlament

előtt egy pellengére állított, megbélyegzett, megvetett szobra állana a fővárosban. Ez még képtelenebb, mintha Horvay szobrát eltávolítanák helyéről.

Ilyen világraszóló neveltségességgel nem lehet és nem szabad a Kossuth-szobor ügyét befejezni. Egy szobornak a leleplezésével az a város, amelynek területén áll, véglegesen eljegyezte magát a szoborral, máról holnapra nem tehet azt megvetéssel félretenni. A nemzeti lelkesedést újból keltegetni, új leleplezési ünnepeiket rendezni és azokon elmondani, hogy tévedtünk és tévedéstünk az új szoborral akarjuk expiálni, olyan groteszk és minden példa nélkül álló gondolat, amelyre soha a világon még nem volt példa. De különben is vannak még bőven egyéb okok is, amelyek lehetlenné teszik egy másik Kossuth-szobor felállítását.

Nem lehet egy olyan derék művészembernek, mint amilyen Horvay János, ennyire belétaposni önértéke, művészi becsületébe. Hiszen nem egy jelentéktelen kontárról van szó, hanem egyik legderekabban szobrászművészünkről, aki munkásságával méltán kiérdemelt megbecsülést és hírnevet szerzett magának. Munkásságát ismertnek vesszük és éppen ezért nem terjeszkedünk ki részletesebben erre a kérdésre. De ezt a szobrát són úgy véletlenségből állították fel. Pályázaton, ahol volt alkalom pályatervét megbírálni, nyerte el a megbízást és bosszú évek nehéz munkájának árán alkotta meg ezt a művét. És ez a szobor éppen a leleplezéssel egy szimbólum megtestesítőjévé vált, sem alkotóját, són a szobrot nem lehet utólagos nemtetés alapján megcsúfolni, amidőn évek hosszú során át mód és alkalom lett volna arra, hogy a megvalósítás során változtatások létesüljenek.

De különben is lehetséges volna-e megvalósítani egy olyan elvet, mely szobrok kicserélésére, avagy ellenszobrok emelésére irányul? Nemzedékek jönnek, művészi ízlések és politikai felfogások változnak, úgyhogy ki lehet biztos a felől, hogy ma vagy holnap ezt vagy azt a szobrot éppen olyan alapon, vagy éppen olyan alaptalan okokból nem akarják-e némelyek eltávolítani? De hol van erre az abszolút mérték és hol van a határ, mélynél meg kellene állani? Hiszen ha ad absurdum akarjuk vinni a kérdést, elképzelhető egy olyan helyzet is, hogy valamelyik kerületi kaszinó, amelyben egy szép napon ismét nekilendül a függetlenségi honfibu, ezen a szép napon arra a gondolatra ébred, hogy a második Kossuth-szobor sem elégíti ki, mert ők a Habsburg-házat detronizáló Kossuthot akarják szoborba vésve, vagy öntve maguk előtt látni. Nyilvánvalóan teljesíteni kell kérelmüket, ha a második szobor felállításával megtörtük azt az elvet, hogy az előző felállításával végleg elintéződött a Kossuth-szobor ügye. Ha pedig egyesek tisztára művészi szempontokból kicsinyük le Horvay szobrát és ezért kívánnak egy új szobrot, nézzünk körül a főváros egyéb köztérszobrai között, amelyek ellen nem egy ízben nagyon súlyos művészi aggodalmak merültek fel. Akadna közöttük bizony elég, amelyet tisztán csak művészi szempontból senki sem siratna meg, ha eltávolítanák, de eddig sem ez a gondolat, sem egy második szobor ötlete nem merült fel velük szemben.

Azután vájjon ki nyugtathatna meg minket affelől, hogy amit előbb kész valóságnak vettünk, igazán bekövetkeznék-e? Azaz, hogy a mai nehéz gazdasági viszonyok között valóban előteremthetők volnának-e egy új, hatalmas szobor költségei. S ha nem, ki viselné ezért a keserves botrányért a felelőséget? Vájjon hozzájárulna-e ilyen fiasco a Kossuth emlékének kijáró köteles megbecsüléshez?

Végül — és ez a meggondolás szintén nagyon súlyosan nyom a latban — ki biztosíthat minket affelől, hogy egy új pályázat kiírásával a Horvay-féle szobornál nemcsak politikai, eszmei, hanem művészi szempontból is minden tekintetben sokkal különb, nagyszerűbb eredményhez jutunk, mintáz egykori pályázaton? Ezt a felelőséget sem mérnök elvállalni. Az elmúlt évtized nyil-

vános szoborpályázatai, ha némi javulást mutattak is, egyáltalában nem győztek meg arról, hogy monumentális köztérszobrászatunk valami különös fénykorát élne és semmiképpen sem jogosítanak fel arra a reménységre, hogy Horvay János szobránál művészi szempontokból sokkal különb eredményt várhasunk. A szobrászatnak ez a fajtája nagyon fájó pontja volt az egész 19. század végéig és a következő évtizedek szobrászművészetének még olyan országokban is, amelyek nagyszerű szobrászati múltra tekinthetnek vissza. Különösen a múlt század második felében, amelynek képzőművészete elfelejtett szobrászilag gondolkodni és mindenben festői megoldásokat keresett és a pózzal helyettesítette az erőt, avagy nagy tömegek erőtlén felhalmozásával.

De nemcsak nálunk történtek efféle súlyos tévedések, hanem bőven van rájuk példa a nyugaton is. És ott mégsem jutott senkinek sem eszébe hogy egy már felállított szobrot eltávolítsanak, vagy kiegészítéséül egy másikat emeljenek melléje. Ennek a gondolatnak elsősege, sajnos, minket illet meg, de reméljük, hogy megvalósítására sohasem fog sor kerülni.

FARKAS ZOLTÁN.

FIATALOK ÉS ÖREGEK.

Levél a szerkesztőhöz.

KEDVES Barátom! Nagy érdeklődéssel és meglepéssel olvastam ifj. Jambrekovich Lászlónak Szemlénk utolsó számában a mai ifjúságról írt cikkemre válaszul írt fejtegetéseit. Nemcsak azért töltött el öröm és meglepés, mert a kiváló tehetségű fiatal szerző lényegben helyesnek tartja megállapításaimat és többnyire elfogadja következtetéseimet is, hanem azért is, mert ilyen fiatal embereknek sorompóbalépése a lehető legfényesebben igazolja tételemet: azt, hogy a mai fiatalok nagyobb értéket képviselnek, mint az előző nemzedék.

Teljesen pártatlanul szólhatok hozzá a kérdéshez: sajnos, a fiatalság éveit messze vannak mögöttem, viszont nem vagyok még abban a korban, amelyet a gerontoarchiához szokott magyar köztudat öregkornak minősít. A két véglet között állván, bizonyos önzésből megértem már az öregek álláspontját és bizonyos melancholikus nosztalgiával nézem a fiatalok küzdelmeit.

Jambrekovich két megállapításomat kifogásolja: azt, hogy nézetem szerint le kell szorítani az aktív szereplésről az öregeket és azt, hogy a fiatalságot a közéletben részvételre buzdítom.

Az öregeknek az aktív szereplésről leszorítása semmi esetre sem jelenti a szamojéd-rendszert, amely szerint — amint ezt elemi iskolás korunkban tanultuk — a pásztor- és vadászélet fátalmáinak viselésére képtelenné vált öregeket még egyszer életükben jóllakatják és utána ledöfik. Tételtem és kívánságom éppen arra irányul, amit a fiatal író oly helyesnek tart: hogy mindenki a nemzeti társadalom munkamegosztásában a neki megfelelő tennivalókat végezze.

Saját személyes tapasztalataimon alapuló, de általánosan elfogadott igazság az, hogy a férfi 30—35 éves korában áll invenciója, munkakészsége és munkaképessége tetőfokán. Ezután erősödhetik judíciuma, gyarapodhatik ismeretanyaga; ezek a mozzanatok azonban legfeljebb a hanyatlás ütemét csökkenthetik, de azt többé ki nem zárhatják.

Vannak hivatások, amelyekben élelmedettebb korú emberek is jó szolgálatokat tehetnek, sőt a fiatalabbaknál jobban válnak be; ezek a hivatások azonban főleg a megállapítással és rendszerezéssel függnek össze és nem

az alkotással. Idős ember is lehet kitűnő tanár vagy bíró, de vezető közgazgatási tisztviselőnek, üzemigazgatónak csak a legkritikább esetben alkalmas. Nálunk ennek a biológiai törvénynek következményeit nem vonják le: olyan funkciókban is öreg urakat látunk, amelyek fiatalos tetterőt, koncepciót és nem félénk habozást, megalkuvást tesznek szükségessé.

Nem értette meg Jambrekovich azt a tanácsomat, hogy az aktív szereplésről lemondó öregek pótolják a nálunk hiányzó polgári osztályt, ő a polgárt csak közjogi és nem társadalmi értelemben veszi, holott a közjogi kategóriákban gondolkodásról hova-tovább le kell szoknunk. Magyarországnak egyik végzetes hiánya, hogy külföldi értelemben vett „polgársága” nincsen, csupán tisztviselőosztálya és éppen ezért az önkormányzati és egyesületi élet nélkülözi azokat az anyagi gondoktól ment egyéneket, akik önzetlenül szentelhetik munkaerejük nagyobb részét a közérdeknek. A kellő időben nyugdíjazott tisztviselő és visszavonult szabadfoglalkozásúak nagyszerűen pótolhatnák ezt a hiányt, és jogos ambíciójuknak megfelelő teret találhatnának, tapasztalataikat a köz javára érvényesíthetnék.

Nem értek egyet Jambrekovichcsal abban, hogy ő az ifjúságot a közügyekkel foglalkozástól távol akarja tartani. Ismét tévedésből van: a mai magyar viszonyokat és közszellemet tekinti irányadónak. Megértem, hogy az ifjúság természetes kereteiből hosszú évek, esetleg évtizedek előtt kikerült és az ifjúság erkölcsi hátvédét felhasználó, politizáló diákvezérek nem rokonszenvesek neki. Nincs azonban igaza akkor, amikor légüres térbe akarja helyezni az ifjúságot és kikapcsolván minden életnyilvánulásból, a nálunk amúgy is túlságosan gyakori, örök segédfogalmazói és tanársegédi mentalitásba sülyeszténé. Felveti a kérdést, hogy hogyan gondolom én eszmém megvalósítását, hiszen az ifjúság nem foglalhatja el a bírói emelvényeket, bankigazgatói íróasztalokat és képviselőházi padokat. Úgy látszik, én mégis fiatalabb vagyok nála, mert közügyekkel foglalkozás alatt, nem a 67-es éra elhelyezkedéseit, „örszemi” pozícióit és érvényesüléseit értem, hanem azt, hogy önzetlenül hoz valaki áldozatokat nagy eszméért és azokat diadalra segíti. Ha nem így gondolkoztak volna a német Burschenschaftok tagjai, a párizsi École polytechnique növendékei és a magyar országgyűlési ifjúság, akkor minden valószínűség szerint nem lett volna megímívaló a 19. század történelmében és most az európai civilizáció roncsai közt élnék troglodita életet.

Érvényesüljön az ifjúság, törjön előre, ha kell kíméletlenül és önzőn. Az élet szent önzésével, melynek ereje mindent igazol. Ne akarjon azonban öregebb lenni az öregeknél, mert mint Herczeg Ferenc oly találóan írja a „Hét sváb”-bán, az emberek az idővel sem jobbakká, sem okosabbakká nem lesznek, de az ifjúság szent előjoga az, hogy a javulás és boldogabbá válás eszméjében higgyen. Ha ezt nem teszi meg, akkor igazán nincs jogosultsága és nincs jogcíme arra, hogy előretörjön.

Meleg üdvözléssel vagyok igaz híved:

WEIS ISTVÁN.

MÁJUSI SZEMLE.

BÁR az időjárás minden tőle telhetőt elkövetett, hogy kiábrándítson bennünket május közmondásos tavaszi szépségnek a varázsából, a magyar nemzetet az elborult égbolt ellenére is érte májusban egy-két biztató napsugár. Mr. Esmond Harmsworth tíznapos magyarországi tartózkodása — hogy a napisajtó közhelyeit használjuk: diadalútja — eléggé ellensúlyozta a magyar lelkekben annak a tavaszi derűnek és enyhe meleg-

nek a hiányát, amellyel bizony a májusi temperatura meglehetősen fukarkodott. Ez a látogatás úgy hatott a csüggedésre és a lemondásra különben is hajló magyar gondolkozásra, mint a kiszikkadt nyári termőföldre a langymeleg eső. A magyar közvélemény e látogatás megkapó külsőségeiből nemcsak arról győződhetett meg, — mégpedig szemtől-szembe — hogy egy világraszóló, modern hatalmasságnak, az egyik legnagyobb brit sajtókönszernnek a támogatását élvezzük, de arról is, hogy a magyar társadalom százezrei könnyűszerrel megmozdulnak oly kérdésekben, amelyekben mincs különbség magyar és magyar között.

A belpolitikában különösen az utóbbi meggyőződés nem lekicsinylendő aktív tétel. Hiszen az elmúlt évek során szinte állandó témája volt a magyar politikai irodalomnak társadalmunk közéleti mozdulatlanságának, fásultságának, a magyar nemzetpolitika nagy kérdéseivel szemben tanúsított közönyének a kritikája. A hátunk mögött sorakozó tíz-tizenöt esztendő, annak soha meg nem élt és meg nem ért változatossága, megpróbáltatásai és csalódásai, annyira kimerítették e közvélemény idegrendszerét, hogy nem csoda, ha ez már-már túlzásba ment a közélet nagy kérdéseivel szemben tanúsított passzivitásában. Nos tehát lord Rothermere fiának tíznapos magyarországi tartózkodása meggyőzhette a kétkedőket, hogy a magyar társadalom fáradhatatlan aktivitásra és impozáns megmozdulásokra is képes. Talán helyes is, ha ez a társadalom nem mozdul meg a maga hatalmas tömegében alárendelt közéleti kérdésekben, apró-cseprő agitációs, avagy éppen a napi politika birtokállományához tartozó ügyekben s hatalmas tömegerejét csak olyankor veti latba, ha a minden magyar embert, minden magyar pártot és minden magyar osztályt egybefűző, egyetemes nemzeti ügy mellett kell demonstrálnia és ilyenkor a magyar nemzet a királyi várpalotától a Valéria-telep barlanglakásáig egyetlen szív, lélek és akarat tud lenni, ha a nemzeti jogok mellett kell síkraszállni. Amint hogy maga a magyar társadalom is megerősödött most abban a meggyőződésében, hogy az ő soraiiban is nem lekicsinylendő erő, öntudat és szervezetség lakozik.

Bár Rothermere lord fiának látogatása a magyar nemzet egyetemének szólt s a napi politika ez egyszer felülemelkedett a kicsinyesség és a hétköznapiság keretein, semmi disszonáns hanggal — mint áprilisban az olasz képviselők esetében — nem zavarta meg Mr. Esmond Hamsworth és a magyar társadalom baráti kézfogását, ez a látogatás még sem múlhatott el a nélkül, hogy a politika tükrében is parányi megvillanást ne keltsen. És pedig magának Bethlen István miniszterelnöknek appropriádós beszédében.

A miniszterelnök ugyanis, bár hivatalos minőségében a dolog természeténél fogva nem vehetett tudomást nagy angol barátunk magyarországi tartózkodásáról, az appropriádós expozéjában mégis talált reá módot, hogy Mr. Esmond Hamsworth látogatásáról a rokonérzés és a barátság hangján emlékezzék meg. Ezzel kapcsolatban kitért a szocialistáknak arra a merész s az ő elfogult politikai gondolkodásukra olyannyira jellemző állítására, amellyel lord Rothermere-nek a trianoni béke revíziója érdekében kifejtett munkáját egy polcra helyezték a II. internadonálé külföldi vezéreinek állítólagos revíziós törekvéseivel és nyilatkozataival. Eltekintve attól, hogy ez a teljesen elvi, doktrinér alapon — természetesen szocialista doktrinér alapon — nagy általánosságban és igen vérszegény hangsúlyozással felcsendülő akdó nem Trianon revíziója érdekében, de az „imperialista és kapitalista békék“ ellen szólt s voltaképen nem egyéb, mint a szocializmus nemzetközi haditervének egyik taktikai sakkhúzása, igaza volt a miniszterelnöknek, midőn azt mondotta, hogy ezek a nyilatkozatok a sanda mészáros nyúatkozatai voltak, mert Trianonról szóltak, de a magyar belpolitikára

céloztak. Nem tudjuk, megfogadja-e a szociáldemokrata párt a miniszterelnök intését a külföldi szocialista kapcsolatoknak a magyar ügy érdekében való hasznosítása iránt, annyi azonban bizonyos, hogyha a szocialisták nem akarják teljesen kirekeszteni magukat a nemzet lelki és érzelmi világának a közösségéből, azokat a kétségkívül értékes és súlyos külföldi összeköttetéseiket, amelyekkel egyes nyugati államokban rendelkeznek, ne váltsák fel a belpolitikai opportunitás aprópénzére, de kamatoztassák az egyetemes nemzeti ügy javára. Ezáltal sokkal többet használnak azoknak a néprétegeknek is, amelyeknek képviselőiül tartják magukat, mintha akár a leg-súlyosabb szavú külföldi elvtársat dörögtenék a magyarországi „reakció túlkapásai“ ellen.

Mert, amint Trianon árát a dolgozó munkásnép is súlyos árral fizette meg, úgy a revízió is elsősorban a dolgozó munkásnép életviszonyainak és szociális helyzetének javulásán fogja éreztetni a hatását.

A KÖLTSÉGVETÉSI VITA BEFEJEZŐDÉSE is a májusi belpolitika krónikájához tartozik. Az egyes tárcák részletes vitái során a felszólalók a — vita természeténél fogva — sokkal több tárgyilagossággal és szakértelemmel szólhattak az illető államigazgatási ágak kérdéseihöz, mint az általános tárgyalás során, amelynek jellegzetességéhez tartozik, hogy a vita résztvevői teljesen szabadon választhatják meg felszólalásuk témáját s sem képzeletük szárnyalását, sem pedig szónoki hevük lendületét nem kell a törvényjavaslat ismeretével, avagy a költségvetés nyújtotta pénzügyi problémák kifejtésével feszélyeztetniök. Az általános vita élt is ezzel a szólás-szabadsággal s bár a történelmi igazság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy a most lezárult költségvetési vita mind tartalomban, mind színvonalban felülmúlt valamennyi megelőző költségvetési tárgyalást, az általános vita terjengősségét és szétfolyó karakterét bizony a törvényhozás drága idejének kímélése végett néhány teljesen a „kákán csomót keresés“ alap-gondolatával megszületett beszéd elhagyásával alaposan meg lehetett volna kurtítani. A részletes vita azonban — ismételjük — már erősebb fegyelemhez készítette a felszólalókat s a szakszerűségnek, a tárgyilagosságnak, az egyes államigazgatási ágak és aktusok magvas és teljesen jóakaró bírálatának még ellenzéki oldalról is néhány komoly és megszívlelendő példáját kaptuk. Az egyes szakminiszterek expozéi, amelyekkel tárcájuk helyzetéről és problémáiról általános képet adtak, teljessé tették e részletes tárgyalások komoly, nívós és a régi magyar képviselőházi költségvetési napokra emlékeztető karakterét. Bár a miniszterek felszólalásaiból lépten-nyomon kiértett, hogy az állampénzügyek mai helyzete csak igen korlátolt lehetőségeket enged meg az egyes nagyobb szabású reformtervek keresztülvitelére és inkább a „békebeli“ állapotok „restitudo in integrum“-ára való törekvés alkotja mindem szakminiszter munkásságának az alapgondolatát, e miniszteri expozék mégsem maradtak az összefoglaló száraz, retrospektív szemléleténél, de igen sok életrevaló terv, új gondolat, nagyszabású célkitűzés és megszívlelendő tanács fényét csillogtatok meg a képviselőház előtt. Ezek között a miniszteri nyilatkozatok között különösen Klebelsberg Kunó gróf kultuszminiszternek az egyetemi jogi oktatás megrendszabályozása iránt tett kijelentései okoztak nagyobb hullámzást, természetesen főként az érdekelt egyetemi vizekben, bár bizonyos oldalról nem, késtek a miniszternek e teljesen tárgyilagos és az ügy érdekében való kijelentését ellene politikai szempontokból is kiélezni. Pedig, aki ismeri a magyar jogi oktatás és jogásznevelés másutt ismeretlen specialitásait és tudatában van annak, hogy a jogászelem még mindig mily nagy szerepet visz az államélet minden vonalán, az csak helyeselheti a miniszter gondolatmenetét, amely semmi más célt

nem szolgál, minthogy emelje és modernizálja a fiatal jogásznemzedék elméleti kiképzésének a színvonalát. Jellemző a miniszter terveinek a szűkséges, helyes és életrevaló voltára, hogy bár a miniszter által kilátásba helyezett rendszabályok elsősorban az érdekelt tanuló jogászfűjság „bőrére mennek”, ezekben az ifjúsági körökben a lehető legjobb benyomást keltették a kultuszminiszter kilátásba helyezett intézkedéséi.

AZ APPROPRIÁCIÓS VITA indokolatlan kiszélesedése körül szerzett tapasztalatok ismét és ismét beigazolták, mennyire igaza volt a kormányelnöknek, midőn e vitának a költségvetési törvényjavaslat mintájára való keretek közé szorítását jelezte kívánatosnak. Az appropriációs vitával voltaképpen egy második költségvetési vita indult meg, ezúttal is azzal a különbséggel, hogy — mivel a költségvetés megajánlása pár excellence bizalmi, tehát politikai kérdés — a vita szónokainak még kevésbé kell magukat a szakszerűség, a tárgyilagosság és a komoly kritikai szellem követelményeihez tartamok. Szerencsére, míg e sorokat írjuk, csak egyetlen olyan disszonáns hang csendült fel a vita során, amely a politikai hatáskeresés és a retorikai tűzjáték kedvéért tette túl magát játszi könnyedséggel a szakkérdések követelte tárgyilagosságon s ami ezzel együtt jár, a parlamenti bon tón íratlan illemszabályain, a magyar kereskedőknek deresedő hajú, de fiatalos, pajzán temperamentumát, úgy látszik, teljes épségben megőrzött elnöke, akiről nyugodt lélekkel elmondható az a jellemző adat, melyet a pesti demokraták nemrég elhunyt vezéréől tartott a fáma, hogy egy-egy csattanós point kedvéért hajlandó feláldozni a legjobb barátját is. Bizony ő sem átalotta egy-egy csillogó szellemröppentyű és sistergő élcrakéta elsütése kedvéért a komoly, felelősségteljes politikus és tárgya minden csínjával, binjával tisztában lévő, lelkiismeretes szakember presztízsének egy-egy értékes darabját odadobni azért a bizonyos „derültség a baloldalon” című zsumalisztikái vállveregetésért.

Gál Gaszton appropriációs beszéde is feltűnést keltett. Bár ez agrárpolitikusunk osztályhelyzetéhez, világnézetéhez, meggyőződéséhez képest elszánt, sokszor bizony már talán feleslegesen éles és agresszív harcot folytat a mezőgazdaság érdekeinek gazdasági és pénzügyi politikai érvényesítéséért, de ez a harc sohasem téved le az alantas személyeskedés és a kicsinyes hajszálhasogatás hálás területére. Véleményünk szerint, bár természetesen a mezőgazdasági érdekek megvédelmezése és a mezőgazdasági termelés fejlesztése alkothatja minden kormánypolitika gazdasági célkitűzéseinek az alap gondolatát, a mezőgazdaság érdekein felül is van magasabb érdek s ez a nemzet egyetemes érdeke, amely mellett bizony sokszor hallgatnia kell az agrárérdekeknek. S ez a kitűnő agrárpolitikus bizony sokszor nem hajlandó felismerni az egyetemes nemzeti érdekek és az agrárérdekek közötti demarkációs vonalat s olyan kormányintézkedéseket tesz igen éles kritika tárgyává, amelyek valamely, a mezőgazdasági érdekeknél magasabb nemzeti szempontra való tekintettel készültek.

Az appropriációs vita igazi eseménye azonban a magyar országgyűlés és az egész magyar közélet nesztorának, Apponyi Albert grófnak, a felszólalása volt, akinek parlamenti felszólalása mindig ünnepszámba megy. Nemcsak azért, mert belpolitikai kérdésekben újabban ritkán hallatja a szavát s aktivitásának úgyszólván a teljességét az az immár az egész művelt világ érdeklődését és tiszteletét felkeltő munka foglalja le, amelyet, mint a „nemzet ügyvédje” fejt ki a Népszövetség areopágja mellett, hanem azért a pártokon, osztályokon, világnézeteken és politikai hercehurcákon felülálló államférfiúi presztízsénél fogva is, amelyet a magyar életben koránál, múltjánál és bölcseségénél és ragyogó, tiszta jelleménél fogva osztat-

tanul élvez. Érthető tehát, ha ő szavát hallatja a képviselőház üléstermében, megtehetnek a padsorok, elnémulnak az ajkak és a képviselőház minden oldala fokozott figyelemmel hallgatja az ő hatvanéves politikai múltban gyökeredző, mélyed járó okfejtéseit, finom analíziseit, szellemes fordulatait. Mostam beszédében is korát meghazudtoló könnyed futamokkal pásztázta át az összes aktuális politikai kérdéseket, a legégetőbb gazdasági problémáktól kezdve a nemzetközpolitika bennünket érintő vonatkozásain át a választójog kérdéséig. Elismerő szavakkal honorálta a kormány konszolidációs munkásságát, gazdasági és társadalmi téren, nemkülönben a normális közállapotok helyreállítása tekintetében. Nagy beszédének konklúziója még ellenzéki oldalon is ahol pedig sokszor nem titkolt reménykedéseket horgonyoznak Apponyi kijelentéseibe — nagy és maradandó benyomást keltettek. Mert bizony ez a beszéd oda konkludált: „hogya az én szavazatomtól függne a kormány megbuktatása, én ezt a szavazatot nem adnám le*“.

Bethlen István gróf appropriációs beszéde a miniszterelnök és egyben a pártvezér nagyszabású politikai megnyilatkozása volt. A miniszterelnöké, akinek vállaira az ország kormányzásának ezernyi terhe és felelőssége nehezedik, s aki bizony nem igen experimentálhat ki nem próbált rendszabályokkal és hatásukban előre nem látható reformokkal, mert minden experimentum — amint a kísérletezésekbe már alaposan belefáradt nemzet a közelmúltban elég keserűen tapasztalhatta — milliók és milliók életére megyen. De egyben a pártvezér is, aki egy olyan politikai és világnézeti irányzat élén áll, amelyet a vele ellentétes politikai és világnézeti törekvések állandó és heves kereszttüzik alatt tartanak. Tehát, míg mint miniszterelnök a kormányzati politika irányainak kifejtése és az államkormányzás elveinek ismertetése tekintetében bizonyos fokú óvatosságra, rezerváltságra és hangfogásra kényszerült, mint pártvezér, a politikai ellenfeleivel való parlamenti küzdelem stílusának és hangjának megválasztása tekintetében sokkal könnyebben és szabadabban mozoghatott. A miniszterelnök beszédének konstrukciója és tónusa alkalmazkodott az ő parlamenti felszólalásának e kettős rendeltetéséhez. Mint kormányelnök nyugodtan, a vérbeli szakember tárgyilagosságával adta okát a kormány gazdaságpolitikája egyes intézkedéseinek. Beszéde ugyanis főként gazdasági síkokon mozgott, hiszen azok a felszólalások, amelyekre válaszolt, szintén túlnyomórészt gazdasági természetű kifogásokat hozták fel a kormány politikájával szemben. De amint reátért a napi politika aktuális kérdéseire s a vele ellentétes politikai irányok kifogásaival, támadásaival és vádjaiával szemben, mint pártvezér foglalhatott állást, beszédének hangja, stílusa és ritmusa egy csapásra megváltozott. A minden szenvedelemtől mentes, tárgyilagos stílust felváltotta a parlamenti debatter eleven vitalköző heve, aki a virtuóz parlamenti vívó gyakorlatával és ügyességével forgatja szellemének és invenciójának kardját jobbra és balra. Beszéde e részének különösen az igazi demokrácia analízisével kapcsolatban előadott része érdemel különös figyelmet, amelyben egy-két világos és találó megjegyzéssel eloszlatja azt a fogalomzavart, amelybe bizonyos oldalon a demokrácia lényegét és eszméjét burkolják. Nagyon helyesen mutatott rá, hogy a demokrácia olyan pohár, amelybe minden politikai felfogás a maga borát töltheti, s míg a radikális körök csak az 1918-as termésnél tartanak, ő és a vezetése alatt álló politikai irányzat a konzervatív nemzeti politika aszújával tölti tele azt. Bethlen István gróf ez appropriációs beszéde egyike volt az 6 legjellemzőbb, legegényibb politikai megnyilatkozásainak.

Mire e sorokat írjuk, a túlon túl kihúzódtott appropriációs vita mégis csak véget ért, bár egy-két felette ambiciózus ellenzéki szónok mindent

elkövet, hogy megnyújtsa a kimúlás felé közeledő vita életét. A hónap legvégén a parlament immár áttérhetett a magyar szociálpolitika korszakalkotó alkotásának, az öregségi és rokkantsági biztosításról szóló javaslatnak a tárgyalására, amely törvényjavaslat már megszavazása előtt is lex Vass néven ment át a köztudatba.

ANTAL ISTVÁN

KÜLPOLITIKAI SZEMLE.

AZ AMERIKAI BÉKEPAKTUM. Az amerikai iniciativa a háborúnak „törvényen kívül helyezése” érdekes utat tett meg az utóbbi hetek folyamán. Az összes hatalmak, amelyek eddig még nem feleltek Washingtonnak, megküldték válaszigyzéküket Kellogg államtitkár kedvesen egyszerű formulájára. Stresemann újból bizonyosságot tett helyes taktikai érzékéről és diplomáciai szimatjáról, amikor a nehézkes, fenntartásokkal telt, végeredményben inkább visszautasító francia válasz után elsőnek sietett a Fehér Házat biztosítani arról, hogy Németország örömmel fogadja el a javaslatot, sőt ideáljainak a megvalósítását látja benne, mert úgymond, ezen az úton válik a leszerelés is elérhetővé. A tapintat befolyásának és a formulázás fontosságának egyik klasszikus példája a német és francia eljárás közötti különbség. Ezúttal a németek mutattak rugalmasságot és könnyedséget azáltal, hogy a feltétel nélküli elfogadás mellett mindazokat az elvi fenntartásokat, amellyekkel Franciaország doktrinér kicsinyességgel élt, mint az egész szerződéstervezet magától értetődő premisszáit állították oda. Stresemann jegyzéke ugyanis hangsúlyozta, hogy a szerződő felek önvédelmi joga természetszerűleg érintetlen marad, anélkül, hogy ezt a szerződésben külön stipulálni kellene, hogy továbbá a szerződést megszegő féllel szemben magától értődően feléled minden többi szerződő állam teljes akciószabadsága, s hogy végül általános előbbi szerződéses kötelezettségeket — amilyenek az Egyességokmány és a locarnói szerződések — ez az újabb nemzetközi megáÜapodás nem változtathat meg: azok a maguk intaktságában maradnak meg. Amilyen kellemetlen benyomást keltett a francia állásfoglalás, olyan jó hatást váltott ki a Fehér Házban Stresemann ügyes fellépése és Kellogg államtitkár már néhány napra rá (április 26) egy beszédében ugyanilyen értelemben autentikusan interpretálta szerződéstervezetét; hiszen a Fehér Ház célja, úgy látszik, csak az volt, hogy az új paktumból kizárja Franciaország katonai és politikai szövetségi hálózatát, nehogy a békeszövetség Franciaország európai főhatalmi pozíciójának megerősítésére használtassék fel; s ez, úgy látszik, sikerült is.

Sorban a második volt az olasz kormány teljes elvi hozzájárulása, amelyet május 19-én nyomon követett Sir Austen Chamberlainnek az Egyesült-Államok nagykövetéhez intézett jegyzéke. Különös érdekességet kölcsönzött a brit állásfoglalásnak az, hogy néhány nappal a hivatalos jegyzék átadása előtt a Lordok Háza egyhangúlag elfogadta Marquess of Reading indítványát, mely kimondta, hogy a Ház örömmel üdvözli az amerikai tervet és fenntartás nélkül hozzájárul. Chamberlain jegyzéke csak annyiban különbözik Stresemannétól, hogy bár ő is természetesnek találja a premisszákat, anélkül, hogy fenntartások formáját adná nekik, mégis helyesnek vélné, hogy ha nem is a szerződés keretén belül, de valamely egyenlő értékű dokumentumban módot találjanak annak az elvnek megrögzítésére, hogy a szerződő felek akciószabadsága a szerződésszegővel szemben automatikusan feléled.

A legnagyobb horderejű és nem minden történelmi és politikai pikantéria nélkül való azonban Chamberlainnak egy teljesen újszerű fenntartása,

amelyet a politikai irodalom már megszületésekor elkeresztelt „brit Monroe doktrínának“. Az angol jegyzék 10. szakasza ugyanis megállapítja, hogy vannak „a földnek olyan területei, amelyek jólétéhez és integritásához a Brit-Birodalom különös és életbevágó érdekei fűződnek.“ A Brit-Birodalom minden ezek ellen a területek ellen intézett támadás kivédését önvédelmi aktusnak tekinti. Chamberlain tapintatos mellékmondatban hivatkozik arra, hogy az Egyesült-Államoknak hasonló érdekeik vannak, amelyek tiszteletben nem tartását a washingtoni kormány „barátságtalan cselekedetnek“ tekintené. „ő felsége kormánya tehát úgy gondolja, hogy állásfoglalásának eme körülírásával tulajdonképpen az Egyesült-Államok kormánya szándékainak és véleményének ad kifejezést.“ Washingtonban sikerként üdvözölték az angol jegyzéket és úgy látszik, nem látnak benne nehézséget, hogy ezt a fenntartást elfogadják, csak arra történt célzás az amerikai sajtóban, hogy meg fogják kérdezni a brit kormányt, melyek ezek a területek. Kétségtelenül vonatkozik a fenntartás Egyiptomra, Szudánra és a Suez-csatomára, valószínűleg Arábia és Irak határterületeire, a beludzsisztáni és afganisztáni határra, talán Kínára, a Lordok Házának egyik szónoka szerint Ausztráliára, valószínűleg az újguineai mandátum területre és a polinéziai szigetekre. Vájjon Nagy-Britannia ezzel csak a Monroe doktrínát akarta-e megtorpedózni, vagy pedig ilyen precíz biztosításhoz föltétlenül ragaszkodni fog-e, azt ma még nem lehet megítélni. Bármily mértékben voltak is a válaszok — az időközben beérkezett japán jegyzék is — kedvezőek a békepaktumra nézve, ez az angol rezerva és következményei nem fogják megkönnyíteni a tárgyalások menetét. A brit kormány feleletének konklúzióihoz és javaslataihoz képest az Egyesült-Államok kormánya időközben a brit Dominionok, India és az ír szabad állam kormányaihoz ugyanolyan jegyzéket intézett, mint a nagyhatalmakhoz, felszólítva őket is a csatlakozásra, ami a Brit-Birodalom különös szervezetét újabb megvilágításban mutatja be; hiszen az angol király ez országai nem nagyhatalmak; egyszerű tagállamai a Népszövetségnek, a többi tagállamok pedig nem részesültek abban a megtiszteltetésben, hogy véleményüket a Fehér Ház, a „demokrácia“ emez Olympusa már az első turnusban kikérte volna.

Kellogg államtitkár a kapott válaszokra állítólag újabb szerződés-tervezettel fog felelni, amelyben a hírek szerint igyekezni fog a felmerült ideákkal számolni és azokat valamilyen módon formába önteni. Kétségtelen, hogy a vonzó platonikus terv, az államok közötti élet új tizenegyedik parancsolata; a válaszok hatása alatt nagyot fejlődött praktikus irányban. A hatalmak állásfoglalásában legdominánsabb tényező az az igyekvés volt, hogy bármily elhatárolt legyen is ennek az enunciációnak a gyakorlati értéke ez az út, amelyen sikerülni fog talán az Egyesült-Államokat ismét a nemzetközi kollaboráció területére csalogatni és megszerezni elsősorban az európai, de nem kevésbé az ázsiai problémák számára aktív és praktikus közreműködésüket. Ezt a gyakorlati érdeket kiegészíti a dollár hatalma előtt való meghódolás: a deferálás amaz állam előtt, amely a világ aranykincsének körülbelül háromnegyed részét bírja.

A NÉMET VÁLASZTÁSOK. A május 20-i német választások enyhe balrafordulást juttattak kifejezésre, amely végkövetkezményekben a béke politikájának megszilárdulását jelenti. Baloldali Reichstagról nem lehet beszélni, mert hiszen a balpártok nem jutottak többségre s így a weimári koalíciót nem is lehet kormányképesen létrehozni. Viszont azonban a szocialisták és kommunisták mandátumszaporodást értek el a jobboldali pártok rovására. A legnagyobb vesztesége a német nemzeti pártnak volt, de a centrumon, a bajor néppárton át egészen Stresemann néppártjáig, minden

párt mandátumainak száma csökkent. Dacára annak, hogy a választásokban megnyilvánuló tendencia egészében véve szentesítette Stresemann meg-egyezőes politikáját s a Locamo- és köztársasággellenes jobbpártokat dezavualta, mégis még az ő pártja is mandátumvesztést szenvedett. A 153 főnyi szociáldemokrata párt, bár döntő súlyra nem tett szert, kétségtelenül nagy hatalmi erősödéssel kórusba a Reichstagba. Ennek következtében, ha sikerül a nagy koalíciót megalakítani — szociáldemokraták, demokraták, centrum és német néppárt — a kormány élére, a kancellári székbe szocialista képviselőnek kell kerülnie. Hindenburg elnök valószínűleg elsősorban Hermáim Müllernak, a párt egyik nagytekintélyű kancellárviselt vezérének, fogja felajánlani a kabinetalakítást; ha Müller nem vállalná, vagy nem sikerülne vállalkozása, szó van még Braun porosz miniszterelnökről, vagy Severing volt belügyminiszterről. A szocialisták ezenkívül még négy-öt fontos tárcát igényelnek, többi közt a bel- és pénzügyit és kétségtelen, hogy a megnövekedett taréjjal szemben a polgári pártok pozíciója — bár nélkülük a szociáldemokrácia kormányozni nem tud, de a jobbpártok veresége után a szocialisták ellen viszont egyelőre szintén nem jöhet létre koalíció — nem lesz könnyű s egész taktikai képességükre, de különösen mindig hiányos összetartásuk felelevenítésére lesz szükség, hogy ellensúlyozzák a II. Internacionale képviselőinek esetleges túlzásait. Két miniszter helye ma biztosítottnak látszik, — bár a szocialisták nem átalították átlátszó taktikából a német néppárt közreműködését fölöslegesnek nevezni — a beteg Stresemann megmaradása a kabinetben birodalmi és európai érdek; mögötte még Gröner hadügyminiszter megmaradása sem kétséges; a kormánykoalíció összetételéről és a tárcák felosztásáról csak a Reichstag össze-illése után, június 12-én kezdődnek meg a hivatalos tárgyalások, amikor a Marx-kormány be fogja adni lemondását.

A választások eredményét Franciaországban és Angliában határozott megelégedéssel üdvözölték: a jobbpártok vereségében az őszinte és meggyőződéses belpolitika sikerét, tehát Európa rekonstrukciójának biztosítékát látják. Poincaré legutóbbi nyilatkozatai azt bizonyítják, hogy a jobboldali francia és a baloldali tendenciájú német választások organikusán kiegészítik egymást.

GÖRÖG INTERMEZZO. A nyugtalan öreg krétai, Venizelos, a Balkán-Bismarck, hirtelen Vihart csinált egy pohár vízben: megjelent, megszegte szavát, hogy többet hazatérése után a politikával nem foglalkozik, megdöbentette a jó görög hazafiakat és nyugtalanságot okozott az európai kancelláriákban. Eleinte az volt a benyomásunk, hogy a francia kormánnyal állandó összeköttetésben lévő Venizelos a Quai d'Orsay exponense s fellépésében a francia diplomácia kezét véltük látni, azzal a céllal, hogy a görög-török s az olasz-görög paktumtárgyalásokat meghíúsítsa. A francia sajtó egyértelmű állásfoglalása az izgága krétaival szemben, aki szerintünk is alkalmatlan fellépésével kockáztatja a Zaimis—Michalakopulos—Kafandaris-kormány másfél éves sikeres újjáépítő munkáját, azt bizonyítja, hogy ez a plauzibilis feltevés tévedésen alapult. Az eredmény nem is váratott magára; Venizelos néhány napi feltámadás után megáldva párthíveit, visszavonult s a Zaimis-kormány ismét elfoglalta helyét csekély változtatásokkal. Az új, illetve régi kormány tovább folytatja a tárgyalásokat Olasz- és Törökországgal; belpolitikailag pedig a legközelebbi teendő az alkotmány értelmében a Szenátus és az Államtanács megalkotása lesz.

OLASZORSZÁG ÉS JUGOSZLÁVIA. Mussolini stratégiája már egy-néhány jelentős sikert mutat fel: a tangeri konferencia Olaszország igényei

teljes elismerésével végződött; a tangeri adminisztrációban, amelyből az 1923-as londoni egyezmény kihagyta, teljesen egyenjogú félként vesz részt Franciaország a tárgyalások egész folyamán hangsúlyozottan a legnagyobb előzékenységet és megértést tanúsította az olasz igényekkel szemben. Az olasz állampolgárok védelmére vonatkozó *modus vivendi* megkötése után ez a második pont, amely a francia-olasz differenciák fokozatos megszüntetésére vezet. Másrészt a napokban írta alá Mussolini és a római török nagykövete török-olasz döntőbírósi, semlegességé és kodifikációs szerződést, amely az utolsó három év mind barátságosabbá váló viszonyának örvedetes megerősítését tartalmazza és hozzá fog járulni a keleti Középtenger hatalmi egyensúlyának kiegyenlítéséhez. Bár nem olasz presszió alatt jött létre, mégis az olasz politika sikerének könyvelhetjük el a jugoszláv kormány amaz elhatározását, hogy az úgynevezett nettunói szerződéseket a Szkupstinához terjessze be ratifikálás végett. A belgrádi kormány eddig követett helytelen és nem egészen európai ízű taktikája, amellyel ezeknek az 1925 júliusában Pasic által kötött gazdasági, szociális-, letelepedési és agrárkérdésekre vonatkozó egyezményeknek a ratifikálását kitolta, úgy látszik abban a reményben, hogy annak ellenében újabb engedményeket csikarjon ki az olasz kormánytól, — ami diplomáciáikig nem szokásos eljárás — megvan most az a káros hatása, hogy a hirtelen sürgősnek ítélt akció a jugoszláv közvéleményben erős reszenzust szült és hogy a parlamenti tárgyalás nagyobb nehézségekbe fog ütközni, mint különben. Minthogy az egyezmények legnagyobb része határterületekre, Dalmáciára, Fiume környékére vonatkozik, az ellenállást legerősebben a horvát parasztpárt — Radics — és a horvát-szerb radikálisok — Pribicevics — fűtik. A kormányt elhatározásában kétségtelenül a Quai d'Orsay barátságos figyelmeztetése befolyásolta: Franciaország mindent megtesz, hogy a közvetett viszálylehetőségeket is kikapcsolja; az olasz-jugoszláv viszony rendezése másrészt azért is életérdeke Jugoszláviának, mert hónapokkal ezelőtt kezdett kölcsönszerző akciója megakad, ha nem tudja hitelezőinek a belső és külső béke állapotát garantálni. A Rothschild-csoport nem tette ugyan a kölcsön kibocsátásának feltételévé a nettunói egyezmények ratifikálását, de szokásos angol tapintattal úgy látszik rámutattak Markovich pénzügyminiszterrel szemben arra, hogy amíg ezek az egyezmények nincsenek ratifikálva, nem hívhatják fel a tőkeberúrázó figyelmét a jugoszláv kölcsönre. A Vukicsevics—Marinkovich-kormánynak tehát, bár többsége állítólag megvan a ratifikáláshoz a szkupstinában, nehéz küzdelmei lesznek, amíg közvéleményével a politikai józanság követelményeit meg fogja tudni értetni. A tüntetések leverésében a kormány mindenesetre céltudatos erélyt mutatott: ha kitart e mellett, az ország nemzetközi pozícióját meg fogja szilárdítani. Kiemelendő az a fölényes nyugalom, amellyel az olasz kormány a véres és romboló jugoszláv olaszellenes tüntetéseket fogadta. Olaszország biztos a pozíciójában s céljai elérését nem kockáztatja türelmetlen mozdulatokkal.

A CITY köreinek diszkrét beavatkozása ismét figyelmeztet a tőke nagy politikai hatalmára, amelyet ez a faktor, most legalább is, ami az európai kontinenst illeti — a béke fenntartása és konszolidálása érdekében vet latba. Felfogása szerint ez nem jelenti azt, hogy a fennálló helyzeten változás ne essék, azonban csak békés eszközökkel, az erőhatalmi pozíciók kihasználásával, mert amíg az orosz bolsevizmus még fennáll, addig Európa belső kohéziójának megzavarását nem engedi meg.

TÖRÖKORSZÁG ÁZSIAI POLITIKÁJA. Amanullah afgán király több-hónapos európai turnéja befejezéseként Angorában Mustafa Kemal pasát látogatta meg. Az európai diplomácia nem kis meglepetésére hadirendelél-

sektől és ipari beszerzésektől eltekintve, amelyekkel majdnem minden meglátogatott országban elég bőkezűen halmozta el az európai termelőket, Törökország volt úgy látszik az egyetlen állam, amelyben látogatásának konkrét politikai eredménye maradt: elutazásának napján a Ghazi pasával olyan megemeltáradási és semlegességi szerződést Írlak alá, amelyet joggal lehet tulajdonképpen szövetségi szerződésnek nevezni. Nemcsak, hogy megemeltáradásuk esetére közösen keresni fogják egymás érdekeinek védelmét, hanem még arra is kötelezik magukat, hogy semminemű olyan megállapodást nem körnék más állammal, amely a másik szerződő fél ellen irányulna. De a nyugati államok szempontjából a legérdekesebb és legmeglepőbb a szerződésnek az a diszpozíciója, amely szerint Törökország jogi, tudományos és katonai szakértőket bocsát Afganisztán rendelkezésére, hogy ez államot „haladásában és fejlődésében“ támogassák. Az új Törökország Afganisztán újraszervezésében átveszi azt az oktató szerepet, amit nála egészen Kemal pasa uralomrajutásáig Franciaország és Anglia vittek. Az afgán hadsereget török instruktor-tisztek fogják nevelni és szervezni. Tehát nem az északi szomszéd, Szovjet-Oroszország, amelynek fővárosában mindent megtettek, hogy az uralkodó a szokatlan környezetben jól érezze magát és hajlandó legyen politikai kooperációra, sem pedig Nagybritannia, amely mint Beludzsisztán protektora és India ura, déli és keleti szomszédja a törekvő afgán államnak. Pedig Amanullah londoni látogatása alkalmából úgy látszott, hogy a két kormány között elég messzemenő tárgyalások folytak. Az angorai szerződés a Ghazi pasa nagy koncepciójának bizonyítéka, akinek ime sikerült bebizonyítania, hogy a kalifátus megszüntetése, az állam laicizálása, a birodalom modernizálása és annak hangoztatása, hogy Törökország európai állam, mind együttvéve nemcsak, hogy nem szüntették meg a törökök nagy pozícióját a mohamedán államok sorában, hanem ellenkezőleg, a vallási bázis helyett a sokkal szélesebb turkotatár faji összetartásra és a kis- és középzásiai államok érdekösszeköttetésére erősebben és önértetesebben építették azt fel. Az olasz-török szerződéssel együtt érdekesen és tanulságosan mutatja ez az esemény azt a jelentékeny helyet, amit a varázslatosan új életre kelt török állam foglal el, szinte nem is az európai, hanem a világpolitikában.

KÍNA. A Mennyei Birodalom még mindig nem tud nyugvópontra jutni. Sőt a belső konfliktus és a polgárháború megszűnésének esélyei, melyet a déli hadseregek előnyomulása mindig közelebb hoz, ellenkezőleg a külső konfliktus elemeit és nem veszélytelen beavatkozás kockázatát hozták magukkal. A múlt heteknek politikai és nemzetközi jogi szempontból egyik legkényesebb eseménye volt a japán csapatösszpontosítás Ci-Nan-Fuban, a déli hadsereg pekingi előnyomulásának fővonalán és a maroknyi japán hadtestnek véres összetűközése Csang-Kai-Sek csapataival, amelyek a japán negyedlet megemeltáradták. A japánok nagy morális ereje győzelmet aratott és így az egész Santung félsziget ma tényleg Japán kezében van, amely a déli hadsereg felvonulását Peking ellen, ha akarta volna, megakadályozhatta volna. A dél-kínai kormány az Egyességokmány 11. cikke alapján a Népszövetséghez fordult; nem lévén azonban elismert kormány, — a diplomáciai teória szerint az a kormány, amely Kínát, a tagállamot képviseli, Pekingben székel — e lépésnek nem lehetett semmi következménye, minthogy Csang-Co-Lin pekingi kormánya nem tette magáévá a demarsot és így a Népszövetség megmenekült egy kényes, bonyolult és a rendelkezésére álló eszközökkel megoldhatatlan probléma tárgyalásától. A japán kormány a maga részéről a Hatalmak megnyugtására hosszabb memorandumban jelentette ki, és magyarázta meg, hogy hódító szándékai nincsenek s kizárólag a japán állampolgárok élet- és vagyonbiztonságának fenntartására helyez súlyt. De facto

terjeszkedése Mandzsúriában éppúgy, mint Santung elfoglalása viszont komoly aggodalmakat keltett különösen a washingtoni Fehér Házban, azonban egyelőre sehonnan sem történt lépés a tokiói kormány ez önértetes és erőt mutató, tehát a Keleten egyedül effektív fellépésének akadályozására.

Az események különben arra vallanak, hogy Csang-Co-Lin Peking feladása után meglévő csapataival a nagy kínai fal mögé vonul vissza és megmarad Mandzsúria határain belül. Vájjon a Pekinget elfoglaló déliek e siker után egységesek tudnak-e maradni és ebben az esetben milyen politikát fognak követni, azt teljességgel lehetetlen előre látni. Sforza gróf, volt olasz külügyminiszter, aki élesszemű ember és Kínának, hol soká állomásozott, alapos ismerője, azt mondta nemrég, hogy a legnagyobb eredmény, amit Kína ismeretében egy idegen elérhet az, ha végre — évtizedek tanulmányozása után — rájön, hogy semmit sem tud a Mennyei Birodalomról és lakosairól.

A ROTHERMERE-AKCIÓ. Mr. Esmond Harnsworth M. P. magyarországi látogatása nagy szimbolikus jelentőséggel bír, mert a mód, ahogy a magyar nemzet és a magyar nép fogadta, megdöbbentő hatalommal bizonyította, milyen legyőzhetetlen hittel és milyen öserővel ragaszkodik ez az ország egységének és felszabadulásának gondolatához. Rothermere lord fiának szólott egy nagylelkű és nagygesztusú nép talán túlradó, túlméretezett, de mégis megrendítő hálája azért, hogy valaki, akinek a szava messze hangzik és akinek semmi érdeke sem volt abban, hogy a Dtiná völgye egy félreismeret népének kegyetlen sorsával foglalkozzék, felismerte azt az igazságtalanságot, amely az „inclita gens“-t érte és szószólójává lett e súlyos hiba jóvátételének. De azt hisszük, hogy Mr. Harnsworth abból a túlradó és példádán lelkesedésből, amelyet a főváros tömegei éppen úgy hoztak elébe, mint Szeged és Debrecen környékének semmiféle szervezésre meg nem mozduló robusztus és építhető földművesnépe, megértette, hogy ebből csak egy nagy nemzet királyi köszöneté az övé, a demonstráció nagysága azonban már nem neki, hanem a gondolatnak, a nemzetnek önmagának szól. A nemzet pedig tudni fogja, mert tudnia kell, nehogy keserűen fizessen rá, hogy a kálvária útja még hosszú. Rothermere lord akciójának eredménye már ma felbecsülhetetlen: a magyar probléma létezése helyet foglalt milliók agyában, reflexei és visszahatásai eljutottak oda is, ahova a Daily Mail és lapársai maguk nem is férközhettek be. Ez a publicisztikai előkészítés kétségtelenül nagyértékű és hatású, de éppen, mert publicisztikai előkészítés, balgaság lenne tőle mást várni, mint amit adhat. A magyar igazság bekertült „a közvélemény épületének földszintjére”: természetesen hosszú időbe tarthat, amíg az áru a földszintről vagy a raktárból az első emeleti termekbe és dolgozószobákba, a kancelláriákba eljut. Ezt az utat, amelyre a Rothermere lord által kinyitott kapud sokkal hamarabb ráléphetünk, mint ez különben lehetséges lett volna, a magunk erejéből fog kelleni megjárunk, bízva a bennünk rejlő kúrthatadan energiában, a helyzetünk adta feszítőerőben és abban, hogy az európai béke nagy érdeke azonos a mi becsületes, igaz és igazságos emberi igényeink teljesülésével. Ennek az útnak a megjárására önbizalom és erő kell, amelyet túl vérmes reményekkel nem szabad próbára tenni, sem könnyű csüggedéssel aláásni. S különösen vigyáznunk kell arra, hogy saját szavunk, könnyen lelkesedő lármánk visszhangjától meg ne részegedjünk: abban, amit mi szívesen elhiszünk, ne lássuk mindjárt a külföld jobb meggyőződését. Ezzel a józansággal vétevezve nem kockáztatjuk majd, hogy a nehéz teher alatt járva és küzdve elbukjunk kálváriánk útján.

A MARMAROSI SKIZMA-PER 1913—1914-BEN.¹

Adatok azon vád megdöntésére, hogy Magyarország részes volna a háború előidőzésében.

Az én véleményem,—mondja tovább Vorobcsuk,—mindig az volt, hogy sem a Gerovszki-testvéreket, sem Bobrinszki grófot nem az érdekelte elsősor* bán, milyen vallási meggyőződés szerint élnek a rutének Ausztriában és Magyarországon. Bizalmas tanácskozásaink során nyilvánvaló volt az, hogy Ausztria-Magyarország és Oroszország egymással háborúba keveredésének elő* készítésére irányult minden. Az orosz nép hangulatának megnyerése végett volt elsősorban is szükség a magyar és osztrák területen élő oroszok fel* izgatására. Tudták ők, hogy mindezt a hatóságok megtorló intézkedései fogják követni, az izgatókat bebörtönzik, maga a nép is gyanús és veszedelmes hírbe jut. Ezt az orosz újságok kiszínezve meg fogják írni. Vádolni fogják a magyar hatóságokat, hogy a nagy orosz nép testvéreit hitük miatt üldözik, sanyargatják, börtönbe vetik. Ki fogják tehát hirdetni a felszabadító háborút a testvérek érdekében. Tudták, hogy a magyarországi fiúknak Oroszországba való kicsábítása, ezek visszatérte és működése, a magyar hatóságok magatartása sok jó anyagot fog adni az orosz újságoknak.

Mikor 1912-ben húsvét előtt Oroszországban jártam, katonákkal és földműves-emberekkel beszédbe eredtem. Ezek kíváncsian kérdezték tőlem, hogy mozgósítva van-e nálunk a hadsereg, mert ők már készen vannak a velünk való háborúra. Mindenütt rendkívül sok katonát láttam. Én azt feleltem, hogy nálunk szó sincs ilyesmiről.

Eddig tart Vorobcsuk Györgynek a skizma-per vizsgálóbírója előtt tett vallomása.

Figyelmet érdemlő hiteles adat a guruló rubelről s arról, mily öntudatosan dolgozott az orosz imperializmus. 1910! Ki gondolt ekkor Magyarországon világháborúra. A nagy magyar Alföldön békés pásztortüzek égtek s a csillagos égbolt alatt csendesen pihent a pásztor és nyája. Ugyanezek a békés éjszakákon orosz ügynökök surrantak át a magyar határon s rakták az aknákat az ezeresztendős magyar állam épülete alá.

Vorobcsuk György vallomásának kiegészítéséül csak két idézet közlünk az általa terjesztett Ruskaja Pravda című lapból.

Az 1912 évi 109. számban „Lesz-e háború“ címmel így ír: A katoliku* sok és a katolikus papok kényszerítik Ausztriát arra, hogy háborút kezdjen Szerbiával... Ám a latin papok érdekeiért mi nem fogjuk vérünket ontani, sem igazhitű szerb testvéreink vérét. A in. számban ugyanerről a tárgyról találunk cikket. Ausztria fenyegeti Szerbiát, Oroszország pedig összegyűjtötte hadseregét az osztrák határon. Mibennünk él a remény, bármi történjék félünk nem kell...

Vorobcsuk Jura vallomása tehát feltárta az egész mozgalom indító okait és fenntartó rugóit, hátterét.

¹ Lásd a 1. (9.) számban a 92. lapon.

Fölötte érdekes Kabalyuk Sándor (Alexi, Elek atya) vallonfása. Érdekes azért, mert az áttérési mozgalom első felszentelt orosz papjától származik, akit gőzerővel szenteltek fel egyszerű, tanulatlan erdei favágóból pravoszláv pappá, miután meggyőződtek arról, hogy oroszországi papok egyszerű betelepítése mégis lehetetlenség lenne, de kítűnt az is, hogy a Magyarországon el nem ismert görög keleti orosz egyháznak a bevett görög keleti román és szerb egyház pártfogásával való kialakítását is gyanús szemmel nézik a hatóságok. Érdekes másodsorban ez a vallomás azért, mert jellemző példája a kitanított és ravasz ember csűrés-csavarásának, amellyel őszinteség látszatát akarja felkelteni, de elhallgatja, hogy a pánszláv imperializmus felbérelje volt; elhallgatja, hogy a magyarországi ruténséget ki akarta szakítani a magyar nemzeti közösségből, közöttük nemcsak az orosz vallásnak kultuszát akarta megalapozni, hanem teljesen orosz világot akart megteremteni nagy orosz eszmékkel, nagy orosz ideálokkal; elhallgatja, hogy éveken át nem tisztos munkából élt, hanem össze-vissza kószált a felvidéki falvakban, Oroszországban, Ausztriában és az Athosz hegyén a pánszláv imperializmus szolgálatában; hogy a hatóságok erélyesebb fellépése után Amerikába azért ment, mert a gyanú elhárítása végett ott akarta a magyarországi pánorosz izgatás közvetítő főügynökségét berendezni s azt részben be is rendezte; elhallgatja, hogy a skizma-per megindulásakor azért jött vissza újból, mert a csüggedőkbe bizalmat akart önteni s csak a véletlenül múlt, hogy felismerték, letartóztatták s a bíróság elé állították.

Íme a vallomás, amelyet Kabalyuk Sándor a skizma-per vizsgálóbírája előtt tett 1913 szeptemberében:

„Amerikából jöttem vissza, ahol parochus voltam egy községben. Megtudtam, hogy fogházba jutottak azok az emberek, akikkel nekem összeköttetésem volt. Lelkiismeretfurdalást éreztem s ezért elhatároztam, hogy Magyarországra jövök és jelentkezni fogok.

Hét évig jártam Kőrösmezőn községi iskolában. Már kis koromtól fogva nagy vonzalommal voltam vallási dolgok iránt, búcsúról-búcsúra jártam. 1905-ben Bacsinszki Gyula házánál megismerkedtem Gerovszki Alexi csemovici ügyvéddel. Egy év múlva Szentföldre akarván utazni, Csemovicba mentem Gerovszkiékhoz. Ezek eligazították útlevél ügyemet, így jutottam el Kievbe. Itt rablók támadtak meg, elvették minden pénzemet, mire kénytelen voltam visszatérni. Visszatértem az Oroszországban összevásárolt könyvekkel Kőrösmezőre s otthon görög keleti orosz imaházat állítottam fel. Vallásos elmélyedésben töltöttem az időt, majd a következő évben Szucsavára mentem el búcsúra többed magammal. Szucsaváról visszatérve betértem Gerovszkiékhoz. Ekkor megbeszéltem velük, miként lehetnék görög keleti szerzetes, mert ott van az igaz vallás. Ekkor mondta nekem Gerovszki Alexi, hogy elhatározásom dicséretes, mert már Izén is megkezdődött a visszatérés az igaz valláshoz.

Gerovszki Alexival folytatott megbeszélés után elhatároztam, hogy Oroszországban fogok belépni valamely szerzetesrendbe, miután Gerovszki elosztatta azt az aggályomat, hogy az oroszországi szerzetességemet Magyarországon nem fogják elismerni. Ezt megelőzőleg azonban, körülbelül 1908 március havában a Szentföldre utaztam Konstantinápolyon keresztül. Borkányuk Jakab volt az útitársam s mintegy két hónapot töltöttünk a Szentföldön. Két hónap múltán Borkányuk hazajött, én azonban az Athosz-hegyi kolostorba mentem, ahol négy hónapot töltöttem tanulással. Ekktő tértan át a görög keleti vallásra s beléptem a szerzetbe. Ezután Kőrösmezőre jöttem vissza, majd 1909 március havában elhatároztam, hogy visszatérek az Athosz-hegyi kolostorba. Felkerestem Gerovszkiékat Csemovicban. Gerovszki lebeszélte az Athosz-hegyre való utazásról. Azt ajánlotta, hogy az orosz

kolostorok valamelyikébe menjek, ahol sokkal hamarabb lehetek pap, mint az Athosz-hegyen. Miután Gerovszki biztosított, hogy érdekében írni fog a cholmi püspöknek, Eulogiusnak sürgős felszentelés végett, Csemovicból a cholmi kolostorba utaztam el. Jelentkeztem Eulogius püspöknél, akinek intézkedésére 1910-ben, Szerafin archimandrita kíséretében Magyarországra jött bizonyos tudnivalók összegyűjtése végett. Szerafin archimandrita itt nyomozott egyéniségem és működésem dolgában, majd Gerovszkiékhöz is elment Csemovicba. Én Cholmba tértem vissza, ahol Eulogius püspök még ez év őszén szerzetespappá szentelt fel. Felszentelésem után még 40 napot töltöttem Cholmban, majd az Athosz-hegyi kolostorba mentem s itt tartózkodtam 1911 március haváig.

Ekkor levelet kaptam Pircsák Illéstől, aki arra kért, hogy menjek el papnak Nagylucskára. Pircsákról tudtam, hogy dolgozik a nagylucskaiak áttérése ügyében. El is határoztam, hogy visszatérek Magyarországra a kolostorból ingyen kapott templomi felszerelésekkel. A Nagylucskára való bevonulás ügyét előzetesen megbeszélendő Csemovicba utaztam. Itt Gerovszki Alexi és Georg tanácsára azt határoztam el, hogy náluk bevárom, míg a nagylucskaiak értem jönnek. Babinec Iván útján izentünk Pircsák Illésnek, aki el is jött értem Csemovicba, mire vele együtt elindultam Nagylucskára. Pircsák tanácsára kiszálltunk Munkácson, hogy ott várakozunk, mert az egyenes bevonulás Nagylucskára nem mutatkozott tanácsosnak. Megszálltunk egy gazdaembemél. Meg is jelentek itt nálam a nagylucskaiak tömegesen. Sokakat meggyóntattam és megáldoztattam. Velük együtt azután Nagylucskára utaztam, ahol rendszeres papi működésbe fogtam, 16 gyermeket is megkereszteltem. Felszenteltem az új imaházat s az új orosz keresztet. Misét is mondtam. A nagylucskaiak aztán egy ház haszonélvezetét írátták rám. A húsvéti ünnepekre hazautaztam Kőrösmezőre szülőimhez, miután előbb Huszton kiszállva Palkaninec Mihálnál elhelyeztem a templomi kegszereket.

A húsvéti ünnepek után Karlócára utaztam Bogdanovics Lucián pátriárkához, hogy vele beszéljem meg a nagylucskai papság ügyét. Bogdanovics pátriárka azt felelte nekem, ilyen ügyben már fogadta egy ízben a nagylucskaiak küldöttségét, sőt az izaiakét is. Ám ő nem adhat nekem engedélyt, mert a minisztérium nem jó szemmel nézi az ügyet. Ha azonban nekem türelmem van, mondotta a pátriárka, menjek csak Nagylucskára, kezdjem meg a lelkészkedést. Nagy türelemre lesz szükségem — hangsúlyozta a pátriárka s megtörtént eseteket mondott el, amelyek szerint a görög katolikus papok és a hatóság is ellenállást fognak kifejteni a görög keleti lelkészkedés ellen. Kétnapi karlócai tartózkodás után egy szomszédos kolostorban töltöttem két hetet imádkozással. Ezután Miskolcra utaztam Motiu Aurél görög keleti paphoz. Tudtam, hogy ő is foglalkozott az áttérők dolgával. Motiu arról értesített, hogy az izai és lucskai áttérések ügyét megnyugtatólag elintézik a minisztériumban s én Nagylucskán lelkész lehetek. Két-három napig tartózkodtam Miskolcon, mire további értesítések szerzése végett Husztra utaztam Palkaninechez. Tőle főleg az izai áttérők ügyéről akartam biztos értesítéseket szerezni. Palkaninec már aggodalmaskodó és óvatos volt a hatóságok miatt, de végre is ráállt, hogy összehoz engem az izaiakkal. Vásár volt éppen Huszton s Palkaninec a vásárról elhívta Kemény Istvánt és Vakaró Vaszyüt. Ezek örömtől repesve üdvözöltek s közölték, hogy a nép már nagyon kívánja az új orosz papot. Én azonban közöltem velük, hogy nem mehetek addig, míg a minisztériumból nem jön meg a döntés. Be is látták ezt ők is, mire Kőrösmezőre tértem vissza.

Itt keresett fel engem egy Demeter nevű nagylucskai legény s arra kért, hogy menjek a falujukba lakni, mert az embereknek ez a kívánsága. Vona-

kodtam, de miután közölte, hogy Pircsák Illés megtalálta a módját, miként lehetek ment a hatóságok üldözésétől, elhatároztam, hogy Nagylucskára költözöm. Pircsák Illés eszméje az volt, hogy az imaházul használt lakóházat nevemre íratják, így ingatlan birtokom lévén a községben, jogom lesz ottlakni. Összeszedtem papi felszerelésemet, Munkácson felkerestem Pircsák ülést, megcsináltuk a tulajdonjog átruházó szerződést s vártuk a telekkönyvi bejegyzésről szóló végzést. Több lucskai ember keresett fel ez alatt az idő alatt. Mikor megjött a telekkönyvi végzés, több ember kíséretben hajnali szürkületben útnak indultam Nagylucskára. A községi jegyző azonban nem engedte meg letelepedésemet Nagylucskán, hanem Munkácsra kísértetett a főszolgabíróhoz. Munkácsról aztán Körösmezőre toloncoltak. Megtudván, hogy a rahói főbíró is kerestet, Rahóra mentem, ahol ez különböző röpiratok terjesztése miatt vont kérdőre. Elmondtam azonban, hogy akkor, amikor a röpiratok feltűntek én Athosz-hegyén tartózkodtam. Erre a főszolgabíró elbocsátott. A főszolgabíró figyelmeztetésére azonban Körösmezőre hazatérve, sehova sem mentem, hanem imádkoztam. Így múlt el 1911 tele.

Közben karácsony előtt felkeresett engem Kemény István és Vakaró Vaszily Izáról. Hívtak Izára, de vonakodtam, hivatkozva az áttérés hivatalos elismerésének függőben voltára. Újabb felkérésükre azonban 1912 január végén útnak indultam Izára Huszton keresztül. Palkamneclnél megszállva, Pétróci Demeter s mások közreműködése mellett egy éjjel Izára mentem szánkóval. A hajnali órákban érkeztem meg Izára s nagy néptömeg várt. Felszenteltem az új imaházat, könyörgést, misét mondtam, gyóntattam, áldoztattam s felszenteltem egy új Szent András-keresztet az országút szélén. Ezután jelentkeztem a községházán. A jegyző küldöncöt küldött a huszti főbíróhoz, aki aztán egynapi tartózkodásra adott nekem engedelmet. A község lakosai tömegesen jelentkezvén gyónásra, áldozás és keresztelés végett, kérvényt írtak a jegyzővel a tartózkodási engedelem meghosszabítása végett. Az alispán erre két napra meghosszabbította az engedelmet. Másnap reggel négy órakor kezdtem meg a különböző papi tennivalókat és este 9 óráig szüntelenül folytattam. A nép egymást legázolva tódult hozzám, csendőrök tartották fenn a rendet. Megkereszteltem 210, meggyóntattam és megáldoztattam 1.020 telket s 19 párt adtam össze. A megfeszített munka azonban kimerített és két hétig tartó betegségbe estem. Szabó Miklós volt a pénztárnokom, ő vezette a megkeresztelték és a házasulók anyakönyvét is. Kétszáz koronát vettem be, amelyből száz koronát Motiu Aurélnak, a miskolci papnak juttattam.

Ezt követőleg a Görög Katolikus Szemle erős bírálatban részesítette a hatóságokat izai szereplésem miatt s ellenem eljárást sürgetett. Láttam, hogy szereplésemnek aligha tehet jó vége. Elhatároztam, hogy kivándorlok Amerikába. Pünkösöd után meg is tettem előkészületeimet az útra s szüleimnek sem mondva meg utazásom végső célját, Lembergbe mentem, majd innen Kanadába utaztam. Megfordulván Amerika több városában, jelentkeztem Newyorkban Platón püspöknél, aki lelkészként alkalmazott fizetéssel. Itt értesültem azután arról, hogy Magyarországon megkezdődött az áttéresi mozgalom szervezőinek bünperbe fogása.

Amerikai működésem alatt összegyűjtött pénzem egy részét Amerikában élő bátyámra bízva, 1913 tavaszán elhagytam Amerikát, hogy Magyarországra térjek vissza, mert értesültem Oroszországból vett hitből magyarországi nyájam szenvedéseiről s mert a jablocsini kolostor feje is azt írta nekem, hogy az apostoloknak nem szabad félniök. Előbb azonban Oroszországra utaztam, megfordultam Jablocsinban, Cholmban, Kiebben és Pocsajevben. Találkoztam Bobrinszki gróffal, Eulogius, Antonius és Szerafin püspökkel s megbeszéléseket folytattam a magyarországi pravoszláviáról.

Jablocsiból haza akartam hozni az ott lévő magyar kispapokat, de nem engedték őket. Augusztusban visszautaztam Magyarországra. Oroszországban sok misét mondtam a magyarországi mozgalom sikeréért s mindenki biztatott, hogy a kudarc csak látszólagos és átmeneti.

Elöttem mindenkor csak az a szent cél lebegett, hogy szerzetes lehessék. Gerovszkiék házában is mindig ebből a célból jártam, ők nem mondták nekem, hogy az itteni áttérések ügyének politikai háttere van. Csak az 1912 év nyarán kezdtem belátni, hogy a két Gerovszki-fivér engem és társaimat politikai célokra használ fel. Előbb megismertették és megkedveltették velem a görögkeleti vallást s mikor már ennek a vallásnak kebelében voltam, öntudatomon kívül lettem eszköze olyan dolgoknak, amelyeknek jelentőségét csak amerikai tartózkodásom alatt ismertem fel. Undor és gyűlölet tölt el most már engem irántuk, mert az ő művük az, hogy börtönben ülünk én és társaim. Céljuk valóban az volt, hogy a magyarországi ruténséget felizgassák, őket nyugtalanokká és békétlenekké tegyék, hogy elégedetlenné tegyék őket vallásukkal és a magyar hatóságokkal. Tudták a Gerovszkiak, hogy ennek következménye a hatóságok megtorlása lesz. Ezt a megtorlást óhajtották Oroszország lapjaiban és más lapokban, mint a rutén alattvalók üldözését feltüntetni. Annak hirdetése volt a céljuk, hogy Magyarországon nincs szabad vallásgyakorlat, hogy a ruténeket elnyomják. Céljuk az volt, hogy a magyar kormányt és a magyar hatóságokat gyűlöletessé tegyék a nagyvilág előtt. Tudom, hogy mindez a Magyarországgal megkezdendő háború megokolásának előkészítése.

Ezt onnan állapítottam meg, hogy több orosz újság a legnagyobb gyűlölettel írt a magyar törvényekről és szemenszedett valótlanságokat írt a magyar állapotokról. Ugyanezt megállapítottam Bobrinszki Vladimir grófról, aki az Ausztria-Magyarország ellen való izgatás egyik ismert alakja Amerikában is.“

Eddig tart Kabalyuk Sándor vizsgálati vallomása.

A vallomás kiegészítéséül tegyük hozzá, hogy Vorobcsuk Györgyöt szembesítették Kabalyuk Sándorral. A szembesítéskor Vorobcsuk elmondta, hogy Kabalyuk Sándor Körösmezőn házikápolnájában misézvén, az orosz cárért imádkozott. Vorobcsuk kérdőre vonta őt, mire Kabalyuk így felelt: „Ez az állapot csak mától holnapig tart!“ Szemébe mondta Vorobcsuk azt is Kabalyuknak, hogy a görög katolikus vallás és a naptáregyesítés ellen izgató röpiratokat terjesztett s vele együtt vagy ötször volt Gerovszkiéknál.

Kabalyuk atya a szembesítéskor nagy szemfogatva kijelentette, hogy az orosz cárért való könyörgés jelenetére nem emlékszik, csak evangéliumos könyvet terjesztett s Gerovszkiéknál mindössze háromszor volt.

Említsük meg végül röviden, hogy Kabalyuk atya házikápolnájában megtartott hatósági kutatás során nemcsak pusztán a pravoszláv vallás, hanem a pánszláv imperializmus politikai céljait szolgáló sajtótermékek egész tömegét találták meg és megtalálták a Csemovicban kiadott Ruszkaja Pravda több számát, amely a magyarországi skizmatikus mozgalom ismertetésével kapcsolatosan valótlan és lázító híreket közölt.

Külön meg kell emlékeznünk a főtárgyalás egyik legnagyobb érdekességéről, Bobrinszki Vladimir gróf tanúként való kihallgatásáról. A gróf ugyanis a per folyamán a védelem hívására megjelent Mármaroszigeten s tanúként jelentkezett. Kerülő úton jött, nem azon az úton, amelyen Magyarországról hozzá jártak párthívei, mert hiszen Ausztriában bűnvádi eljárást indítottak ellene s elfogató parancs fenyegette személyes szabadságát osztrák területen.

Magyarországon azonban nem fenyegette veszedelem. A királyi ügyész indítványt tett kihallgatása végett, a védelem szintén. A törvényszék el is rendelte a „tanú” kihallgatását. Lefolyt a különös kihallgatás, különös szemrehányások sem érték, csak néhányszor jutott a dolog természete szerint kínos helyzetbe, amiről később még szólunk. Csak azt bocsátjuk most előre, hogy a grófnak valóban nem lehetett semmi panasa a bíróság s a magyar hatóságok ellen. Emelt fővel és szabadon állhatott meg a magyar állam bírósága előtt az az ember, akit a magyar törvények szerint gonosztevőnek kellett volna tekinteni s vele ekként elbánni. Hiszen az egész bűnper jóformán az ő személye körül forgott, mert a per adataiból nyilván következtethető, sőt megállapítható volt, hogy ő senki más, mint a vád tárgyává tett bűncselekmények felbujtója. Ő volt az, aki magyar állampolgárokat hűtlenségre csábított hazájuk ellen, ő volt az, aki azon dolgozott, hogy magyar állampolgárokat eltérítsen ősi hitüktől, elhintve a békétlenséget s szítva azt a törekvést, hogy a magyar állam területének egyes részei idegen uralom alá kerüljenek, ő volt az, akinek munkája révén arról beszélt a rutén nép széles rétege, hogy nemsokára eljő a muszka cár s egészen a fehér Tiszáig elfoglalja a ruténlakta földet. Bobrinszkinak mégsem görbült meg a hajaszála sem. A vádlottak padján ültek az elbolondított egyszerű emberek, vakbuzgó követői a vésszes ígéknek, az ő áldozatai, mert hiszen ezekkel az emberekkel szemben a magyar államhatalom felemelte a törvény pallosát. Vájjon ezek az emberek, akik szemtől-szembe látták most magyar földön a muszka cár hitvallóját a nélkül, hogy a magyar államhatalom hozzányúlni is mert volna, vájjon mit gondoltak magukban? Vájjon Bobrinszki megjelenésének és bántatlanságának ténye nem erősítette-e meg bennük a muszka cár hatalmasságába vetett hitet és bizodal-mát s vájjon az ő szemükben nem volt-e mindez a magyar állam gyengeségének bizonyítéka? Bármit gondoltak magukban ezek az egyszerű emberek, a tény valóban sokat mondott. Ő, nem azt, hogy tapintatosak voltunk. Étítől is vettük volna ezt az érthetetlen tapintatot? A művelt nyugattól? Vájjon elképzelhető lett volna-e hasonló eset Francia- vagy Angolországban, vagy a nyugat bármely nagy nemzeténél? És keleti szomszédaink vájjon azóta is nem százszor bebizonyították-e, hogy nem ismernek tréfát az ő nemzeti aspirációikkal összefüggő kérdésekben. Tréfát? Tapintatot? Morált sem!

Nem, mindez nem volt tapintat. Nem volt még az a bizonyos könynyed mozdulat sem, amelyet megengedhet magának az a nemzet, amely tudatában van erejének. Mindez egy hanyatló kor százalmas tétovázásának volt színjátéka, amely akkor még fel *sem* tűnt senkinek. Ma már tudjuk, hogy az a hanyatló kor elvesztette a nemzeti élet legbiztosabb vezérfonalát, a megalkuvást nem ismerő nemzeti öntudat ápolását. Nem magyarázható ez az eljárás semmi mással. Hiszen épségben s teljes hatalmában virult a Magyar-Oszip Monarchia, sem belső, sem külső érdek nem parancsolta ezt a tétova kitérést a támadó ellenség fűfanga dől. Sőt, ha volt belső érdek, mely Bobrinszki vakmerő megjelenésével összefüggött, ez csak az lehetett, megmutatni, hogy Magyarország és Ausztria élni akar s van bátorsága szembeszállni a külső felforgatással szemben. Ám törje aztán rajta fejét az az állam, amely a háttérben sugalmazta az eseményeket, miként védje meg titkon ügynökét és miként árulja el magát? Ezek a meggondolások hiányoztak akkor a magyar felső politikából, amely így maga érlelt meg olyan helyzetet, amelybe később ugyancsak egy vakmerő kisebbség beletemetethette nemcsak a nemzeti öntudatot, hanem a magyar uralmi gondolatot is.

Maradjunk azonban szorosan Bobrinszki gróf tanúvallomásánál. Sze-

mélyi viszonyaira nézve elmondta, hogy 46 esztendő, görög keleti ortodox, orosz birodalmi gróf, nagybirtokos s az orosz birodalmi dumában képviselő. A bűnperben érdektelenségét jelentette ki, az elnök pedig tapintatosan figyelmeztette arra, hogyha netán oly kérdéseket adnának fel neki, amelyre adott felelettel magát bűnös cselekménnyel terhelné, megtagadhatja a vallomást. A tanú büszkén jelentette ki, hogy ilyen kérdéseket neki nem adhatnak fel s ő válaszolni is fog minden kérdésre. Amint maga is megmondta, a vádlottak iránt érzett rokonszenv hozta őt ide s vallomása nem is volt egyéb, mint az általa jól ismert per adatainak cáfolása s a vádlottak védelme. Érthető volt ez a szerep, bámulatos méltánylásban is részesült. Mikor „a tanú“ megesketésére került a sor, senki sem kívánta megesketését, nehogy szavahihetőségét és elfogulatlanságát kelljen kétségbe vonni. A magyar állam ügyésze, bizonyára felsőbb utasításra, mellőzhetőnek találta azt a szerepet, amelyet a történelem ebben az ügyben neki szánt.

Minthogy elkerülhetetlen volt, hogy Bobrinszki gróf tevékenységének szellőztetésével az orosz államhatalom szerepére célzás ne történjék, a főtárgyalás elnöke sietett kijelenteni, hogy ezt a kérdést nem engedi feszegetni. Ily körülmények közt a vallomás maga nem volt alapjában véve érdekes. Mégis ismertetünk abból némely részt, amely tárgyunk szempontjából, látszólagos szintelensége mellett is, érdeklődést keltethet.

MISKOLCZY ÁGOST.

(Folytatjuk.)

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI.

A Szemle zárta: minden hó l-én délben. — írógépen irt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímezett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni.

MAGYAR SZEMLE

1928 JÚLIUS

III. KÖTET, 3. (11.) SZÁM.

MEXIKÓ VALLÁSELLENES TÖRVÉNYHOZÁSA.

EURÓPAI mértékkel nehéz Mexikóban mérni. Európai gondolkozással nehéz megérteni a mexikói eseményeket. Ez az ország, amely majd kétmillió négyzetkilométernyi területével nagyobb, mint Német-, Francia-, Spanyolország és Itália együttvéve, amelynek aránylag gyér (15 és félmillió főnyi) lakossága még korántsem aknázza ki gazdag természeti kincseit, most újból ádáz belső küzdelem színhelye, amely felemészti az állam erkölcsi és anyagi erőit és az erőszaknak és elkeseredettségnek oly légkörét teremti meg, hogy abban minden normális állami fejlődés lehetetlen. Egészen csodálatos és sokszor hihetetlennek tetsző az a kép, amely a mexikói kérdés gazdag és érdekes, de sajnos, nehezen hozzáférhető irodalmából élénk tárul. Alexander von Humboldt már a múlt század elején az ellentétek országának nevezte Mexikót és a mai helyzet azt mutatja, hogy azóta az ellentétek csak élesedtek. A mexikói forradalmaknak és polgárháborúknak tengelye a harc a katolikus egyház körül. Jelen tanulmányunkban kerülni kívánjuk a felsorolását azoknak a bizonyított rémtetteknek, amelyek a mexikói viszonyok borzalmasságát mutatják, hanem csupán a katolikus egyház elleni küzdelem jogi történetét szeretnénk vázolni és megkíséreljük ismertetni a jelenlegi üldözés törvényi alapjait és azt a hatást, amelyet ezen rendelkezések életbeléptetése Mexikóban keltett.

A mexikói spanyol uralom (1519—1821) a történészek részéről igen kemény bírálatban részesült, főleg Cortez Ferdinánd alkirály személye miatt, akiben valóban eredetien egyesült a vakbuzgó hit a mérhetetlen kapzsisággal. De objektív írók nem ítélik el feltétlenül ezt a kort, meglátják benne a spanyolok érdemeit is¹ és ma már nem áll helyt az a vád sem, mintha a katolikus hittérítők intézményesen a bennszülött lakosság kizsákmányolására és elpusztítására törek volna.² A mexikói katolikusellenes mozgalom végső okát nem is lehet a spanyol kor hibáiban keresni, amit bizonyít az is, hogy a függetlenségi harcok idején egyházellenes irányzat még nem jelentkezett, sőt a függetlenségi mozgalom első vezére egy pap volt, a kreol Hidalgo y Costillas Miguel, akinek a lelkes nép a „függetlenség atyja“ nevet adta. Sokkal találóbbnak tetszik Echeverria azon megállapítása, hogy

¹ Lásd: A. von Humboldt. Versuch über den politischen Zustand des Königreiches Neu-Spanien. Tübingen 1809, valamint a gazdasági szempontból igen érdekes könyvet: J. E. Wappaeus. Handbuch der Geographie und Statistik des ehemaligen spanischen Mittel- und Südamerika. Leipzig 1863—70. 59—69. lap.

² Lásd: Mariano Cuevas S. J. História de la Iglesia en Mexico. Tlalpam 1922—24. A mi szempontunkból az eddigi megjelent kötetekből leginkább a második érdekel.

a vallásos konzervatívok makacsabban ragaszkodtak eleinte a spanyol uralomhoz, majd pedig a monarchikus államformához, mintsem az a katolicizmusnak hasznos lett volna.¹ És így az előbb függetlenné, később végérvényesen köztársasággá lett Mexikóban a konzervatívok népszerűtlensége magával hozta a diadalmas demokraták és liberálisok egyházellenes törekvéseit is.

A függetlenséggel a szakadatlan forradalmak kora köszöntött Mexikóra. 1821-től 1877-ig 36-szor változtatták meg az alkotmányt és ugyanezen idő alatt 72 államfője volt az országnak, köztük két császár. Az állandó polgárháborúk ezen korában kezdődött az egyházellenes mozgalom is, amely a század közepén az egyház és állam szétválasztásához vezetett. Diaz hosszú és erőskezű diktatúrája, mely 1877-től kis megszakítással 1910-ig tartott, nyugalmat teremtett; a katolikusok ugyan egyáltalán nem jutottak a közéletben szóhoz, de nem is zaklatták őket. Az ország pedig igen fellendült, különösen gazdasági téren. Diazt ismét forradalmak követték, amelyekben már feltűnik a kegyetlen rablóvezér: Villa, az indiánok és a Vörös Gárda élén Obregon, délen pedig Zapata és a mindnyájuknál ravaszabb Carranza is. Ezek pedig szövetkezve az ellen, aki éppen a hatalmon volt, állandó csataterre tették Mexikó földjét és a világháború egész ideje alatt nyugtalanságban tartották az országot. Carranza ügyvéd-ravasz-sága végül is megszerezte kormányzatának az U. S. A. elismerését. Röviddel ezután 1915-ben a „fanatizmus kiirtása“ jelszó alatt erős egyházüldözés kezdődött,⁸ amelyről azonban a háborúban küzdő Európa jóformán semmit sem tudott meg. Ennek csúcspontját az 1917 évi Queretaro városról elnevezett alkotmány jelentette. De nemsokára, 1919 február 5-én megtörtént Carranza nagy pálfordulása, amikor szinte máról holnapra megszüntetett minden üldözést. Erre igen súlyos okok készítették, elsősorban az ország tarthatatlan gazdasági állapota, továbbá az, hogy szüksége volt az ország katolikus lakosságára az északi és déli államok lázongó tábornokaival szemben és főleg Mexikó külpolitikai helyzetének jelentős meggyengülése. A világháborúban semleges Mexikó ugyanis állandóan a német győzelemre számított és a központi hatalmak összeroppanásával minden külpolitikai terve összedült,³ holott Carranza még 1918 nyarán is egy német-mexikói betörésről álmodozott az U. S. A. területére. Azonkívül a párizsi béketárgyalások idejében éppen a Queretarói alkotmány miatt sokan elleneztek Mexikó felvételét a Nemzetek Szövetségébe. Ezek az okok bírták rá Carranzát, hogy az 1917-es alkotmány sérelmes szakaszait már 1919 elején, mint „időszerűden fanatizmust“ hatályon kívül helyezze. Meg is szűnt az üldözés azonnal, kivéve Sonora államot, amelynek akkori kormányzója Calles, a köztársaság mostanig volt elnöke rendüledenül folytatta a katolikusok elnyomását. Carranza nemsokára el is esett egy utcai harcban, amelyet az új lázadók Obregon és Calles ellen folytatott. Egy átmeneti elnök után Obregon lett az államfő, akinek megválasztásánál jelentős szerepe volt Fletchernek, az U. S. A. akkori mexikói

¹ Lásd: José Echeverria: *Dér Kampf gegen die kath. Kirche in Mexico in den lemen 13 Jahren.* 1927. M. Gladbach. 22. I.

² Lásd: T. E. Gibbon: *Mexico under Carranza.* Garden City. Newyork 1919.

³ Lásd: ABC. Mexikói újság, 1918 december 14. számát.

követőinek, sikerült is neki nagy olaj- és bányakoncessziókat biztosítani hazája számára, úgyhogy 1920-ban Mexikó olajtermelésének 80%-a az Egyesült-Államokba ment. De mivel a mexikóiak védeni akarták gazdasági érdekeiket, még ugyanazon évben megszakította az Unió a diplomáciai összeköttetést és azt csak 1923-ban vette fel újból, részint, mert gazdasági érdekeinek érvényesítését meglehetősen sikerült biztosítani, másrészt pedig, mert nem akarta a közelgő elnökválasztást távolból szemlélni.

1924 június 6-án megválasztották Obregon kijelölése alapján elnökké Calles Plutarc Éliást. Calles atyja zsidó, anyja telivér indián volt, ő tanítóból lett szocialista agitátor és szabadkőműves vezér, kezdeti szereplését, mint Sonora kormányzója kezdte meg és időközben több forradalomban volt aktív szerepe. Politikai nézeteit Carranzától és Obregontól örökölte, de tervszerűség és makacosság szempontjából felülmúlja elődeit. Cselekedetei mögött szinte beteges gyűlöletét látjuk a polgári világrendnek és szinte fanatikus hitét az erőszakos forradalmi törekvések győzelmének. Néhány hónappal elnökké választása után életbeléptette a Queretarói alkotmány hatályon kívül helyezett szakaszait és ezeknek szigorú végrehajtására utasította a kormányzókat. 1926 derekán pedig megalkotta a híres Calles-törvényt, amely életbelépésével hivatva volt véglegesen megsemmisíteni a mexikói katolikus egyházat. Itt érte el tetőpontját a mexikói egyházpolitikai harc, amely azóta is lankadatlanul folyik és eszközeiben oly éles, hogy ritkítja párját a történelemben.

A HARMINCHÁROM szakaszból álló Calles-törvény részben szó szerint megismétli a Queretarói alkotmány egyházellenes rendelkezéseit, részben kiegészíti azokat. A főkülönbség köztük az, hogy míg az alkotmánytörvény csak rendelkezik, addig a Calles-törvény ugyanezeket vagy a megszigorított rendelkezéseket erős büntetések szankciójával látja el és amint alább kitűnik, a vallásos élet majdnem minden megnyilatkozását közönséges bűncselekményként kezeli. Sajnos, mind a Queretarói alkotmánynak,¹ mind a Calles-törvénynek² a szövegezése oly hosszadalmas, jogi frazeológiája oly bőbeszédű, hogy a szó szerinti idézésről a legtöbb helyen le kell mondanunk. Nem haladhatunk azonkívül a Calles-törvény 33 szakaszának számszerinti sorrendjében sem, mert a törvény rendelkezéseinek egymásutánja logikátlan. A Queretarói konstitúció megfelelő rendelkezéseivel Idegészítve a Calles-törvény vizsgálatát, egy áttekinthetőbb beosztás alapulvételével kísérlehetjük meg (amire különben már egy francia író, Paul Dudon is kényszerült) ismertetését.

A VALLÁSGYAKORLAT SZABADSÁGA. SZERZETESRENDEK.

A Queretarói törvény 3. szakaszának megfelelőleg a Calles-törvény is kimondja, hogy „a mexikói köztársaság területén bármely vallás gyakorlatát csak mexikói születésű kultusz-szolgák végezhetik“. (Cal. tv. 1. sz.) Vallásgyakorlat-

¹ Teljes hivatalos szöveg: Constitudón politica des los Estados Unidos Mexicanos. Eduardo Pallares. Mexico. Herrero Hermanos Sucesores 1923.

² Teljes hivatalos szöveg: Diario Officiale. Mexico 1926, valamint teljes hiteles spanyol szöveg: Osservatore Romano, Róma, 1926 augusztus 5. számában és a törvény teljes szó szerinti francia fordítása, Jorge Gram: La Question du Mexique. Amsterdam, 1926. művének függelékében

hoz tartozik minden vallási cselekedet, szentségek kezelése, kiszolgáltatása, prédikáció, hitelesítés. (Cal. tv. 2. sz.) Aki az első szakasz rendelkezéseit megszegi, azt közigazgatási úton 500 pezo jelenlegi árfolyamon 1.450 pengő) pénzbüntetéssel vagy behajthatatlanság esetén 15 napig terjedhető szabadságvesztéssel büntetik.

A Queretarói konstitúció 130. szakaszának 7. §-a kimondja, hogy az egyes államok kormányzói határozzák meg a helyi szükség szerint az ott működni engedett lelkészek maximális számát.

Templomok csak akkor használhatók vallásgyakorlat céljára, ha a hatóság azt az alkotmány 130. szakaszának 11. §-a alapján engedélyezi. Büntetés itt is 500 pezo vagy 15 nap. (Cal. tv. 19. sz.) Az alkotmány idevonatkozó rendelkezése szerint minden templomnak legyen egy felügyelője, aki felelős azért, hogy ott a törvényeket megtartsák.

„Minden közös vallási szertartás, cselekmény kizárólag a hatóság állandó ellenőrzése alatt álló templomoknak szigorúan a belsejében végezhető.” Aki ilyesmit a templomtól kívül rendez vagy celebrál, az nagyobb szabadságvesztéssel és II. osztályú pénzbüntetéssel bünhődik. (Cal. tv. 17. sz.) E szakasz büntető rendelkezése szabadságvesztéssel és még pénzbüntetéssel is sújt, nem pedig vagylagosan. A nagyobb szabadságvesztés az egyes mexikói államokban különböző tartamú, maximálisan hat év, a II. osztályú pénzbüntetés összege is különböző a 28 államban, de mindig több, mint 500 pezo.

Templomon kívül minden papi ruházat vagy különleges egyházi jelvény viselése tilos. Büntetés a szabadságvesztés maximuma és II. osztályú pénzbüntetés. (Cal. tv. 18. sz.)

A szerzetesrendeket az állam a Queretarói konstitúció 5. szakasza szerint nem tűrheti, mert nem engedheti meg az emberi szabadság kisebbitését sem az afról való időleges vagy örökös lemondást szerzetesi fogadalom dnén. Ezért minden szerzetesrend, szerzetesi élet és szerzetesi fogadalom tilos.

Ha a feloszlítás után a rend tagjai visszaállítják a közösséget, 1—2 évi szabadságvesztés a büntetésük, azoké pedig, akik a szerzetben hierarchikus rangot viselnek, főnök, prior stb., hat év. Nők a fenti büntetések kétharmadát kapják. (Cal. tv. 6. sz.)

Ide csatolhatjuk a preventív célzatú 7. szakaszt is, mely szerint azt, aki kiskorút rávesz szabadságáról szerzetesi fogadalommal való lemondásra, a maximális szabadságvesztéssel és II. osztályú pénzbüntetéssel sújtják, „még ha szülő-gyermekei kötelek van is köztük“. Nagykorúság esetében a büntetés első fokra enyhül. (Cal. tv. 7. sz.)

II. A HITOKTATÁS.

Már 1833-ban törlik az állami iskolákban a hitoktatást. Ugyanígy rendelkezik az 1857-es alkotmány is. De mivel időközben mindig visszaállították a vallásoktatást, azért a Queretarói konstitúció 3. szakaszában újból törli.

„Az állami oktatás laikus legyen és ilyen legyen a magánéleti és magasabb iskolák oktatása is.“ Büntetés 500 pezo vagy 15 nap. Visszaesés esetében nagyobb szabadságvesztés és II. osztályú pénzbüntetés és esetleg az iskola bezárása a szankció. (Cal. tv. 3. sz.)

Magániskolák csak akkor állhatnak fenn, ha az állami ellenőrzésnek alávetik magukat. Büntetés 500 pezo vagy 15 nap. (Cal. tv. 5. sz.)

Elemi iskolákat vallásos egyesületeknek vagy papoknak alapítani vagy vezetni 500 pezo, illetve 15 napi szabadságvesztés terhe alatt tilos. (Cal. tv. 4. sz.)

Hivatalvesztés vagy három évi nem alkalmazás terhe alatt tilos minden egyházi iskola tanulmányainak beszámítása vagy bizonyítványainak elismerése. (Cal. tv. 12. sz.)

III. SAJTÓSZABADSÁG. VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁSI, EGYESÜLÉSI ÉS GYŰLEKEZÉSI JOG,

A) A Queretarói konstitúció egyik legsúlyosabb szakasza a 130., amely 15. §-ában rendelkezik a vallásos folyóiratokról. Ennek megfelelően Calles törvénye szerint: „Vallásos vagy akárcsak címük, vagy irányzatuk miatt vallásos színezetű folyóiratoknak politikai eseményekről, hatóságok cselekedeteiről, amennyiben ezek közzétételre vonatkoznak“ nagyobb szabadságvesztés és II. osztályú pénzbüntetés terhe alatt tilos írniok. (Cal. tv. 13. sz.)

A fokozatos sajtójogi felelősséget (szerző, szerkesztő, kiadótulajdonos) a Calles-törvény 14. szakasza állapítja meg és a 13. szakasz ismételt megszegése esetében a folyóirat beszűntetésével büntet.

B) „Az az egyén, aki valamely vallási gyakorlat során nyíltan izgat, akár írásban, akár beszédben és a politikai intézkedésekkel szemben nemtetszést vagy a törvényekkel szemben engedtlenséget szít,“ hatévi szabadságvesztéssel és II. osztályú pénzbüntetéssel bünhődik. (Cal. tv. 8. sz.)

Egytől öt évig terjedő szabadságvesztés büntetésének terhe alatt tilos a papoknak bírálni akár nyilvános, akár magánegyesületben (junta), akár vallásgyakorlatkor, akár vallási propaganda kapcsán az ország alaptörvényeit, az egyes hatóságokat vagy a kormányzatot általában. (Cal. tv. io. sz.)

C) Papok nem alkothatnak politikai egyesületet. Szankciói: szabadságvesztés és I. osztályú pénzbüntetés. Az egyesületet a hatóság azonnal feloszlatja. (Cal. tv. n. sz.)

Tilos minden olyan egyesület vagy politikai csoport alkotása, amelynek elme oly szót tartalmaz, mely szerint az egyesület vallási vonatkozású. Ily egyesületek alkotói és vezetői nagyobb szabadságvesztéssel és II. osztályú pénzbüntetéssel bünhődnek. A hatóság az egyesületet azonnal feloszlatja. (Cal. tv. 15. sz.)

D) Tilos politikai gyűlések tartása a templomokban. Ha a pap ezt szervezte, akkor nagyobb szabadságvesztés és II. osztályú pénzbüntetés, ha csak tűrte, akkor I. osztályú pénzbüntetés és a kisebbfokú szabadságvesztés a büntetése. A kormányzat ideiglenesen vagy véglegesen bezárhatja a templomot. (Cal. tv. 16. sz.)

És talán ideiktathatjuk, mivel a tágértelmű „morális erőszakáról is szól, a 9. szakaszt is. E szerint: Ha a nyolcadik szakaszban büntetett izgatás (lásd feljebb) következményeképp tíznél kevesebben összejönnek, hogy fizikai vagy morális erőszakot alkalmazzanak a hivatalos hatalom és annak képviselőivel szemben, vagy ha fegyverkeznek, mindegyikük egyévi szabadságvesztéssel és II. osztályú pénzbüntetéssel bünhődik. Ha az ily gyülekezetek szervezője pap, hatévi szabadságvesztéssel büntetik, azonkívül bírói ítélet alapján 1—4. fokig terjedő súlyosított büntetéssel. Ha a résztvevők száma tíz vagy tíznél több, akkor a büntető törvénykönyv 1123. és 1125. szakaszát kell alkalmazni. (Cal. tv. 9. sz.)

IV. EGYHÁZI VAGYON.

A Queretarói konstitúció 27. szakasza minden egyházi vagyont a nemzet tulajdonának nyilvánít. Ennek megfelelőleg a Calles-törvény kimondja: „A vallásgyakorlatra szánt templomok a nemzet vagyonát képezik és a szövetségi kormányzat jelöli ki azokat, amelyek továbbra is eredeti rendeltetésüknek fognak szolgálni.“ Azonkívül: „püspöki paloták, szemináriumok, menhelyek, kollégiumok, kolostorok és bármilyen vallási célt szolgáló épületek“ ugyancsak az állam tulajdonába mennek át és a szövetségi, esetleg a tartományi kormányzat szabadon rendelkezik ezekkel. Aki ily épületet lebont, átalakít, rongál, 1—2 évi szabadságvesztéssel bünhődik, azonkívül peres úton érvényesíthető kártérítési kötelezettséget visel az állammal szemben. (Cal. tv. 22. sz.)

A Queretarói konstitúció 130. szakaszának 5. §-a szerint: „A törvény semmiféle egyháznak nevezett vallási szervezet jogi személyiségét el nem ismeri“

„Az egyházaknak nevezett vallási szervezetek, bármilyen legyen is krédójuk,“ nem szerezhetnek és nem bírhatnak sem ingatlant, sem azon nyugvó vagyont. Mindezek az állam tulajdonába mennek át. Az eltitkolás büntetése kétévi szabadságvesztés. (Cal. tv. 21. sz.)

A Queretarói konstitúció 130. szakaszának 15. §-a szerint pedig vallási egyesületek javára papok nem örökölhetnek és sem közvetve, sem közvetlenül nem is szerezhetnek ingatlan javakat. Továbbá papok egyáltalában csak a negyedfokú rokonság keretén belül örökölhetnek.

V. A RENDELKEZÉSEK VÉGREHAJTÁSA.

A végrehajtás megkönnyítésére elrendelik egy jegyzék készítését a templomokról és a vallási kultusz céljaira engedélyezett templomok felügyelőiről. Ezt 1.000 pezo (2.900 pengő) büntetésnek terhe alatt az önkormányzati hatóságok kötelesek elkészíteni és a jegyzék egy hitelesített példányát az életbelépéstől számított egy hónapon belül a belügyminisztériumba kötelesek eljuttatni. (Cal. tv. 31. sz.)

A törvény végrehajtása a szövetségi kormányra tartozik, amiben az egyes államok kormánya és az önkormányzatok vannak segítségére. (Cal. tv. 23. sz.)

Ezenkívül a Calles-törvény a 24. szakasztól a már említett 31. kivételével egészen a 33., utolsó szakaszig változatos időtartamban felfüggesztést, hivatalvesztést és 109-től 1.000 pezóig terjedő pénzbüntetést állapít meg minden önkor-

mányzati tisztviselő számára, aki elmulaszt intézkedni vagy jelentést tenni a törvény valamelyik rendelkezésének megsértése esetén.

A törvény rendelkezéseinek megsértését bárki jelentheti. (Actio publica.) (Cal. tv. 20. sz.)

És végül az átmeneti rendelkezések 3. szakasza kimondja, hogy a Calles-törvényt „könnyen olvasható nyomtatásban függesszék ki a templomajtókra és mindazon helyekre, ahol vallásos gyülekezését szoktak tartani“.

CALLESNEK ezen, itt bőven ismertett törvényéhez mindenképp előtt néhány formai észrevételünk lenne. Feltűnő, hogy a Calles-törvény szövegezéséből szószerint átveszi a Queretarói alkotmány megfelelő részeit és csak azután, külön bekezdésben adja a maga kiegészítő szabályait és megszabott büntetéseit. Ennek a kétségkívül tudatos szövegátvételnél nem mindennapi okát azt hiszem az alkotmánytörvény 136. szakaszában találjuk meg. Az alkotmány ezen utolsó szakasza ugyanis délvidéki ünnepélyességgel, önmagának, a Queretarói törvénynek örök érvényét állapítja meg. Ezen 136. szakasz szerint ezt az alkotmányt sem forradalom, sem törvény hatályon kívül nem helyezheti, mert az mindig újra és újra feléled és előreható erővel eltöröl minden vele ellentétes törvényt. Eléggé merész ez a rendelkezés, mert még ha nem is gondolunk arra, hogy Mexikónak már eddig, nem is másfélszáz év alatt majdnem negyven alkotmánya volt, de maga a törvény is ellentmond az ünnepélyesen kinyilvánított örökérvényűségnek a 39. szakaszban, amelyben érintetlenül a népre ruhazza az alkotmányváltoztatás jogát. Ez az ellentmondás azonban nem zavarja a mexikói forradalmi kodifikátorokat, sőt magát Callest sem, aki törvényében szigorúan ragaszkodik az eredeti szöveghez, nehogy a 136. szakaszra hivatkozva vonják kétségbe törvényének érvényességét. Azonkívül feltűnő a szövegezésben, hogy mindenütt „bármilyen“, „akármilyen“ vallásról van szó, szigorúan többesszámban, valamint az, hogy még a „pap“ kifejezés is ritkán fordul elő benne, inkább „templomgondozó“-ról, „a kultusz szolgálói“-ról vagy „vallási cselekményeket, szertartásokat végző“ személyekről beszélnek az egyes szakaszok. A törvények vallásellenessége tagadhatatlan, de a törvényhozó meg akar maradni ennél az általánosságnál és kerülni akarja a látszatát annak, mintha a rendelkezések különösképpen a katolikusok ellen irányulnának. Ennek a kérdésnek a tisztázása rendkívül fontos az egész mexikói helyzet megértése céljából. Először is minden vallásellenes törvény szükségképpen katolikusellenes egy országban, amelynek lakossága 95%-ában katolikus. De közelebbről a törvénynek a szerzetesekre vonatkozó szakaszai, vagy az állami tulajdonba menő egyházi épületek felsorolása világosan mutatja, hogy a törvény első sorban a katolikusokra vonatkozik. Azonkívül CaÚes 1925 farsangján Perez, alias Garatuzza apasztata pap főhatósága alatt megalakította a „mexikói ortodox katolikus apostoli egyházat“, amelyet erőteljes állami támogatásban részesített mindaddig, amíg végérvényesen meg nem bukott ez a Náhuatl indián dialektusban éneklő szekta. A Calles-törvény életbeléptetése után pedig Tejada belügyminiszter a kormányzat nevében felajánlotta a püspöki karnak az elkobzott egyházi vagyont egy részének visszajuttatását, ha elszakad Rómától és nemzeti egyházat alakít. Az ajánlat igen éles és határozott visszautasításban részesült. Erre

feleletül Calles rendeleteket bocsátott ki (1926 november 25), amelyekben a magánházakban való misemondást és a kézírásos röpiratok terjesztését is bünteti. Mindezekből, azt hiszem, nyilvánvaló, hogy bár a törvények szövegezése megtévesztő lehet, azok célzata határozottan katolikusellenes.

Tartalmilag vizsgálva a fenti törvényeket azok etikai és jogi megítélésénél három szempontot kell figyelembe vennünk. Különbséget kell tennünk, mert valóban lényegbeli és erős fokozati különbség van a) az egyház és állam szétválasztására irányuló törekvések, b) az úgynevezett kultúrharc és c) az egyházüldözés között.

Liberális államokban gyakran találkozunk az egyház és állam szétválasztására irányuló törekvésekkel. Mégis ez a szétválasztás a maga elméleti tisztaságában alig valósult meg valahol is. Mert ez csak annyit jelent, hogy az állam a maga berendezkedésében, a maga céljainak elérésében nem veszi tekintetbe az egyházat és semmi többet. Szeparálja magát az állam az egyháztól, de nem helyezkedik vele szembe. A vallásgyakorlat, a magán vallási oktatás, a hitterjesztés és a propaganda teljes szabadsága az ilyen elválasztásnál érintetlen marad. Az állam az egyes felekezetekkel egyenlően bánik, helyesebben egyformán nem törődik velük és bár az egyház szempontjából még ez a szétválasztás sem közömbös, hanem ellenséges magatartása az államnak, mégis az ilyen szétválasztás még nem sérti az egyház létérdekét, mert hiszen az egyház ereje nem az állami elismertségben van. Hollandiának és az Uniónak a példája mutatja, hogy az ilyen szétválasztás az államnak ugyan nem jelent hasznot, de különösebb bajt sem, az egyházra nézve pedig igen jól elviselhető. Semmi esetre sem mondhatjuk a fentiek alapján azt, hogy ami Mexikóban folyik, az egyszerűen az egyház és állam szétválasztása, mert az állam nem elégszik meg azzal, hogy magát minden egyházi befolyástól függetleníti, hanem ezen túl igen erősen belenyúl az egyház életébe és korántsem helyezkedik a nemtörődés álláspontjára.

A kultúrharcban egyház és állam valóban harcban állanak egymással. A kultúrharcot három dolog jellemzi. Először, hogy az állam a maga hatalmi eszközeivel korlátokat szab a vallás konkrét érvényesülésének. Másodszor az állam igyekszik az egyház befolyását a társadalomra, akár a nevelés útján, akár az irodalom vagy propaganda révén történik is ez, csökkenteni vagy megsemmisíteni. A kultúrharcban az állam vallástalanítani akarja a társadalmat. És ha az általános emberi alapjogokat, legalább elvileg, tiszteli is, az egyházi propagandát és a szerzetesek működését elnyomja, mert károsnak tartja és polgárait védeni akarja ez ellen a befolyás ellen. Ugyanezért igyekszik az egyházi vagyon csökkentésére vagy megsemmisítésére. Es harmadszor karakterisztikuma minden kultúrharcnak, hogy hol hazafias indokolással, hol az állam tekintélyére hivatkozva a legélesebben Róma ellen fordul és nem ismeri el a katolikusoknak a pápától való bárminő függését sem. A mexikói helyzet ma a kultúrharc képét mutatja. Az állam a papi hivatás gyakorlását szigorú feltételekhez köti, meghatározza az egyes államokban a papok maximális számát, akik ott működhetnének, megállapítja a templomok számát is és tilt

minden vallási cselekményt a templomon kívül és így a maga ellenőrzése alá veti a vallásos élet minden megnyilvánulását. A társadalom vallástalanítását célozza a hitbuzgalmi folyóiratok korlátozásával, az egyházi propaganda teljes elnyomásával, a magániskolák vallástanításának a tiltásával és a vallásos egyesületek feloszlásával. Az egyházi vagyont minden kártérítés nélkül teljesen elkobozza. És a Rómával szemben való harcra mutat Tejada miniszter említett ajánlata és a Perez-féle szakadár egyház államtámogatással megkísérelt megalkotása.

Az egyházüldözés célja az egyház teljes és tökéletes megsemmisítése, a vallás kiirtása. Így az egyházüldözés természetéből következik, hogy az inkább a gyakorlatban és a ténylegességekben nyilvánul meg, mint a törvényekben. Mégis már maguk a mexikói törvények is azt mutatják, hogy ott egyházüldözés folyik, amennyiben már a rendelkezések szankciójaként is büntetéseket állapítottak meg az egyes szakaszokhoz. Ezek a büntetések tisztán egyházüldözésre vallanak, mert oly cselekményeket sújtanak (kivéve esetleg a 9. szakaszt), melyek önmagukban véve nem rosszak, kinek sem ártanak, erkölcsileg egyesek legfeljebb közömbösek (jogos kritika gyakorlása, egyesülés, papi ruha viselése), mások meg határozottan erkölcsileg jók (oktatás, menhelyek fenntartása stb.), de mindenesetre olyanok, amelyeket a *ius naturale*, ez a minden törvényhozás felett álló, az emberiség jogérzetében gyökerező jogi ideál sohasem ismerhet el bűnnek. És egyházüldözésre vall a büntetések aránytalansága is, valamint mindennél világosabban mutatja ezen rendelkezések egyházüldöző természetét az, hogy a törvény a büntetések kiszabását (kivéve a 9. szakasz egy esetét) mindenütt a végrehajtó hatalomra bizza, azaz kikapcsolja a független bíróságot. Ezzel az önkénynek beláthatatlanul széles tere nyílik. Ha pedig végül tekintetbe vesszük azt, hogy mindez, a törvények és végrehajtásuk, a büntetések és azok kiszabása — Mexikóban van, a forradalmaknak, a diktatúráknak és a felelőtlenységnek ezen igazi földjén, akkor, gondolom, nem kételkedhetünk abban, hogy Mexikóban valóban egyházüldözés folyik.

Calles ezen törvényének 1926 augusztus elsején kellett életbe lépnie. Július 25-én a mexikói egyház nyolc érseke és 29 püspöke közös pásztorlevelet adott ki,¹ ebben kiközösítenek az egyházból mindenkit, aki a törvények végrehajtásában részt vesz és az életbe lépéssel egyidejűleg XI. Pius pápa engedélyével proklamálják az egyházi sztrájkot. E szerint a templomok állandóan nyitva maradjanak, de oly nyilvános istentisztelet, amelyhez pap közreműködése szükséges, nem tartható. A templomokat gondozó papok visszavonulnak és a templomokat a hívőkre bízják. Az egyházfők intik a lakosságot, hogy ne adja gyermekeit a vallásellenes iskolákba és felszólítják a katolikus híveket a passzív ellenállásra.

Ez a pásztorlevél elérte célját: felrázta a katolikusokat. Mindenki belátta, hogy itt már igazán végsőig menő harc folyik. A vallásos érzés elemi erővel lobbant fel az egész országban. A sztrájk megkezdése előtti hetekben naphosszat szolgáltatták a szentségeket, a templomok

¹ Teljes szövegét lásd: *Osservatore Romano*. 1926, november 18.

zsúfolva voltak. Július 31-én utoljára mondták misét a templomokban, utána elvitték az oltáriszentséget, lefedték az oltárákat és az egyház nagypéntek komor hangulatában várta a másnapot. Calles válaszul elrendelte az összes templomok bezárását, a hívők azonban váltakozva állandóan a templomokban tartózkodtak, úgyhogy a katonaság erőszakhoz folyamodott. Igen sok helyütt összeütközés volt, amelyeknek során, amint néhány ismert adatból összeadtam, 8 templom bezárásánál 203-an estek él, ezek közül százan a Santuario templom előtt. Mégis a templomoknak csak egy kis részét tudták bezámi. A küzdelem igen elvadult, Morones miniszter például a parlamentben beszélve, felszólította a lakosságot, hogy gyilkolja meg a forradalmi érzésű papokat.

Az egyházi sztrájkjal egyidejűleg kezdődött a katolikus lakosság bojkott mozgalma. Ezt a papság jóváhagyásával a feloszlatott egyesületekből („A mexikói ifjúság katolikus akciója“, „Columbuslovagok“, „Keresztény munkásszövetség“ stb.) alakult Vallásvédelem Ligája szervezte. Titkos központból irányították a mozgalmat, röpiratok százaival árasztották el az országot és minden vidéknek, falunak, sőt a városokban az egyes háztömböknek is megvolt a maguk bojkott vezetőjük. A röpiratok tartalma körülbelül a következő: bojkott alá essenek a vallástalan iskolák, újságok, kereskedések, orvosok, ügyvédek, gyárosok, iparosok. Beszüntetendő minden felesleges pénzkidadás. Teljesen bojkottálni kell a szórakozó helyeket és a lehetőségig bojkottom a vasutat, villamost, autókat, mérsékelni kell a villanyáram fogyasztását. Élelemben, ruházatban mindenki csak az elkerülhetetlenül szükségeset vásárolja be. A bankoktól a pénzt mindenki vegye ki.

Nyilvánvaló, hogy ez a mozgalom sikere esetén súlyos gazdasági krízishez vezet. A Vallásvédelem Ligája ennek tudatában volt. A bojkott provokálása és a várakozást meghaladó sikere¹ mutatja, hogy milyen ellenszenvet és elkeseredést keltettek a mexikói lakosságban az egyházüldöző rendelkezések. Az El Buen Tono dohánygyárnak, amely katolikus munkásait elbocsátotta, napi bevétele 14.000 pezóval csökkent, ami különösen jelentős, adat lehet azok szemében, akik tudják, hogy mily nehéz dolog a dohányzásról leszokni, vagy azt mérsékelni. Az állami villanygyár bevétele napi 10.000 pezóval kevesedett. Az állami sorsjáték deficittel végződött, mert míg maga a főnyeremény 125.000 pezo értékű volt, addig összesen csak 50.000 pezóért adtak el sorsjegyet. A Modela-sörgyár a csőd szélére került és a sörárakat a felére szállították le. A színházak és mozik jegyeinek ára a réginek egytizede lett és mégis soknak be kellett zámia. A pueblai textilgyárakban hetenként 3 napig szünetelt a munka. A bankoknál valóságos „run“ volt és a bojkott első hetében 7 millió pezót vettek ki és az első hat hétben pedig több mint 35 millió pezót utaltak át az Egyesült-Államok bankjaiba. Calles megkísérelte erőszakkal elnyomni a mozgalmat. A Vallásvédelmi liga vezetőit elfogták és az egész országban különféle csapatok kegyedenkedtek generálisaik vezetése alatt. Az elkeseredettség azonban igen nagy volt és a bojkott sikere oly lelkesítően hatott, hogy még erőszakkal sem tudták elnyomni.

¹ J. Echeverria id. m. 109. és köv. 1.

A bojkott harmadik hónapjában megbukott a Tampico és a Britto-bank, nemsokára a Milenobank is. Bányák beszüntették a munkát, mert nem volt pénzük és munkászavarok törtek ki. Az Egyesült-Államok tekintettel a gazdasági válságra, felfüggesztették exportjukat Mexikó felé. A kormányzat terrorja a bojkott letörésére ekkor már annyira rettenetes volt,¹ hogy liberális polgári körök megalakították a „Szabadságvédelem Civil Szövetségét“ és a tampicói szabadelvű diákszervezet nyíltan csatlakozott a bojkott mozgalomhoz, mert mint manifesztumuk mondja, a kormányzat eltörölte a szabadságot. A pezo mélypontját érte el és Páni pénzügyminiszter megbukott. De Calles azért nem engedett és két kereskedelmi kamarát, amelyek felajánlották a közvetítést, egyszerűen feloszlattott.

Az országban mindenütt zűrzavar, fejetlenség lett úrrá. Sonorában a yaquí indiánok sereget szerveztek a kormány ellen, néhány a központtól távoleső állam a függetlenségét deklarálta és összesen 23 államban voltak felkelések és harcok. Calles pedig sorra bocsátotta ki rendeleteit és megmaradt erőszakos eszközei mellett. Így lett Mexikó állandó polgárháború színhelye. Callest mégsem lehetett legyőzni, de ő sem vitte keresztül akaratát és terrorjává) nem sikerült nyugalmas államéletet biztosítania. Néha hatalmas tüntetések rázzák meg Mexikó földjét és ilyenkor a kormányzat tehetetlen a tömeggel szemben. Legutóbb az egyetlen kihallgatás után agyonlőtt Pro Mihály igen népszerű fiatal jezsuitának a temetése volt óriási, de csendes tüntetés. De különben Calles uralmi területén változatlanul folyik az egyház-üldözés, amelyről Néróra emlékeztető dolgokat közölnek maguk az Európába eljutó mexikói lapok és a cenzúrán átsempészett levelek. Mexikó lakossága igen erősen csökken, mert sokan hagyják el az országot és az Unió területére költöznek. Magában Chicagóban körülbelül 30.000-en élnek, de az Unió minden déli államában nagy a számuk. A felkelések még ma is tartanak. A felkelő seregek most egyesültek és főhadiszállásuk a köztársaság legnagyobb csendesóceánmenti kikötővárosában, Manzanillóban van.

Mi célja és mi értelme van a polgárháború felszításának, a vallás elnyomásának? Hiszen mindenki előtt nyilvánvaló, hogy az ilyen küzdelemnek elsősorban maga az állam vallja kárát. Talán közelebb hoz ennek a kérdésnek a megértéséhez különösen minket magyarokat az elmúlt évek kapcsán az, ha tudjuk, hogy Mexikó ma már nem tekinthető polgári államnak, mert ott valójában a polgári köztársaságok külső formái és névhasználata mögött kommunista uralom van.²

Callest elnökké választása után első útja Moszkvába vezette, ahol bizonyosan sok tapasztalatot gyűjtött, azután Németországba ment, ahol észrevehette, hogy az európai közvélemény mennyire tájéko-

¹ Lásd: Francis McCullagh: Mexico c. cikkét. The McClure Newspaper Syndicate, Newyork. Art. I.

² V. ö. W. F. Montavon: The Facts concerning the Mexican Problem. Washington. 1926, valamint a Columbus Lovagok röpiratait: Red Mexico, Mexico? és Mexico, Bolshevism the Menace. New-Haven. 1926, továbbá D. Brigido Caro: Plutarco Éliás Calles, Dictador Bolshevique de Mexico című igen érdekes könyvét, Los Angeles.

zatlan Mexikót illetőig, hiszen őt, a szabadkőművest, a volt szocialista agitátort, aki a háború alatt Sonora véreskező kormányzója volt, Németországban még a katolikus sajtó egyrésze is örömmel üdvözölte.

Azt a napot, amelyen Petrovsky, a Szovjet első mexikói követe a köztársaság földjére lépett, Galles nemzeti ünneppé nyilvánította. Petrovsky, mielőtt 1926-ban állomáshelyén felváltotta volna Kollontai Alexandra, aki Oroszországnak 1918-ban volt hírhedt közoktatásügyi nepbiztosnője, hálálkodó búcsúnyilatkozatot tett, amelyben többek között a következőket mondja:

„A mi eszményünk annak a szovjetrendszernek a terjesztése, amely a hitelenségei alapul. A legjobb terület erre Latin-Amerika... Az orosz tanok termékeny talajra találtak Mexikó földjén. Az orosz és a mexikói törvényhozás édes testvérek... A vallás terén a mexikói kormányzat a Szovjet példáját követte és nem tett egyebet, mint Oroszország a jelen uralom kezdetén.“

Végezetül még megköszöni Petrovsky, hogy a kormánnyal egyetértve szabad propagandát folytathatott. Petrovskynak igaza van. Ma Mexikó két leghatalmasabb pártja a Orom (Confederacion Régiónál Obrera Mejicana) és a C. G. T. (Confederacion General Trabajadora), az előbbi a kommunista városi munkásság pártja, az utóbbi a kommunista földműveseké. Szervezeteik korlátlan propagandát folytathatnak mindenfelé és agitátoraik vasúti szabadjegyet és több más álhimi kedvezményt élveznek.

Ezekre és a 80.000 főnyi katonaságra, amelyet működése alapján joggal nevezhetnénk terrorseregnek, támaszkodik Calles. A választásokat legfeljebb csak az uralkodó csoportok belső torzsalkodásai befolyásolják, de a népakarat nem nyilvánul meg azokon. Különböző elképzelhetetlen lenne, hogy például 1925-ben a kongresszus 298 tagja közt az ország 15 milliónál több katolikusának egyetlen egy képviselője sem volt. Ma a „Camara di dipurados“ majdnem teljesen és nagyobb részében a szenátus is kommunistákból áll. Ily viszonyok mellett természetesen az egész közélet ki van szolgáltatva a hatalmon lévő csoportnak. Calles kormányáról nem mondhatjuk el, hogy a legtiszteletreméltóbb személyiségek alkotnák: Morones munkaügyi miniszter régi ismert kommunista, Púig közoktatásügyi miniszter Texasban rágalmozás miatt ült, a földművelésügyi miniszter pedig egy nyugalmazott — bikaviador. Méltó ezekhez Perez, aki katonaszökevény és aposztata pap, akinek hivatalos címe a kormányzat jóvoltából így hangzik: „a mexikói katolikus egyház vörös püspöke“. És egy kultúrdokumentum: az államfőnek a lányát 1925-ben farsangi királynőnek választották. Trónbeszédében a fiatal szuverén kifejezte akaratát, hogy az országban hangos vígság uralkodjék és megnyitotta a farsangi menetet, amelyben az enyhébb fajta látványosságok közé tartozott az, amint sátán király karjaiba zár egy apácát, vagy a barátoknak és apácáknak igen szabados mókázása.¹ Callest pedig nagyon jól jellemzi 1926 április 3-i beszédének e részlete:

„Szörnyű küzdelmet kell kiállanunk, — egy küzdelmet a múlt ellen, egy küzdelmet azon dolgok ellen, amelyek most remélhetőleg örökre eltűnnek a földről. Bizonyos embereknek, az ország gazdagjainak és arisztokratáinak az

¹ Lásd: Paul Dudon cikkét. Études. Paris. 187. k. 9. sz.

önzése meg akarja akadályozni a mi haladásunkat. Hihetetlen, hogy ebben az országban még mindig vannak reakciósook, akik ma, a nagy szociális átalakulások korszakában is, lehetségesnek tartják, hogy a vallás zászlóit kibontsák és hogy egy kiváltságos osztály védelmére új polgárháborúra esküdjenek. A kormányzat azonban elhatározott és programját teljesen keresztülviszi, tekintet nélkül a sekrestyések fintoraira és a lusta barátok papolására. Hihetetlen, hogy még a mi korunkban is fel akarják tartóztatni a haladást és hogy a vallás nevében forradalmat jelentenek.“

Calles most, elnökségének végén, ezen a véres egyházüldözésen kívül más valami eredményre nem igen tekinthet vissza. Nagy külpolitikai terve, hogy az összes középamerikai köztársaságokat Mexikó fennhatósága alatt egy Közép-Amerikai Szövetséges Tanácsköztársaságba egyesítse, megbukott az általa szított nikaraguai forradalom leverésével. Országának belhelyzetét pedig állandó lázongások és a teljes eladósodás jellemzi, ami az újonnan megválasztott elnök, Obregon alatt is így fog maradni.

Ez a helyzet Mexikóban. Bizonyos, hogy ma azon a földrészen több igazságtalanság és kegyetlenség történik, mint bárhol máshol. És a minden beavatkozásra máskor oly készséges Egyesült-Államok a mexikói helyzet ily mérvű elfajulását néma nyugalommal tűrik. De az U. S. A.-ban ható tényezők, Gonzales száműzött durangói érsek szavai szerint „sokkal többre becsülik a mexikói ezüstöt és petróleumot, mint a mexikói lakosságot, amelyet alacsonyrendű emberfajtának tartanak“. Pedig Mexikó lakossága tehetséges, lelkes és sok előnyös tulajdonsága van. Mindenesetre jobb sorsra érdemes. De mindenekelőtt mindnyájan emberek, akiknek született joguk van a rendezett élethez, munkához és nyugalomhoz. És talán éppen a Calles-törvény 6. szakaszában oly szépen hangoztatott emberi szabadság alapján — a vallásszabadsághoz is.

A mostani üldözés alatt sokan szinte páratlan hősiességnek adták tanujelét. Szemem előtt elvonnulnak azok a rettenetes képek, fotográfiaik, amelyeket a mexikói lapok közöltek a kivégzésekről és az áldozatokról. Kegyetlen képek! A keresztrefésített fiatalembernek, Bonilla Manuelnek, megnyerő arca és mind a többiek, akik életükkel adóztak Callesnek... Sokan vannak, nagyon sokan. A mexikóiak mártírként tisztelik őket. Az elvakultság és a gyűlölet rémtettei esek. De talán még lázítóbb a törvények szelleme, amely a jog igen bő köpenyébe burkolózva megtagad minden szabadságot és kigúnyolja a legegységesebb emberi jogokat éppen az emberi jogok és a szabadság védelme nevében.

IFJ. JAMBREKOVICH LÁSZLÓ.

HADTÖRTÉNETÜNK MAI ÁLLAPOTÁRÓL.

Az 1914-től máig tartó aktuális nagy események teljesen elterelték a figyelmet hadtörténelmünk régi eseményeiről.

A katasztrófa hatása alatt — különösen katonai körökben — az a nagyon is vitatható felfogás kapott lábra, hogy nemzetünk egész régebbi hadtörténete meddő talaj, amelyből többé tanulság se sarjadhat. Ez az irányzat hadtörténelmünk pennáraméltó anyagát csupán a legutóbbi évek eseményeiből véli meríthetni, pedig könnyen megállapítható, hogy a világháború eseményei ma még nem lehetnek komoly, tudományos hadtörténelmi vizsgálat tárgyai. Nem pedig azért, mert először a világháború még nem a múlté, mert valamennyi gyászos következményével együtt, lépten-nyomon durván belevág mindennapi életünkbe s így voltaképpen még a jelenhez tartozik, másrészt pedig az igazságot csak elfogulatlan történetíró ismerheti fel. Mi, akiket a legutóbbi évtizedben annyi szerencsétlenség és annyi meg nem érdemelt megaláztatás ért, be nem forrott sebeinkkel ma még nem lehetünk a világháború igazságos bírái, még akkor se, ha ellenségeink minden idevágó kiadványát, hivatalos oklevélnyomatát, emlékiratait stb. töviről-hegyire ismernők is, amitől pedig még nagyon messze járunk.

Hogyan is legyenek írónk az ellenség viselt dolgainak megítélésében elfogulatlanok, amikor saját bajtársaikkal szemben se azok s amikor az előljáró és alárendelt között fennállott barátságtalan viszony is elegendő ahhoz, hogy az események leírása közben, egyik is, a másik is, hatalmas vargabetűvel kanyarodjék le a tárgyvilagosság ösvényéről.

Mindebből azt látjuk, hogy mai világháborús irodalmunk szükségképpen olyan téren mozog, ahol a történelmi tisztánlátás feltételei hiányoznak. Ennélfogva az 1914—1919-i időszak egyelőre csupán a kétségtelenül nagyon szükséges és fontos katonai szakirodalom, továbbá a memoáriródalom tárgya lehet. A hadtörténelemé igazán majd csak akkor lesz, ha attól a kortól már kellően eltávolodtunk, sokkal többet tudunk róla, mint ma, és azt amit tudunk, nyíltan meg is lehet írunk.

Állításunkat támogatja az a körülmény is, hogy a világháborús termés jókora része valamely hadjáratnak, vagy fontosabb hadieseménynek pusztán taktikai és stratégiai szempontból történt fejtegetésére szorítkozik, mégpedig olyanformán, hogy az író szőne előtt mindig a jövő háborúja lebeg, tehát olyan tájék, amelyre a múltat kutató történetírónak nem szabad elkalandoznia. Elhisszük, hogy az ilyen tanulmányok kiválóm alkalmasak arra, hogy nyomukban a legmodernebb követelményeknek megfelelő taktikai és stratégiai kézi-

könyvek szülessenek, de igazi hadtörténelem közvetlenül nem hajt ki belőlük.

Marad tehát, a hadtörténetírás valódi anyagául, az 1914 előtti korszakok története. Mert ne áltassuk magunkat azzal a sokfelől hallott hamis véleménnyel, hogy ezen a téren minden fél van dolgozva, vagy legalább is minden forrásanyag fél van már kutatva.

Mind a két állítás könnyen cáfolható. Igaz ugyan, hogy sok hadieseménynek bőséges irodalma van, de még többnek semilyen sincs. Olyasmit pedig csak nagyon tapasztalatlan ember mondhat, hogy hadtörténelmünk kútforrása terén már nincs szükség további kutatásra.

Se a forráskutatás, se a feldolgozás nem lévén még bevégezve, hadtörténetíróinkra három nagyon fontos feladat vár:

1. Mélyreható, gondos kutatás alapján megími azt, amit nem dolgoztak fél a korábbi írók.

2. Alapos revízió alá fogni hadtörténetirodalmunk régibb, de már elavult vagy túlhaladott termékeit.

3. Közlelbb hozni az olvasóközönség gondolatvilágához katonai múltunk tanulságos emlékeit.

Mind a három téren látunk ugyan már kísérletet, de ezt még korántse mondhatjuk kielégítőnek. A fellendülés ólomlábon jár, a helyett, hogy szárnyrakapna.

Ha hadtörténetirodalmunk pangását a béke éveiben szövéttük, rendesen az volt reá a válasz, hogy tehetetlenségre vagyunk kárhozthatva, mert jóformán minden magyar, vagy magyar vonatkozású anyag a bécsi cs. és kir. Hadilevéltárban van, s így ahhoz vagy egyáltalán nem, vagy csak nagyon körülményes úton-módon lehet hozzáférközni.

Azok, akik ezt hangoztatták, nem tudták, hogy például az Országos Levéltárban és a Nemzeti Múzeum levéltárában is, temérdek nagyon érdekes és fontos hadtörténelmi anyag van, amelyhez hadtörténet-íróink közül bizony nagyon kevesen nyúltak.

Most már lepattantak a bécsi lakatok is, sőt az ottani hadilevéltárból, mennyiségre és minőségre egyaránt tekintélyes anyagot kap a m. kir. Hadtörténelmi Levéltár. Közötte van az 1848/49-i szabadságharc teljes (osztrák és magyar) hadműveleti iratgyűjteménye. Itt volna tehát az alkalom, hogy hadtörténetíróink összeállítsák ennek a háborúnak hiteles és oknyomozó történetét, ami ma is hiányzik, mert az újabb kísérletek inkább publicisztikai irányúak.

De máris figyelmeztetjük a netalán vállalkozni akarókat, hogy a szabadságharc történetét, csupán a bécsi iratok lefordítása és össze-rovása alapján nem lehet megími. Már az előbb említettük az Országos Levéltár és a Nemzeti Múzeum idevágó iratait, amelyek a bécsiek kiegészítéséhez mulhatatlanul szükségesek. De éppen ilyen fontos, vagy még fontosabb, a bécsi állami levéltár anyaga, továbbá az 1848/49 év bel- és külföldi irodalma is, amelyet a feldolgozóknak alaposan kell ismernie, és fel is használnia, mert különben az egyoldalúság súlyos hibájába esik.

Mínthogy azonban a szabadságharc magyar irodalma évtizedeken át nagyobbára a személykultusz és a pártpolitika szolgálatában állott,

aminek hatása még most is érezhető: annak, aki ezt a háborút az igazság leplezetlen feltárásával állítja majd elénk, esetleg brutális támadásokra is számítania kell hozzánemértők részéről.

Ugyancsak megkapjuk Becsből a Napokon korabeli nemes inszurrekciók iratanyagát is. Ezen a téren is nagyon sok az elvégzendő munka. Az 1797-i és 1800-i felkelés részletes katonai története egyáltalán nincs megírva, az 1805-i kiegészítésre, az 1809-i pedig többféle helyreigazításra szorul.

Volna azonban még más, szintén magyar hadtörténetíróra váró nagyon fontos feladat is.

Már hadtörténetírásunk megindítója, Rónai-Horváth Jenő is kimondotta, milyen kívánatos volna annak megállapítása, hogy a közöshadsereg megalkotása óta mekkora és milyen szerepe volt a magyarságnak az egyes háborúkban? Itt nemcsak arról volna szó, hogy számszerűít megállapítsuk, hogy hány Magyarországon toborzott katona harcolt ebben vagy abban a csatában, hanem arról is, hogy más országbeli csapatokhoz viszonyítva, minők voltak a magyarok teljesítményei, mennyiben volt döntő szerepük s lehet-e ennek alapján egyik vagy másik sikert a magyarság javára elkönyvelnünk?

Természetes, hogy ezzel karöltve járna a vezető állásban volt magyarok érdemének vagy hibájának tisztázása is. Különösen fontos volna ez Mária Terézia háborúira, úgyszintén a francia forradalmi és napóleoni háborúkra vonatkoztatva, mert ezekben nagyon sok magyar szolgált magas katonai ranggal. A cs. kir. hadseregnek 1792 és 1816 között 92 magyar tábornoka volt, akiknek pályafutása és főként háborús működése — a Mária Terézia-renddel jutalmazottakét leszámítva — merőben ismeretlen.

Vagy itt van II. Rákóczi Ferenc nagyon egyoldalúan ismert szabadságharca, melynek hadtörténetét szintén újra kellene írni. Ez is nagy feladat, amelynek megoldásához—Bécsen kívül — a Nemzeti Múzeumban levő Erdődy-Rákóczi levéltár szolgáltatja a forrásanyag oroszlánrészét.

Had történelmi szempontból csaknem teljesen feltöretlen talajként kínálkozik II. Rákóczi György 1657-i lengyelországi háborúja, amelyről csupán Rónai-Horváth Jenő írt néhány oldalnyi ismertetést. Talán mondanunk se kell, hogy ez se valami hamar elkészíthető munka, mert annak, aki belevág, nemcsak a magyar, hanem a lengyel és svéd kútfőket is át kell tanulmányoznia.

Ez, amit eddig felsoroltunk, csak kicsiny töredéke a feldolgozásra vagy helyreigazításra váró temérdek kérdésnek, de lelkiismeretes kutatást és gondos megírást feltételezve, legalább egy évtizedre ad munkát hadtörténetíróinknak.

Arra a kérdésre, hogy milyen szempontok szerint kellene az imént jelzett hármast feladatot megoldani, talán legerősebben úgy válaszolunk, ha reámutatunk újabb hadtörténetírásunk néhány sarkalatos hibájára.

Mi magyarok mindig bosszankodunk, valahányszor azt tapasztaljuk, hogy a külföld nem ismeri, vagy rosszul ismeri ezeréves törté-

nelmünket. De az már nem jut eszünkbe, hogy — főleg hadtörténelmi részét — magunk is tévesen tanultuk, mert a nemzeti hiúság istápolásának nagyon gyakran az igazság adta meg az árát. Csaknem valamenynyien a romantikus történelemszemléletet vittük magunkkal az iskolából az életbe s ha azóta beható történelmi tanulmányokat nem végeztünk, ez üli meg elménket ma is.

Hadtörténelmünk bármelyik korszaka is temérdek tanulsággal szolgálhat, de csakis akkor, ha az igazsághoz ragaszkodó leírásból ismertük meg. Elferdített történelemből csak hamis tanulságokat szűrhetünk le.

Hogy részletekbe menjünk: a hadtörténetírónak ki kell irtania például azt a mélyen gyökerező balhitet, hogy a magyar seregek rendszerint öt-hatszorta, vagy még ennél is számosabb ellenséget vertek nyílt csatában tönkre, mert egyenlő rangú hadseregek között ekkora számbeli különbséget se a vezér kiválósága, se a csapatok vitézsége nem tud kiegyenlíteni.

Viszont nem szabad az olvasóval azt sem elhítenünk, hogy vereségünk esetén mindenkor „tízszeres túlerő“ elől hátrált meg „hősiesen küzdő maroknyi csapatunk“.

Magyar fajtánk katonai kiválósága semmi úton-módon el nem vitatható, le nem tagadható. Az is bizonyos, hogy minket, magyarokat csupán a harctéren vajmi ritkán győztek le. Annak, hogy mégis olyan gyakran elbuktunk, mindig volt valami belső oka is, ami a kellő és várható erő kifejtést már eleve meggátolta. Ezt igenis hangoztatnunk kell, hogy a fiatal nemzedékbe az önbizalmat beleoltsuk. De egyáltalán nem szorultunk arra, hogy az igazságot mindenféle képtelen dajkamesével toldjuk meg, hiszen ezzel csak a saját érdemünket nyirbáljuk meg, mert valami hitvány, gyáva ellenségen bizony nem nagy dicsőség diadalt venni; de annál nagyobb szégyen, ha egy ilyen hozzánk nem méltó ellenfél tipor le.

A százezer törököt megsemmisítő húszezer magyarnak az iskolából hozott emléke volt az oka, hogy közönségünk a világháború kezdetén emberfölötti teljesítményt várt hadseregünktől s elbizakodva mérlegelte reánk zúdult ellenségeink sokkalta nagyobb erejét.

Hadtörténetírásunk egyik fontos feladata tehát, hogy a romantikus történelemszemlélettől szabadulva, nyíltan reámutasson mindenütt és mindenkor az igazságra és hagyjon el a hadiesemények szigorúan tudományos tárgyalásából minden oda nem való toldalékot és sallangot.

Viszont a közönségnek is meg kell valahára értenie azt, hogy a nekünk nem kedvező valóság megállapítása egyenesen hazafias kötelesség, nem pedig bűn. Be kell látnia, hogy a bennünk rejlő hibaforrás felfedezéséből sokkal inkább okulhatunk, mint az azt leplezni, szépitni akaró s a baj ódiúmat mindig másokra hárító ferdítésekből.

Ez a meggyőződés mai hadtörténetírásunkban még nem állandó, bár a hiba katonairóink többségénél gyakran csak az elhamarkodott gyors munkából folyó hiányos forráskutatásban és a még fogyatékosabb forráskritikában rejlik.

Vannak könyvek, melyek annyi hó alatt készülnek, ahány év kellene elmélyedő, komoly munka esetén annak megírásához. Ez a

gyorsaság csak úgy volt lehetséges, hogy az illető írók, minden további vizsgálat nélkül, szentírásul fogadták el a korábbi, sokszor már teljesen elavult feldolgozásokat, következetesen mellőzve az azóta végrehajtott kutatások eredményeit. Így azután gyakran megtörtént, hogy egyik feldolgozó nyomon követte a másikat olyan tévedések és hibák terén is, amelyeket szélesebbkörű forráskutatással és kritikával, vagy akár az újabb kutatók munkáiból is, tüstént megállapíthatott és helyre is igazíthatott volna. Ez az oka, hogy hadtörténetirodalmunk újabb termékeiben is olyan hibákra bukkanunk, aminőknek ismereteink 30 év előtti állásában se lett volna szabad előfordulniok.

Arra, hogy az előbb felsorolt okok folytán mekkora tévedések szállhatnak íróról-íróra, legyen szabad két példát idéznünk.

Nemcsak iskolakönyvekben, hanem felnőttek számára írt ismeretterjesztő művekben is úgy olvastuk, hogy Hunyadi Jánosnak 1443-ban kezdődött s 1444-be is átnyúlt úgynevezett „hosszú“ hadjárata diadalmas volt. De arra a kérdésre sohase kaptunk választ, hogy hol vívta a magyar sereg a háború sorsát eldöntő s a végső sikert biztosító nagy csatát? Sehol, mert javarészből elvérzett az Izladi-szoroson megkísérelt, de meg is hiúsult átkelés közben. Vissza kellett vonulnia, még pedig gyoisan! A hadjárat már úgy is veszve volt, mihelyt a török sereg a magyart megelőzve, fölös erővel zárhatta el a szófiai medencéből a Marica-völgyébe vivő behavazott hegyi átjárókat.

Történetírásunk ezt a sorsdöntő körülményt letompítva adja elő, de annál jobban kiszínezi az 1444 januárius elején, valahol Nis és Bela-Palanca között, pontosabban meg se állapítható helyen vívott sikeres utóvédharcot, amely a hadjárat balrafordult sorsát természetesen nem billentette jobbra.

Ilyen alapon a franciák 1813-i háborúját is diadalmasnak mondhatnák, mert a lipcsei csatából visszavonuló Napóleon Hanaunál megverte Wrede bajor tábornokot s így utolsó harca győzelmes volt.

Hunyadi most érintett hadjárata rendkívül tanulságos, de csakis akkor, ha a valóságnak megfelelően tárgyaljuk, ellenben tüstént értelmetlenné válik, mihelyt kiforgatjuk igazi mivoltából.

A másik példa a vármai csata (1444 nov. 10), amelyet katonai szakírók is úgy adnak elő, hogy a húszezer főnyi magyar sereg csaknem tönkreverte a százezernyi törököt s csak a király kapkodása hiúsította meg s változtatta katasztrófává a már-már kivívott diadalt. Holott ez a csata voltaképpen a Fekete-tengerhez szorult magyar sereg kétségbeesett áttörő kísérlete volt, miközben a sokkal erősebb törökön összezúzta magát. A magyarok sorsa különben már jóval a csata előtt meg volt pecsételve, mert a szultán a Nadir-Derbend hágón átkelve, a hátuk mögé került.

Ilyen példa tucatszámra akad, mind régiebb, mind újabb hadtörténelmünk köréből, annak bizonyosságául, hogy hadtörténetíróinkra sok és nehéz munka vár a revízió terén.

De van még több olyan sűrűn ismétlődő hiba is, amelyre szintén fel kell a figyelmet hívnunk.

A történelem eseményei térben és időben játszódnak le. Ha tehát a hely és a dátum meghatározása téves, akkor hamis egyúttal minden

reá alapított, még olyan szellemes taktikai vagy stratégiai fejtegetés is.

Régibb hadtörténelmünk sok-sok eseményének színhelyét tévesen határozzák meg hadtörténetíróink, mert vagy minden vizsgálat nélkül azonosítják a régi helynevet valamely véletlenül egyező újjal, vagy pedig a mai térkép alapján akarnak többszáz év előtti dolgokra vonatkozóan topográfiai megállapításokat eszközölni. Azaz a történelmi földrajzzal nem foglalkoznak eléggé, holott annak segítségével igazán csak a sötétben botorkálunk. Az Országos Levéltár kincstári osztályában őrzött temérdek határjárás, úrbéri összeírás, régi térkép stb., stb. mindmegannyi forrása, sőt nélkülözhetetlen eszköze a régi időkre szóló helymeghatározásnak, amelyet azonban hadtörténetíróink nagyon gyakran mellőztek.

A téves helymegállapításnak eléggé ismert példája a mohácsi csata, amelynek színhelyét annak idején úgy jelölték ki, hogy az 1823-ban épült Sátorhely (Földvár) majort, az 1583-ban nyomtalanul eltűnt Földvár (Ipoltlaka) faluval azonosították, pedig az utóbbi vagy hat kilométernyire állott délfelé Sátorhelytől.

Egyik történetírónk Bocskay Istvánnak 1604-ben fontos szerepet játszó várát, a bikarmegyei Kiskerekibe teszi, amely pedig sohase volt vár és sohase volt Bocskay birtoka. Az illető nem tudta, hogy Kiskerekitől 34 kilométernyire délnyugatra van Nagykereki, ahol ma is lakható állapotban áll Bocskay bástyatomyos várkastélya. A két falu összezavarása folytán merőben érthetetlen a Bocskay megtámadására készült hadműveleti terv előadása is íróinknál.

Íme, néhány példa a múlt század történelméből: Ramming azt írja, hogy az V. orosz hadtest Nagyszebentől Segesvárra haladtában, 1849 július 27-én Szászvárosra érkezett. Ezt az adatot jóformán minden hadtörténetírónk átvette tőle, a nélkül, hogy bármelyik is észrevette volna, hogy Szászváros nem Nagyszeben és Segesvár, hanem Gyulaféhevár és Déva között van. Pedig egyetlen pillantást vetve a mostani térképre, rögtön rájöhettek volna, hogy Szászváros csak toll- vagy sajtóhiba Rammingnál, a Medgyes és Erzsébetváros közötti Szászváros helyett.

Egy hadtörténetírónk az 1849 július 31-én vívott segesvári ütközetben Szászfehéregyházát és Ördögfalvát szerepelteti, holott az előbbi, a Segesvárral határos Fehéregyházától 47 kilométer távolságban, már az egykori „Kőhalomszék” területén van. Ördögfalva nevű község pedig egyáltalán nincs Erdélyben, mert a német forrásokban szereplő Teufelsdorf (Diewaldsdorf) magyarul nem Ördögfalva, hanem Héjjasfalva, hajdani nevén Éliásfalva, Illésfalva.

Mindebből az következik, hogy régibb és újabb hadtörténelmünk eseményeinek színhelyét szintén beható revízió alá kell fognunk, mert ezen a téren is nagyon sok a helyreigazítani való.

Még nagyobb felületességet látunk az időbeli dátumok körül, így például egy legújabban megjelent hadtörténelmi iskolakönyvben csak úgy hemzseg a sok hamis dátum, mégpedig olyan eseményekre vonatkozóan is, amelyeknek időpontja sohase volt (mert nem is lehetett) vitás.

Mit szóljunk újabb hadtörténetíróink egyik-másikának ahhoz a súlyos módszertani hibájához, hogy valamely neki tetsző feltevést meg nem dönthető történelmi igazsággént akar az olvasóra erőszakolni? Vagy ahhoz, hogy sok száz év előtti eseményeket a mostam taktikai és más katonai szabályzatok alapján bírál el. Egyikük például a mai élelmézőszabályzat alapján próbálja bizonyítani, hogy a Mohácsnál küzdött török sereg nem volt nagyobb a magyarnál. Az ilyen bajok elkerülésére szükséges volna hadtörténetíróinknak történettudományi módszeres kiképzése.

HADTÖRTÉNETÍRÁSUNK feladatainak vázlatos felsorolásánál arról is szólottunk, hogy a művelt magyar közönséggel meg kell a hadtörténelmet kedveltetnünk.

Szomorú valóság, hogy ilyesmire is kell gondolnunk. Szomorú, mert az a magyar nemzet, amelynek úgyszólván egész élete szakadatlan küzdelem volt az őt környező és mindenáron elnyelni akaró szomszéd nemzetekkel, vaknak és süketnek mutatkozott, valahányszor vitézi múltjának megörökítéséről volt szó. Ennek a nemtörődömségnek — sőt azt mondhatnék ellenszenvnek — következményeként, egyetlen hadtörténelmi folyóiratunk 12 éven át szünetelni volt kénytelen. Nem akadt az akkori Nagy-Magyarországon egy pár száz ember, akit nemzetének élethalálharca, ha már nem is lelkesített, de legalább érdekelt volna.

A helyzet most is alig jobb valamivel, mert hadtörténetirodalmunk — érdeklődés és pártolás hiányában — ma is csak tengődik. Pedig mi azzal is szoktunk néhanapján dicsekedni, hogy katonanemzet vagyunk s így azt kellene hinnünk, hogy a művelt társadalmi osztályokban még most is él nagy katonai múltunk emléke és tisztelete.

De mert nem így van, hadtörténetirodalmunknak meg kell a közönséget hódítania, ami csakis úgy lehetséges, ha az olvasót vagy hallgatót szórakoztatva tanítjuk. Azaz hadimúltunk eseményeit a szigorúan tudományos formától (de nem az igazságtól!) eltérve kell megírnunk, ha azt nagyobb közönségnek s nem csupán szaktudósoknak szántuk. Különbséget kell tehát tennünk a tudományos fejtegetés és a népszerűsítő írás- vagy előadásmód között, a szerint, hogy ilyen vagy amolyan közönséghez szólunk.

Sajnos, hadtörténeti, de főként világháborús irodalmunk felfogásának most uralkodó iránya legkevésbé se alkalmas arra, hogy nagyszámú olvasót gyűjtsön táborunkba.

A termés nagyobb része ugyanis hirtelen összerótt selejtes munka, amelyben egységes gondolatmenetet, érdekfeszítő előadást és folyékony, magyaros stílust hiába keresünk. Az ilyen művek szerzői azt hiszik, hogyha a jelentéseket és parancsokat időrendbe foglalták, egyúttal már hadtörténelmet is írtak, pedig csak kalendáriumot tákolnak össze.

Ezek a pongyolán fogalmazott, a honvédnyelv fattyúhajtásaival sűrűn tarkított, sőt néha valóságos távirati stílusban szerkesztett írásművek csak a világháború óta divatosak. Azelőtt nem is láttuk őket, mert nem akadt kiadójuk. Most se törödnénk velük, ha csupán a

világháború tárgykörére szorítkoznának. Ámde az a baj, hogy régibb hadtörténelmünk területére is mindinkább be akarnak hatolni.

Ha tehát azt akarjuk (s azt is kell akarnunk), hogy hadtörténetirodalmunknak minél több pártolója legyen, akkor ezekkel a hibákkal rövidesen szakítanunk kell. Mert ha a magyar társadalom a mostaninál átlag sokkal érdekesebb, mert jobb formába öntött békebeli hadtörténetirodalmat részvétlenül hagyta senyedni: akkor ma sem számíthatunk arra, hogy kis fajsúlyú és érdeklődést nem keltő próbálkozásokkal törhetjük meg a közönyösség vastag jégpáncélját.

Az ELMONDOTTAKBAN legalább nagyjában, rámutattunk arra, hogy körülbelül mit lehetne a legközelebbi jövőben feldolgozni, s hogy milyen szempontok szerint kellene ezt a munkát — úgyszintén a régi hibák és tévedések helyreigazítását is — végrehajtani. Most azután felmerül még egy nagyon komoly kérdés: van-e ezekre a feladatokra rátermett munkaerőnk?

Bármennyire szeretnők is, nem hallgathatjuk el abbeli aggodalmunkat, hogy a Becsből idejövő értékes forrásanyag évek hosszú során át parlagon fog heverni. Ugyanis a Hadtörténelmi Levéltár 1869-nél régibb korok történetének feldolgozásával csak ritkábban foglalkozik, újabb törekvését a Mária Terézia-rend magyar tagjai történetének összegyűjtésére örömmel regisztráljuk. De meg ez az intézet, az annyi üdvös tervet csirájában megfojtó mostoha viszonyok következtében, nem juthatott még abba a helyzetbe, hogy személyzetének állandóságát és a munkálkodásnak ezzel járó folytonosságát — a bécsi cs. és kir. Hadilevéltár mintájára — biztosítsa. Már pedig ez volna a nagyobb hadtörténelmi problémák sikeres megoldásának egyik — talán legfőbb — alapfeltétele.

Ennek hiányában az intézeten kívül kellene a régibb magyar hadtörténelem tárgykörére megfelelő írógárdát szervezni. De hol? Hosszasan tartó rendszeres munkáról lévén szó, a tisztikar fiatalabb részéhez kellene folyamodni. Ámde nagy részük németül se tud, s már csak ezért is tehetetlenül állana a nagyobbára német iratanyaggal szemben. Viszont az is helyre nem hozható hiba, sőt kész veszedelem volna, ha az illetékes körök németül talán tudó, de másként teljesen gyakorlatlan kezdőket szabadítanának a bécsi iratokra.

Múlhatatlanul szükséges tehát, hogy az erre hivatott fórum már most gondoskodjék kellő katonai szaktudással, történelmi érzékkel és valamelyes írói tehetséggel is bíró munkaerők kiválogatásáról, akik történelmi módszerben kiképzendők volnának, s akik nemzetünk valóban dicsőséges hadtörténetét végre méltó formában hoznák közel a mai nemzedékhez.

GYALÓKAY JENŐ.

KERESKEDELEMPOLITIKÁNK A VÁLASZÚTON.

MIKOR az állami pénzügyek rendezése alkalmával az önálló Magyarország kereskedelempolitikájának irányát megszabták, szinte természetesnek látszott a döntő körökben s a közvéleményben egyaránt, hogy az ipar védelme az autonóm vámtarifában elsősorban taktikai eszköz a mezőgazdasági termények kivitelének elérésére. A magas autonóm vámok miatt nyugtalankodó agrárköröket éppen evvel nyugtatták meg — s ez oly nyíltan történt, hogy ebből bizony a magyar iparcikk fogyasztásra számító külállamok is megnyugvást meríthettek. Ha Ausztria helyett, — úgy gondolták — mely békében mezőgazdasági terményeink főfogyasztója volt, új piacot teremtünk, akkor — bár az árak világpiaci árak lesznek — mégis a magyar gazdasági érdekeket megóvtuk s amennyire a trianoni szerződés engedi, legalább anyagilag oly boldogok leszünk, mint a békeidők aranykorában.

De vájjon akkor boldogok voltunk-e? Bár most a békebeli Magyarország képe mint eszmény él lelkünkben, ne felejtsük el, hogy gazdaságilag akkor sem volt boldog a magyar. A kivándorlás és az egyke már akkor is súlyos aggodalmakra adott okot; minden ily társadalmi jelenségben van spontán elem, mely közvetlen következménye a viszonyoknak, s van utánzás, társadalmi ragály eleme, úgyhogy a jelenség mértékéből következtetést vonni nem lehet, mégis a jelenség ténye bizonyító erővel bír. A nemzet jövedelme nem volt elegendő a nemzet eltartására; a kivándorláson s az egykén kívül még külföldi kölcsönök szükségességének állandósága, a kivándorlottak jelentékeny pénzküldeményein felül is, a gazdasági önállóságért való küzdelem, melyben politikai indító okok mellett új gazdasági berendezkedés szükségességének tudata nyilvánult, egyaránt bizonyítják a tétel helyességét. Akik itt születtek, vagy születhettek volna, nem tudtak akkor sem megélni az akkori, most boldognak látszó viszonyok közepeit. Az agrárország már akkor sem tudta eltartani fiait, amiért bizonyára nem az ország agrártársadalma felelős, hanem az a körülmény, hogy bizonyos népsűrűségeen túl szárazföldi állam mezőgazdasági termelésből megélni nem tud.

S jött az összeomlás. A védett s nagy fogyasztási piac elveszett, a népsűrűség a trianoni szerződés folytán négyzetkilométerenként hirtelen 64-ről 90-re szökött, a kivándorlás lehetősége megszűnt — s az ország egyetemes közvéleménye mégis egyedül az agrártermelésben látta a nemzet megélhetésének eszközét. Ebben a megszokott gazdasági megfontolások mellett bizonyára eszmeiek is játszottak szerepet: a föld a történelmi folytonosságnak eleme s szimbóluma;

a föld a nemzet alkatrésze; a föld vélemények és vagyonok mobilitásával szemben a hűség és értékállandóság képét mutatja; a föld művelői a forradalmak hullámtörői. Mindez a földművelést — ha lehet — még közelebb hozta a magyar lelkekhez. S ha már régebben is a nemzeti szellemtől távolabb állott a gyáripár, a munkásságnak a lezajlott forradalmakkal szemben való csekélyebb ellentállóképessége, majd az inflációs városi kapitalizmus bizonyára nem egyengették a gyáripár részére az utat a nemzet szívéhez. így politikái s érzelmi okok még megerősítették azt a hagyományos elvet: Magyarország agrárállam s csak mint ilyen boldogulhat. Ezért volt tehát, hogy amikor a kereskedelempolitika irányát megszábták, még kutatás tárgyává sem tették, vajjon a nemzet meg tud-e élni mint mezőgazdasági közület s csupán piacok teremtése látszott szükségesnek. Meggyőződés, hogy még ha ez teljesen kielégítő módon sikerült volna is, akkor sem oldotta volna meg megélhetésünk kérdését; de nem is sikerült.

E sikertelenség egyik oka az az elzárkózási politika, melyet némely állam követ, mint pl. Németország, mely állatainkat nem engedi be, bár legtöbb kedvezményes szerződésünk van vele s más állam állatja bemehet. Másik oka az, hogy mindegyik állam igyekszik mezőgazdasági termelését növelni, azt magas védővámokkal s egyéb eszközökkel bátorítja, hogy külföldről való szükséglete csökkenjen; s bár egyenlő elbánásban részesülünk más államokkal, nem jelent e fogyasztás annyit, s a jövőben egyre kevésbé fog annyit jelenteni, mint jelenthetne, ha a nemzetközi munkamegosztás elvét nemcsak önzően értelmeznék hirdetői. Végre az elzárkózás oka az is, hogy még azokon a piacokon is, melyeket szerezniünk sikerült, legfontosabb mezőgazdasági terményeink csak veszteségesen helyezhetők el.

Külkereskedelmi politikánk azt a célt, melyet maga elé tűzött, nem saját hibájából ugyan, de elérni nem tudta; mezőgazdaságunk nehézségei növekednek; a nemzet jövedelme továbbra sem elegendő a nemzet eltartására s külföldi kölcsönök szükségesek, hogy ezt pótolják, amint a magánháztartásban is ideig-óráig adóssággal szokás fedezni, amire a kereset nem elegendő. Nem bizonyult be tények által, miképen alakult volna az ország gazdasági helyzete, ha mezőgazdasági terményeinknek kielégítő piacot kielégítő árakkal sikerült volna szerezniünk; így e balsiker után azonban mindenesetre kérdeznünk kell, mily gazdaságpolitikát s kereskedelmi politikát kell üzniünk, hogy a nemzet megélhetését biztosítsuk.

A magyar gazdaság s benne a mezőgazdaság sorsa akkor fog jobbra fordulni, ha Magyarország megszűnt túlnyomóan agrárország lenni, vagyis népességének nagyobbik részét más termelési ág, főleg az ipár, tudná eltartani. A magyar gazdaságé azért, mert az ipár fejlesztése gyorsan megvalósítható többjövödelmet és egyszersmind több munkaalkalmat jelent; a magyar mezőgazdaságé pedig azért, mert a belföldi fogyasztás emelkedése s tagozódása részben pótolni tudja a külföldi piacot, másrészt olcsóbb termelés lehetőségét biztosítja, ami a nagyobb jövedelmezőséget és újabb piacok meghódíthatását jelenti.

Magyarázatra csak az az állítás szorul, hogy az ipár fejlődése olcsóbb mezőgazdasági termelést jelent. Drága hitel, drága munka, nagy köz-

teher, drága iparcikk — ezek a jogos panaszok azok, melyeket a mezőgazdaság hangoztat.

Drága hitel: a hitetnék ama drágaságán, melyet a külföldi hitelező igénye okoz, akire tőkeképzésünk csekélysege s jövedelmünk elégtelensége folytán reászorulunk, egyelőre változtatni nem tudunk. Fokozatos gazdagodással párhuzamoson egyrészt a belföldi tőkeképződés fogna csökkentőleg hatni a kamatra, másrészt a külföld által számított kamat is lejjebb szállhatna. Abban a kamatban azonban, melyet a mezőgazdaság fizet, benne foglaltatik a közvetítés költsége is, melyet a magyar hitelintézetek számítanak, s mely jóval magasabb, mint békében volt. Ez csak akkor fog csökkenhetni, ha vagy az intézetek személyi kiadásai csökkenthetők lesznek, úgy azonban, hogy az elbocsátott tisztviselők elhelyezést is tudjanak nyerni, vagy a gazdasági élet fellendülése a bankok üzletkörét úgy megnöveli, hogy a költségek százalékos terhe csökken. A pénzüzetek fúziójával természetesen lehet a szükséges személyek számát lejjebb szállítani; de ha evvel a megélni nem tudó középosztálybeli munkáttalanok számát növeljük, nagyon kétséges, nem veszítjük-e a vámon, amit a réven nyertünk.

Drága munka: igen, sokkal kevesebb kézierővel, kevesebb cseléddel, kevesebb munkással, olcsóbban termelhetnénk, ha a gépekkel való munka annyira terjedne, amennyire a technika mai állása engedné. De ma, bár versenyképességünket csökkenti, csak helyeselni lehet a földművelésügyi miniszter rendeletét, mely a hatóságok közbelépését rendeli el az aratógép használata ellen, ahol aratómunkás még szerződés nélkül áll. S a birtokosok maguk, rendelet nélkül, de hivalkodás nélkül is évek óta gyakorolják a mezőgazdasági munkánküliek ily biztosítását. A gépek általános használata ma oly munkánküliséget teremtene falun, mely legjobb esetben egy második földreformban találna — akkor is csak ideiglenes — megoldást. Csak az iparfejlesztés emberellátó ereje tudja megoldani békésen a mezőgazdasági munkaköltségek fontos kérdését.

A nagy közteher: igaz, a közterhek oly nagyok, hogy már nem adóztatás, hanem szocializálás érzetét keltik s akárhány földbirtokos joggal érezheti magát az állam fizetésnélküli tisztviselőjének. De lehet-e lényegesen csökkenteni az állami kiadásokat? Bizonyára lehetne a közigazgatás és az állami üzemek feladatait — a feladatok egyszerűsítése révén is — kevesebb tisztviselővel ellátni; de ha nyugdíjaztatnak, alig van megtakarítás, ha pedig nyugdíj nélkül bocsátatnak él, miből éljenek meg, ha nincs viruló ipar, mely fel tudja venni őket. A közterhek mai áldatlan, de úgy látszik szükséges állapotán, csupán a teherviselőképesség szélesbülése, új tárgyi adóalanyok keletkezése enyhíthet lényegesen.

A drága hitel, a drága munka s a drága adó bajain csupán a többtermelés és több munkaalkalmat adó iparfejlesztés segíthet. De hát nem nyomasztja-e éppen a drága iparcikk a mezőgazdasági termelést s nem forgunk-e körben, mikor a drágán termelő mezőgazdaságot a drágán árusító gyáripár fejlesztésével akarjuk megmenteni?

Sajnálatos, hogy az autonóm vámtarifa életbeléptetésekor nem lehetett előre látni, hogy kereskedelmi szerződések gyors megkötésére

való hajlandóságunkat nem osztják a gazdaságpolitikai együttműködésről szónokló európai államok. A béke éveiben az autonóm vámtarifa alapján való tárgyalások szerződések fennállása alatt folytak s autonóm vámtarifa gyakorlati érvényesülése csak vámháború esetére volt képzelhető. Mi külkereskedelmi önálló életünket csak most kezdvén meg, a tárgyalások megindítása s az autonóm vámtarifa életbeléptetése egybeesett. Az autonóm vámtarifa tárgyalási célokra magasan megállapított tételei érvényesültek tehát, a tárgyalásoknak nem rajtunk múló hosszadalmassága folytán hosszabb ideig s nem egy iparágnak oly nyereség jutott, melyet bizonyára maga is sokallott. Ami ezen segíthetett volna s amit erőteljes iparvédelmi politika során meg is kell tenni, az a belföldi iparcikkárak függedenítése a vámoktól. Ha a kereskedelmi miniszter bármely iparágat megkérdez, hajlandó-e a belföldi árak önkéntes csökkentésére, vagy jobban szered a vámok leszállítását, alig képzelhető gyáriparos, aki ne az előbbit választaná. Az olyan iparággal szemben pedig, mely erre önként nem hajlandó, kényszerár-megállapítástól sem volna szabad visszariadni. Így a magas vám megvédene a belföldi termelést a nélkül, hogy magas árakat jelentene s nem kellene munkaalkalmat veszíteni s kereskedelmi mérlegünket rontani az iparcikkék árának csökkentése kedvéért.

Az állami beavatkozás nem történt meg s a vámok kihasználása az árakban természetes folyamat volt. Ennek hatása alatt az egész ország fogyasztóközönsége előtt ellenszenves lett a vám és az ipar; a kereskedelmi szerződéseket nemcsak abból a szempontból ítélték meg, vajjon új piacot teremtettek-e terményeinknek, hanem abból is, sikerült-e révükön az iparcikkék árát belföldön leszorítani. S bár ez utóbbi irányban a szerződések több diadalt arattak, mint az előbbiben, a közvélemény még most is az autonóm tételek szabta árak hatása alatt áll, holott azok már a múltéi.

Ez ellenszenv ellenére is meg kell teremtenünk a jelentékeny ipart, mert megélhetésünk a több jövedelmet s több munkaalkalmat megköveteli. Ez ipar teremtéséhez pedig szükséges megvédenünk a belföldi fogyasztást a belföldi termelés részére — ehhez, míg a gyárak vezetése s a munkás termelékenysége a külföldével egyenlő lesz — vámvédelem szükséges; de a vámvédelem fejében ipari kivitelre is kell számítanunk. Gyakran hallani még olyanok részéről is, akik nem ismerik félre az iparfejlesztés fontosságát, hogy csak oly iparnak van jogosultsága Magyarországon, melynek nyersanyaga itt terem s csak oly mérvben, amint azt a belföldi fogyasztás szükségessé teszi. Ami a nyersanyag kérdését illeti, mindenesetre előnyben vagyunk oly ipari államokkal szemben, kiknek a munkásaik eltartására szükséges nyersanyagokat, az élelmiszereket importálniok kell s még ezenfelül az ipari nyersanyagokat is. Miért jogosultabb a textilipar Németországban, Csehországban, vagy Ausztriában, mely importálja a gyapotot, búzát és húst, mint nálunk, kiknek csak gyapotot kell behoznunk? De éppen olyan helytelen a csak belföldi fogyasztásra szorító ipar gondolata. Oly ország, melynek aránylagos népsűrűsége ezt megköveteli, valamely alakban a külföldre szorul megélhetése kedvéért; a legprimitívabb módja az emberkivitel, a kivándorlás;

a legkárosabb módja a külföldi kölcsön; a leghelyesebb módja, ha termények külföldön való eladása folytán veszi igénybe a külföldet, s minél több munkabér van a kivitt áruban, annál több embert tart el a külföld. Ezért nemcsak, hogy nem helyeselhető a csupán belföldnek termelő ipar gondolata, hanem meg kell követeim, sőt esetleg kényszerítő eszközzel is, hogy a vámvédett ipar termelésének bizonyos részét az országból kivigye. Nincs ok reá, hogy mikor munkabéreink s tisztviselői fizetéseink alacsonyabbak, mint számos ipari országban, ne tudjunk, legalább a közeli agrárországokban ama országok termelvényeivel versenyezni.

Az iparfejlesztéssel szemben az említetteken kívül még három lényeges aggály érvényesül. Az egyik a meglevő iparé, melynek kényelmes helyzetét veszélyezteti a nagyobb verseny, a nagyobb munkásszükséglettel együtt járó dráguló munkabér, az aktív iparpolitikával kapcsolatos nagyobb mérvű állami beavatkozás. Saját létjogosultságának alapjait rontaná le a magyar gyáripár, ha hangos kifejezést adna ily érzelmeknek, ha azokat valóban táplálná. Súlyosabb aggály az, hogy az ipari munkásság szaporodása révén nőne azok száma, kik mai világszemléletünknek, a nemzeti gondolatnak, a polgári társadalmi rendnek romjain tudják csak elképzelni a tömegek gondtalanságát. Ha ennél az aggálynak helyességét elismernék, az egyszersmind elismerése volna annak, hogy a küzdelmet e felfogások ellen kilátástalannak tartjuk. Erre pedig nincsen ok; nem szabad elfelejtenünk, hogy a polgárosítás és forradalmasítás küzdelmében, mely világszerte folyik, a győzelem szükségszerűen az előbbié, ha az állam és a társadalom mindent megtesz érdekében. A tömeg nem elvi meggondolások alapján áll, hanem sorsának javítása érdekében szövetkezik s csak azért került doktrinér zászlók alá, mert a liberális állam magára hagyta az egyént s a jelszavak demagógiáját megerősítette a szociálpolitikai téttenség néma demagógiájával. A bolsevizmusban láthattuk, hogy a munkásság nem áll magántulajdonellenes állásponton: hiszen nem engedte, hogy a szocializálás köztulajdonná tegye az Ő házat, ékszerét, sőt pénze után még kamatot is kapott a szocializált pénzügyintézetekben. A küzdelem e részről, bármit hirdessenek is, nem a tőke ellen, hanem a tőkéért folyik. Ha az állam, mely hatalmi körének állandó gondoskodó kiterjesztésével amúgy is ily irányban halad, ha a társadalom az igazságosságnak és saját érdekének felismerésében mindent megtesz e polgárosítás érdekében, akkor nem kell tartanunk semmi veszélytől, mely az elégedetlen tömegek elszaporodásának velejárója volna, még ha a pártok elnevezése megmaradna is, változott tartalom mellett, amit nagy ipari országokban szemlélhetünk. A harmadik aggály, hogy ily erőteljes iparfejlesztés és védelem mellett még kevésbé tudunk mezőgazdaságunk termelésének utat nyitni, mint eddig. Az eddigi törekvések csekély eredményei, melyenek javítására vajmi kevés a remény, új orientáció szükségességét nyilvánvalóvá teszik. Kétségtelen azonban, hogy — bár búzáinkat és állatjainkat világpiaci áron tovább is el fogjuk adhatni — azon átmeneti időben, amíg az iparosodás fenn vázolt előnyei a mezőgazdaságra kihatnak, míg a belső fogyasztás érdemlegesen növekedik s az olcsóbb termelés a mezőgazdaság ver-

senyképességét emeli, szükség lesz a mezőgazdaságnak bizonyos kedvezményekkel való támogatására. Viselje az összeség a kamatterhek egy részét; az adóterhek, melyek a mezőgazdaságra nehezednek, enyhíttessenek; a vonatkozó vasúti tarifák mérséklése is szóba jöhetne, úgymint esetleg a termények olcsó lombardírozása s más egyéb intézkedés. A mezőgazdasági többtermelésnek is előfeltétele, hogy a mezőgazdasági termelés rentábilis legyen s éppen azok a tényezők játszanak ebben főszerepet, melyek csökkenése az ipar fejlődésének következménye. De különben e többtermelés, bármily országos érdek is, nem improvizálható s lassan elérhető sikere esetére is csak több jövedelmet jelent s nem több munkaalkalmat, sőt ellenkezőleg, a nagyobb mérvű géphasználat folytán valószínű, hogy a mezőgazdasági többtermelés kevesebb munkás alkalmazását jelenti.

Az elmondottak kereskedelempolitikánk új irányát teszik szükségessé. Kell, hogy az ipar megszűnjön a szerződési tárgyalásoknál eszköz lenni s öncéllá kell válnia, még ha tarifaszerződések kötése egy időre lehetetlenné válnék s be kellene érnünk legtöbb kedvezményes megállapodásokkal, sőt még ha talán egyik vagy másik már érvényben levő szerződés revízióját kezdeményoznünk kellene is. Az ipari többtermelés az, mely gazdasági bajainkon, amennyire ez a mai határok között lehetséges, leghamarabb s leggyökeresebben segít. Ennek szolgálatába kell tehát állítanunk kereskedelempolitikánkat; s ami közvetlenül nem sikerült, azt ezúton közvetve érjük el: mezőgazdaságunk sorsának javulását.

BÁRÓ KORNFELD MÓRIC.

AZ ANGLIKÁN IMAKÖNYV REFORMJA.

AZ ANGLIKÁN egyház, az Established Church of England, ma, alapítása után közel négyszáz esztendővel, még mindig magán viseli keletkezése sajátos körülményeinek bélyegét. Az anglikán egyház alapítását mint a reformáció történetének egy mozzanatát szokás tekintem, e felfogás azonban csak igen lényegbe vágó fenntartásokkal fogadható el. A reformáció kontinentális alakjában egy nagy szellem-történeti folyamat szerves része: sikerei egyes nagy egyéniségek agitatórnis munkájához fűződnek, akik, ha olykor bizonyos célok megvalósítása érdekében igénybe is veszik a világi hatalmak segítségét, mégis elsősorban szellemi fegyverekkel küzdenek; céljaik és törekvéseik elsősorban a hit kérdéseit, tehát az ember belső életét érintik, újításaik mindenekfelett a régi egyház hittételeit támadják meg, legfőbb kérdésük, amely egész tevékenységük létjogosultsága önmaguk előtt is és amely mellett minden egyéb momentum semmivé törpül: hogyan üdvözölhet az ember? Az egyetemes európai reformációnak ezzel a mintegy belülről fakadó, spontán és emocionális jellegével szemben, amely, ma divatos kifejezéssel élve, úgyszólván alulról indult ki s alulról terjedt felfelé — az anglikán egyház alapítása elsősorban és eleinte csaknem kizárólag állampolitikai és szervezeti kérdésekben felmerült ellentétek következménye volt, amelyek mögött a reform mint hitújítás teljesen háttérbe szorult. Az anglikán egyház nem annak a meggyőződésnek köszönheti keletkezését, hogy a régi egyház mint „Heilanstalt“ nem képes többé feladatának megfelelni, hanem az államhatalom önkényes intézkedéséből született: forrása nem tévelygő lelkek egyesülése a biztosabb üdvözülés reményében, hanem egy személyes akaratának követésében akadályozott fejedelem hatalmi szózata. Annak a „reformációnak“, amelyből az anglikán egyház született, csak egy tétele volt: az angol egyház feje többé nem VII. Kelemen, Róma püspöke, hanem VIII. Henrik, Anglia királya; egyébként minden marad a régiben: új egyház született ugyan, de új hit nélkül. A szerzetesrendek megszüntetésén és birtokaik elkobzásán kívül úgyszólván semmi újítás nem történt: az új egyház változatlanul őrizte a régi dogmákat, amit mi sem mutat jobban, mint az, hogy alapítójának életében embereket végeztek ki a transzszubsztanciáció tanának tagadása miatt. A hittételekhez hasonlóan az egyház szervezete is megmaradt annak, ami volt és a Rómától történt elszakadás folytán könnyebben beszivárgó protestáns eszmék a régi kereteken belül váltak hatékonyakká. Természetes dolog, hogy az új tanok a régi egyházban sokféle ellenállással találkoztak és érthető,

ha az anglikán egyház története nem más, mint küzdelmek és kompromisszumok sorozata, nemcsak az egyházon kívül álló „romanista” és nonkonformista” elemekkel, hanem az egyházon belül azokkal az irányzatokkal, amelyek az anglikanizmus hajóját egyfelől a katholicizmus, másfelől a radikális protestantizmus vizei felé akarták kormányozni. Ez a küzdelem tükröződik vissza az anglikán egyház egyik sarkalatos intézményének, az Általános Imakönyv-nek (Book of Common Prayer) történetében és ennek az örök harcnak újabb fejezete az angol közvéleményt élénken foglalkoztató az a kontroverzia, amely az imakönyv modernizálásával kapcsolatosan ezidőszerint folyamatban van.

Az első Book of Common Prayer, Cranmer érseknek, VIII. Henrik egyházi tanácsadójának műve, protestáns alapgondolat szülöttje volt, amely a gyermek VI. Edward helyett uralkodó, határozatlan jellemű Somersét lordprotektor idején látott napvilágot. A reformáció szellemében fogant eszme volt az olyan imakönyv kibocsátása és kötelezővé tétele, amely egyaránt papság és hívők használatára rendelve a nemzet nyelvén foglalta össze a hit tételeit, az egyházi szertartásokat és a kötelező imádságokat. Olyannyira protestáns tett volt ez, hogy végrehajtása az új egyház legfőbb testületének, a Canterbury-i és York-i konvokációknak jóváhagyása nélkül, a parlament határozata alapján ment végbe, jeléül annak, hogy előmozdítói az egyházon belül ellenállástól tartottak. A protestáns jelleg azonban inkább az imakönyv megalkotásának tényében, semmint az imakönyv szövegében jutott kifejezésre, amely csaknem kizárólag meglévő egyházi szövegek kompilációja volt és hittételek terén igen kevés újat tartalmazott. Az első imakönyv mindössze három esztendeig volt érvényben: Somersét utóda, a radikális reformátorok felé hajló Northumberland herceg alatt 1552-ben új imakönyvet tett kötelezővé a parlament, amely az anglikanizmusnak a katolikus felfogástól való legmesszibb eltávolodását jelzi. A kommunió szövegén ez az imakönyv oly mélyreható változtatásokat eszközöl, amely merőben kivetkezeti a keresztény egyházak e legfontosabb szertartását sakramentális jellegéből és egészen Kálvin szellemében a szentáldozásnak (vagyis inkább úrvacsorának) megemlékezészerű mozzanatait domborítja ki. Nem veti ugyan el a kommunió alatti térdhajtást, de annak magyarázatául beiktatja az úgynevezett „fekete rubrikát”, amely kifejezetten megállapítja, hogy az áldozásra használt bor és kenyér a konsekráció után is „megmaradnak való természetes lényegükben” (remain still in their very natural substance) és ezért a térdhajtás nem jelenti az oltári szentségnek, illetőleg Krisztus valóságos Húsa és Vére „esszenciális” jelenlétének imádságát (no adoration is intended ... unto any Essential Presence of Christ's natural Flesh and Blood). VI. Edward második imakönyve meg az elsónél is rövidebb életű volt: a Mária királynő alatti katolikus reakció után, amely természetesen a reformáció többi újításával együtt a Book of Common Prayer intézményét is eltörölte, Erzsébet királynő 1559-ben kibocsátott új, harmadik, imakönyve, lényegében az első könyvre nyúlt vissza és szövegéből többek között a „fekete rubrika” is kimaradt. E harmadik imakönyv az, amelyik csaknem teljes egészé-

ben ma is érvényben van és megjelenése óta csak egyszer módosult lényegesebben, amikor tudniillik a puritán uralom után, amely az imakönyv intézményét Ugyanúgy eltörölte, mint a „Véres“ Mária katolikus restaurációja, az anglikánok és nonkonformisták 1661-ben tartott úgynevezett Savoy-konferenciája eredményeképpen 1662-ben megszületett a mai Prayer Book. A mai könyv tartalmazza ugyan a „fekete rubrikát“, de azzal az igen lényeges változtatással, hogy Krisztus „esszenciális“ jelenlétének tagadása helyett csupán „korporális“ jelenlétét vette tagadásba, amit sokan annyira katolikus szellemben való újításnak tekintettek, hogy e két szó felcserélése erősen közrejátszott kétezer lelkésznek az imakönyv életbelépése után az anglikán egyházból történt kiválásánál.

Az imakönyv reformjára irányuló törekvések a katolikus szellemű vallásosságnak Angliában Oxford-movement néven ismert feléledésével kapcsolatban merültek fel. E mozgalom, mely az egyetemes európai romanticizmus egy sajátos hajtása s az egyház szertartásainak misztikus értelmezésével a katolikus szakramentalizmus iránya felé vitte híveit, egyidőben, különösen egyik kiváló exponensének, Newmann későbbi bíborioknak áttérése után, az anglikán egyházból való tömeges szecesszióval fenyegetett s csupán vezérének, Pusey-nak állhatatossága tette lehetővé a mozgalom zömének az anglikán egyház keretein belül való megmaradását. Kérdés azonban, hogy e körülmény valóban javára volt-e az egyháznak, mert az Oxford-movement kezdete óta újult ki az anglikán egyház kebelében a protestáns és katolikus irányzat testvérharca, két pártra, „anglo-katolikus“ High Church-pártra és „evangélikus“ Low Church-pártra szakítva egyazon egyház híveit. A szakadás ma is megvan, sőt talán ma erősebb, mint valaha volt. És hiába hangoztatják az anglikanizmus optimistái, hogy az egy egyházon belül található különböző felfogások megfelelnek annak a közvetítő helyzetnek, amelyet az anglikán egyház — szerintük — katoücizmus és protestantizmus között elfoglal és hogy dicsőségére válik az egyháznak, hogy lelkészei egyéni nézeteinek helyt adva, kedvelt jelszóval „comprehensiv“ jellegűvé lett — mégis azoknak kell igazat adnunk, akik azt tartják, hogy nem lehet egészséges állapot az, amikor a plébános egyéni pártállásától függ az istentisztelet menete és a templom felszerelésének leglényegesebb elemei. Nagy bajnak kell lennie ott, ahol annak az egyháznak számos templomában, amelynek imakönyve a „fekete rubrikát“ tartalmazza, falragaszokon intik a hívőket az oltáriszentség imádatára,¹ és ahol az ilyen és számos hasonló, kifejezett tilalmakkal ellenkező jelenségeket az egyházi disziplína őrei, a püspökök, gyakran nemcsak elnézéssel tűrik, de egyenesen elismerik és támogatják. Az optimistákat maga az egyház cáfolta meg, amikor belátván a jelenlegi állapot túrhetetlenségét, hozzászólt a reform munkájához.

A körülmények közelebbi ismerete nélkül úgy látszhatnék, hogy a reform természetes iránya nem lehetett más, mint olyan fegyelmi

¹ L. Sir William Joynson-Hicks belügyi államtitkár beszédét a Prayer Book Measure alsóházi vitájában. Official Report of Parliamentary Debates. House of Commons, Vol. 211, No. 139. p. 2540—50.

és szervezeti rendszabályok életbeléptetése, amelyek az egyházi többségnek módot nyújtanak az elharapódzott rendellenességek-kirátására. Az ilyen szigorú és erélyes rendszabályok azonban — eltekintve attól, hogy felidéztek volna a tömeges áttérések nehezen elhárított veszedelmét — két okból nem látszottak keresztülvihetőeknek. A szabálytalanságoknak fegyelmi úton való kiküszöbölését az egyház már megkísérelte az 1873 évi Public Worship Reguládon Act becikkelyezésével, amelynek alapján az erre felhatalmazott egyházi törvényszékek több engedetlen lelkészt szabadságvesztésre ítélték. Az angol közvélemény, amely abban a büszke tudatban élt, hogy Angliában „Véres“ Mária üldözései óta hitéért senkit sön ért személyében bántódás, felzúdult jóhiszemű, ártatlan keresztény férfiak bebörtönzése ellen és kikényszerítette szabadonbocsátásukat. Ezek az események annyira ártalmára voltak az egyház tekintélyének, hogy hasonlóan drasztikus eszközök igénybevételére azontúl gondolni sem lehetett. Az erélyes fellépés másik, még az előbbinél is súlyosabb akadálya azonban abban rejlett, hogy bár a kézzelfogható rendellenességek jobbára elszigetelt jelenségek maradtak, a papságnak, sőt a püspöki kamak jelentékeny része határozottan rokonszenvezett a katholizáló elemekkel és passzív ellenállásával képes lett volna megghiúsítani a büntető rendelkezések végrehajtását. Ezért az 1906-ban alakított „Királyi Bizottsági jónak látta már a reform programját is az engedékenység szellemében meghatározni, akként, hogy az elérendő célul az istentisztelet módjának az anglikán egyház egyetemes jellege által megkívánt elaszticitását tűzte ki („elasticity in the conduct of Divine Service, which the comprehensiveness of the Church demands“). Ennek az irányelvnek hangsúlyozása mellett történt a canterburyi és yorki „konvokációk“ összehívása új imakönyv megszavazása céljából és ennek szem előtt tartásával alkották meg a konvokációk közel két évtized nehéz munkájával azt a reformjavaslatot, amely az 1921 év végén jóváhagyás végett a parlament két háza elé került.¹

A reformjavaslat szerkesztőinek felfogására és azokra az emberfeletti nehézségekre, amelyekkel Angliában minden egyházi téren való újjátásnak meg kell küzdenie, igen jellemző, hogy az a javaslat, amely húszesztendő megfontolás és szakadatlan heves viták eredményeként napvilágot látott, nem új imakönyv bevezetése, vagy a régi egyes rendelkezéseinek módosítása iránt intézkedik, hanem a régi, megreformálandó imakönyv mellé, annak teljes épségben tartásával, egyes szertartások menetére alternatív alakban olyan új szövegeket és utasításokat kíván bevezetni, amelyek bizonyos esetekben a régi rendelkezések helyébe léphetnek. Az új, alternatív rendelkezések alkalmazását a javaslat szerint csupán a papság kezdeményezheti és pedig minden egyes templom lelkésze a saját belátása szerint. Olyan templomokban tehát, amelyeknek papja a régi imakönyvhöz ragaszkodik,

¹ Az anglikán egyház „államegyház“ (Established Church of England) s így a sajátos angol felfogás szerint az egyház életét érintő minden fontosabb kérdésben a törvényhozást illeti a végső döntés. Ezt a rendszert az 1919. évi Church of England Assembly (Powers) Act is fenntartotta, amely egyébként — sokak szerint az egyház és állam szétválasztásának előkészítő lépéseként (Disestablishment) — bizonyos egyházi autonómiát kívánt életbeléptetni.

minden újítás lehetősége elvileg ki van zárva. Abban az esetben azonban, ha a lelkész az új alternatív szabályok híve és azokat alkalmazni kívánja, az egyházközség az egyházmegye püspökéhez appellálhat, akinek jogában áll a lelkészt arra kényszeríteni, hogy az újítások alkalmazását mellőzze. A tapasztalatlan szemlélő azt hihetné, hogy a reformnak ez a körülbástyázása a régi rend legharciasabb hívét is kielégíthette, a fejlemények azonban ennek ellenkezőjéről tettek tanúságot.

A reformjavaslatnak alternative alkalmazható új szabályai főleg a kommunió és különösen a betegek kommuniója tétén tartalmazzak lényeges újításokat és a javaslat körül keletkezett vita dogmatikai részében csaknem kizárólag e két szertartás körül forgott. A reform ellenzői azt vitatták, hogy a kommunió új alternatív rendje az eddigivel szemben a katolikus irányzat felé való eltérést mutat és e nézetüket főleg a híres „fekete rubrika” kihagyására és a halottakról való megemlékezésnek a halottakért való imával való helyettesítésére alapítják, mint amely újítások a transzszubsztanciáció és a purgatórium katolikus felfogásának térhódítását jelentik. A leghevesebb ellenzésre a betegek áldozásával kapcsolatban javasolt újítás talált, amely megengedi, hogy a konsekrált oltári szentségek egy része félretétessék, „rezerváltassék” betegek részére a templomon kívül leendő kiszolgáltatás céljából. Hiába kötötte a javaslat ennek az újításnak a foganatosítását még az általános kautelákon messze túlmenő feltételekhez, hiába szögezte le, hogy a rezervált szentség más célra, mint betegek részére fel nem használható és vele kapcsolatban semmilyen külön szertartás nem végezhető — a Low Church-párt hívei magában a rezerváció intézményében veszedelmes újítást és a 39 hittételnek flagrans sérelmét látták.¹ Szerintük a rezervációt gyakorló lelkész minden esetben megszegi felszenteléskor tett esküjét és nem lehet kétséges, hogy a rezerváció intézménye a protestáns hit egy sarkalatos tételét, a transzszubsztanciáció tagadását veszélyezteti. E gondolatmenet szerint a rezerváció igen sok esetben a rezervált és a templomban e célra kijelölt helyen őrzött oltári szentségnek adott oly tiszteletadásokkal fog jámi, amelyeket a Szentség imáadásától semmi sem különböztet meg. Már pedig a Szentség imáadásának elkerülhetetlen logikai következménye a konsekráció alkalmával a kenyérben és borban történő változásnak oly értelmezése, amely közel áll a katolikus egyház tanításához. Mindezekkel az aggodalmakkal szemben a reformjavaslat hivatalos támogatói, elsősorban a canterburyi érsek, arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a javaslat az anglikán egyház doktrínáját tekintve, semminemű újítást nem jelent, hanem az új szövegek, amelyek egyébként is csak fakultative használandók, mindössze arra nyújtanak módot a papságnak, hogy már meglévő és általánosan elfogadott hittételeket az eddigitől eltérő nyomatékkal és egyéni meggyőződésüknél jobban megfelelő

¹ E hittételek közül, amelyekre felszentelése alkalmával minden anglikán pap esküt tesz, a XXVIII. tétel többek között azt mondja. „Az Úrvacsora Szentségének rezerválása, körülhordozása, felmutatása vagy imádása nem Krisztus parancsa szerint való” (The Sacrament of the Lord’s Supper war nót by Christ’s ordinance reserved, carried about, lifted up or wershipped).

csoportosításban vihessenek át a gyakorlatba.¹ Ez a minden kétséget kizáróan jóhiszemű kijelentés, amelyet a püspökök többsége alkalmas eszköznek vélt a javaslattal szemben tapasztalt nagyfokú bizalmatlanság eloszlatására, igen nagy ártalmára volt a reform ügyének. Az egyházi dolgokban módfelett konzervatív anglikán közvéleményt csak azzal sikerült a reform irányában valamennyire barátságosabbá tenni, hogy itt az utolsó óra az egyház tekintélyének helyreállítására, cselekedni kell végre valamit a papság jelentékeny része által gyakorolt illegálisok megszüntetésére. Azzal a kijelentésükkel, hogy a tervezett újítás tulajdonképpen nem is újítás, a püspökök kettős fegyvert adtak a reform ellenségeinek kezébe: közelfekvő dolog volt reámutatni arra, hogy nem sok kilátása lehet a sikerre, az évtizedek óta tartó és állítólag eddig is minden eszközzel megnehezített szabálytalanságok kiküszöbölésére az olyan reformnak, amelynek reformjellegét saját tervezői tagadják meg; hasonlóképpen igen könnyű volt bizalmatlanságot ébreszteni a püspöki kar iránt azzal a többé-kevésbé burkolt váddal, hogy a püspökök nem jóhiszeműen tagadják a javaslat reformjellegét, mert hiszen fel nem fogható, hogy egy oly intézmény, mint a rezerváció, amely azt jelenti, hogy ezentúl szabad lesz tenni valamit, ami eddig tilos volt, ne jelentene egyszersmind újítást az egyház tanításában. A püspökök bátortalan, mindenkinek megfelelni akaró állásfoglalásából tehát ilyként súlyos vád lett: az anglikán egyház népszerűsítői, a „protestant underworld“ szövívői leplezetlenül hirdették, hogy az egyházi tekintély és fegyelem helyreállítása nem valódi célja az imakönyv javasolt reformjának, hanem csak ürügy arra, hogy a püspöki karnak az anglikatholikusokkal rokonszenvező többsége burkoltan katolikus szellemű újításokat léptessen életbe és végső eredményben kiszolgáltassa Rómának a nemzeti egyházat. Az efféle vádaskodások provokációja alatt a püspöki kar egyes tagjai részéről olyan kijelentések hangzottak el, hogy az egyház spirituális vezetési a püspökök s csupán reájuk tartozik annak a megítélése, vajjon valamely rendelkezés jelent-e újítást a hit terén vagy sem. E kijelentések természetesen csak olajat öntöttek a tűzre, a polémia mind hevesebb lett, a reformellenes tábor a legképtelenebb vádaktól hemzsegő röpiratokkal árasztotta el az országot s mi sem jellemzőbb a kedélyek izgatott állapotára, mint az, hogy Lancashire Darwen nevű községében több ezer főnyi tömeg részvételével valóságos utcai harcra került a sor a reform hívei és ellenségei között. A reformjavaslat parlamenti tárgyalása ilyen körülmények között mérgezett légkörben folyt le s bár a vita során tartott beszédek minden oldalon dicséretreméltó mérséklettel tettek tanúságot, az udvarias, hűvös fordulatok mögött valóságos szenvedélyek izzottak s mikor szavazásra került a sor, az eredmény nem a reform őszinte és okos híveinek, de nem is lelkes és tiszteletreméltó konzervatív ellenzőinek, hanem egyesegyedül a „no popery“ jel-szavával felkorbácsolt tömegszendvélyeknek diadalát jelentette.

Még egy figyelemreméltó évről kell megemlékeznünk, amely a

¹ L. a canterburyi érsek bevezető beszédét a Prayer Book Measure lordok házi vitájában: Parliamentary Debates, House of Lords. Vol. 69, No 85, H.M. Stationary Office London.

reformellenes párt részéről a javaslat körül folytatott vitában jelentékeny szerepet játszott. A javaslat hívei igen gyakran hivatkoztak arra, hogy a reformtervezet az egyházon belül nagy többséggel rendelkezik, amint az a Church Assembly három házának végső szavazataiból kitűnik.¹ Ezzel szemben az ellenpárt arra hivatkozhatott, hogy a laikus tagok választásánál az egyház híveinek csak csekély töredéke vett részt s így a gyülekezet nem a 36 milliónyi anglikán hívőt, hanem csupán az egyházközségek választói lajstromába felvett mintegy 3 milliót képviseli és így ha jogilag teheti is, erkölcsileg nem jogosult az egyház nevében határozni. Nem lehet kétséges, hogy a népképviselő elvét igen komolyan értelmező House of Commons előtt ez az érv nem csekély mértékben erősíthette a reformjavaslat elleni oppozíciót.

A reformot törvénybe iktató javaslatot először a lordok háza tárgyalta és három napig tartó hosszas vita után elfogadta. A javaslatot a canterburyi érsek terjesztette elő, a vita záróbeszédét pedig a yorki érsek mondta, jelölve annak, hogy a reformot a hivatalos anglikán egyház a maga legsajátabb ügyének tekinti. A 88 főnyi váratlanul nagyszámú kisebbség vezérszónoka Lord Hanworth, Anglia egyik legfőbb bírója és Sir Ernest Pollock néven világhírű közjogász * volt, aki főleg eredményesség szempontjából tette éles bírálat tárgyává a tervezett újítást.

A lordok házában tapasztalt erős oppozíció csak előjátéka volt a javaslat alsóházi tárgyalásán lejátszódó eseményeknek. A lordok házában lefolyt hosszú vita sejteni engedte, hogy az akóházban nagy harc készül és a javaslat 1927 december 15-én szokatlanul izgatott hangulatban került tárgyalás alá. Az elfogadására irányuló előterjesztést a Baldwin-kormánynak egyénileg és politikailag egyaránt egyik legszintelenebb tagja, Mr. Bridgeman, „az admirális első lordja“ tette meg, akinek beszédét a javaslatot ellenző képviselők köréből állandó közbeszólásokkal szakították meg. Maga a beszéd a lehető legkedvezőtlenebb benyomást tette s csaknem bocsánatkérő bátortalan hangjával újabb bizalmat adott az amúgy is harcias ellenzéknek. Jelölve annak, hogy a politikai pártállás korlátait mennyire ledöntötte a képviselőknek a javaslattal szemben való állásfoglalását eldöntő vallási és egyházpolitikai egyéni meggyőződése, a javaslat előterjesztésére az ellentábor vezérszónokaként a Baldwin-kormány egy másik minisztere, Sir William Joynson-Hicks, az intranzigens konzervatívizmusáról ismert belügyminiszter és hírhedt „die-hard“ válaszolt. Beszédében kíméletlenül felsorakoztatta a javaslat elfogadása ellen szóló érveket s amikor beszédét bevégezte, meg lehetett állapítani, hogy a nagy szócsata első fázisában a reform ellenségei arattak győzelmet. Hiába volt már ezután Lord Hugh Cecil-nek, az oxfordi egyetem tudós képviselőjének és Anglia egyik legjelesebb szónokának megindító szózata, amelyben óva intette a házat attól, hogy a javaslat elutasításával végleg káoszba döntse az egyházat, hiába egy kiváló nonconformista képviselő pártfogása, aki azt az érvet volt hivatva megcáfolni,

¹ A javaslatot a püspökök háza 38 szóval 4 ellen, a papság háza 236 szóval 32 ellen, a laikusok háza pedig hasonlóan nagy többséggel fogadta el.

² Jelenleg Master of the Rolls.

hogy a reform megnehezítené a közeledést az anglikán egyház és a független protestáns egyházak között, hiába egy prominens anglo-katolikus jogásznak okos és mérsékelt hangú szónoklata — a ház többsége annak a fiatal skót ügyvédnek tapsolt, aki lutheri lendülettel és pátozzsal tett hitvallást a maga törhetetlen protestantizmusa mellett és kapva-kapott azon az ügyes pszichológiai számítással a vitába vetett érven, hogy az alternatív imakönyv, ha hihetetlen ravaszkodások árán is, de módot nyújt arra, hogy a királyért mondandó ima az istentiszteletből kihagyassék. Végül a javaslat ellenségei győztek 230 szóval 205 ellen és Canterbury nyolcvan éves érseke, aki az új imakönyv becikkelyezését negyedszázados főpásztorokodásának betetőzéseként tekintette, sírva távozott az előkelőségek karzatáról, miután életének álma a beteljesülés előtt egy lépéssel, szemeláttára összeomlott.

A könnyező ősz egyházfejedelem tragikus alakja tiszteletet és szálnalmat ébreszt, de a mű, amelynek bukását siratta, alighanem megérdemelte sorsát. A reformált imakönyv félmunka volt, sőt, mi ennél is rosszabb, gerinctelen kompromisszum, amely addig próbálta összeegyeztetni az ellentétes nézeteket, amíg végül egyik párt sem vallhatta a magáénak. Az egyház protestáns érzelmű része minden változtatásban engedményt és a végső kompromisszumban eszméi súlyos vereségét látta, az anglo-katolikusok pedig a régi szövegnek épségbentartását és annak hangsúlyozását sérelmezték, hogy a reform a hittételek terén nem jelent újítást. Ilymódon a reformjavaslat rendelkezéseit voltaképpen egyik párt sem helyeselte igazán jó szívvél és a jelentékeny támogatás, amelyben mégis részük volt, egy pusztá ígéreten alapult: azon, hogy az új imakönyv becikkelyezése után a püspökök hajlandók és képesek lesznek az egyházi fegyelmet helyreállítani s az istentiszteleteknek bizonyos tágan értelmezett uniformitását biztosítani. A régi rend hívei ügyesen jártak el, amikor propagandájukkal éppen az ennek az ígéretnek a beváltásában való hitet rendítették meg és így az alapjában véve sebed sem népszerű javaslat legfőbb pillérét döntötték meg.

A reformált imakönyv hívei nem nyugodtak bele a vereségbe és haladéktalanul hozzáláttak a visszautasított javaslat átdolgozásához. A püspöki kar álláspontjának megfelelően, amely szerint a javasolt újítás az egyház tanítását tekintve nem jelent változást, a módosított javaslat — szerkesztőinek felfogása szerint — csupán az első tervezettel kapcsolatban felmerült félreértéseket kívánja eloszlatni, a nélkül, hogy engedményeket tenne a reform ellenfeleinek. E helyütt az első javaslattal szemben mutatkozó két eltérésről kell csupán megemlékeznünk: az úgynevezett „fekete rubrika^{ct} belekerült a kommunió szertartásának új szövegébe s így most már mindkét alternative alkalmazható szövegben megtalálható; továbbá, s ez tán még fontosabb, az új javaslat kötelességévé teszi mindazoknak a lelkészeknek, akik templomaikban bevezetik az új szövegek szerinti szertartásokat, hogy havonta legalább egy vasárnapon a régi szöveg szerint végezzék az áldozás szertartását, feltéve, hogy ezt az egyházközség tanácsa (parish council) elhatározza, vagy a püspök kellő számú hívó kívánságára elrendeli. Az új javaslatot a Church Assembly

három háza nagy többséggel elfogadta — bár az ellenzék erősebb volt, mint az eredeti javaslat tárgyalása alkalmával — s az a lordok házának megkerülésével közvetlenül az alsóház elé került. A javaslat alsóházi tárgyalásán megismétlődött az első reformtervezet tragédiája: ellenfelei a képviselők önéreztére appelláltak s a törvényhozás irányában tiszteletlenséget véltek felfedezni abban a körülményben, hogy az egyházi hatóságok az első javaslat elutasítása után alig fél-esztendővel olyan javaslatot terjesztenek elő, amely szerkesztőjének kijelentései szerint nőben sem különbözik a régi elutasító javaslattól. Az alsóház nem volt hajlandó igénybevenni azt az aranyhidat, amelyet a módosított tervezet szerkesztői annak hangsúlyozása által építettek, hogy az első javaslat elutasítása csupán egyes rendelkezéseinek félreértése folytán következett be: az új reformtervezetet is elvetették, mégpedig nagyobb többséggel, mint az eredeti javadatot. Figyelemreméltó, hogy míg az első javaslat feletti szavazásnál a pártkeretek teljesen eltűntek, a második szavazásnál a munkáspártnak csak igen csekély töredéke foglalt állást a javaslat mellett.

Az imakönyv reformjának második, végleges kudarca beláthatatlan következményekkel járhat az anglikán egyház jövő sorsára. Abban mindenki egyetért, hogy újabb reformjavaslat előterjesztése igen hosszú időre lehetetlenné vált, de arra nézve, hogy mi legyen a legközelebbi teendő, teljes a bizonytalanság. Egyes túlzó elemek elérkezettnek látják az időt az egyház és állam szétválasztására, a túlnyomó többség azonban ezt a lépést egyértelműnek tartaná az egyház öngyilkosságával. Mások a mellett kardoskodnak, hogy az egyház, az egyes egyházmegyéek képviseleti szervei útján, saját hatáskörében valósítsa meg a reformot, bár ennek számos közjogi akadálya van. Az ellentétes nézetek ezidőszerint kiforratlanul háborognak, s csak a vereség és csalódás keserű érzéseinek elmúltával lehet remény egységes, higgadt állásfoglalásra. Időközben azonban attól kell tartani, hogy az egyházi fegyelem mindjobban meglazul és a szertartások terén tapasztalt anarchia az eddiginél is jobban elharapódzik.

Az anglikánizmus egén súlyos felhők tornyosulnak: az az egyház, mely olyan büszke közvetítő helyzetére a nagy római anyaszentegyház és a protestáns felekezetek között, könnyen áldozatává válhatik a mediátorokat mindenkor fenyegető annak a veszélynek, hogy két malomkő között felörlődik. E veszély csiráját az anglikán egyház születése óta magában hordja: Jaausfeje egyik szempárjával Róma, a másikkal Genf felé tekint: de ha cselekedni kell, vajjon lesz-e a két arcnak olyan egységes agya, amely megtenni a helyes elhatározást?

DOMONY PÉTER.

LISZT FERENC ÉS LIST FRIGYES AZ ORSZÁGGYŰLÉSEN.

TUDOTT dolog, hogy Liszt Ferenc még gyermekkorban volt, mikor édesatyjával együtt külföldre szakadt. Tizenhét évi távolléte alatt aztán egészen megfeledkezett szülőföldjéről s Franciaországot vallotta hazájának. Megfeledkezett arról is, hogy magyar főurak: Esterházy herceg, Amadé és Szapáry grófok tették lehetővé külföldi tanulását. A sors kifürkészhetetlen játéka azonban hirtelen eszébe juttatta a múlt minden emlékét s ezekkel együtt igazi hazáját is.

Tudjuk, hogy Liszt Ferencet beteges érzékenysége és lázas idegessége gyakran ragadták az ábrándok világába. Képzelődése ilyenkor apokaliptikus jelenésekkel foglalkozott. Az 1838 évben, mikor olaszországi diadalait aratgatta, Velencében egy német újság akadt kezébe. Ez az újság részletesen leírta a romboló árvizet, mely Pest városát tönkretette. Liszt Ferenc Lambert Massardhoz intézett gyönyörűséges levelében maga írta le, minő hihetetlen hatást gyakorolt reá ez az újságcikk. Ez az árvíz — úgymond — visszavitte lelkemet a múltba s kimondhatatlan örömmre gyermekkorom minden emlékét megtaláltam. És legyőzhetetlen vágyakozás támadt bennem segíteni Pest városának lakóin. „Most már tudom, — írta volt — hogy mi a haza!... Láttam (lelkemben) Magyarországot, ezt a szép országot, mely annyi nemes és jó gyermeket táplál. Láttam hazámat; mert én is a régi s erős nemzethez tartozom, én is az ősi népnek fia vagyok. Ó szép, messzefekvő hazám, ó ismeretlen barátaim, véreimnek családi! ínségkiáltások ismét hozzátok vezérelt. Szívem elfogódott, szégyenemben lehajtott fejem; mert igazi hazámat oly sokáig elfeledtem/*

Festetics Leó gróf, aki jó ismerőse volt Lisztnek, ez alkalommal újra hívta őt Pestre. A művész november 24-én válaszolt levelére s kilátásba helyezte látogatását. „December 18. és 22-e közt — írja — megérkezem; kissé megöregedve, érettebben és — ha szabad így kifejeznem magamat — művészileg kidolgozottabban jövök Önhöz. Remélem, megtartott jó emlékezetében és továbbra is számíthatok nékem oly igen becses barátságára! Milyen örömmel, mily mélységes boldogsággal tölt el az a gondolat, hogy viszontlátom hazámat s kiviszem a részemet abból a sok és élénk rokonszenvből, mélyre kóbor életem són tett soha érdemezlenné. Mennyi érzés, mennyi izgalom tölti el majd lelkemet! Lemondok arról, kedves grófom, hogy mindezt szavakkal is kifejezhessem; mert érzem, hogy képtelen volnék reá! Elég annyit tudnia, hogy a honszeretet, az én lovagias és nagy nemzetem iránt való ragaszkodásom fáklyája élénk lánggal lobog még mindig szívem

lejelrejtettebb zugában.¹ Ha szerencsétlenségemre a látszat jelenleg nem is igazolja szavaimat, sosem feledem, mennyi bálával s szeretettel tartozom hazámnak.“

Lisztnek illetően sorai világosan hirdetik, hogy mind érzések fogták el őt, mikor rég elfeledett hazájába készült. S itt a hazában azokat, akik őt várták, ugyanoly érzést hevítették. Hiszen a magyarság a nemzeti ébredés korát élte s lelkes korszakban az igazi nagyságokat nemcsak szeretettel és lelkesedéssel övezték, de bensőséggel ünnepelelték is. Mindezt tudva, elgondolhatjuk, minő lehetett Liszt Ferencnek, az európai híru művésznek elsőszereplése hazánkban.

Liszt még Olaszországból megírta francia barátjának, Massardnak, hogy április 7-én indul Bécsbe, hogy ott két hangversenyt adjon a pesti vízkárosultak javára. Kettő helyett azonban vagy tíz hangversenyt adott s imigyen huszonnégyezer forintot juttatott árvíz-károsultjainknak.

Bécsi időzése alatt az országgyűlési ellenzék főrendi tagjai közül többen megismerkedtek vele s meghívták őt Pozsonyba, hogy ott, mint a magyar haza tündöklő csillagát kellően ünnepelethessék.

Liszt Bécsből Pozsonyba gyalogszerrel akart jönni. Elfeledett hazájának — úgymond tartozik — e kanossza-járással. A mieink azonban lebeszélék őt e fáradságos utazásról.

A tél szívében, hideg időben érkezett meg Pozsonyba, ahol aztán páratlan melegséggel fogadták őt. Az országgyűlési titkosrendőrség jelentése szerint december 18-án (1839) reggel öt órakor érkezett Pozsonyba. Mindenki csak róla beszélt, mindenki csak őt óhajtotta látni.² Ma — írja a rendőrség — Batthyány Lajos gróf és neje adnak tiszteletére díszebédet. Este Nemeskéri Kiss Pál fiumei kormányzónál lesz soirée, de Liszt egyik helyen sem fog játszani.⁸ Holnap, azaz december 19-én léssen a színházban a hangverseny. Hogy mindenki ott lehesen, e napon sem az alsó tábla, sem a főrendek táblája nem tart ülést. A bíróságok is a hétszemélyes táblával együtt tizenegy órakor bezárják üléseiket.¹

A színház minden zege-zuga zsúfolásig megtelt s Liszt Ferencet olyan óvációval fogadták, amelyet a pozsonyi színház sem azelőtt, sem azután nem látott. Liszt ez alkalommal játszott először Magyarországon a Rákóczi-indulót. Sok szem könnyel telt meg e hangok hallatára s a lelkesedés nem ismert határt. (A titkosrendőrség jelenti erről: „von ihm gestem im Theater vorgetragenem Rákóczi einen wütenden Applaus emtete“.)

Másnap Batthyány Lajos gróf és Eötvös József báró Liszt Ferencet a főrendi tábla ülésére vitték, hogy a haza legkiválóbb patriótáinak

¹ „Qu'il vous suffise de savoir que le sentiment de l'á patrié, de ma chevaleresque et grandiose patrié, est resté vivant au plus profond de ment coeur“ etc.

² „Liszt ist jetzt das Tagesgespräch. Er ist heute früh 5 Uhr angekommen“ etc. (A titkos rendőrség 1839 dec. 18-án kelt jelentése.)

³ Nemeskéri Kiss Lisztnek régi ismerőse volt. Kissnek felesége, a nagyműveltségű Tagyosi Csapó Ida Lisztől sajátkezűleg írt kisebb zenedarabot is kapott a pozsonyi tartózkodás alkalmával.

⁴ Az országgyűlési titkosrendőrség dec. 18-i jelentése. („Margen um 12 Uhr ist sein Konzert; damit Niemand gehindert ist, sind morgen keine Sitzungen, und dér Septemvirat etc. wird um 11 Uhr die Sitzung schliessen.“)

tárgyalási módjával megismertessék. Festetics Leó grófot adták mellé ricerone-nak, hogy mindenről felvilágosítást adjon neki.¹

A Hímök egyik szerkesztője: Kimos, versben is köszöntötte ez alkalmalmmal Lisztet, írván a többi között:

Megszánta Isten végre a világot,
Mely nem talált valódi boldogságot,
S keresve azt, balútra tévedett;

Megszánta Isten s küldte tégedet
A hangszellem mindenható fiát,
Hogy zongorázz: s megtérül a világ!

(Liszthez, Pozsony, Téliidő 20-án 1839.)

A főrendek és a követek e napon is lakomákon ünnepelték Lisztet. A hivatalos jelentések szerint majd szétszedték őt s boldog volt, aki közelébe juthatott.

Liszt Ferenc, — írja az országgyűlési titkos rendőrség — mint művész és mint ember egyaránt furorét keltett Pozsonyban. Senki sem beszélt országgyűlésről, mindenki csak Liszt Ferencsel foglalkozott. („Als Künstler und Mensch in gleichem Grad Furore erregt. Mán sprach die Zeit über gar nicht vöm Landtag, sondern nur von Liszt etc.“)

Sedlnitzky rendőrminiszter a királynak jelentette, hogy a főrendi ellenzék tagjai mindent elkövetnek, hogy Liszt Ferencet megnyerjék. Festetics Leó gróffal együtt most azon vannak, hogy Lisztnek magyar nemességet szerezzenek. (1839 december 23, Bécs.)

Ez utóbbi dolog csakugyan megeseett. Festetics Leó, aki maga is jeles zeneszerző s a nemzeti színház igazgatója volt, a maga és negyven országgyűlési tag nevében megkísérelte, hogy Liszt tudta nélkül nemességet szerezzen neki.

Kolowrat miniszterhez írt folyamodásában kifejtette, hogy általános az óhaj, hogy az ünnepelt, nagy művésznek nemesség adassék. Ha ez megtörténik, az egész országban jó hatást kelt s a külföldön is elismeréssel fogadják ily nagy művész kitüntetését. Oly államban, ahol az arisztokratikus elvek még érvényben vannak, különösen fontos, hogy az effajta nagy tehetségek a megérdemelt magasságra emdtsessenek. Már — írja Festetics gróf — a magyar kancellának is szóltam ez ügyben s arra kérem excellenciádat is, hogy soron kívül intézze el ez ügyet az én nevem említése nélkül; mert azt szeretném, hogy kegyelmességed legyen az érdem s imígyen az ország bizalma excellenciád iránt növekedjék?

Ha nem a patrióták álltak volna elő e kéréssel, úgy bizonyára hamar teljesült volna Liszt tisztelőinek óhaja. Ám a hazafiak kérték a kitüntetés annak részére, aki Pozsonyban a veszedelmesnek hirdetett Rákóczi dalát zongorázta így aztán Festetics gróf Drescher cenzortól

¹ U. o. A titkosrendőrség dec. 21-i jelentése. („Um auch ihn mit der Handlungsweise der ersten Patrioten des Vaterlandes bekannt zu machen.“)

² 1839 dec. 22. A német nyelven út folyamodás a Polizei Hofstelle iratai közt volt s a bécsi forradalomban elégett. Másolata tulajdonomban van.

azt a választ kapta, hogy Liszt Ferencnek magának kell kérnie ő felségétől a nemességet.

Úgy látszik valahogy kiszivárgott ez az ügy; mert egyszerre a hírlapok is foglalkoztak vele. És többen megírták, hogy Liszt családja már Zsigmondi királytól kapott nemességet s rokonság fűzi családját a hatalmas Thurzókhöz.

Liszt Ferenc az országgyűlés tagjainak lelkes és meleg tüntetése közben Festetics Leó gróffal december 22-én Pestre utazott. A pozsonyi fogadtatás oly hatással volt reá, hogy megígérte hamar való visszatérését.¹

Liszt Pesten — amint tudjuk — a nemzeti színházban adott hangversenyt s ez alkalommal adták át néki a díszkardot. December hó 29-én a nemzeti kaszinóban adtak tiszteletére lakomát. Petricsevics Horváth Lázár köszöntötte őt itt fel. Beszédében célzott a nemességre s félhozta, hogy Napóleonnak mondák egykor a hízelkedők, hogy a Mediciektől származik. Erre ő imígyen felelt: nincs szükségem ösökre, elég vagyok magam magamnak. Liszt Ferenc is elmondhatja ezt magáról, ő „a varázsmester, honunknak mindenkitől irigyelt dicsősége, nemzetünk szemefénye, a világszerte híres művészkirály“, kit az Isten sokáig éltesse!

Liszt Ferenc Pesten utolsó estéjét a franciskánus barátoknál töltötte. Amint maga mondá: tizenhét évvel ezelőtt (1823-ban) boldogult atyjával kedves órákat töltött itt s játékaival már akkor elragadta hallgatóit. Boldog gyermekkorát élte akkor, de azóta az idők vihara őt is megviselte.

Liszt azután Festetics gróf kíséretében visszatért Pozsonyba, ahol ismét ünnepélyesen fogadták őt. Az ellenzéki főurak s a követek valósággal versenyeztek azon, hogy minél több kedvességgel halmozhassák el a nagy művészt. És egyik soirée a másikat követte, egyik diner-t a másik után rendezték „a nagy művész, a zenei bűvész, a honméltó büszkesége“ tiszteletére. Esterházy Kázmémé olyan mulatságot adott Liszt tiszteletére, melyen csupa hölgy vett részt, köztük a nádor leánya, Hermine, is megjelent. A mulatság után az egész társaság Széchenyi István lakásába ment, ahol átadták Lisztnek tizenkét magyar hölgy ajándékát, egy színarany billikomot. Liszt meghatva vette át a billikomot, mondván: „e pohárból csak nektárt illik innom; más itallal sohsem profanálom e drága kincset“.

Pozsonyi tartózkodásának utolsó napján Batthyány Lajos gróf és neje adtak nagy táncestélyt. Másnap aztán elhagyta Pozsonyt, De nem Brünnebe ment, ahogy előre tervezte, hanem Sopronba. Bezerédy István tonamegyei követ ugyanis rábeszélte őt, hogy látogassa meg szülőföldjét, mélyet kilenc éves kora óta nem látott. Sopronban Bezerédy Pál táblabíró házánál örömmel látják őt vendégül.

Liszt elfogadta az ajánlatot s február 18-án Esterházy Kázmér gróf, Augusz báró, Schoher, Alberti gróf stb. kíséretében Sopronba érkezett. Szülőfalujának lakói a jó doborjániak (reidingiek) és a lókiak

¹ Az országgyűlési rendőrség dec. 22-i jelentésében: „Liszt ist heute mit Gráf Leó Festetics nach Pest abgegangen und hat hier so ziemlich Erntegemacht“

(frauenheidiek, akik közt keresztelték Liszt Ferencet) küldöttséggel üdvözölték őt. A küldöttség vezetője a falusi jegyző volt, aki egykor olvasni tanította Liszt Ferencet. A művész felismerően őt, nyakába borult s kezét megcsókolta.

Este a városi kaszinóban hangverseny volt, mely alkalommal Liszt a többi közt két magyar darabot is játszott, amit a közönség páratlan lelkesedéssel fogadott. Másnap Liszt kíséretével együtt szülőfalujába ment. Zenével, mozsárdurrogással fogadták őt. A nagy ember mint mindenütt, úgy itt is páratlanul szeretetreméltó és leereszkedő volt. Minden paraszthoz és asszonyhoz volt néhány nyájas szava s fejenként egy-egy aranyat osztott ki köztük. A falu orgonájára 30 aranyat, a szegényeknek is 30 aranyat adott. A zenészeknek (akkor hangászkar-nak hívták) 50 forintot s egykori mesterének nagyobb összeget adott. Aztán felszólítja a lakókat, hogy ügyes-bajos dolgaikban csak hozzá forduljanak, ő mindig szolgálatukra áll. Liszt e nap estéjén bált és lakomát adott a falubelieknek s kedves vidámsággal eltréfalkozott az egyszerű emberekkel. Másnap kíséretével együtt visszatért Sopronba, ahol a kaszinóban fényes ebédet adtak tiszteletére. Február 20-án ezeryi kedves emlékké! szívében, elhagyta Sopront s külföldi útjára indult...

Valamivel későbben egy másik nagynevű List is megfordult a pozsonyi országgyűlésen. List Frigyes volt ez, az európai híru nemzetgazda, akit saját kora ugyan félreismer, de tragikus halála után az utókor mégis igazat adott neki.

A reformkorszakban, mikor hazánkfiain minden józan újítást lelkesedéssel fogadtak s mikor az országgyűlések is a haladást sürgették, nagyon fontos dolog volt oly ember tanácsával élni, akinek e téren páratlan ismeretei és tapasztalatai voltak. Követaink dicséretére legyen mondva, nemcsak List Frigyes munkáit ismerték, de véle magával is összekötöttségben voltak s tanácsát kikérték. A legelső, aki őt levéllel fölkereste, Kossuth Lajos volt. Lónyay és mások követték Kossuth példáját. Az 1843 év augusztus havában Pejácsevics gróf, Lónyay, Szegheó, Szalay, Erős stb. Németországban utazván, elhatározták, hogy List Frigyeset meglátogatják Augsburgban. El is mentek oda, de Liszt uramat nem találták Augsburgban. Valahol fürdőzött.¹

A követek hívására List Frigyes a következő (1844) évben csakugyan megjelent Pozsonyban.² Az István nevű gőzhajón érkezett Bécsből és a Zöldfához címzett vendégfogadóba szállt. Az országgyűlési titkosrendőrség jelentése szerint rögtön megérkezése után fölkereste az országgyűlés kiválóságait s a megyei követekkel is igyekezett megismerkedni. Másnap a felső táblán jelent meg, ahová Lónyay beregi követ vezette őt s Széchen Antal gróffal a hölgyek erkélyén foglalt

¹ Az országgyűlési titkosrendőrségnek 1843 aug. 2-i jelentése. („Pejácsevics und Lónyay wollten sich mit dem Staatsökonomem List in Augsburg besprechen, leider aber war er im Bade abwesend.“)

² Az országgyűlési rendőrség jelentése szerint a közönség közt az a hír terjedt el, hogy List Kossuth hívására jött Pozsonyba. Ezt azonban maga List cáfolta, mondván: „Kossuth habé ihm zwar vor langere Zeit von Pest aus geschrieben, er habé ihm aber nicht geantwortet und überhaupt nach seiner Verbindung nicht getrachtet; Kossuth sei ihm bisher wie ein Schiff mit vollen Segeln ohne Fracht vorkommen.“ (Pressburg, 3. November 1844.)

helyet. Később a rendi táblát kereste föl, ahol a mágnások erkélyén Esterházy József gróf szolgálait neki magyarázatokkal. Délben a mágnás kaszinóban ebédelt tisztelőinek seregével. Másnap, november hó másodikán, az ellenzéki kaszinóban nagyszabású felolvasást tartott az államgazdaságtan köréből. Ez alkalommal kifejtette, miként lehetne német telepésekkel meghonosítani nálunk a gyáripart. A felolvasást az országgyűlés ellenzéke nagy lelkesedéssel fogadta s hogy List javaslatát valóra váltsa, elhatározta, hogy megszerzi néki a magyar indigenátust.

List — jelenti a titkos rendőrség — folyton látogatja az országgyűlés kiválóbb tagjait és holnapra sokat közülök ebédre kéretett magához. És folytak a tanácskozások a hazai ipar és a gyáripar fellendítése ügyében. List maga kijelenté, hogy a magyar urak körében nagy megértéssel és lelkesedéssel találkozott.

Pozsonyból többek kíséretében Pestre ment, ahol résztvett a megye egyik gyűlésén is. Itt a gyűlés legkiválóbb szónoka üdvözölte őt s bemutatónak a közönségnek, mély lécesen tüntetett mellette.

Listnek nálunk töltött napjai voltak az utolsó vidámabb napjai. Nemsokára búskomorságba esett s 1846-ban véget vetett életének.

TAKÁTS SÁNDOR.

KEYSERLING A MAGYAROKRÓL.

ALLE Völker sind natürlich scheusslich... Az önben gyarlóság-
got a közösségek nagyságukhoz mért arányban tükrözik és
túlozzák...

Így kezdődik a darmstadti bölcslőnek Das Spektrum Europas című új könyve, amelyben nem kisebbre vállalkozik, minthogy Európa népeinek lelki színeképét adja. A tudományos igényt, amit költői túlzással sejdített meg címében ez a könyv, csakhamar foszlós, ködképszerűen gomolygó, bizzar szövésű színfoltokká halkítják le az alája sorakozó fejezetek — az angolokról, franciákról, németekről, olaszokról, magyarokról... A magyarokról, akiknek ebben a sokszor epésfordulatú, fölényes, kesemys, mulatságos és nem egyszer mélységekbe villanó könyvben aránylag a leglendületesebb, a legihletettebb s mondjuk — a legkeyserlingibb fejezetet szenteli a balti gróf, velünk példázván az „úr-népek“ amaz elméleti típusát, amely az „udvarias népek“ társaságában alkot szabálmegerősítő kivételt a könyv fentidézett első mondatának drasztikus megállapítása alól.

A könyvről maga Keyserling mondja, hogy az szatirikus és ironikus s a képek, amiket a népekről fest, nem elvont terv alapján alakultak ki, hanem azok tudattalanjának spontán alkotásai, amelyekhez gondolkozásának még kevesebb köze van, mint ahogy ez a Reisetagebuchban történt. Az író megállapításai és ítéletei ehhez képest merőben szubjektívek, sőt — a magyarokról szólván — csaknem líraiak. A könyvnek értékjelzését, részünkről, minden filozófiája, divinatórius ereje, intuíciós mélységei ellenére — sőt talán éppen ezekért — a szépirodalom rovatában könyveljük el. Elsősorban és kiváltképpen költészet ez, mert belső élmények fűtik és színpompás vegetációja is azzá teszi; filozófiai, vagy metafizikai, mert a realitások absztrakt átélésekké ködlenek át benne. És csak ezeken túl nevezhetné valaki néplélektani és politikai baedekemek, amelyet váratlan és meglepő fordulatokkal és gondolatvezetéssel szerkesztett. Össze egy találékony, rejtélyes ingeniumú és szellemes bölcslő.

A könyvnek tartalmát a maga egészében áttekinteni és ilyen szűk helyen átfogóan megértéltetni lehetetlen feladat volna. Keyserlingen minden — még olyan virtuóz — kompendiális csak ront és profanizál. Épp azért meg kell elégednünk azzal, hogy az angolok, franciák, németek, spanyolok és olaszok után a magyarokról a könyv közepébe ékelt fejezetnek a gondolatmenetét — rendkívül töredékesen ugyan, — de lehetőleg a szerző szavaival adjuk itt vissza.

Már az intonálás fejszaválásra készíthet sokakat. A rólunk kihúzott

lendületes planéta ugyanis — a „csikós“ és „puszta“ stereotípiájára emlékeztető — cigánymuzsikával indul meg. Az Indiájára Keyserlingnél ez, úgy látszik, elkerülhetetlen volt. Csakhogy a cigánykérdés nála nem olcsó közhely és fakult néprajzi illusztráció, hanem régi és új impressziók átélése. Beszél az orosz és a spanyol cigányról s figyelmet arra, hogy számos szent ének, amiket Indiában hallott, a magyar cigánymódnak felel meg. A magyar cigány melódikája és harmóniája — szerinte — indiai. Ebben az indiai dallamban a lovas-nomád harcok után megpihenő hódítónak a lelke visszhangzik.

Ugyancsak közhelyként hatna, ha nem Keyserling yenné a tollára, a magyarok arisztokratizmusa is. A magyar arisztokratizmus elemzése új szint, értéket és jelentőséget nyer nála. Úgyszólván európai értelművé teszi. Szerinte a magyarok Európának a legarisztokratikusabb népe. Az arisztokrata, Keyserling szerint, egy különös zoológiai species. Az arisztokratát absztrakt elgondolás alapján sem indokolni, sem tagadni, nem lehet. Egyszerűen van. Hogy aztán konzervatív-e vagy radikális, ez tisztára az arisztokrata fiziológiájának a kérdése, nem pedig a jobb vagy rosszabb belátásé. Az arisztokraták maguk között — szerinte — mindig republikánusok. Ez az ő normális államformájuk. Nehezen tűrnék meg maguk fölött azt, aki náluk többre tartja magát. Hogy aztán mégis, a történelem szerint, az arisztokráciák sokszor monarchikusán szerveződnek, ezt azzal a tudattalanul ható belátással lehet megmagyarázni, hogy mindük szuverénsége mindannyiukat éppen szuverénségükben veszélyeztetné.

Keyserling úgy találja, hogy a magyar nép akarja és kívánja a szociális különbségtevést, egyesek személyi szuverénitását. Ellentétes ebben az angollal, amelynek a kompromisszumos gentlemantípus az ideálja. A gentlemanalakzat ugyanis kompromisszumos eredmény a személyi szuverénitás és a szociális egyenlőségigény közt. A magyar nem irigylí urainak különállását; inkább büszke rája. Azonosítja velük magát; ideálok ők fiai^számára; a legjáva önnönlelkének s ezért nem mérkőzhet velük. Vannak népek és milliói az egyeseknek, akik becsvágyukat vidoran élék fel és másokkal való azonosításban, mint ahogy az igazi keresztény a Megváltóban boldogan ismeri el példányképét.

Az arisztokratikusan szerveződött népek a legnagyobb belső differenciálódásra, rang- és nívóérzékenységre képesek s ezért az egyes náluk inkább érvényre is juthat. A demokratikus érzületűek, vagyis akik a mindenáron egyenlőnek a követelményéből indulnak ki, más különbséget, mint mennyiségit, nem ismernek el.

Keyserling szerint azonban az arisztokrata nemcsak külön állattani fajtság, hanem emberiségérték is, amelynek kiteljesedéséhez külső körülmények kellene. A született proletár csak proletársorban érheti el típuskiteljesülését, amit a bolsevizmus igen jól tud. A született király, lélektanilag is, merőben más valami, mint „közönséges halandó“. Még kis tehetség esetén is áttekint olyan összefüggéseken, amiket más körben csak a kivételes tehetség tudna. Hasonlóképpen van ez a grandseigneurémél, az arisztokrata legfelsőbb típusánál és Ösképénél. Az embermivolt benne és általa fejeződik ki a legtökéletesebben. Még a kormányzó fejedelemmél is magasabb típus ez, mert nem válik spedá-

lis irányúvá. A grandseigneur, minden családi büszkesége ellenére is, ember marad s nem különböztet — mint a fejedelem — a közönséges halandó és a maga fajtája között. Ehhez képest kasztokon felül él; a noblesse obiige szabja meg életét s mentes minden kicsinyestől és aprólékostól. Magánérdeke nincs; független; értéke a létezésében van. A magyar főnemes a szó valódi értelmében — nemes. S mint-hogy az ő szelleme irányít, a magyar nemzet ennek megfelelően a maga egészében nemes. Bármennyi hibája is van a magyarnak, ideálja: a nagylelkűség, az adni-, az áldoznikészség.

... Így zengi — továbbra is saját szavaival szólván — Keyserling az énekek énekét a Nagyúrról. És teljes meggyőződésből teszi ezt — folytatja — éppen Magyarországgal kapcsolatban, mert minden, ami valaha Európát nagyvá tette, azon az arisztokratikus szellemen nyugszik, amely ma csak a magyarságban él. Hódítóként jöttek a magyarok, mint ahogy minden európai nép így kezdte. És éppen a hódító etosz az európai etosz. A munka mint olyan szubaltern; mit sem teremt. Az alkotásban, a teremtésben nem rajta van a hangsúly. A magasabb emberi csak ott fejlődhet, ahol az ember úrnak és nem szolganak érzi magát. Csak aki úrnak érzi magát, engedhet másoknak is teret. A szolgaságban kényszerítőén lép fel a gettóérzés, vagyis a „szárdiniasdoboz ideál“, amely szerint mitsem jelent az, ha netán valaki — egyenlővé préselve — felülkerül. A demokráciában, vagyis, ahol mindenki felküzdheti magát, szükségszerűen irigység uralkodik, amely a nagyot elnyomja s legfőlebb az átlagértéket ismeri el olyanféleképpen, ahogy azt Musset koporsójánál egy francia képviselő szavalta: *il fut non seulement un grand poéte, il fut un honnéte hőmmé...* Nem csoda hát, ha minden eddigvaló kultúrát a hódító úmépek teremtettek meg. Az igazi emberiségideált ma sem a kompromisszumos angol gentlemantípus, hanem a grandseigneuri valósítja meg, amely embertársát, önmagáért, az adás erényéből szereti. Magyarország az egyetlen országa Európának, amelyben ez dönt. És mert csak a látható ideálok hathatnak, Európa számára a legnagyobb jelentősége van annak, hogy Magyarország helyesen méltányoltassék.

A speciális problémák tekintetében, az elmondottak után, kellenül kell Keyserlingnek bevallania, hogy ez az ország, abszolút előnyei mellett, bizonyos értelemben, egyúttal valami visszamaradottat is képvisel és sajnos, igen soknak másként kellene lennie, hogy Magyarország azzá válhasson, ami a rendeltetése. Szerencsére a magyar seigneurialis típus visszamaradottsága azonban még nem elintézettséget, hanem inkább történelmi ifjúságot jelent. A magyarok lényegileg még non elhasznált nép; valószínűleg csak kezdő középkorukat élték még át. Mindenütt — még proletár körökben is — egy új nemesség! ideál után való vágy él s azért lehetséges, hogy — más utakon ugyan, mint az olasz vagy az orosz — de etappe-okat szöknek majd át s magasabbra jutnak, mint amit eddig elértek. Földrajzpolitikai helyzetük nem utolsó sorban szól e mellett. Szomszédjaikkal szemben fölényben vannak, mert öserősebbek s nem kevésbé ravaszok, mint ezek. E mellett parlamentáris-politikai tapasztalataik régebbiek, mint a briteké. Mi sem érthetőbb, hogy megbántásnak érzik azt, hogy az elnyomottak közé

taszították őket. Belpolitikailag hasonló állapotban vannak, mint az angolok Robert Perl korában. Csakhogy ez csupán a visszapillantás szempontjából jelent hátrányt, a jövőbetekintés szempontjából ez egyszerűen erő és használhatatlanság. Előre kell jutniok! És máris mérföldes csizmákkal haladnak. Ha külpolitikailag lassan is, mert a nép kicsiny és kényszerbékék fojtják, belpolitikailag annál inkább. Nincs távol az az idő, hogy keleten jelentősebb szerepet játszanak majd, mint valaha.

A turáni vérkeveredésnek a hódító-, az uralkodótípus kialakulásában Keyserling döntő jelentőséget tulajdonít. A különben vérszomjas és romboló ösztönű árják Atilához, Dzsingiz kánhoz és Timurhoz mérhetőket nem születtek. A turáni vér főerénye mindenekelőtt a jellem-erő. A magyarok a mongol vér kiirihatalan átütő ereje alapján, minden keveredés ellenére is, megtartották a turánság pozitív alapelveit. Nem hiányoznak természetesen annak a negatív oldalai sem. Ilyen a keleti pompaszeretet, a kellemetlen értelemben vett keleti hiúság, amely egyébként a Boszporusz felé haladva a kilométerek arányában nő. Minden turáni meta&dkátlan, harcos, uralkodni vágyó; ridegségüket vad, dionysosi erő kompenzálja. A turánit tartják a Rossz princípiuma hordozójának, ami azonban már a turáni előnyök pozitív oldalához kapcsol, mert a rombolásból lesz az újjászületés. Kain lelkezi a kultúrát s minden hatalomgyakorlás ebből a szellemből, a „nem“-et mondás bátorságából sarjadhathat csupán.

Ímígy szól Keyserling-Zaratusztra merész és sajátos elmélete., amelynek hízelgő refrénje újból csak az, hogy a magyarok született urak. A szomszédnépek — talán a szerbet kivéve — épenséggel nem azok. Hogyne volna tehát a magyaroknak politikai jövőjük? Amikor alkalmazkodni is tudnak, hacsak fantasztikumuk el nem ragadja őket és van a mindenkori lehetőségek iránt is érzékük. Persze a szellemiek és a lélek terén — valószínűleg — emberiségjelentőségűt nem hoznak majd létre. Lényükben — amint ez jellegzetes az úrtermészetűekre nézve—legfőleg csupán a jogi formalizmus fékszik. De hát senki sem — még úrtermészet sem — tudhat mindent és a népek legjobb esetben csak kiegészítik egymást.

Ezt a jövőmondó planétát adja rólunk új könyvében Keyserling. Amint már mondtuk, a kétségtelenül leglegendésebbet, a legkeyserlingibbet, úgyhogy, egybevetve azt a többi népek asztrológiai spektrumával, eszünkbe juthat a francia mondás: me jugeant je me déplaís, me comparant je suis fière. Mert Keyserling planétái korántsem ily kedvezőek, különösen akkor, ha az angolok antüntellektualizmusát avagy a franciák kicsinyes és zárkózott provincializmusát és a svájci hájas demokratizmus Tell Vilmoskodását gúnyolja ki és szatirálja. Elhisszük neki, amit előszavában mond, hogy ezekben a képekben saját lényének ironikus és szatirikus oldalait élte ki s míg természete e felhasználatlan erőinek e könyvön való munkálkodásának éveit alatt szabad folyást engedett, csodálatos belső felszabadulást élt át.

Valahogy így kellett ennék történnie a magyarokról szóló fejezet megírásánál is. Azt kell hinnünk, hogy magának Keyserling tudatlanságának valamilyen kőszá szikrája gyújtotta fel benne ezt a nietzschei

lobogású görögtüzet az arisztokratizmusról s a mi lényünk merőben ártatlan ennek az arisztokratizmusnak azokban az értelmezésében, amelyeket a magyarsággal kapcsolatban ad. Úgy véljük, hogy bölcséletlélektani távlatai ezúttal csakugyan délibábokká fordították meg könyvében az igazságokat. A varázslat kívülről láttatta meg vele, ami pedig belül, Keyserlingben van. A spektrum nem ilyen költői színváltású, a magyar lélek arisztokratizmusa nem ilyen fellengős, nem ilyen gögös, nem ilyen démonikusan nietzschei — majd azt is mondtuk: hisztérikus, hanem nyugodt, mély és egyszerű. Rangos léptünk, díszmagyarjaink és állítólagos romanticizmusunk csak csalóka külszín — kelmeiség, ahogy ezt régebben mondták s Keyserling optikája, ezeken — a sokszor etnográfikus — külsőségeken ferdült el. őt is megtévesztik a külföldi köztudatba oly kiirthatatlanul beévdött általánosítások. Ezek korrekcióját vajmi bajos, még azzal az intuitív érzékléssel is, elvégezni, amelynek pedig Keyserling oly nagy mestere. Divináló erejéből, amely mélységekbe villan és amely soha nem sejtett, távol-eső összefüggéseket világít meg, kétségtelenül nem futja erre. Világos továbbá az is, hogy Európa népei, melyeknek lelki tartalmát könyvében felrajzolta, sokszor fejcsóválva, néha bosszankodva, a legtöbbször pedig sértődöttén veszik majd tudomásul a róluk adott színeképet. Ezzel szemben biztos azonban az is, amint ezt éppen Keyserling pszichanalitikus tájékozódásaiból bizonyára tudja, hogy az ilyen sértődéseket a legtöbbször a megfejtéseknek találó volta váltja ki. A magyaroknál azonban ezt a visszahatást nélkülöznie kell, aminthogy öntelt szédület sem fog el soraira.

Egyszerűen tudomásul vesszük, hogy akadt író, akinek nevét világhír fonja körül s aki különösen merész és újfelfogású és ez az író a maga egyéni felfogása és excentrikus gondolatfűzései révén ugyanoda jut el, ugyanoda helyezi el a magyar problémát, ahol az teljes súlyával a valóságban is fekszik és feküdt is mindig. Ez pedig az, hogy a magyarság nemcsak Európa, hanem az emberiség számára tartalmaz értékeket; továbbá, hogy az úgynevezett nyugati kultúra, csupán a Kárpátölelte egységes magyar zónával egyetemben lehet teljes, integer és védett...

Olyanfélekép, ahogy talán Kossuth mondta: a magyarságnak európai, sőt több — világjelentménye van.

FELSZEGHY BÉLA.

A HARMINCÉVESEK MAGYARORSZÁGA.

— Egy halálraítélt nemzedék. —

MAGYAR SZEMLE már több számában foglalkozott a magyar ifjúság helyzetével, jövőjével, sorsával. A kérdés azonban nemcsak e folyóirat hasábjain át került a nagyközönség elé. Már közel másfél éve itt is, ott is felbukkan s igyekszik minél inkább magára vonni a figyelmet.¹ Ez a következetes törekvés, mely túllépte a szórványosság jellegét, már magában bizonyosság arra nézve, hogy itt egy egész speciális és valóban égető problémája bontakozik ki a megnehezült magyar életnek.

Egy évtized óta benne élek az ifjúsági életben s az egyetemi évek után is részt vettem az ifjúság társadalmi jellegű szervezkedéseiben, mégpedig a 28—34 évesek, az utolsó háborúban volt és a forradalmak alatt egyetemen járt ifjúság szervezkedéseiben. Nem lesz talán érdektelen, ha nagyrészt személyes tapasztalataim nyomán ismertetem a 30 évesek problémáit, oly látószögéből, mint ahogy azt ők maguk is látják.

Kerék Mihály, aki ötnegyed évvel ezelőtt boncolta az új nemzedék problémáit, nagyon szomorú eredményre jutott. „Az új magyar generáció“ — írta cikke zárószóiban — „vagy beletörődik sorsába és feláldozza élete hivatását vagy idegenbe megy szerencsét próbálni. A magyar nemzetet — nyilvánvalóan — mindkét esetben veszteség éri. A jövő társadalmában pedig egy nagy űr, egy nagy folytonossági hiány fog mutatkozni. A jelenben devalvált magyar jövő krízise lesz ez.“²

Legutóbb lényegében ugyanezen eredményre jutott Szekfű Gyula is. Szerinte a 30 évesek nemzedéke magára maradt társadalom. Az előtte járóktól természetes szakadékok választják el, a mögötte jövőben pedig már nem talál utánpótlást. Mert a 20—24 évesek nemzedéke már sokkal alaposabban képzett, értékesebb generáció. A 30 évesek nemzedékénél a szellemi magáramaradottság mellett ott van tehetőtöbbletül az úttörés nehezebb feladata, a szociális elhelyezkedéséért folyó küzdelem súlyosabb része. Ifjúsága legszebb ideje, a 24—30 közötti esztendő, az államháztartás berendezésének rája

¹ Az ifjúság politikai törekvésü rétegének először Antal István fejtette ki álláspontját az Új Élet 1927. I. számában. Ugyanezen folyóirat 1927. IV. számában Kerék Mihály foglalkozott az új nemzedék problémáival. A Magyar Szemlében eddig Weis István (III. 328 l.), ifj. Jambrekovich László (III. 621.), Szekfű Gyula és Antal István (III. 132 l.) szoltak hozzá a kérdéshez. Az ifjúság intranzigens csoportjának Makkai János adott hangot (Ifjú szívekben élek. 28. l. és a Magyarság 1927. karácsonyi száma). E cikk a saját véleményén kívül elsősorban ezeket tartotta szem előtt.

² Új Élet 1927, 114 l.

nézve katasztrofális lebontásának idejére esett. Ez az ifjúság maga előtt találja még a régi rendszer korosztályait, mögötte egyre torlódik fel a jobban képzettek generációja s a 30 évesek hat-tíz évfolyamot kitevő társadalmá él fog sikkadni részben a szociális küzdelmek során, részben a szellemi küzdelemben; az elsöben elővéd volta, a másodikban a rájaözönlőknél gyöngébb végzettsége miatt. A 30 éveseknek — e szerint — a mostoha gyermek sorsa jutott. „Anyagi és lelki szükségét szenved“ s ha leigázza a sokkal különbnek vélt, most végző ifjak serege, akkor jövőjét ebben a mondatban foglalhatjuk össze: a harmincévesek nemzedéke halálra van ítélve s alkotómunka nélkül fog nyomtalanul elhullni az idő rostáján.

A fenti megállapítások igen szomorúak. Kérdem: oly gazdag-e a magyar faj, hogy eltékozolhatja tíz esztendei virágzásának gyümölcs-hozását? A látszat ma az. így látják egyrészt azok, akik a 40 évesek beérkezett nemzedékéből a révben figyelik, magukon kívül álló tehetlenséggel, az elnyeletés ellen küzdő ifjúságot, másrészt azok, akik a 30 évesek közül már kifáradtak az emberhez méltó életért folytatott sikertelen harcokban. És ez a látszat nagyon megközelíti a lényegét. Talán van még mód és alkalom a segítségre, de az egész nemzedék már alig menthető meg. A segítség csak egyeseket érhet. Azt hisszük, hogy ez a szelekció, ez a kiválasztódás volt a legkegyetlenebb az egymást váltogató magyar nemzedékek élettörténetében.

A 30 évesek nemzedéke ma még nem érzi szellemi felkészültség terén versenytársnak a 24 éveseket. így tehát még nem eleven valóság az, csupán lehetőség, amit bukása egyik tényezőjéül állapítottak meg. Annál inkább érzi azonban, hogy a fizikai életszükségletekért folytatott harca kilátástalan s fel fogja örölni az egész nemzedék energia-készletét, annak azt a részét is, amelyet a békeévek nemzedékei a közéleti tevékenységre fordíthattak a fizikai szükségletek kielégítése után. Gyakran hallunk hangokat, amelyek kizárólagosan az államháztartás mai berendezését s annak a múlt időkből rekrutálódott irányítóit teszik felelőssé az ifjúság súlyos anyagi helyzetéért. Az ifjúságnak az a része ez, amely úgy véli egy csapással megoldhatónak a kérdést, hogy kitartással döngeti a politikai élet kapuját. De egy fecske nem csinál nyarat, néhány ifjú ember még non képes elvégezni azt a nagy elhelyezkedési lehetőség teremtést, ami megoldaná a 30 évesek szociális problémáját. Talán csak akkor lenne a politikai szereplésnek jelentősége e nemzedékre ma, ha a hatalmat tudná átvenni. Ez pedig a mi viszonyaink mellett talán egy nemzedéket megmentene, de a nemzet életében kiszámíthatatlan balkövetkezményekkel járhatna, mint azt maga Antal István is elismerte. A 30 évesek politikai szereplésének tehát semmi jelentősége sem volna e nemzedék szociális megmentése szempontjából. Bizonyos, hogy az államháztartás mai berendezettsége, illetve az ország élén állók nem tehetők a maguk összeségében felelősekké az ifjúság 8—10 korosztályának elporladásáért. De éppoly bizonyos, hogy vannak oly rendelkezésre álló lehetőségek az államhatalom kezében, amellyel még mindig meg lehet menteni azt, ami még menthető, mint alább ki is fogom fejteni. De hogy végre tisztázzuk a felfelé sokszor hangoztatott felelőség kérdését, meg kell látnunk,

hogy az ifjúság halálra ítélt nemzedéke sokkal nagyobb tényezők és erők áldozata, mint egy bármilyen felelős kormányzati rendszer, vagy mint a szanálás és a többi emlegetni szokott tényező.

Ez a nemzedék tragikus nemzedék. Férfiúvá serdült a monarchia végnapjainak idejére, bár még lényében gyermek volt. Egész neveltetése a húszmillió Magyarországi igényeihez mérten készítette elő őt az életre s mikor 18—20 éves korában végigélte a háború egy-két lövészárkos esztendejét, az egyetemi éveket egy felizgatott légkörben, nem várt anyagi nehézségek között, gyors iramban abszolválta. Végül, mikor kikerült az életbe, egészen más körülmények fogadták, mint amilyenek számára nevelték. Az utána jövő generáció már a kenyérharc terén is szívósabb lesz, hisz abba nevelődött bele. A 30 évesek nemzedéke mást talált, mint amire szánva volt s nagy tömegében — úgy látom — ma is éppoly idegen a szűk országkeretben, mint nem egyszer az az idős nemzedék, amely hatalmon lévén, most alakítja ki azt a belső berendezést, amely mindkettőtől egyként idegen lesz, amely igazán csak a legifjabb nemzedékben fogja csak megtalálni a ráneveltséget. Ez a tragikuma ennek a nemzedéknek. Egy súlyos jelentőségű korszákfordulón, mikor az öregek készítik elő a jövőt, ő nem a jövő első generációja, hanem még az öregeknek onnan is leszakadt utócsapata. Az öregeknél már jövőtelen, az ifjaknál még a múlt korosztálya.

Foglaljuk össze problémáinkat a saját látószögünkből nézve. Az úgynevezett ifjúsági probléma, mint fentiekből is láttuk, két merőben elütő természetű kérdéskomplexum: a 30 évesek és a legifjabbak életkérdése — s ha vannak is közös részletei a két kérdésnek, mint ahogy természetében közös, de okaiban és eredményében már elütő a végzetek nehéz anyagi helyzete, a sokat emlegetett kialakulóban levő új kultúrproletáriátus és a diáknyomor, mégis e két kérdéscsoportot egy elbírálás alá vonni lehetetlen. Ez alkalommal az utóbbira nem is kívánok kitérni s csak a 30 évesek ma még közelebb fekvő kérdéseit foglalom össze.

Nem skatulyázás diktálta okokból, hanem a dolog természete szerint ennek a nemzedéknek is kétirányú az életproblémája. Mások a trianoni és mások az utódállamokban élő magyar ifjúság elé tornyosuló nehézségek. Az utóbbi talán teljesen kiesett a hazai közvélemény érdeklődéséből, de mi nem mehetünk el mellette, mert a magyarság egyetemének szempontjából — állítom — sokkal életbe vágóbb ez a kérdés, mint az itthoniak sorsa. Hiszen, ha az utódállamok magyarságának életéből esik ki egészen az otthon maradt ifjúság tíz évfolyama, az lehetetlenné teszi azt, hogy a legújabb generációk valaha is el tudjanak helyezkedni s erősségeivé tudjanak lenni az ottani magyarságnak. Felvethető ezen az alapon a kérdés: nem volt-e bűn a magyarság egyeteme ellen az, hogy az utódállami magyarság ifjaiból ez a nemzedék mintegy 50%-ban ott hagyta az ősi földet s így önmaga felére redukálta az ottani magyarság férfiállományát? Bizonyos, hogy ezt a nagy vérkibocsátást igen meg fogja számban érezni az utódállamok magyarsága. Ennék ellenére nem tragikus, sőt bizonyos szempontból hasznos is volt ez a kiözönlés. Nem volt tragikus azért, mert a magyar

impériumra lélekszámozott magyar intelligens ifjúság oly nagy száma, mint amennyit a középiskolákkal kitűnően ellátott szélek termeltek, úgysem tudott volna ott elhelyezkedni s csak ott súlyosbította volna a helyzetet a kenyérért folyó testvérharccal. Hasznos volt annyiban, hogy — bár itt megnehezítette az ifjúság elhelyezkedését — új szint és oly tömeget hozott az itteni ifjúságba, amely annak kelesztő kovása s úgy látom, súlyosabb csoportja lett. Az utódállamokból történt kivándorlás szükségszerű szelekció volt — eddig, azonban már nem kívánatos a jövőben. A kivándoroltak végzik — úgyszólván egyedül — az utódállamok magyarságával való szellemi kapcsolat kiépítését és fenntartását s hihető, hogy ezt — ami lényegében ma az egész magyarság egyedüli összefoghatása — megalapozzák annyira, hogy a legifjabb nemzedék már újabb bevándorlók nélkül is fenn fogja tudni tartani.

Az otthon maradt 50% hivatása elfoglalni, illetve megőrizni minden lehető pozíciót s azt öröklésszerűen átadni az ifjabb nemzedéknek. A hűségesküt nem tett s elbocsátott tisztviselői kar kidőlése után úgyszólván semmi közéleti tér nem maradt meg ott a magyarság számára. Ezeket az elvesztegetett pozíciókat kell részben visszaszereznie, másrészt non járt, töretlen úton: a gazdasági életben kell annyi helyet vívnia ki fajának, hogy az utánpótlás ne legyen kénytelen kultúrájából adni anyagi életére kiapadása miatt. Ha ezt a feladatot nem végzik el ott a 30 évesek, 8—10 év múlva az újabb nemzedék képtelen lesz erre, már csak az államalkotó népelem megerősödése miatt is. Amíg tehát az itthoni nemzedék sorsa szinte osztálykérdéssé jelentéktelenedik (lényegében arra felé is fejlődik) a nemzet életkérdése mellett, addig az utódállamok ifjú nemzedékének problémája ezt jelentőségében messze túlhaladja s a magyar faj gyökerének ágait óyja vagy engedi átmetnszeni. A csonka országból nem látjuk helyzetét e nemzedéknek oly világosan, mint a magunkét, de minden aggódó rokonszenvünk az övé s a trianoni Magyarország közvéleménye sem vesztetheti el őt óvó és figyelő tekintete elől.

A hazai ifjúság sorsának problémái egy főtengey körül jegecesednek ki; ez egyrészt az el nem helyezkedettek elhelyezkedésének kérdése, másrészt az elhelyezkedettek anyagi sanyarúsága: tehát szociális kérdés. Ez veszi elejét annak, hogy ez az ifjúság szellemi felkészültsége hiányosságait pótolhassa, vagy hogyha fel tudott egy része kellően készülni, az a bennerejlő értékeket ki is termelhesse. Ez az oka annak, hogy ideáljai még mindig az előtte járó nemzedékből kerülnek ki (Ady és Szabó Dezső) s maga nem árult el még egy korszakot jelentő zsem't sem.

Mert ugyan milyen ma a 28—34 éves ifjú anyagi helyzete? Az ilyen korú itthoni magyar ifjúság két, nagy lélekszámú és egy, elenyészően csekély lélekszámú csoportra oszlik. A nagy csoportokban vannak az állandó kereset nélkül állók, illetve csak szükségkéréssettel bírók, másrészt az állandó elhelyezkedéssel bírók, kik azonban csak alig keresnek meg főfoglalkozásukkal annyit, amennyi leszállított igények mellett is megközelíti, de el alig éri a létminimumot. A kiváltáságos sorsúak szűk kategóriájába azokat számítom, akiknek elhelyezkedésük annyira sikerült, hogy keresetük eléri egy hasonló korbelt

ifjúember háború előtti keresetének vásárlóerejét. Ilyen már csak azért is igen kevés van és lehet, mert ez az ifjúság alig egy pár évvel végzett a szanálás kezdete előtt, leginkább épp a szanálás kezdetére lépett ki a főiskolák kapuin az életbe. Így tehát e kategóriába csak az ifjúság idősebb évjáratái és azok a szerencsésebbek juthattak be, akik ugyan már a középévjáratokba estek, de ezt összeköttetések révén még diminálni tudták. A középévjáratok nagyobb részén s az alsóbb évjáratokon még a legsúlyosabb protekció — pedig ez még a legutóbbi időkhöz nagy tényező volt ily kérdésekben — sem tudott és tud segíteni.

A másik két kategóriából az el nem helyezkedettek, vagy a szükség-elhelyezettek sorsa a nehezebb. Az a mérnök, jogász, orvos és a többi, aki munka nélkül áll, vagy a megélhetés biztosításáért kénytelen szakképzettséget nem igénylő, felkészültségéhez nem is rokon munkát vállalnia, bár kétségtelenül elismerést érdemel ezért, lassan, de biztosan csúszik a meghasonlás felé. Belátja, hogy fanatikus hitű felkészülése, mire sokszor nélkülözve és nehéz küzdelmek közepeit volt csak képes, magasabb készület nélküli embertársai fölött nemhogy előnyt nem biztosít neki, de még kenyeret sem ad. Ez a belátás aztán a legjobb esetben is cinikussá teszi, megsemmisülnek előtte a szellemi ideálok. De igen gyakran oly lelki leromlást is okozhat, hogy az illető kieshet a középosztály világszemléletéből folyó értékelésből és egy alacsonyabb osztály, a fizikai munkásosztály világszemléletét veheti fel s e szerint értékeli. Vagyis elvész a középosztály számára s a kenyérharcot hirdető osztályába csúszik, kultúrproletárrá lesz. Ez a csoport az, amelynek megmentésére össze kell fognia — mint Szekfű Gyula írta — a társadalomnak.

Ez tehát társadalmi feladat; Főiskolát végzett ifjaink igen nagy százalékát békében az állami gépezet szívta fel. Ma aránytalanul több az elhelyezkedni kívánó s jóval kevesebb az állami elhelyezkedés lehetősége. A társadalomnak kell megteremtenie azokat a lehetőségeket, amelyek révén ez a csoport eredeti hivatásának élhetve megmaradhat a társadalom számára annak, amit tőle képzettségénél fogva a társadalom elvár. Az állam számára a másik csoporttal szemben vannak ehnulaszthatatlan feladatok.

E másik csoport, az állandó elhelyezkedettek kategóriája, szerencsésebb. De az idetartozók is inkább csak lelkiekben, mint anyagiakban. Szerencsésebbek lelkiekben, mert munkakörük megfelel annak az előképzettségnek, melyet szereztek maguknak, tehát a lelki meghasonlás és az előkészület hiábavalóságának belátása itt nem következik be. Ők nem kaptak lökést az élettől a kultúrproletár elégedetlen csoportja a kialakulni látszó társadalmi osztály felé. De anyagiak terén ezek sem szerencsésebbek. Hosszú éveket töltenek el nem egyszer fizetési osztályon kívül, vagy oly fizetési osztályban, mely nem biztosítja számukra úgyszólván a létminimumot sön. Amikor pedig elérik a VIII. fizetési osztályt, annak jövedelme sem elegendő magasabb fokú igények kielégítésére, mert évek kellene ekkor arra, hogy a felgyűlt adósságokat a révbejutottak letörleszthessék. Házasságkötésre csak úgy gondolhatnak, ha a leendő élettárs vagyonos, vagy pedig szintén kenyérkereső. Az elsőből nem sok van, a másodikkal való

házasság pedig eleve kizárja azt a gyermektermést, amennyit az állam jövője megkíván.

A 30 évesek ifjúsága nemcsak mint értéktermelő van halálra ítélve a nemzet számára, de súlyos anyagi helyzete miatt családokként legalább egy gyerekkel rövidíti meg a jövőendő Magyarországot is. Az ország pedig talán elpazarolhatja könnyelműen 8—10 év szellemi termőképességét, de nem tizedelheti meg ugyanannyi korosztály utódhozadékát.

Mint mondtam, amíg az el nem helyezkedetteknel a társadalmon áll a segíthetés, addig az elhelyezkedettek sorsán nagyrészt csak az állam segíthet. Az állam; hisz a szabadpályán elhelyezkedett ifjúság az ma is, amely még leginkább jövőképes és hihetőleg révbejutó. Az államnál elhelyezkedettek azok, akik jelenleg kénytelenek azt hinni, hogy életük és jövőjük gyökerét meddő talajba eresztették. Az állam segítő feladatára konkrét javaslataim vannak. Vegyünk egyetlen adott esetet s ebből világosan szembe fög tűnni, hogy mi módon lehet itt segíteni, mik lehetnek itt az állam teendői.

Ismerek valakit: hat és fél éve áll egy állami kultúrintézmény szolgálatában, bölcsésztudori oklevelét hat évvel ezelőtt kitüntetéssel szerezte meg. Ma 29 éves. Szaktudományát irodalmilag állandóan műveli. A hat és fél évi szolgálat alatt azt érte el, hogy másfél év óta fizetéstelen gyakornok (addig napidíjas volt) s havi 106 P 12 fillér fizetést élvez (szakdíjnoki illetményt). A költségvetés keretei között 1929 július 1 előtt helyzetében változás nem is következhet be, azaz legalább 7 és ½ évet tölt úgy állami szolgálatban, hogy nem kerül fizetési osztályba. Nem akarom a hasonló példákat megsokszorozni, hisz csak azért említem ezt is, hogy lássuk mit tehet itt az állam.

Először is sürgősen törvényt kellene alkotni, hogy állami hivatalokban főiskolai képesítéssel csak akkor lehet valakit napidíjasnak vagy fizetéstelen gyakornoknak alkalmazni, hogyha a költségvetésben meg van adva a lehetőség, hogy ki lehet az illetőt egy év leforgása alatt fizetési osztályba nevezni. Egy év alatt minden főiskolát végzett vagy fizetési osztályba nevezendő ki, vagy pedig egy féléven belül — esetleges meg non felelés esetén — elbocsátandó, de egy évnél tovább napidíjasként nem alkalmazható.

Csak ez a mód alkalmas arra, hogy az állam ne vegyen fel fölös számú főiskolát végzett fiatal munkaerőt, akiket később fizetési osztályba sorozni nem tud és hogy azokat, akiket egyszer magához kötött, előmenetelben is tudja részesíteni. Ez a legbiztosabb módja az előleges állami létszámcsökkentésnek s egyben megszüntetése a főiskolát végzett állami alkalmazottak proletariátusának. Mert, ha valakit, vagy valakiket hely hiányában nem alkalmaz az állam, azért felelőségre nem vonható, de ha alkalmaz, foglalkoztat, ám ezért úgyszólván még a létminimumhoz sem juttat sokakat hosszú éveken át, hibázatható, hisz ezzel megint csak az elkeseredettek és korafáradtak, elfásultak tábora növeltetik.

A második állami, illetve törvényhozási feladat a főiskolát végzett állami alkalmazottak anyagi helyzetének oly rendezése, hogy az illetők aránylag fiatalon családot tudjanak alapítani s ez a családi élet anyagi

okokból ne csak együttélés, de minél számosabb utódnevelő is lehessen. A konkrét javaslatom erre nézve is megvan. Ha valaki főiskolát végzett, ezzel olyan munkakészséget gyűjtött magának, mely alkalmassá teszi arra, hogy magasabb fokú és nagyobb jelentőségű állami feladatokat lásson el, munkakört töltsön be. Végtelenül fonák tehát az a helyzet, hogy — mondjuk — egy 6—8 éve tanító középiskolai tanár ugyanannyi fizetést kapjon, mint az a IV. középiskolát végzett irodai segédszemély, aki 15—20 év alatt szintén eljutott a IX. fizetési osztályba. Még szembetűnőbb ez akkor, ha a tanár legkorábban 23 éves korában kezdte el működését s a segédhivatalnok már 18 éves korában, mert ez esetben a 36—38 éves, négy középiskolát járt kap annyit, mint a 30—32 éves főiskolát végzett állami tisztviselő. Egyrészt, hogy a fonákságok megszűnjenek, másrészt, hogy a fiatal főiskolát végzett állami tisztviselők anyagi helyzete véglegesen rendeztessék, kívánatos, hogy a törvényhozás iktassa törvénybe a főiskolai pótlékokat.

A főiskolai pótlék a fenti kettős célt kívánná szolgálaim, tehát csak az alsóbb, a X—VIII. fizetési osztályokban volna életbeléptetendő. A VII. fizetési osztályba ugyanis már aránylag kevés non főiskolás tisztviselő jut be, illetve akik ide jutnak főiskolai végzettség nélkül, sokkal lassabban jutnak eddig, semmint ez a főiskolát végzettekre nézve sérelmes lehetne. Nemkülönben a VII. fizetési osztály jövedelme már némileg mégis elegendő egy nem szokatlanul nagyszámú család szerény polgári életmívójának a fenntartására. Az alkotandó törvény szerint a X. fizetési osztályban, annak fokozatai szerint a főiskolát végzett tisztviselő havi 110, 100, illetve 90 pengő főiskolai pótlékokat kapjon, a IX. fizetési osztályban 80, 70 és 60, a VIII. fizetési osztályban pedig 45, 35 és 20 pengőt. Ezáltal az állam szolgálatába lépő és kinevezést nyert diplomás fiatalember havi 280 pengő fizetéssel kezdené meg az életet s ez a fizetés az első 12 évben, ha nem is növekednék s a második 12 évben pedig kisebb mértékben növekednék az eddiginél, már a kezdetben elegendő alap volna úgy a kultúréletre, mint a becsületes családalapításra.

Ha figyelembe vesszük, hogy az állami tisztviselői karnak aránylag nem nagy százaléka a főiskolai végzettségű s ennek is milyen hányada van a X., IX. és VIII. fizetési osztályokban, nemkülönben azt is, hogy a főiskolai pótlékokat a más fizetési kulcs szerint jobban dotált bírói karnál megfelelően kisebb arányban kell megállapítani, akkor azt sem lehet ellene kifogásul emelni, hogy ez a főiskolai pótlék kivihetetlen, mert az államháztartás nem bírja el ezt a megterhelést. Egy mindenkit kielégítő mértékű, általános fizetésrendezés — bármily kívánatos lenne is — ma valóban kivihetetlen, de ezt a megterhelést megrázkódtatás nélkül el kell viselnie az államháztartásnak.

E két törvény egyszer és mindenkorra véget vetne annak, hogy az állami pályára özőnlhessen a fiatalság, mert ez csak a tényleges hiányt tudná felvenni. Ez pár év alatt megindítaná az állami elhelyezkedésekért tülekedő ifjúság előzetes, önkéntes szelekcióját a lehetőség egyedül egészséges numerus claususával. Már a célkitűzésnél rákényszerítené a tömegeket a nem állami elhelyezkedés keresésére, az ily természetű felkészülésre, másrészt máról-holnapra megteremténé

a tökeerős, életképes, intelligens, ifjú állami tisztviselőosztályt, ami pedig a jövő állami igazgatás letéteményese. E két mélyreható eredményen kívül végül megmentené az elfásulástól, elértéktelenedéstől a 30 évesek nemzedékének egy jelentős hányadát s feloldaná a rá kiszabott halálos ítélet alól.

Egy harmadik feladata is van az államnak: a szolgálati idő túlszolgálhatásának és az álláshalmozásnak megszüntetése. Tagadhatatlan ugyan, hogy a 35. szolgálati évet betöltött tisztviselő igen sokszor szellemi és fizikai ereje teljében van s nagy tapasztalatával hasznosabb is talán, mint a helyére lépő fiatalabb ember. De amit az ilyenek visszatartásával nyerne az állam, azt elveszti sokszorosan egy fiatalember ily módon való távoltartásával, mert a visszatartott egyén a maga teljes nyugdíjával (ami már rendszerint 3—4-szerese egy kezdő ember fizetésének) tovább is egzisztencia marad, míg a fiataltól az egzisztencia-teremtés lehetősége vétetik el. Már pedig ma odamódosíthatunk egy közismert mondást: az állam annyit ér, amennyi a biztos egzisztencia benne. Az egzisztencia nélküli kiművelt fő inkább veszély, mint érték. A nyugdíjazások pontos végrehajtása mellett kívánatos még, hogy senki több külön-külön dotált állami pozíciót ne halmozhasson össze. Ez, a mellett, hogy ismét csak az egzisztenciák szaporodását jelentené, még a teljesebb munkát is eredményezhetné, mert kézenfekvő, hogy minden állami pozíció egész embert kíván s egy esetleg gyengébb kaliberű, egész ember is többet végezhet, mint egy nagytehetségű, megosztott idejű és munkakörű másik. Ez a két intézkedés külön törvényhozási munkát sem igényel, az illetékeseknek ez teljesen hatalmában áll. Pedig ez már azért is fontos, mert úgy látom, hogy a fiataloknak az öregek elleni élesebb állásfoglalása sohasem az idősebbek, hanem a kiöregedettek ellen szól. Az ifjúság nem a törzset akarja kivágni, hanem az önmaguktól lehullani nem akaró túlérett gyümölcsöket szeremé eltávolítani, melyek elveszik az ő rügyének kifejlődése elől a nekik már szükségtelen, de itt életkérdést jelentő táplálékot.

Van még egy feladat, ez közös feladata lenne az államnak és a társadalomnak. Meg kell valami úton szervezni a 30 évesek nemzedékének a hitelügyét. Érdemes volna és szükségszerű is, statisztika készítése e nemzedék megdöböntő eladósodásáról. Azt hiszem, fiatal nemzedék vállát még nem terhelte akkora adósság, mint ezét. Közpon-tosítani kellene ezeket a hiteleket s elejét kellene venni annak, hogy a fiatalok, nem könnyelműségből fakadt, de elkerülhetetlen élet-szükségletből eredő adósságok a révbejutás utáni első tíz évet is tönkre-tegyék, vagy pedig még előbb letörjék az önhibáján kívül eladósodottat.

A társadalomnak is, az államnak is lépéseket kell tennie e nem-zedékért. Ma még sötétnek láthatják színeimet azok, akik nem köztünk élnek s azt látják csupán, hogy az ifjúság küzd, bízik, remél. De mi látjuk, hogy a küzdéshez szükséges erő állandóan csökken, a biza-kodáshoz kellő lelkielő is felőrlik s a hitet lassan a kételkedés váltja fel. Ez a folyamat megindult már a felszín alatt. Meg szabad-e engedni, hogy egy nemzedék lelkileg összeomoljon? Pedig a feltörő hangok, melyek türelmetlenül követelik a helyet az „öregektől“, ha ezt nem egyesek, de csoportok hallatják, már ezt jelzik. A természetes szaka-

dékok egyre mélyülnek a fiatalság lelkében az öregek felé. Menteni csak addig lehet, amíg nem késő s már a huszonharmadik órában tartunk. Az ifjúság, mely jobb sorsra méltó, idegei végső megfeszítésénél tart, de nem lehet tudni, nem fogja-e egyszer a küzdelmet, minden nemzeti érzése mellett is, osztályharcra alapokra féktetni.

Azonban azok a tendenciák, amelyek az ifjúság egyes emberei, esetleg csoportjai részéről a politikai érvényesülés iránt megnyilvánulnak, ma még korántsem ilyen osztályharcot jelentő megmozdulások. Ettől még esztendőök választanak, ha addig nem javítana a helyzeten az állam és a társadalom. A politikai törekvések általában idegenek az ifjúság egyetemétől. Azt mondhatnám, hogy ez az ifjúság nem napi politikát akar csinálni, hanem nemzetpolitikát. Nem köznapi szempontok, hanem átfogó nagy célok vezetnek. Akik a politikai érvényesülésért harcolnak, azért mégis az ifjúság emberei, mert egy érvényesülési alkalmat akarnak ők is megnyitni az ifjúságnak. A politikai érvényesülést az ifjúság nem mint öncélt nézi, hanem mint egy érvényesülési alkalmat a sok közül, amely még zárva van előtte s míg az e téren harcolókat nem vezet személyes érdek, addig ydük van az ifjúság támogató rokonszenve.

A politikai térre törekvő ifjúság is csak egy részjelensége a nagy egésznek: az ifjúság keresi azt az elhelyezkedési lehetőséget, ami eddig minden nemzedéknek kijárt előtte s ami most el van dőle zárva. Veszedelemmé ez a jelenség csak akkor lehetne, ha az ifjúság azt fogja látni, hogy az elzárkózás dőle tervszerű s az ő 8—10 korosztályát az utána jövő jobb képzettségű generációk reményében a politikai téren is halálra ítélték. Mert akkor az ifjúság könnyen odakeseredhet, hogy politikai érvényesülés helyett a hatalomra fog törekedni. Ezt pedig nem szabad megengedni soha. A hatalomban természetesen mindig egy nemzedék van számszerű többségben, de kizárólagos csak forradalmi alapon lehet. Ezt Mussolini mindenkor hangsúlyozza is.

Ha az ifjúságot valóban eléri a rászabott halálbüntetés, — láttuk — csak az intelligens szociáldemokrácia s az elkeseredett csakazértis-ellenzék száma növelhetné meg. Pedig ez az ifjúság, aminek inkább szerencsétlensége, mint bűne, hogy rossz időben született, magában más feladatokat tűzött ki célul.

Nincs jogom az egész ifjúság nevében szólani, de egyes kialakult ifjúsági csoportokat ismerve, amit állítok, az az ifjúság jelentősebb tömegének ideálja. A 30 évesek Magyarországnak két megvalósítandó álma van: megteremteni a magyar faj kulturális egységét, összefogni minden magyart a faji kultúra egységében és megteremteni azt a demokratikus Magyarországot, amiben a demokrácia a magyar faj minden egyéb érdekeit maga alá rendelni tudásából fakad.

És a 30 évesek Magyarországa tesz is e célokért, nemcsak álmodik. Legyen szabad pár példát említenem. Pénztelen, összekötetés nélküli, Erdélyből kiszakadt fiatalok másfél éve megindítottak egy folyóiratot, a „Híd“-at, amely kétségtelenül a leginkább tudta eddig összefogni a felvidéki, erdélyi, délvidéki s csonkaországi fiatal írótehetségeket.

Itthon ugyan még alig figyeltek rá, de a végek lapjai már hasábokat szenteltek neki, ott már látják benne a kulturális összefogás első, már nemcsak kísérletszerű tényét. A másik feladatra alakult meg már három év előtt a „Bartha Miklós Társaság”, hogy összefogja mindazokat a háborút járt ifjú nemzedékből s a nyomába törő jövő generációkból, akik bármi téren is ki akarnak és ki is tudnak emelkedni a csak kenyérkeresők közül és továbbépítői akarnak lenni a magyar művelődésnek s előharcosai a faji demokráciának. Alapszabályait három év után most kapta jóváhagyva vissza, de közel 150 tagja közt máris ott látjuk az ifjúság sok reprezentánsát és ígérését. Tartott eddig 27 vitaelőadást, egy előadóestét (alapszabály nélkül non tartott többet), több mint 800 nem ifjúsági, középosztálybeli hallgató előtt s ősszel megkezdte a munkástovábbképző előadásait. A „Híd” és a „Bartha Miklós Társaság” különböző időben, más-más útról indult el, mások is voltak az elindítói. Mégis ma már kezét fogva együtt dolgoznak. Az ifjúságban — állítom — megvan a készség egy táborba tömörülni, ha a magot jelentő összefogást életképesnek ítéli.

A 30 évesek Magyarországaért tesznek is s tenni is fognak mindaddig a 30 évesek, amíg a társadalmi és hivatalos közöny meg nem fogja őket Ölni. Itt az ideje, hogy az illetékesek számadást vessenek, pontos statisztikát készíttessenek s tartassák egy hivatalos jellegű ankét, olyan ankétra gondolok, mint aminő az 1926 október 24—

30-án tartott Közegészségügyi és Társadalompolitikai Országos Értekezlet volt, melyet maga a m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszter kezdeményezett, — amely nem fulladhat a meddségbe: megtartassék-e ez az ifjúság? kívánatosak-e a céljai? értékesek-e valóban az értékei? erői? vagy nem!

A harmincévesek bíznak abban, hogy azok, akik számot vetnek, fel fogják menteni őket a halálítélet alól s ők — leszámítva azokat, akik máris menthetetlenül kihullottak soraikból — értékes munkát fejthetnek ki megálmódott Magyarországuért. De a számvetéssel késni nem szabad...¹

ASZTALOS MIKLÓS.

¹ Ehhez a rendkívül fontos nemzeti kérdéshez igen sok hozzászólást kaptunk olvasóink közül, melyek egyrészt — a fenti, pozitív javaslatokat tartalmazó cikk után — következő számunkban fogjuk közzétenni.

KISEBBSÉGI MAGYAR SORS.

EGY ERDÉLYI ROMÁK POLITIKUS ROMÁNIA KISEBBSÉGI POLITIKÁJÁRÓL.

ATTÓL az időponttól kezdve, hogy 1919-ben a román állam Erdélyben átvette az imperiumot, egy pár esztendeig román részről egy hangot sem lehetett hallani, amely a román kormányok elnyomó kisebbségi politikájával szemben a bírálóknak, vagy az aggodalomnak kifejezést adott volna. Egy pár év múlva mégis akadt egy-két emberségesebben gondolkozó s tágabb szemhatárú romániai hírlapíró, aki nemcsak helytelennek, hanem veszedelmesnek is tartva a kisebbségekkel szemben alkalmazott elnyomó és kíméletlenül románosító politikát, bíráló, sőt elítélő szavát is kötelességének vélte felelni ellene.

Intő szavukra senki sem hallgatott. Ellenkezően, nemcsak a román nemzeti érdekek elárulásának vádja zúgott fel ellentük, hanem közülök egyiket, a romániai hírlapírók szindikátusának elnökét, a hetvenegy éves Costafort azért a beszédéért, amelyet az erdélyi magyar hírlapírók nagyváradi közgyűlésén mondott, a kolozsvári román egyetem tanulói a kolozsvári vasúti állomáson agyba-főbe verték.

Az erdélyi románok közül a román kormány elnyomó kisebbségi politikája ellen a román sajtóban szavát legelőször Ciato Ludovic emelte fel a kisebbségi kérdéstről román és magyar nyelven kiadott tanulmányában. E tanulmány vezető gondolata az volt, hogyha a magyar uralom alatt joga és kötelessége volt a magyarországi románságnak a magyar kormányoktól politikai és nemzeti jogainak biztosítását követelni, a jelenlegi államjogi helyzetben a románság sem vitathatja el a kisebbséggé lett magyarságtól azt a jogot, amelyet ő annak idején magának követelt. Romániának életérdeke parancsolja, hogy a maga kisebbségi kérdését abban a szellemben oldja meg, amelyben a magyarországi románság a magyar állam nemzetiségi kérdésének a maga javára való megoldását követelte. Szerinte a kisebbségi kérdés megoldásának legalkalmasabb formája a magyar nemzetiségi törvényhez lényegében hasonló kisebbségi törvény megalkotása lehetne.

Ciato tanulmányának megjelenése után a belátóbb román politikusok és közéleti férfiak közül többen helytelenítették és követelték a román kormányoktól követett és a román közvélemény által is helyeselt kisebbségellenes kormányzati politikának megváltoztatását, nemcsak a kisebbségek, hanem a román állam nyugalmanak és biztonságának érdekében is. A „Román Társadalomtudományi Társaság“ elnöke, Gusti bukaresti egyetemi tanár a kisebbségi kérdésnek tudományos elméleti megvitatását 1924-ben a társaság munkásságának napirendjébe iktatta. Ez előadásorozatban jelent meg a nemzeti parasztpárt elnökének, Maniunak, a kisebbségi kérdést tárgyoló tanulmánya is, amelyben e kérdést a régi magyar „nemzetiségi törvény“-hez hasonló kisebbségi törvénnyel kívánja nyugvópontra juttatni. Egykori nagy ellenségünket, Jorga Miklóst is megilleti e tekintetben az elismerés. Becsületére válik, hogy párizsi előadásai alkalmával sem habozott kijelenteni, hogy a kisebbségeknek joguk van a román állam keretében is arra a kulturális autonómiára? amely egyedül biztosíthatja fennmaradásukat és

nemzeti egyéniségük teljes kifejlesztését. Goga Oktavián kezdeményezésére és közvetítésével a romániai néppárt vezére, Averescu tábornok, az erdélyi „Magyar Párt“ vezetőségével kötött paktum segítségével igyekezett a kisebbségi kérdés törvénnyel való rendezésének útját előkészíteni. Igaz ugyan, hogy kormányra jutva, Averescuék a paktum egyetlen pontját sem hajtották végre.

De oly határozottan és úgy látszik a becsületes meggyőződés akkora őszinteségével még egyetlen román politikus, vagy publicista sem tört lándzsát a kisebbségek igazsága mellett, mint Comea Tamás két hónappal ezelőtt román és magyar nyelven megjelent „A kisebbségi kérdés“ című tanulmányában.

Comea Tamás a magyar uralom idejében, mint a nagykükküllőmegyei románság vezérferfia csak másodsorban álló harcosa volt a magyarországi román nemzetiségi politikának. A román uralom alatt rövid ideig a 95%-os magyar többségű Udvarhely vármegyének volt közigazgatási főnöke (prefektje). £ hivatalos állásában bőséges alkalmat volt megismerni a román kormányok kisebbségi politikájának gyakorlati alkalmazását és káros eredményeit.

Comea Tamás tanulmánya két részből van összetéve: a román kormánynak eddig követett kisebbségi politikájának elítélő bírálatából és azokból a javaslatokból, amelyeknek becsületes megvalósításától várja az új román állam legéletbevágóbb kérdésének, a kisebbségi kérdésnek megoldását. Mindenkinek el kell ismernie, — írja tanulmányának bevezető részében — hogy a kisebbségi kérdés kizárólag az állami élet kérdése, amely minden pártterdeken felül áll s amelyet ezért semmi szín alatt sem lehet olyan pártkérdésnek tekinteni, melyet az egyes kisebbségi pártokkal kötött paktumok segítségével meg lehet oldani.

Szerinte a kisebbségi kérdés megoldásának egyetlen helyes vezérelve, egyetlen alapigazsága van. Az, amelyet a hajdani román nemzetiségi párt 1881-i programjának 7. pontja a következőképpen fejez ki: Mivelhogy az állam fejlődése összes polgárainak megalégedésétől függ, másrészt pedig az egyik nemzetiségnek kedvezményekben való részesítése s a többieknek elnyomatása elégedetlenséget szül és az állam polgárainak békéjét zavarva, kölcsönös gyűlöletet ébreszt, — a Román Nemzeti Párt az állam közegeinek minden magyarosító törekvése ellen — jelentkezzék az közvetett, vagy közvetlen úton — úgy fog küzdeni, mint hazafiatlan cselekedet ellen.

Ez alapelv kétségbe nem vonható igazságából következik, hogy minden románosító eljárás szemben a kisebbségekkel hazafiatlan cselekedet. Ezért az eddig követett erőszakosan románosító politika felhagyása egyenes követelménye a román állam helyesen felfogott életérdekeinek. A románosító politika nemcsak káros a román államra, hanem kitűzött célját sem érheti el.

Románia 1923 évi alkotmánya 5. szakaszában azt mondja: „Minden román, tekintet nélkül népi eredetére, anyanyelvére és vallására, a lelkiismeret teljes szabadságát élvezi.“ Az alkotmány e meghatározásának értelmében tehát a román államnak minden polgára népi eredetű és anyanyelvére való tekintet nélkül román. Az alkotmány készítői e kijelentéssel milliókra menő román állampolgárnak kobozták el legsajátosabb és legszentebb tulajdonát: nemzetiségét. Az egyének nemzetiségét születése és saját akarata határozza meg. Azt nem lehet törvénnyel, vagy szabályrendelettel megállapítani, mint az állampolgárságot. Az alkotmány e rendelkezése képtelenség, mert az erdélyi magyarok, szászok és németek soha életükben semmi törvény, vagy rendelkezés következtében románokká nem lesznek.

Comea szerint Romániában a kisebbségi kérdést abban a szellemben

kell megoldani, amely áthatotta és vezette kezdet óta a magyarországi románok politikai és nemzeti törekvéseit. Meg kell adni minden kisebbségnek a maga közigazgatási, igazságügyi, gazdasági és közművelődési autonómiáját. Ez esetben nem lesznek ugyan „népi eredetükre való tekintet nélküli románcokká, de hűséges és kötelességteljesítő polgáraivá lesznek a román államnak, amely biztosan számíthat rájuk minden körülmények között.

Ha ezek szerint az elvek szerint alakítják át a román állam alkotmányát, akkor ez az alkotmány a legjobb minta lesz arra, hogy mily módon és úton érhetik el azok az államok, amelyeknek kisebbségeik vannak, az állampolgárok között való békét és azt az egymás iránt érzett tiszteletet és becsülést, amely nélkül egy vegyes nemzetiségű állam megszilárdulását és fennmaradását el sem lehet gondolni. Románia ilyen elveken felépülő alkotmánya kiinduló pontja lehetne az „Európai Egyesült-Államok“ megalakulásának, amely nélkül Coraea szerint Európa békéje nem tartható fenn és civilizációja sem menthető meg. Romániát Svájc mintájára szeretné átalakítani.

Ez ismertetésnek nem feladata annak bírálatába bocsátkozni, hogy Romániában megvannak-e azok az erkölcsi és lelki feltételek, amelyeknek segítségével az államot az együtt lakó népek teljes egyenjogúságának alapján is Svájchoz hasonlóvá lehetne tenni? Coraea tanulmánya azonban nem a tartalmát alkotó javaslatok helytálló, vagy téves volta miatt érdemli meg figyelmünket, hanem mint igen érdekes tünete annak az átalakulásnak, amely a román gondolkozásban is a valóság kényszerítő erejének hatása következtében kezd — bár lassan, de mégis gyarapodó erővel megindulni.

Egyelőre csak annyi állapítható meg, hogy a kisebbségi kérdés egyre fokozódóan kezdi izgatni a román közvélemény lelkiismeretét és kezd a jobb elmékben tért foglalni az a meggyőződés, hogy ezt a kérdést az eddig követett erőszakosan románosító és kisebbség irtó politikai módszerrel nem lehet megoldani. Lassanként a szélesebb látókörű és európaiasabban gondolkozó román politikusok, írók és közéleti férfiak belátják, hogy a kisebbségi kérdés egyre jobban nemzetközi kérdéssé válik és azt nem lehet semmi eszközzel visszaszorítani az egyes érdekelt államok politikai életének szűkös határai közé.

Hogy mikor következik el az az időpont, amelyben a romániai politikai gondolkozás annyira átalakul, hogy annak gyakorlati eredményeit Románia kisebbségei is érezni fogják, nem lehet megjósolni? Csak annyit lehet bizonyosnak venni, hogy odáig a romániai kisebbségek kálvária útja még nagyon hosszú és nagyon göröngyös lesz.

NYUJTÓDI GÁSPÁR.

A BURGENLANDI NÉMETEK.

AZ EGYKORI osztrák Renner-kormány saját érdemének tudtul be „Burgenlandinak Ausztriához csatolását, melynek kevéssé ismeretes történeti előzményeivel nem akarok ezúttal részletesen foglalkozni, bár a tárgy különösen néplélektani szempontból nagyon csábító. Annyit mégis megemlítek, hogy az osztrák béke delegáció étvágya jóval nagyobb volt s nemcsak Sopronra, hanem Pozsonyra és Pozsony vármegye egy részére is áhítozott^ miként ezt a Burgenland elnevezője és volt tartományi főnöke, dr. Alfréd Walheim az österreichische Illustrierte Zeitungnak az új tartomány ötvenes jubileuma alkalmából kiadott ünnepi számában (1926 június 13) elárulta. Az új tartomány számára kiválasztott első név ugyanis „Vierburgenland“ volt, értvén ezen a négy vármegyét, amelyre a jó szomszédok aspirál-

tak: Pozsonyt, Mosont, Sopront és Vas megyét. Az első lemaradt az osztrákodással s így lőn az új szerzemény neve egyszerűen: Burgenland.

Az igazmondás szempontjából erősen kifogásolható, de egyébként könnyen érthető, hogy a tartomány új urai történeti háttérrel rögtönöztek jogaik igazolására s hogy röpirataikban, ismertető füzetekben és tankönyvekben a középkori várurak osztrák származásából és a magyar királyokkal folytatott magánjogi címeiken alapuló vitáikból most már azt következtetik, hogy a megcsonkított magyar vármegyék lekapcsolt részei, sőt még a Csonka-Magyarországnak meghagyott területek egy része is az osztrák örökös tartományok közjogi fenségébe alá tartozott. Eme hevenyészett kitalálásokkal szemben csak rá kell mutatnunk a német tudósok által szerkesztett középkori történeti térképekre, amelyekben a magyar határ a Lajta folyónál volt, sőt néha azon túl is terjedt Nyugat felé.

Burgenlandnak túlnyomóan német jellege nem kétséges, ámbar az 1923 március 7-i népszámlálás nemzetiségi adatait nem fogadhatjuk el minden kritika nélkül. A hivatalos statisztika szerint ugyanis a 285.609 lakos közül 226.782 (79.4%) német, 42.014 (14.7%) horvát, 13.979 (4.9%) magyar és 2.864 (%) „egyéb” nemzetiségű. Az utóbbiak fele cigány. A németek a 323 község közül 271-ben alkotnak abszolút többséget és pedig 250-ben 90%-on felül. Most már, eltekintve a számlálólapok kitöltése körül elkövetett s a többi utódállamok gyakorlatából ismert „tévedésektől és az „átfestés” egyéb eszközeitől, feltűnő az úgynevezett „horvát szigetek” nemzetiségi statisztikájában a magyarok feltűnő nagy százaléka: a nezsideri (Neusiedl am See) járás hat horvát községében 13.1%, a felsőri (Oberwarth) járás tizennégy községében 6.3%, a kismartoni (Eisenstadt) járás kilenc horvát községében 13.1%, viszont a németújvári (Güssing) járás tizennégy horvát községében a németeken és horvátokon kívül 9.352 lakos közül csak 83 magyar és „egyéb” jelentkezik, holott a statisztika eme tizennégy községnek csupán egyikében, Stegersbachon (Szenetek) 30 tanköteles „cigány” gyermeket mutat ki. A tankötelesek számát 12%-nak véve, Stegersbach községben a cigányok összlétszáma 660 körül van, nyilvánvaló tehát, hogy a güssingi járás tizennégy horvát községének nemzetiségi statisztikája, mely csak 83 magyar és „egyéb” nemzetiségűt mutat ki, helytelen. Ezek a számok a nemzetiségi viszonyok statisztikáját általában véve gyanússá teszik.

Bizonyos az is, hogy a nem magyaryelvű lakosság túlnyomó része beszél németül is, viszont a német és horvát lakosság jelentékeny százaléka a magyar nyelvet is bírja. A magyarul beszélők száma évről-évre csökken, mert a magyar nyelvtudás terjesztői, a vegyes tanyelvű iskola és a katonaság, megsemmisültek. A tartomány átvezetése a magyar jogrendszerből az osztrákba már csaknem teljesen végbement. Legutoljára maradt a magyar erdőtvény és a magyar iskolatörvények hatályon kívül helyezése. Ez utóbbit már elvben megszavazta az osztrák nemzetgyűlés; a gyakorlatban a felekezetek ellenállásán megtört a központi parlament hatalma.

A közigazgatás és az igazságszolgáltatás átszervezése sem ment simán. A magyar hivatalnoki kar majdnem az utolsó szálig eltávozott, csupán az ügyvédek és a közjegyzők maradtak meg az értelmiségből. A hivatalokat túlnyomóan a régi Ausztria lekapcsolt részeiből menekült mindenféle nemzetiségű tisztviselőkkel töltötték be. Burgenlandiak közül leginkább olyanok jutottak hivatalhoz, akik itt születtek ugyan, de Ausztriában tanultak és hivatalnokoskodtak. „Igazi” burgenlandiak mindig gyanúsak a pártok egyensúlyozkodása következtében egyébként is gyenge központi hatalom előtt és csak szórványosan, majdnem kivétel nélkül alárendelt állásokban szerepelnek. Az egyetlen „burgenlandi” zászlóalj is nagyrészt a többi tartományok

lakosaiból alakult. Tisztikara teljesen osztrák s a csendőrségben sem találhatunk „burgenlandit“.

A hivatalok és a hivatalnokok száma megsokszorozódott. Ennek dacára a hivatalos eljárások lassúsága minden képzeletet felülmúl, hiszen az osztrák igazgatás régi jelszava: „mit halben Mitteln halben Zielen zaudemd zuzustreben“, megmaradt a demokratizmus jegyében is, sőt azóta, ha lehet, még jobban érvényesül, minek nem utolsó sorban oka a pártok behatolása a községi, tartományi és állami hivatalokba. Majdnem minden igazgatási ágban, még a hadseregben is fehér és vörös szakszervezetek nyújtogatják csápjait a szőnyegen fekvő ügyek felé és a tisztviselők, tanítók, csendőrök, katonák, orvosok, gyógyszerészek, magánhivatalnokok, gyári és mezőgazdasági munkások szakszervezetei nemcsak tagjaik gazdasági érdekeit képviselik, hanem a felsőbbései intézkedéseit politikai pártállásuk szerint ellensúlyozzák.

Egyébként a politikai pártok rendkívül nagy tevékenységet fejtenek ki Burgenlandban. Programjuk idegen ugyan a lakosság előtt; Ausztria életbevágó kérdéseivel szemben értelmetlenül áll a burgenlandi lakosság, viszont megértedének az ő érdekei az osztrák pártok szemében: de egyenlők, vagy legalább hasonlók egymáshoz a magyar történelmi múlt ócsárlásában és a magyar nemzet iránt való gyűlölet fejlesztésében.

A háború alatti gazdasági és kulturális leromlás, az összeomlást közvetlen követő időszak nyomorúságai mind a magyarok rovására esnek. Nekik tulajdonítandó az újjáépítés elmaradása az általuk úgynevezett birtokbavételig, vagyis 1918 októberétől 1921 novemberéig, mintha a magyar állam kötelességét mulasztotta volna azáltal, hogy nem fordította egész gazdasági erejét az elszakadásra szánt terület újjáépítésére. A magyar közgazdaság, különösen a magyar csendőrség megrágalmazásában, a magyar tanügyi és igazságügyi politika legyalázásában vetélkednek a hivatalos és félhivatalos források, hogy a napisajtót ne is említsem.¹

— „Magyarország zsarnoki hatalommal akarta megtartani népeit és őket a magyar nemzeti állam bálványának feláldozni“

— „A háború előtt ismeretlen volt a magyarországi németiség saját fajtabéljei előtt is és a német katonaság csak bámult, midőn a háborúban látta, hogy sváb, szász és hienc honfitársai mennyire elidegenedtek a német kultúrától. Ezek a katonák a magyar hadsereg legvitézesebbjei közé tartoztak, de alig tudtak már német levelet írni feleségeiknek, gyermekeiknek, szülőiknek. „Nemzeti egységet“ kellett teremteni és így diadalmaskodott a legnagyobb népgyalázat.“

— „Hogy a csendőrséget a Burgenlandban nem szívelték, ezt leginkább a magyar csendőrség eljárása okozta, mely bűnügyi esetekben a tetteseket nem adta át az illetékes bíróságnak, hanem a valódi vagy vélt tetteseknek saját hatáskörében testi bántalmazások által való megbüntetését üzte, úgyhogy a lakosság a csendőrségben csak a hajthatatlan botozót (einen unnachsichtigen Prügelknaben) látta.“

— „Bezzeg az osztrák csendőrség más, műveltebb, finomabb s azért mégis jobban érti a dolgát. Ittléte óta tizenöt olyan bűnügyet nyomozott ki, melyek a tartomány átvételekor felderíthetetlenek voltak.“

— „Az osztráknak történelmi érzéke van a kultúrunka iránt s a romlatlan, egészséges Burgenland évtizedekig (!) tartó „Domroschen“ álmából felébredve, Ausztriát ismét megtalálta, tehát boldog lesz és kamatostól visszakapja Ausztriától, amit a közös haza oltárára áldoz.“

A saint-germaini békeszerződésnek a kisebbségi jogokra vonatkozó intézkedéseit a többi utódállamok mintájára Ausztria sem igen hajlandó végrehajtani. Az alkotmány ellenére még a magánéletben, az utcán is megtörtént,

¹ Szó szerinti és kivonatos idézetek a következő művekből: r. Burgenland. Festschrift aus Anlass der Vereinigung des Landes der Heidenbauera und der Heinen mit Deutsch-österreich, herausgegeben von Dr. Eduard Stepan. Wien 1920. 2. Fünf Jahre Aufbauarbeit im Burgenlande. Rauhofer József tartományi főnök előszavával. Eisenstadt. 1926.

hogy hivatalos közegek kikeltek a magyar beszéd ellen. Csendőrök hatoltak korcsmákba, sőt magánlakásokba is és megtiltották a magyar zenét, a magyar éneket. Társadalmi úton is üldözi az osztrák hivatalnoksereg a magyar szót. A magyar jellegű egyesületeket, kaszinókat feloszlatták, magyar könyvtárakat elárverezték. A cégtáblák magyar feliratait csendőrök vétették le az üzletekről.

Az alkotmány értelmében a kisebbségeknek a hivatalos életben könnyítéseket ígértek; ezeket sem tartották meg. Ugyancsak az alkotmány értelmében külön törvényt kell hozni az alkotmányi bíróság (Verfassungsgerichtshof) hatásköréről és eljárásáról a kisebbségi jogok sérelmét tárgyozó panaszok tekintetében. Ezt a törvényt ma, a megszállás hetedik évében sem hozták meg.

Törvénytelen letartóztatásokról és hasonlókról nem igen hallani ugyan, de a politikai pártok, az állami és egyéb hatóságok, valamint ezek közegeinek társadalmi magatartása, az áltatok fenntartott és támogatott sajtó olyan állandó, kellemetlenül ható nyomást gyakorolnak a bennszülött lakosságra, hogy a németiségben Magyarország és a magyarság iránt határozott gyűlölet kapott lángra, az értelmiség és a magyar lakosság pedig eljutott a gyáva meghunyászkodásig és sok esetben nemzeti érzése teljes letagadásáig.

Ezt a sajnálatos körülményt azonban mindinkább ellensúlyozza a Burgenland gazdasági talpraálltásának teljes csődje.

A forgalomnak keletről nyugati irányba terelése az összekötő utak iránya miatt nem sikerült. A tartományt északról délre szelő s az egymást eddig alig ismerő régi megyerészek között a közlekedést megindító úthálózat kiépítésére meg semmi lépés sem történt. Annál kevésbé lehet ilyen irányban vasútépítésre gondolni. Így a fővárossá előlépett Eisenstadt (Kismarton), mely különben is mellékvonalon fekszik, a többi járási székhelyről jobbra csak Magyarországon vagy Stájerországon keresztül és igen nagy idővesztéssel közelíthető meg.

A közigazgatás és a felsőbbfokú bíraskodás, nemkülönben a pénzügyi igazgatás központjává Bécszet tették meg s Burgenland külön felsőbb hatóságainak felállítására vonatkozó ígéreteiket nem teljesítették. A tartományi önkormányzat nem ér fel a magyar vármegye autonómiájával, a községi önkormányzat, úgyszólván, semmi s így a küldöttségjárások nemcsak óriási pénzeket emésztenek fel, hanem a helyi viszonyok figyelembe nem vétele vagy nem ismerése miatt vajmi csekély eredménnyel járnak.

Gazdasági téren a hivatalos statisztika fényes eredményekről, az állam óriási befektetéseiről beszél. A nagy ékesszólással megszerkesztett jelentésből megemlítjük, hogy a tenyészbikák létszáma 644-ről 900-ra emelkedett s hogy az északi járásokban 50 tejszövetkezet alakult, melyek termékeiket Bécsnek adják el. Nagyban emelték a cukorrépatermelést, amennyiben mintegy kétszer olyan terület került művelés alá, mint azelőtt. Mintaműtrágya kísérleti telepeket és gyümölcsfaiskolákat állítottak fel. Mindezek végeredményeképp 720 milliárd koronára rúgott 1925-ben Burgenland kivitele a többi osztrák tartományokba. Ez bizonyítja, mily hatalmas nyereség Burgenland Ausztriára nézve.

Viszont a bennszülöttek haszna csekélyebb. Tény az, hogy a Burgenland rengeteg bevándorolt elemnek kénytelen kenyeret adni. Az is tény, hogy az adók és egyéb közszolgáltatások rémítő arányban növekesznek. Tény az, hogy a lakosság jelentékeny része, mely azelőtt Magyarországon gazdasági munkával télire való élelmét megkereste, most nyomorog. Tény, hogy a munkanélküliség növekszik s hogy a kivándorlók legnagyobb kontingensét Ausztriában a Burgenland szolgáltatja.

Az építőmunka eredményeit kiszínező ötévi jelentés természetesen

hallgat a társadalmi és gazdasági bajokról, valamint a politikai élet kóros jelenségeiről.

De ezek a német lakosság körében mindinkább erősödő köztudattá válnak s így méltán beszélhetünk a magyarság javára beállott fordulatról, mely Ausztria és Magyarország gazdasági közeledésére nem lesz kihatás nélkül.

A burgenlandi németiség etnográfiai szempontból korántsem egységes. Kiténik ez már magából a fentebb említettem Festschrift címéből is, mely a „Heidebauerek“ és „Heinzek“ országról szól. Az első elnevezés a mosoni és soproni rész, az utóbbi a vasmegyei rész németéit illeti. Nagynémet álmodozók a különbséget az osztrogótokra és Nagy Károly császár frankjaira vezetik vissza. A valóságban azonban tény, hogy a gémuin elem a régi Pannóniában a hónok, avarok és magyarok honfoglalása által megsemmisült, teljesen kipusztult s a német térfoglalás csak 1018—1025 közt jutott el a Lajtáig (Ostarrichi-österreich). A német telepítés kezdetei II. Géza (1141—1161) király idejére esnek, e telepéseket azonban, valamint a magyar honfoglaló lakosságot is a tatárjárás megtizedelte és ettől kezdve lassú és folytonos beszivárgás vette át szerepét Stájerországból és Alsó-Ausztriából, mely sok helyütt a még igen számos magyarság rovására ment.

P. Leser Gratian ferencendi atya, Németújvár történetírója dicséretre méltó pártatlansággal mutatja ki a „Güssinger Zeitung“-hasábjain évek óta több száz folytatásban megjelenő közleményeiben a magyar elem térvesztését Németújváron és környékén. Erre mutatnak sok községben a tiszta német lakosság közt elterjedt magyar családi nevek, részben nemesi származásról tanuskodók is, mint Galambos, Laky, Tury, Mészáros, Falusy, Csery, Tanczos stb.

A „Heinzek“-hiencek a stájerokkal, a „Heidebauerek“ az alsóausztriaiakkal mutatnak közelebbi rokonságot.

Megegyezik mindkét törzs abban, hogy az irodalmi némettel szemben „nemzetiségnek“ nevezhető, mert nyelvük a művelt német előtt csaknem érthetetlen, ők tehát német létükre „nemzeti kisebbségnek“ tekinthetők s mint ilyenek, beolvasztásra vannak ítélve. Ma már többé-kevésbé értik és beszélnek az irodalmi német nyelvet is, egymásközt azonban saját nyelvükön beszélnek, amely több mint tájszólás, csaknem Önálló nyelv, melyről külön szótárt lehetne készíteni.¹ A kétféle burgenlandi németiségnek irodalma nincs. Az osztrákok ugyan — hízélgésből — a Festschriftben egész csomó író \$ különösen költőt fedeznek fel, akik túlnyomó részben vagy osztrák vagy csonkamagyarországi születésűek ugyan, de ha csak huszonnégy órát töltöttek valaha a mai Burgenlandban, akkor már burgenlandiaknak számítanak és a Burgenland irodalmát gyarapítják. Egész csomó pozsonyi ember is így jut a megtiszteltetéshez, sőt ezeknél még az itt tartózkodás is mellékes, mert hisz Pozsony és környéke a „Vierburgenlandhoz“ tartozik. így van ez egyéb nagy emberekkel is.

Burgenland Wressége például tehát Haydn, aki alsóausztriai születésű (lám milyen nagylelkűek az osztrákok, átengedik őt Burgenlandnak), természetesen Liszt Ferenc, aki sopronmegyei származású, Kainz József híres bécsi színész (Moson városában született), Hümmel Nép. János, Mozart tanítványa (Pozsony), Richter János, Wagner híres kamagya (Győr), Tilgner Viktor szobrász (Pozsony), Angeli Henrik bécsi festőtanár (Sopron), Joachim József hegedűművész (Pozsony) s hogy még egy igazi burgenlandi is legyen e nagyságok közt: Hyrtl József, a bécsi egyetem sebésztanára, aki csakugyan kismartoni születésű volt.

A Festschrift még egész csomó magyarországi születésű német író

¹ Pfiatn = búcsúzni, Laos i = én hallok, Aarn = borona, oftn = akkor, lounn = hallgatni, Samirten = Szent Márton.

soroz be Burgenland hírességei közé, de rosszalólag írja róluk, hogy bár német nyelven, de magyar szellemben írtak. Szemére hányja ezt még a Bregenzben született Byr regényírónak is. Hát még mennyire elítélendő a pozsonyi Mitsch Dániel 1781-ben megjelent „Vaterlandische Lieder eines Ungarn“ című és Ebenspanger János kukméri (igazi Burgenlandi) születésű költő 1876-ban megjelent „Ungarland, mein Vaterland! Patriotische Gedichte, dér heimischen Jugend deutscher Zunge an das Herz gelegt“ című verskötetéért! Ime, a magyar zsmokszágnak elijesztő példái!

De vegyünk búcsút a Festschriftól, amely Sopron és Pozsony számos műemlékének képét közli, mint burgenlandi nevezetességeket, élén pedig ott díszlik Sopron városházterének fotográfiája. És vegyünk búcsút a burgenlandi derék németségot is, mint Ausztria egyik „nemzeti kisebbségétől“.

KUBINYI ELEK

BEIRATÁSOK CSEH URALOM ALATT.

Az Ungvárott megjelenő Ruszinszkói Magyar Hírlap június 27-i számából vesszük át ezt a vezércikket. Amikor a csonka hazában a szülők a folyton szaporodó iskolákba, magyar iskolákba beiratják gyermekeiket, nem fog ártani, ha egy pillanatra szemük elé kerül a kép, minő gyötrelmeket, minő kálváriát jelent a kisebbségi magyar szülőnek a beiratások napja.

A nagy nemzetestől elszakított csehszlovákiai magyarság legnagyobb tragédiája abban az elnemzetlenítésben rejlik, amelyet a csehszlovák iskola-politika üz.

A ruszinszkói magyarság ezen a téren a legtöbbet szenved, mert megfelelő magyar iskolák híján nemcsak gyermekeit taszítja az elnemzetlenedésbe, de a mellett megfosztja utolsó lelki kincsétől is: a valláserkölcsi nevelés áldásaitól. Ami a magyar gyermekeknek idegen nyelvű iskolákba való kényszerítését illeti, az a legnagyobb szülői kegyetlenség, melyet viszont a praktikusnak vélt életberendezkedés diktál minden apa és anya elé, tekintet nélkül arra, hogy az a szerencsétlen gyermek belepusztul-e vagy se.

Még tíz esztendő és az idezárt magyarság fiai a ruszinszkói nyelvi káosz következtében elnevelt, lelkileg és érzésbelileg tönkretett, világnézetileg pedig bolszevizált egyedeivé lesznek a társadalomnak, akik prédájául válnak a romboló tanoknak és vagy barrikád- vagy lövészárók-tölteléké lesznek.

Mi, akik a ruszinszkói magyarság iszonyú sorstragédiáját napról-napra közvetlen közlől figyeljük, elszorult szívvel látjuk azt az embertelen kegyetlenséget, ahogy a csehszlovák kormány, az ő ruszinszkói iskolapolitikájával, a magyar jövő reménységét tönkretesz.

A Rozsypal-rezsímnek (a cseh kormányzóéna) igen sok — megbocsát-hatatlan — bűne van. De mind között a legmegbocsáthatatlanabb, amit iskolai referátusával nyelvi és vallási téren produkál.

Az az elvakult sovinizmus, ami a Rozsypal párnázott ajtaja mögött ennek a szerencsétlen Ruszinországnak iskolai adminisztrációját működésben tartja, melegágya annak az évszázadokra kiható gyűlöletnek, amit az őslakosság és a világkonjunktúra révén fölibéhk került bevándorlónak közé ide beplántáltak.

Nyelvi téren szomorú jelenségként hat az, hogy vannak magyar gyermekek, száz és ezer számra, akik már a nevüket sem tudják magyarul leími, mert a családból kiveszett magyar öntudat az iskola elnemzetlenítő, barbár munkáját nem igyekszik csak a legcsekélyebb mértékig is ellensúlyozni.

Azoktól a magyar testvéreinktől, akik szétszóródva, ruszin és szlovák falvakban élnek, bátran elbúcsúzzhatunk. Még pár esztendő és gyermekeik csak nevükből fognak arra következtetni, hogy ősük valaha magyarok voltak.

És mindez akkor történik így, amikor köröttünk a nacionalizmus valószínűleg tombol. Amikor a ruszin, a szlovák, a német és a cseh százszor ruszinabb, szlovákabb, németebb és csehebb akar lenni!

Tehát csak a magyar jó arra, hogy úgy politikai tekintetben (cseh pártokban), mint nemzeti szempontból idegen nemzetek martalékául legyen, a kifacsart citrom, vagy a szemétre dobott rongy sorsára juttatva?

Lapunk napokon át tárgyalja azt a hallatlan visszaélést, amit a Rozsypal-rezsím a vallásoktatás terén már évek óta űz a ruszinszkoói polgári iskolákban. Nem kell hozzá kommentár, csak egy hatalmas jajszó, amely sikoltson végig egész Ruszinszko területén és ébresszen fel minden magyar szülőt, aki ad még valamit a magyarságára!

Mentsük meg, ami még menthető! Mentsük meg gyermekeinket a magyar jövőnek!

FIGYELŐ.

A PARASZT REGÉNYE.

A NOBEL-DÍJ BIZOTTSÁG 1924-ben szerencsés érzékkel a lengyel Ladislas Reymont *Parasztok* (Chlopi) című négykötetes regényét tüntette ki világhírt jelentő irodalmi díjával. A választás eleinte meglepően hatott: az irodalmi Nobel-díj mindenkor az emberiséget általánosan érdeklő műveknek járt ki s így elég sűrűn szerepeltek a nemzetközi megértést képviselő írók, mint Anatole France vagy Romain Rolland a kítettettek sójában. Annál feltűnőbb volt, hogy úgyszólván az ismeretlenségből emelte a bizottság nemzetközi hírnévre egy lengyel írónak a művét, mely mindössze egy lengyel falu életét rajzolja négy kötetben.

Azonban ezen a regényen bizonyosodott be újra az a régi banális tétel, hogy a mikrokozmoszban, a kisvilágban is tanulmányozhatja a jó szem a mindenséget s hogy egy kis lengyel falucska élete is, ha igazi költő és ember rajzolja meg, nemcsak a lengyel nemzet, hanem az európai paraszt regényévé dicsőülhet. Reymont regénye csakugyan túlnő a földrajzi kereteken s e nagyszerű művészi alkotásban a természet, a falusi közösség és az egyéni ember életének olyan keresztmetszetét adja, mely a környezet és egyes sajátos nemzeti jellemvonásokat leszámítva minden európai ország, de első-sorban a keleti, euro-ázsiai síkság parasztságára általánosan érvényes.

A paraszt mint irodalmi téma, elég régi már. Csakhogy könnyű elgondolni, mennyi hamis képen keresztül jutott el az irodalom Reymont hatalmas és igaz freskóihoz. Az ókor idill utáni nosztalgiáját az ancien régime polgársága és arisztokráciája is átvéven, pástorjátékká alakította képzeletében a falusi életet, ahol fiivolázva, szerelmeskedve, édes semmittevésben és legfeljebb göndör báránycák legeltetésében telik az idő, ellentétben a városi és udvari élet zaklatottságával és intrikáival. A liberális forradalom, mely mindenképpen illúziókból táplálkozott, sajátos módon átörökölte ezt az arisztokrata-idillt és nagy demokrata optimizmusával átadta a romantika korának is. A romantikus írók ugyan már nyílt szemmel keresték az élet tarka színeit, de lélektanuk a sémánál állapotodott meg és Jókai parasztjai ugyan elevenen élnek, külsőleg igen változatosak, parasztosan beszélnek, de egyformán jók, roppantul hűek és tehetségesek, már amilyenek ez a kor szerette látni a parasztot a maga rajongó liberális idealizmusában. Jókai és tehetséges tanítványa Mikszáth legfeljebb a genre-alakok különféleségét ragadták ki a magyar falu életéből, de sehol sem zökkentek ki derűs, humoros alaphangúkból, nem vették észre, hogy a paraszt nem csupán karrikatúra vagy genre-téma, hanem annál jóval több, az emberi társadalom alapsejtje, melynek élete, tevékenysége nem lehet oly mulatságos játék és olyan tökéletes idill, amilyenek a polgári társadalom addig elképzelte. Pedig Magyarországon ezt a hamis képet a napjainkban is virágzó münépdalok és népszínművek csak még jobban beedzették a köztudatba. Legfeljebb még egy-egy szenvedélyes drámát költöttek az írók a kabinetalakok közé, mely talán rusztikusabb nyelven folyt le, mint a szalonélet tragédiái, de mégis

ugyanaz a szerelmi történet volt, az, amelyet a polgári élet nagy és kis írói írogattak különféle változatokban.

A polgári parasztidul illúzióját aztán egy nagy, magát illúziómentesnek tekintő szellemi áramlat oszlatja széjjel: a materializmus és annak irodalmi kifejezése, a naturalizmus. Maupassant parasztnovellái, de főképp Zola Föld-je a parasziban is, mint egyebütt, az emberben rejlő állati ösztönélet nagyszerű képviselőjét fedezték fel az ámuló és a felfedezéstől szédülő világnak: ez az igazi képe a parasztnak, — mondták — ki a földért gyilkolni tud, a nemi életben állatiasan mohó, beszédében és gondolataiban piszkos, a szeméremérzést nem ismeri! Mindezt pedig Zola nem azért rajzolja így, hogy e felett talán kétségbe essék, hanem azért a gyönyörűségért, hogy az „igazat“ ábrázolja, nem rettenve vissza a szemérmertlenségnek vagy állatiaságnak -semmiféle visszataszító ábrázolásától. A politikai életben pedig ez a pesszimista parasztkép a szocializmus ideológiájának felelt meg, mely minden téren igyekezett átértékelni, vagyis szétrombolni a liberális demokrácia illúzióit.

Mi nálunk sem maradhatott el a reakció a nagy derűs, napsugaras falusi idill ellen. S nem tehetünk róla, bármily tehetségnek tartjuk is egyébként Móricz Zsigmondot, a Sárarany parasztja az ő nemi túltengésével, verista szójárával, állatias önzésével mégis csak a Zola iskolájában járt, mielőtt a magyar paraszt új „igazi“ képviselőjévé avatott volna. Azóta is az új verista felfogás szerint írt regényeknek és novelláknak se szeri, se száma: ugyan nem mindegyikben félállat a magyar paraszt, de legtöbbször mégis egyhangúan állatias kitörésű szenvedélyek hőse, kik mind azt a bizonyos paraszti „öserőt“ vannak hivatva akrobata gesztusokban bemutatni. Mellékesen tovább él a Mikszáth-féle kabinetalak, a mulattató, eredeti, furcsa parasztfigura, melyet jóakaró optimizmussal rajzol meg egy-egy elkészt „konstruktív“ író.

Mi hiányzik ebben az irodalomban? Most már könnyű erre a kérdésre felelnünk, amióta Reymont megírta az egyetlen igazi nagy parasztregényt és nagyszerű költői szintézisben megrajzolta ennek a rongyos kis lengyel falucskának Örökre szóló alakjait.

Reymont alakjai se nem színarany-, se nem színszurokemberek. Egyszerűen: emberek! S ez olyan nővum, aminek hosszú fejlődés kellett, míg a világirodalom rájött, mert mindig vagy nagyon felülről, vagy nagyon alulról nézte a falu életét. Rosszak is, jók is, szenvedélyesek is, de okosak is, számítóak, önzők, de jószívűek is, földhöz ragadtak, de nagyszerű lelki fellendüléseik is vannak: vallásban, szerelemben. Nemcsak furcsa, mulatságos figurák, hanem test-lélekemberek, akár én, te vagy az a budapesti író. És főleg nemcsak egyéni életet élnek és asszony után szaladnak, hanem élnek a falubeli közösség életét a természet nagy, kényszerítő ritmusában.

Persze a lengyel író is csak hosszú küzdelem árán jutott el a Parasztok nagy művének megírásához. Nem anyagi küzdelmekről van itt szó, bár Reymont ezeket is kiállotta fiatal vasutas és vándorkomédiás korában, hanem irodalmi küzdelmekről, melyeken minden nagy író keresztül megy, ha újat, vagy az eddiginél igazabbat akar alkotni.

Őt is Zola Föld-je izgatta fel annyira, hogy elhatározta, megírja a paraszt igazi regényét. Érezte milyen hamis az a kép, melyet a rövidlátó, aprószemű Zola festett rövid beauce-i útján összeszedett „documents humains“-ek alapján ebben a legnagyobb hatású könyvében. Megutálta azt a paraszt házaspárt, ki miután a család feje rájuk íratja házat és földjét, megfojtja az öreget és rágyújtja a házat, azt a parasztot, aki erőszakot követ el a szerelmesén és aztán, hogy megszabaduljon tőle, kaszával darabokra szeli.

Leült és megírta a Parasztok-at. Mikor kész lett, akkor látta „rémül-

ten, hogy könyve Zola Föld-jéhez hasonlít, ahhoz a könyvhöz, melyet annyira utált“ (saját vallomása). És ekkor tűzbe dobta a hosszú évek munkáját s újra neki fogott az írásnak, melynek eredménye lett a négykötetes Nobel-díjas regény. Az irodalomban és általában a művészetben a mélyreható felfedezések, lényeges újítások nehéz, kínos vajúdás eredményei. Az irodalmi rutin, a hagyomány, annyira nyomja tehetetlenségi erejével a következő írói nemzedéket, hogy még a legnagyobb költői zseni is csak hosszas küzdés árán juthat el saját igazi kifejezéséhez. Petőfi éveken át küzdött Vörösmarty és Csokonai szellemével és nyelvével, míg természetes költői nyelvét megtalálta, Ady viszont az Arany-epigonizmussal vívott nagy harcot, míg ösztönös zsenijének a megfelelő formákat megtalálta. Reymont, ki tudatosan akart Zolán áthágni, csak hosszú munka után vette észre, hogy egy helyben taposott. S ilyenkor, ha a hosszú, sikertelennek látszó munka után a zseninek sikerül a csüggedés nehéz perceit legyőznie, akkor már csak felfelé vezet az út, kidobhatja magából a salakot, leküzdötte a rutin lomha szörnyetegét.

Az eredmény tehát az a csodálatos szintézis, melyben mint azt a filológiai kritika kimutatta, maradtak még zolai reminiscenciák, de ezek már csak részletek, tehát a lényegét nem érintő vonások. Reymontnak véres munka árán sikerült megmenteni az eszményt; a falusi paraszt nála nem állati alak többé, aki csupán materiális szükségleteinek él és minden más tekintet felre lök, ha az útjába áll, de ezen túl is, még magasabba hágva sikerült neki egy olyan parasztrehányt írnia, mely az egész paraszti élet s bizonyos fokig az egész emberiség életének költői kifejezése.

Nehéz elkerülni az eposz szót, ha Reymont művéről beszélünk. Epikus háttér az isteneket helyettesítő természet négy évszaka, mely egyúttal a könyv négy kötetének egyes szakaszait alkotja; a természet az ő borzalmas és magasztos, derűs és jótékony színváltásával a felsőbb sorsot, az eleve elhatározottságot, az ember örök megkötöttségét jelenti. És jól van ez így egy parasztrehányban: sehol sem érzik annyira az emberi élet függése a természettől, mint falun, mint a földből élő parasztoknál. Így hát indokolva van minden poézis, minden antropomorfikus misztikum, melyet a lengyel író ebbe a szüntelen visszatérő nagy színjátékba belevisz. A regény minden újabb fordulata egy-egy természeti változással kezdődik, a falu hangulata, sőt az egyén élete ennek a nagyszerű háttérnek emberi változata. Így nyer ez az alapjában véve realista eszközökkel dolgozó regény nagyszerű szimbolikus tartalmat: együtt fejlődik ki a természet az emberrel és a közösséggel, mert hiszen az esztendő az emberi élet ritmusegysége. Ennek a nagy titokzatos összefüggésnek az éreztetése Reymont nagy költői tette.

Aztán itt van a falu. Furcsán hangzik, de ki merjük mondani, hogy ez is olyan téma, amelyet a magyar regényírók még nem fedeztek fel idáig. A közösség is él, nemcsak az egyén s a falu nemcsak festői háttér, mint azt a romantika tudja, hanem önmagában is élő valami, melynek az egyéntől független élete van. Ezt a franciák már régóta tudják, sőt Jules Romains külön unanimitista iskolát csinált ezzel a gondolatlaltal, melyet ha minden akár állandó, akár alkalmi közösségre alkalmazunk, az életről egészen új képet kapunk. De Jules Romains genialis regényeinek mégis van papiros- és főleg valami diákos humbugíze. Reymont nem elméleti alapon rajzolja meg a falu „csoportját“, hanem úgy, amint ő átélte otthon, saját falujában. Közös a nyomor, a kétségbeesés, közös az elkeseredés, együtt mennek harcra a falubeliek a falu érdekeit semmibe vevő földesúr favágói és erdészei ellen, együtt tesséklik ki a melléjük telepített németeket és az egyént is csak addig tűrik maguk közt, amíg az a falu normális erkölcsi és értelmi mértékét túl nem lépi. Így kövezik meg a falu szépét, Jagnát, először, mert

túlságosan szép és mert érzik rajta, hogy nem közéjük való: geniósan vág ki ámyképeket, biztos ízléssel öltözködik: egy faluban rekedt romantikus női eszmény, ki mély és ösztönös érzésvilágával a természetnek pogány, istennélküli, amorális kifejezése. Jagna szeretkezik, amint azt vére megkívánja és vére mindig a természet szavára lüktet. Végre is a közösség kiveti magából azt, aki nem törődik vele: a falu nem tűri a romantikus vérmérsékletet. És viszont Antek, Jagna szeretője, ki összevész apjával, a gazdag Borynával, mert ez öreg özvegy létére elveszi Jagnát, sőt földet is irat rá hozományul, szintén átéli a kivetettség szomorú sorsát: apja kitagadja és ő nyomora sorsban, kivert bikaként éli át a borzalmas telet családjával együtt, mellyel azonban nem sokat törődik. A falu őt is kinézi mindenünnen, mindaddig míg újra hősvé nem lesz, leterítve a földesúr egyik erdőkerülőjét, ki apját, Borynát leüti. Mikor a börtönből hazakerülve beül apja örökébe, vére nem lázadzik ugyan, és közömbösen hallgatja szántás közben Jagna megkövezésének hírért, mert őt hivatása: a föld és a falu újra visszaszólította. Itt a romantikus egyéniség, az Übermensch, beletört a közösség igájába.

így illeszkedik bele az egyéniség regénye, a falusi dráma a közösség éleibe és most már megérthetjük, miért nem fejezheti ki a jelenleg nálunk oly divatos műfaj, a novella a falu igazi életét. Az élet sokkal mélyebb és bonyolultabb, mintsem ezek a rövid lélekszusszantású és véghatásra felépített művecskék sejtetni engedik. De a világirodalomban sem igen szoktak Reymont koncepciójának magaslatáig emelkedni. Így az idei Nobel-díjas Grúzia Deledda szardíniái parasztregényei is csupán az egyéni drámáig jutnak el, a környezet, a falu csak halvány vonásokban vesz részt a cselekményben, inkább a romantikus recept szerint festői háttérrel alkot.

Természet, falu: első harmónia. Falu és egyén, a második. És a falu egysége milyen érdekesen olvasztja magába a különféle emberi jellemeket! Így értjük meg, hová kell helyeznünk a falu furcsáit. De a komoly emberek sem egyformák, nem mind az az eszményi higgadt és vulkáni kitörésű hős, amilyenné a legmodernebb magyar irodalom is sablónozta a magyar parasztot. Van itt vérmes és higgadt, lelkes és kételkedő, elkeseredett és bizakodó, gyerek és kamasz, serdülő lány és asszony, ostoba és erős lelkű, eszes élettárs. És mégis milyen csodálatosan egyforma parasztek ezek... Az olvasó nem győzi állandóan megállapítani, hisz ilyenek a mi parasztjaink is! Dicsekvők és hallgatagok, bizalmatlanok az úri néppel és a hatóságokkal szemben, hirtelen lobbannak és hirtelen csüggednek. És sokan ravaszok, de mind makacs, fejes, mert ebben van a közösség konzerváló ereje annyi bomlasztó törekvéssel szemben.

De ha csak itt állt volna meg Reymont a parasztság rajzában, nem sokkal jutott volna előbbre Zola naturalizmusánál. Döntő jelentőségű azonban a parasztregény további fejlődésében, hogy felfedezte a paraszt valóságát és hazafiságát.

Persze egyik érzés sem lehet a parasztságban épp olyan természetű és intenzitású, mint a műveltebb osztályokban. A vallásosságban előbbre vannak ezek a boldog lelki szegényeit, a hazafiságban kissé hátrább. Reymont rusztikus papja, verekedő, részegeskedő parasztjai átszellemülnek, misztikus gyönyörűségbe esnek az ünnepi szentmisén és körmeneteken. És kinek van joga azt mondani, hogy ez a szláv népek miszticizmusával függ össze és nálunk nem található!

Azok beszélnek így, kik távol állnak a magyar paraszt lelkületétől. Csak a magyar paraszt volna vallástalan? A magyar regény- és novella-termésből legalább is ez világlik ki, de mi Mezőkövesden, Gyórszentmártonban és másutt nem így láttuk...

A haza eszméjét Reymontnál az úri nép tudatosan, a paraszti tudat-

talán, de annál hatásosabban hordozza. Egy-egy titokzatos félművelt apostol is akad, ez a különös csavargó Rocho, aki a szegények istápolója, a kétségbeesés órájában a falu vigasztalója, aki titokban tanítja lengyel betűvetésre a falusi gyerekeket s akinek menekülnie kell az orosz csendőrök elől. Vagy a könnyelmű földesúr hóbotosnak tartott öccse, ki sokat hegedül és a szegények között él, mióta a felkelésben szerzett sebeiből felépült és külföldről hazatért. De nem többet ér-e ezeknél a közösség öntudatlan munkája, mikor a rájuk erőltetendő orosz iskola alapításának paraszti okokkal és konzervatívizmusból ellentállnak, bármint erőlködnek is a falu korrumpált ravaszai, vagy amint formálisan kiutálják a szomszédjukba telepedni akaró németeket, fenyegetéssel, kárral, a falu alattomos eszközeivel. Micsoda pompás és üdítő lecke ez szegény, sanyargatott véreinknek! És mennyire igazán kiderül ebből a regényből is, mely a lengyelek nagy elnyomatásának idejéből való, az a vigasztaló tudat, hogy a nemzet igazi fenntartója a paraszttömeg, nem pedig a könnyen szétszórható, tönkre silányítható középosztály!

Hol vagyunk a régi derűs, liberális kedélyparaszttól és az újabb vulkánikus ösztönállattól? Hát ezekben a primitív lelkekben is él valami földfeletti? Nem az a csodálatos, hogy ez így van, hanem hogy ezt fel kell fedezni! Pedig kevesen vannak olyanok közöttünk, kiknek családja két-három generációval ezelőtt paraszti sorban ne lett volna, vagy legalább is a falu közösségében ne élt volna; papjaink, tanáraink nagy része, kik a vallásos és nemzeti eszme tudatos viselői, parasztok unokái, vagy dédunokái s bajosan lettek volna azzá, ha azt a bizonyos földhöz ragadt materializmust hozták volna magukkal családjuk erkölcsi és eszmei hagyományaképpen.

Fordítsuk le és adjuk ki Reymont regényét mielőbb: talán rajta keresztül kapjuk meg egykor a magyar falu nagy regényét és ezzel a magyar élet irodalmi szintézisét. Talán regény- és novellairóink új formákat, új magaslatoakat találnak, ha elolvassák a lengyel irodalom legújabb remekét: talán megértik, hogy ma már csak elmélyedéssel és a szellemi síkok szaporításával és szélesítésével lehet irodalmat csinálni, mert kinőttünk az egyéni élet bajainak köréből: talán egynemely tehetséges alanyi költőnk is elszégyeli magát és letéve bánatos sípját vagy haragos tárogatóját, munkába fog, keserves munkába, elődök és kortársi elleni harcba, melynek árán eljuthat a jövő regényéhez, a Nobel-díjas magyar regényhez. Mert a világsíkert nem lehet a hírlapirodalom fejsúlyán maradt novellaszerű termeléssel elérni, azt nem a kávéházi társaságok, sem a barátságos kritikák, hanem egyesegyedül a tehetség és a nehéz munka vívhatja ki.

ECKHARDT SÁNDOR.

AZ EGYETEMI OKTATÁS KÉRDÉSÉHEZ.

A MAGYAR SZEMLÉNEK a humanisztikus gimnáziumi ankét eredményeit összefoglalóan ismertető cikke (1927 3. sz. 253. 1.) mind szélesebb hullámokat ver fel; ez érthető is és örvendetes is, mert olyan kérdésekről van szó, amelyek a nemzeti nevelés, a nemzeti művelődés szempontjából elsőrangú fontosságúak. Nagyon szükséges tehát a feleletkeresés alapos megvizsgálásuk alapján, csak igyekeznünk kell ezt a dolgot fontosságához illő nyugodtsággal végeznünk, átértve e kérdések életbevágó komolyságát mai súlyos helyzetünkben. A vizsgálat módjának is azt kell demonstrálnia, hogy az érdekelt tényezők valóban a bajok okainak felderítését

s megszüntetését, nem pedig a felelősségnek más tényezőkre való áthárítását akarják.

Bizonyára lesznek hivatottabbak, akik a szintén érdekelt egyetem szempontjából fognak e kérdésekhez hozzászólni, de e sorok írója is kis helyet kér, hogy főképp egy szempontból, — amely már régóta foglalkoztatja, — hozzájuk szólhasson. A felmerülő kérdések egész komplexuma felső- és középfoktatásunknak úgyszólván összes lényeges kérdéseit érinti s így kénytelenek leszünk itt-ott látszólag messzebb eső területeket is érinteni, de igyekezni fogunk a nagyobb kitéréseket elkerülve csak a legfontosabbra szorítani mondanivalónkat. Jelöljük tehát előre meg a kérdésnek azt az oldalát, amelyet kissé meg akarunk világítani, hogy az elkalandozásokra alkalmat adó tömegében a kérdéseknek el ne tévedjünk, hanem annál határozottabban tudjuk a főkérdést egy oldalról megvilágítani.

A kérdés lényege ebből a szempontból az: mi az egyetemi tanár feladata s miképpen tud ennek, az ifjúság érdekeinek és szükségleteinek legmegfelelőbben eleget tenni.

A közönség szimpatiahiányának a középiskolai tanársággal szemben egyik oka, hogy nem akarja megérteni, miért van a tanárságnak az amúgy is bőven folyó szünidők mellett csak heti 16—18 óra elfoglaltsága, amikor a többi hivatalnokra ennek majdnem a duplája a kötelez. Ezt a teher-tételt még súlyosabban érzi az egyetemi tanár a közönség részéről, akinek tudvalevőleg csak heti 5 előadási óra és 1—2 óra gyakorlatok tartása a kötelessége s így ha az egyetemi oktatás eredménytelenségéről van szó, kétszeresen teszi a professzort felelőssé.

De nézzük csak meg közelebbről, valóban ebben a hét órában merül-e ki az egyetemi tanár hivatalos elfoglaltsága? Éppenséggel nem, mert ezenkívül számba kell venni a kari, bizottsági s egyéb üléseket, amelyekre véleményes jelentéseket kell készítenie különböző ügyekről, — ott vannak a különböző diákszociális ügyek, — s last, not least, tudományos téren állandóan szemmel kell tartania az előadása körül szolgáló szaktárgya egész területének hazai és külföldi irodalmát, hogy annak haladásával lépést tudjon tartani. Nem is említettük a különböző szabadegyetemi és népszerű előadásokat, amelyekből a tanárok bőven kiveszik a részüket, úgyhogy, ha ezt az órákkal pontosan le nem mérhető elfoglaltságot mégis megpróbálnék átlagban óraszámmal kifejezni, ez messze meghaladná egy más tisztviselő hivatalos elfoglaltságának az idejét, pedig a professzoroknak másik, hasonlóan fontos munkásságáról, tudományos kutatásairól nem is szoltunk!

De ezt csak mellékesen említetttem, mert, mint hangsúlyoztam, nem mentegetésről vagy igazolásról van szó, amikor ezeket a nemzeti művelődés szempontjából annyira fontos kérdéseket a nyilvánosság előtt is szóvá tesszük s most térek át arra a kérdésre, hogy az egyetemi tanár tanári munkássága miképp lehet a leggyümölcsözőbb az ifjúság képzése szempontjából.

Azzal a nézettel le kell számolnunk, hogy a jó tanár minden s másra szükség nincsen, mert a legjobb tanár munkássága is csak bizonyos szükséges berendezések, segédeszközök keretében lehet teljesen gyümölcsöző hallgatósága részére.

Milyen körülményeket kell e célból megteremtelnünk a professzor s tanítványai számára, milyen berendezéseket kell rendelkezésükre bocsátanunk?

Az orvosi s a természettudományi tanszékek mellett jól felszerelt intézetek vannak, amelyekben adjunktusok, asszisztensek, gyakornokok, demonstrátorok foglalkoznak a hallgatósággal; a tanár a kezdőiméi csak az ellenőrzés szerepét végzi s csak a már önállóan dolgozókkal foglalkozik alaposabban, megbeszéli velük témájukat, ellenőrzi vizsgálataikat és kísérleteiket. Ezt

mindenki természetesnek és szükségesnek találja, de kérdezzük, vajjon nem épp annyira volna-e ezekre szükség a jogi karok egyes tanszékei s a bölcsészeti karok nyelv- és történettudományi tanszékei mellett is? S feleletünk más nem is lehet, minthogy igen, s ezt az igen-t bizonyos nyomatékai szeretnők az egyetemi kérdések iránt érdeklődők fülébe harsogni, mert annyira fontosnak tartjuk, hogy ennek a helyes felismerése és megvalósítása nélkül nem várható igazán eredményes munka sem a tanár, sem pedig a hallgatóság részéről, olyan, aminőt a nemzet mai nagy érdekei megkívánnak.

Intézetek, a szükséges könyvekkel és folyóiratokkal felszerelt szemináriumok kellenek és megfelelő segédszemélyzet; a kettő együtt, mert külön-külön egyik sem elégséges! Mivel pedig a kezdők szükséglete egészen más, mint a haladóké, a már önállóan dolgozóké, ezeket el kell különíteni egymástól két helyiségben. Gondoljuk csak meg, mennyire emelné jogászhallgatóságunk képzettségét s készségét, ha a négy év folyamán legalább öt-hat olyan szemináriumban tölthetné el szabad idejét, ahol megtalálná a szükséges folyóiratokat s irodalmat, megismerné s megszerelné a könyveket s ahol társaival és a tanársegéddel barátságosan vagy megszabott órák alatt megbeszélhetné szaktárgya egyes kérdéseit s azután bizonyos időközökben magának a tanárnak számolhatna be munkájában tett előrehaladásáról.

Ne értsen félre senki, ezt hangsúlyozzuk, nem azt akarjuk ezzel elérni, hogy mindenkét tudományos munkára kényszerítsünk, akár van ehhez képessége és kedve, akár nincs, egyáltalán non, csak olyan második otthont akarunk a tanulóifjúságnak teremteni, amelyben lehetővé váljék minden egyesnek a szakmájában való alapos, komoly kiképzés. Így aztán eltűnik a lyukas órák veszélye is, amelyről, mint kiküszöbölendőről joggal ír Weis (Magyar Szemle, 1928 4. sz. 332.1.), de szó sincs arról, hogy ez a tanárok „önzésének” eredménye volna, mert a komplikáltabb tanrendnél, amelyben az órátközéseket ki akarjuk küszöbölni, ez elkerülhetetlen.

Ma azonban ettől még sajnos, messze vagyunk! A pesti egyetemen sem rózsásak az állapotok, de ismerünk olyan vidéki jogi szemináriumot, ahol egy szobában a polcokra helyezett nyolc felirat szerint ugyanannyi szeminárium foglal helyet és olyan bölcsészeti intézetet, amelynek egy négy személyre szabott kis szobájában 25—30 hallgatónak kellene könyveivel s jegyzeteivel kényelmesen elférnie!

Ha ezt meg tudnók minden egyetemen teremteni, akkor alkalma volna a tanárnak és a hallgatónak is teljes munkaerejét kifejtenie. A tanár így tudná igazán az egyetemi tanítás célját megvalósítani, egyenkint foglalkozva hallgatóival, látni, a maguk lábán járnak, megtanítani őket, gondolatokat ébreszteni bennük, mert az előadásokon inkább ismereteket kell közölnie, hiszen a legtöbbször teljesen kezdőkkel áll szemben ott. Hogy ne a magam portájáról vegyem a példát, nem más felkészültséggel kezdené-e meg munkáját például a közigazgatásban s folytatná esetleg később a politikai életben az a jogászifjú, aki nyolc féléven át ilyen módon berendezett közigazgatás jogi, nemzetgazdasági, politikai, nemzetközi jogi stb. szemináriumok tagja volt, ahol még az egyes aktuális kérdéseket is megbeszélhették az új irodalom s a napilapok olvastatása alapján. Nem a középiskolákban, hanem ezekben az intézetekben volna helye az újságolvasásnak, mint külön tantárgynak!

Így megismerkednének itt tudományzakuk mellett a gyakorlati kérdések kapcsán magával az élettel is s megszerelnék az irodalommal foglalkozva a könyveket is, aminek nyomát azután, kerüljenek később bármilyen mostoha körülmények közé, elveszteni sohasem fogják.

De itt még egy más oldalát is érinteni kell e kérdésnek, ami tulajdonképp megindítója volt az említett anketnek is, tudniillik azt, hogy bizonyos úr van a középiskola és az egyetem közt! Ezt áthidalni nehéz, annyira más

az egyetemnek tulajdonképpen feladata és hivatása, hacsak nem akarjuk azt teljesen szakiskolává tenni. Ez rendkívül fontos és nehéz kérdés, amelynek megoldása a bölcsészkaroknál, a tanárképzés szempontjából már megkezdődött a nagy horderejű 1924: XXVII. törvénnyel, az orvosi karon már megtörtént akkor, amikor az első év főtárgyaivá olyan két diszciplína tétetett, — fizika és kémia — amelyekre vonatkozólag a hallgató az alapismereteket már a középiskolában megszerezte. A jogi karon azonban ez nincs meg, de reméljük, hogy a tervbe vett reform, az öt évre való kibővítése a jogi tanulmányoknak, egy a jogi és szociológiai tanulmányokba bevezető első év beiktatásával fogja ezt megoldani. Itt is, azt hisszük, igen nagy volna e szemináriumok korrigáló, segítő és áthidalató szerepe.

Egyszóval itt nem valami költséges, luxust jelentő új intézményekre gondolunk, hanem a másutt már meglevőknek s nagyon beváltaknak a bevezetésére ott, ahol éppen olyan szükség van tájuk! Nézetünk szerint csakis ily eszközöljél lehet elérni az egyetemi tanítás nagy, ideális célját.

Közvetlen, meleg kapcsolatot teremteni a tanár és tanítvány közt, mert enélkül eredményes az egyetemi oktatás nem lehet! Az általunk fentebb kifejtettekből természetszerűleg következik, hogy ez a közvetlen kapcsolat bármilyen nagy létszámú egyetemen megvalósítható két, három, esetleg több párhuzamos tanszék s megfelelő szemináriumok felállításával, de kultuskormányunk á szorosán vett egyetemi s tudományos érdekek mellett (tanári succrescentia nevelése, a vidék előnye bizonyos szempontokból az ifjúságra nézve), szerves egészet alkotó kultúrprogramja más szempontjából is (vidéki kultúrcentrumok kialakulásának elősegítése) inkább a vidéki egyetemek fenntartásával akarja ezt minél eredményesebből megvalósítani.

„Közép- és felsőiskola és közönség megértése a nemzeti kultúrunkának sine qua non-ja“, — írta a Szemle szerkesztője e fontos kérdéstről meginduló megbeszélések kezdetét bejelentő soraiban (1928 3. sz. 300.1.). Az egyetemet illetőleg konstatálhatjuk, hogy ez az összhang, kölcsönös megértés nincs meg oly mértékben, mint meg kellene lennie a közös cél érdekében végzendő nagy munka szempontjából. Ami pedig az egyetemeket illeti, nem szabad soha szem elől téveszteni Pasteurnek azt a kijelentését, hogy ha az alsó- és középiskolák ügyét széles mederbe kell terelni, megfelelő módon gondoskodni kell az ezt tápláló forrásról, a felsőoktatásról is!

HOLUB JÓZSEF.

„A KÉPZŐMŰVÉSZET IRÁNTI ÉRZÉK NEVELÉSE AZ ISKOLÁBAN.“

ECÍMEN jelent meg egy igénytelen kis füzet Jeszenszky Sándor tollából.

Nem részletes beszámoló, csak vázlatos ismertetése a Belgiumban nemcsak megvalósított, hanem „komoly eredményeket elért“ művészi nevelési módszernek, mit szerző az ügy iránt való őszinte lelkesedéssel ajánl bevezetésre, mert megvalósítása sem különösebb kockázattal, sem a kultuszterárcia anyagi, sem a tanulóifjúság munkamegterhelésével nem járna.

Szerző szerint a művészi érzék nevelése a mi iskoláinkban majdnem kizárólag irodalmi irányú, a fonnák világának, az emberi szemem át közvetített kultúrának eddig az iskola alig nyitott tért, mert rajztanításunk a művészi érzék fejlesztésére nem elég. Belgiumi tanulmányútja alkalmából közvetlen tapasztalás alapján mondja ki, hogy a szemlélet útján való tanítás látszik a legeredményesebbnek. Belgiumban minden fiú- és leányiskolái

osztály egy évben hat ízben látogatja meg a képtárt vagy a múkincsekkel teli templomot. E múzeumlátogatás a gyermek nyolcéves korától a tizen-nyolcadikig tart. Egyszerre csak egy osztályt visznek. Kérdés formájában a tanulók maguk „kiemlik” a kép egész cselekményét, az ábrázolt indulatokat, érzéseket, a viseletét stb. Mikor ezzel már az egész osztály tisztában van, akkor a tanító megmagyarázza a kép festői témáját. A nuditás kérdésével nem törődnek, de a feltűnőbb képeket nem mutatják be; ám le se akasztják, se el nem távolítják, arra számítva, hogy a gyakori látogatással a gyermek szeme megszokja és jobb, ha 8—12 éves kora közt szokik hozzá, mintha 14 éves korában pillantja meg. Az első négy évben a magyarázatra legalkalmasabb műveket, bibliai, mitológiai tárgyú képeket vagy életképeket, a következő négyben a nagy mesterek standard-műveit jelölik ki; az utolsó évben pedig már összehasonlító módszerrel tanítanak. A továbbiakban a tiszta magyarságnak, a falu népének ízlésfejlesztésére gondol Jeszenszky. Féltő szeretettel akarja a magyar falut attól a fenyegető szürkeségtől megóvni, mely a városi proletár életét olyan sivárrá teszi. A magyar művészetet világversenyképesé tették művészeink, de éhezés, nyomorgás és hősi kitartás árán maguk teremtették meg a közönségüket, mástól vajmi kevés támogatásban részesültek, a magyar iskolától pedig közvetlenül jóformán semmiben.

E belga módszer lényegében nem más, mint a hamburgi Lichtwerk módszere, melyet nálunk 1911-ben Urhegyi Lajos is megkísérelt. E módszerre akkor egyik hozzászólónak az volt a véleménye, hogy inkább semmit, mint így. Voltak azonban olyanok is, kik Urhegyi eljárását helyeselték. Mások viszont hangoztatták, hogy a művészet helyes megértésére való oktatásnak a kérdése teljesen megoldhatatlan és pedig elsősorban „a rátermett s a kitűzött célra nevelt oktatók, aztán a módszer teljes hiánya miatt.”

A helyzet — fájdalom — azóta nem javult, sőt a világháború borzalmain át rosszabbodott: az anyagilag és lelkileg megfogyott nemzet valóban csak olyan megoldást bír meg anyagilag, mely megerősödésünkig kockázatos áldozatot nem kíván.

Jeszenszky értekezése kapcsán az alábbiakban a nagy nemzetművelés e kérdésének megoldására törekszünk.

E program lényege a gyermek sokoldalú gyakorlati foglalkoztatása az egyéni diszponáltság lélektanilag egyedül érvényes elve alapján. Alap-tétele: mindenki a maga legkedvesebb foglalkozása révén nevelhető esztétikailag. Az iskolai nevelés célja természetesen csak a cselekvő tevékenységre, kísérletezésre való alkalomadás útján a passzív, a benső átélésre, a műélvezésre való képességnek a fölébresztése és fejlesztése. Fölébresztése és fejlesztése csak és nem kifejllesztése, mert az már az élet műve és külön mesterek földadata.

Az esztétikai nevelés gerincéről a priori nem lehet beszélni, vagyis a művészetek egyetlen ágát se lehet mindaddig azzá tenni, míg arra a tanuló egyéni érdeklődése, hajlama föl nem jogosít. Ha az iskolában vagy otthon a családban mindenki megtalálja a maga gyönyörűséget okozó passzióját, csak akkor lehet komolyan az esztétikai nevelés lehetőségéről beszélni, különben meg kell elégednünk az „oktatással”, mely legjobb esetben is beszéd- és értelemgyakorlásra, művészettörténeti tájékozódásra és nem műértésre, helyesebben: műélvezésre vezet.

Az igaz, hogy a legújabb középiskolai Utasításokban is „művészi oktatásról” és nem esztétikai nevelésről van szó, bár kétségtelenül abban az értelemben, hogy az iskola az irodalmat, mint az oktatás anyagát ne csak etikai, hanem esztétikai nevelés szempontjából is használja föl. Az Utasítások úgy beszélnek róla, mint amelyik tárgy a rajz, az ének és a zene mellett

beláthatatlan időkig az „ízlésképzés főszköze” marad, mert „a középiskola hagyományai, tanulmányainak köre és a rendelkezésre álló eszközök kétségtelenné teszik”, hogy ezen változtatni nem lehet. Pedig minél kevésbbé lehet változtatni, annál bizonyosabb, hogy az irodalmi oktatás megkövetelt óriási anyagával az iskola csak az „oktatás” fokozatáig juthat el, mert arra, hogy a közölt ismereteket tanítványaink részéről az érzés is áthassa, hogy tanítványaink a költői művek koncepciójának, szerkezetének, az eszmék és érzések kifejezésének forma- és stíluszsépségeiben is elmélyedhessenek, a legnagyobb erőfeszítés mellett sincs idő, már pedig e nélkül az ismeret anyaga csak holt anyag, mely az emlékezőtehetség gyengésege vagy erőssége szerint a kedélyre gyakorolt minden jelentősebb hatás nélkül csakhamar elpárolog.

A sorrendnek éppen fordítva kellene lennie, mert az irodalom művészeti tárgy, melynek anyagát elsősorban az esztétikai nevelés céljaira kellene fölhasználni úgy mint a rajzét, az énekét és a zenéét, hogy csak a már bevezetett művészeti ágakról szóljak. Ez esetben azonban megszűnik a hagyományos vezetőszerpe a művészeti oktatásban, mert csak azok számára lesz az ízlésképzés főszköze, kik az egyéni érdeklődés alapján ez irányban fogékonyok, vagyis esztétikailag nevelhetők. A többi számára anyaga közönséges leckeanyag, akárcsak a számtan vagy a vegytan.

Tehát a már bevezetett irodalmon* a szabadkézi rajzon, a festésen, az éneken és a zenén kívül be kell vezetni a mintázást, az iparművészeti foglalkozásokat, sőt a fizikailag könnyebb ipari foglalkozásokat is, mint amilyen a fafaragás, esztergályozás, hegedűkészítés, a finomabb díszítő lakatosmunka; a leányiskolákban a művarrás, tervezés, csipkeverés, szőnyegtervezés, csomózás stb. E változatos foglalkozások közt a gyermekek szabadon választhatnak.

A IV. elemi, de a polgári és középiskola IV. osztályából is — anyagi vagy más ok miatt — sok gyermek távozik. Ezek egy része kereskedelmi iskolában tanul tovább; más része ipari pályára megy, legtöbbször kényszerből és olyan szakra, ahol éppen el tud helyezkedni. Most gondoljuk csak meg, milyen óriási előny származik abból úgy a magyar iparra, mint magára a tanulóra, ha pályaválasztása nem esetleges, nem külső kényszemek, hanem belső vonzódásnak az eredménye! Ha ugyanis a tanulók az iskolát már irányított munkakésztséggel, fejlesztett kézügyességgel és ízléssel, önfegyelmetséggel és szívesen hagyják el abban a kedvesen büszke öntudatban, hogy már ismerik a szellemi munkával párosult fizikai munka örömet, akkor más lesz továbbtanulásuknak az eredménye, mint amilyent ma el szoktak émi, mikor jórészük már fölszabadulás előtt azon tóri a fejét, hogyan tudna megkezdett pályájáról elmenekülni, miféle protekcióval lehetne valami hivatalban díjnak, vagyis: „úr!”

Minden művészetnek a mesterségi része az alapja: ha a gyermekeknek azon kell tömie a fejét és erejét, hogy azt a hegedűcsigát „hogyan” kell megfaragnia, hogy az lendületes, szabályos, szép legyen; hogy azt a kezét „hogyan” kell megmintáznia, hogy egyéni jellegét eltalálja; hogy mi az a rengeteg részletből, amit el kell hagynia, és mi az, amit egyszerűsítéssel hangsúlyoznia kell: akkor ő a képben vagy szoborban sohasem fog elsősorban irodalmi elemet keresni, hanem szín-, vonal-, forma- és térharmóniakat és kompozíciótvényeket; akkor megérti, hogy egy kedélyes és színes lakoma vagy egy kis gyermekét szeretettel ölében tartó anya szín-, forma és kompozíciója tvényeinél fogva elsősorban művészi alkotás és nem azért, mert a festő vagy a közönség a „Kánai menyegző” vagy „Mária a gyermek Jézussal” címet adta neki.

Akit valami kézimunka, akár egyszerű ipari, akár iparművészeti vagy

tisztán művészi le tud kötni, azt nem féltém az elziilléstől; az már csak azért is elvégzi kötelességét, hogy szabad legyen és a saját ártatlan gyönyörűségére dolgozhassák.

Az említett sokoldalú foglalkozással kapcsolatban az érdeklődés és a becsvágy folytonos ébrentartására és fokozására kiállításokat és koncerteket is kell látogatni és a virággal, rajzzal, képpel és szoborral díszített szép környezetről kell gondoskodni. Tekintettel arra, hogy a legtöbb és a legváltozatosabb színt, vonalat és formát a természet nyújtja, vetessük ki tanítványainkat minden évszakban többször a szabad természetbe és biztassuk őket, hogy rajzoljanak, fessenek. És dolgozzanak olyankor is, mikor szülőikkel vagy barátaikkal bolyonganak a szabadban. Lesznek olyanok, kik nem dolgoznak, csak szótlánul elmélyedve szemlélődnek. Ezek látása festői, képzelete, lelke szárnyaló, könnyű, de keze nehéz, esetlen: ezekben a benső arravalóság csak passzív alakban van meg, a festői élményt csak bensőleg tudják feldolgozni. Nem baj; ezek is nevelhetők esztétikailag; ezeket a legnagyobb mester, a természet fogja elsősorban nevelni virágaival, a fák lombjaival, a madarak dalával, a tájon előmlő napsugárral. Ezek lesznek a szenvedélyes kirándulók: a legegészségesebb, a legbecsületesebb, a legjobb emberek a világban.

Kislelkűség, ha a megvalósítás nehézségeitől visszariadunk, mint ahogy túlzás, ha azt mondjuk, hogy inkább semmit se csináljunk, mintsem úgy csináljunk, mint Urhegyi megkísérelte s ahogy a belgák csinálják. Van olyan középút is, mely a kiegészítő megoldást lehetővé teszi: műhelyeket kell berendezni egyelőre legalább olyan foglalkozási ágakra, melyek költsége a legkevesebb. A szemléltetés csak kiegészítés lenne, mely fokozatosan vezetne át az elméletre. A műtörténet csak tájékoztató és összefoglaló elrendezése az egyes korok és vezető egyéniségek művészi irányainak és nem kötelező tantárgy, mint a legújabb leányliceumi tantervben, mely mellözi a kézimunkát, a helyett, hogy kiegészítené.

Hogy mit nyerne e szempontból az ifjúság? Több művészi gyönyörűséget és kevesebb leckét, de biztos tudást; azonkívül több szabad időt a kényszermelküli önképzésre, mi minden kultúrának első alapfeltétele. És mit nyerne hazánk? Több jókedvvel, lelkesedéssel tanuló és a mainál testen-lélekben is edzettebb, erősebb ifjúságot.

Ennyit általános tájékoztatásul. Meg vagyok győződve róla, hogy a munka megindítása nem járna nagyobb nehézségekkel, mert hisz a bevezetés csak fokozatos lenne s a legkiválóbb végzett növendékek egyelőre pótolhatnák szerény fizetéssel a még hiányzó szakembereket. A lelkesedés türelmetlenségében 1911-ben visszariadtam a nagy átalakítástól, a nagy reformoktól, mert úgy láttam, hogy a terv gyakorlati megvalósítása az iskola mai szervezetét túlságosan megbontaná s egyben a tanító- és tanárképzés teljes átalakítását is jelentené. Ma a nehezebb viszonyok közt se vagyok ennyire pesszimista, mert a közben eltelt évek alatt még jobban meggyőződtem a probléma megoldásának szükségességéről és lehetőségéről, nem is szólva arról, hogy annak megoldása sokban korunk szociális, gazdasági és etikai problémáinak is a megoldását jelentené vagy legalább is ezek megoldását lényegesen megkönnyítené.

Az esztétikai nevelésnek e sorokban vázolt formája, talán több művész megdöbbenésére és gúnyjára természetesen a dilettantizmus fejlesztése is lenne. Igaz; de egyben a nemes amatőrségé is! Kevés lesz azoknak a száma, kik az életben a kenyérért való küzdelem mellett gyakorlatilag is tovább dolgoznak. Legnagyobb részük lelkében azonban az ifjúkori tanulás és próbálkozás olyan lelki képességet teremt az élet számára, mely a művészeknek nemcsak megbecsülést és dicsőséget, hanem kenyeret is jelent. A műkedvelő ugyanis

a legnemesebb érdeklődő, ki, ha már nem tud a saját gyönyörűségére tovább dolgozni, nem tud lemondani se arról a sok gyönyörűségről, melyet a művészettel való foglalkozás neki már szerzett, s annak szeretetű arra is ösztönözni fogja, hogy lemondva önző, anyagi örömeiről, áldozzon is érte.

Íme, tehát három lehetőséggel kell számolnunk: maradjon minden a régiben a Pató Pálok ősi magyar elve alapján, de azon alapon is, mely szerint a probléma a jelen körülmények közt még megoldhatatlanabb, mint 1911-ben, vagy fogadjuk el mi is a belga módszert, bizonyos megalkuvással, úgy okoskodva, hogyha a nálunknál nagyobb művészi kultúrájú belgák az eredménnyel meg vannak elégedve, akkor — legalább is egyelőre — mi is meg lehetünk. A harmadik — és meggyőződésem szerint lélektanilag egyetlen — komoly eredményt biztosító megoldás a mindenféle iskolatípussal összeegyeztethető műhelyi és műtermi nevelés, melynek módszere azonban csak fokozatosan, a rendszeres és minél több irányú műhelygyakorlaton át alakulhat ki és emelkedhetik az esztétikai nevelés bölcselétéig.

Mikor így az esztétikai nevelés keretébe a már régen bevett költészet, szabadkézi rajz, képrázson, éneken és zenén kívül a már felsorolt kézműipari, iparművészeti és művészi ágakat is be akarjuk vonni, útmutatónk — mint 22 évvel előbb is — a modem élet, a jövő élete, mely a szép után való intenzívebb vágyakozásnak a korszaka lesz. Új nagy költők, szobrászok, festők és zeneművészek után való vágyódásunk nem képzelődés, nem is divat, hanem benső lelki szükség, mert sok csalódásunk után is hinni akarunk abban az ezerszer megtépzott hitünkben, hogy az élet nem véletlenség, hanem küldetés, hogy széppé tegyük úgy a magunk, mint embertársaink életét. A művészet megértése és megérzése éppen e hitünkben erősít meg, mert fokozza teremtő életenergiánkat, az élethez való ragaszkodásunkat, eltöltve lelkünket nemes optimizmussal, mi nélkül az élet igazán a siralom völgye.

GLATZ KÁROLY.

A KÖZÉPEURÓPAI KÉRDÉS — NYUGATRÓL NÉZVE.

HARMADÍZBEN térünk vissza a Magyar Szemlében arra a, bennünket igen érdeklő kérdésre: miként ítélik meg Angliában az úgynevezett középeurópai helyzetet, ami alatt többnyire Magyarország nemzetközi problémáit, egy év óta pedig a revíziós mozgalmat is értik. A múlt év őszén az angol szemléből ezt a tanulságot kellett merítenünk: „Miközben az angol közvélemény egy része helyes reálpolitikai ítélettel Trianonnak revíziója felé hajlik, addig a hivatalos Anglia és publicisztikai függvényei változatlanul ragaszkodnak a párizsi békéhez s Közép-Európa rendjét e status quo megszilárdulásától várják.“ Noha egy félévvel utóbb arról is számot adtunk e lapokon, hogy Angliában tagadhatatlan aggodalommal kezdik figyelni Románia belső bomlási folyamatát s hogy vannak immár komoly hangok, melyek Közép-Európa mai állapotait tarthatatlannak érzik s így hazánk megítélése is némiképpen enyhült odakint, most — az angol miniszterelnök majd a külügyminiszter kemény nyilatkozatai után — helyes lesz ismét emlékünke idéznünk őszi diagnózisunkat és meggyőződni róla, hogy elvi álláspontját tekintve a hivatalos Nyugat még mindig ott tart, ahol eszendeje tartott.

Baldwin nyilatkozatát, mellyel Rothermere lord akcióját megbélyegezte, hosszabb sajtókampány előzte meg. A sajtónak tudvalévően két igen hathatós harci eszköze van: a hangos szó s a néma csend. A Daily Mail egyestendős nagy hadjáratát a békerevízió érdekében az angol sajtó eddig hallgatással próbálta visszaverni. A hallgatás ez esetben a legbölcsebb s a legkényelmesebb fegyver volt. Hiszen Magyarországnak és annyira igazságos ügyének az angol közvéleményben nem egy tekintélyes barátja van, mint ezt a lordok házának utóbbi ülései is tanúsították; a hallgatás pedig e barátokat nem sértheti. Ellenben a kisantant országainak szinte osztatlan bizalmatlanság vagy közömbösség jut osztályrészéül odakint s Rothermere-re! szembe szállni ez esetben annyit jelentett, mint a kisantant szekerét tolni. Ha nem csalódunk, az angol kormányelnököt sem a kisantant érdekei, hanem elsősorban Franciaországnak és Olaszországnak harca Közép-Európáért készíthette a megszólalásra. A Rothermere-nek címzett szavak: alighanem Briand üzenete voltak Mussolininhoz. Rómában megértették az üzenetet. Virgino Gayda, a Giorale d'Italia jeles főszerkesztője és külpolitikusa, nem is Baldwin-nek, hanem egyszerűen a 'Quai d'Orsay által inspirált' Temps-nek válaszolt.¹ Ebben az okos és világos cikkben a kisantant — melynek „egyetlen létjogosultsága a trianoni béke épségbentartása“ — néhány megnyugtató szót kap; Franciaországról ellenben megállapítatik, hogy a trianoni szerződés védelmének orvén elsősorban a „saját középeurópai, balkáni és adriai egységes politikáját“ munkálja.

A RÉGI HÍRLAPÍRÓ és propagandista kiváló érzékével elsőnek kiérdemesült barátunk, Wickham Steed fedezte fel a Rothermere-akció világpolitikai jelentőségét.³ Kis magazinjában, a Review of Reviews-ben, mely buzgó kisantantbarátságával angol közönség számára már régen unalmassá vált, hirtelen lelkesedéssel fordult Rothermere és egyben Mussolini ellen. Íme, a pompás alkalom: az olasz 'diktátornak' s az angol újság- és pénzfejedelemnek olcsó kifigurázásával egy csapásra szórakoztathatja unatkozó közönségét és derekasán kiszolgálhatja a kisantantot. Azon a régi gitáron, mit egykor Bécsben szerzett s most szépen átfestett és áthangolt, Trianon védelmét minden változatban eljátssza. Seton Watson-nal felváltva sűrűn ír leveleket a Times-nek az optánsper ügyében, vezetőhelyen, a 'nagy publicisztika' hangján támadja meg a Fortnighü Reviewben az új fasiszta alkotmánytervezetet, hogy saját lapjában végül mindennek népszerű szintézisét adja. „Rothermere lord legendája. Ferseus és Andromeda. Egy milliomos alkalma“ megragadó címeken tizenhat hasábos cikkben leleplezi Rothermere-Perseus és Magyarország-Andromeda regényes szerelmét és gyilkos haraggal ront a 'harmadiknak', Mussolininak, kinek ugyané számban olyan portrékarikatúráját közli, mely minden angolszász lélekben iszonyatot kelthet.⁸

Sem Mussolini szenátusi beszéde, sem Harmsworth budapesti látogatása nem kerültek el figyelmét. Kényszeredett és ötletelen tréfálgozás e második cikke s azt sem igen érdemli meg, hogy idézzük. Még a címét is idegenből kéri kölcsön. A Morning Post epés vezércikkének Wilde-ből travesztált címén — „The Importance of Being Esmond“ — ily virágokkal kedveskedik nekünk és barátunknak:

„Mindent megtettek, amire színpadi rendezés és paprika (?) képesek, hogy Mr. Esmond Harmsworthot a Magyar Királyi Köztársaság trónjelöltjévé avassák.“ „Egy illetéktelen jelentés szerint Mr. Harmsworth elhatározta, hogy

¹ L'Italia e la Piccola Intesa (Giornale d'Italia 1928 június 28, vezércikk).

² Lásd róla a Magyar Szemle II, 58. és 65. 11.-it.

³ The Review of Review, No. 459, 305 kk., 342. 1.

hercegi (lehet királyi) jelmondataként ama szavakat választja, melyek egy jól ismert budapesti szálloda levélpapírosán díszlenék: „Extra Hungariam non. est vitai si est vita, non est ita.“¹

Az ellenfél haragja és gúnyja nem titkán tanulságosabbak a jóbarát dicséreténél; Steed sovány szellemességéből is okulhatunk. Talán kissé torzítva, de híven ábrázolja Steed a ‘békeművön’ kötelelő áhítattal csüggedt félhivatalos Angliát.

A SOKKAL KOMOLYABB és jelentősebb National Review ugyanis méltóbb hangon, de hasonló bizalmatlansággal ismerteti a Harmsworth-látogatást június havi krónikájában.² E szemle szerint, amit a magyar kisebbségek ma Romániában szenvednek (Csehország és a Délszláv államok magyarjairól a National Review semmit sem tud!), voltaképpen csak fizetség azért a „közismerten rideg és zsamoki bánásmódot, melyben a magyarországi nemzetiségeknek részük volt a magyar hetek és jólét dínomdánomos idején“. A magyar-osztrák monarchia feldarabolásának e bánásmód egyik fő oka volt. A magyarok rendszeresen legázoltak minden szláv és latin (!) népet, ám Rothermere, akit a magyarság mai panaszai megindítottak, elfeledi, hogy ama keleti világ érzelmileg mennyire különbözik az angolszászokétól: a hosszú emlékezés és a kiirthatatlan gyűlölet világa ez... A magyarok hálásak, soha senki hasonló ovációban nem részesült, mint az ifjú Harmsworth s „bármiként vélekedjék is Anglia a trianoni szerződésről, méltányolnia kell azt a páratlan lelkességet, mellyel egy angol embert magyar földön fogadtak; nemcsak ragyogó személyes diadal ez, hanem figyelemreméltó politikai teljesítmény is“. A névtelen krónikás végül megvallja, hogy a magyarok iránt való rokonérzését mérsékli a magyaroknak Romániával szemben tanúsított eljárása, különösen a bukaresti béke emléke s a meggyőződés, hogy Budapest, ha felülkerekednék (as „top dog“) megismételné az előadást.“ Ugyané folyóirat júniusi számában³ Newmann Craig alezredestől, az egykori katonai ellenőrző bizottság angol tagjától terjedelmes és a viszonyok némileg alaposabb ismeretére valló tanulmány jelent meg e címen: „Trianon — a szövetségesek szemszögéből nézve“ (Trianon — ffom an Allied Angié). A mérsékelt és nyugodt hangú cikk: nyílt és rideg leszámolás minden törekvéssel, mely Trianonnak felülvizsgálatára vagy történeti megfellebbezésére irányul. Ama, névvel meg nem jelölt angol szimpátiákat, melyek újabban Magyarország mellett szót emelnek, a brit jellemében gyökerező, hagyományos donquijote-izmus terhére írja. Non tagadja Craig, hogy Magyarország sokat veszített, de ez számára önként értetődik, hiszen elvesztette a háborút is, melynek egyik előidézője volt. Az ezerszentes magyar uralom a kard erején épült s a karddal szerzett birtok — az írás szavai szerint — ímhol karddal veszett el. Nemzeti történetünk húszsoros kivonatát így zárja a cikkíró:

„Ez néhány szóban a magyaroknak Közép-Európában átélt nyugtalan története és ma senki sincs, aki vereségüknek ez új órájában a tiszteletből és rokonérzésből fakadó elismerést megtagadná tőlük. De hol a nagy igazságtalanság, ha — Magyarország esetében — a háború elragadja, amit a háború szerzett? Nem mondja-e az írás stb.“^{cc}

A cikk további menetéből kitűnik, hogy sem az írás, sem az osztatlan rokonérzés, sem az alezredes úr történetbölcselete nem hozhatnak nekünk vigaszt.

¹ The Review of Reviews, No. 461, 493. 1.

² The National Review No. 544, 498 kk. 11.

³ Ugyanott No. 545., 698—706. 11.

A háborút el kellett veszteni s a vesztesek mindentüké meglakolt. Egyedül Magyarország nem tud megnyugodni a reá mért sorsban. A szövetségeseknek meg kellett jutalmazniok hű fegyvertársaikat, a mai kis-antant derék nemzeteit, melyeket egyébiránt csak a nagyhatalmak energiája tarthatott vissza Magyarország teljes megsemmisítésétől; a magyarok, lám, minderről megfélelkeznek s a román hadsereggel szemben sem kívánnak hálásoknak mutatkozni, mely pedig megtisztította fővárosukat a kommunista terrortól. A hatalmak egyébiránt kénytelenek voltak a békéket a nemzetek önrendelkezési jog-elvére felépíteni. Ez a diadalmas elv Craig cikkében a magyar kisebbségek javára nem mozgósítható. Csehszlovákiának igen elismerő, sőt lettesen bámuló leírását azzal a tanáccsal fejezi be, hogy a háromnegyed milliónyi magyarság igyekezzék a három milliónyi németység példájára ennek az „erős, vállalkozó és eltökélt államnak“ kereteibe lojálisán beleilleszkedni.

„A drágán megszerzett és oly lelkesen megvédett cseh határok revíziója ezidőszertől kívül esik a praktikus politika körén.“

Romániát már kevesebb meglepéssel veszi szemügyre Newman Craig. Míg Csehszlovákia esetében nem óhajt tudomást szerezni a tót kérdéstről, addig itt észre kell vennie a belső politika és igazgatás súlyos válságát és az erdélyi oláhság ellenzéki szellemét. Ám vigasztalónak tartja, hogy a széthúzó románság egyben legalább szolidáris: a trianoni szerződés lelkes védelmében. Bármily súlyosak is a bajok egyébiránt Romániában, nagy hiba volna áldozatul esni a románellenes propagandának; Oláhország és kormányzati rendszere nem rosszabb a Balkánon és Közép-Európában általán dívó rendszereknél. E tizenhét milliós nép keményen védné határait bármiféle támadóval szemben.

Minden szimpátiamezsgalmat, mely a nehezen helyreállított közép-európai békét izgatásával veszélyeztethetné, Craig egyenesen végzetesnek tart. Csak a megváltoztathatatlanban való megnyugvás, csak a Nemzetek Szövetségének nagy művéből áradó kompromisszív szellem mentheti meg a világ e részét, mely lélektanilag kiváltképp alkalmas arra, hogy minden célzást, nyilatkozatot, ígéretet félreértsen, elcsavarjon: hiszen Közép-Európa népeinek

„önnömagukba, vezetőikbe vetett hitét, gyakorta fegyelmezetlen hadseregeikbe vetett bizalmát csupán a külvilágról és tulajdon jelentéktelenségükről való teljes tájékozatlanságuk múlja felül“.

Ha e nyájas szavakból bennünket is illet valami, köszönettel kell okulnunk az alezredes úr történeti leckéjéből. Ha eddig abban a téves hitben éltünk volna, hogy a magyarságnak ezeresztendőn át itt, a Duna völgyében magasabbrendű kulturális és civilizatórius, államalkotó és fenntartó feladatai és eredményei is voltak, most végre tudomást szereztünk Önnön-jentéktelenségünkről. Megfogadjuk az összes üdvös tanácsokat és kiábrándulunk nemzeti múltunkból és jelenünkben, vezéreinkből, sőt önnömagunkból is és minden áhítatunkat a trianoni békeműnek s a Nemzetek Szövetségének tartjuk fenn. Szerényen mindössze annyit kérünk, hogy a 'népek önrendelkezési jogát' — melyen a párizsvidéki békék állítólag felépültek — olykor-olykor az elszakított és minden emberi jogából kiforgatott magyarság javára is érvényesítsék. Megváltjuk: Newman Craig úr itt kifejtett történeti szemlélete erre sem ad kecsegtető ígéretet.

A CONTEMPORARY REVIEW legfrisebb — júliusi számának egész külpolitikai haviszmléjét a „tízestendő Csehszlovákia“ ünneplésé-

nek szenteli. Nem szorul bizonyításra, hogy ezt a nagyon is jókori jubilálást a Rothermere-akció ellenszeréül szánta az az angol folyóirat, mely időről-időre szívesen tesz tanúságot magyarellenes hajlandóságáról. George Glasgow terjedelmes cseh-védő cikke megérdemli, hogy a Magyar Szemle szakértői visszatérjenek reá. É helyen elég lesz annyit felemlíteni, hogy az ünneplő cikk korántsem tanúsítja a tízéves állam fdsőbbeséges biztonságérzetét és nyugalmát. Prágában azt tudakolták az angol cikkírótól, miért nem sikerült Benesnek megakadályozni Harmsworth magyarországi látogatását? A londoni cseh követ, Jan Masaryk (az elnök fia), vájjon miért nem gátolja meg a Daily Mail megjelenését? Pozsonyt Glasgow úr a csehellenes magyar propaganda főfőszkének tekinti s nem tagadja, hogy e propagandának kellemetlen bariba mindinkább jelentkezik. De elég rokonszenves az az őszinteség, mellyel elismeri, hogy a Seton Watson tiszteletére májusban rendezett pozsonyi fura parádé csupán 'ellentüntetés' volt s hogy az ünnepelelt maga is érezte a helyzet fonákságát. A cikkíró nyaralóhelyén felkereste a tízéves állam fejét és a látogatás során igen tanulékonynak bizonyult. Glasgow cikkét olvasva azt kell hinnie az idegennek, hogy a cseh politikusok pusztaság és romok helyén emelték az új állam pompázó épületét. Csodákat főként a közoktatás terén látunk: a Felvidéken és a rutén földön — Masaryk szerint — egyáltalán nem voltak iskolák; most Szlovákiának 3.000, Ruthéniának 1.000 iskolája van! Angliában aligha fogja eltéveszteni hatását ez az oktatásügyi fejezet; hiszen Csehország e kultúrmunkájával megszűnt „Szlovákiában az írástudatlanság, ez az európai botrány; melyet a magyar arisztokraták szándékosan idéztek elő“.¹ Ezek az arisztokraták George Glasgow-nak egyébiránt is sok gondot okoztak; miattuk kénytelen volt a magyar történelem tanulmányába elmélyedni. Az elmélyedés eredményeiből álljon itt néhány sor mutatóba:

„Az 'arisztokrata' szót annak a kicsiny, csodálatos magyar felső osztálynak megjelölésére használjuk, melynek egyszerű szempontja az volt, hogy egy nemzet — mint Caesar Galliája — két részből áll. Magyarország két részre oszlott, — azon kevesekre, akik nem dolgoztak, s azoknak tömegeire, akik dolgoztak számukra. A háborúelőtti Magyarország 'arisztokratájának' sok földmívelést űző rabszolgája volt, magyar és tót, s a paraszt tiszte volt, hogy imi-olvasni ne tudjon, de szántson-veessen urának és parancsolójának nagy kiterjedésű birtokain. A szlovák forradalom e rabszolgákat 1918-ban felszabadította. Árpád király szobrát, mely a devini hegyfokon állt, jelképesen döntötték le a szlovák katonák...“

A szlovák és magyar rabszolgák tehát felszabadultak; ez persze nem elég, mert a felszabadítottakért lelki és szellemi téren tenni is kellett valamit. A Contemporary Review meglegedéssel vesz róla tudomást, hogy:

„Dr. Hodzsa Milán, szerencsére máris a békés nevelés útjaira irányította Közép-Európa parasztjait. Középeurópai paraszt-antantot alakított. A magyar parasztok még nem csatlakoztak, de alapos a remény, hogy hamarosan csatlakozni fognak. Vannak, akik ez agrármozgalmat nagy dolognak tartják, melyből egy szép naponta középeurópai politikának fontos tényezője fog kialakulni.“

Amiből látnivaló, hogy a Contemporary Review ugyancsak lelken viseli szegény Közép-Európánk sorsát és felőle gondosan igyekszik közönségét tájékoztatni.

FRANCIAORSZÁGBAN, igen érthetően, nyugtalansággal figyelik a közép-európai helyzet újabb alakulásait. René Pinon, a Revue des Deux Mondes külpolitika, hónapok óta izgat ama tünetek miatt, melyeket ő egyetlen

¹ Contemporary Review, No. 751, 103. 1.

² Ugyanott 104, 1.

nagy keretbe foglal össze: Magyarország revíziós óhajta, a Rothermere-akció és Olaszország balkáni politikája szerinte egymásba kapcsolódó láncszemek. A lánc végét Mussolini tartja kezében: egy rántás és az igazságon és emberiségen nyugvó nagyszerű békemű — oeuvre de justice et d'humanité — rombadől.¹

Am ha Pinon helyesen látja a dolgokat és a békét diktáló nemzetek valóban „szoros szolidaritásban ügyelnek a szerződések fenntartására”,² akkor érthetetlen Franciaország izgalma. Valószínű, hogy az izgalom oka éppen e 'szolidaritás' megrendülése; ha Franciaország időről-időre nem hajtáná be az esedékes hűségnyilatkozatokat (lásd Baldwin már fentebb érintett vélekedését a Rothermere-akcióról), azt kellene hinnünk, hogy a Quai d'Orsay a kisantanttal magára maradt a középeurópai helyzet mentésében:

„Az olasz politika — Angliából, Rothermere lord sajtójából bátorítást merítve — istápolja és ösztökéli a magyar irredentizmust s ezzel kérdésessé teszi az 1919-es szerződéseket és határokat. Felesleges Mussolininek nyilatkozatait és az ötven olasz képviselőnek magyarországi diadalútját emlékeztetbe idézni. Mostanában Mr. Esmond Harmsworth az, aki hat angol újságszerkesztő kíséretében gyűjti a magyarok ovációját. Legfőbb ideje volt, hogy illetékes hang igazítsa a helyes kerékvágásba a dolgokat s jó, hogy ez a hang Csehszlovákiából kelt számyra. Osusky, az igen kiváló párizsi cseh követ, néhány kategórikus szóban hangsúlyozta a határok érinthetlenségét: „A békekonferencia, úgymond, elismerte, hogy a Duna leszen a csehszlovák állam független létének alapja, minden kampány, mely határainak módosítására törekszik, úgy tekintendő, mint az állam léte ellen irányuló támadások.” Valóban, nincsen lehetséges béke, csupán az, mely a határok biztonságán alapul”...³

Pinon azt kívánja, hogy a „trés distingué“ Osuskynak e mély értelmű szavait mindenütt megszívleljék. Legfőbb ideje, hogy minden tűzzel játszó, könnyelmű politikai gyermek töredelmesen belássa: csupán egy formája van az egyensúlyi állapotnak, a rendnek, a békének Európában s ez az, amely a Dunát Osusky úr államalakulata számára biztosítja. A Reme des Deux Mondes méltán elvárhatja, hogy a békének ez üdítő légkörében Magyarország is boldognak tudja magát.

A párizsvidéki szerződések tehát az Igazság, az Emberiség s a Béke aranykorát varázsolták e szegény földtekére s e nagy Harmóniát csupán az Antikrisztus bontja meg: Mussolini.

„Mussolini — írja Pinon⁴ — megrendíti a helyreállított nyugalmi állapotot s újból mindent kétségessé tesz. Táborot cserél és átpártol azokhoz, akik elvesztették a háborút, miután e háborút akarták, — és Európa számára új válságokat készít elő. Egész másként beszél Poincaré: „Franciaország egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy megmutassa: az erőszakos megoldások helyett az ítéleten nyugvó rendezésnek adja az előnyt és ezenfelül minden közeledésre kész, feltéve persze, hogy a szerződések revíziójának semminemű hátsó gondolata nem zavarja s nem gátolja meg a baráti kapcsolatok megújulását.”

Fájdalom, Magyarország megint csak vesztes. Osusky után Poincarének is van egy békeformulája, mely mindenkinek boldogságot ont, csak reánk nem derül belőle fényugár.

„Íme, ez a véleményeltérés, Európa mai helyzetében Franciaország és Olaszország közt”, — folytatja Pinon; „hasztalan volna tagadni, hogy az eltérés komoly s hogy nem fogják formulákkal megoldhatni.”⁵

¹ Revue des Deux Mondes, június 15, 956. 1.

² Ugyanott.

³ Ugyanott, június 1, 719. 1.

⁴ Ugyanott június 15, 957. 1.

⁵ Ugyanott.

De téved, áld azt hiszi, hogy ez a komoly 'véleményeltérés' a békének valaminő elméleti értelmezése körül forog. Pinon, ha kétheti krónikáját őszinte órában írja, nyíltan állítja fel a két ország hatalmi versenyének kínos problémáját:

„Az olasz külpolitikái rendszer boltívének hordozója: a Magyarországgal való szövetség. (Más helyen 'szerelmi házasságnak' hívja.) ... Könnyű eltalálni, hogy e rendszer, — bár közvetlenül a kisantra céloz, melyet megbontani törekszik — közvetve Franciaországot veszi célba, melynek befolyását megtörni kívánja.¹ „A kis népek — írja az Impero — érzik, hogy a politika jogara Párizsból Rómába került s hogy Rómával és Mussolinival számolni kell.“ Ime, ez az összes, valóságos és fiktív cselszövéseknek titka, melyekkel az olasz képzelődés mostanában önmagának tetszeleg... A háború után Franciaország semmiféle hegemoniára nem törekedett, ilyet nem gyakorolt. Amit áhított, az volt, hogy Európában megszervezze nem felsőbbtségét, hanem a békének, a rendnek s a stabilitásnak állapotát, melyre az összes háborúpróbálta népeknek a legnagyobb szükségük volt. (Olaszország természetes ellenfele — Anglia!) A barátsági szerződések és a védőszövetségek, melyet Franciaország Lengyelországgal, Romániával, Jugoszláviával megkötött, szoros antantja Csehszlovákiával egyedül a maradandó békét célozzák. Bárki törekednék is az európai stabilitás ez erős alaprétegeinek megrendítésére, — a békét borítaná fel. Az olasz politika ilyként — kétségkívül szándéktalanul — a zavar elemeit batorítja...“²

A Rothermere-akció ilyként messze kinőtt a Daily Mail kétmillió olvasótáborából és Csonka-Magyarország határaiból. Ez a sajtókampány bizonyos mértékben az európai hatalmak vívótere lett. Ily bonyolult helyzetben el kell készülnünk rá, hogy aki a jövőben Trianonért lelkesül, (számuk hirtelen megnőtt!) egészen más kapcsolatban önmagát védi s aki Rothermere-t gáncsolja, az saját ellenségeinek valamelyikére kíván csapást mérni. Politikai-földrajzi helyzetünknek és képtelen fonákságainak köszönjük, hogy Magyarország sebei szinte általános, mondhatni szimbolikus jelentőséget nyertek.

BALOGH JÓZSEF.

JÚNIUSI SZEMLE.

MIDŐN júniusi szemlénket megkezdjük, elsősorban egy olyan mozzanatról kell megemlékeznünk, amely a pártok küzdelmei fölé vetíti a nemzeti egység gondolatát. Magyarország kormányzója a múlt hónapban töltötte be hatvanadik életévét, amely körülmény alkalmat adott arra, hogy a közvéleménynek minden egyes tényezője meghajtsa az elismerés lobogóját azon férfiú előtt, akinek nevével Szeged óta egybeforrott a magyar feltámadás rögzös útja és akinek példátlan önzetlensége és kifogástalan erkölcsi

¹ E kapcsolatban nem lesz talán haszontalan Maxwell H. H. Macartney egy jelentős cikkére utalni, mely a középeurópai kérdésnek angliai felfogására jellemző. „Egy Balkánblocs felé“ (Towards a Balcan Bloc) címen a Fortnightly Review 735. számában (311. kk. 11.) M. úgy látja, hogy a kisantra, mely a legyőzött Magyarország sakkbantartására alakult, elvesztette tartalmi jelentőségét. Magyarország mai kormánya, melynek jellemzésére igen elismerő szavakat talál, biztosítja külpolitikájának nyugalalmát. Az olasz-magyar barátsági szerződés cikkirő szerint igen fontos; egyik eleme Itália balkáni politikájának. A kisantra szervezetét egy életképesebb csoportosulás fogja felváltani: egy Balkánblocs lesz ez, melyet Olaszország kíván felsőbbségben irányítani. M. azt reméli, hogy a Balkán népei végre érvényesíteni fogják a mindinkább izmosodó elvet, amely szerint „a Balkán a balkániaké“. Mindez, idejét múlta külső beavatkozás elhárításával autonóm módon fognak a Balkán nemzeti egymással szövetkezni s az európai nagy politika tényezőjeként jelentkezni.

² Ugyanott május 1, 237/8.

színvonala nagy mértékben járult hozzá ahhoz, hogy annyi külső és belső akadály ellenére a megcsonkított Magyarország tényezője lett az európai politikának és valamelyes megélhetést nyújt lakosainak. Az ünnepek sorozatából különösen kiemelkedik a vitézek avatása, mely alkalommal a kormányzó megszívleendő, mindenki által követendő szavakat intézett a nagyháború hőseihez. Szerencsésen és nyomatékosan utalt arra, ami neki, mint államfőnek, a nemzeti lelkiismeret kifejezőjének és a nemzeti öntudat letéteményesének vezérgondolata: könnyelműségekkel nem szabad kockára tenni azokat az eredményeket, melyeket annyi fáradsággal és áldozattal elértünk. Ez valóban olyan tétel, melynek talapzatán minden magyarnak egyesülnie kell; a mai kormányzati rendszer kétségtelenül nagy eredményeket mutat fel, ezek az eredmények itt vannak és minden további fejlődésnek ezekre kell épülnie.

A választójog kérdése ismét előtérbe került. Rassay Károly vetette fel ferencvárosi beszédében, amelyben — külpolitikai okokból — az általános titkos választójog meghonosítását és az ország közéletének demokratizálását sürgette. Az odadobott kesztyűt Bethlen az egységes párt értekezletén tartón nagy beszédében vette fel. Kikelt a „hamis illúziók politikája“ ellen. Az általános titkos választójog hívének mondta magát annyiban, hogy utalt a választás titkosságának pártprogramm-voltára, azonban kijelentene, hogy az általános titkos választójog „történelmi idők fejlődésének következménye“ és ő, mint a történelmi fejlődés embere, megvalósítását egyelőre időszerűtlennek tartja.

Bethlen fejtegetései pártjának tetszésével találkoztak.

A baloldali sajtó rendre megszólaltatta a képviselőház többségi és kisebbségi pártjainak markáns egyéniségeit. Kiderült, hogy többségük a titkos választás híve, sőt annak azonnali megvalósítását tartaná helyesnek. A közhangulatot azonban a magyar újságírás nesztorja, az általános titkos választójognak egykor oly elkeseredett ellensége: Rákosi Jenő fejezte ki legjobban, kifejtve a Pesti Hírlapban, hogy a titkos választás úgy is érett gyümölcsként fog az érdekeltek ölébe hullani, kis türelmet tehát tanúsíthat mindenki az előfeltételek biztosítása tekintetében.

A legfontosabb előfeltétel kétségkívül az általános műveltség. Ebben a tekintetben egy, az országgyűlésen kívül álló tényező ragadta meg a kezdeményezést: Magyarország kormányzója, a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett kéziratában megbízást adott a nyolcosztályos elemi iskola rendszerének előkészítésére, amely szép terv 1940-ig valóra válik.

Az államfő bölcsesége mellett ebben az eredményben része van a sokat támadott szakminiszternek is, akinek a nagyközönség által nem mindig felismert nagyszabású tervei hovatovább a be nem avatottak előtt is az egységes nemzeti kultúrprogram körvonalait öltik magukra. Amilyen bátorsággal tört lándzsát a közoktatásügyi miniszter az egyetemi oktatás bajainak kiküszöbölése mellett, éppen olyan figyelmet érdemel a karcagi beszéde, melyben erősen kiemelte, hogy a múlt korszaknak és a múlt kormányoknak az Alfölddel szemben súlyos mulasztásaik vannak. Ezeknek a mulasztásoknak részbeni törlesztése az is, hogy az ugyancsak június hónapban közzétett százharminc milliós beruházási program keretében belül tizenegy millió pengő szolgál új tanyai iskolák felállítására, ami — ha messze jövőben is, de kétségtelenül gyümölcsöző befektetésnek látszik.

A képviselőházi viták során két mozzanat emelkedik előtérbe. Az egyik az Öregségi és rokkantsági biztosítási javaslat, a másik az OFB javaslat és a vele kapcsolatos gyufamonopólium ügye.

Az öregségi és rokkantsági biztosítás megvalósítását pártkülönbőség nélkül mindenki melegen üdvözölte. A szociáldemokrata párt inkább taktikai

szempontból fejtett ki bizonyos ellenállást a részleteknél. Kiemelkedik a vitából a népjóléti miniszter beszéde, aki a tőle megszokott tömörséggel és világos okfejtéssel mutatott rá a polgári társadalom szociális kötelességeire és okolta meg azt, hogy kis államunk miért kénytelen a társadalmi kérdésnek úgy szélsőségesen jobb-, mint szélsőségesen baloldali megoldásával szemben a bizalmatlanságra és miért kell a kapitalisztikus rend fenntartása mellett mindent megtennünk az egyének, különösen a gyengébb egyének védelmére. Drámai fordulatot vett a beszéd akkor, mikor a szociáldemokratákat nyílt színvallásra hívta fel abban a tekintetben, hogy nemzeti vagy nemzetközi alapon állanak-e, hajlandók-e a többi polgári párttal való együttműködésre.

Nagyobb vihart keltett az Országos Földbirtokrendező Bíróságról szóló javaslat és a gyufamonopólium. A földbirtokreformról szóló törvény ugyanis annak idején egyrészt öt évre szorította a megváltási eljárás megindíthatóságát, másrészt nem gondoskodott a földreform pénzügyi lebonyolításáról; ezt a hiányt tehát valamiképpen ki kellett küszöbölni. A kormány által előterjesztett javaslat erős, némelyek szerint talán túlságos visszatérést is jelentett a magántulajdon szentségének elvéhez; az Országos Földbirtokrendező Bíróság csökkent létszámmal a folyamatban levő ügyek bevégzésére és az állami felügyeleti jog gyakorlására maradt volna meg; a javaslat 7-ik §-a szerint jóváhagyás lett volna szükséges bizonyos ingatlan-átruházásokhoz, bérletekhez; az állami elővételi jog jóformán csonkítatlanul megmaradt.

Különösen a nagybirtokosok köréből élénk ellenzést váltott ki úgy a forgalom korlátozása, mint az a végtelenül szerény eszköz, amelyet a telepítési és földbirtokpolitikai szempontokból feltétlenül szükséges elővásárlási jog jelent. Előkelő helyről is éles megjegyzések hangzottak el abban az irányban, hogy — ha a javaslatból törvény lesz — a magyar földbirtok értékesítésének egyetlen lehetősége az árverés; Hadik János gróf felsőházi beszédeben még azt is kifogásolta, hogy a bíróság gyakorolja a felügyeleti jogot, jöllehet annak idején éppen ő volt legerősebb szószólója annak, hogy a földreform lebonyolítása bírói jogvédelem alatt álljon.

A kormány nagyon előzékenynek mutatkozott: Bethlen nagy felsőházi beszédeben nyomatékosan kifejtette, hogy a kormány nem akar új földreformot. Megragadta egyúttal az alkalmat arra is, hogy a túladóztatás kérdésével foglalkozzék és kiemelte, hogy az ingatlan terheinek csökkentésére szükség van, ezzel azonban meg kellett vágni az államháztartásban a takarékoság helyreállítását, ami viszont nem lehet hatályos, ha a társadalom ilyen túlzott fényűzést fejt ki. A törvényjavaslat módosítása során a vitatott 7-ik §. oly formát öltött, hogy az ingatlanforgalom jóváhagyása a földművelésügyi miniszter hatáskörébe került, az elővásárlásoknál pedig kötelező a képviselőház, felsőház és Mezőgazdasági Kamara tagjaiból alakult véleményező szerv meghallgatása.

A felsőház költségvetési vitája színvonal és szakértelem tekintetében nem várt és nem remélt eredményeket mutatott fel. A felsőházi költségvetési vita a napikérdéseken túlmenően a nemzeti lét nagy problémáira is kiterjedt; különös figyelmet érdemelnek Huszár Károly fejtegetései a magyár család válságáról, amelyek a miniszterelnöknél is erős megértésre és visszhangra találtak.

Nagy hullámokat vertek fel a gyufamonopóliumról szóló javaslat rendelkezései. A svéd-amerikai gyufatröszt ugyanis 50 évi gyufaegyedárúság ellenében 36,000.000 dolláryi kölcsönt bocsát rendelkezésre 92-es árfolyamon 57%-os törlesztéses kölcsönkamattal. Ebből kölcsönt kapnak az új földtulajdonosok az altruista magyar pénzügyintézetek közvetítésével; a megváltást szenvedettek pedig megkapják az igénybevett földek vételárát.

A támadások különösen két irányban voltak igen élesek. A napisajtóban nyilatkozó szakértők szerint — figyelembevéve a gyufa árának tervezett emelését is — tulajdonképpen magasabb kamatozású lenne a kölcsön, aminél állítólag kedvezőbb feltételek mellett is lett volna kölcsön felvehető. Igen súlyos tehernek hirdették ezek a szakértők azt is, hogy a megváltást szenvedett nagybirtokosok a váltságösszeg kétharmadát készpénzben, egyharmadát kötvényekben kapják; ellenzéki körökben felmerült tehát az a gyanú, hogy itt tulajdonképpen nagybirtokosoknak adott előnyről van szó, melynek terheit antiszociális fogyasztási adóval éppen a legszegényebb néposztályok viselik.

A pénzügyminiszter szakszerű felvilágosításai a parlamenti ellenzékét is megnyugtatták; kedvezőbb kölcsön nem volt elérhető; a földreform pénzügyi lebonyolítása szükségessé vált; nemcsak a nagybirtokos kap váltságösszeget, hanem éppen a kisember jut kedvező hitelhez terhének törlesztésére; a nagybirtokosnak juttatott összegek a nemzet gazdasági élete vérkeringésében új életerőt jelentenek. Az előbbi érvek előtt általában meghajolt mindenki; az utolsót illetőleg azonban sok helyről az az aggodalom nyilvánult meg, hogy a nagybirtokosok esetleg fényűzésre és nem beruházásokra fogják fordítani ezeket a nem remélt anyagi előnyöket.

A teljesség kedvéért megemlékezünk még arról, hogy a Hatvani-per ítélethez jutott, az októbrista szárny pedig Károlyi vagyonának feloldását kísérelte meg olyan perújítási kérelemmel, melyben döntő bizonyíték az volt, hogy Károlyi francia vezetőférfiakkal nem állott összeköttetésben. Ez a körülmény azonban — amint erre helyesen mutattak rá — a per érdemére döntő nem lehetett.

VINDEX.

KÜLPOLITIKAI SZEMLE.

- *A Népszövetségi Tanács ülészaka: Szentgotthárdi optánsper, lengyel-litván kérdés.*
- *Francia stabilizáció, új német kormány és régi békeiránya, olasz békepolitika. — Kellogg-féle békepaktum. — Kína. — Szerb-horvát kérdés, kisantant nyilatkozat. —*

AZ ELMÚLT hónap világpolitikai eseményeiben a béke és a nyugalanság motívumai színes összevisszaságban fonódnak egymásba. Az egyik oldalon látjuk a Népszövetségi Tanács júniusi ülészakának tárgyalásait, amelyekről a legnagyobb jóakarattal is meg kell állapítanunk, hogy nem emelkedtek az intézmény világpolitikai hivatásának magaslatára; a másik oldalon pedig a valóban nagyjelentőségű világpolitikai események egész sorozatát találjuk, melyekből a békepolitikai tendencia felismerhetőleg kiütöközik: ezt a hangot ütötte meg Mussolini nagy exozéja az olasz szenátus június 6-i ülésén, ezt a célt szolgálja Poincaré nagyszabású stabilizációs munkájának betetőzése a francia frank tényleges kurzusának legalizálása által; megoldást nyert a német válság a „nagy személyiségek“ kabinetjének megalakulásával, amelynek külpolitikája, mint azt előre láttuk, Stresemann személyének és koncepciójának bélyegét viseli magán; az amerikai választójegyzék a Kellogg-féle békepaktum ügyében általában jó fogadtatásban részesült és e tárgyalások sikeres befejezésének megvan a teljes reménye; ez események közepeit az egyetlen kétes elem a kínai kérdés fejlődése: vajjon az észak-kínai kormány eltűnése meghozza-e tényleg Kína egységesítését, békét jelent-e a Távol-Keleten? Ezek mellett az első plénumra tartozó és nagyobb jelentőségű mozzanatok mellett, mint másodrendű fontosságú eseményt érdemes a belgrádi kamarában lefolyt véres gyilkosságot fel- említeni, mely a kisantant államok benső kohéziójára szinte szimbolikus

erejű fényt vet ugyanakkor, amikor a három állam politikai egységét nagy publicitással igyekeztek egyidejűleg kifelé dokumentálni.

A Népszövetségi Tanács ötvenedik ülészakának napirendjén három fontos kérdés állott: a szentgotthárdi incidens, a magyar-román agrárkonfliktus és a lengyel-litván viszály. A szentgotthárdi ügy tárgyalása határozottan nem volt minden pikantéria nélkül. A Tanács márciusban kiküldött hármass bizottsága — Beelaerts van Blokland holland külügyminiszter, Frokope finn külügyminiszter és Villegas, Chile római nagykövete — és az általuk megbízott szakértők jelentése nem hozta meg azt az eredményt, amelyet az ügyet nagydobra verő kisantant hatalmak reméltek attól. Megállapította ugyanis a bizottságnak a Tanácshoz intézett jelentése, hogy a magyar kormány kizárólag a vasúti és áruforgalmi nemzetközi szabályok szerint járt el, de hogy ezeknek teljesen meg is felelt; hogy ugyan nem kereste az áru desztinációjának megállapítását, de viszont a bizottság sem talált semmiféle adatot arra nézve, mintha az árunak Magyarországon kellett volna maradnia. A Tanács hosszadalmasan, titkos üléseken tárgyalta ezt a jelentést, amelyeken a kisantant államok képviselői olyan hevesen s olyan inszINUÁDOKKAL támadták a bizottság tagjait, akiket pedig magyatbarátsággal semmi esetre sem lehet megvádolni, legfeljebb politikai érdektelenséggel, hogy e támadások politikai és lélektani hatásáért mi csak hálások lehetünk nekik. A nyílt ülésen azután mind a három képviselő, akiket Paul-Boncour francia delegátus fényes dialektikájával támogatott, felsorolta mindazt, amit rosszszeműen bele tudott magyarázni a jelentésbe és végül elfogadta a tanácsi határozatot, amely sajnálkozását fejezi ki a felett, hogy a magyar kormány nem járt el másképp; egyidejűleg pedig a Tanács javaslatot fogadott el arra nézővé, hogy a főtükárnak egyrészt hasonló esetekben, azaz amikor a békeszerződés katonai intézkedéseinek érvényesítéséről, másrészt az Egyeségokmány 11. pontja alapján indítandó eljárásról van szó, kötelessége és joga az érdekelteket vagy feleket felhívni a status quo konzerválására. A bizottság tagjai ellen indított izléstelen és szokatlan támadásnak célja az volt, hogy a tanácstagok kedvét elvegyék attól, hogy hasonló esetekben előadói szerepre vállalkozzanak s hogy így az vizsgálati eljárást rögtön alkalmazzák lehessen.

Az úgynevezett optánkérdés tárgyalása és ideiglenes elintézése mindenkiben, aki a népszövetségi intézményben bizonyos morális erők és jogi elvek érvényesülését óhajtáná látni, nem pedig a tényleg pillanatnyilag fennforgó politikai erők és érdekösszeköttetések európai koncert-szerű játékát, kellemtelen és kényelmetlen érzéseket hagyott hátra. Apponyi Albert grófnak egy monumentális, jogilag és szónokilag művészi tökéletességgel felépített rövid rögtönzése után, mely a jelenlévőkre láthatóan nagy hatást tett, a nélkül, hogy meg lett volna bennük a bátorság ennek következményeit is levonni, a Tanács ismét, Isten tudja hányadszor, felszólította a feleket, hogy tárgyaljanak egymással és egyezzenek meg, mert ez a legjobb mód. Ezzel a kérdés erre az ülészakára d volt intézve s a román beadvány az Egyeségokmány 11. cikke alapján szintén, bizonyos mértékben elutasításszerűen, elintézését nyert, nyitva maradt azonban a magyar indítványról való döntés, amdy szerint a Tanács a békeszerződés 239. cikke alapján köteles a pótbírákat kiküldeni. A román külügyminiszter még kísérletet tett arra, hogy a Tanács tagjait a magyar kormánynak teendő javaslata puccsszerű előadásával megnyerje magának és az elnöklő kubai delegátus hasonló puccstechnikával befejező nyilatkozatban azt próbálta elhitetni, mintha az optánügy ezzel a határozattal végleg elintézését nyert volna. Mindennek azonban semmi jogi jelentősége nincs, amit Apponyi Albert gróf az elnökhöz intézett levelében még le is szögezett. Most pedig várjuk, hogy a román kormány tényleg

formálisan is megtegye javaslatát, melynek előadására Titulescu jónak látta a Tanács tagjainak impresszionálására a nyílt ülés nagy publicitását felhasználni. Kérdés, vajjon adós marad-e Románia a bejelentett ajánlattal vagy csak utolsó percben, a szeptemberi ülésezések előtt fogja-e megtenni? Ha azután, akár így, akár úgy alakul a helyzet, Bukarest ezúttal sem lesz hajlandó a jogi álláspontok fenntartásával a tisztességes méltányosság alapján egyezkedni s ismét csak az esetleg 1943 után megállapítandó, ma még chimérikus reparációk alapján, melyekre notabene másoknak, hitelezőinek van elsőbbségi joguk, akarna ismét tárgyalni, akkor reméljük, hogy a magyar kormány megfelelő komoly és aktív diplomáciai előkészítés után, amely természetesen körültekintő figyelmet, a világpolitikával való állandó érintkezést és gyorsan reagáló taktikai érzést kíván, fel fogja vetni Géniben határozati javaslat formájában azt a kérdést, vajjon a Tanács hajlandó-e a békeszerződés 239. pontját végrehajtani vagy nem, s ha nem, honnan meríti azt a jogát, hogy a szerződés egy pontját revideálja a többi szerződő fél hozzájárulása nélkül s ha megvan ez a joga, hajlandó-e ezt a trianoni békeszerződés többi 363 paragrafusára kiterjeszteni? A Tanácsnak nyílt ülésen választ kell adnia ezekre a kérdésekre s minden tanácstagnak vállalnia kell a határozatból ráeső felelősséget. Bízunk benne, hogy a magyar kormány nem fog visszaadni ennek a jogilag megdönthetetlen szilárdságú lépésnek a megtételétől. A felől alig lehet kétség, hogy ma már mindenki, politikus, jogtudós vagy újságíró, aki a problémával foglalkozott, tudja, hogy jogilag a mi álláspontunk az abszolút helyes s a román felfogás mellett csak opportunitási, politikai és szociális argumentumokat hoznak fel, amelyek pedig nyilvánvalóan nem tartoznak a kérdés megítélésének a mai stádiumába. Ma, leegyszerűsítve, arról van szó, van-e a szerződéses döntőbírói intézménynek ereje és jövője, hogy ennek őre-e a Népszövetség és hogy a békeszerződés végrehajtható-e vagy sem?

A lengyel-litván viszály az előadó hollandi külügyminiszter, Zaleszky lengyel külügyminiszter, Voldemaras litván miniszterelnök és Chamberlain szócsatája után ismét halasztó határozattal nyert elintézés: a hatalmak azt remélik, hogy a szeptemberi közgyűlés ideje alkalmasabb lesz a renitens litván megfélemezésére. Kétségtelen, hogy Voldemaras teljesen negatív fellépése nem szerezte meg a tanácstagok s a világpolitikai közvélemény szimpátiáját; tény azonban az, hogy a kemény, de intelligens fejű litván miniszterelnök ma már teljesen kiismeri magát a Tanács eljárási szabályainak útvesztőjében s hogy akarata ellenére a Tanács nem tudja őt semmiféle olyan helyzetbe belekényszeríteni, amely az ő politikai felfogásával ellentétben állna. Azt aztán a politikai helyzet és a taktikai érzés döntheti el — benyomásunk az, hogy Voldemarasnál az utóbbi csak igen csökevényesen van meg — vajjon adott esetben és a rendelkezésre álló erők mérlegelésével a bölcs engedékenység vagy az erélyes negáció-e a helyesebb magatartás?

Mint már mondtuk, a valóban fontos világpolitikai események a Tanács körein kívül folytak le, már csak azért is, mert ezen az ülészakán sem Briand, sem Stresemann nem vettek részt, Chamberlain egyedül dominálta a helyzetet. A francia külügyminiszterről örömmel állíthatjuk meg, hogy egészsége helyreállott s hogy csak éppen a genfi út fáradtságától óvta meg magát, de mind a Quai d'Orsayn, mind a Palais Bourbonban régi rugalmasságával vette fel tevékenységét. Az új választásokból származó francia kamarának, amely meglepő változásokon ment keresztül, érdekes s valóban történelmi jelentőségű napjai voltak. Ma még mikroszkópikus vizsgálat alapján is nehéz megállapítani, vajjon a nemzeti egység jegyében választott kamara, amelynek tengelye a választások pillanatában határozottan jobbfelé irányult, milyen kohéziót és fejlődést fog mutatni. A francia képviselőket választási

programmjuk vagy pártjelszavaik, amelyek alapján bekerülnek a Házba, nem kötelezik, nincsenek merev pártkeretek és így a körülbelül 300 új képviselő elhelyezkedése a kamarában még nem fejeződött be. A kívülálló számára például nehezen érthető jelenség volt, hogy a formáik választások — elnök és bizottsági elnök választás — szinte egyöntetűen baloldali többségeket hoztak létre. Viszont azonban a nemzeti egység győzedelmes miniszterelnökének, akinek hideg s szenttelen ember letére, Franciaországban egészen meglepő és rendkívüli tekintélye van, megvolt minden egyes alkalommal a szükséges óriási többsége, amikor csak kívánta s amikor felvetette a bizalmi kérdést, így szinte ellenzék nélkül fogadtatta el pénzügyi javaslatait, amelyekkel a frank kurzusát tizenhét hónapi tényleges stabilitás után véglegesen törvényesen stabilizálta s visszatért a törvényes aranyalapra. Nagy műve, mellyel az országot a pénzügyi romlástól példátlan energiával és keménységgel megmentette, ezzel betetőzést nyert. A frank ugyan eredeti értékének egy ötödére szállt le (1 arany frank = 4 92 törvényes frank), ellenben az ország pénzügyi hitele helyreállott s ha sikerül az amerikai adósságok kérdését rendezni, akkor békebeli standardját is újból el fogja érni. Mindenesetre nagyjelentőségű haladás Poincaré politikájában, hogy most már hajlandó az amerikai adósságok kérdése s a német reparációs fizetések — a Dawes-terv újjászervezése — között bizonyos kapcsolatot létesíteni s ha az Egyesült-Államok oldaláról ez megfelelő aktív érdeklődéssel találkozik, akkor a Poincaré-kormány legközelebbi feladatává válhatik az európai béke és konszolidáló munkájának befejezése, a Dawes-terv megfelelő adaptálása és revíziója alapján. A kormány általános politikájáról szóló vita alkalmából szintén az egész nemzeti blokk Poincaréra szavazott — a 612 főnyi kamarából 450-en szavaztak vele — és így a kormányzás stabilitása késő őszig ismét biztosítva van. A helyzetet bizonytalanná csak az teszi, hogy ezt a többséget mindig csak Poincaré erélyes fellépésével lehet összekovácsolni, hogy tehát a többség állandósága egyáltalán nincs biztosítva s ezért valószínű, hogy vagy késő ősszel, vagy pedig, ha akkor a költségvetés letárgyalására sikerül ismét a többséget megkapni, legkésőbb januárban a kormánykrízis a bal- vagy jobbra orientálódás jegyében akuttá fog válni. A balra orientálódás itt nem jelent azonban veszedelmes radikalizálódást vagy pláne a szocializmus előnyomulását: legrosszabb esetben az egységes iskola elvének győzelmét és a tisztviselők jogainak kibővítését jelentheti. Kétségtelen azonban, hogy a radikális szocialisták nem hajlandók immár a jobboldali köztársasági csoporttal, az úgynevezett konzervatívokkal dolgozni, minthogy pedig Poincaré a kormányzás tengelyét nem hajlandó jobbra áttenni — ideális konzervatív letére doktrinér csökönnyösséggel hangoztatja: „Je suis un hömmé de gauche“, a nem egészen állandó hűségű radikális szocialisták miatt ezen a ponton ki kell törnie a válságnak.

A francia politikai helyzetnek Poincaréra beállított egyszerűségével ellentétben a német parlamentnek nem lévén egy a pártok felett álló abszolút tekintélyű vezéregerényisége — Stresemann betegségére megbénította aktivitásában — a német kormányválság rendkívüli nehézségek között talált megoldást. A választások alapján az úgynevezett nagy koalíciónak kellett volna létrejönnie az országgyűlés legnagyobb pártjának, a szocialistáknak vezetése alatt. Az alkotmányos formákhoz lojálisán ragaszkodó Hindenburg elnök meg is bízta Müllier Hennaim képviselőt, a szocialista párt vezérét a kormányalakítással, azonban ez a mondott alapon a német néppárt politikailag és taktikailag teljesen érthetetlen csökönnyössége következtében nem tudott létrejönni. Valószínűleg abból az elgondolásból indulva ki, hogy elnökének, Stresemannak az új alakulásban feltétlenül benne kell lennie, a párt, s első sorban vezére, Scholtz képviselő ezt a kétségtelenül előnyös taktikai pozíciót

túlságos hévvel akarta kihasználni s megkísérelte, hogy egyidejűleg a porosz kormánykoalícióba is benyomuljon. Braun porosz miniszterelnök a leghatározottabban visszautasította azt, hogy a birodalmi kormány alakulása bármiképpen befolyásolhassa a porosz kormány Összetételét. Erre Stresemann, aki pártja erőszakos taktikáját nem helyeselte, nyíltan szembefordult ezzel és az alkotmányra való hivatkozással, amely miniszteri felelősséget és nem pártfelelősséget ismer, személyiségekből alakuló kormány összeállítása mellett foglalt állást, akik nem pártjaik delegáltjaként és azok számarányában vennének részt, hanem személyes súlyuk szerint. Némi további nehézségek árán, melyeket csak Hindenburg elnök határozott és korrekt fellépése oldott meg, így aztán létre is jött június 28-án Frankén képviselőjének, Müller Hermannak vezetése alatt a német Reichstag reprezentatív embereiből álló kormány, amely, ha nem is a pártok számaránya szerint, de tényleg a nagy koalíció kormánya. Benne vannak ugyanis a szociáldemokraták képviselői: Müller kancellár, Severing belügyminiszter, dr. Hilferding pénzügyminiszter és Wissel munkaügyi miniszter, a centrum képviselőjében Guerard, a közlekedési tárca és a megszállt területeknek minisztériuma élén, a demokraták két reprezentánsa, Dietrich élelmezési miniszter és Kochwieser igazságügyminiszter, a német néppárt részéről Stresemann külügyminiszter és Curtius gazdasági miniszter, végül a bajor néppárt képviselőjében Schatzel postaügyi miniszter. Meglepő ez Összetételben az, hogy a centrum, a koalíció második legnagyobb pártja, csak egy helyet kapott, amit az utolsó pillanatban alkalmazott helytelen taktikájának köszönhet, amellyel megkísérelte, hogy Wirth volt kancellár részére az alkancellári méltóságot felélessze és biztosítsa, ami Hindenburg elnök abszolút visszautasításával találkozott. A kormánynak, mely ősszel valószínűleg át fog alakulni numerikusán is a nagy koalíció kormányává, programja befelé az ipari munkás érdekeinek védelmében, de a szociális béke jegyében, a birodalom és az országok adminisztrációja egyszerűsítése irányában fog alakulni, kifelé pedig a legnagyobb határozottsággal Stresemann politikáját fogja követni, amelynek alapelve az, hogy háborút nem lehet és nem érdemes csinálni, tehát ezt ki is zárja politikai eszközeinek sorából és ezért nyugodt következetességgel keresi minden irányban a békés megegyezést és a területi kérdések békés megoldását.

A harmadik kontinentális nagyhatalom vezére impozáns méretű és államférfiúi elgondolással telített külpolitikai beszédben rajzolta meg az olasz királyság aktív nagyhatalmi politikájának körvonalait és irányát. Az exozé, melyet Mussolini (június 6-án) a szenátusban tartott, felölelte az Olaszországot érdeklő érintkezési pontok mindegyikét és megmutatta, hogy azt a természetes expanziós törekvést békés eszközökkel és a rendelkezésre álló erővel óhajtja elérni. A Duce politikája beilleszkedik ezek szerint az európai, sőt a világbéke fenntartására irányuló törekvésekbe, s bár kormányelnöki székéből állapítja meg azt, hogy a békeszerződések nem megmásíthatatlanok, saját céljait, az európai egyensúly s az igazság szolgálatát csak a politikai nehézkedés törvényei szerint keresi és véli megtalálni.

Nem véletlen tehát, ha ezekben a diszpozíciókban a Kellogg-féle háború-elítelő szerződés terve, amely különben naivnak és gyakorlatiatlannak tetszenék, általános rokonszenvel találkozik az európai nagyhatalmak, Japán s a Brit Dominionok közvéleménye s kormányai részéről. Kellogg államtitkár június 23-án, ezúttal már tizennégy hatalomhoz — öt nagyhatalomhoz, négy Brit Dominionhoz, az ír Szabad Államhoz és Indiához, továbbá Belgiumhoz, Csehszlovákiához és Lengyelországhoz, mint a locamói szerződések szignatáriusaihoz — intézett jegyzékben körvonalazta álláspontját a hatalmak által szinte egyöntetűleg felvetett fenntartások kérdésében. A jegy-

zékhez mellékelt szerződés bevezetése már magában foglalja az aláírók részére azt a biztosítást, hogy a szerződés megszegőjével szemben szabad kezet nyernek, a jegyzék egyes pontjai pedig lehetőséget nyújtanak arra, hogy a további tárgyalások folyamán megtalálják a módját a többi fenntartásoknak — önvédelmi jognak, előbbeni szerződéses kötelezettségeknek, mint például a népszövetségi Egyességokmány, a locamói szerződések, sőt az úgynevezett semlegességi szerződéseknek is — formális lerögzítésére. Angliában és Németországban rendkívül komolyan foglalkoznak e szerződés jelentőségével, melyet különösen abban látnak, hogy az Egyesült-Államok ismét hajlandók a világpolitika problémáival foglalkozni s azok megoldásában esetleg tetteleg is részt venni, másrészt pedig abban, hogy a népek békevágyának ismét nagy erkölcsi tekintélyű enunciádóját kapják ebben a politikai instrumentumban, mely hozzájárulás céljából nyitva fog állani a világ összes államai számára.

Ebben a nagy békeszimfóniában az egyetlen zavaró, vagy legalább is erősen bizonytalan momentum a Kínai köztársaság helyzete és politikája. A nacionalisták teljes győzelmet arattak; Pekinget elfoglalták, a Mandzsúriába visszavonuló Csang-Co-Lin tábornagy pedig valószínűleg bolsevista kéz által ellene intézett merénylet áldozatává lett. A nagy belső ellenfél tehát eltűnt; a nankingi kormány hozzá is fogott az új birodalom megszervezéséhez: egyik első tette volt Peking átkeresztelése Peipinggé, az „észak meghódított városává“, ezzel szemben Nanking lett az új főváros, míg Shanghai pénzügyi centrum marad. A hatalmak nem járultak még hozzá a főváros áttételéhez s a követségek egyelőre Pekingben maradnak, a nankingi kormány ellenben ezzel nem törődve folytatja önérzetes nemzeti politikáját, amelynek célja a hatalmak privilegizált helyzetének megszüntetése, a szerződések revideálása és Kína politikai és pénzügyi hitelének helyreállítása. Kérdés, vajjon az a mód, amellyel az új kínai kormány a nagyhatalmakkal szembefordul, alkalmas-e arra, hogy azt a pénzügyi hitelt helyreállítsa, amely nélkül még egy valóban erős koncentrált kormány sem tud boldogulni. Pedig még nagy kérdés az is, vajjon tényleg szilárd és egységes kormányzat van-e Nankingban vagy pedig a három rivalizáló generális egymásközötti harca váltja-e fel Dél és Észak eddigi küzdelmét. Arról sem döntöttek még sem a generálisok, sem Nanking, hogy folytatják-e a hadjáratot a nagy falon túl, Mukden felé, hol Csang marsall fia vette át az uralmat. Míg Santungra vonatkozólag a japán kormánynak az az álláspontja, hogy csapatait visszavonja onnan, amint biztosítva látja alattvalói életét és vagyonát, addig Mandzsúria birtokáért kész háborút folytatni. Nagyon kétséges, vajjon a nankingiak meg merik-e kockáztatni ezt az eshetőséget. A nemzetközi jog és a nemzetközi politika szempontjából érdekes probléma a nankingi kormány elismerésének kérdése s ezzel kapcsolatosan az a kérdés is, vajjon most aztán melyik kínai kormány tagja a Népszövetségnek, tekintve, hogy csak egy van, de az nem elismert kormány?

A nagy világproblémák alakulása mellett, melyek az 1899-i és 1907-i hágai békekonferenciákat megelőző hangulathoz hasonlóan a nemzetközi béke intézményes megszilárdításának jegyében állanak, másodrendű és lokális jelentőséggel bírnak a kis középeurópai államok belső és külső zavarai. A netunói szerződések ratifikálásának kérdése, amellyel az olasz-jugoszláv viszony méregfogát óhajtotta volna a szerb kormány kivenni, ismét elodázódott a horvátok és szerbek belső küzdelmei következtében, amelyek a Szkupstinában legutóbb véres eseményekhez is vezettek. A két horvát képviselő meggyilkolása s Radics István megsebesítése a parlament nyílt ülésén, ha nem is forradalmasította a horvát népet, mégis rámutatott arra, milyen mély árok választja el a magasabb civilizádójú katolikus horvátokat a kissé még barbár

sorban lévő görög keleti szerbektől. Mind nagyobb erővel beszélnek a vidovdani alkotmány reformjáról, amely a túlerősen kiépített belgrádi szerb centralizálás helyett nagyobb mértékű föderális autonómiát lenne hivatva a jugoszláv állam alkotórészeinek adományozni. Ma úgy áll a dolog, hogy csak a király nagy tekintélye és közvetlen beavatkozása akadályozta meg az események kellemetlenebb fejlődését; a horvát képviselők kivonulásával kockáztatva van azonban a nettunói szerződések idejében való ratifikálása. Létrejön-e az olasz-jugoszláv barátsági szerződés meghosszabbításának dátumáig (július 26) az új kormány, neutrális politikus vagy pláne generális vezérlete alatt, megkísérlik-e a kisebb tekintélyű ratifikálást a horvátok távollétében — ezt ma bajos lenne eldönteni s még nehezebb a következményeket előrelátni.

Mindenesetre nagy önuralomra vall a Bukarestben konferenciára összeült kisantant államférfiak részéről, hogy az államaik belső rendjét nem egészen megnyugtató formában prezentáló sorozatos zavargások dacára, publicisztikailag erősen kidomborított, hangzatos nyilatkozatban foglaltak állást a békeszerződések intakt fenntartása mellett és különösen Trianon revíziója ellen. Nem vártunk tőlük mást, még csak azt a bölcseséget sem, hogy kétszer ad, ki gyorsan ad. Hogy a politikai bölcsesség nekik mit diktál, azt ők maguk fogják valószínűleg legjobban tudni, ezt rájuk bízhatjuk, mi csak azt óhajtjuk konstatálni, hogy a világ közvéleményében ma még általában inkább azon az állásponton vannak, hogy a trianoni békeszerződést ma nem lehet revideálni s hogy ártalmas dolog ezt a kérdést a mai politikai helyzetben feszegetni, ellenben azt, hogy tíz, esetleg tizenöt esztendő múlva ez a kérdés kénytelen-kelletlen aktuálissá fog válni, alig tagadja ma már józan ítéletű európai politikus, még olyan sem, kinek érzelmei ellenségesek a mi irányunkban.

OTTLIK GYÖRGY,

A MARMAROSI SKIZMA-PER 1913—1914-BEN.¹

—Adatok azon vád megdöntésért, hogy Magyarország részes a háború előidézésében. —

Bobrinszki mint tanú mindenekelőtt azt kívánta, hogy vallomását orosz nyelven tehesse meg. Azt akarja ugyanis, hogy a vádlottak közvetlenül megértsék őt. Az elnök azonban közölte vele, hogy vallomását csak francia nyelven teheti meg. Erre a célra a bíróság Budapestről francia tolmácsot hozatott.

Bobrinszki gróf azzal kezdte vallomását, hogy az orosz dumában középpárti politikus. E minőségében nem hagyja figyelmen kívül az orosz politikai élet semmiféle megnyilvánulását sem s tud az Orosz Nép Ligája című szövetségről is; ez az a szövetség, amelyet a bűnperben „orosz népszövetség”-nek, vagy „orosz népjóléti egyesületinek is neveztek. A szent színódusnak nem tagja, mert annak csak püspök lehet a tagja. Eulogius cholmi, Antonius zsitomiri püspökkel baráti viszonyban van, a pocsajevi és jabiosini kolostorban, különösen az utóbbiban gyakran megfordul, az utóbbinak főnökével, Szerafin atyával jóviszonyban van.

Az Orosz Nép Ligája a tanú szerint nem terjeszti ki működését az orosz birodalom határain túl. Valótlán tehát, hogy Galícia, Bukovina és Magyarország ruténlakta vidékein ez a szövetség működést fejt ki, valótlán hogy Galidaja Russ elnevezésű alosztálya van. Van azonban egy egyesülés, az Orosz Galíciai Társaság, amelyben én is tevékeny részt veszek — ismerte be meglepetésszerűen — s ennek nevében felhívást tettem közzé a Galiciában lakó oroszok érdekében. Ennek az egyesülésnek én elnöke vagyok. Céljai érdekében sokat dolgoztam Galiciában és Bukovinában, de ezek a célok nem politikaiak, hanem irodalmiak és művelődésbeliek. Magyarországon ez az egyesülés nem fejtett ki semmiféle működést, nem küldött ide sem pénzt, sem sajtótermékeket. Ez az egyesülés egyébként hatósági ellenőrzés alatt áll s már ezért sem politizálhat. Ennek ellenére sem tagadhatja a tanú, hogy a lengyel befolyást akarja csökkenteni Galiciában és Bukovinában. A galíciai és bukovinai orosz testvéreknek a lengyel iga (!) alól való felszabadítása célja tulajdonképpen ennek az egyesülésnek. Az egyesülés a cél érdekében Oroszországban közönségesen ismertté akarja tenni az Ausztriában élő oroszok helyzetét, a szellemi műveltség terén akar segítségükre lenni, de nem támogat semmiféle irredenta mozgalmat. Az egyesülés Galiciával és Bukovinával összeköttetést tart fenn, magam is gyakran látogattam el ebbe a két tartományba, — mondja szóról-szóra — könyveket, folyóiratokat küldöttünk szét. S mindezt nyíltan tettük, abban a hiszemben, hogy a művelődés ügyét szolgáljuk s nem követünk el törvénytelen dolgot. 1908-ban voltam először Ausztria területén, később szintén gyakran látogattam el oda. Ezeknek az utazásoknak folyamán sok emberrel kötöttem ismeretséget, akik aztán felkerestek engem Oroszországban is. Személyes kapcsolatban vagyok a Reichsrath galíciai szláv képviselőivel, rajtuk kívül még sok mással. Van ezek közt olyan is, akit később ott bűnvádi eljárás

¹ Lásd a III. (10.) számában a 186. lapon.

alá vontak. Bukovinában ismeretségben vagyok a Gerovszki-testvérekkel, Alexivel, Románnal és Georggal. Ezeknek révén látogattam el a csemovici metropolitához is. Gerovszki Román különben Szentpétervárott lakik állandóan, Gerovszki Alexi is gyakran jár Oroszországba rokon látogatásra s így vele ott is gyakrabban találkozhattam. A Gerovszki-testvérek azonban az Orosz Galíciai Társaság érdekében nem fejtettek ki működést. Gerovszki Alexivel egyébiránt az 1908-i prágai szláv kongresszuson ismerkedtem meg. Itt volt arról szó, hogy az ukrajnizmus és a polonizmus ellen fel kell venni a harcot a nagy orosz eszme érdekében. Ezért határoztam el magamat arra, hogy a bukovinai és galíciai szlávok életmódját és kultúráját tanulmányozzam. Ez a cél hozott össze a Gerovszki-testvérekkel. Bizonyos, hogy a prágai kongresszuson elhangzott felszólalások után én is, a Gerovszkiak is megtudtuk, hogy mindnyájan az egységes orosz eszmének vagyunk hívei.

Ausztriában, mégpedig Galiciában és Bukovinában számos népgyűlésen jelentem meg s fejtettem ki a nagyorosz eszme programját. Utaltam arra, hogy ugyanaz az orosz nép lakja ezeket a tartományokat, mint az orosz birodalmat. Az orosz nép hű a cárhoz. Galícia és Bukovina oroszainak hűsége császárukhoz nem lehet akadálya annak, hogy ugyanazon a hiten ne legyünk és egy nemzeti közösségbe ne tartozzunk s az irodalom, a kultúra szempontjából ne legyünk mindannyian egységesek s egyetlen egésznek részei. Ily tartalmú beszédet mondtam Szereth-ben is, e miatt indítottak ellenem ott felségsértés miatt bűnvádi eljárást. Ezeket a gyűléseket pedig nem egyszer hallgatták végig hatósági személyek is, sőt egyszer a galíciai helytartó jelenlétében is beszéltem ilyen gyűlés keretében.

Elmondja azonban azt is a tanú, hogy egy osztrák járásbíró fegyelmi eljárás alá vontak a miatt, mert megjelent az ő részvételével rendezett népgyűlésen. Ám a fegyelmi hatóságok felmentették a járásbíró. Alikor a tanú a fegyelmi ítéletek tartalmáról beszélt, feltűnhetett, mennyire pontos adat-szolgáltatással rendelkezik ez az orosz kulturális egyesület a külföldön történekről, ha azok az egyesület céljaival valami vonatkozásban vannak.

Az egyesülés a tanú szerint nem tart fenn összeköttetést a leMBERGI Narodni Dóm elnevezésű egyesülettel, nem támogatja azt, mert gazdagsága miatt nincs is rá szüksége. Ellenben támogatja a galíciai orosz internátusokat, ahol az orosz kultúrát ápolják, oroszul tanítanak, bár az internátusok növendékei az ukrajnai és lengyel iskolákat látogatják. Ezeket az internátusokat ellátta az egyesülés orosz könyvekkel, de politikai cél nélkül, főleg az orosz klasszikus írók műveit küldték el nekik.

Az elnökletem alatt álló egyesület — mondja tovább a tanú — ad ki röpiratokat és ismertető füzeteket a végből, hogy megismertesse az orosz néppel a bukovinai és galíciai rokon faj helyzetét. E röpiratoknak nincs politikai jellege, csak kulturális és történelmi szempontok uralkodnak bennük. A Gerovszki-testvérek kiadásában megjelenő Ruszkaja Pravda és Vira e Cerkov című lapokat ismerem, előfizetőjük vagyok, de megjelenésükben az elnökletem alatt álló egyesület nem támogatta ezeket. Tudom, hogy Galiciából, Bukovinából és Aiagyarországból is több zárandoklatot szerveztek Pocsajevbe, Kievbe, Szucsavába és más oroszországi búcsújáró helyekre. Ezekről a zárandoklatokról tudtak a hatóságok s szervezésük is nyíltan ment, nyilvános felhívások útján. Az elnökletem alatt álló egyesület annyiban támogatta ezeket a zárandoklatokat, hogy kedvezményes vasúti jegyet szerzett a zárandokoknak. Tudom, hogy a kievi Laura-kolostorban magyarországi zárandokok két hétig is ingyen ellátást kaptak, de a gazdagabb kolostorok ezt más zárandokokkal is megtették. Az én egyesuletem közbenjárt, hogy ezek a kolostorok a bukovinai, galíciai és magyarországi zárandokoknak imakönyveket olcsón vagy ingyen bocsássanak rendelkezésükre. Ezeket az

imakönyveket vagy a szent színódus maga, vagy az egyes kolostorok adták ki. Így a magyarországi búcsúsok is olyan imakönyveket kaptak, amilyenek Oroszországban voltak használatban. Mióta azonban megtudtuk, hogy ezekben az imakönyvekben az orosz cárért való imák a külföldön hatósági beavatkozást vontak maguk után, intézkedés történt, hogy az imakönyvekbe e helyett az osztrák (sászárért és a magyar királyért való ima foglaltassák. Az egyesület maga szívesen áldozna pénzt, hogy ezeket a zárandoklatokat mentől gyakoribbá és népesebbé tegye, de erre nincs fedezete; én, mint az egyesület elnöke, sűrű érintkezésben vagyok a búcsújáró kolostorok főnökeivel, a jablosini kolostor főnökével, Szerafin atyával pedig meleg viszonyt tartok fenn, mert egész családommal gyónni ebbe a kolostorba járok. Itt ismerkedtem meg a vádlottak közül Kabalyuk Sándorral novidus korában. Tudtam, hogy magyar alattvaló, megragadott, forró hite és áhitatossága. Tudtam, hogy célja szerint Magyarországra visszatérve hirdetni akarja az orosz vallást, mert hitsorsqsai itt vallásilag a legelhanyagoltabb viszonyok közt élnek, nincs papjuk, nem tudnak gyónni, áldozni, nincs, aki eltemesse halottaikat. Elmondhatom, hogy szörnyű adatoknak vagyok birtokában az itteni állapotokról (!) Esteket az adatokat két orosz egyetemi tanártól, a Magyarországból Amerikába vándorolt ruténektől és még 1908 előtt Magyarországon lefolyt bűnperekből szereztem. Az amerikai orosz papokkal összeköttetésben állva ezek közvetítésével juttattam a magyarországi rutének panaszaihoz. Helyzetükre egyébként figyelmem véglegesen a már említett prágai szláv kongresszuson irányult. A magyarországi rutének addig rendszerint Amerikán keresztül tudták csak eljuttatni panaszaitak hozzám. A Gerovszki-testvérek szintén juttattak hozzám adatokat, de az ő működésük színtere inkább Galícia és Bukovina volt.

Kabalyuk Sándort úgy ismertem meg, mint akinek égő vágya volt a papságot kitanulva Magyarországra visszatérni és hirdetni a pravoszláviát. Pénzbeli segítségben tudommal csak egyszer részesítettem, amikor is 200 rubelt adtam neki. Ez valószínűleg akkor volt, amidőn ebben a bűnperben megtörténtek az első letartóztatások s Kabalyuk megjelent nálam Oroszországban. Arról volt szó, melyik a fontosabb küldetése: visszatérni Magyarországra, vagy Amerikában maradni s az ott lakó rutén töredéket áttéríteni a pravoszláviára. Lehetséges, hogy ezt a 200 rubelt egyébként nem is közvetlenül adtam neki, hanem Platón érsek útján juttattam el hozzá. Kabalyukkal egyébként sokszor találkoztam Jablosinban, de találkoztam vele Cholmban is. A vádlottak közül ismerem névről Vorobcsuk Jurát és Pircsák ülést. Kabalyuk is beszélt róluk, mint derék, vallásos emberekről, de nevüket is olvastam galíciai lapokban.

A magyarországi rutén kérdéssel irodalmilag is foglalkoztam. Cikkeket írtam a Novoje Vremjá-ba, Times-ba és más angol lapokba, sőt külön könyvet is írtam erről. Publicisztikai működésem oroszországi és galíciai újságok közleményein, valamint egy magyarországi rutén izgatási per adatain alapult. Meggyőződtem azonban arról, hogy a viszonyok sokkal rosszabbak, mint aminőknek én festettem. Igaz, hogy ezekben a műveimben a mások ígája alatt élő oroszokról írtam, de ezzel én nem gondoltam orosz annexióra, sőt a tárgynak ilyen taglalását sem tartom politikai vonatkozásúnak, mert ha az embert lekötik a saját nemzetiségével összefüggő kérdések, az még nem politika. Én egész életemben érdeklődtem és érdeklődni fogok ilyen kérdések iránt. Ezért álltam szóba a jablosini kolostorban levő izai magyar legényekkel, ezért érdeklődtem náluk a magyarországi viszonyokról. Én azonban nem biztattam őket semmiféle Magyarországon kifejtendő apostolkodásra. Tudtam, hogy ez itt üldözéssel jár, lovagiasságom tiltotta volna azt, hogy én őket ide küldjem, míg én otthon maradok.

Elmondta még a tanú, hogy a Gerovszkiak tisztességes, önzetlen, lelkes emberek, akik saját zsebükből fedeztek minden kiadást a magyarországi mozgalom érdekében. Saját zsebükből fedezték a Magyarországra ezerszámra behozott imakönyvek árát, mert abban a tanú is közbenjárt, hogy ezeket az imakönyveket nagyon olcsón kapják a Gerovszkiak. Nagyon vallásos emberek ők, akik pusztán vallási buzgalomból vittek ki Magyarországról fiúkat és leányokat, hogy orosz kolostorok papokká és apácákká képezzék ki őket. Ezeket az ifjakat a kolostorok ingyen tartották és nevelték s mint-hogy a tanú maga is nagyon vallásos ember, szívesen járt közbe személyesen, hogy a kolostorok főnökei felvegyék a magyar fiúkat.

Arról nem tud a tanú, hogy a pravoszláv hitre áttért magyarországi rutének a régi valláshoz hű fajrokonaikat állandóan fenyegették, gúnyolták, ellenük merényleteket követtek el. Csak arról tud a tanú, hogy az áttértek szenvedtek vértanúságot. Tud arról a tanú, hogy a Magyarországra Oroszországból behozott röpiratok a ruténlakta magyar földet „orosz földnek“ nevezik. Ez a tanú szerint azonban nem politikai, hanem néprajzi megjelölés.

Elismeri a tanú, hogy kívánatosnak tartja a pravoszláv vallásnak Magyarországon való terjesztését, mert az az egyedül üdvözítő hit. Kihallgatása további folyamán aztán elébe tárták különféle újságtudósítások nyomán a pánszlávizmus propagandája érdekében Ausztria területén mondott beszédeit az összes oroszország egyesítéséről s arról, hogy elérkezett az idő, amikor a nagy Oroszország harcba száll a szent oroszországért. Azzal válaszol a tanú, hogy ez a kifejezés egy orosz dal refrénje, majd megelegelve a kevésbé tapintatos kérdéseket, dühösen tiltakozik az ellen, hogy vádolják őt, majd a magyarországi térítések ügyében feltett kérdésekre gúnyosan megjegyzi, hogy tudtával Magyarországon vallásszabadság van.

Elmondta még a tanú, hogy Fircsák Illésnek, az egyik vádlott feleségének is küldött 100 rubelt, elmondta, hogy a jablosini kolostort az orosz állam is támogatja, elmondta, hogy az elnöklete alatt álló egyesületet csak azért ellenőrzi az orosz állami hatóság, mert nem engedheti, hogy a kormányt bírálja. Elmondta végül, hogy Kabalyuk egyházi felszerelést kapott Moszkvából a magyarországi papi szereplés céljaira, kitől és mily pénzből, azt azonban nem tudja.

MISKOLCZY ÁGOST.

(Folytatjuk.)

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI.

A Szemle zárta: minden hó 1-én délben. — írógépen irt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrekturelevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrekűrök és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni.

MAGYAR SZEMLE

1928 AUGUSZTUS

III. KÖTET, 4. (12) SZÁM.

VAN-E SZAKADÁS AZ ITTHONI ES AZ ERDÉLYI LÉLEK KÖZÖTT?

EGY PÁR hónappal ezelőtt az Aradon megjelenő „Erdélyi Hírlap“ egyik munkatársa felkereste a Magyar Tudományos Akadémia elnökét, Berzeviczy Albertét, hogy megkérdezze tőle: miként vélekedik azokról a szellemi áramlatokról, amelyek ezidőszert az erdélyi magyar irodalomnak nemcsak sajátos, hanem napjaink egyetemes magyar irodalmától is elütő jelleget adnak? Az Akadémia elnöke szíves készséggel adta meg a kívánt feleletet, de hozzátette, hogy a kérdés lényegére vonatkozó nézetét a Kisfaludy Társaság április 24-én tartandó közgyűlését megnyitó elnöki beszédében fogja bővebben kifejteni.

Egy másik erdélyi hírlapíró, a „Temesvári Hírlap“ munkatársa a magyar hírlapírás mesterének, Rákosi Jenőnek igyekezett ugyané tárgyra vonatkozó véleményét megtudni.

E két kitűnő férfiú fejtegetéseinek lényegét mind a két, illetőleg mind a négy esetben az „Ady-kérdés“ alkotta. Állást foglaltak az „Ady-kultusz“ ellen. Határozottan kijelentették, hogy az Ady-kultuszban azt a tanítást tartják legveszedelmesebbnek, amely Adyt, mint valóságos irodalmi Messiást állítja oda és a magyarság szellemi jövőjét Adyra akarja felépíteni. Különösen veszedelmesnek tartják az Ady-kultuszt az elszakított területek magyarságára, mert ha e magyarságnak lelkében gyökeret ver az a meggyőződés, hogy az Ady előtti harminc esztendőnek magyar költészete nem volt egyéb, mint a sallangos hazafiság dörgő frázisainak, az elavult nemzetieskedő érzés fitogtatásának költészete, akkor joggal lehet attól tartani, hogy az idegen uralom alá jutott magyarság nemcsak politikailag, hanem lelkileg is ki fog szakadni az egyetemes magyar szellemi közösségből.

Rákosi Jenő temperamentusabb írói egyéniség lévén, az erdélyi irodalomra vonatkozó ítéletében is tovább ment. Neki már az a benyomása, hogy Magyarország és Erdély lelke között diszharmónia van. Két lélek van keletkezőben, két különböző útvonal, amelyen a két országba került magyarok haladnak. Elismeri, hogy a kitűnőbb erdélyi irodalmi alkotások mindenikében benne van a külön erdélyi nyom, a külön erdélyi rög illata, ami neki idegen és úgy érdekel, hogy a fejedelmek Erdélyének kora jó vissza, mikor a lelki elszakadás a nagy magyar léléktől szintén aktuális volt. Erdély teljesen új szellemi, lelki és politikai alakulatok álláspontján van jelenleg. Míg Magyarországon még tartják a hagyomány folytonosságát a légi viszonyokkal, addig Erdélyben Ady fejez ki mindent. Erdélyben azt hiszik, hogy minden új alakulásnak csak Ady nyomán lehet jönnie.

Ez a két nyilatkozat az erdélyi írók körében nemcsak zajos, hanem jellemző nyilatkozatokat is váltott ki. E különböző nyilatkozatok nagyobb részükben az Ady-kérdést majdnem kizárólag csak irodalmi és esztétikai nézőpontból tárgyalják. De a nyilatkozatokból nem hiányoznak olyan kijelentések és megállapítások sem, amelyek adalékul

szolgálhatnak annak megítéléséhez, hogy van-e, vagy lehet-e okunk attól félni, hogy az erdélyi magyarság akár Ady költészetének, akár más szellemi, irodalmi, közművelődési, vagy politikai hatásnak következtében ki fog szakadni az egyetemes magyar közösségből?

—Amit Rákosi „Ady-nyomdok“-nak, Ravasz László az „erősebb érvényesülésének“ lát Erdélyben, — mondja Tabéry Géza, az egyik nyilatkozó — az nem az irodalom önkényes útválasztása, nem az írók és költők szecessziója, hanem a Romániában élő magyarságnak, a magyarországi magyarétól elütő életnek tüköre. Társadalmi és osztálykereteink Trianon óta félreismerhetetlenül eltolódtak. Aki felül volt, alámerült s a mélyből új emberek nőttek ki új felfogással. És ez a változott arcú nemzedék magától érthető érdeklődéssel fordul oly mondanivalók felé, amelyek szívesen vonatkoznak az ő életsorsára. Mivel pedig sorsunk változása még friss, e sors megírása első tekintetre akkor is újszerűnek látszik, ha azt hagyományosan konzervatív elmék művelik.

— Az Ady-aggalom felesleges, — mondja egy másik erdélyi író, Molter Károly. — Adyból nem akarunk mi erőt meríteni. Erőt Petőfitől és Széchenyitől kérünk. Adyt hálásan mutogatjuk a sovínisztáknak: íme, az áldozatos magyar próféta, aki már Nagy-Magyarországon hadat izent néhány hozzátok hasonló-nak!...

Egy harmadik nyilatkozó, Ligeti Ernő azt mondja, hogy az, ami Erdély irodalmában Ady költészetével kapcsolatosan, vagy a nélkül megnyilatkozik, tulajdonképpen nem egyéb, mint Erdély történeti életének lélektani terméke, a transzilvanizmus. A transzilvanizmus ez érzelmvilága az erdélyi magyarság jelenlegi kisebbségi helyzetében még öntudatosabbá vált. Ezer és ezer megoldásra váró külön problémánk van, amelyek összesen formai kifejezést keresnek az erdélyi irodalomban. Valóban helyzetünk megváltozott és csodálkozik-e Rákosi Jenő, hogy az étellel együtt az élet tükre, az irodalom is változik? Az erdélyi magyar élet formája más. Nem vitás, hogy éppen olyan magyar, sőt magyarabb magyar, mert a kisebbségi ember szüntelen harcot vív népi egyénisége megtartásáért és irodalmát is elsősorban ennek a kollektív gondolatnak szolgálatába állítja, amire Budapesten nincs szükség. Az erdélyi irodalom gyökerében, virágjában, tápláló nedveiben, éghajlatában más. De azért Erdélyben „nem Ady fejez ki mindent“. Erdély nem viaskodik világnézetekkel. Erdély csak élni akar és ezért irodalmi megnyilatkozásai is csak ennek az elemi élet-ösztönnek állandó jelenlétéről tesznek tanúságot.

E három nyilatkozó erdélyi író egyikét sem lehetne, korukat tekintve, a szó igazi értelmében fiatalnak nevezni. Az irodalom munkásai voltak a világháborút megelőző időkben is. Részesei voltak annak a magyar lelki és politikai közösségnek, amelyet később Trianon széttört. Ma is az 1918 előtti magyar irodalmi és szellemi áramlatok hatása alatt állanak és álláspontjukat az Ady-kérdésben éppen úgy az egyetemes magyar irodalmi szempontok határozzák meg, mint a Berzeviczy Albertét és a Rákosi Jenőét. Köztük a különbség csak az, hogy ez utóbbiak a régebbi magyar irodalmi hagyományok képviselői, ők pedig egy újabb irány előre törekvő harcos katonái akartak lenni a nagy nemzeti összeomlás előtt.

A finnek értelmisége, mielőtt hazájuk az orosz birodalomhoz csatoltatott volna, nemcsak műveltségére, hanem nyelvére is teljesen el volt svédesezve. Az orosz birodalomhoz való csatoltatásuk után alig egy évtizeddel a következő jelszó kezdte megszabni a finn nemzeti és művelődési törekvések irányát: „svédek nem lehetünk, oroszok nem akarunk lenni; finnek leszünk!“ Hasonló lelkiállapot következett be az erdélyi magyaroknál is a román uralom alatt: „magyarországi magyarok nem lehetünk, románok lenni nem akarunk, erdélyi magyarok leszünk!“ — Ez a trianoni Magyarország határain innen és túl annyit emlegetett transzilvanizmus lényege.

Az 1918/19-i, nemcsak államjogi és politikai, hanem lelki nagy összeomlás után az erdélyi magyarságnak lelke kezdett először ébredezni egyetlen megmaradt drága kincsében, az irodalomban. Ennek következtében ez a lelkek mélyéből, mintegy öntudatlanul előtörő transzilvanizmus is először az erdélyi magyar irodalomban jelentkezett.

A 16. és 17. századbeli balkáni szláv krónikások, foglalkozva nemzetüknek azzal a pusztulásával, amely következménye volt a török foglalásnak, többször így kiáltanak fel: Bűneink miatt veszített el minket az Isten! —Az erdélyi magyar íróknak, a rettenetes sorscsapás alatt félig halottá vált erdélyi magyarság e krónikaíró kalugereinek is ajakára tolt az a felkiáltás: Bűneink miatt veszített el minket az Isten! De ki volt az, aki nemzetének bűneit szemére hányva, figyelmeztette a prófétával, hogy javuljon meg, mert ha meg nem javul, Jeruzsálem falai leomlanak és a magyarok istenének választott népe az asszírok és a babiloniak rabszolgája lesz? — Ady Endre volt a nemzet bűneinek lángolói szavú énekese és meg nem hallgatott prófétája a bekövetkezett isteni büntetésnek, az összeomlásnak és a rabszolgasorsra jutásnak. A nemzet vezetői nem hallgattak Adyra, a közelgő veszedelem e vatesére, hanem elnyomták az ő igazságát. Ady igazsága véres valósággá lett Erdélyben s azért e föld magyarságának nem lehet más szellemi vezére, mint Ady. így lett Erdélyben Ady az ifjú magyarság lelki vezetője.

De tévedés lenne azt hinni, hogy Ady kizárólagos vezetője annak az erdélyi irodalomnak és közszellemnek, amelynek nevében az idézett három erdélyi író foglalt állást Berzeviczy Albert és Rákosi Jenő megállapításai ellen, vagy azoknak az erdélyi íróknak: Áprilynak, Reményiknek, Gulácsy Irénnek, Gyallay Domokosnak, Berde Máriának, Szabó Máriának stb., akiket úgy tekinthetünk, mint a jelenlegi erdélyi irodalom legkiválóbb képviselőit.

Az igazi Adysták, a transzilvanizmus igéinek e hirdetői, azok a most említetteknél fiatalabb nemzedékhez tartozó erdélyi írók, akik az összeomlás után fogtak kezükbe tollat és akik közül kétségtelenül a legtöbbet ígérők: Nyirő József és Tamás Áron. Ezeknek számára Ady mint költő már történelem, de eszméiben számukra egy új magyar fajt, egy új nemzetet álmódott, de ezt a megálmódott új magyar fajt és új nemzetet ők akarják megalkotni, mert azt hiszik, hogy ez az ő legszentebb kötelességük.

EGY PÁR héttel azután, hogy ez a vitakozás lezajlott, Ady halálának évfordulóján összegyűlt Budapesten mintegy ezer magyar ifjú, majdnem kivétel nélkül a magyar főiskolák tanulói, hogy megkoszorúzzák Ady sírját. De eljöttek ez ünnepre az idegen uralom alá jutott területek román, szerb és cseh főiskolákon tanuló magyar ifjúságának képviselői is bizonyoságaképpen annak a szolidaritásnak, amely őket Ady által a magyar faj szeretetében és a magyar gondolatban szorosán összekapcsolja Csonka-Magyarország ifjúságával.

E két napig tartó ünnepségnek vezérszónoka és Ady szellemi hagyatékának magyarázója Szabó Dezső volt. Aki megfigyelte, hogy minő hatása volt e beszédeknek a csonkamagyarországi és az idegen

uralom alatt élő magyar ifjúságra, akaratlanul is tanulságos és meglepő dolog megfigyelője lett. Megismerte, hogy mennyire elűtő az idegen uralom alatt élő magyar ifjúság adyzmusa a csonkamagyarországi magyar ifjúságtól.

Ezt a különbözöséget azonnal megállapíthatta mindenki abból a beszédből, amelyet a felvidéki magyar ifjúság képviselője mondott a Zeneakadémia dísztermében válaszképpen Szabó Dezső beszédére. Ez ünnep alkalmával a rendező bizottság „Ifjú szívekben élek*” című füzetben számolt be. E füzetnek van egy közleménye, amelynek írója Rados K. Béla, teljes összhangban a felvidéki magyar ifjúság képviselőjének beszédével, a legfiatalabb nemzedék adyzmusát a következőképpen jellemzi:

—A fiatalság alkotó ereje ma két malomkö között őrlődik fel. Vére, fájdalma belesodorják őt Ady álmaiba. Követi Adyt kimérákon, gangeszparti álmokon át, de vére a dühtől többé nem reszket. Lehiggadt. Ma tudja, hogy az ifjúság nem jelent lázadást, hanem fegyelmezett előretörést. Nem fogja szétrombolni közösségi életünknek formáit és intézményeit, mert egy faj közjogi szervezete, hadserege, bírósága, törvényei a földnek, a családi fegyelemnek kivirágzásai a legmagasabb formákban. Ady gyűlölte a formát és rátiport. Ebben ez az ifjúság különbözik tőle és ezt becsületesen bevallja. Jobban értékeli a formát, mert látta a magyar állam organikus vázának, e sokszázados remekműnek irtóztatós összeomlását. Egyszóval ami Adyban tagadás és rombolás volt, az nem ez ifjúságé, hanem csak az, ami pozitívum és alkotó volt benne.

Az ifjúság ez álláspontját még határozottabban fejt ki az a tudósítás, amelyet e két napos Ady-ünnepéről ez ifjúság egyik tagja írt a kolozsvári „Pásztortűz“-ben.

—Ez az ifjúság Adyból csak az eszmét fogadja el, mert arra szüksége van az új magyar közélet kialakulásához, — írja a „Pásztortűz” ifjú tudósítója. — Ez az ifjúság építeni akar és nem rombolni. Amikor ebben az irányban a Bukarestből és Prágából összekerült két magyar diák gondolkozása még részletkérdésben is tökéletesen egyező, lovasattakoknak nincs célja. Egy pár év múlva ez az ifjúság fog ülni apái helyén, még a falvakban a nép mellett is. És akkor meg fogja tenni „kétségek nélkül a megszületett hitben”, amit megtennie kötelessége!

Ady, akít szellemi vezérének tekint az idegen uralom alatt élő magyar ifjúság, egészen más Ady, mint aminőt nemcsak Berzeviczy Albert és Rákosi Jenő látnak, hanem Adynak velük ellenkező meggyőződésű némely hívei is. Ez az ifjúság szereti Adyt, de nem akar vele sem Koppány, sem Dózsa György lenni, hanem csak Koppány nemzetét és Dózsa György népét akarja megmenteni a pusztulástól. Ezért a fajért és népért akar élni, küzdeni és ha kell, szenvedni is. Nem akar semmit lerombolni, ami érték volt a nemzet történeti életében, hanem megerősíteni és tökéletesíteni egy pozitív és termékeny faj szeretet segítségével mindent, amit e népnek lelke magából ezeréves élete folyamán kitermelt.

Ebben foglalható össze annak a transzilvanizmusnak lényege, amely az idegen uralom alatt élő magyar ifjúságnak lelkében kialakult és amelynek sugalmazó szelleme Ady génusza. Bizonyára inkább romantikus és költői koncepció, mint pozitív életelv vagy logikusan felépített munkaprogramm. Kihámozva a költői szólamok burkából a pozitívumot, csak annyit állapíthatunk meg, hogy ez az ifjúság a magyar népért akar élni és munkálkodni azért, hogy kifejlesztve

benne minden igazi értékét, megmenthesse az életnek. A nép közé akar menni, mint annak idején Turgenyev forradalmi orosz ifjúsága, de nem azért, hogy lázadásra és forradalomra ösztökélje, hanem, hogy megtanítsa: miként védelmezze meg annyira fenyegetett nemzeti létét egy pozitívabb és nemesebb munkássággal.

Az idegen uralom alatt élő magyar ifjúságnak ez útkeresését Csonka-Magyarországon csak az tudja helyesen és igazságosan megítélni, aki azt az idegen uralom alatt szenvedő magyarság szemével és kisebbségi helyzetének szemszögéből nézi. Ha kizárólagosan saját csonkamagyarországi álláspontunkból ítéljük meg, ítéletünk igazságtalan lesz. Az idegen uralom alatt élő magyar ifjúságnak ezt az útkeresését csak az ő saját szempontjukból ítéelhetjük meg igazságosan és csak így tudunk elfogadható választ adni arra a kérdésre, hogy nem kell-e félnünk attól, hogy ez a magyarság valamely irodalmi, politikai, társadalmi vagy egyéb áramlat hatása következtében lelkileg is ki fog szakadni az egyetemes magyar szellemi közösségből?

Ez ifjúság kétnapos Ady-ünnepének ismertetésével kapcsolatosan rámutattunk arra a különbözősége, amely az Ady-kultusz megítélésében és értelmezésében a csonkamagyarországi és az idegen uralom alatt élő magyar ifjúságnak felfogásában megnyilatkozott. E két ifjúság irányvonala egymástól észrevehetőleg elhajló. Azt mondhatnánk, hogy az utóbbi ifjúság szellemi iránya és életfelfogása demokratikusabb és progresszívebb. Ezt azonban sem a magyar nemzethez való hűség, sem az erkölcs szempontjából nem lehet kifogásolni és azért Ady-költészetét felmenthetjük az alól a vád alól, hogy megrontja a magyar ifjúság erkölcsét és meggyengíti ez ifjúságban a magyar nemzeti érzés erejének intenzitását.

Az elmúlt években többször szó esett az „erdélyi lélek“-ről, arról a transzilvanizmusról, amelynek az idegen uralom alatt élő magyar ifjúságnak Ady-kultusza is egyik válfaja. Többen találó igazsággal állapították meg, hogy az erdélyi léleknek két jellemző vonása van: az erős magyar érzés és az európai haladás eszméi iránt való nagy fogékonyság, akár vallásos, akár politikai alakban jelentkezzenek e haladás eszméi. A magyarság lelki integritásának bizonyára legfontosabb kérdése, hogy az erdélyi léleknek e két jellemző vonása közül nem esik-e jelenlegi kisebbségi helyzetének áldozatul egyik, az értékesebb: az erős magyar érzés, azaz nem szakad-e ki az erdélyi magyarság az egyetemes magyar szellemi közösségből?

AMIT MA Erdélynek nevezünk, nemcsak földrajzilag, hanem a politikai életfelfogás szempontjából is két részre oszlik. Egyiknek, a Királyhágón inneseső, az úgynevezett magyarországi résznek sohasem volt az anyaországtól külön élete, mint a másoknak, a Királyhágón túleső történeti Erdélynek. Hogy a történeti Erdély közjogi, politikai, sőt egész közéleta a három nemzetnek: a magyaroknak, a székelyeknek, a szászoknak teljesen egyenjogú nemzeti autonómiáján épült fel, köztudomású. Kevésbé ismeretes, hogy Erdély politikai életében a vezetés még 1848, illetőleg 1867 után is annak a nagybirtokos nemességnek a kezében volt egészen az 1918-i

összeomlásig, amelyik Szolnok-Doboka, Kolozs, Alsó-Fehér, Torda-Aranyos, Hunyad, a két Küküllő megyékben és Maros-Torda megye mezőszéki részében lakott. A szászok külön életet éltek 1867 után is. A székelységnek pedig már csak azért sem volt politikai súlya és befolyása arra, hogy Erdélyt Budapestről hogyan kormányozzák, mert részben a mindenkori kormányok választási inventáriumának volt egyik tétele, részben pedig rendületlen vallója a közjogi ellenzéki politikának. Ez a körülmény teszi érthetővé, hogy a közzelfogás szerint a feltörekvő román nemzetiségi hatalmi és irredenta törekvések legerősebb gátját e birtokos osztálynak fenntartásában és megerősítésében látták az erdélyi magyar politika intézői.

Erdély magyar közvéleménye ebbe bele is nyugodott. Alig egy-két ember volt legfőljebb, aki sejtette, hogy az a földbirtok- és közigazgatási politika, amely kizárólagosan e birtokos osztály érdekeinek védelmezését tűzte ki céljául, nemcsak a jelzett területek törpebirtokos, vagy birtoktalan parasztságára kockázatos, hanem a székelység között is sok káros hatás okozója lett. E politika ellen a visszahatás jelzője az a székelység részéről jövő tömegmozgalom volt, amely az 1903 évi tusnádi székely kongresszus határozataiban igyekezett a maga követeléseit formulázni.

Ez úgynevezett „történelmi osztály” fenntartása és megerősítése volt az erdélyi magyar politika vezető gondolata, holott sokkal helyesebb lett volna a tömegeron nyugvó román nemzetiségi veszedelem ellen való védekezésül az erdélyi magyar népnek, különösen a székelységnek tömegerejét növelni és kifejleszteni.

Az, amit előre lehetett volna látni, ha az erdélyi magyar politika nem lett volna elfogulva „a történelmi osztály” támogatásának és fenntartásának babonás hitében, a román uralom első éveiben rögtönösen bekövetkezett. A román kormányzat a földbirtokreformmal, amelyet csak a törvényesség látszata választott el a legdurvább birtokelkobozástól, egy csapással szétörte Erdély jelzett területén a magyar történelmi osztálynak politikai súlyát és erejét. Az erdélyi magyarságnak tömegereje, a négy székely vármegyét kivéve, sehohsem lehetett kellő védelmi alap a magyar kisebbségi politika számára.

A városok ezen a területen túlnyomó többségükben magyarok voltak. Kétségtelenül erős és értékes bástyái, mint gazdasági és közművelődési középpontok a nemzeti védelemnek, csakhogy az őket körülvevő falvak románok és nem magyarok lévén, a védekezés kötelességét egymagukban nem teljesíthették. Azt sem szabad az erdélyi magyarság helyzetének elemzésében figyelmen kívül hagyni, hogy e városok magyar értelmiségét 60%-ában a köztisztviselői elem alkotta, amely magának helyet nem találhatott a román állam közigazgatási szervezetében, még ha akart volna is. Ezt az értelmiségi elemet az erdélyi városok nemcsak elveszítették majdnem a maga teljes egészében, hanem helyüket a román állam sokkal nagyszámú, de értéktelegebb fajsúlyú tisztviselői el is foglalták, romános szint adva külsejében ezeknek a magyar városoknak.

Még kockázatosabbá tette az erdélyi magyarság helyzetét az, hogy a nagyobb erdélyi, különösen a magyarországi részeken

levő kisebb-nagyobb ipari és kereskedelmi középpontokat alkotó városokban a vagyonosabb polgárság legalább is 60—70%-ában csak most elmagyarosodott zsidókból és más idegen származásúakból állott. E városok értelmiségének ebben a rétegében már a világháborút megelőző évtizedben nagyon erősen el volt terjedve az a kozmopolita radikális politikai világnézet, amely nemcsak az aktívabb nemzeti érzést szerette az emberi haladás ellenségének tüntetni fel, hanem a politikai vezetést is, a gyorsan tényezővé lett szociáldemokráciával szövetkezve, kíméletlen sietséggel akarta kivenni a „történeti osztályok” kezéből.

Erdélyben az összeomlás előtt, az államot kivéve, jóformán alig volt nemzetet alkotó politikai erő működésben. Az állam mindenható volt és e mindenhatósága ellen senki sem tiltakozott. Ellenkezően, mindenki az egyre teljesebbé levő állami mindenhatóságban látta az erdélyi magyarság védelmének majdnem egyetlen és kizárólagos eszközt, azért azt helyeselte, sőt erősödését és minden irányban való kibővülését kívánta is.

A román megszállás következtében mindez egy csapásra összeomlott. Az erdélyi magyarság tanácstalanul, árván és magára hagyottan állott. A nemzeti ellenállás csupán a magyar köztisztviselői karnak hazafias érzéstől sugalmazott sztrájkjában mutatkozott, aminek következtében az erdélyi magyarság tiltakozása „és ellenállása a román uralommal szemben, tehát az egész erdélyi magyar kisebbségi politika a magyar tisztviselői kar egzisztenciális kérdésévé zsugorodott össze.

A román uralom legelső éveiben nem volt semmi, ami az erdélyi magyarságnak erőt adott volna önvédelmi harcában. Ami benne a lelket éltette és fenntartotta, csak az a hit volt, hogy ez az állapot hosszasan nem tartható fenn. A korrupción és a durva erőszakon felépülő román uralom vagy magától omlik össze, vagy pedig egy újabb európai bonyodalom lehetővé teszi, hogy eljönnek a honvédek! A szenvedések és a kétségbeesés e romanticizmusa volt ez időben Erdély magyarságának egyetlen vigasztalója.

Annak, aki az erdélyi viszonyokat ismerte, aki szerette az erdélyi magyarságot, szívettpőően kínos volt látni, hogy ez a másfél milliónyi, elsőrendű politikai és kulturális tulajdonságokkal rendelkező, fényes történeti múltú erdélyi magyarság miként nem tud sikeresen ellenállam, vagy aktíve beleavatkozni abba a harcba, amelytől sorsa függ. De az élet a legnagyobb tanítómester. Az a kilenc esztendő, amelyet az erdélyi magyarsága románok babiloni fogságában töltött, nagyon sokra megtanította. Legelőször is megtanította arra, hogy ne támaszkodjék senki másra, csak önmagára. Megtanította arra, hogy nemzeti létének nincs hatalmasabb biztosítéka, mint belső lelki és erkölcsi erőinek a maga teljességében való kifejtése, mert csak így lehet teremtő eleven erővé az a tömegelő, amely el van rejtve a nép egyetemességében.

Annak, aki a kisebbségi sorsra kárhoztatott nemzetek pszichéjét nem ismeri, bizonyára a legmeglepőbb az a jelenség, hogy ezt a leckét az erdélyi magyar nép tömege tanulta meg először és nem politikai vezetői, akik csak most kezdik megtanulni. Igazságtalanság lenne azonban őket ezért hibáztatni, hiszen nekik nem volt soha alkalmuk megelőzően megismerni a kisebbségi nemzetét életviszonyait és annak feltételeit, ők

a politikának csak azt a formáját ismerhették és azt a stílusát folytathatták, amelyet megismertek a régi magyar politikai küzdelmekben, ők nem tudhatták, hogy egy ilyen stílusú politika csak a többségi nemzeteknél folytatható veszedelem nélkül, ahol a küzdelem csak a hatalom birtokáért folyik, de nem a kisebbségek politikai küzdelmeiben, amely mindig egy nép élethalálharca az őt elnyomó többségi nemzetnek azzal a kormányával, amelyik ellene az államhatalom minden eszközével rendelkezik. Nem az erdélyi politikusok, hanem maga a nép érezte meg mintegy ösztön-szerűen, hogy a kisebbségi politika tulajdonképpen pedagógia. Ráneve-lése a népnek az önvédelemre. Megjavítása a nép szellemi és erkölcsi kvahtásainak azért, hogy ellenállóbb lehessen szemben azokkal a támadásokkal, amelyek a hatalom részéről érik sokszor alig gyanított oldalról és nap-nap után. Az erdélyi politikusok csak most kezdik megtanulni, amit népük már a román uralom első időszakában ösztön-szerűen érzett, hogy a kisebbségi politika nem taktikai fogások szöve-déke, nem a megalkuvások, a kiegyezések, a paktumok, egyszóval nem az egzigenciák tudománya, hanem egy nemzet önvédelmi harca.

Az erdélyi magyar nép tömege mindjárt az első politikai kísérle-tezések idején arra a meggyőződésre jutott, hogy aktív kisebbségi politikát, amelyet a viszonyok kényszerítő ereje napról-napra szűksé-gesebbé tesz, csak úgy lehet folytatni, ha azt az eddiginél szélesebb alapokon építik fel. Találóbbr kifejezés és jobb műszó hiányában ezt a közérzést azok, akik annak hangot adtak, úgy fejezték ki, hogy a magyar párt vezetésében a demokráciának nagyobb teret kell biztosítani.

A nagyobb erdélyi városok többé-kevésbbé idegen eredetű, főleg zsidó értelmisége s azzal együtt a genuin magyarság fiatalabb nemze-dékének egyes kisebb csoportjai is ezt a demokráciát a szó vulgáris értelmében fogták fel s azért az ilyen irányú próbálkozások nem nyer-hették meg az erdélyi magyar értelmiség többségének tetszését. Ez a többség, különösebben a nagybirtokos osztály tagjai azt hitték, hogy e demokratikus mozgalomnak nincs más célja, mint az erdélyi magyarság sorsát egy eszközeivel tisztában nem levő demagógia kezébe tenni le. E hitükben még inkább megerősítette őket az a körülmény, hogy a kommunizmus bukása után Csonka-Magyarországból román uralom alá menekült emigránsok is e demokratikus magyar kisebbségi politika szóvivőivé és sürgetőivé csaptak fel.

Egészen bizonyos és nem vitatható, hogy a román kormányzat a szélső radikalizmus követelményének megfelelően végrehajtott agrár-reformmal azért akarta anyagilag tönkretenni az erdélyi magyar birtokos osztályt, hogy politikailag súlytalanná tegye. Miután a magyar köz-tisztviselői osztály kivándorolt, vagy anyagilag tönkrement és mint oldott kéve széthullott, a román politika vezetői meg voltak győződve arról, hogy miután az agrárreformmal tönkretett földbirtokos osztály nem teljesítheti az erdélyi magyar kisebbségi politika vezetésének kö-telességét, az erdélyi magyar nép olyan pásztor nélkül maradt nyáj, amely magától szétzúllva, könnyű zsákmány tárgya lesz.

De ebbe a számításba hiba csúszott. Akármennyi földet sajátí-tottak ki az erdélyi nagybirtokosoktól, annyijuk mégis maradt, hogy mint közép- vagy kisközépbirtokosok meg tudnak élni, ha van elég

erkölcsi erejük és magyar véreikkel szemben kötelességérzetük a nehéz szerep vállalására. Nagy többségük vállalkozott is e szerepre. Életstandardjuk leszállítása közelebb hozta őket nemcsak a még megmaradt magyar értelmiséghez és a városi polgársághoz, hanem a magyar néphez is. A szó legnemesebb értelmében demokratizálódva, vállalták népükkel egyetemben a keserves erdélyi magyar kisebbségi sorsot. Ott vannak a politikai gyűléseken, a falusi gazdasági és társadalmi szervezetekben mint példaadók, vezetők és igen sokszor, mint egyszerű munkások.

A magyar uralom alatt az erdélyi román vezetők azt mondták, hogy az ő legnagyobb erejük abban van, hogy a püspöksüvegtől az utolsó bocskorig egyek és egységesek. Ebben igazuk volt. Ez az egység még nincs még a maga egész teljességében az erdélyi magyarság között, de útban van. A nagybirtokos osztály tagjai között csak kevesen vannak — s azok is inkább a Királyhágón innen, mint túl a történeti Erdélyben, akik még nem estek át a demokratizálódás e processzusán. Nem kétséges azonban, hogy a következő nemzedékben már ez a processus a maga teljességében fog befejeződni.

Nagy változás állott be az elmúlt kilenc év alatt az erdélyi magyar népnek egyházához való viszonyában is. A magyar uralom alatt az egyház — különösen a katolikus — ezen a területen gazdag volt. Nemcsak a püspökök, hanem a prépostok, a kanonokok és a szerzetesek priorjai is többnyire nagy latifundiumos földesurak voltak. Ma mindnyájan evangéliumi szegénységben élnek. A kisebbségi sors vállalása elől nem térhetnek ki és nem is akarnak. Ma nemcsak a protestánsok, hanem a katolikusok is énekelik lelkükben Luther híres dalát: Erős várunk nekünk az Isten! Mintha újra felépülnének az erdélyi templomok körül a régi bástyás kerítések, úgy csoportosulnak a templomok körül az erdélyi magyarok, menedéket keresve a veszedelem elől. Ezek az új bástyás kerítések nem kőből épülnek, hanem a legnemesebb vallásos és közművelődési munkásság gránitkockáiból. Ma Erdélyben a magyar papság felekezeti különbség nélkül igaz pásztora akar lenni a gondviselésére bízott hívőknek.

A román uralommal egyidőben Erdély közéletét ellepte a Balkán szennyes áradata, de az a szennyes áradat valami értékeset is hozott magával. Azt a felfogást, hogy a vallás egyszersmind nemzetiséget is jelent. Aki katolikus, aki protestáns, az nem lehet román. Román csak az, aki ortodox. Katolikusnak vagy protestánsnak lenni annyi, mint magyarnak is lenni, mert ezek Erdélyben magyar vallások és egyházaik is magyar egyházak. A magyarság érzése és gondolata teszi testvérekké ez egyházak papjait dogmaik különbözőségének aggodalmas megóvása mellett is.

Az erdélyi magyarság az elmúlt kilenc év alatt háromszor vett részt a román parlamenti választások küzdelmeiben. Az első, 1922-ben, csak tapogatózó kísérlet volt. A második az Averescu-kormányral kötött paktum alapján folyt le. Csak az 1927-i választás volt igazi erőpróbája az erdélyi magyarságnak, amelyet az erdélyi szász-német párttal, tehát egy kisebbségi párttal szövetkezve vívott meg. E választás lefolyása és eredménye megmutatta a párt vezetőségének, hogy

sikert csak ott arathat, hol a magyar nép tömegerejére számíthat. Elsősorban a székely vármegyék bizonyultak a párt olyan talajának, amelyen a hihetetlenül nagy közigazgatási erőszakkal és választási korrupcióval dolgozó román kormányhatalommal a siker reményével felveheti a harcot. A Székelyföld bizonyult a politikai önvédelem legbiztosabb talajának. A párt képviselőinek és szenátorainak nagy többségét a székelység küldötte a román törvényhozásba. A Székelyföldön kívül csupán a nyugati határszéleken tömegben lakó magyar* ság tudott még egy-két képviselőt megválasztani.

Ily módon helyeződött át a dolgok kényszerítő ereje következtében az erdélyi magyarság politikájának súlypontja a régi erdélyi magyar vármegyék területéről a tömegben lakó magyarság (székelység) földjére. A valóság ereje ily módon tette világossá azok előtt is, akik benne kételkedtek, hogy a magyar kisebbségi politikának és nemzeti önvédelemnek legnagyobb energiája a tömeget és hogy azoknak, akik a magyar uralom alatt birtokosai voltak a politikai vezetésnek, ezidőszert nem lehet más feladatuk, mint az erdélyi magyar nép e tömegerejét a maga egész teljességében kifejleszteni e népnek erkölcsi, társadalmi és gazdasági nevelésével. Hogy a régi magyar világból örökölt hagyományos politikai módszert fel kell cserélni a magasabb és szélesebb értelemben vett nemzetnevelés pedagógiájával.

Bizonyosnak vehető, hogy a székelységnek s egyáltalában a magyar nép tömegének az erdélyi magyar kisebbségi politikában a következő évtizedekben még nagyobb lesz a jelentősége. A román egyetemeken: Kolozsvárt, Bukarestben a most elmúlt 1927/28. tanévben kerek-számban 600 magyar ifjú tanult. Ha vizsgáljuk, hogy ez ifjak az erdélyi magyar társadalomnak minő rétegeből származnak, az a meglepetés ér, hogy közöttük minimális arányban van képviselve az a réteg, amely a magyar uralom alatt a politikai vezetést kezében tartotta. Kisgazdák, iparosok, kiskereskedők, protestáns papok, tanítók, ügyvédek, tanárok, orvosok, volt tisztviselők, falusi jegyzők stb. fiai majdnem kivétel nélkül. Ezekből az ifjakból fog kikerülni egy-két évtized múlva az a harcos ifjú nemzedék, amely át fogja venni az erdélyi magyarság politikai, társadalmi, gazdasági és közművelődési életének vezetését. Hogy ez az ifjúság hogyan értelmezi a maga kötelességét, — miként fogja fel és ítéli meg az egyetemes magyarság életfeladatait és azt a viszonyt, amely az idegen uralom alatt élő magyarságot az egyetemes magyarsághoz fűzi? — arra részletesebben rámutattam ez ifjúság Ady-kultuszának ismertetésénél.

Az erdélyi magyarság életében a bomlásnak, az elszegényedésnek, sőt a züllésnek is számos fájdalmas jelével találkozunk, de nem szabad felejtenünk, hogy a természetben is az új élet a bomlásnak, sőt általában a rothadásnak a terméke. A nagy történeti katasztrófáknak — és az a katasztrófa, amely az erdélyi magyarságot 1918/19-ben érte, bizonyára a legnagyobbaknak egyike volt — mindig nyomában jár a romlásnak minden tünete. A nagy szerencsétlenségek következménye a világ minden népénél az volt, hogy először a szerencsétlenség által sújtott nemzetnek rossz tulajdonságai jelentkeztek feldúlt

közéletében. Idővel a nemzet életerejét alkotó jó tulajdonságok újra jelentkeznek. A magyar nép sem rosszabb a többinél. Talán a szerencsében elbizakodottabb és könnyelműbb, de a magyarnak, akár mint nemzetnek, akár mint egyénnek elvitathatatlan az a tulajdonsága, hogy a szerencsétlenségben nem hagyja el magát nyomorult módon. Tud magán segítem. A sors csapásai alatt nem törik meg, hanem megacélosodik.

Megokolatlan pesszimizmus volna az erdélyi magyarságnak kisebbségi helyzetével együttjáró gyengeségeiből, hibáiból és tévedéseiből azt az elhamarkodott következtetést vonni le, hogy akármiféle áramlat vagy külső hatás következtében hűtlen lenne magyarságához és kiszakadhatna az egyetemes magyarság szellemi kötelékéből. A „Nem, nem, soha!” — semmi körülmények között és sohasem lesz bizonyosabb, mint ebben a vonatkozásban.

JANCSÓ BENEDEK.

JÓ ÚTON HALAD-E TUDOMÁNPOLITIKÁNK?

AKI AZOKAT a kritikákat figyelemmel kíséri, amelyek gróf Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter tudománpolitikai programja, keresztülvitelének módja, sorrendje és tempója felől a képviselőházban, a felsőházban, a sajtóban elhangzanak, az ezek összességét néhány csoportra oszthatja, amelyek mindegyikét egy-egy jelszóval lehet megjelölni. A program túlságosan nagy áldozatokat követel Csonka-Magyarországtól, amelyeket az csak úgy viselhet el, ha más fontos szükségletekre fordítható összegeket von el ezektől. A program kerete, különösen a felső oktatással és a tudományműveléssel összefüggő részében szélesebb, mint amekkorára Csonka-Magyarországnak szüksége van. Ennek folytán diplomás proletáriátust nevel. Az újonnan alapított és alapítandó intézmények számosabbak, mint amennyinek magas színvonalú szakemberekkel való ellátására Csonka-Magyarország képes. A közoktatásügyi és kulturális szükségletek kielégítésére szolgáló összegnek túlságosan nagy része fordítatik új intézmények alapítására. Ennek folytán a régiek a fejlődésben elmaradnak és a kultúrában a fejlődés elmaradása visszaesést jelent. Minthogy régi intézményeink többnyire Budapesten, az újak vidéken alakultak, ennek következménye éppen a legfontosabbaknak, a budapestieknek hanyatlása.

Eme kifogások körül folyó diskussziókban aránylag ritkán lehet hallani a nagy nyilvánosság előtt azok szavát, akik maguk foglalkoznak tudományműveléssel és akik ennél fogva elsősorban látszhatnak hivatottaknak arra, hogy a tudományművelést illető törekvésekre, akár mint kezdeményezők, akár mint bírálók befolyást gyakoroljanak. E ténynek több oka van. Az egyik az, hogy a tudományával foglalkozó szakember idegenkedik a nagy nyilvánosság előtt való szerepléstől. Arra ideje is kevés marad, hozzá igazi iskolázottsága sincs. A másik, fontosabb ok, hogy aki életét saját munkakörébe elmélyedve tölti el, annak tájékozottsága és szempontjai a dolgok természeténél fogva egyoldalúak. Ha pedig ezzel önmagára nézve tisztában van, akkor nehezen szánja reá magát, hogy olyan nagyterjedelmű és részben összefüggő programm bírálásába fogjon bele, amelynek nagy része igazi hozzáértésétől távol áll. Ha megszokta azt, hogy arról beszéljen, amihez ért, fél olyan terepura lépni, amely az övénél nagyobb.

De hosszú közönyösség után a magyar közvélemény kezd foglalkozni a magas oktatás és a tudománpolitika problémáival. Hogy közönyösségét megtörte, az kultuszminiszterünknek nem legkisebb

érdeme. És mihelyt a közvélemény az ő számára többé-kevésbé új problémákkal kezd foglalkozni, fölvilágosítása szakemberek részéről nagyon fontossá válhatik. Hiszen a közvélemény nyomása alól nem vonhatja ki magát teljesen semmiféle alkotó munka és ha a közvélemény téves információkra hallgat, sok jó gondolat fejlődését akaszthatja meg. Mikor ennek veszélye fennforog, a szakemberek joga van felszólalnia és csak arra kell vigyáznia, hogy azzal, amit mond, szakértelmének határait ne lépje át. Így felszólalása egyoldalú marad ugyan, de ha minden szakember elmondja egyoldalú nézetét, mozaikhoz szolgáltat mindegyik egy-egy követ, amelynek lefaragása és beillesztése egységessé váló egészbe annak dolga, akinek feladata a szintézis.

Mint orvos, az orvosi tudomány művelésével foglalkozó szakember és mint orvos-egyetemi tanát óhajtók a vitatott kérdésekhez a folyóirat szélesebbkörű olvasóközönsége előtt hozzászólni, egyoldalúságonak teljes tudatában, a nélkül, hogy más, tőlem távol eső szempontok által befolyásoltatnám magamat.

Kellették-e, kellenek-e vidéki orvosi fakultásaink? Nagy-Magyarországnak két orvosi fakultása volt. A ma meglévő négyet sokallók azt szokták mondani, hogy Nagy-Magyarországnak elég volt két orvosi fakultás. Ez tévedés. Nem volt elég. Akkor sem lett volna az, ha Budapest és Kolozsvár között meg lett volna az az összefüggés, amely egymástól való sajnálatos elzárkózottságuknál fogva hiányzott. Akik elégnak tartottak két orvosi fakultást s ma négyet soknak tartanak, azok abból a tévedésből indulnak ki, hogy az egyetem egyszerűen iskola, amelynek feladata, hogy az országot, kész tudomány és technika tanításával, jó orvosokkal lássa el. De a tudomány nem kész soha, él, fejlődik és életét, fejlődését művelőinek kutató munkája, egymás közt folyó versenye, munkásságuk eredményeinek, meggyőződéseiknek megvitatása, sokszor összeütközése és egymással folyó küzdelme élte, tartja fenn. Jó tanító csak az lehet, aki e teremtő munka, e vitatkozás, e küzdelem aktív részese, mert csak annak fejlődhetik ki önálló kritikája tudománya módszereiről, megbízhatóságáról, bizonytalanságairól, csak abban élhet az a tűz, amelynek szikrája a vezetésére bízott fiatalok lelkében életre kelti a szunnyadó képességedet. Nem lehet jó tanító magas színvonalon, aki nem tudós. És nagyon válságos annak a tudósnak helyzete, aki hazájában izoláltan, magában él. Igaz, hogy a nagy zseninek nincs szüksége társaságra, vagy ha van, társaságát tőle nem zárják el országhatárok. De tudománypolitikát nagy zsenikre, ritka kivételekre alapítani nem lehet és az országaiak, amely arra törekszik, hogy legyen tudományos élete, azt kell megadnia, ami bár magasan álló, de a középtehetségek régiójának felső határán túl nem emelkedő tudósok fejlődésének életföltétele. Ezt csak akkor adja meg, ha fölfelé törekvők számára vezető állásokba való jutás reményét biztosítja, ha lehetővé teszi, hogy egy-egy tudományszak határain belül több vezetőállásban lévő képviselője legyen, hogy egymással versenyezzenek, egymást bírálják, ellenőrizzék. Ez az egyik ok, amiért egy-két egyetem nem lehet elég. A másik, hogy nem jó, ha fiatalabb tudós nagy egyetemen kerül először vezetőállásba,

amint ahogy nem jó, ha vezetőálláshoz tudós csak akkor jut, mikor kora a „Sturm und Drangperiode“ természetes koránál kelletnél nagyobb.

Nagy egyetemeken a tanár olyan teendőknél súlyosabb körülmények között, amelyek a tudományfivételre szánható időt megrövidítik és ami ennél még fontosabb, a munka folytonosságát minduntalan megszakítva, az elmélyedést nagyon nehézé teszik. Aki nagy egyetemen elfoglalandó állásába nem visz magával régen megkezdett, őt fogva tartó, benne érlelődő munkát, munkatervet, azt a nagy egyetemen kezdett tanársága abba a veszélybe hozza, hogy terméketlen marad örökre és terméketlen ember csak terméketlen tanítványokat nevel. Egyetemi életünknek idővel olyanná kell fejlődnie, hogy budapesti tanszékekre lehetőleg csak olyan emberek jussanak, akiknek tudományos tevékenysége kis egyetem zavartalan nyugalalmában vált elég erőssé ahhoz, hogy a nagy egyetem légkörének nehézségeit le bírja küzdeni. Ehhez pedig nélkülözhetetlen, hogy Budapest a megüresedett tanszék tárgyával foglalkozó több tanár közt választhasson. Különböző tanszékeiket az egyeden második egyetem töltené be és ha ez úgy járna el, mint eljárt Kolozsvár, többnyire, vagy mindig csak ennek nevelőjeivel. Ez pedig nagy egyetemünket az egyetlen kicsinytől természetellenes és néha káros függő helyzetbe sodorhatná. Ez az egyik, a tudomány, de a tanítás érdekét is tekintő szempont, amely a kis egyetemeken nagyobb számát szükségessé teszi. Vájjon négy orvosi fakultásunk eleget tehet-e e szempontnak? Teljesen eleget ma még nem tehet, sőt ma még e szempontból veszélyei sem hiányzanak. Felhangzott ellenük az az ellenvetés, hogy nincs elég magas színvonalon álló szakemberünk, akikkel az új állásoknak aránylag nagy száma betölthető. Ez részben igaz. De circulus vitiosusban mozgunk. Ha nincs hely, nem képezi ki reá magát senki sem. Ha új helyet alapítunk, lehet, hogy az egészen megfelelő szakember hiányzik reá. Ha az új tanár nem egészen megfelelő és a kinevezett tanárságát annak köszöni, hogy nála alkalmasabb jelölt hiányzott, hiba volna annak az elvnek megalkuvást nem ismerő keresztülvitele, hogy a nagy egyetem üres tanszékét kis egyetem tanárával kell betölteni, mihelyt közben tanszékhez eddig nem jutott olyan erő lépett a munka terére, aki alkalmasabb. Másrészt tagadhatatlan, hogyha a nagy egyetem nem a kicsinyek tanárai közül választ, akkor a kicsinyek vonzóereje hanyatlal, azokon alászáll a törekvés, a munkakedv. De ez az állapot gyermekbetegség, amely el nem kerülhető és amellyel számolni kell, meg kell küzdeni, bármikor is szánja magát az ország új egyetem alapítására. A circulus vitiosus átvágásának pedig egyeden módja ez, bármennyire jár is vele a gyermekbetegség. Nélküle a haladás nem indítható meg soha. Ezért örömdetes, hogy Magyarországnak most már négy egyeteme van, ha mindjárt felállításuknak teljes haszna az egész vonalon csak később fog is megérlelődni.

De, mondják, négy orvosi fakultás — mert csak ezekről akarok beszélni — orvosproletáriátust nevel — és ha ettől a veszélytől el is tekintünk, kell-e szegény letiport országunknak önálló tudományos élet, abban az értelemben, ahogy azt a tudós fogja fel?

Orvosi proletariátust elsősorban nem az egyetemék nagy száma nevel. Orvosi proletariátust nevel elsősorban a hiányos, a túlságosan enyhe szelekció, annak túlságos megkönnyítése, hogy azok, akiknek tehetsége, szorgalma a mértéket nem üti meg, megkezdett tanulmányaikat addig folytassák, míg azután elkésnek más, inkább nekik való pálya választásától. Orvosproletariátust nevel a tanulmányi idejük alatt támogatásra szorulóknak elégtelen támogatása, amely talán megadja számukra azt, hogy fedél alá jussanak, ehessenek, de nem mentesíti őket attól a gondtól, attól a kenyérkereső munkától, amely tanulmányaiktól túlságosan elvonja őket. Nem juttat nekik annyit, hogy nyelveket tanuljanak* könyveket vegyenek, általános műveltségüket gyarapítsák. Orvosproletariátust nevel, ha a diploma megszerzéséig támogatott ifjú, diplomájával kezében támogatás nélkül kerül ki az életbe mielőtt abból a foglalkozásból megélhetne, amelynek Önálló folytatásához nemcsak az egyetemen szereshető tudás, de tapasztalat és az emberek bizalma is kell. Amíg e hiányok, bajok fennállnak, rajtuk az sem segítene, Jaa az országnak egyetlen egyetemé volna, mert sehol sincs megírva, hogy a hallgatók összes számának növekednie kell, ha az egyetemek száma nő, ellenben kétségtelen, hogy a tanítás javul, ha egy-egy tanszéknek kevesebb a hallgatója. £ révén az egyetemek szaporítása éppen egyik hathatós eszközévé válhatik az orvosproletariátus szaporodása elleni küzdelemnek.

Ha a diplomás proletariátus veszélyének felidézése nem érv az egyetemek szaporítása ellen, nem érv-e az, hogy az ország szomorú helyzetében önálló tudományos élet fejlesztése luxus, amelyet az nem engedhet meg magának és be kellene érnie iskolákkal, amelyekben gyakorlóorvosokat nevel? Erre talán egyselőre egy-két egyetem is elegendőnek látszhatnék, ha e szám nem is elég ahhoz, hogy a lehető legjobb tanítást biztosítsa. Még inkább szólhatna ez érv az ellen, hogy egyetemek alapításán kívül kutatóintézetek gondolatával is foglalkozzanak.

Eltekintve attól, hogy jó tanár csak tudós, tudós pedig a szó igazi értelmében, csak önálló tudományos életet élő ország tanára lehet, e kérdés szakasztott olyan, mintha azt kérdeznők, kell-e Csonka-Magyarországnak sanyarú helyzetében opera, színház, festőiskola, zenei főiskola, múzeum és így tovább? E kérdéseket a nagyközönség csak azért nem ved fel, mert a művelt közönséghez közelebb áll a művészet, amelyet jobban ismer, jobban megért, jobban élvez, mint a tudomány művelése.

Csonka-Magyarországot rosszul ítéli meg, aki csak nyomorúságát érzi, látja. Itt olyan nemzet lakik, amely az életről nem mondott le, soha nem fog lemondani. Olyan nemzet lakik, amely új honfoglalása közben céljáért bízva küzd és dolgozik. A honfoglalás nemcsak terület-foglalást jelent. A honfoglalásnak másik tere szellemi. Trianon Magyarországot kisebbé tette, de a magyar nemzet akkora, mint volt azelőtt, nőnie kell és nőni fog. Mint ahogy minden ember belső szükségletek hivatása az, hogy világra hozott, benne szunnyadó lelki és testi képességeit kifejtsen és kifejtve, azok érvényesítésével külső hivatásának betöltésére törekedjék, úgy hivatása a nemzetnek is, hogy fiainak

képességeit, amelyek összege az övé, kifejtve, nagyságát növelje addig a határig, ameddig növelheti. A magyar tehetségről bizonyosságot tesznek a nagyvilág előtt művészeink, íróink, technikusaink, tudósaink. Valamikor Becsben Billroth azt az ítéletet mondta fölötünk, hogy a magyarnak természettudományra tehetsége nincs. Ez ítélet nagyot változott. Nemrég mondotta nekem egy berlini professzor e szavakat: „bei Ihnen laufen die Talente auf der Strasse herum“. Aki ismeri az internacionális tudományos irodalmat, ismeri abban fokozatos, nagy elismerésreméltó térfoglalásunkat is. Aki ismeri egyetemek és tudományos intézetek vezetőembereit, tudja, hogy magyar származású professzorok és vezetőállásban lévő tudósok vannak német, svájci, hollandi, svéd, dán egyetemeken és tudományos intézetekben, sőt a prágai német egyetemen is. Mi tudósokat exportálunk, akik magas állásukat kemény küzdelemben voltak kénytelenek idegenben kiküzdeni. Hogy célt érték, legjobb bizonyossága képességüknek. Két magyar származású ember érte el eddig a tudósoknak járó legmagasabb kitüntetést a Nobel-díj elnyerésével, az egyik a német, a másik a svéd tudomány díszé lett.

Kellenék-e Magyarországnak kutatóintézetek? Ez az, amire a közvélemény legkevésbé tud megértő választ adni. E kérdést különösen a tihanyi biológiai intézet alapítása vetette fel.

Hogy miért hívta ki éppen a tihanyi intézet sokak kritikáját, erre a kérdésre a választ abban találok, hogy sokan nincsenek tisztában azzal, mi a biológia, sokan nem értik meg, miért kell a biológiának éppen a Balaton partján kutató intézet és még kevésbé értik, hogy miért kell, ha már kutató intézeteket csinálunk, azt szerintük éppen e bizonytalan határu és tartalmú tudomány számára csinálni. Eltekintek azoktól a speciális magyar szempontoktól, tudóscsere-lehetőségektől, az intézet történetétől, amely régesrégén Révfülöpön kezdődött és csak a tudomány szempontjából nézem a dolgokat.

Az orvosi oktatás reformjával foglalkozó értekezleteken sokat foglalkoztak a biológia kérdésével. A különböző szakemberek között vannak, akik azt hol mint általános morfológiát, hol mint általános növény- vagy állattant, hol mint általános fiziológiát fogják fel és így tovább és ha előadásának szükségéről van szó, az anatómusok, a fiziológusok, a botanikusok, a zoológusok egyike-másika azt mondja, hogy a biológiát saját tárgyának körében úgyis előadja. Nemrég hallottam egy tanártársamtól, hogy ha a biológiából kiveszi azt, ami a zoológiához, a botanikához, az anatómiához, a fiziológiához, embriológiához, az örökléstanhoz tartozik, nem marad belőle semmi sem. És miközben a nembiológus szakemberek a biológia definíciója és tartalma fölött vitatkoznak, a Jacques Loebök, Hertwigek, Roux-k, Bayliss-ek, és így tovább, monumentális kutatásaikkal megtöltik azt bizonytalan és vitatott határai között azzal a tartalommal, amelyen más szakok tudósai osztozva nem veszik észre, hogy gyönyörű nagy egésznek szaggatnak darabokra, egészen helyesen, mert a nekik jutó darabok saját tudományukat gazdagítják, termékenyítik meg és emelik magasabbra, egészen helytelenül, ha azt hiszik, hogy darabokra szedve, a biológiának mint önálló tudománynak létjogosultságát

megszüntetik. A biológia végeredményben az élő szervezetekkel és az étellel foglalkozó szaktudományok mindegyikét magában foglalja.

A biológia az étellel foglalkozó tudománysszakok összesége, az általános biológiának tartalma pedig az, ami mindannyiuk között közös. Kutatásának legsajátabb területe az élő anyagnak és funkcióinak fizikája és kémiája.

A fölött lehet vitatkozni, egyetemi tantárgy-e, szükséges tantárgy-e a biológia? E kérdésre más-más válasz adható a szerint, amint az egyetemi intézeteket inkább a szakiskola, vagy inkább a tudományművelés szempontjából ítéljük meg és a szerint, amint különböző a felfogásunk abban, hogy mennyire kell a szakemberképzésbe a tudósképzés elemeit belevinni. De a fölött, hogy országban, amelyben a tudományművelés a nemzet céljai közé tartozik, a biológiával való foglalkozás nélkülözhetetlen, az ahhoz érték között nézeteltérés nem lehet.

Az élő anyag kémiáját és fizikáját azon területen, amely minden élő szervezetnek és magasabb rendű szervezetek minden szervének funkcióiban és struktúrájának genesisében közös, azokat a nagy és nagyon általános érvényű törvényszerűségeket és törvényeket, amelyek az élet egységességét tüntetik fel és a mellett végtelen változatosságának kulcsát foglalják magukban, az élet legegyszerűbb formáinak tanulmányozása teszi legvilágosabban felismerhetővé. Az élet legegyszerűbb formáival pedig ott találkozunk, ahol feltételei legegyszerűbbek és ezek a vízben, minden élet kezdetének színhelyén adódnak.

Minél szárazabb és exkluzívabban praktikus módon fogja fídi valaki a felső oktatásnak és az annak szolgáló intézetekben folyó munkának céljait, minél kevésbé híve annak, hogy azok sorában a praksistól látszólag oly távol álló tudománysszakok is benne foglaltassanak, mint amilyen a biológia, annál inkább el kell ismernie azt, hogy az általános biológia azon szakok közé való, amelyek tudományos szempontból leginkább reászorulnak arra, hogy kutatóintézetekben művd-tessenek. Ha pedig, mint azt a budapesti egyetem tette, a megvalósulást nagyon kevésbé előmozdítható hidegséggel foglalkoznak biológiai intézet létesítésének kérdésével, az intézetet felszabadítják az egyetemhez kötöttségétől és akkor természetes, hogy ott válik valóvá, ahol egyrészt anyagát kapja meg közvetlenül, másrészt ahol, mint a Balaton partján a révfülöpi intézet által, előzményei voltak. Ha a budapesti egyetem nagyobb energiával és egyetértéssel kívánt volna magának biológiai intézetet, mint ahogyan tette, talán ma az Budapesten és nem Tihanyban állana. De meggyőződésem, hogy fel fog virágozni Tihanyban is és annak, hogy ott létesült, nagy előnyei is vannak.

Eddig a biológia iránt érdeklődő magyar szakemberek a nappolyi nemzetközi intézetbe jártak dolgozni. Ott csak vendégek lehettek, rövid időn át, ritkán, többnyire egyszer életükben folytathatták kutatásaikat. Most a helyzet megváltozott. A tihanyi intézet életrevalóságát az ott dolgozó külföldiek is igazolják. Rossz szolgálatot tesz a magyar tudományosságna az, aki meglévő intézetünk kritizálásával annak népszerűségét kisebbíti, a helyett, hogy kutató kedvű és tehetségű fiatalabb tudósaink előtt annak örvendetes voltát hangoztatná,

hogy ezentúl a magyar embernek nem kell Nápolyba mennie és otthon is megtalálja az alkalmat arra, mégpedig éppen abban az időben, mikor egyetemi intézeteinkben a munka szünetel, hogy az élet legnagyobb, legáltalánosabb problémáival foglalkozzék a zavartalan elmélyedésre kiválóan alkalmas környezetben és, ami a magyar viszonyok között különösen fontos, nagyobb anyagi áldozatok nélkül is.

Ha a nagyközönség, amely a kultúra és tudomány fejlesztése iránt érdeklődik, tisztába jön azzal, hogy Tihany nemcsak és nem elsősorban, halbiológiai állomás, hanem hivatása sokkal nagyobb, jelentősége sokkal általánosabb, akkor elhallgatnak a dolog nemértéséből származó kifogások és ez a közönség várni, kívánni fogja azt, hogy Tihanyban olyan élénk élet, munka fejlődjék ki, amilyenre intézetének méretei és berendezése módot adnak.

Biológiai kutatóintézet közvetlen célja az étellel foglalkozó tudományos munka. A gyakorlati szükségletekkel közelebbi kapcsolatban állának szintén az élet problémáit vizsgáló kutatóintézetek, amelyekben a földműveléssel, állattenyésztéssel és betegségek elleni küzdelemmel összefüggő munka folyék. Saját munkakörömben akarok maradni. A belgyógyászat fejlődése fordulóponthoz jutott. Az egész világon folyó óriási, szívós munka eredményeképpen a betegszelés nagyjában elvégezte azt a feladatát, hogy a betegségeket megismerje úgy, ahogy azok a beteggel való orvosi foglalkozás révén megismerhetők, nagyjában befejezte a diagnosztikának kiépítését és meglévő gyógyító eljárásaink kidolgozását is. Ha régi metódusainál áll meg, akkor fejlesztése számára megmarad itt-ott egy a fizika és a kémia haladása által neki nyújtott új diagnosztikai módszer kidolgozása, itt-ott egy új gyógyszer kipróbálása. De ezzel a metódikával a mélybe ható továbbfejlesztés, amely pedig a gyógyítás tervszerű, céltudatos tökéletesítésének előfeltétele, most már nem igen érhető el. Ehhez az kell, hogy az orvostudós a betegágy mellett tett észleleteiben problémákat ismerjen fel, e problémák megoldását pedig laboratóriumokban keresse. Míg ott dolgozik, megszűnik ideiglenesen orvosnak lenni és természettudóssá kell válnia, hogy mint olyan, eredményeket érve el, ismét mint orvos térjen vissza a betegszobába és eredményeit betegei javára értékesítse.

Óriási a feladat, amelyre ő így dolgozva vállalkozik. Egyetlen ember által meg sem fejthető, hozzá a munka megfelelő megosztása kell. Hiszen a kutatóorvosnak elsősorban magas színvonalú, beteg emberek szolgálatában álló orvosnak kell lennie. Egymagában is elég nagy feladat ez. Ezenfelül el kell sajátítania a természettudós gondolatmenetét és el kell sajátítania sokszor nagyon kényes és alkalmazásukban időt rabló metódusait. De a beteg emberekkel és hozzátartozóikkal való foglalkozás nem osztható be úgy, ahogy a laboratóriumi tudós oszthatja be napi teendőit és aki mindkét téren vállalkozik munkára, örökös összeütközésekkel küszködik. A klinikusnak klinikáján kívül is kell foglalkoznia betegekkel. E nélkül ő, akinek feladata, hogy a gyakorlat számára neveljen tanítványokat, elvesztené kontaktusát a gyakorlati étellel és mint orvosnevelő is, helyét csak hiányosan töltené be. Azután jönnek a folyton változó tárgyú egyetemi

előadások, szigorlatok, a klinikus állásával járó közügyekkel való foglalkozás, száz dolog, amelyek közt nap-nap mellett megszakítást nem tűrő laboratóriumi és íróasztali munkát végezni alig lehet. Azért be kell érnie nagyrészt azzal, hogy gondolatokat ad tanítványainak, munkájukat organizálja, vezeti, ellenőrzi, eredményeiket velük megvitatja és így a laboratóriumi munka elvégzése nagyobbára fiatalabb, tapasztalatlanabb és a mellett változó emberek kezébe jut. Ebből pedig sok hátrány származik és mindinkább szaporodnak azok a problémák, amelyeket a klinikus sokoldalú elfoglaltatása közben még munkatársakkal sem képes megoldani. E nehézségek leküzdésére sok mindenféle kísérlet történt. Amerikában a „full time professor” szisztémájával próbálkoztak, eltöltve az orvostanárt a klinikán kívüli foglalkozástól. Meglehetősen általános vélemény, hogy e próba non érte el kitűzött célját. Eltekintve attól, hogy az ilyen professzor a gyakorlati élettől elszakad, hogy akkor, ha a gyakorlat tágterű szükségleteinek nyomása alól felszabadul, saját problémáiba való zavartalan elmélyedésében elveszti érdeklődésének extenzitását, amely nélkül a gyakorlat számára egyenletesen kiképezett orvosokat nem nevelhet, a dolog anyagi oldala azt is magával hozza, hogy e rendszer vagy túlságosan költséges, vagy kevés kivétellel lemond a legkiválóbbak megnyeréséről, akiket eltöltött gyakorlatukért kárpótolni nem tud. Ezenkívül az ilyen tanár által vezetett intézet a segédszemélyzetet sön vonzza eléggé, mert nem nyit utat az extenzív orvosi gyakorlat felé.

Azért csak két mód ígérkezik igazán eredményesnek: Az egyik a mostaniaknál sokkal nagyobb klinikák létesítése, többé-kevésbé különálló osztályokkal, külön szakemberek vezetésére bízott laboratóriumokkal, akik közt a munka megoszlik és annak egységét a velük állandó összeköttetésben álló, velük együtt dolgozó igazgató személye tartja fenn. A másik mód, az olcsóbb, orvostudósok számára kutatómunka lehetővételete tanítási kötelezettség nélkül, vagy legalább szűkebbkörű tanítási tevékenység megengedésével, mint amilyen az egyetemi rendes tanáré — vagyis a kutatóintézet. Kutatóintézetek szükségességét más területen Ostwald egy másik nagyon fontos érvel is támogatta. A tanító- és a kutatótehetség nem mindig járnak egyformán együtt. Nagyon sok nagy tudós rossz előadó, rossz tanár, sokszor azért is, mert saját problémája úgy leköti, hogy munkaképességéből a tanítás egész anyagának művelésére, oktatására, az ezekkel járó napi feladatokra, nem marad elég. Másrészt vannak kitűnő tanárok, akiknek kutatási képessége, kedve nem emelkedik nagyon magasra, ha mindjárt arra elég is, hogy jó tanárok maradjanak, jobbak, mint egyik-másik nagy produktivitású tudós. A tudománypolitikus ilyen viszonyok között abba a dilemmába juthat, hogy tanárok megválasztásakor, vagy az egyik, vagy a másik képességet becslve többre, egyszer a tanításra kevésbé alkalmas, máskor a tudományban termékenyen erők alkalmazására szánja reá magát. E dilemmából akkor kerül ki győzelmesen, ha mindkét fajta tehetségnek képes megfelelő munkaalakmat teremteni.

Mikor a belorvostan szolgálatában álló kutatóintézet gondolatát vetem fél, jól ismerem az ellenvetést. Minden orvosi fakultásnak

vannak úgynevezett teoretikus intézetei, amelyekben a tanítás mellett kizárólag laboratóriumi munka folyik. Kern elegendők-e ezek annak a munkának elvégzésére, amelyre a belgyógyászat szempontjából gondolok? Nem. Mert a kórbonctani kórtan, a bakteriológia, a kórvegytan, a gyógyszertan és így tovább, végig a fiziológiáig és a biológiáig, önálló tudományokká fejlődtek, önálló problémáiknak élnek és művelőik a beteg embertől és az ő bajaitól többé-kevésbé elszakadtak. Ha van is orvosi diplomájuk, nem orvosok többé a szó igazi értelmében, nem is lehetnék azok. Az e tudományok terén folyó kutatómunka céljait saját érdeklődésük és nem a gyakorlati szükséglet szabja meg. Igaz, hogy saját problémáik megoldása kerülő úton sokszor óriási gyakorlati értékű eredményeket termel, vagy készít elő. Ezen kerülő utak kezdetére azonban éppen az által jutnak el, hogy tudományos és nem gyakorlati problémák megoldására törekedtek. Tudományukat bénítaná és a váratlan gyakorlati eredmények előkészítésétől fosztaná meg, ha a teoretikus intézeteket vezető tudósok, függetlenségüket feladva, magukat a gyakorlat közvetlenül felismerhető követeléseivel tartanák.

Az a kutatóintézet, amelyre én gondolok és amelynek külföldön, főleg Amerikában, számos élő példája van, más természetű, mint a klinika, vagy mint a kozmetikus orvosi intézet. Célja egy, vagy egyes orvosi problémákon való dolgozás. Munkáját nem korlátozza egyetlen tudományra és nem terjeszti ki egy tudomány egészére són. Gyakorlati a problémája és e tudományok határán állva, minden tudományból kiválasztja azt, ami éppen az őt foglalkoztató problémának megvilágítására alkalmas és az intézet vezetője sokfelől összeszedett eszközeit alkalmazza, vagy alkalmaztatja ő vele közös cél szolgálatában harmonikusan együtt dolgozó különböző szaktudású munkatársaival. Az ilyen intézet munkaköre aránylag szűk, de eszközeit tág körből gyűjti össze. Munkakörének szűk volta, eszközeinek gazdagsága, a benne folyó munka szabadsága, zavartalansága, másképp el nem érhető módon teszi alkalmassá arra, hogy a dolgok mélyébe hatoljon. Ez az orvosi és általában a tudományos kutató munka legmagasabb formája, amelyet a klinikák igyekeznek ugyan megvalósítani, de éppen egész tárgyakra kiterjedő óriási munkakörüknel, tanító és tágkörű gyógyító hivatásuknál fogva teljesen megvalósítani nem képesek.

Magyarország orvosi és tudományos kultúrája, ha moderm értelemben nézzük, csak a Trefort-érával vette kezdetét. Fialat és elkésetten fejlődő kultúrák fejlődésének legelején otthon teljes kiképzést elérni nem lehet. Az oláh, a szerb, a bolgár, a japán — nemrég az amerikai is — és így tovább, tehetséges fiait Német-, Francia-, Angolországba küldi tanulni. A múlt század közepe után ezt a módszert követtük mi is. A kiküldöttek javából kitűnő szakemberek válnak, akik otthon tanszékekhez jutnak. Ebben a stádiumban a tanszékek ellátása tanárokkal jó, sőt kitűnő lehet. Országuk reprezentálásának színvonalát emeli a külföld előtt a külföldi életformák, szokások ismerete és a nyelvtudás is. De ez a kultúra olyan, akárcsak a kolóniáké. Reprezentánsai és nemzetük kulturális színvonala között eleinte a távolság óriási. Mikor azután munkába fognak, megteremtik a hazai iskolát. Tanítványaik közelebb emelik magukhoz és a tanulás lehetősége otthon is meg-

nyílik. A második stádiummal együtt jár, hogy a tanulni vágyók, kevésbé érezve annak szükségét, ritkábban és rövidebb időre mennek külföldre — rendszeren már non alapkiképzést, de továbbképzést keresve. De az új iskolák eleinte nem lehetnek oly jók, oly sokoldalúak, mint a régiek és mikor neveltjeikre kerül a sor, mint vezetőemberekre, nagyon könnyen megeshetik, hogy ők, mint második tudógeneráció, színvonal dolgában elődeik mögött egyszer-máskor elmaradnak és ha elmaradásuk jelentékeny, annak következménye még a fejlődésnek indult iskola hanyatlása is lehet. A fiatal kultúra fejlődésének e második stádiumában a vezetőemberek külföldi összeköttetései is meglazulnak, az idegen nyelvekben való jártasság is hanyatlík és megeshetik, hogy odakünn a felületes észlelők sorában ez az iskola, hanyatlása nélkül is, az elmaradottság benyomását kelti olyan nemzetek mögött is, amelyek kultúrájuknak csak első, kolonialisnak nevezhető stádiumában élnek. A második stádium azonban, minden felületes látszat ellenére is, sokkal fölötte áll az elsőnek. E stádiumban válik az importált tudó/mány, kultúra, nemzetivé, amely saját talajában gyökerezve, e talaj tápláló anyagaiból teremti meg gyümölcsseit. De az önállóvá válás, mint mondtam, nem minden veszély nélküli. Veszélyei nálunk annál nagyobbak, minél szegényebbek vagyunk. Elkerülésükhöz a fejlődő tudósgárda anyagi helyzetének javítása, a külföldi vonatkozások ápolása kell, továbbá a magasra törő fiatalok figyelmeztetése arra, hogy az itthoni alkalmat kiképzésükre elegendőnek ne tekintsék, hanem azt a külföldön folytatott továbbképzéssel — ne csak utazgatással — egészítsék ki és végül még meglevő intézményeink állandóan folytatott modernizálása, továbbfejlesztése is. E kellékek arányos megadása még hátra van. A külföldi kapcsolatok ápolása nagy energiával folyik; ezt nagyon eredményessé teszik ösztöndíjaink és külföldi magyar kollégiumaink, de budapesti orvosi fakultásunk teoretikus intézeteinek megfelelő fejlesztése két évtized óta — részben még régebben — várat magára. Ezek tagadhatatlanul elmaradottak. Tudományos ambícióval dolgozó fiataljaink szegények — és fiatalságuk legjobb éveit mint „díjtalan gyakornokok“ nélkülözések közt töltik d az egyetemen, nemcsak tanulva, munkakedvüknek élve, de, ellenszolgáltatás nélkül, nélkülözhetetlen munkát adva az intézetnek, az államnak. Nem csoda, hogy ilyen körülmények között e nélkülözhetetlen munkásoknak száma a teoretikus intézetekben aggasztó módon hanyatlík, hogy a tanároknak az ajánlkozók közti választásra módjuk megszűnik, kénytelenek a szükségesnél kisebb és talán egyszer-máskor képesség, dőképzettség dolgában is leszállított igényeknek megfíddő segédszemélly-zettel beérni és a tanársegédek sorában mind nagyobb számban vannak olyanok, akiknek még diplomájuk sincs.

E hiányokra nyíltan reá kell mutatni. A budapesti egyetem elégtelen fejlesztése Budapest nagy vesztesége akkora, hogy szinte csodálatos, hogy nem serkenti fővárosunkat ama vidéki egyetemi városok példájának követésére, amdyek áldozatokat hoznak egyetemi intézeteik érdekében. De Budapest kimagasló jelentőségénél fogva ez elmaradás vesztesége az egész országnak is.

A teoretikus intézetek elsorvadásának, ha az nem állana meg, de

kerülhetetlen következménye lenne a gyakorlatiaké, amelyeknek munkáját csak személyzetük jó teoretikus kiképzése teheti jóvá, jól ellátott, jó segédszemélyzettel dolgozó teoretikus intézetekben. És mégis azt állítom, hogy még aki e hiányokat látja is, az sem csatlakozhatok mindenben azokhoz, akik reájuk hivatkozva a folyamatban lévő munka irányát, extenzitását kifogásolják.

Ismétlem kérdésemet, vajjon a Nemzeti Színház, a Nemzeti Múzeum, a Tudományos Akadémia megalapításakor, a Lánchíd megépítésekor nem akadhatott-e ember, aki több-kevesebb, talán teljes jogosultsággal ne állíthatta volna, hogy a nemzetnek ezeknél az akkori jelenben sürgősebb szükségletei is vannak kielégítetlenül? De bármily paradoxnak is látszhatik, bármennyire is hozzáteendő, hogy csak cum grano salis fogadható el állításom, mégis vallom, hogy a kultúra fejlesztésében előírt sorrend nem követhető, bizonyos, talán logikusnak látszó sorrend követése nem is lényegbe vágó fontosságú. Hiszen a munka nem egy-két év, vagy évtizedre szól és kultúrfejlesztés és tehetség egymástól elválaszthatatlanok, a tehetség pedig individuális sajátosság, amelyből elvenni ugyan lehet, de hozzáadni, és amelyet mássá átglyúmi nem lehet, amelynek legjobb kihasználására tehát az vezet, ha dolgozási módjában minél kevésbé zavarjuk, ha munkájának menetét, amennyire csak lehet, természetének vezetésére bizzuk. Ez nemcsak a laboratóriumában és könyvtárában dolgozó tudósra, nemcsak a műtermében foglalkozó művészre nézve áll, de áll azokra nézve is, akik az egész kultúrfejlődés vezetőiként annak élére állanak.

Alkotások idejét nemcsak fontosságuk sorrendje szabja meg, de alapításuk adott lehetősége is és e lehetőség első feltétele, hogy legyen, aki jelentőségüket megérti és létesítésüket keresztül tudja vinni. Aki az ebben az értelemben adott lehetőség megvalósulásának útját állja, kiszámíthatatlan hosszú elhalasztást okozhat, talán azon az időn túl is, amelyben az elmulasztott és most már hiányzó alkalomra a dolgok „logikus“ sorrendjénél fogva volna szükség. Ha pedig ez az alkalom, sokak véleménye szerint, idő előtt kínálkozva, a fejlődés egészében látszólagos, vagy valóságos harmóniazavart okozott, a dolgok természetéből folyik, hogy az elmaradott területeken a mutatkozó hiány mindinkább fokozódó és az elmaradottsággal arányban növekvő nyomással serkent a pótlásra és e nyomás nem szűnik meg addig, míg a harmónia helyre nem áll, nem annak kisebbítése árán, ami aránytalanul kiemelkedőnek látszik, hanem annak növelésével, ami mögötte háttérbe szorul. A felsorolt hiányok nyomása folyton növekedik. Nem kételkedhetünk abban, hogy ez a nyomás mihamarabb eredményes cselekvésre fog vezetni. Valamikor a Lánchíd is aránytalanul nagy, túl szép és túl drága dolog lehetett Pest és Buda akkori képében. Az aránytalanságot eltüntette az idő és a Lánchíd méltóságos szépsége megmaradt. Kár lett volna arányait az akkori Pest-Budával összhangban tartani.

Magas színvonalú kultúralkotásokra Magyarországon az idő elérkezett. Nem azért, mintha gazdagok lennénk, nem azért, mintha az e munkán kívül állók nem látnának, nem éreznének nélkülözésükben nekik sürgősebb szükségleteket, de azért, mert kormányunk

ezen alkotások jelentőségét megérti, van energiája, hogy azokat létrehozza és ezzel megvan a talán később nagyon sokáig vissza nem térő alkalom arra, hogy létrejöjjenek. Ha majd egyszer olyan kormány lép helyébe, amely e téren a kezdeményezéshez kedvet nem érez, módot nem talál, haszonnal dolgozhatok az aránytalanságok kiegyenlítésén — fölfelé. A szakembernek egyoldalúnak kell lennie, hogy más szakemberek és nem szakemberek egyoldalúságának káros befolyását saját területén ellensúlyozza. Ezen egyoldalúságom teljes tudatában mondtam el ezt, ami szivemen feküdt — annak dacára, hogy saját fakultásom fejlesztésének késedelmes voltát fájjalom — azzal végezve, hogy a mi dolgunk csak az lehet, hogy szóval és tettel ott legyünk, ahol építenek. Mások dolga a fékezés szükséges vagy szükségtelen voltának megítélése és maga a fékezés. De óvandó a közvélemény attól, hogy nyomásával a fékezőket túlságosan támogassa.

BÁRÓ KORÁNYI SÁNDOR

AZ OLASZ GAZDASÁGI VÁLSÁG LEKÜZDÉSE.

AKÜLFÖLDI pénzügyi piacokon kontrahált számos olasz kölcsön ellenére 1926 májusában a líra árfolyama hirtelen megingott. A líra árfolyamsüllyedését a legkülönbözőbb okokkal magyarázták. Az antifasiszta vélemények szerint a líra érték hanyatlása állami beavatkozás következménye, mert — szerintük — a kormány ily módon akarta elérni a reálbérek süllyedését, hogy az alacsony munkabérek következtében csökkent termelési költségek révén javuljon azoknak a vállalkozóknak kiviteli üzlete, akik — miután 1921-ben anyagiakban támogatták Mussolininak szociálellenes aktivitását — közel állanak a mostani olasz rezsimhez. Ezzel a tendenciózus, rosszindulatú beállítással szemben a fasiszták a „spekulációval“ magyarázták a líra árhanyatlását, megelégedve arról, hogy a spekuláció csak megjátssza, leszámítolva a jövő valószínű gazdasági lehetőségeinek alakulását és legfeljebb kimélyíti a gazdasági ható erővel megindított irányzatokat, de önmaga képtelen tartósan fenntartani a reális gazdasági erőtényezők kihatásával szemben megnyilatkozó árfolyamalakulást. Ezért az árfolyamhanyatlásnak mind az antifasiszta, mind a fasiszta színezetű magyarázata egyoldalú.

Kétségszűbevonhatatlan tény, hogy a font árfolyama 1927 május 15-én már 148.4 lírára szökkent fel és a hó végén ismét 128 L 74 c-re csökkent. A valutaspekuláció féktelenségét mi sem jellemezte jobban, mint a font kurzusának napi 5—9 lírás kilengése. 1926 júniusában 132, júliusában 97.14, augusztusában ismét 148 volt a fontnak lírában kifejezett árfolyama. A valutaspekuláció megfékezése céljából 1926 nyarán kibocsátott rendelet a fizetési eszközök legális forgalmát a római és a milánói, utóbb még a génuai tőzsdére korlátozta és bevezette a külföldi fizetési eszközök vétele igazolásának azt a rendszerét, amely a német „Devisenzentrale“ felállítását után minden romló valutájú államban meghonosodott. Ugyanez a rendelet kimondta a líra embargóját is. 1926 tavaszán az olasz kormányzat gazdaságpolitikájában az a felfogás jutott érvényre, hogy a líra árfolyamának süllyedése megdrágítja a behozatalt, különösen az olasz mezőgazdaságra ártalmas amerikai gabonabehozatalt, leszorítja — nemzetközi értékelésben — a belföldi termelvények árát és a munkabért, aminek következtében az alacsony termelési költségekkel előállított olasz készgyártmányok versenyképesnek fognak bizonyulni a stabil valutájú államok gyártmányaival szemben. Valóban ez az elgondolás, a valutadumping előnyeinek biztosítására irányuló törekvés, a líra lassú érték hanyatlásának idején sikerrel kecsegtetett, de midőn a líra értékállandóságát

teljesen elveszítvén, felborított minden észszerű számítást, a gyors árfolyamhullámlás és árfolyamhanyatlás megnehezítette és megdrágította az olasz ipar — csak behozatal által fedezhető — nyersanyag- és félégyártmány-szükségletének biztosítását. 1926 májusában már a helyzet úgy alakult, hogy amit Olaszország a valutadumping révén megkeresett, azt elvesztette az ipari nyersanyagok és félégyártmányok kényszerű behozatala következtében. A valutadumping ugyanis csak addig előnyös, amíg az ipar a hosszabb idő óta belföldön felhalmozott vagy belföldön termelt nyersanyagokat és félégyártmányokat dolgozza fel, mihelyt azonban az ipar a valutadumping által megkeresett exportvalutát külföldről beszerezhető nyersanyagoknak és félégyártmányoknak bevásárlására kénytelen fordítani, a valuta árfolyamának csökkenése többé üzleti lehetőségeket nem nyújt, sőt a valuta árfolyamának további hanyatlása veszélyezteti a külföldi félégyártmányok kellő mennyiségben való behozatalának lehetőségét. Ehhez a megfontoláshoz járult még az a körülmény is, hogy a hanyatló líraárfolyam következtében elszegényedő olasz közép- és munkásosztály fix javadalmazásainak elértéktelenedése következtében csökként a belföldi fogyasztás, tehát a valutaromlás révén tovább szűkült a belföldi fogyasztók kapacitása, ami a termelés hanyatlását vonta maga után.

Ilyen előzmények után indult meg Olaszország presztízsének és gazdasági érdekének megvédése érdekében a Ura revalorizációjára irányuló pénzügyi politika. Mint minden valutajavító törekvés, az olasz pénzügyi politika is leghathatósabb eszközének a deflációt tekintette. A deflációs hitelpolitika elveinek egyöntetű és gyors keresztülvitele céljából a pénzügyi kormányzat megszüntette a Banca di Napolinak és a Banca di Sidlia-nak jegybank jellegét, aminek következtében — a történelemben először — Olaszországban 1926 június i-től kezdve egyetlen pénzintézet, a Banca d'Italia látja el a jegybanki üzleteket. A deflációs hitelpolitika következtében a Banca d'Italia váltótárcája 1926 második felében fokozatosan apadt. A hiteligények megszorítása, a hitelezés megnehezítése, a tőzsdei spekulációk megfékezése, a valuta embargója, a líra külföldre való kijánlásának tilalma, az olaszok indokolatlan külföldi utazásainak tilalmazása voltak azok az eszközök, melyeknek igénybevételével a pénzügyi kormány elérhetőnek vélte a líra árfolyamának felemelését. Ennek a valutapolitikának a következtében:

1926 szeptemberben a sterling árfolyama ..	132	lira	75	centesimo	
1926 októberben a ..	118	„	31	„	
1926 novemberben a ..	115	„	60	„	
1926 decemberben ..	109	„	20	„	volt.

Amsterdam és London az olasz politikai viszonyok stabilizálódása, a gazdasági viszonyok jelentős javulása és a líra árfolyamának emelkedése következtében bizalommal fordultak a fasiszta Olaszország felé, tőzsdei nyelven szólva, „szilárdak“ lettek Olaszországra. Az egyre fokozódó bizodalomnak anyagi megnyilatkozása volt az a tomboló kereslet, amely 1926 végén és 1927 elején a lírával szemben

Newyorknak, Londonnak és Amsterdammak tőzsdém megnyilatkozott. Ebben a pillanatban követte el nézetem szerint a pénzügyi kormányzat azt a hibát, hogy szabad folyást engedett az á la hausse irányú líraspekulációnak, nem igyekezett azt megfékezni, bár azt hitelpolitikai eszközökkel tompítani lehetett volna. A nemzetközi pénzügyi világ a norvég valutának, az oslói kifizetésnek végigjátszása után a lírában vélte felfedezni a legnagyobb spekulációs lehetőségeket. 1926 júniusától 1927 tavaszáig a líra árfolyama 30—33 %-kal emelkedett. A líra nemzetközi értékelésének feljavulása azonban megbontotta az olasz termelőszervezetet. A gazdasági válság, mely már 1926-ban ott kopogtatott a lombard gyárak kapuin, teljes erővel betört Olaszország gazdasági életébe. Mint mindenütt, Olaszországban is, a valuta árfolyamának emelkedésével nem hanyatlott párhuzamosan a belföldi árszint, ami a líra emelkedésével egyre dagadó drágaságra vezetett.

A belföldi drágulásnak, a megélhetés költségeinek állandó emelkedése következtében a fasiszmus kormánya politikai okokból nem zárkozhatott el a munkásság bérkövetelései elől. Számos esetben 20 %-kal, ritkábban 10 %-kal emelkedett a munkabér, ami nagyjában megfelelt volna a drágulás mértékének. A pénz vásárlóerejében megnyilatkozó drágulás azonban csak az indexszámítás szerint felelt meg 17%-nak. A kiskereskedelemben és a hatóságilag kevésbé ellenőrzött piacokon a drágulás a 20%-ot is felülmúlta. A belföldi termelvényeknek áremelkedése és a munkabérek emelkedése lényegesen fokozták a termelés költségeit, ami megnehezítette az olasz gyártmányok kivitelét. A belföldi drágulás korlátozta az idegenforgalmat, amelynek apadása hozzájárult az olasz belföldi piacon megnyilatkozó kereslet csökkenéséhez.

A kivitel lényeges hanyatlása, a nem egyidejű és aránytalan béremelések által alig mérsékelt elszegényedés, a csökkenő belföldi fogyasztás és a lassuló gazdasági forgalom együttesen hatva, 1927 derekán nagyarányú gazdasági válságot fejlesztett ki. Az ipari termelés, különösen a textilipar, teljes válságban volt. A vasutak utasforgalma lényegesen csökkent, a teheráruforgalom apadt. Az 1927 évi termés rosszul ütött ki, a pugliai szőlőket a filoxera pusztítja, mindmégannyi szomorú jelenségei Olaszország nagy gazdasági válságának. Az olasz termelés krízisét jellemző tényekhez logikusan kapcsolódik az olasz munkapiac válsága. A munkanélküliek száma a hivatalos adatok szerint 1927 őszén 291.821 volt, ami az 1924 évi munkanélküliség kétszeresének, az 1925 évi munkanélküliség négy-szeresének, az 1926 évi háromszorosának felel meg. Amióta Olaszország fasiszta rezsim alatt él, a munkapiac ehhez hasonló súlyos helyzetben nem volt és még sohasem fordult elő, hogy a parastatális szerveknek — miként 1927 végén — 98.000 munkanélkülit kellett segélyezniük.

A fasiszmus reálpolitikusai tiszta szemmel látták, hogy a gazdasági válság további elfajulása végső kimenetelében a politikai rendszer válságára vezetne. A tömegek javára létesített szociális intézmények kiépítését, a százezreket foglalkoztató milliós beruházásokat, a nagyarányú közmunkákat, az egészségvédelmi és kultúrpolitikai modem törekvéseket

tovább folytatni nem lehet, ha a termelés pang, ha a forgalom csökken és az általános elszegényedés következtében kiapadnak annak az olasz államnak anyagi erőforrásai, amelynek — a fasiszta ideológiából levont — kötelessége a liberális államénál számosabb és költségesebb funkcióknak kifejtése. Az olasz állam elveszti fasiszta jellegét, ha nem fejt ki azokat a funkciókat, amelyekre őt a fasizmus, mint ideológia kötelezi. A fasiszta állam pedig azokat a feladatokat, amelyek a liberális állam funkcióitól őt megkülönböztetik, csak akkor teljesítheti, ha az olasz termelés és gazdasági élet egészséges vérkeringése lehetővé teszi az állami funkciók kifejtésével járó kiadások költségvetési fedezését. A gazdasági válság a fasizmusban politikai válság, amit az olasz kormány helyesen mérlegelt és négy szakaszon — a szükségleti cikkék árának, a munkabérek, a lakbérpolitikának és a külkereskedelemnek szakaszain — egyidejűleg vette fel a küzdelmet a válsággal szemben.

A gazdasági összefüggésekből következik^ hogy a munkabért, továbbá az exportlehetőségeket korlátozó magas termelési költségeket mérsékelni csak akkor lehet, ha sikerül leszállítani az elsőrendű szükségleti cikkek árszínvonalát. A kormány árpolitikáját részint a nemzetgazdasági minisztériumnak, részint a városok kormányzóinak, illetőleg podesztáinak árpolitikája révén fejt ki. Már 1926 év végén az árpolitikai célkitűzések szolgálatában törvényes alapon tartományi gazdasági tanácsokat szerveztek, amelyeknek elnöke a prefektus, de a bizottság munkáját a valóságban a bizottság alelnöke — szinte kivétel nélkül mindenütt a tartomány fasiszta párttitkára — irányítja. E bizottságoknak tagjai a tartomány területén működő szindikátusoknak, gazdasági oktató intézeteknek, kutató intézeteknek delegáltjai. 1927 június 16-i törvényes rendelet (decreto-legge) szervezte meg a tartományi gazdasági bizottságok állandó irodáit, amelyeknek egyik főfeladata a tartomány piacain megnyilatkozó árképződésnek szemmel* tartása és az idevonatkozó adatoknak Összegyűjtése a nemzetgazdasági minisztérium számára. A tartományi gazdasági bizottságok, az iroda működésétől támogatva, az árképződésre vonatkozólag véleményt alakítanak ki és a különböző termelői és fogyasztói érdekeket képviselő szindikátusi megbízottak meghallgatásával megállapítják az elsőrendű szükségleti cikkeknek azt az irányárát, amelyet egy bizonyos tartomány piacain az árusok figyelembe kell, hogy vegyenek. Az irányárnak megállapítása tehát nem országosan történik, hanem a tartományok sajátos viszonyainak alakulása szerint differenciáltan. A tartományi bizottságok árpolitikájával párhuzamosan halad Olaszország nagy városai vezetőségének árpolitikája. Különösen Róma város árpolitikája érdemel figyelmet.

A legeredményesebben akkor tudjuk megfigyelni a közhatóságok árszabályozó, árbefolyásoló működését, ha végig kísérjük a javak útját a termelőtől a fogyasztóig. Róma város árpolitikájáról szólva megállapíthatom, hogy az elsőrendű szükségleti cikkek tekintetében a piac szervezete kettős: a húspiac szervezete teljesen különvált a főzelék-féléknek, tejtermékeknek, tojásnak és hálnak piacától. Megfigyelésem időpontját megelőző hónapban nyílt meg Róma városának új központi

vásárcsarnoka, amelyet 7 millió líra költséggel 30.000 négyszögméter területen vasbetonból emeltek. A vásárcsarnokhoz közvetlenül csatlakozó pályaudvart a Róma városa élelmiszerellátásának tekintetében elsősorban figyelembe vehető agrárvidékkel közvetlen tehervonatviszonylatok kapcsolják össze. Róma ellátására szánt élelmiszerszállítványokra a vasút kedvezményes tarifát alkalmaz. A vásárcsarnok területén mind a termelők, mind a bizományosok raktárát bérelnék, amelyeket a központi csarnok vezetősége rendkívül alacsony bérért (6 x 4 méteres fedett rakhely havi bérleti összege 200 líra) bocsát a bérlő rendelkezésére. Ha a termelő közvetlenül akar elárúsítani, a piacon átlagos nagyságú szekeráru fekbérért mindössze napi 5 lírát számítanak fel. A termelők kedvezményes vasúti tarifa mellett közvetlenül a központi vásárcsarnok állandó bizományosához szállítják termelvényeiket. A 79 állandó, kaució lefizetésével a csarnokhoz kötött bizományos a termelőktől közvetlenül bizományba kapott árut a termelő kockázatára nagyban árusítja el. Minden eladásról a város által kibocsátott eseménynaplójába feljegyzést kell tennie, amelynek másolatát a viszontelárúsító kapja, aki vagy más római piacon vagy mint utcai árus bocsátja — detailkereskedést üzve — a közönség rendelkezésére áruját. A közszükségleti cikkek fontossága szerint a római városi hatóság kettős árszabályozó politikát követ. A legfontosabb közszükségleti cikkekre vonatkozólag maximális árat állapított meg mind a nagybani, mind a detail elárúsításra vonatkozólag.

A maximális árak az elsőrendű szükségleti cikkekre érvényesek. A bizományos a viszontelárúsítóknak nagykereskedelmi áron árusítja portékáját, amelyért a viszontelárúsító a kiskereskedelmi forgalomra vonatkozólag megállapított árat kívánhatja a vevőtől. A bizományos közvetítő működéséért 10% komissziót kap a termelőtől, de köteles a naponta bevételzett összeget a központi vásárcsarnok pénztárába lefizetni, amit a vásárpénztárnál még aznap a termelő javára írnak, vagy azt a termelő kívánságára az utóbbi részére átutalják. A termelő tehát az értékesített áru ellenértékét 48 órán belül kézhez kaphatja. Azokra az árukra vonatkozóan, amelyeknek árát a városi hatóság nem maximálta, irányárat nem állapítanak meg, de a város időnként táblázatot bocsát ki, amely megállapítja azt, hogy bármily x összegért a bizományostól vagy a nagybani kereskedőtől vásárolt árut a viszontelárúsító a közönségnek maximálisan y árért adhatja el. Az $x—y$ teszi a különbségeit, a polgári nyereséget, amelyet a közhatóság tehát nem áruként állapít meg, hanem generálisan. Például ha a kereskedő bármely árut egységenként 2 líráért vásárol, azt a vevőnek maximálisan 2 L 30 c adhatja el. Ennek az árszabályozásnak betartását a hatóság olyan módon ellenőrzi, hogy a piaci rendőrség a piád árusoktól megköveteli, hogy a bizományos eseménynaplója feljegyzésének másolatával igazolják, hogy mennyiért vették és mikor azt az árut, melyet az általuk feltüntetett áron tovább árusítanak. Az állandó ellenőrzés során a piád rendőrség naponként más-más piaci árustól bekéri az igazolásokat, feljegyzi a bizományos eseménynaplója másolatának számát és még aznap délutánján megállapítja, hogy vajjon a másolat

eredetije a központi vásárcsarnok igazgatósága által ellenőrzött bizományosi eseménynaplókban tényleg szerepel-e és hogy a bizományos méltányos árat követelt-e árújáért.

Ezzel az eljárással a hatóság elérte azt, hogy az áru a termelőtől a fogyasztóig — bár a nagykereskedelem bekapcsolásával — mégte a legrövidebb utat a legolcsóbban teszi meg, mert az áru árát

a bizományos jutaléka	10%-kal
a viszontelárúsító polgári nyeresége.....	15% „
a városi vám	5% „

(faszénnél 3% a kávénál 4%, a cukornál 5%, a keménysajtnál 1½%) növeli és ha ehhez hozzászámítjuk a körülbelül 10%-nak megfelelő fuvarozási költséget, megállapíthatjuk, hogy Róma piád szervezete mellett a szállítmányozás és a kereskedelmi forgalom 40%-kal emeli azt az árat, amelyet az őstermelő kézhez kap. A maximálással végrehajtott közvetlen árszabályozás és az ismertetett közvetett árszabályozás 1927 őszén kétségbevonhatatlan ársülyedést idézett elő;

Az elért ársülyedések megteremtették a munkabéremelkedések korlátozásának lehetőségét is. Jól tudjuk, hogy az olasz kormányhatóságok a munkafeltételeket a kollektív szerződések jóváhagyásával Vagy annak megtagadásával közvetve befolyásolhatják. Minthogy a kormánynak a drágulás emelkedését sikerült megakadályozni, a prefektusoknak azt az utasítást adta ki, hogy a közeljövőben ne hagyjanak jóvá olyan kollektív szerződést, mely az érvényben lévő béreknél magasabb munkabéreket stipulál. Amíg tehát az elsőrendű élelmiszerek közvetlen és közvetett maximálásával sikerült elválni az áremelkedés útját, addig a kollektív szerződések révén a kormány mérséklőig hat a munkabérekre. Ennek az árpolitikának sikerét már-már kockázatosá tette egy mozzanat, az 1925-ben szabadforgalomnak átadott lakások bérének, a még mindig válságos lakáshiány okozta emelkedése. Ennek az újabb drágulással fenyegető mozzanatok kiküszöbölése céljából a kormány elrendelte, hogy azoknak lakbérét, akik most is a háború előtt már általuk lakott lakásban élnek, utolsó békebeli lakbérük négyszeres értékénél magasabbra emelni nem szabad. A bérvédelem kizárólag az ötszobásnál kisebb lakásokra vonatkozik.

Az ármérséklő kormánypolitika eredményeként ma az a helyzet^ hogy például Milánó egyik legnagyobb gyára által fenntartott munkásszállóban élő munkás költségvetése a következőképp alakul: Ami a bevételi rovatot illeti, ha az egy hónapra eső munkanapok száma 25, a munkabérvédelem 625 líra. Évi 30 napos munkanélküliséget számítva a havi átlagra vetített veszteség körülbelül havi 52 líra. Ha az átlagos havi keresetnek megállapítása végett az összeget a 625 lírából levonjuk, kiszámíthatjuk a szakmunkás évi keresetének egyhónapi részletét. Az ily módon megállapított átlagos havi munkabér 573 l.

Ezzel a keresettel szemben a milánói szakmunkás napi kiadása a munkásszállóban a következőképpen alakul:

szállás, fűtés, világítás, ...	1 líra 50 centesimo
tejeskávé és egy cipó	1 „ 50 „
ebéd: zöldségleves (minestra), utána pietanza (120 gr marhahús spaghettil), egy kenyér és egy negyed liter bor, összesen	3 „ 60 „
uzsonnára tejeskávé	1 „ 50 „
vacsorára ugyanaz, ami ebédre, vagy minestra helyett paradicsomos makaróni	3 „ 60 „
	<hr/> 11 líra 70 centesimo

A ruházkodással, dohányzással és primitív szórakozással együtt körülbelül 17 líra az egyedülálló munkás egy napi megélhetésének költsége, aminek harmincszorosát számítva egy havi kiadás 351 líra, ezzel szemben az egyhavi kereset 573 líra, az a munkás tehát — és ilyen Észak-Olaszország munkásságának tekintélyes része—aki családjától távol dolgozik, 222 lírát tud családjának megélhetésére hazaküldeni. Több munkással beszéltem, akik családjuk számára 300 líra körüli összeget takarítanak meg havonta. A munkáslakásokban járva megállapítottam, hogy azok a tanult munkások, akik valamely új városi épületben lakáshoz jutottak (többnyire fiatal házások) legalább kétszobás lakásban laknak és naponta legalább egyszer, de számos esetben két ízben is húsételt fogyasztanak. Igénytelenségük, táplálékaiknak végtelkéig standardizált volta és a nagyipari vállalatok által közösen fenntartott és a termelők által önköltségi áron nyújtott árukkal ellátott munkásszövetkezetek ármérséklő működése következtében az olasz munkásság igényeit magyar munkástársainál teljesebben tudja kielégíteni. Nem állítom, hogy a munkásosztály életstandardja a magyar munkásénál magasabb, mert tapasztalataim szerint a magyar szakmunkás fejlettebb életigényei következtében többfélélt fogyaszt, mint olasz kartársa, de ezzel a differenciáltabb fogyasztásával még mindig kielégítetlennek érzi magát. Az olasz munkásosztály, átlagot véve, egy árnyalattal — ami vidékenként és foglalkozásonként különböző — többet keres, mint a magyar munkás és keresetének reális értéke is nagyobb, mint a magyar munkás bérének vásárlóereje. Ha azonban tekintetbe vesszük azt, hogy az olasz átlagmunkás családtagjainak száma a magyar munkáscsaládénál tetemesen nagyobb, a magasabb reálbér nem jut kifejezésre az olasz munkás életstandardjában. Ha az olasz és a magyar munkás átlagos életszínvonalát összehasonlítjuk, azt tapasztaljuk, hogy a magyar szakmunkás életstandardja magasabb olasz száktársainak életszínvonalánál, de elégedetlenebb, mert életigényei felülmúlják az olasz átlagos munkás által az étellel szemben támasztott követelményeket és elégedetlenségét rendszeres agitáció fokozza, amit Olaszországban a kormány lehetetlenné tett.

A belföldi árak színvonalának sülyedése és a munkabérek emelkedésének megszűnése kedvezően befolyásolta az olasz gyártás termelési költségeit, aminek következtében — különösen 1927 ősztől idején — a kiviteli lehetőségek is megjavultak. Tekintettel arra, hogy a válság megszűnése elsősorban az olasz külkereskedelmi tevékenység kedvező fejlődésétől remélhető, az olasz kormány felvette a küzdelmet

a válság elleni harc harmadik szakaszán is az elveszett külföldi piacok újra való meghódításáért. Ennek a harcnak irányító szerve a válság kezdetekor azonnal megalakult Országos Kiviteli Intézet. Az olasz gyártás tipizálásának és standardizálásának, az agrártermények konzerválakban való kivitele elősegítésének terén az Országos Kiviteli Intézet már működésének első esztendejében nagyarányú tevékenységet fejtett ki. A külkereskedelmi válságnak kellős közepén, 1927-ben az Országos Kiviteli Intézet külföldi hírszolgálatát elsősorban a mezőgazdasági termelvények, az olasz borok és a textilipari gyártmányok külföldi eladásának lehetőségeiről tájékoztatta a kormányt és az irányadó gazdasági tényezőket. Ennek az intézménynek a legfontosabb tevékenysége a jövőben azonban nem a hírszolgálat, lesz, hanem az úgynevezett exporthitel megszervezése.

A kivitel katasztrófális csökkenése Olaszországban is felvetette az exporthitel szervezésének gondolatát. Az állam pénzügyi okokból eleinte tartózkodott az exporthitelgaranciák vállalásától és ezért az érdekelt ipari körök 1927 év derekán Milánóban, a pénz- és biztosító-intézetek bevonásával megalakították a Societa Privata per l'Assicurazione dei Crediti Commerciali című hitelbiztosító intézményt. A magántermészetű hitelbiztosítás első olasz intézményének megalakulása ellenére a külkereskedelmi érdekeltség — Madi igazgatóval az élén, akivel módomban volt a kérdéstről személyesen beszélni — tovább folytatta az állami exporthitelbiztosítás megvalósítására törekvő propagandát. A kormány a külkereskedelem kedvezőtlen helyzetének enyhítése céljából végül engedett és az 1927 július 2-i rendelettel jogi alapot nyújtott az állami exporthitel biztosításnak. A szóbanlévő kormányrendelet felhatalmazza az Országos Biztosító Intézetet, Istituto Nazionale dell'Assicurazione-t, hogy különleges kockázatokkal járó külkereskedelmi ügyletekkel kapcsolatban exporthitelek garanciáját vállalja el. A garanciadíj 1—4%. A hitel garantálásával felmerülő kockázat természete szerint változik a garancia prémium, ami azt jelenti, hogy pl. orosz viszonylatban a garanciadíj a maximális 4%-ot éri el. A rendelet az 1927/1928 költségvetési évre vonatkozólag 200 millió lírában állapította meg az állam által garantált hitelösszeg maximumát. Az egy országgal kapcsolatos kereskedelmi forgalommal járó garantált hitel összege évi 100 millió líránál nagyobb nem lehet és egy üzlettel kapcsolatban az állam az exportált árak összértéke 65%-ának megfelelő összegnél nagyobb hitelt az intézet révén nem garantálhat. Ha a garantált hitel kiegyenlítése késik, az Országos Biztosító Intézet jogosult a hitelező helyébe lépni és kötelessége a jogos követelés behajtását minden törvényes eszköz felhasználásával megkísérelni. Az exporthitel garantálására vonatkozó ügyeket előzetes elbírálás végett az Országos Kiviteli Intézet elé kell terjeszteni, amely — az üzletnek megvizsgálása után — az ügyet az exporthitelgarancia nyújtásának elbírálása céljából a pénzügyminisztériumnak, a külügyminisztériumnak, a nemzetgazdasági minisztériumnak az Országos Biztosító Intézetnek, az Országos Ipari Konföderációnak, az Országos Bankárkonföderációnak és az Országos Kiviteli Intézetnek megbízottai-ból álló bizottság elé terjeszti.

A válság ellen folytatott kormányzati küzdelem egyes szakaszain végighaladva, vizsgáltam a kormány ár-, munkabér- és külkereskedelmi politikáját. Az elmondottakból szerény nézetem szerint kitűnik, hogy a kormányzati intézkedések szervesen kapcsolódnak egymásba és az olasz kormányzat megtette mindazokat az intézkedéseket, melyeket a jelenlegi állami berendezés, közgazdasági viszonyok és gazdaságpolitikai ismeretek alapján foganatosítani lehetett. Természetesen a válságnak főokát, a revalorizációt is kívánatos volt megszüntetni, mert az egyre javuló valuta árfolyama mellett a legátfogóbb külkereskedelmi politika sem biztosíthat kiviteli lehetőséget a belföldi termelés számára. A kormány ezt a következtetést is levonta és a közelmúltban a líra árfolyamát a fonttal szemben a napi sajtó által is ismertetett Morgankölcsön segítségével rögzítette és a Banca d'Italia, a világ összes nevezetesebb jegykibocsátó intézeteinek támogatásával, évtizedek után ismét magára vállalta az arannyal való készfizetés kötelezettségét, aminek következtében megszűnt a papírlíra és Olaszország valutája ma ismét az aranylíra, bár békebeli értékénél lényegesen alacsonyabb, de értékálló árfolyammal. A válság okát a kormány tehát megszüntette. A termelés költségeit befolyásoló belföldi drágulásnak és munkabéremelkedéseknek határt szabott és modern külkereskedelmi eljárással, exporthitelbiztosítással támogatja kiviteli kereskedelmét. Kérdéses azonban, hogy azok a diszlokációk, amelyeket a társadalomgazdasági életben a másfél esztendő óta még most is tartó gazdasági válság okozott, közeljövőben meg fognak-e szűnni és a fasiszmus alatt nagyra fejlődött olasz industrializmus vissza tudja-e majd szerezni a valutadumping által egyszer már meghódított, de a válság idejében ismét elvesztett exportpiacokat. A válságjelenségnek és társadalmi következményeinek megszüntetése túlnő a kormányzati hatalom keretein. Országos válságokért csak kivételesen lehet kormányokat felelőssé tenni, azoknak legacélosabb rügója a nemzetközi helyzetnek, a világgazdasági viszonyoknak és az összes külföldi államok vámpolitikájának alakulása. Ezért jövendőlni arra vonatkozólag, hogy rövidesen megszűnik-e a különben már fokozatosan enyhülő olasz válság, hogy el fognak-e tűnni annak kóros szociális jelenségei vagy sem, nemcsak tudománytalan eljárás, de szemfényvesztés is lenne. Ami a helyzet tárgyilagos megítélése alapján elgondolható, az a véleményem, hogy a fasiszmus gazdaságpolitikája az államszocializmus és gazdasági liberálizmus — e két antipódus — között a világgazdasági helyzet, illetőleg az olasz termelés számára döntő jelentőségű exportlehetőségek kialakulása szerint fog eltolódni. Az érvényben lévő olasz jogszabályok és a Carta del Lavoro-ban lefektetett kormányzati alapelvek mellett, mindkettő lehetséges: liberális gazdaságpolitika folytatása vagy gyors ütemű haladás az államszocializmus felé. Ha a világgazdasági helyzet javulása következtében kedvezően fognak kialakulni Olaszország kiviteli lehetőségei, aminek természetes folyománya az ipari termelés fokozása, a városi lakosság fogyasztóképeségének fejlődése és ennek következtében az agrár termelvények piacának bővülése, tehát az agrárlakosság megélhetőségének javulása — a fasció kormánya nem lesz kénytelen állami beavatkozással ébren őrködni az egyre csökkenő

javak előírt megosztásának betartása felett és szabadon haladhat a liberális gazdasági politika útjain. Ha azonban külpolitikai, világgazdasági mozzanatok tovább korlátozzák az olasz exportkereskedelemnek és közvetve az olasz gyáriparnak tevékenységét, akkor az olasz iparos- és kereskedőosztály el fog szegényedni, leromlik a belföldi fogyasztás, szűkül a belföldi fogyasztói kapacitás és nyomorba süllyed az olasz gazdálkodó. A kormány napról-napra mind gyakrabban lesz kénytelen erőszakosan belenyúlni a gazdasági élet alakulásába, hogy a javaknak kínos pontossággal előírt felosztását kierőszakolva biztosítson megélhetést azoknak a tömegeknek, amelyekre a fasizmus támaszkodik. Ennek a folyamatnak logikus következménye könnyen elképzelhető: a szabályozások végtelen sora, előbb a fogyasztásnak racionalizálása, majd ha a racionalizált fogyasztás mellett sem elégíthetik ki a tömegek szükségleteiket, a kormány elvileg a Carta dél Lavorora támaszkodva magához ragadhatja a termelésnek közvetlen irányítását, hogy a racionalizált fogyasztás után racionalizálja a termelést és a javaknak forgalmát is. Ha hosszabb időn keresztül balsors sújtaná Olaszország gazdasági életét, a dolgok logikája szerint, a fasizmus politikája az összes gazdasági funkciók racionalizálására, tehát az integrális állami szocializmusra vezetne Olaszország gazdasági életében.

íme, a két lehetőség. Hogy a sors melyik hányba fogja sodorni Itáliát, az nem Olaszország kormányzatától, nem a fasizmustól, hanem a világgazdasági jelenségek alakulásától függ.

KOVRIG BÉLA

A KISANTANT.

AKis ANTANT néven ismert szövetség 1920 nyarán alakult meg. Egy ilyen szövetségnek a háborúban szerzett zsákmány biztosítása érdekében való létesítése mindig közelfekvő lehetőség volt és Benes csehszlovák külügyminiszter már 1919 decemberében tárgyalásokat folytatott ebben az irányban Trumbics jugoszláv miniszterrel, 1920 január havában pedig Vajda román miniszterelnökkel. A kisantant keletkezésének közvetlen oka mégis egy hazugság volt. 1920 nyarán tudvalevőleg a francia és a magyar kormány között bizonyos közeledés történt, amely azt a látszatot keltette, mintha Franciaország Magyarországot akarná megtenni középeurópai politikája egyik főpílerének. Joffre francia marsallnak akkori bukaresti útját is úgy magyarázták, hogy annak célja egy Magyarország és Románia közötti közeledésnek Franciaország vezetése alatt való előkészítése. Ebben a helyzetben a középeurópai államok külügyminiszterei különböző titkos utakon egy állítólagos okmány birtokába jutottak, amely a „Gödöllői szerződés“ címén később nyilvánosságra is került. E hamisítvány szerint Franciaország teljesen Magyarország mellé állt volna a többi utóállamokkal szemben. Renner osztrák kancellár, akinek Magyarország elleni elfogultsága mindig nagyobb volt ítélőképességénél, ezt a hamis okmányt és a hozzákapcsolódó híreszteléseket annyira komolyan vette, hogy az osztrák nemzetgyűlés külügyi bizottságában 1920 augusztus 21-én tartott expozéjában is megemlékezett róluk. Bejelentette, hogy biztos tudomása szerint Franciaország és Magyarország között oly egyesség jött létre, amely Pozsonyt, Kassát, Temesvárt és Burgenlandnak egy sávját visszaadja Magyarországnak, aminek fejében Magyarország 75.000 katonát fog állítani Szovjet-Oroszország ellen. Ma bizonyára Renner sem tagadhatja, hogy akkoriban felültették, ami nem először és nem utoljára történt meg vele, mert minden Magyarországot illető kérdésben erre predisponálva volt. Hogy más szomszédaink államférfiai hasonlóan komolyan vették volna ezeket a badarságokat, az nem valószínű, nekik azonban ezek a hírek — amelyeknek terjesztésétől talán* nem is álltak nagyon távol — kapóra jöttek terveik megvalósítására. Benes cseh külügyminiszter augusztus elején vasútra ült, elment Bécsbe (ahol valószínűleg ő informálta Renner kancellárt), Belgrádba és Bukarestbe és ott létrehozta azokat a megállapodásokat, amelyeken a kisantant azóta nyugszik.

A kisantant első alapokmánya az a szerződés, amelyet Csehszlovákia és Jugoszlávia Belgrádban 1920 augusztus 14-én kötöttek meg és amelyet Benes csehszlovák és Nincsic jugoszláv külügyminiszter

írtak alá. Bevezetése és négy első cikke, amely az érdemleges intézkedéseket foglalja magában, a következőleg szól:

„Abban a szilárd elhatározásban, hogy az annyi áldozattal megszerzett és a Népszövetség egységokmányában körülírt béke, valamint a trianoni szerződés által megállapított rend fenntartassék“... Csehszlovákia és Jugoszlávia a következő defenzív szerződést kötik:

„1. Egy Magyarország részétől a szerződő felek egyike ellen irányuló nem provokált támadás esetére a másik fél kötelezettséget vállal aziránt, hogy a megtámadott félnek segítségére fog sietni a jelen szerződés második cikkében említett megegyezésben megállapított módon.

2. Csehszlovákia és az S. H. S. állam szakközegei közös egyetértéssel fogják megállapítani a jelen szerződés végrehajtására szükséges intézkedéseket.

3. A szerződő felek egyike sem köthet szerződést valamely harmadik hatalommal a másiknak előzetes értesítése nélkül.

4. A jelen szerződés a ratifikációs okiratok kicserélése napjától számított két évig marad érvényben. E határidő lejártakor a szerződő felek mindegyikének joga van a jelen szerződés felmondására, — de az ilyenkor is érvényben marad a felmondás után hat hónapig.“

Csehszlovákia és Románia között hasonló megállapodás csak később jött létre és 1920 augusztus 21-én még csak egy, a csehszlovák sajtóiroda által kiadott bukaresti távirat tudatta a nyilvánossággal, hogy Benes bukaresti látogatása alkalmával úgy az akkori orosz-lengyel konfliktusban való semlegességre, mint a Magyarországgal való viszonyra vonatkozó kérdésekben teljes egyetértés konstatáltatott. Formális szerződést Csehszlovákia és Románia csak 1921 április 23-án kötöttek Bukarestben. A szerződés, melyet Wewerka csehszlovák követ és Take Jonescu külügyminiszter írtak alá, nagyjában szószerint azonos a cseh-jugoszláv szerződéssel, azzal a különbséggel, hogy a 2. cikkhez még a következő szók fűzettek: „egy később kötendő katonai konvencióban“, a 3. és 4. cikk közé pedig a következő új cikk lett beiktatva:

4. „Békés fáradásainak összeegyeztetése érdekében a két kormány kötelezi magát arra, hogy a külpolitika ama kérdéseiben, amelyek Magyarországgal való viszonyukra vonatkoznak, egymással meg fognak egyezni.“

Ezt a szerződést betetőzi egy 1921 június 7-én létrejött jugoszláv-román szövetségi szerződés, amely bevezetésében a trianoni szerződés mellett a Bolgárországgal kötött neuillyi szerződést is említi, mint olyant, amelynek megvédésében a két szerződő fél egymást kölcsönösen támogatni fogja. Ennek a szerződésnek a szövege némileg eltér az előzőkétől. Érdemleges intézkedései a következők:

x. Egy Magyarország vagy Bolgárország vagy mindkettőjük részéről a szerződő felek egyike ellen irányuló nem provokált támadás esetében a másik fél kötelezi magát, hogy a megtámadott állam mellé fog állni oly célból, hogy a trianoni és a neuillyi szerződések intézkedéseinek tiszteletbentartását biztosítsa abban az értelemben, amint ez a jelen

szerződés második cikkében említve van, mégpedig minden birtokában levő hatalom felhasználásával.

2. A szerb és a román királyság kompetens szakközegei haldéktalanul meg fogják állapítani a jelen szerződés alkalmazására szükséges intézkedéseket.

3. A két szerződő félnek hatalmában áll, hogy egymás közötti előzetes megegyezés nélkül más szerződéseket kössenek.

4. Közös békés szándékaikat hangsúlyozandó a két állam kötelezi magát, hogy külpolitikájukban Magyarországra és Bolgárországra nézve meg fognak egyezni.

(A felmondásra vonatkozó intézkedés szövege különbözik ugyan az előbbi szerződésekben foglalt analóg intézkedésektől, de lényegben egyezik velük.)

Ha ezt a három szerződést összehasonlítjuk, a következő fontosabb különbségeket találjuk:

1. A cseh kormány csak Magyarország ellen irányuló akciók esetére van kötve, a másik két kormánynak ezenkívül Bolgárország elleni akciókban is támogatnia kell egymást.

2. Katonai konvenció csakis Csehszlovákia és Románia között van kifejezetten előírva, Csehszlovákia és Jugoszlávia vagy Jugoszlávia és Románia között nem, ami nem zárta ki, hogy ilyen katonai konvenció a többi államok között is létesült.

3. Sem Csehszlovákia, sem Románia nem köthet harmadik hatalommal szerződést a nélkül, hogy a másik felet előzőleg meg ne kérdeznék; Jugoszlávia és Románia egymás közt erre való szabadságukat kifejezetten fenntartották.

4. A cseh-román és román-jugoszláv szerződésben foglalt kötelezettség a szerződő államok külpolitikájának magyar (illetve magyar és bolgár) vonatkozásokban való összeegyeztetésére a cseh-jugoszláv szerződésből hiányzik.

5. A román-jugoszláv szerződés határozottan kiköti, hogy a casus foederis beállta esetében a két állam „egész erejét“ köteles latba vetni, amíg a másik két szerződés nyitva hagyja a kölcsönös támogatás mérvének kérdését.

Az összes szerződések éle kifejezetten Magyarország ellen irányul, dacára annak, hogy több az utóbbi időben különösen csehszlovák államférfiak részéről elhangzott nyilatkozat ezt tagadni igyekszik. Már ebből is következik, hogy Magyarországnak „a kisantantba való belépéséről“, amiről a külföldön egyszer-mászor beszéltek, soha nem lehetett és a jövőben sem lehet szó. Mit kereshetne Magyarország egy szövetségben, amely a Magyarország részéről való támadás elleni védekezésre vonatkozik? Hisz Magyarország nem szövetkezhetik önmaga ellen! De ebből az is következik, hogy a cseh politikusoknak az az állítása, amely szerint a kisantant konstruktív alakulat, amely hivatva van arra, hogy idővel egész Közép-Európát felölelje, — teljesen hamis és alaptalan. Ez a konstrukció — mint az előadottakból világos — sohasem ölelheti fel Magyarországot, tehát nem ölelheti fel egész Közép-Európát. Ha Benesnek 1920-ban tényleg ily konstruktív célok lebegtek szeme előtt, akkor egyenesen nem lett volna szabad a kisantantot vagy ahhoz

hasonló alakulatot létrehoznia, mert ez csak megőrizheti a Közép-Európában fennálló ellentéteket, kiélesítheti azokat, de sohasem képes azokat enyhíteni vagy megszüntetni.

Benes a cseh nemzetgyűlés állandó bizottságának 1920 szeptember elején számolt be munkájának eredményéről: a kisantant megalakulósáról. Azokról az indokokról, amelyek vezették, igen tartózkodóan nyilatkozott. Politikai természetű indokokat egyáltalában nem hozott fel, hanem a kisantantról úgy beszélt, mintha az csak az „általános gazdasági bizonytalanság”, a „magas vámsorompók”-nak és a „zilált valutáris viszonyokénak” köszönhetné létét, amely dolgokkal pedig a kisantant soha semmiféle kapcsolatban nem állt. Az új Szövetség céljait is eléggé szerényen állítja be; e célok szerinte: „a kifelé való biztonság megerősítése, a szövetséges államok közti politikai és gazdasági kapcsolatok szorosabbá fűzése és szociális reformok lehetővé tétele”. Valójában a kisantant mindig csak az első helyen nevezett célnak: a kifelé való biztonság megerősítésének szolgálatában állt. Kevesbbé szerény volt Benes az új alakulat jövőbeni jelentőségének méltatásában. Úgy állította be a kisantantot, hogy az „egy új európai rendszer alapja” lesz és hogy Európának már most is biztosítékot nyújt arra, hogy Közép-Európában nyugalom fog uralkodni, a nélkül, hogy a többi államnak nyugalanságra volna oka. — A szavazástól a Kramarz vezetése alatt álló nemzeti demokraták távol tartották magukat, a németek élesen támadták Benes külpolitikai koncepcióját és ellene is szavaztak.

Sokkal őszintébben és kevésbbé kertelve nyilatkozott az új alakulatról Take Jonescu román külügyminiszter egy előadásában, melyet 1920 október 26-án a párizsi Sorbonne-ban tartott. Szerinte a kisantant célja, hogy öt győzedelmes nemzetet egy védelmi szövetségben egyesítsen, „nehogy az ellenség ármányokkal érje el azt, amit fegyveres erővel elérni nem tudott.” A szövetség célja szerinte a békeszerződések változatlan megóvása. Ezt szolgálja majd a szövetséges államok katonai szervezetének egyöntetűsége és a barátságos diplomáciai együttműködés, amely meg fogja akadályozni, hogy egyik kormány a másik háta mögött külön politikát folytasson. Néhány nappal később, november 2-án, Take Jonescu Prágában tett látogatást. Ez alkalommal oly kijelentések hangzottak el, amelyek örömmel állapítják meg, hogy Franciaország, Anglia és Olaszország rokonszenveznek az új alakulattal, hogy tehát a francia-magyar barátkozás veszélye megszűnt.

Take Jonescu előadásában öt nemzet szövetségéről beszélt, holott a kisantantnak csak három tagja volt. A szövetség vezetői előtt ugyanis az a cél lebegett, hogy a kisantantba bevonják Lengyelországot és Görögországot, sőt esetleg előbb-utóbb Ausztriát is. Arra is gondoltak, hogy az egész alakulat vezetését Olaszország fogja átvenni, amely akkortájt, november 12-én, kötötte meg Jugoszláviával a rapallói szerződést. Ezek a remények még éltek a kisantant külügyminisztereiben, amikor 1921 július 23-án Karlsbadban megtartották első értekezletüket, amelyet azóta minden évben megismételnek. Az első konferencián Benes, Pasics, és Take Jonescu vettek részt. Azokban a közleményekben, amelyekben a tanácskozás eredményéről a nyilvánosságnak beszámoltak, a résztvevők az együttműködésről való általános szövegekre

szorítottak. A kisantant kibővülésébe helyezett remények azonban lassanként szétoszlottak.

Görögországnak a kisantantba való belépéséről 1922 és 1923-ban folytak tárgyalások, amelyek azonban a kisantant 1923 évi sinaiai konferenciája után megszakadtak és 1924 év végén, amikor Jugoszlávia felmondta a Görögországgal 1913 óta fennállt szövetségi szerződést, mert rossznéven vette Görögországnak a kisebbségek védelme tárgyában Bolgárországgal kötött szerződését és tartott attól, hogy ez részére is kellemetlen precedensül szolgálhatna, végleg lekerültek a napirendről.

Ausztria 1921 december 16-án Lanában, hol Hainisch osztrák elnök meglátogatta Masaryk cseh elnököt, bizonyos politikai természetű megállapodásokat kötött ugyan Csehszlovákiával, de a kisantant-hoz nem csatlakozott. Ezek a megállapodások, melyek Schober osztrák kancellár és Benes aláírását viselik, kötelezik a feleket a saint-germaini és trianoni szerződések pontos végrehajtására, területeik kölcsönös garantálására, háború esetében a kölcsönös semlegességre, az általuk más államokkal kötött szerződések kölcsönös közlésére, esetleges ellentéteknek választott bíróság által való elintéztetésére, valamint arra, hogy egyik sem fog saját területén olyan politikai vagy katonai szervezeteket tűzni, amelyek a másik államnak biztonságát és létét veszélyeztethetnék. A szerződés tartalma szemmel láthatólag túlmegy egy rendes barátsági és választott bírósági szerződés keretein és lehetséges, hogy első lépés lett volna Ausztriának a kisantant-hoz való további közeledéséhez, ha fogadtatása Ausztriában nem lett volna annyira barátságatlan, hogy egy hajszál híján a Schober-kormány életébe került. Különösen a saint-germaini szerződés önkéntes elismerését tartotta a szövetségtanács tagjainak nagy része feleslegesnek és megalázónak. A nagynémet miniszterek lemondtak, sőt Schobernek is le kellett mondania, bár újból megválasztották kancellárnak. Ily tapasztalatok után az osztrák kormány óvakodott ez úton tovább haladni, inkább visszavonult a megkezdett irányból és az a gondolat, hogy Ausztria a kisantant-hoz csatlakozzék, azóta komoly formában nem foglalkoztatta az osztrák politikusokat.

Lengyelország egy ideig közeledett a kisantant-hoz, de azután éppen olyan hamar el is távolodott tőle. 1921 március elsején Sapiaha herceg lengyel külügyminiszter Bukarestben járt, hol Romániával március 3-án formális szövetséget kötött, amely ilyformán a kisantant egyik alapokmányaként szereplő román-jugoszláv szerződést is megelőzte. Ebben a szerződésben, amelyet a két állam 1926-ban némileg változott alakban megújított, a felek kötelezik magukat arra, hogy bármelyikük megtámadtatása esetében kölcsönösen fegyveres támogatást fognak egymásnak nyújtani, hogy a szomszédjaikkal szemben követendő külpolitikát illetőleg mindig meg fognak egymással egyezni, hogy háború esetében egyik sem fog a másik nélkül fegyverszünetet vagy békét kötni, hogy egymással katonai konvencióra lépnek és hogy harmadik állammal való szerződésbe egyik sem fog a másik fél tudta nélkül belemenni. Ez a megállapodás nem jelentette ugyan Lengyelországnak a kisantant-hoz való csatlakozását, de kétségkívül jelentette ahhoz való

közeledését. A Lengyelország és a kisantant közti szálak szorosabbá fűzésén kivált Benes fáradozott, aki 1921 november 6-án bizonyos szerződéseket is kötött Lengyelországgal és 1922 elején úgy látszott, mintha fáradozásait siker koronázná, mert Lengyelország beleegyezett abba, hogy a génuai konferencián a kisantanttal egységesen fog eljárni, bizonyos, egy belgrádi szaktanácskozmányban elfogadott alapelvek szerint. Ebben az időpontban érte el a kisantant fejlődésének tetőpontját. Nincsicš jugoszláv külügyminiszter 1922 február 24-én tartott expozéjában legerősebben adott ennek kifejezést, amikor arra hivatkozott, hogy ez az alakulat immár 70 millió lakosnak politikai összefogását jelentvén, már nem lehet „kis“ antantról beszélni, mert ez hatalmas négyesszövetséggé alakult át.

A kisantant második értekezlete, mely 1922 augusztus 27—31-én Marienbadban folyt le, joggal konstatalhatja a kisantant megerősödését. Ezt nem pusztán Lengyelország közeledése idézte elő. 1921 augusztus 3-án Jugoszlávia és Csehszlovákia között, 1922 január 22-én pedig Románia és Jugoszlávia között katonai konvenció létesült. Csehszlovákia és Jugoszlávia megegyezett a lejárt 1920 augusztus 14-i belgrádi szerződésnek öt újabb esztendővel való meghosszabbítására nézve, sőt egy további, 1922 augusztus 31-én Csehszlovákia és Jugoszlávia között megkötött szerződés ki is bővítette ezeket a régebbi megállapodásokat. Ebben az új megállapodásban, a „marienbadi szerződésben“, a felek tudomásul veszik „azokat a politikai és katonai szerződéseket és azokat az egyezményeket, amelyeket Csehszlovákia kötött Romániával, Ausztriával és Lengyelországgal, Jugoszlávia pedig Romániával és Olaszországgal“. Ez a felsorolás, amelyben kisantant-tagok vegyesen szerepelnek a kisantanthoz nem tartozó államokkal, azt a látszatot igyekezett kelteni, mintha Lengyelországnak, Ausztriának és Olaszországnak a kisantantba való formális bekapcsolódása is csak idő kérdése volna. A marienbadi szerződés azután kimondja, hogy a két szerződő fél gazdasági, pénzügyi és közlekedési téren is a legszorosabb együttműködést fogja kifejteni és e célból egymással szerződésre fog lépni. Végül a szerződés kötelezi a feleket, hogy nemzetközi viszonylatokban egymásnak politikai és diplomáciai segítséget fognak, nyújtani és hogy abban az esetben, ha közös érdekeiket fenyegetve látnák, a megóvásukra szükséges rendszabályok tárgyában egymással meg fognak egyezni. 1923-ban a Romániával való 1921 évi megállapodások ugyancsak meghosszabbították három esztendővel.

A következő évben azonban — 1923-ban — a kisantant csillaga hanyatlani kezd. A lengyeleknek és cseheknek viszonya feszültté válik a jávorinál határkérdés miatt. Lengyelországot továbbá elkedvetlenítette Csehszlovákia vonakodása minden oly kötelezettségvállalásával szemben, amelynek alapján kénytelen lehetett volna, Lengyelországnak Oroszország által való megtámadtatása esetében segítséget nyújtani. 1923 február 7-én Skrzinsky lengyel külügyminiszter, expozéjában teljesen átsiklik a kisantant felett. Július 26-án utódja, Seyda, nyíltan kimondja, hogy Lengyelország nem fog részt venni a kisantant akkoriban küszöbön álló sinaiai értekeztetén, mert Lengyelországnak a kisantant-hoz való csatlakozására minden előfeltétel hiányzik. Egyidejűleg

a cseh hivatalos sajtó szokatlanul hevesen támadja a lengyeleket. Hogy Lengyelországnak álláspontja a kisantanttal szemben azóta sem változott meg, azt Zaleski, jelenlegi lengyel külügyminiszternek egy 1928 június 12-én Párizsban, a nyilvánosság számára tett kijelentése bizonyítja, amely szerint „Lengyelország nem fog a kisantant-hoz csatlakozni, mert a trianoni szerződés fenntartásában, amelynek érdekében a kisantant elsősorban alakult, Lengyelország nincsen érdekelve“. A „nagy négyesszövetségből“, melyet Nincsiccs bejelentett, ilyenformán ismét szerény kisantant lett. Ebben a helyzetben folyt le 1923 július 28—29-én Sinaiában a kisantant külügyminisztereinek harmadik konferenciája.

A kisantant most az Olaszországhoz való közeledést kereste.

1923 szeptemberben Benes Rómában járt, ahol igyekezett eloszlatni Mussolini amaz aggodalmát, hogy a kisantantból valami dunai konföderáció lesz, amely Olaszország vetélytársa lehetne Közép-Európában.

1924 január 27-én Olaszország Jugoszláviával kötött Rómában szerződést a békeszerződések által teremtett helyzet kölcsönös megvédésére és hasonló szerződés jött létre 1924 július 5-én Olaszország és Csehszlovákia között. Közben Csehszlovákia 1924 január 25-én Franciaországgal is kötött szövetségi szerződést, amely a cseheket végleg lekötötte Franciaország középeurópai politikája mellé. Ezekkel a kifelé való barátkozásokkal egyidejűleg azonban, amelyek csak zavarossá tették a kisantant politikai orientálódását, a szövetség belsejében mutatkoznak bizonyos nézeteltérések és ezek a kisantant negyedik konferenciáján, mely 1924 január 10—12-én folyt le Belgrádban, már erősen érezhetőek voltak. A nézeteltérések az Oroszországgal szemben követendő magatartásra vonatkoztak. Románia, amelynek besszarábiai határait Oroszország állandóan fenyegeti, természetesen szívesen látta volna, ha a kisantant többi tagjainál az orosz veszedelem ellen is támogatást nyert volna. Erre azonban sem Csehszlovákia, sem Jugoszlávia nem volt kapható és ezért a belgrádi értekezlet kijelentette, hogy a kisantant ebben a kérdésben továbbra is várakozó álláspontot foglal el és hogy minden állam fenntartja magának e kérdésben teljes akciószabadságát. Ez az ellentét még fontosabb lett, amikor 1924 április 2-án azok a tárgyalások, amelyeket Románia és Oroszország Bécsben folytattak a közöttük való viszony rendezése érdekében, hirtelenül megszakadtak, mert Oroszország a legélesebben fenntartotta Besszarabiára való igényeit. Ez a szakadás, mely közelebb hozta egy orosz-román összeütközés veszélyét, még inkább tartózkodásra bírta az orosz kérdésben Csehszlovákiát és Jugoszláviát. Az ellentétek a kisantant 1925 márciusában Bukarestben megtartott ötödik értekezletén is változatlanul fennálltak. Valószínűleg ezzel függ össze, hogy ezt az összejövetelt bizonyos Magyarország ellen irányuló alaptalan sajtótámadások előzték meg a magyar költségvetés magassága és az állítólagos Habsburg-propaganda miatt, nyilván a célból, hogy alkalom legyen a Magyarországgal szemben kétségtelenül fennálló kisantant-egységnek kinyilatkoztatására és az általános figyelemnek a kisantant különben belső egyenetlenségéről való elterelésére. Az orosz kérdésben való egyenetlenséghez nemsokára hozzájárultak az Olaszországgal szemben követendő maga-

tartást illető nézeteltérések. Nincsics még 1926 július 25-én dicsekedett ugyan, hogy minden Jugoszlávia és Olaszország közt fennforgó kérdés örök időkre meg van oldva, de már az év vége felé ismét éles ellentét mutatkozott Jugoszlávia és Olaszország között. Most Jugoszlávia nem tudott Olaszországgal szemben támogatást találni a kisantant többi tagjainál és ami még fontosabb, mindinkább bebizonyult, hogy Olaszország, tekintettel arra, hogy politikája éppen nem párhuzamos a franciákéval, egyáltalában mindinkább szembefordul a túlnyomóan Franciaország szolgálatában álló kisantanttal. Ezzel szétfószt az utolsó remény arra, hogy a kisantant több lehessen, mint ami elejétől fogva volt — Magyarország három szomszédjának szövetsége a békezsákmány biztosítására, azaz a Magyarországgal szemben való rossz lelkiismeret koalíciója.

A kisantant 1926 június 17—18-án Veldesben tartott hatodik értekezletét a fennforgó és keletkezésben lévő ellentétek annyira megzavarták, hogy résztvevői egy nappal előbb váltak el egymástól, mintsem tervezték.

A KISANTANT egyes államai közti viszonyban beállt belső lazulás nem csökkent a következő évben sem. A három állam szövetsége sem ki nem bővült, sem meg nem szilárdult. A Magyarország elleni védekezés, mint a szövetségnek egyetlen célja, kissé sovány tartalmat adott a kisantantnak, különösen ha figyelembe vesszük, hogy a szövetség minden egyes tagja egyedül is, szövetséges nélkül, katonailag erős túlsúlyban van velünk szemben. Ehhez járult, hogy Magyarország kormányzójának 1926 augusztus 27-én Mohácson tartott beszéde óta legalább egy kisantant állam, Jugoszlávia, némileg közeledni látszott Magyarországhoz, már pedig minden befejezett közeledés az illető államra nézve feleslegessé tenné a Magyarország ellen való szövetséget, azaz a kisantantot. Maguk a kisantant külföldi barátai is félvállról kezdték kezelni a kisantantot, mert hisz a kisantant vezetőköréből elhangzott nyilatkozatok eddig sokkal nagyobb hangon beszéltek szövetségükről, annak nem helyi, de európai jelentőséget tulajdonítottak, az ezáltal erősen felfokozott várakozásokkal szemben pedig a kisantant szegényes eredményei meglehetősen csalódást keltettek. Nem lehetett európai jelentőségű egy olyan szövetség, amely az európai politika reá kiható két legfőbb kérdésében, az olasz és Orosz kérdésben^ Sohasem tudott egyöntetű álláspontra jutni. Ennek következménye volt, hogy itt-ott a külföldön, — sőt magában Franciaországban is már-már megkongatták a kisantant halálharangját. Mindinkább terjedt az a vélemény, hogy Magyarország és szomszédai végre is meg fognak egymással egyezni, amivel azután a kisantant utolsó létjogosultságát is elveszítené. A Magyarország és Olaszország között 1927 tavaszán megkötött barátsági szerződést ebben az időben a kisantant körében még jelentéktelen formáságnak igyekeztek feltüntetni, amely a helyzetet lényegesen nem változtatja meg.

Ily helyzetben ült össze a kisantant három külügyminisztere 1927 május 13-ától 15-ig Joachimstalban. Ez alkalommal sem sikerült a kisantant államai között fennforgó ellentéteket elsimítani. Ennek

némi nyomai láthatók azokban a pohárköszöntőkben, amelyek közvetlenül a joachimstali konferencia után Benesnek egy a prágai Hradsinon adott ebédjén elhangzottak. Benes a maga pohárköszöntőjében azt hangsúlyozta, hogy a kisantant kompakt és szolidáris minden európai kérdésben, Mitilineu román külügyminiszter azonban mintegy helyreigazította házigazdájának ezt a megállapítását, amikor hangsúlyozta, hogy ez a szolidaritás csakis a területi status quo-megvédése érdekében állt fenn és áll fenn. Míg tehát Benes, — úgy látszik — nem adta még fel régi koncepcióját, amely szerint a kisantantnak az európai nagypolitika egy tényezőjévé kell válnia, román kollégája sokkal realiztikusabban fogta fel a kisantant céljait. Benes közvetlenül a joachimstali értekezlet után cikket írt az „Esprit International” című folyóiratba, amely szerint az imént lefolyt konferenciának főjelentőségét abban látja, hogy az gazdasági és kivált vámpolitikai téren is bizonyos közeledést határozott el a kisantant államai között. De eltekintve attól, hogy ez nem új dolog, mert hasonló intézkedések már a marienbadi szerződésben is előfordulnak, az azóta letelt egy esztendő nem igen tüntet fel e részben nagyobb eredményeket, mert a kisantant egyes államai között nem létesült eddig semmiféle oly gazdasági megállapodás, amely nem létesült volna minden valószínűség szerint akkor is, ha a kisantant nem léteznék. Bizonyos szimptomákból következtethető, hogy a joachimstali értekezleten a Magyarországhoz való közeledés kérdése is szóba került. Úgy látszik, hogy ezt a lehetőséget kivált Csehország és Jugoszlávia akarták felkarolni, amely két állam részéről a következő hónapokban több ily értelmű nyilatkozat is hangzott el, — míg Románia ezúttal is e részben tartózkodó és kételkedő álláspontot foglalt el.

A joachimstali konferencia utáni hónapokban a kisantant tudátára ébredt annak a jelentős változásnak, amely Magyarország külpolitikai helyzetében bekövetkezett. Ennek a változásnak két főoka volt: a magyar-olasz viszony kimélyülése és az európai és amerikai közvéleménynek a Rothermere-akcióval kapcsolatos megmozdulása a trianoni szerződés revíziója érdekében, amely két mozzanat összekapcsolódott akkor, amikor Mussolini Lord Rothermere előtt tett nyilatkozataiban barátságosan nyilatkozott a revíziós törekvésekről.

Az új helyzet a kisantant köreit eleinte arra bírta, hogy fokozott buzgalommal tegyenek kísérletet a Magyarországgal való megegyezésre. Benes még a nyáron egy, a kisantantról írt cikkében hangsúlyozta, hogy a kisantantnak nemcsak negatív céljai vannak. Célja az is, hogy pozitív program alapján új módszereket találjon a közép-európai államok közötti relációk megjavítására, akár a kisantant kibővítése, akár a szomszédállamokkal való együttműködéshez szükséges előfeltételeknek más módon való megteremtése útján. Később még világosabban célzott arra, hogy ha Magyarország békereviziót akar, azt csak egyetértésben szomszédaival érheti el. A csehszlovák köztársaság elnöke, Masaryk, október végén szintén hasonlóan nyilatkozott. Amikor azonban kiderült, hogy ezek a közeledési kísérletek eredménytelenek maradtak, hogy a revíziós mozgalom egyre terjed és hogy a magyar-olasz közeledésnek, mint ezt a szentgotthárdi esetről

a Népszövetség előtt folyó tárgyalások is mutatták, bizonyos gyakorlati eredményei is vannak, akkor a kisantant taktikát változtatott, állítólagos „pozitív“ céljai háttérbe szorultak és tulajdonképeni hivatása, mely tisztán negatív, a trianoni szerződés minden megbolygatásának meggátlása, kerekedett ismét felül. Ebben nincsen is semmi meglepő. Előrelátható volt, hogy Magyarország külpolitikai megerősödése azzal a hatással lesz a kisantatra, hogy igyekezni fog az egyes kisantant államok közti ellentéteket láthatatlanokká tenni és a Magyarországgal szemben való egységet hangoztatni és kidomborítani.

A kisantantnak ez évben június 20—22-ig Bukarestben tartott értekezlete ilyformán újból kifejezésre juttatta azt a „közös politikáját“, hogy mindhárom hozzá tartozó állam síkra fog szállni „minden megengedett és alkalmas eszközzel mindennemű kísérlet ellen, amely a trianoni szerződéssel létesített területi státus megváltoztatására irányul“. Ennek a határozatnak nem kell tágabb értelmet tulajdonítani, mint amennyit már a kisantant alapszerződesei mindenikének első cikke magában foglal; tudniillik a területi státus erőszakos megváltoztatására irányuló kísérletekkel való szembeszállást. Ha ez az értelmezés helyes, akkor a bukaresti határozat meglehetősen felesleges, mert a kisantantnak ez a célja eddig sem volt ismeretlen és különben is a területi állapot erőszakos megváltoztatására senki sem gondol. Lehetne e határozatot úgy is értelmezni, hogy az szembehelyezkedést jelent a trianoni szerződés békés eszközökkel és megegyezések útján való megváltoztatásával bár ennek a felfogásnak ellenmondanak azok a kisantantnak egyes vezérférfiai részéről elhangzott nyilatkozatok, amelyek egyenesen elismerik, hogy örök időre szóló szerződések nincsenek és hogy ezért a trianoni szerződés bizonyos módosításáról is lehet beszélni. De ha mégis helyes volna a kisantant bukaresti határozatának ilyen értelmezése, akkor sem teremtene ez a határozat új helyzetet, mert olyan „megengedett és alkalmas eszközök“, amelyek a békereviziónak hasonlóan „megengedett és alkalmas eszközök“ útján való előkészítésére irányulnak, a létező szerződésekben ezidőszent nem találhatók. Sőt az európai béke szempontjából sem volna kívánatos azoknak az utaknak elzárása, amelyeken keresztül tarthatatlanoknak bizonyuló nemzetközi állapotok békés megváltoztatásához lehet eljutni. A nemzetközi viszonylatokban a háborúk körülbelül azt a szerepet töltik be, mint az államok belső alkotmányos életében a forradalmak. Minden olyan alkotmány, amelyből a tarthatatlanná vált alkotmányos intézményeknek békés úton való megváltoztatását lehetővé tevő intézkedések hiányoznak, forradalmat idéz elő. És hasonlóképpen minden nemzetközi alakulásból, amely eleve lehetetlenné akarná tenni a tarthatatlannak bizonyult nemzetközi állapotoknak békés úton való megváltoztatásának még gondolatát is, előbb-utóbb háborúk fakadnának.

A kisantant bukaresti konferenciájának egyéb határozatai nem túlságosan érdekesek. Megújították a kisantant államok gazdasági együttműködésére vonatkozó határozatot, de ez 1922 óta harmadszor történik meg és valószínűleg most sem fog több gyakorlati követ-

keménnyel jární, mint eddig. Óhajtanónak mondták Ausztriának e gazdasági egyesüléshez való csatlakozását, de eltekintve attól, hogy az, amihez Ausztriának csatlakoznia kellene, még nincsen meg, osztrák részről máris kijelentették, hogy Ausztria az ilyen gazdasági szövetséghez, semmi körülmények között nem csatlakoznék. Nem volt többé szó a kisantantnak további kibővítéséről, amelyre a kisantant valamikor erősen törekedett, és a kibővítési szándékok elejtését az értekezlet egyik tagja azzal indokolta, hogy ezzel a kisantanton belőli ellentétek fokozódnának; ez eléggé érdekes önbeismerést tartalmaz. Mert az Oroszország- és Olaszországgal szemben követendő magatartást illetőleg a kisantant a mostani bukaresti értekezleten sem volt szolidáris.

A kisantant „pozitív programja“ ilyformán Bukarestben leke-rült a napirendről. Bgy ideig megint nem lesz szó a kisantant Benes által hirdetett ama céljairól, hogy „új módszereket találjon a közép-európai államok közötti relációk megjavítására, akár a kisantant kibővülése, akár a szomszédállamokkal való együttműködéshez szükséges előfeltételeknek más úton való megteremtése útján“. Az a fejlődés, amely 1920 óta végbement, azt mutatja, hogy a kisantant nemcsak hogy nem alkalmas instrumentum ennek a magában véve nagyon üdvös célnak elérésére, hanem hogy ellenkezőleg, már létezésével is a legnagyobb mértékben megakadályozza annak megvalósíthatását. Hogy Közép-Európában az az együttműködés, amelyet Benes mézes szavakkal hirdet, lehetségessé váljék, annak első feltétele az, hogy ne létezzék Közép-Európában olyan alakulat, amely mint a kisantant, egyenesen az egyik közép-európai állam, Magyarország ellen irányul. Az ilyen alakulatnak nem lehet egyesítő, hanem csakis elválasztó hatása. Az annyira szükséges közép-európai együttműködés napja alighanem csak akkor fog felderülni, amikor a kisantant fel fog bomlani. Addig a kisantant történeti jelentősége a látszat szerint egyedül az, hogy mesterségesen hátráltatja és kitolja azt az alakulást, amelynek előkészítését és létrehozását oly gyakran a saját legfőbb „pozitív célja“-nak mondta.

A VATIKÁN ÉS AZ „ACTION FRANCAISE“.

AZ ACTION FRANCAISE a franciák legitimista pártja, amely a királyságot akarja visszaállítani. Erős nacionalizmust vall. Ellenségei: a szocialisták és kommunisták a francia fasizmust látják benne. Alapítója és vezére Charles Maurras, a pozitivista Comte tanítványa, tehát hitetlen ember, akinék mégis sikerült igen sok katolikust maga köré gyűjtenie. 1927 január 5-én a vezér írásait és újságját, melynek ugyancsak „Action Francaise“ adme, Congregatio S. Officii indexre tette és a pártot tilalom alá helyezte. Katolikusnak nem szabad benne megmaradnia. E tilalom úgy tűnik fel, mintha végleg el akarná szakítani a francia katolikusokat a rojalista párttól, amelynek ügye kilátástalannak tetszik. Sok katolikus azonban nem vetette magát alá a tilalomnak, miáltal valóságos skizma tátong a francia katolikus egyház testén.

Maurras az Action Française-t 1899-ben alapította. E lépéséhez a döntő lökést a Dreyfus-pör adta meg neki, melynek végső kimenetelében a haza szent érdekének vereségét látta a pártérdekekkel és egyéni érvényesülési törekvésekkel szemben. A Dreyfus-pör eseményei csak szimptomáját mutatták annak a balra csúszásnak, mely a harmadik köztársaság megalapítása óta a francia belpolitikát jellemzi és amely a konzervatívok szerint a biztos anarchia mélységei felé vezet. Maurras és társai meggyőződése szerint a bajnak csak a legitim királyság helyreállításával lehet elejét venni. Minden rossznak oka a köztársaság, mely a nagy forradalom bomlasztó eszméinek örököse. „Vissza kell hozni a királyt és vissza fog térni a rend!“ — Ez lett az Action Française programot kifejező jelszava.

Maurras, mint pozitivista, a francia forradalommal szemben érzett ellenszenvét az ugyancsak pozitivista Taine-től örökölte. Mindketten tanítványai Comte-nak, ki a kötelességeket hangoztató, fegyelmen épülő társadalmi organizmus híve, s mint ilyen ellene van a forradalmi nagyszájnak, mely folyton csak jogokat hangoztat s a kötelességekről megfeledkezik.

Mikor Maurras zászlaját kibontotta, nem kis meglepetéssel és örömmel látta, mily nagy számmal sereglenek köréje a katolikusok. Sőt, mentői buzgóbb hitéletű, mentői hajthatatlanabb katolikus volt valaki, annál lelkesebb és áldozatkészebb híve volt az Action Française-nek. Ennek oka természetes. A katolikusok egyrészt hagyományos konzervatív érzésből lelkesedtek a monarchia eszméjéért, másrészt az Action Francaise zászlaja alatt nemcsak nemzetük, hanem egyházuk ügyét is védelmezték. Mert ugyanaz a köztársaság, mely ellen

Maurras és hívei harcoltak, létének szinte kezdetétől az egyházzal szemben is kérelmelhetetlen ellenségnek mutatkozott.

Érthető, hogy Maurras óvakodott a katolikusokat magától elriasztani. Bár művei a pogányság szellemét lehelték, hangoztatta, hogy a katolikusokat nem akarja hitükben károsítani. Sőt annyira ment, hogy a katolikus ifjúságot óvta bizonyos könyveitől, szinte ő maga indexre tette őket. Könyveinek ifjúkori kiadásában voltak bántóan erős kifejezések Krisztus és a kereszténység ellen, ezeket a későbbi kiadásokban kihagyta, illetőleg tompította, bár értelmüket lényegében meg nem változtatta.¹ Ugyanilyen tapintatra intette hitetlen elvbarátait, kik az Action Française köréből a katolikusokkal együtt előadásokat tartottak. Sokan voltak a hitetlenek közt, kik egyházyűléssel elteleve csatlakoztak az Action Française ligájához, Maurras ezeket az egyház iránt barátságos érzésre hangolta. Ez érzésben ő járt elől jó példával. Már Comte, az ő mestere is nagy rokonérzést táplált az egyházzal szemben mesterien kiépített szervezete miatt és szerette volna az egyházat szövetségesévé tenni. (Ez ügyben érintkezésbe is lépett a jezsuiták generálisával, persze eredmény nélkül.) Maurras is tisztelte az egyházban a fegyelmet. Azt szokta mondani, hogy ő mint hiteden nem tudja értékelni azokat a szépségeket, amelyeket a katolikus hitelvek a hívő számára rejtenek, de mint az egyházon kívül álló személy is élvezni tudja az egyház szerkezeti szépségét: a szilárd egységet, amelynek minden rész szigorúan alá van vetve, a hierarchia szabályos fokozatosságát és így a hatalom arányos megoszlását, a merev centralizáció helyett az önkormányzatok szabadságát, az egység mellett a nemzeti és egyéni típusok akadálytalan érvényesülését. Szóval úgy tekintette az egyházat, mint az esztétikus a műremekeket bámolni szokta. E mellett értékelte az egyházban kipróbált konstruktív társadalmi elvek örét, tisztelte benne a francia múltnak egyik fényességét és szerette benne a brutális szabadkőműves támadások mártírját. E támadások legforróbb napjaiban (1906-ban) egyszer csak saját vallomása szerint arra ébredt, hogy „összekulcsolta kezét és meghajtotta térdét a történelmi katholicizmus Öreg szentanyai képe előtt”.²

Maurras-nak ezen érzelmeit lassanként hiteden elvbarátai is osztották, ami a különböző világnézetű elemek barátságos együttműködését az Action Française körében elősegítette. A katolikusok örömmel látták, miként sietnek hiteden barátaik saját testükkal védeni a megtámadott egyházat.

Maurras nagyon jól tudta, hogy az egyház nem szívesen fogja látni híveinek oly szoros együttműködését a hitetlenekkel, mint az az Action Française szervezeteiben történt. Az Action Française ugyanis

¹ E könyvei különösen az „Anthinea” melynek 1913-as 9-ik kiadása van előtünk s amelyet később „Promenades paiennes” címmel adott ki görögországi és toscanai utazásáról; a „Chemin de Paradis” (1895, 2-ik kiadás), mely a régi pogány Hellast és Rómát dicsőíti a kereszténységgel szemben. E dicséretből még a rab-szolgaság intézményét sem veszi ki. (V. ö. Chemin de Paradis 271. 1. s. kk. Criton alvilági útjáról, és Maurras felfogását az emberről. U. o. Préface XIX. s. kk.)

² Maurras, La politique religieuse, MCMXII. 395.1. — Ebben a munkájában fejti ki nézetét az egyházzal, mint azt cikkünkben ismertetjük.

nemcsak politikai párt volt, hanem politikai iskola előadói mesterekkel és áhítattal hallgató tanítványokkal, ő maga hangoztatta: „On n'est verni a moi, que pour mes idées!“ Eszméimért jönnek hozzám! S éppen azért, mert iskola volt, mellőzte a tömegeket, e helyett az intelligencia elitjét s a tanuló ifjúságot toborozta zászlaja alá. E miatt a papság körében fel-felhangzott az aggodalom, hogy az ifjúság hitét veszedelem fenyegeti. Hogy ezen aggodalomnak és a bekövetkező tilalomnak elejét vegye, Maurras iparkodott pontosan körülírni azt a szellemi terepet, amelyen a katolikusok vele együtt működhetnek. Bölcséletét kezdettől kikapcsolta a közös munkából. Annál inkább hangoztatta társadalmi programjának egyezését a katolikusokéval. Ő is akarta a család védelmét, a házasság felbonthatatlanságát, az egyház szabadságának és jogainak helyreállítását, a túlzó centralizáció helyett az autonómiák kiépítését,¹ s mindnyájan: katolikusok és hitetlenek egyaránt megegyeztek a rojalista nemzeti programban. Sőt még a „Syllabus“ számára is állított kathedrát az Action Française keretében és kiváló paptanárokat hívott meg előadóknak. Világnézeti szempontból bizonyos negatív értelemben vett megegyezés fűzte össze a katolikusokat a nemkatolikusokkal. Ezt a negatív megegyezést Maurras mindjárt mozgalmá elején leszögezte: „Bizonyos pontokban, — írja „La Politique religieuse“ című művének elején,² — még a transzcendentális erkölcs, a vallás és metafizika terén is csaknem egyhangú véleményünk volt. Igaz, hogy csak negatív pontokban. Így távol volt tőlünk, hogy mindnyájan katolikusok legyünk; de mindnyájan: atheisták, pantheisták, pozitivisták is egyaránt megegyeztünk abban, hogy elvetnünk a protestantizmust. Távol állt tőlünk az is, hogy megegyezzünk egy Isten létén és természetének minémiségén; de kitűnt, hogy mindnyájan: katolikusok, istentelenek, pozitivisták, pantheisták és pogányok elvetjük a bölcséleti deizmust, amint az egy Kant, Rousseau, Cousin vagy Jules Simon műveiben jelentkezik. A deizmus, a protestantizmus és még több oknál fogva a judaizmus természetesen távol állt gondolatvilágunktól/*

Maurras-nak ügyes taktikájához a katolikusokkal szemben hozzájárult nagy vezetőképessége, erélye, szervező tehetsége, írásainak, szavának, nagy tudásának igéző hatása. Így elérte azt, hogy papok, sőt püspökök is voltak hívei közt. E sorok írója 1926 végén, tehát közvetlen az Action Française egyházi eliteltetése előtt beszélt egy francia rendfőnökkel, ki hevesen kikelt Maurras ellenfelei ellen és a bekövetkezendő elítélést a francia katolikus egyház szempontjából katasztrofálisnak jelezte. Szemináriumi előjárók, katolikus középiskolák és intézetek vezetői maguk küldték növendékeiket az Action Française szervezeteibe s midőn Herriot 1924 évi győzelme és kormányra jutása a frank rohamos esését idézte elő, az elkeseredés újabb tömegekkel

¹ Ez persze nem jelenti, hogy rokonszenvez az elzászi autonomista mozgalommal, melyben németbarát törekvéseket lát, bár ellene van azon centralizáló politikának, mely Elzászt sajátos egyházpolitikai jogaitól megfosztva baaonítani akarja a többi Franciaországhoz.

⁴ 4.1.

növelte az Action Française katolikus szárnyát. Az a meggyőződés érlelődött meg sokak szívében, hogy a mind rémesebben fenyegető kommunizmust egyedül az Action Française fegyelmezett és radikális eszközökkel dolgozó szervezetei (camelots du roi!) tudják hatásosan visszaverni. A katolikusok abban az időben azt gondolták, hogy az egyház nem tilalmazhatja Maurras-al való együttműködésüket, hisz az a veszély, amely hitüket fenyegeti, a mindig szemmel tartott elővigyázatossági szabályok mellett sokkal kisebb, mint a haszon, mely a közös védekezésből nemzetre és egyházra egyaránt háramlik. Maurras-t X. Pius állítólag az egyház védelmezőjének nevezte. Lehetetlen, — vélte mindenki, — hogy az egyház egy ilyen kiváló védelmezőjére és szövetségesére lesújtson és őt elejtse.

AZ ACTION FRANÇAISE ELÍTÉLÉSE mégis bekövetkezett. A római Index-kongregáció¹ már 1914 januárjában tilalom alá helyezte Maurras műveit és lapjait, X. Pius pápa a dekrétumot 1914 január 29-én alá is írta, de "félretette. Elhalasztatta közzétételét. Úgy látszik, nem találta az időt alkalmasnak rá, avagy Maurras iránt érzett személyes rokonszenve miatt hagyta inkább utódjára a dekrétum közzétételét? Közben kitört a világháború. Befejezése után is sokáig feszültek és kényesek voltak a politikai viszonyok Franciaországban, úgyhogy a közzététel csak elhúzódott. Mindenki azt hitte, nem is fog bekövetkezni soha.² Ekkor 1925-ben egy belga katolikus ifjúsági lap a következő körkérdést tette fel olvasóinak: „Az utolsó húsz év írói közül kiket tart Ön mestereinek?“ A feleletek túlnyomó többsége Maurras-t nevezte meg s maga Merder bíboros, a belga katolikus egyház büszkesége csak valami hatodik helyre került. Az eredmény megdöbbenette a belga katolikusokat. Vezetőférfiak a következő év elején 200 oldalas könyvet adtak ki e címmel: „Charles Maurras maitre de la jeunesse catholique?“³ Charles Maurras tanítója a katolikus ifjúságnak? Ez a pozitivistá filozófus? Ez a kereszténységgyűlölő író? A könyvnek természetesen visszhangja támadt Franciaországban. Andrieu bordeauxi bíborosérsek felemelte szavát az Action Française ellen. Főpásztori tiltakozását meghallották Rómában is, XI. Pius pápa erre maga áttanulmányozta Maurras műveit s elszömyülködött azok pogány szellemén. Andrieu bíboroshoz írt levele (1926 szeptember 5) figyelmeztetés volt a katolikusok számára, hogy hagyják el az Action Française szervezeteit. Róma a szigorúbb rendszabályokat is kilátásba helyezte, mire a katolikus ifjúsági szervezetek levelet írtak a pápának, amelyben elismerik, hogy hitük az Action Française-ben veszélynek van kitéve, de ők ebből ki nem léphetnek. E helyett hajlandók minden katolikus csoport mellé egy, az illetékes püspöktől kinevezendő aumőniert, lelkészt fogadni, ki mintegy hitük őre legyen és az Action Française pogány tanaival szemben nekik konferenciáival ellenmérget adjon. A pápa ezen furcsa ajánlatra természetesen nem felelt, a helyett

¹ Ma már megszűnt: a Congr. S. Officii keretébe olvadt.

² Legtöbben nem is tudtak a dekrétumról.

³ V. ö. P. Doncoeur: Pourquoi Rome a parié? 257 l.

az 1926 december 20-i konzisztóriumban bejelentette az Action Française elítélését, majd kikerestette az iratok közül X. Pius pápa dekrétumát s azt az eredeti dátummal és aláírással 1927 január 5-én közzétette.¹

Az ítélet tehát elhangzott. Roma locuta!...

De vajjon melyek Maurrasnak azon veszedelmes tanai, melyekkel a tőle annyira csodált és védett egyház szigorát magára vonta?

1. Maurras pozitivista. Reá nézve csak az létezik, ami az észlelés, a tapasztalás körébe esik, szóval fizikai világ. A metafizikát Istennel és lélekkel együtt elveti. Isten létét szerinte a teremtett Világból megismerni nem lehet. (Agnoszticizmus.) Maurras nem igen hangoztatja istentagadását, legfeljebb könyveinek egy-két helyem mikor bizonyos ellenszenvvel veti el a „végtelen“ fogalmát² és idézi Comte mondását: „Tout est rdatif, voila le seul principe absolu!“ Azonban magának Istennek feltűnő „ignorálása“ még bántóbb a hívő lélekre, mint a leghevesebb támadás az isteneszme ellen.

2. Maurras racionalista. Ez természetesen következik ateizmusából. Elveti a kinyilatkoztatást, mint a megismerés egyik forrását és tisztán a maga erejében bízó emberi észre kíván támaszkodni az igazság keresésében. A bibliát gyűlöli és ennek írsaiban úton-útfélen kifejezést ad. Haragszik a prófétákra — és közéjük sorozza név szerint Jézust is, — mert „Isten nevében“ lázadtak és lazítottak a theokratikus államszervezetet fenntartó papság ellen. A „Magnificat“ versében: „Levetette (Isten) a hatalmasokat a fejedelmi székből és felmagasztalta az alázatosakat“ (Luk. 1, 52.) — megvetendő felforgató eszmét lát. Szent Péter szavai a papi tanács előtt: „Inkább kell engedelmessékedni Istennek, mint az embernek“, (Ap. csel. 5, 29) — az egyén botrányos szembehelyezkedése a közösséggel. Gyűlöli a zsidóságot, mint a „Biblia bomlasztó eszméinek szerzőjét“, gyűlöli a protestantizmust, mint ugyanezen „Biblia nevében felforgató irányzatot“, melynek folytatása lett a francia forradalom és a kárhozatos republikánus uralom. Minden tapintata mellett is itt-ott erős kifejezést adott ellenszenvének, például mikor a „héber Krisztust“ Dáviddal, Jeremiással, Ezechiellel együtt úgy említi, mint a tiszta meghibbanás példáját.⁸ Vagy amikor az evangélistákat a „négy obskúrus zsidónak“ nevezi. Amint láttuk, később óvatosabb volt kifejezéseiben, gondolkodásában azonban nem változott.

De hogyan szerethette az egyházat, ha Krisztust nem állhatta?

3. Maurras az egyházzal is úgy gondolkodott, hogy azzal a katolikussokat csak sérthette. Mint láttuk, ő az egyházat csak szervezetéért és múltjáért kedvelte. És hogy az egyházzal szemben való rokonérzését filozófiailag is megalapozza, átvette a reformátorok azon elvét, hogy a katolikus egyház nem Jézus egyháza. Néki a katolikus egyház

¹ Maurras erre azt állította, hogy X. Pius pápa aláírása és a kelet a dekrétumra rá lett hamisítva és hogy ezzel a hamisítással félrevezették a mostani pápát I. XI. Pius pápát, a Vatikán volt könyvtárosát, ugyancsak nehéz volna ily hamisítással félrevezetni!

² Chemin de Paradis, (Préface) XII. 1. s. kk.

³ Action Française 1899 okt. 15. V. ö. Descouys: A travers l'oeuvre de M. Maurras, Paris, 1911. 75 l. s. kk.

nem keresztény, hanem pogány. A régi kemény, fegyelmezett, szilárd szerkezetű, kiépített jogrendszerű Róma folytatása, aki a keletről jött lázadás szellemét (értsd a kereszténységet) megfékezte, a Bibliát hatalmába kerítette és ártalmatlanná tette, amennyiben csak a missale és breviárium okos adagolásában engedte híveinek élvezni,¹ a héber anarchista, bizarr saint-simoni Krisztus alakja helyébe Dante katolicizmusának töviskoszorús megfeszítettjét tette,² a lelkiismereti szabadság veszedelmes tanát pedig határozottan körülírt szabályok és kötelességek rendszerével ellensúlyozta. Ezt a racionalistáktól kölcsönzött felfogását Maurras később szintén kevésbé hangoztatta, nehogy a katolikusokat botránkoztassa. Midőn azonban az egyházzól és annak történetéről szólva mindig eltekintett a természetfeletti elemtől, ezzel a katolikus lelkipásztorok szerint a hívő ifjúság leikébe egy lefokozott egyházfejedelmet plántált és hozzászoktatta az Action Française követőit, hogy az egyházzól ők is teljesen naturalisztikus, tehát modernista módon gondolkozzanak.

Beszélgés közben néha-néha megesett, hogy levetette tartózkodását és elárulta igaz érzelmeit. Így midőn egyik katolikus barátja előtt kifakadt, hogy a kereszténységgel csak bepiszkították a világot.³ Vagy amikor egy történelmi konferencia alkalmával mint elnök az előadáshoz hozzászólván, VIII. Bonifácról e citátummal fejezte ki véleményét: „Intravit ut vulpes, regnavit ut leo, obiit ut canis.”⁴ Ily kegyeletsértő nyilatkozat nagyon bánthatta a katolikusokat.

4. A társadalmi tant a katolikusok úgy tekintették, mint amelyben ha nem is a bölcséleti megalapozásban, hanem a gyakorlati élet által megszabott elvekben Maurras-al megegyezhetnek. Pedig közelebbi vizsgálat mellett ez is lehetetlennek bizonyul, ha az istentagadó Maurras csak laikus államot és társadalmat képzelhet el, már pedig aicizmust XI. Pius pápa a Krisztus királyról szóló enciklikájában elítélte. Tehát már a megvalósítandó célban sem egyeznek az Action Française hívő és hitetlen követői. De az együttműködés sokáig azért is elképzelhetetlen, mert Maurras-nak egészen más az erkölcsi felfogása. Maurras szerint szabad akarat nincs, a társadalmi törvények éppoly mechanikus hatóerők, mint a fizikaiak. A katolikus egyház ellenben a szabad akaratnak mindig legfőbb védelmezője volt. Maurras szerint a cselekvés legfőbb erkölcsi normája a nemzet java. „Salus rei publicae suprema lex esto!” A katolikus erkölcstan szerint viszont cselekedeteinket Isten akaratához, főleg a tízparancsolathoz kell igazítanunk. Előfordulhat, hogy Maurras a haza érdekében és nevében olyat követel katolikus követőtől, amit az ő lelkiismeretük tilt! Vájjon mit fog akkor a vezér mondani? Méltatlankodni fog, hogy felébredt bennünk a „héber Krisztus” lázadó szelleme? — Úgy látszik, ez eshetőséget ő is előre látta, azért iparkodott az államról való pogány eszméit barátaival⁵

¹ Chemin de Paradis, 1921. XXVIII. 1. s. kk.

² U. o. 256—258. 1.

³ V. ö. Dimier, Vingt ans d'Action Française Paris, MCMXXVI. 30. 1.

⁴ Pourquoi Romé a parié? 220. 1.

⁵ Ezek közé számítandó különösen León Daudet és Bainville; az előbbi regényeit, s az utóbbi történelmi műveit az Action Française ifjúságának mindig ajánlotta. V. ö. Pourquoi Romé a parié? 198. 1.

együtt az ifjúság szívébe csöpögtetni és pedig — mint a következmények mutatják — elég jó sikerrel.

Ezek a tanok voltak az okai az Action Française elítélésének. A sovén francia papság azon optimizmusa, hogy az Action Française katolikus ifjúságát el lehet szigetelni Maurras pogány tanainak hatása elől, a tények bizonyító ereje előtt megdőlt. Mint az említett belga lap körkérésének eredménye mutatta, a katolikus ifjúság nagyon is olvasta Maurras műveit és lelkesedve szíttá óvatos burkolással terjesztett eszméit. Ez a tény indította XI. Pius pápát a tilalomra. Főpásztori hivatalából kifolyó lelkiismeretbeli kötelességének tartotta minden további opportunizmus elvetésével a gyors és szigorú fellépést.

Roma locuta...

És vajjon mi volt a hatása Róma fellépésének? Döbbenet, felháborodás, ellenkezés, nyílt lázadás. A katolikusok jelentékeny tömegei megtagadták az engedelmisséget az egyház fejének. „Non possumus“ — kiáltották feléje. „Nem hagyhatjuk el az Action Française sorait, mert ezzel kiszolgáltatnók hazánkat és egyházunkat a kommunizmusnak és így egyszerre vétenénk nemzetünk és hitünk elleni. A pápa nem ismerheti politikai viszonyainkat úgy, mint mi, azért nem tudhatja, mire van hazánknak szüksége. A politikában tehát nem hallgathatunk rá! Our faith from Roma; our policy from home! — mondta O’Connel. Hit és erkölcs dolgában készségesen alá vetjük magunkat a csalatkozhatatlan pápának, profán kérdésekben azonban, mint aminő a politika is, ellene mondhatunk és a jelen esetben ellene mondunk!“

Ily értelmű volt az Action Française egyik katolikus vezérének, Schwerer admirálisnak, nyilatkozata, ily értelmű levelet írtak — néha ironikus, sőt bántóan kioktató hangon a pápának az Action Française ifjúsági szervezetei. Maurras nem idézte elő közvetlenül a katolikusok ez állásfoglalását, de mikor látta, hogy sikerül a kérdést vallás-erkölcsi térről politikai térre áthelyezni, teljes erővel élesztette az ellenkezés szellemét. Lapjának hasábjain „La fidelité Française“ címmel hónapokon át idézte a katolikus ifjúság szervezetek hozzá intézett hűségnyilatkozatait, ugyanakkor „Sous la terreur“ címmel cikksorozatot kezdett, melyben azt próbálta bizonyítani, hogy Ő a pápa németbarát politikájának áldozata, aki az ugyancsak németbarát Briand locamói politikája érdekében akarja az Action Française-t lefejezni. Bizonyítékul hivatkozik Maglioni nuncius 1927. évi beszédére Doumergue elnök előtt, amelyben az a francia kormány békepolitikáját dicséri. Tudni véli, hogy Ruch strassburgi püspököt a pápa lemondatni készül egy németbarát (autonómista) püspök érdekében. Midőn Fröhvirth bíboros, a nagypenitenciárius, hivatalából kifolyólag egy beérkezett megkérdezésre azt felelte, hogy az Action Française híveitől meg kell tagadni a feloldozást, a bíboros német neve új bizonyíték volt neki a Vatikán németbarát politikája mellett. Feltevése támogatására a háborús évekből származó pápai diplomáciai okiratokat is közölt annak bizonyítására, hogy a Vatikán a világháború alatt is a központi hatalmakkal tartott és Franciaország megsemmisítésére törekedett. Ez okiratok hamisítványoknak bizonyultak, ámde azért Maurras

nem adta fel tételét: „La cabale boche, proboche, philoboche a tout aggravé et envenimé.“¹

E támadásokat Maurras természetesen nem egyenesen a pápa személye ellen intézte, hanem az „Osservatore Romano“ és a pápai diplomácia magas funkcionáriusai ellen. De mindenki tudta, a pápa maga is, hogy a nyilak neki vannak szánva. Újra és újra felemelte tehát szavát: konzisztórium-i beszédeiben éppúgy, mint francia zarándokok tisztelgése alkalmával, az „ad limina“ jött püspökök előtt éppúgy, mint leveleiben, hogy nem politikai indítékok alapján cselekedett. Az Action Française katolikus ifjai — mondotta — „félre hagyták magukat vezetni mesék által, oly mesék által, melyek hamisított, elégetett okmányokról szóltak, mesék által, melyek a Szent Római Birodalom felújításáról álmodoztak. Oly mesék által, hogy lehetetlenségük láttára valóban ismételnünk kell azt, amit a jó Néri Szent Fülöp mondott mikor imádkozott Istenhez: „hogy szentséges kezét tartsa fején“.

(XI. Pius a francia szeminárium tanáraihoz és növendékeihez 1927 március 25.) „Azt is mondják, — panaszkodik a pápa — hogy pártoskodásból egy birodalom feltámasztásán dolgozunk, vagy hogy egyik-másik nemzet iránt érzett rokonszenvből átlépjük hatáskörünket és hogy a hazafias ügygel ellenkező dolgokat parancsolunk. Hasonló reánk nézve igái sértő állítások nemcsak ismételt formális nyilatkozatunkkal és a kézenfekvő igazsággal ellenkeznek, hanem esztelenséggel határosak...“ (Konzisztórium-i beszéd, 1927 június 20.)

Az is bizonyos, hogy a pápának az Action Française irányzata akkor sem tetszett volna, ha Maurras és társai nem lennének pozitivisták. Róma ellene van annak, hogy egy politikai párt kisajátítsa magának az egyház védelmét. Az ő elve az, hogy katolikusok lehetnek a legkülönbözőbb nem vallásellenes politikai pártok keretében, de egyesüljenek vallásuk érdekének előmozdításában. „Unió catholicorum pro actione catholicorum!“ Hogy a katolikusok azonosítsák magukat egy politikai irányzattal, akár a rojalizmussal, akkor a demokratikus köz-társasággal és minden más politikai felfogást anathémával sújtsanak, ilyen vallási és politikai amalgámot Róma szintén elítél. Nem tetszhetett neki az sem, hogy az Action Française a legjobb katolikus erőket szívja fel politikai céljai megvalósítására, kiket aztán semmi más akcióra nem lehet kapni, mert azt hangoztatják: kár minden erőlködés a vallás érdekében, majd ha politikánk célt ér, akkor a vallási kérdések egyszerre meg lesznek oldva. (La politique tout d'abord!) Mindamellett Maurras tanai oly erős és oly számos okot nyújtottak elítéltetéséhez, hogy más okokat a pápának igazán nem kellett keresnie.

Mi lesz most már a harc kimenetele? Sokan már is elhagyták az Action Française szervezeteit, hogy mennyien, nem igen lehet tudni,

¹ A valóság az, hogy az Action Française merevsége és sértő vádaskodása rontott el mindent. Ezt barátai közül is elismerik. Ha az Action Française katolikus hívei ellenkezés nélkül alávetették volna magukat a pápa jóakarátú figyelmeztetésének és a helyett hogy ők diktáltak feltételeket, megkérték volna Rómát, szabja meg azon módozatokat, amelyek mellett, ha nem is az Action Française iskoláinak, de pártjának tagjai és lapjának olvasói lehetnek, bizonyára lehetett volna helyes megoldást találni. A súlyosan sértegetett pápa azonban nem tárgyalhatott sértegetőivel.

még többen azonban benne maradtak, jóllehet a püspöki kar húsvét előtt megvonta az egyházi temetést az ilyenektől és kijelentette, hogy esküvőjük is csak ünnepélyesség nélkül történhetik.¹ Az Action Française-t az egyházi tilalom egyszerre le nem törli, de az is bizonyos, hogy nagyon legyengíti. Észre fogja ezt venni tagjainak utánpótlásánál, mert ezentúl nem számíthat a katolikus intézetek támogatására. Nem megvetendő ellenakció is indult ellene, amennyiben megalakult az Action Française-től támadott pápa védelmére „a pápai önkéntesek” tábora, lók május 14-én tartották első konferenciájukat Dubois bíboros-érsek szónoklatával, melyet még öt más konferencia követett. Dubois beszéde atyai volt, hívogatta vissza Szeretettel az elpártolt ifjúságot s az Action Française jelenlevő tagjainak közbeszólásai elvesztek a katolikusok lelkes tüntetésében, úgyhogy másnap a „La Croix” írhatta: „Le succès est désormais assuré!” A siker biztosítva van: causa finita.

Az ügy be van fejezve. A lelkek azonban tovább háborognak. A republikánus katolikusok örülnek, mert a köztársaság egyházellenes irányzatát a katolikusok rojalista hajlandóságából és az állam e miatt érzett bizalmatlanságából eredeztetik. Már XIII. Leó ajánlotta ezért a köztársaság feltétlen elfogadását, XI. Fiús pedig most úgy látzik halálra sújtotta a francia rojalista katholicizmust. A rojalista katolikusok viszont azon keseregnek, hogy a ravasz Briand most elégedetten tördeli kezét, mert „sikerült a pápát szövetségesévé tenni szabadkőműves céljai megvalósításában!” Mi meg itt a távolból csodálkozunk, hogy a francia katolikusok tényleg ne tudnák hazájukat és egyházukat megmenteni a pozitivista Maurras és pártja nélkül?

HAMVAS ENDRE

¹ A magukat engedelmesen alávetettek közt elsősorban a papokat kell említs-nünk, de bizony ezek is vérző szívvel tették. Legutóbb az Action Française egy előkelő „alá nem vetett” tagjának temetésén, mely egyházi szertartás nélkül történt, a koporsót követő gyászolók közt vagy nyolc pap találkozott!

A BRETON-, BASZK-, FLAMAND-KÉRDES.

MIALATT Közép-, Dél- és Kelet-Európa a 19. században majdnem minden államkeretei közt szenvedélyes nemzetiségi harcot élt át, azalatt Franciaországban a modern nemzetiségi gondolat, mely forradalmának szüleménye, aránylag csekély nyugtalanságot okozott. Itt az államalkotó néptörzs vette át az alattvalók nyelvét s ennek közösége rövid időn belül nagyban-egészen elmosta a faji különbségeket. A Valois-k, Bourbonok, Napóleon imperializmusa, a francia forradalom nagy közös élményei, mindezen közösen átélt nagy események varázsának hatása alatt a nemfrancia népek elfelejtének tiltakozni, mikor anyanyelvüket táj szólásnak degradálva, megtagadják tőle a szabad érvényesülés lehetőségét. Az új Franciaország közvéleménye biztonságban érezve magát otthonában, szolgálatába szegődik a forradalmi eszméknek, határain túl is és főapostola lesz a történelmi tekintélyre alapított államok felbontásának, a nélkül, hogy külföldön alkalmazott elvei a határokon belül érvényesülnének.

A 19. század csendben telik el. Talán akad itt-ott egy-egy tünet, mely arra mutat, hogy az *une et indivisible république* nem teljes mértékben dicsekedhetik a nemzet oszthatlan lelkesedésével, egy Mistral zsenije talán egy kissé erősebben is megmozgatja a provençe-i öntudatot, mindamellett nemzetiségi kérdéstről csak negatív értelemben beszélhetünk, mint a trianoni Magyarországon: kétszáz év közössége kapcsolta bele a francia nemzet organizmusába a haldokló római szentbirodalom által átengedett Elzászt s íme, a francia nemzettest nem képes behegeszteni a fájdalmas amputádó okozta vérző sebet.

De ha későn is, a modern nemzetiségi eszme előbb-utóbb visszatér világhódító útjáról és érvényesülni akar alkotójával szemben is: a századfordulón a francia nemzetet alkotó népek egyikében felüti fejét az ellenállás szelleme és életre kel a breton nemzetiségi kérdés.

A breton öntudat eddig inkább csak a fajiélek mélyén élt s ártatlan terenumokon jelentkezett. Legfeljebb annak az általános mozgalomnak volt egyik erősebben kifejtett ága, mely érezve a forradalmi köztársaság nivelláló ürességét, a mesterséges département-ok helyébe a történelmi egységeken alapuló közigazgatási beosztást akarja visszaállítani, hogy a hagyományokhoz visszatérve az ősi Franciaország lelkéből fakadó erő öntsön életet az egyenlőség színtelenségében tespedő nemzetbe.

E történelmi egységek közül pedig — a baszkok egészen kis terjedelmű földjét kivéve — önálló karakter szempontjából kétségkívül Bretagne áll első helyen. A régi hagyományok tisztelete egy tartományt sem hatott át oly mélyen, mint ezt a kösziklás félszigetet. Nemcsak

politikailag tér be az utolsók között s nem kis ellenállás után 1532-ben a francia nemzet oszthatatlan egységébe — akkor is szerződésileg biztosítva magának a legszélesebbkörű autonómiát — különállásának alapja mélyebben fekszik, magának a népnek lelkületében. A népköltészet termékei apáról fiúra szállva őrzik az ősidők szellemét. A 19. század elejének romantikus szelleme nem maradhatott hatás nélkül a legromantikusabb tartományra. Villemarqué összegyűjti a néplélek termőtalajának legszebb virágait s 1840-ben megjelenik a „Barzaz Breiz“. „Ez a csodálatos könyv oka minden bajnak“ — mondja ellenfeleinek Le Mercier d’Erm, a független Bretagne lelelkesebb apostola. Villemarqué műve nem marad folytatás nélkül. Brizeux és Luzel működése csak erősíti a mozgalmat, mely kétévezredes sirjából új életre támasztja a régi kelták eltemetett szellemét. 1873-ban az Association Bretonne quimper-i gyűlésén már elhangzik a „nationalité bretonne“ sokatmondó kifejezés. A külön nemzetiség tanának öntudatos kifejezése mindamellet de la Borderie névéhez fűződik. E kiváló tudós behatóan vizsgálja a breton múltat s kutatásai az érzelm romantikáját a tudományos meggyőződés erejével egészítik ki. „Bretagne (halljuk rennes-i egyetemi előadásainak bevezetésében a 90-es évek elején) több mint tartomány, Bretagne nép, valóságos nemzet és különálló társadalom.“ összehasonlítja a többi francia provinciával: „ezek nem voltak mások, mint tagjai egy nagy egésznek, akár Galliának, akár Franciaországnak, ezzel szemben a bretonoknál a nemzeti eredetiség elveit lelhetjük fel“.

A breton partikularitás íme előtör az érzelmvilág rejtekéből s öntudatos meggyőződésen alapuló határozott kifejezést nyer. Most már csak egy lépés választ el a nemzetiségi kérdés kirobbanásától. S ez nem is várat magára hosszú ideig.

1898 augusztusában Morlaix-ban művészeti törekvések előmozdítására megalakul az Unió Régionaliste Bretonne (Kevredigez Broadus Breiz), amely különösen irodalmi alosztálya révén csakhamar ki fog nőni eredeti rendeltetéséből és készenálló kereteivel szervezési alapul fog szolgálni a mozgalomnak. Míg az Unió Régionaliste Bretonne a formát adja meg, egy másik nem kevésbé fontos esemény játszódik le, amely a mozgalom belső erejére lesz döntő hatású. 1899-ben Cardiff-ban összegyülekeznek a kelta népek képviselői (ír, breton, wales-i, skót) és az ottani „bárdok“ „Gorsedd“-jének „archidruidája“ a breton irodalom több művelőjét a tagok sorába fogadja. A cardiff-i napok alatt fellelkesült „bárdok“ hazatérésük után hatványozott buzgalommal fognak hozzá a kelta szellem terjesztéséhez s megalakítva a Bretagne-i „Gorsedd“-et nyelvük hivatalos üldöztetése ellen, az Unió Régionaliste Bretonne-nal együtt mind erélyesebben veszik fél a küzdelmet. Folyóiratok keletkeznek, a régiekbe új erő ömlik ezalatt az esztendő alatt s az 1900-as évek heves agitáció képét mutatják. A Le Pays Breton, Dihunamb, Kroaz ar Vretoned, Ar Bobl, stb. bretonul és franciául hirdetik a jelszót: „Breiz ar virviken“. (Bretagne fenn fog maradni).

A mozgalom most már több, mint egyszerű ágazata az általános decentralizáló törekvéseknek. Ha nem is államellenes, de kifejezetten partikuláris mozgalommal állunk szemben. Az Ouest Éclair hasábjain Jaffrenou, bárd-névén Taldir, heves sajtókampányt indít Francia-

ország föderális alapon való újjászervezésére a faji szellem megóvhatása céljából, ami csak természetes következménye egy, a La Résistance-ban megjelent régebbi cikkének. Ebben a keletkező pánkelta mozgalmat ugyanabból az alapból vezeti le, mint amely a 19. század szabadságharcait robbantotta ki (említi Magyarországot is), amely Írországot, a flamandokat ellenállásra készítette s amely megteremtette a német és olasz egységet. Hogy e cikkek írója pályájának elején álló egyetemi hallgató s így minden valószínűség szerint közvéleményt tükröztet vissza: mutatja, hogy most már Bretagne-ban is érvényesülni kezd a francia forradalmi gondolkodás belső ellenmondása, mikor a forradalmi eszmékből fakadt és a fajban realizálódó nemzetiségi gondolat megtermékenyítve az eddigi konzervatív tradícionizmus által előkészített talajt, veszélyeztetni kezdi a forradalom elsősülöttjének, az annyira bálványozott „une et indivisible république“ egyöntetű gépezetének zavartalan működését.

A forradalmi irány teljes kifejlődése mindamellett nem következett be azonnal. Az 1900-as évtized hasonló célért, Bretagne jogaiért küzdő, de más világnézeti alapon álló irány lappangó küzdelmének bélyegét nyomja rá a mozgalomra. A tradicionalista szempont továbbra is megmarad a decentralizációs törekvéseknél, a tartományi különállás alapját a történelmi jogban látja, melyet a forradalom letiport, de viszont ugyanezen az alapon, nem érinti az 1532-beli szerződések szentségét sem, mely őket a francia haza életébe kapcsolta bele. Főleg a nép középkori vallásos hitének megőrzését tűzi ki célul, miután benne erőt lát a modern társadalom erkölcstelen levegőjének romboló hatása ellen. Ez a különálló helyzetre törekvése mellett is lényegében konstruktív felfogás még lefékezi a másik iránynak, a szeparatizmusra hajló, partikularizmus felé siető állambontó fajnationalizmusnak kilengéseit.

E két szempont küzdelmének — néha nemcsak írók között, hanem ugyanannak az írónak lelkében — figyelembevétele nélkül szinte következetlennek látszik a breton mozgalom iránya ebben az időszakban. Az említett Jaffrenou megbotránczik, mikor egy breton összejöveten egy pap a francia haza szeretetéről beszél s ugyanakkor „dühös antiszeptatistá“-nak vallja magát.

Gyűléseiken a Bretagne-t különösen sértő vallástipró törvények után sem szűnnek meg a Marseillaise-t énekelni a Bro gőz ma Zadou (breton himnus) mellett. Anyanyelvük és hagyományaik veszélyeztetőit még mindig testvérmek szólítja az Unió Réionaliste Brétonne elnöke, mikor egy kis, hazája sorsán kesergő költőtől idézi: „Mi rosszat tett Bretagne, hogy ti franciaországi testvéreim ennyire elnyomjátok? Bretagne vérét adta nektek tegnap és számadás nélkül fogja adni a jövőben is. Vérén túl mit követeltek még tőle? Hogy meghaljon és rabszolgátok legyen?... Soha!“ A francia állam iránti áldozatkészség még a legelkeseredettebb védekezés e szavaiból is kihaUatszik. Fájdalmas hangú költeményekben siratják az elnyomott Bretagne-t, kidomborítják múltjuk franciaellenes mozzanatait, nemzeti hősként tisztelik Nominoe egykori bretagne-i királyt, aki annak idején tönkrevverte a francia hadakat — de a nagy haza képét mindez nem tudja kiölni szívéből.

A mozgalom bármily messze jutott is már az aktivitás terén a néhány évvel ezelőtti statikus állapottól az új eszmék hatása alatt, — lényegében még mindig a régi nyomokon jár: a kis haza individualitásának védelmével egyúttal a nagy hazát is erősíteni akarja. Legvilágosabban Danielou egy beszéde tükrözted vissza ezt a gondolkodásmódot, melyben visszahívja az ősök szellemét, hogy „mozdulatlan kezükből magához ragadja az ellenállás pajzsát és a felszabadulás kardját“, hozzáteszi azonban e harcias kijelentéséhez, hogy küzdelmük^ melyet nyelvük, nemzetiségük, hit- és gondolatszabadságuk védelmére folytatnak, nemcsak a kis hazát menti meg, hanem a nagy haza nem kevésbé szent földjén is, melyen a breton energia törhetetlen gát gyanánt áll, megtöri az anarchia hullámaint.

Mindez a konzervatív erők túlsúlyát bizonyítja. Nem egy tünet mutat rá azonban arra, hogy a faji érzés öncélú tendenciája sokak leikéből előbb-utóbb diadalmaskodni fog. Szerepelni kezd a szeparatizmus szó s ha védekeznek is vádja ellen, mutatja, hogy ilyen irányú szellem terjedőben van.

Dottin, a rennes-i egyetem professzora már 1902-ben veszélyt Mt a pogány őskor druidakultuszának feltámadásában, mely túlságos különcködésre vezet. A katolikus egyház képviselői, a hivatalos Franciaországnak éppor ezen időben legerősebben tomboló vallásüldözése ellenére sem nézik jó szemmel a „druida“ mozgalmat, mely túlságos nagy éket kezd vonni a kis és nagy haza közé.. Féltik, hogy a nép leikébe oly mélyen belevésődött katolikus ideálokat pogány hagyományok fogják felváltani s mikor a pánkeltizmus a néperkölc védelméből az erkölcstelenséggel azonosított latin kultúrával szembe helyezkedik, a kelta vér hevessége könnyen túlságba eshet és az őskor vad fajszellemének felújításával kikezdheti a római egyházzal egy ezredév alatt oly mélyen egybeforrt népleket.

Lantivy-Trédion gróf a breton kérdést 1909-ben magasabb szempontok szerint tárgyalva, felismeri azt a nagy veszélyt, mely a fajmozgalmak lélektanából származik: „A pánkeltizmus — mondja — tabula rasa-t alkot a történelmi alakulatokból, az európai államok keletkezéséből és fejlődéséből.“ S ezeknél az egyszerű, de mély meglátásra mutató szavaknál érezzük, hogy a breton nemzetiségi kérdésnek szükségképpen kellett kifejlődnie. Annak a közvéleménynek körében, mely kelet felé ősi egységek felbontásához nyújtott segédkezet évtizedes nemzetiségi propaganda támogatásával, nem lehetett elkerülni, hogy oly nagyszerű hagyományokkal és lelki értékekkel rendelkező fajban, mint a breton, fel ne ébredjen a szeparatista szellem.

Amitől a konzervatív demek féltették a mozgalmat, nem váratott magára sokáig: a fajönzés destruktív szelleme csak alkalomra várt, hogy kitörjön a mozgalom eddigi fegyelmezett köreteiből, ami be is következett 1911-ben.

A tradicionális és a radikális irány közötti ellentét mind érezhetőbbé válik. Ezt érezzük ki a bárdok és az Unión Régionaliste Bretonne összekülönbözéséből, mdy a hevesebbeket 1911-ben új egyesület, a Fédération Régionaliste de Bretagne (Unvaniez Arvor) alapítására indította. E házi incidenssel összeesik azonban egy nagyobb jelentőségű

esemény is, amely új korszak kezdetét jelenti a breton mozgalom történetében.

A rennes-i szoborleplezés végsőkéig fokozza a legtüzesebbek elkeseredését és a szeparatista törekvések, melyek már eddig is fel-felütötték fejüket, határozottan és nyíltan előtörnek. Rennes városa ugyanis szobrot készíttetett, mely Franciaország és Bretagne egyesülését jelképezi. A tartomány térdenállva tesz hűségesküt Franciaország kezébe. Ez a rendkívül ügyetlen túlbuzgóság kihívja egész Bretagne tiltakozását. A legmérsékeltebbek is egyenlőeknek tekintik az 1532-i államszerződés feleit és sérelmet látnak a „monument de la honte nationale“ (nemzeti szégyen szobra) felállításában. Camille le Mercier d’Erm, aki már eddig is a legtávolabbra jutott el a nemzeti mozgalom terén, botrányt okoz az ünnepségen, amiért letartóztatják és rendőrbíróság elé állítják. Elkeseredését fokozza, mikor a francia hatóságok ügyes eljárása egyszerűen nem veszi tudomásul a tetteiben kifejezésre juttatott nemzeti eszmét és lelkes ügyvédpártfogóinak ékesszólása ellenére sem teszi át ügyét magasabb fórum elé, viszont nem is menti fel: két frankot kell üzetnie botrányokozásért. A fiatal költőt a nevetéses büntetés elüti annak lehetőségétől, hogy mint a hatalom áldozata izgassa fel népét. Ez annál inkább bántja, mivel az idealizmusba öltözött fajószton senkit sem hatott át oly mélyen, mint őt. Érdekes, hogy nem is breton anyanyelvű. Távoli ősei elfeledett nyelvének tanulására csak kis hazájához való szenvedélyes ragaszkodása készítette. Bretagne-nak ugyanis jóval több, mint a fele franciául beszél, sőt nem is tud bretonul, azonban ezek a „gallo-bretonok“ a nyelvkülönbség ellenére is szolidárisak azokkal, akikben az ősök szavát hallják visszhangozni. S így előáll az az érdekes helyzet, hogy a breton mozgalom fejlődését egy francia anyanyelvű breton működése juttatja el forradalmi irányának végső pontjáig: a teljes szeparatizmusig.

Ha tudniillik a francia hatóságok tapintata el is kerülte a helyzet elmergesítését, e törekvésének sikertelensége nem csüggeszti el Le Mercier-t. A rennes-i eseményekkel csak dokumentálni akarta régi tervét, mely az „integer“ nacionalizmus talaján állva, a Franciaországtól való feltétel nélküli elválást célozza. Ezzel egy időben eszméi propagálására több társával együtt megalkotja a Breton Nemzeti Pártot (Strollad Broadel Breiz). Ennek kiadásában még ugyanezen évben (1911) megjelenik az elszakadási nyilatkozat. Ennek a Manifesztumnak nagy visszhangja támadt külföldön, még néhány amerikai lapban is.

Ebben az új párt már minden tartózkodás nélkül tiltakozik Franciaország „brutális uralma“ és alattomos üldözése ellen. Nem ismer kis és nagy haza közti különbséget, csak egy hazához ragaszkodik, a legnagyobbhoz s ez Bretagne, melynek keleti határain túl ellenségeik hazája, Franciaország fekszik. Követelései közt szerepel a breton nyelv tanítása, nemcsak a breton, hanem még a francia nyelvvidéken is, a hermelines fehér lobogó (Bretagne nemzeti színei) használata s trikolor teljes kizárásával, a Marseillaise-ről többé nem akar hallani a himnuszul csak a Bro goz ma Zadou-t, meg Sao Breiz-Izel-t fogadja

d. A Manifesztum XVI. pontja jelígebe foglalva fejezi be az eddig mondottakat: „Breiz d'ar Vreiziz“ (Bretagne a bretonoké).

Hogy itt már mennyire tál vagyunk az egyszerű hagyománykultuszon és mennyire benne a radikális eszmekörben, mutatja Le Merder d'Erm polémiája az Action Française-zel, amely a Bretagne-i mozgalomból is érvet szeretne kovácsolni a régi tartományoknak az Ősi királyi hatalom alatti feltámasztására. Le Merder egy válaszpírátában kategórikusan elutasítja a rojalisták szövetségét és felhasználja az alkalmat, hogy újabb vágást mérjen a francia hazaszeretetre. Rámutat arra, hogy Németországgal szemben Bretagne-nak semmi ellenszenvé nincsen, míg Franciaország sokkal súlyosabb elbánásban részesíti őket, mint Anglia Írországot s a királyi hatalom idejében sem volt sokkal jobb a helyzet. Nem akar a breton nép még egyszer „vágóhídra“ menni Franciaországért, mint 1870-ben, kell, hogy otthon maradván érdek nélkül szemlélje a német-francia összeütközést (szavai 1913-ból valók).

Jön a háború. A hirtelen német támadás „szent egységbe“ foglalja Franciaország minden polgárát. A bretonok is elmennek a harcmezőre s becsülettel teljesítik kötelességüket — mert „kelltt“ — teszi hozzá egy népszerűen megírt „A mi Bretagne-unk történelme“ című könyv.

A háború győzelmes befejezése tompítólag hat az ellentétekre. Mindamellett most is akadtak breton hazafiak, akik az imént említett könyv szerint a „háború alatt legjobban kihasznált“ elvet az „elnyomott népek fdszabadítását és a kis nemzetiségek védelmét“ Wilson szelleméből, kis hazájuk javára is érvényesíteni szerették volna. Nevezetesen 1919-ben a különben konzervatív irányú Unió Régionaliste Bretonne elnöke, de l'Estourbeillon márki, vanne-i képviselő számos aláírással ellátott nyilatkozatot nyújtott át a népszövetség alakuló ülésére összegyűlt diplomataknak, melyben a nyelvek jogainak és a népek szabadságának alkalmazását kéri Bretagne számára is. „Természetesen“ eredmény nélkül — teszi hozzá ugyanez a könyv, majd befejezéstül a következőket mondja: „Évszázados álom után is el fog jönni a feltámasztás számunkra és minden tönkrement nép számára, amely meg tudta várni az ő óráját és a legmélyebb nyomorban sön vesztette el reményét.“

Ugyanakkor egy háború után megjelent antológiában Tiercelin franciabarát breton költő egyik versét azoknak a bretonoknak ajánlja, akik nagyon kevésbé franciák, ami szintén csak arra mutat, hogy a szeparatista eszméket az 1918-as győzelem közössége sem tudta kiirtani sokaknak lelkéből.

Végigtekintve a mozgalom eszmeifejlődésén, még vizsgálunk kell azokat a közvetlen reális tényezőket, melyek a breton ideológia alakulásának alapul szolgáltak: nevezetesen a francia állam magatartását Bretagne-nyal szemben.

Már említettük a vallásüldözést, mellyel népszokásaikat is megtámadva ládák, panaszkodnak továbbá a bretonok, hogy gazdaságilag erősen elhanyagolja őket a központi hatalom, aminthogy általában rossz szemmd nézik a központositott adminisztrációt. A breton elégetlenségnek legfőbb oka azonban mindenesetre a nyelvkérdés.

III. Napóleon egy utazása alkalmával 1858 augusztus 20-án még egy bretonul mondott ünnepi beszéddel becsüli meg a félsziget lakóinak

anyanyelvét, de azóta mindenáron meg akarják szüntetni a nyelvbeli különbségeket. Az iskolapolitikában kidomborodó elfranciásító törekvések következtében a bretonnak semmiféle tanintézetben sincsen polgárjoga, sőt az anyanyelvét beszélő gyermekeket meg is büntetik az elemi iskolában; kölöncfélélt akasztanak nyakába („vache“), melyet addig kell hordania, míg egy másik hasonló vétségben talált társát fel nem adja. A bretonok ezt a rendszert a poseni porosz szisztémával állítják párhuzamba. És ezen a téren a kormány semmi engedményre nem hajlandó. 1909-ben Doumergue, akkor közoktatásügyi miniszter a bretagne-i képviselőknek, akik meg voltak bízva a breton nyelv hivatalos taníthatásának követelésével, formális elutasítással felelt, felhozva, hogy ennek a tantárgynak természete „elősegítené a széparatista törekvéseket“.

Ilyen körülmények között a bretonok magukra vannak utalva, Faluról-falura járó szintársulataik adják a legerősebb fegyvert nyelvük létküzdelméhez. A hivatalos Franciaországgal szemben a mozgalom csak egyetlen eredményt tudott elérni: 1912 tavaszától kezdve a rennes-i egyetem irodalmi kara breton nyelven írt doktori értekezéseket fogad el.

Általában véve azonban a franciák igen enyhén viselkednek a mozgalommal szemben, nevezetesen a véleménynyilvánítást nem vetik korlátozás alá s mint a rennes-i példa mutatja, óvakodnak a nemzetiségi politika legügyetlenebb eszközétől, a vértanú-termeléstől. A mozgalmat vállvonogatással és fölényes mosollyal elintézettnek tekintik. Ez persze nemcsak tapintatuknak, hanem elsősorban a körülményeknek tulajdonítható: a breton mozgalomnak tudniillik külpolitikai jelentősége egyáltalában nincsen s az állam belső életében is aránylag igen korlátozott kiterjedésű területet érint, ha elvi szempontból Európa e súlyos problémájának, a nemzetiségi kérdésnek, tökéletesen kifejlődött típusával állunk is szemben. S ez utóbbi alapon méltán kérdezhetjük, hogy akik szenvedélyes tiltakozás ellenére ily eréllyel törekedtek a Barzaz Breiz nyelvét kiirtani, évtizedek propagandája közben hogyan láthattak „kemény elnyomatást“ a bretagne-i iskolapolitikánál jóval liberálisabb eljárásban — másutt.

A mozgalmat mindenesetre erősíti a gallo-bretonok együttérzése a keltanyelvűekkel, melynek következtében a bretonok száma 3,200.000-re szökik fel, viszont igen megnehezíti érvényesülését a kelta nyelvet beszélőknek igen csekély volta. A 20. század elején a gaelitikus keltát vallotta anyanyelvének 640.000 ír és 230.000 skót, a britanikust 281.000 wales-i és 500.000 breton.¹ A franciák egyöntetű tömege ezzel szemben ellenállhatatlan túlerő, melyet itt nem enyhít az a körülmény sem, hogy a zavart idegen hatalom igyekeznek kihasználni.

A breton mozgalom, melyben a geniálisan szenvedélyes kelta típus utolsó sarjainak romantikus fellángolását látjuk a kétezred év óta uralkodó Róma abszorbeáló fegyelme ellen, csak úgy kerülhet felszínre, ha összekapcsolódik más hasonló irányzatokkal. Így nyert a probléma

¹ Dottin: Littérature celtiques-jéből vett adatok szerint.

éppen az utolsó hónapokban némi időszerűséget az elzászi probléma kipattanásakor. Ez utóbbit most elmellőzve, Franciaország még két non latin nyelvű országrészét, a baszkok földjét és Dunkerque és Hazebrouck flamand vidékét kell szemügyre vennünk.

A BASZKOKNÁL nemzetiségi mozgalmat nem látunk kifejlődni. Viszont az etnográfiai különállás öntudata még soha népfajt úgy át nem hatott, mint a baszkot. Nyelvük, melyet Franciaországban 120.000 ember, Spanyolországban 350.000 ember beszél, különállásával régóta foglalkoztatja az egész európai nyelvtudományt. A baszkok tudatában vannak nyelvük hírének s ez kielégíti faji büszkeségüket. Természetük különben sem kedvez politikai törekvéseknek. Míg Bretagne fogalmában valóban magasabb személyiséget láthatunk, amely mélyen bele van vésve lakóinak lelkébe, addig Baszkországról ilyen értelemben nem lehet szólni. Ezen inkább csak területet értünk, melyen baszk-fajú egyesek élnek. Törekvük nem az állam- vagy provinciaalkotás pozitív célja felé irányul. Egész történelmük nem annyim közös, mint inkább külön-külön vett egyéni szabadságaik összeségének védelme. Az államnyelv elsajátítását saját érdekük kívánja, viszont az állam sem törekszik megszüntetni ezt a még egy départment-re sem terjedő embercsoportból álló tudományos gyűjteményt.

A FLAMAND-kérdés súlypontja Belgiumban fekszik, ahol az állami lét legfontosabb problémája. Karakterében erősen elűt a bretagne-itól, a hevesvérű kelta nép inkább érzelmi alapon nyugvó mozgalmával szemben itt egy nyugodtabb gondolkozású germán néptörődék öntudatraébredését látjuk, melynek éle elsősorban saját felsőosztálya, a franciául beszélő flamand burzsoázia ellen irányul. A mozgalom az országnak több mint 50%-át képező flamand nép nyelvét szellemi színvonalának emelhetése céljából akarja fejleszteni s így a mai demokratikus áramlatok és az általános választójog hatása alatt, biztos kilátásokkal indul küzdelembe. Eddig is annyi eredményt sikerült elérnie, hogy most már a francia táj szólást beszélő vallonok kezdik magukat elnyomatva érezni. Bár a francia közvélemény nagy érdeklődéssel figyeli a flamand-vallon harcot, bennünket közvetlenül csak a Franciaországban élő és 202 községre terjedő flamand lakosság helyzete érdekel.

A 19. század közepe itt is felébresztette a faji öntudatot. Coussemaker lelkesedése 1853-ban megalkotta a Comité flamande de France-ot, mely jelszávához („Modertael en Vaderland“) híven a nép nyelvének megmentését tűzte ki feladatául. Bár ez főleg eleinte erősen beletükközött a tanügyi közigazgatás egységesítő politikájába, a küzdelem nem maradt eredménytelen. A mozgalom a franciák között is talált megértésre, sőt maga a komité elnöke is sokáig egy Bonvarlet nevű francia volt. A mozgalom vezetésében a papság nagy szerepe biztosítja a konzervatív felfogás fölényét és a nagy hazához való hűséget. Dehaisne, flamand művészettörténész 1888-ban a flamand vidék partikuláris vonásait az akkor még csendes Bretagne mellett a „mi kedves és szerencsésen Elzászunkéhoz hasonlítja, ami tiszta képet ad a mozgalom

irányáról s szavait azóta is megismétlik a flamand komitében. Itt a nemzetiségi probléma teljesen hiányzik, csak a konzervatív elemek álma tér vissza minduntalan: a gépies egység helyett a régi tartományok és vidékek egyéniségének harmóniája az ősi tradíciókon felépült hazában.

Érdekes könyv jelent meg erről a kérdéstről 1922-ben (egy Blachon nevű franciától) amely a latin faj „hazugsága“ ellen emel szót a régi frank királyok anyanyelve (flamand) érdekében s a „latin testvér“ nemzetek között a „moldva-oláhok“ mély megvetéséről tesz tanúságot.

Ebben is középkori keresztény tradíciók küzdenek a feltámadt pogány római köztársaság mentalitása ellen. A francia partikularista problémák Vendée felkelése óta, tulajdonképpen mind ebben csúcsoznak ki. A modern eszmeáramlatnak megfelelő nemzetiségi probléma azonban csak a külön fajiságát a történelem folyamán kivételes gonddal megőrzött Bretagne-ban, illetőleg a legutóbbi évek alatt még a nemrég hazatért Elzászban tudott, a forradalmi ideológia visszahatása alatt, kifejlődni.

PÁRDÁNYI MIKLÓS.

KISEBBSÉGI MAGYAR SORS,

EGY KÜLÖNÖS NEMZETISÉGI KÉRDÉS.

—Kassa—

NEMZETISEGI kérdés Kassán? Hát ilyen is van? Kassaiak, abaújiak, akiket a „békevilág“ forgószele kisodort otthonukból, Csonka-Magyarországban szétverődött felvidéki őslakók, akik kassai malterbői, az abaúji porból valók, bizonyára fejcsóválva, kétkedéssel fogják ennek a cikknek a címét olvasni. Akik nemzedékeken át ennek a földnek az erejéből merítették az életerőt, akiket a Dukla földön fujdogáló lengyel szél tanított meg arra, hogy ennek a vidéknek a tájleikét magukévá tegyék, azok nagyon jól tudják, hogy ezen a területen a Tátrától a Verhovináig, ahol a magyarok, tótok, németek, oroszok hosszú századok óta vegyesen laknak, soha szóba sem került az, hogy kinek-kinek a bölcsője fölött az édes anya milyen nyelven dalolt. Talán nincs föld a világon, ahol nagyobb liberalizmussal ölelte volna magához az őslakó a jövevényt, mint itt a magyar a nemmagyart.

Mert ezek a népek mind — legalább ezen a területen — vendégjövevények. Már Czambel, a híres cseh történész volt olyan merész elismerni azt, hogy a tót és rutén nép non érkezhettek ide korábban mint a magyar. Melich János pedig kimutatta, hogy ezek a népek csak azután jutottak erre a vidékre, amikor már az Árpád által Magyarországon talált bolgárok elmagyarosodtak, mert a mostani szlávok az összes folyóneveket úgy ejtik ki, ahogy azt a magyaroktól hallották. Az a szláv nép, amely a bolgártörök kenézek vezetése alatt a Balkánról idekerült, s amelynek emlékét és erdei pásztor kultúráját annyi helynév őrizte meg, a magyaroknak szívesen alávetette magát, mert nekik Árpád szervezett katona állama egy anarchia utáni jogrendet jelentett, s a rendszeres adózási viszonyok között, a magyar köznéppel való összeolvadási lehetőség mellett megszűntek felelőtlen „apró khánok révén minden igának barma“ lenni.

Az újabb szláv bevándorlás csak évszázadokkal később történt. A kassakömyéki szláv nevű falvakban még a 15. században is csupa magyar nevű lakost találunk, csak itt-ott tűnik fel egy-egy Tóth név, ami nyilván azt jelenti, hogy ez a nemzetiség akkor még oly ritkán fordul elő, hogy annak megnevezése már elég a személy felismerésére. A 17. századbeli „Magyar Simplidissimus“ hrója — német zsoldos íródeák — Kassán magyarokat, németeket, tótokat és lengyeleket talál, de Kassától délre kizárólag magyarokat. Tótlakta vidék ez időben Kassától északra kezdődött, a ma Kassa teljesen tót gyűrűvel van körülveve. Eltótosodtak a Hernád, Tarca folyók és legkorábban az ősmagyar nevű Szartos-patak magyar falvai. Eltótosodott a hegyekben lévő néhány német település, így Nieder- és Oberbeckenseyfen, ahol még félszázad előtt is tudtak németül.

Vizsgálódásunk két irányban fog haladni. Egyrészt, mi az oka annak, hogy ez a háborúktól, rabságbahurcolástól meglehetősen megvédett vidék elveszítette magyarságát. Másrészt mi az oka annak, hogy e között a Trianon

szerint csehszlováknak elkönyvelt nép között komolyan vett nemzetiségi kérdés kialakulni nem tudott.

Az első egykorú nyelveloslási leírásunk az 1773-i népösszeírásból való. Ennek hitelességéhez kétség nem férhet. Az összeírást osztrák hivatalos körök végezték oly időben, amikor még a nemzetiségi kérdéstről szó sem volt. Legfeljebb egy tekintetben hiányos, hogy néhány falu kimaradt belőle. 1773 óta eltelt kerekén másfél évszázad. Ha az akkori nyelvterületet összehasonlítjuk a maival, a következő feltűnő megállapításokat tehetjük:

Ha Abaúj-Torna vármegyét két részre osztjuk — nagyon csekély korrekcióval — a kassa—pesti országút szerint, akkor arra az eredményre jutunk, hogy míg ettől a vonaltól nyugatra 24 tót falu magyarosodott meg, de egy sem tótosodott el, addig ettől a vonaltól keletre 28 magyar falu tótosodott el és ha a Hegyközben lévő Filkeházától, s a Délabaújban lévő Boldogkőváraljától és Mogyoróskától, mint már színmagyar vidékkel körülvett falvaktól eltekintünk, legfeljebb az egy Rákos falura lehet azt mondani, hogy elmagyarosodott. Vagyis magyarrá lett a Bodva és Kanyapta völgy, s eltótosodott a Hemád, Tarca és Osva völgyek magyarsága.

A megye két oldalának ennyire eltérő demográfiai viszonyai természetesen a véletlennek, egy-egy szuggesztív erejű ember befolyásának nem tulajdoníthatók. Itt olyan általános népmozgalomról van szó, hogy a törvényszerűség okait kutatnunk kell, s már előre nyugodtan igazat adhatunk annak a megállapításnak, hogy a nyelvek a népektől részben függetlenül vándorolnak, s ezek a mozgalmak a maguk külön törvényei alapján szabályozódnak.

Az eltótosodás nem új keletű. Gróf Teleki Domokos már a 18. században észleli (Reisen) Kassa környékének nagymérvű eltótosodását. Fényes Elek 1840-i statisztikája a volt magyar falvak nagy részét tótnak találja, de még mindig több oly magyar falut említ, amelyik azóta tótosodott el, sőt az 1890-i népszámlálás óta is történt tótosodás. A református ellenpróba ugyanezt igazolja. A 100 év előtti római katolikus egyházi szematematika adatai szerint az abaúji Tarca völgy reformátusai az összlakosság egyharmadát teszik ki, s ma csak egyötödét. Akkoriban a nyelv először Hungarica volt és csak azután „Slavica“, s ma a „Hungarica“ elenyésző kisebbség.

Ha e jelenség magyarázatát az eddigi nemzetiségi elméletekben keressük, helyes megokolást nem kapunk. Az a vélemény teljesen téves, hogy talán a nép kicserélődik, nyugatról a tótok a keleti részre vándorolnak, s keletről a magyarok a nyugati részre költöznek, mert a megye két oldala közt semmi demográfiai csere nincs, a vándorlás észak—déli irányú. A tót nép fajilag átütő tisztaságáról sem beszélhetünk, mert a tót mire ideért, fajilag jóval keveredettebb volt, mint a magyar; arról sem, hogy a nemzetiségek harcában a tenger elnyeli a szigeteket, mert sokszor a szigetek emelkednek ki, hogy úrrá legyenek a tengerek fölött. Így a magyar környezetben németté, németből tóttá lett Kassa eltótosodott környezetéből ismét mint magyar város emelkedett ki. De helytelen és teljesen íróasztali meglátásra vall a Balogh Pál¹ álláspontja is, amikor Kassa kisugárzó kultúrhatásáról beszél, mert a Kassa környékén 1890-ben feljegyzett magyar kisebbségek az őslakó magyarság romjai voltak és nem magyarosítási eredmények.

Téves álláspont az, hogy a magyar népben nincs asszimiláló képesség, nincs vitalitás. Abban a népben nem volna beolvastási képesség, amelyik 1780-tól 1840-ig, tehát oly időben, mikor az osztrák abszolutizmus volt

¹ A népfajok Magyarországon.

az uralkodó erő, százalékarányát 29%-ról 44%-ra tudta felemelni és azóta is oly állandó beolvadásról kell beszélnünk, süni messze felülmúlja bármelyik más nép beolvadási sikereit.

Az életét nem lehet egy kaptafára húzni, nem lehet egy okra visszavezetni., A főokok azonban a helyzet közvetlen megfigyeléséből megállapíthatók. Szociográfiai tény az, hogy gazdaságilag stagnáló vidékről a nép értelmesebb része gazdaságilag kedvezőbb vidékre vándorol. Ennek a tótosodó vidéknek nincs egy mezővárosa, egy bevásárló helye, bányatelepe. Ez a nép az ugyanazon kultúrlehetőségeket biztosító mező- és erdőgazdálkodás évszázadok óta lassan haladó viszonyai közt él. Innen minden szaporodási feleslegnek ki kell vándorolnia. Ezzel szemben a felszabadulása óta nagyarányúan fejlődő Alföld felé, az ottani csábítóbb gazdasági viszonyok miatt, a népesség vándorlása állandó.

De nemcsak az Alföld folyton értékesedő tája szívta ki falvaik jobb elhelyezkedésre vágyó elemeit, hanem ennél még nagyobb erővel a városok, s természetesen elsősorban Kassa. A magyar liberalizmus teljesen félreértette a polgárosulás céljait. Amíg nyugaton a vagyoniilag erőteljes polgárság maga fejlesztette ki a városi kultúrát, nálunk tisztviselővárosokat tenyészettek ki, s a tisztviselő pálya biztonsága minden fejlődni akaró elemet magához vonzott. A mesterségesen fejlesztett városok rohamos magyarosodása elszédítette a harmincmillió magyarországi illúzióiban élő közvéleményt, s bekövetkezett a városok mesterséges túltáplálása.

A gazdaságilag kihasznált vidék minden életerejét a városokba tömték, s hiábavaló volt a falvakban minden magyarosítási igyekezet, a magyarosodási pluszt elvesztették a falvak azáltal, hogy a nép a gazdaságilag kedvezőbb lehetőségeket nyújtó városok felé özlökölt. Ez a vándorlás elsősorban a magyarországot, mint a legigényesebb népet érte, s innen van a városok református népességének statisztikailag észlelt szaporodása. Először elvándorolt a magyar cseléd, mert a magyar úr közmondásosan jobban szerette a tót jobbágyot a magyar perlő társnál. A visszamaradt magyar cseléd tótosodott el legelőbb, rokonbáratú sorstársaival összekeveredve. Aztán elvándorolt a magyar kisbirtokos földhöz nem jutott szaporulata, városi kistisztviselőnek, majd a nemesi középosztály 90%-a. Ez az utóbbi réteg úgy kipusztult erről a vidékről, hogy a legtöbb faluban már nyoma sincs. Például Rozgonyban 25 évvel ezelőtt még 12 földesúr élt olyan társadalmi életet, hogy felujukat kis Párisnak hívták, s ma már egy sem lakik ott.

Így dolgozott a három nagy szívó erő, az Alföld, Kassa és legutóbbi időben Amerika. Ez utóbbi azonban a tótot a magyarnál jobban vonzotta. A magyar őslakosság romjai, a régi telkes gazdák utódai, legfeljebb egymás közt beszélnek magyarul, de már többnyire úgy sem. Az itt összetalálkozó magyar, tót és orosz egy erős magyar hatásokkal telített tót nyelven beszél. Mintha ez a magyaros kiejtésű keleti tót nyelv az összes itt találkozó nyelvek közös eredője lenne, még a magyar többségű falvakban is ez az érintkezési nyelv. Ha a szalánci református magyar összetalálkozik egy görög katolikus-sal, bár mindkettejük tud magyarul, mégis tótul beszélnek egymással. A tót nyelv elterjedése után jött a nevek eltótosodása. Gyermekkoromban nagyon csodálkoztam azon, hogy a cselédek, zsellérek anyakönyvezett neve többnyire magyar volt, mégis mindegyiknek meg volt a maga külön gúny- vagy más jellemző tót neve és a falubeliek csak ezen a néven ismerték őket. Hasonló jelenséget észleltem Délabaujban, ahol csak néhány szláv eredetű falu van. Ha a szláv Abaujszolnokról valaki magyar faluba került, Szolnocsán lett a neve, de ha a magyar Szakácsiból került valaki Szolnokra, akkor Szakácski lett belőle, vagyis mindkét esetben tót nevet kapott. Sőt a 18. században kolerában kipusztult lakosság helyére települt tót Fancsal

közsegből magyar falvakba került elmagyarosodott tót családok anyakönyvezett neve is ma Fancsalszki. Mennyi névelszlávósodás történhetett még a közelmúltban is, mielőtt a nevek rendszeresen anyakönyvezése megkezdődött.

Súlyos félreértés volt a városi fejlődést magyar imperialisztikus sikernek tekinteni. Nem a városok magyarosítottak, hanem a fejlődés. Nem a falusi magyarság öntudat hiánya miatt vesztett tért a magyarság, hanem a mestersegesen nehézzé tett falusi élet miatt. Legfontosabb népmozgalmi törvényként állapíthatjuk meg azt, hogy fejlődő helyi viszonyok közt a szervező népfaj, hanyatló, vagy stagnáló viszonyok közt a szolgáló fajta népjellege lesz uralkodó.

Németország könnyen németesítette el szlávjait, mert nem pazarolta életerejét néhány városra, hanem a falusias településeket is városias fejlődés felé terelte. Amikor belpolitikánk a mezővárosokat falvakká degradálta, s a fejlődés lehetőségeit Budapest és a városok részére aktározta, maga egyengette az utat arra felé, hogy a magyaroktól kiűrtett nemzetiségi tájak a szomszédok birtokába jussanak.

Ez a nagymértékű elmagyartalanodás egyúttal súlyos csapás arra a politikai hiedelemre, amelyik a magyarosítás ismert eszközeivel, iskolákkal, hivatalokkal akart magyarosítani. A tanítókat e téren nem érheti semmi vád. Nagyobb idealizmussal, nagyobb sikerrel sehol sem dolgozott a népoktató kar, mint ezen a vidéken. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint már kezdett széttépődni ez a leereszkedő tót függöny. Az iskolai magyarosításnak segítségére jött a városi fejlődés harmadik lépése, amikor a város megélhetési viszonyai a belterületen megnehezdednek, ellenben a kedvező közlekedési viszonyok lehetővé teszik azt, hogy a városban munkaalkalmat találók a környékbeli falvakban lakhassanak. Kassa a háborút közvetlenül megelőző években jutott el ehhez a fejlődési fokozathoz, s ekkor már lehetett kisugárzó kultúrhatásról beszélni. De mikor a világháború utáni Összeomlás néhány nap alatt elsöpört minden látszateredményt, kitűnt, hogy az iskolai magyarosítás alig ért el többet a természetes folyamat ellen, mintha a vármegye tanítóit odaterelték volna a Hernád partjához, hogy lapátolják vissza a folyót Sáros megyébe. Csak felszínes sikert lehetett elérni. Mert magyarosíthatnak a nagyobb népmozgalmak, a lüktető gazdasági és társadalmi fejlődés, erőteljes demokratikus közélet, feltéve, hogy a lakosság keveredik. De olyan falut, amit az iskola faragott volna ki nemzetiségéből, nem ismer a világtörténelem.

Az októberi felfordulás egyúttal felszínre vetett Abaújban két régtől fakadó magyargyűlölő foltot, amelyekről addig nem is tudtunk. Az egyik a Ránkkörayéki lutheránus tót vidék, a másik néhány református falu a Felső-tárcavölgyben, elsősorban Rás. Ebben a faluban, mely 150 év előtt még magyar volt, már az 1910-es magyar népszámláláskor nem akadt egy ember, aki magyarnak vallotta volna magát. Itt Sárospatak követte el a hibát, amikor megtagadta a tót nyelvű imakönyvek készítését. Így ezt a szükségletet Amerika látta el, s hogy miképp, ahhoz nem kell kommentár.

A felfordulást megtették a propagandával átdolgozott hazatért amerikaiak, akik minden faluban külön megcsinálták a maguk kis forradalmát. Ennek válságai közt hanyódott ez a vidék, amikor 1920-ban a csehek hozzáláttak a népesség statisztikai feldolgozásához. Sajnálatos, hogy ezeket az adatokat nem használja fel magyar demográfia. Elveti mint meghamisítottat, joggal, de e mellett a csehek annyi helyi demo- és ethnográfiai ismerettel irányították az anyaggyűjtést, amit a túlságosan centralizált magyar statisztikai feldolgozásokban hiába keresünk. A bizalmatlanságot természetesen maguk a csehek idézték elő, amikor Kassán abszolút csehszlovák többséget mutattak ki, holott ennek valótlanságát a különböző politikai választások is bizonyít-

ják, amelyek csak jelentéktelen eredményeket tudtak a cselet és szlovák pártok részére felmutatni. A falvakban azonban az összeírási adatok figyelemreméltóak, \$' nagyjában megegyeznek az 1880. és 90-es magyar népszámlálási eredményekkel. Eltérés annyiban van, hogy ők csehszlováknak mutatták ki éppúgy az elmagyarosodott tót falvakat — például Enyickét, amelyet egy vak grófnő egy élet munkájával a nyelvhatár szélén teljesen megmagyarosított — mint az eltótosodott magyar falvakat, például Téhányt, ezt a palóc telepet, amelynek templomában még a múlt század elején magyarul hangzott a szentbeszéd.

Egész más az országútól nyugatra eső vidék fejlődése. Itt Kassa nem gyakorolta azt a nagy felszívó erőt, mert itt már előbb önálló életet élő mezővárosok fejlődtek ki. Torna, Szepsi, Jászó és Nagyida mező- és bányavárosok Kassa nélkül is ellátták a Kanyapta és Bódvavölgy lakosságának gazdasági igényeit. Ez azonban még nem elég magyarázat. Országosan feltűnő, hogy a magyar-tót nyelvhatár keleti és nyugati negyedében a tótosodás állandó, de évszázadok óta szilárdan áll a Garamtól Hernádig terjedő palóc vonal. Ezen a területen a nyelvhatár oly éles, hogy itt számbavehető eltolódás 150 év óta nem volt. Az az egy-két magyar falu, amelyik ezen a vonalon túlesett, eltótosodott ugyan, de a vonalon innen a palóc nyelvterületen belül 85 tót falu magyarosodott: meg 150 év alatt, míg a palóc földtől délebbre eső vagy a Dunántúl lakó tótok közt a magyarosodás nehezen halad előre.

Magyarázatul itt a fajtáknak aktív és passzív tulajdonságait lehetne felhozni. Helyi megfigyelés után a nemzetiségi mozgalmak második legfontosabb törvényeként kell megállapítanunk, hogy az aktív fajiságú népekkel telített tájakon — amennyiben nem ellenséges indulatúak — az államszervező nemzetiség győz, passzív fajiságú területen pedig az alávetett nép nemzetisége. Aktív fajiságú a nagy nomádpásztorok utóda, a törökös magyar, aki az uralkodó magyar nemzetiségét fölveve, annak legbiztosabb támasza lett. Ennek a törökös magyarnak faji szuggesztíója uralkodik a palóc földön, ez olvaszt be minden más nációt a magyar nemzettestbe, míg a Hemád és Bodrogvölgy bolgárszláv eredetű keveréknépe erősen szlávodosdik. Abaúj megye keleti oldalán is van ilyen erősen törökös jellegű sziget, a bód—csáji református magyarság, mely a köröskörül tótosodó falvak közt keményen tartja magyar jellegét.

A palócmagyar típus oly erősen aktív, hogy itt még a cseh statisztika is magyar sikereket kénytelen elkönyvelni olyan területen, ahol a magyar népszámlálás még tótokat talált és pedig a premontrei rend tót falvaiban, Jászómindszenten, valamint Rutinokon. A mecenzéfi márnák magyarhűsége pedig egyszerűen megható. Ez a hatszáz év óta ittlakó nép, mely mindig együtt örült és szenvedett a magyarokkal, a magyar statisztikában német községként szerepelt, s a csehek alatt a szintén mánta Felsőmecenzéffél és a stósi gründlerekkel együtt magyarnak vallotta magát. Nincs ma már Keletabaújban, s a volt Torna megyében csak két nem magyar falu. Az egyik az egykor oláhoknak nevezett orosz hegyipásztor-telep Ájfelucska, a másik Derenk, mely a Bebekek sásfészkével, Szászvárral együtt néhány év előtt került vissza magyar kézre. Mindkettő kifogástalan hűségű felu. Példának talán elég, hogy Stefán János, a harminc év óta derenki községi bíró, a megszállóknak odacsapta a községi pecsétet, hogy ő a csehek bírója nem lesz. A tót főszolgabíró erre a magyar Szabados Jánost tette meg bírónak. Amikor a falu visszakerült hozzánk, ismét Janó lett a bíró. Ennek az öreg tót parasztnak a gesztusa megörökítésre méltó olyan világban, amikor a tömegeket főként az irányítja, hogy a végnélküli ígéretek beteljeséának-e, vagy sem.

A legutolsó magyar és cseh népszámlálás közt az eltérés kereken 25.000 magyarral kevesebb és ugyanannyival több csehszlovák Kassán és Abaúj-Toma megyében. Ez a két nép aránya közt körülbelül 40—45%-os eltolódást jelent, ami nagy különbség. Az eltérés nem a kimenekült magyarság különbsége, mert a cseh összeírásakor ez még nem volt nagyszámú. Mindenesetre a magyarság tíz évi szaporodása volt legalább annyi, mint amennyi kiköltözött, s a tótok közt is elmagyarosodott annyi, mint amennyi cseh-tót beköltözött. Ha azonban a két adatgyűjtés egyikét sem lehet hamisnak tekinteni, akkor hát hol az igazság? Talán akkor járunk el helyesen, ha a két eredmény középértékét vesszük? Nem, ez sem az igazság, az igazság másutt van.

Egy ködös őszi délutánon a kassai pályaudvaron áll egy sápadt kisdíák. Azok közül a falura szorult iskolás fiúk közül való, akik nap-nap mellett törik magukat a korai felkeléssel, mert a városi bentlakásra nem telik. Közönyös arccal nézi a mozdonyok kéményeiből feltörő füstfelhőket.

— Hogy hívnak? — Novak Pál a nevem. — Melyik iskolába jársz? — A szlovák gimnáziumba. — Tudsz már szlovákul? — Nem. Azt mondják, hogy nem is fogok tudni soha. — Talán magyar vagy? — Nem. — Akkor mi vagy? Vállat von. — Olyan „nyijaki“. — Hát ez miféle szerzet? — Olyan semmilyen. A tanáraink neveznek minket így, mert magunk sem tudjuk, hogy mik vagyunk. Szlovákul nem tudunk megtanulni, úgy, ahogy ők akarják, de magyarul sem tudunk jól és nem is engedik, hogy megtanuljunk. Ezért minket gúnyolnak mindig, rajtunk nevet az egész osztály.

És elmondja ezt egyszerűen, megszokottan, mintha az egész természetes volna.

A kassai táj zavart nemzetiségi viszonyaiban ez a kis diák a maga bőrén ismerte fel az igazságot.

Nem a magyar, nem a cseh statisztika hazudik,— ezek csak nekik kedvezően magyaráznak — hanem a materialista-liberális nemzetszemlélet Benes-féle merkantilistái, a világtörténelemnek gondosan szortírozott és csomagolt nemzeteket akartak szállítani és most joggal csodálkozhatnak azon, hogy az élet miért nem akar könyvtárszobában kitenyészett elméleteiknek engedelmessé válni.

A cseh és magyar népszámlálás eredményei közt a magyarság számában körülbelül 300 ezernyi különbség van a Szlovenszónak nevezett Felvidéken. Ezeknek a legnagyobb része ilyen „nyijaki“ ilyen semmilyen, akiket ide is lehet osztani és oda is. Akik tótul is meg magyarul is tudnak, vagy helyesebben sem tótul nem tudnak, sem magyarul, mert harminc évig lakhatnak színmagyar vidéken, mégis „kassaiasan“ fognak beszélni. Tótul beszélnek és imádkoznak, de magyarul énekelnek és káromkodnak. Csárdást táncolnak és korhadt fakeresztjeik magyarul gyászolnak. A megye magyar falvai már levetették ősi viseletüket, valami elrontott városi ruhát hordanak helyette, de ezek a falvak megőrizték régi magyar népviseletüket. Ez a „nemzetiség“ ennél a háromszázezernél is nagyobb, mélyen benyúlik a tót nemzettestbe. Mert, amint a 18. és 19. században eltótosodott Észak-abauj, úgy tótosodott el a 15., 16. és 17. században Szepes, valamint Sáros a „legszlovákabb“ vármegye, hol legalább 120 magyar eredetű falut ismerünk, amelyek egyrésze még Rákóczi idejében is magyar volt. Ezek azok, akik a legkevésbé tudtak a trianoni helyzetbe beilleszkedni, akik szétszóródtak a Csonkadrszág minden tájára, s magyartalan nevükkel mindenütt felismerhetők. Akik a kevert népek nagy kultúrsumójával ott vannak minden megmozdulás élén, akik mozgásba hozzák az Alföld keleti fatalizmusába sülyedt magyarságát. Ezek azok az izgató, megbékülni nem tudó elemek, akiknek lelkében különböző jellemű ősapák harca nem engedi a megnyugvást, akik

műveltségben értékesebbek, mint akár a magyar, akár a tót, akár a német, mert az átörökölt magyar östehetséget a szlávos nyugtalanság, vagy germán energia nem engedi közönyben megpihenni. Ezek azok, akik a kevert népek neuraszténiás gyengeségével oly könnyen buknak el az életben, mert jellemük nem természetes, legfeljebb kinevelt és tudatos. Ezek azok, akik a magyaroknak nem elég jó magyarok, pedig a magyarság élethalálharcában ők vezetnek. Nem a magyar falvak állnak a magyar ellenállás élén, hanem Kassaujfalu, ez az eltótosodott hentesfalu, ahonnan az intranzigens magyar párt, a keresztényszocialista párt legjobb kortesei kerülnek ki. A börtönökben nem a történelmi magyar nevek viselői ülnek, hanem a Derfínyákok, Gazdacskók és Fleischmann Gyulák, akik abban a biztos tudatban szenvedik végig mártíriumukat, hogy ezt nekik soha senki honorálni nem fogja, hanem teszik tisztán azért, mert nem tudnak másképp cselekedni. És ezekre, az évszázadok óta kiművelt elemekre, akik a magyarságnak a történelem folyamán a kultúrértékek ezreit, a világkultúrának százait ajándékozták, a csehszlovák államnak nem volt szüksége. Sem Kassa, sem Abaúj, de az egész keleti tót vidék nem adott a csehszlovák államalakulásnak egy vezető embert, egy teremtő erőt, egy vezető tisztviselőt. Ez a föld ennek az államnak nem termelt eszmét, konszolidációs erőt, egységű fogó akaratot. De nem azért, mert nem volt képes rá, hanem inért az új állam vérétől, idegrendszerétől idegeh. Azokban a gyengébb karakterű emberekből pedig, akik később beálltak ennek a rezsimnek a szolgálatába, a csehek nem bíztak, s legfeljebb strohmann szerepet kaptak, mint például a cseheknek egyébként oly keményen ellenálló eltótosodott Abaújszéplak község bírása, jelenleg cseh agrárpárti képviselő, akivel együtt annak idején a kassai főszolgabírói hivatalban elkeseredve tárgyaltuk a csehek második visszatérését.

Az új államrendezésnek egyedüli pozitívuma az, hogy a határon innen, határon túl száz meg százezer ember néz reménytelenül a kietlen sivár jövő felé, mint az a sápadt kis diák, aki azon a ködös őszi délutánon a kassai vasútállomáson könnytelen szemmel és hideg arccal, az élettől már gyerekkorban mitsem váró közönnyel nézi, hogy mennyi tűzzel és erővel fiivódik ki a füst a mozdonyok kéményéből, mennyi akarattal gomolyodik az ég felé, azután körülbelül egyforma magasságban valamennyi gomoly mint foszlik szét a levegőben semmivé.

KASZONYI FERENC.

CSEH TÖRVÉNYCSAVARÁSOK.

— *A magyar illetőségű törvények cseh alkalmazása.*

CSONKA-MAGYARORSZAGNAK ezernyi baja között egyik legnagyobb az, hogy a nyugdíjasoknak olyan viszonylagosan nagy tömegéről kell gondoskodnia, mint még talán soha egy államnak sem. Nagy-Magyarországnak 62.000 Nyugdíjasa volt, s régi területét kétharmad részben elvesztette. Csonka-Magyarországnak ennek arányában legfeljebb 25.000 nyugdíjasa lehetne, a valóságban azonban a nyugdíjasok létszáma meghaladja a százezret. Mindez pedig csak azért van így, mert az utódállamok a területszerzésnek csak az előnyeit kívánták a maguk számára biztosítani, a terheket azonban annál nagyobb buzgalommal igyekeztek magukról elhárítani és nem voltak válogatósak az eszközökben, hogy ezt minél alaposabban el is ériék.

É cél elérése érdekében pedig különösen kecsgetető volt számukra

olyan eszközöknek a felhasználása, amelyek az említett cél mellett — nékik ugyancsak fontos — célokat is szolgáltak.

Külső megjelenésében a legkevésbé brutális, a legkendőzöttebb, de hatásában rájuk nézve a legeredményesebb s a magyarságra a leggyilkosabb módszer volt az, amelyet a cseh kormány alkalmazott egy előre jól átgondolt, minden részletében gondosan kieszelt tervnek céltudatos keresztülvitelére. Ezt a tervet, ezt a módszert fogom az alábbiakban megismertetni és csak azt kívánom előrebocsátani, hogy a cseh kormány, amely a szóban lévő módszert alkalmazta, szocialista többségre támaszkodott, maga is ilyen összetételű volt és pompásan megszervezett sajtópropagandája révén gondoskodott arról, hogy a Csehszlovák Köztársaságot mint a legdemokratikusabb államot állítsa a világ közvéleménye elé.

A cseh hatóságok nyilvánvalóan felülről nyert utasítás alapján berendezkedésük első percétől kezdve főfeladatuknak tekintették, hogy a magyar intelligenciát, a volt magyar felvidék, a mai Szlovénia és Ruszákrajna területéről minél előbb eltávolítsák.

Ez három fontos okból volt szükséges. Először azért, hogy a magyar nép tömegei ekként intelligens vezetők nélkül maradva, az egyidejűleg hatalmas arányokban is megindított elnemzetlenítési politika szabad prédáivá váljanak, másodsor azért, hogy a magyar közalkalmazottak helyére a világ minden részéből „hazahívott“ cseh származású embereket ültessenek, harmadsor pedig azért, hogy megszabaduljanak a volt magyar alkalmazottak és nyugdíjasok illetményeinek fizetési kötelezettségétől.

Eme három cél elérésére legalkalmasabbnak látszott a magyar közalkalmazottak községi illetőségének a fessegetése, mert amennyiben megállapítani sikerült, hogy valaki a jelenleg csehszlovák területen fekvő községek egyikében sem szerzett községi illetőséget, akkor már volt ürügy kimondani rá, hogy mivel illetősége nincs, állampolgársága sincsen, tehát csehszlovák közalkalmazott vagy nyugdíjas nem lehet és az államtól semmire igényt nem tarthat.

Ehhez az egész akcióhoz alapot és ürügyet a cseh kormánynak a szerencsétlen trianoni békeszerződésnek ama rendelkezése szolgált, hogy csehszlovák állampolgárnak csak az tekintendő, aki már 1910. évi január hó i-én azon a területen községi illetőséget szerzett.

Arról azonban, hogy a trianoni szerződés ilyen rendelkezést fog tartalmazni, a volt magyar felvidéken 1919-ben, mikor a csehek bejöttek, természetesen senkinek fogalma nem volt, ellenben, hogy a cseh hatóságok tudták már, hogy ők követelni fogják a megkötendő békeszerződésben egy ilyen rendelkezésnek a felvételét, s tudták már azt is, hogy ilyen rendelkezés a békeszerződésbe fel is fog vétetni, az kitűnik abból, hogy ahol csak megjelentek, mindenütt követelni kezdték a lakosságtól, főleg a tisztviselőktől, hogy illetőségi bizonyítványukat mutassák fel, s akinek ilyen még nincs, az vétesse fel magát valamely községbe, mert ilyen bizonyítványra ezentúl szükség lesz, a nélkül például útlevelet senki sem kaphat.

Mi sem természetesebb, minthogy az érdekeltek — akiknek eddig soha életükben illetőségi bizonyítványra szükségük nem volt — siettek magukat a község kötelékébe formális határozattal is felvétetni.

Mikor azután a trianoni békeszerződés megkötött, a cseh hatóságok részéről országszerte megindult a hajsza és mindenkitől követelték illetőségi bizonyítványának felmutatását, illetve most már annak beigazolását is, hogy az illető már 1910. évi január hó i-én valamely ottani községben illetőséggel bírt.

Kezdetben senki sem sejtette még, hogy ez új hatósági akció mögött milyen hátsó gondolat lappang, senki sem gondolt arra, hogy ez lesz a cseh

kormány kezében a legveszedelmesebb fegyver, amellyel az emberek tízezeit máról-holnapra hontalanná és földönfutóvá lehet tenni, mert még álmában sem képzelte senki, hogy a magyar törvénynek magyar területen történt alkalmazásához utólag tíz év múlva egy másik állam önkényesen és célzatosan olyan magyarázatot fűzhessen, mely az egész magyar joggyakorlattal homlokegyenest ellenkező.

Magyarországon ugyanis az volt a helyzet, hogy községi illetőség igazolására soha senkinek szüksége nem volt, kivéve azt az esetet, amikor valaki teljesen elszegényedvén, a rá nézve illetékes község eltartására szorult vagy ha az illető kórházi ápolási költségeinek a megtérítéséről volt szó. Egyéb vonatkozásban a községi illetőségnek jelentősége nem volt, azt hatóságok előtt, vagy a magánéletben soha igazolni nem volt szükséges s ha itt-ott a kérdés valakire nézve mégis aktuálissá lett, könnyű volt a bizonyítvány megszerzése az 1886:XXII. törvénycikk 10. §-a alapján, amely szószerint a következőképp rendelkezik:

„Aki azon községből, melynek kötelékében volt, más községbe költözik át, ezáltal a régi községi kötelékből még nem lép ki; ha azonban az új községben négy évig folytonosan lakik, ennek községi terheihöz járul és ezen község ellene a 9. §. *a)*, *b)* és *c)* pontjaiban megállapított kifogásokat ezen idő alatt nem érvényesíti, ezen község kötelékébe tartozónak s az előbbi községi kötelékből kilépettnek tekintetik, még azon esetben is, ha települési szándékát be nem jelentette; kivéven, ha azon községben, amelyből átköltözött, a községi terhekhez ezen idő alatt is folytonosan hozzájárult, vagy ha ily hozzájárulás nélkül is ő maga előbbi községi illetőségét ugyanezen község beleegyezése mellett fenntartani akarja.“

A cseh hatóságok — eleinte és pedig az első négy évben — elfogadták a községi illetőség igazolását az 1886: XXII. törvénycikk most idézett szakasza alapján, de ezt nem liberálisan alkalmazták — úgy miként a magyar hatóságok, hanem szószerinti — helyesebben betűszerinti értelmezésben, vagyis akként, hogy bár tudták jól, miszerint a magyar törvények alapján az állami, törvényhatósági és községi alkalmazottak fel voltak mentve a községi terhek viselésének kötelezettsége alól, mégis megkövetelték ezektől az alkalmazottaktól is, hogy igazolják, miszerint legalább is az 1906 évi január hó i-től 1910 évi január hó i-ig tartó négy éven át minden évben tényleg fizettek községi adót és ezt oly rigorózus értelemben követelték, hogy például azon községi járulékokat, melyeket a községi adófizetéstől egyébként mentes közalkalmazottak is fizettek — mint például vízvezetési és csatormajarulékokat, házbérfillért és szemétfuvarozási díjakat stb. — nem fogadták el olyan teljesítményekül, melyekkel az illető „a község terheihöz járult”. Ennek következtében a község részéről az illető részére kiszolgáltatott illetőségi bizonyítványt érvényesnek nem fogadták el, majd pedig utasították az összes községeket, hogy ne adjanak illetőségi bizonyítványt olyanoknak, akik 1910 évi január hó i-től visszamenőleg legalább is négy éven át községi adót, úgynevezett „községi pótagót” nem fizettek.

A cseh kormány ezen intézkedésének a 236/1920. számú cseh alkotmánytörvény volt az alapja, melynek 9. §-a kimondja, hogy aki csak 1910 évi január 1 után szerzett községi illetőséget, az csak úgy lesz csehszlovák állampolgárrá, ha azt neki, saját kérésére kimondottan elismerték, amit legkésőbb 1921 év végéig kérni kellett. Természetes, hogy ez alapon magyar ember állampolgárságot nem kaphatott.

Hogy a cseh hatóságoknak fentemlített megszorító értelmű törvény-magyarázata milyen abszurdum, e részben legyen elég rámutatni a tényre, hogy a most csehszlovák területen fekvő községek között is volt néhány olyan nagyobb fekvőségekkel bíró gazdag község, ahol a lakók községi pót-

adót egyáltalán nem fizettek. Ilyen volt például Dobsina (Gömör megye). Dolina város kötelékébe tehát a cseh törvénymagyarázat szerint senki sem tartozhatnék és Dobsina a fenti értelemben senki részére községi illetőségi bizonyítványt ki nem állíthatott volna, mert ott községi adót senki sem fizetett.

Am a cseh hatóságok jól tudták, hogy miért ragaszkodtak a törvénynek nem az értelméhez, de a betűjéhez! Ezen az alapon ugyanis módjukban volt a közalkalmazottak és nyugdíjasok legnagyobb részénél megállapítani, hogy nincs községi illetőségük, tehát nincs állampolgárságuk, tehát elveszi tették igényüket állásaikra, fizetésükre és a nyugdíjasok a nyugdíjukra nézve. Sőt odáig mentek, hogy azon tisztviselők egy részénél, akik — mint e cikk írója is — 1919-ben formális határozattal is felvették magukat községi kötelékbe, azzal löttek vissza, hogy 1919-ig nyilvánvalóan nem volt községi illetőségük, mert ha lett volna, akkor 1919-ben nem kérték volna a község kötelékébe való felvételüket.

A fentemlített betűszerinti törvénymagyarázat nemcsak a közalkalmazottak és nyugdíjasok ezreit fösztotta meg megélhetésük minden alapjától és tette őket földönfutókká még akkor is, ha egész életüket a már csehszlovák állam területén élték le, de hontalanná tette a munkások nagy tömegeit is, mert azoknak legnagyobb része ugyancsak nem fizetett községi adót.

Am a cseh hatóságok még ezzel sem voltak megelégedve, mert ez önkényes törvénymagyarázat után még mindig maradtunk számosan olyanok, akiknek házunk, vagy földünk volt, akik tehát községi adót is fizettünk és így a cseh hatóságok részéről kívánt községi illetőségi bizonyítványt fel tudtuk mutatni.

Oly célból tehát, hogy tőlünk is szabadulni tudjanak, egy lépéssel tovább mentek az önkényes törvénymagyarázat terén.

A prágai legfelsőbb közigazgatási bíróság ugyanis 16.455/1923. szám alatt egy konkrét ügyben olyan ítéletet hozott, melyben — ellentétesen a törvény világos rendelkezésével és az egész magyar joggyakorlattal — az 1886. XXII. törvénycikk 10. §-át 1910 év előtti időre is visszamenőleg alkalmazott joghatállyal úgy magyarázta, hogy a községi illetőséget automatic (hallgatagon), a község részéről való kifejezett fölvétel nélkül, senki sem szerezhette meg és nem szerezheti meg, továbbá, hogy a négy évi ottlakásnak a ténye és a községi terhekhez való hozzájárulás a polgárnak csak igényt ad az illetőségre, maga az illetőség pedig csak a község részéről való felvétel tényével áll be.

Amikor a prágai legfelsőbb közigazgatási bíróságnak ezt a szégyenteljes törvénycsavaráson nyugvó ítéletét a cseh kormány hatóságai, mint elvi döntést fogták fel és az illetőségi kérdéseket az egész vonalon ezen az alapon kezdték intézni, ez a minden képzletet meghaladó önkényes törvénymagyarázat és joggyakorlat természetesen általános megdöbbenést keltett úgyannyira, hogy e fejtetőre állított okoskodáson nyugvó közigazgatási joggyakorlat ellen még csehszlovák oldalról is aggályt támasztottak és a kihatásában a magyarságra nézve végzetes bírói tévedés ellen csehszlovák részről is felszólalások történtek.

Talán elég e helyütt dr. Dérer Iván ügyvéd, volt csehszlovák miniszter, szlovenszkói teljhatalmú miniszternek e tárgyban megjelent és az összes felvidéki lapokban reprodukált tanulmányából a következő szószerint idézett részlet közlése:

„Közismert dolog, hogy a régi Magyarországon a honi illetőségnek nem volt nagy jelentősége, a községek nem vezettek róla nyilvántartást és még Budapesten s más nagyobb városokban sem vezettek jegyzéket a községi illetőséggel bírókról. A régi Magyarország lakosainak legnagyobb része sohasem volt fölvéve

semmiféle községi kötelékbe és hallgatagon illetőségűnek minősített az 1886. évi XXII. törvény xo. §. alapján. Az államfordulat után azonban a honi illetőség kérdése azáltal lett nagyjelentőségű, mert a szerint állapították meg a csehszlovák állampolgárság. A legfelsőbb közigazgatási bíróság határozata alapjaiban ingatta meg Szlovenszko és Ruszinszko sok tízezer békés polgárának állampolgárságát.“

„A Legfelső Közig. Bíróság határozata szerint a honi illetőség meg* szerzéséhez megkívántatok a kimondott fölvétel a község részéről és ennek a fölvételnek a L. K. B. szerint konstitutív jellege van, úgy, hogy a nélkül csak akcesszórius (az atya, férj szerint stb.) honi illetőség lehetséges. Ilyen akcesszórius honi illetőséget felmutatni — azaz kimutatni, — hogy akár maguk az illetők, akár atyáik, nagyatyáik (őseik) kimondottan fölvétettek valamely község kötelékébe — az én véleményem szerint — Szlovenszko lakosságának csak kisebb része tudna. Nagyobb részének csak most kellene magát fölvételni valamely község kötelékébe. Ez persze már nem engedhető meg, mert akinek 1918 év október 18-a előtt egyik községből sem volt illetőségi joga a Csehszlovák Köztársaság mai területén, nem a mi állampolgárunk és idegen nem szerezhet nálunk honi illetőséget.“

„Nem szükséges magyarázni, hogy a L. K. B. álláspontja a közigazgatási hivatalok részéről történő szigorú alkalmazás esetében lehetetlen és esztelen konzekvenciákkal járna. Már ezen okból erősen kételkedni lehet a L. K. B. magyarázatának helyességében. A törvényt mindig úgy kell értelmezni, hogy elérje célját. Tekintettel az állampolgárságról szóló alkotmánytörvényre, nem .. igazolt az x886, évi XXXI. t.-c, xo. §. ily értelmezésbe, hogy ezáltal kétségessé váljék a szlovenszko lakosság jelentékeny részének az állampolgársága.“

„Nem szabad a törvényt úgy értelmezni, hogy kétség esetében valaki elvesztse igényét a község általi eltartásra, az állampolgárságra stb., hanem fordítva, a törvényt úgy kell értelmezni, hogy in dubiis azokat a jogokat lehessen elnyerni, amelyek kedvéért a honi illetőség institúciója konstruálva volt. Ily liberális magyarázatot kell adni a törvénynek annál is inkább, mert meghozatala óta egészen 1918 év október 28-ig ebbéli az értelemben volt következetesen interpretálva és végrehajtva a kompetens magyar hatóságoktól is.“

„Nem foglalkozom itt azzal, hogy az idézett 10. §. rendelkezései mai nap is érvényesek-e, avagy a 236/1920 sz. t.-c. 13. §-ának 2. szakasza megszüntette-e azokat? Vítan felül van azonban, hogy 1918 év október 28-a előtt a honi illetőség megszerzését illetőleg Szlovenszkon és Ruszinszkon érvényben voltak az 1886 évi XXII. t.-c.-ben foglalt előírások, és hogy azt a kérdést, hogy valaki Szlovenszkon nyert-e az államfordulat előtt honossági jogot, egyedül az akkor érvényes magyar jog szerint lehet elbírálni. Lehetetlen, hogy az akkor érvényes jog szerint egyszer már megszerzett jogok és igények most, utólag a törvény más értelmezése folytán megszüntetessenek. Ha az egyszer megszerzett jog, azt leginkább csak törvény szüntetheti meg azonban sohasem bízói praxis. Aki már az államfordulat előtt nyert volt a magyar előírások szerint honi illetőséget Szlovenszko, vagy Ruszinszko valamely községében, ezt az illetőséget egyedül új törvény nem ismerheti el, illetve szüntetheti meg, azonban sohasem a L. K. B., vagy bármely más bírósági, vagy közigazgatási hivatal.“

„Kétségtelen tehát, hogy ha valaki az államfordulat előtt, Szlovenszko, vagy Ruszinszko valamely községében a 10. §. szerint nyert honi illetőséget; ezt az illetőséget a L. K. B., vagy egyéb hivatal nem semmisítheti meg.“

Íme, így írt e kérdésről még egy volt cseh miniszter is, a kormány-pártnak égy mai napig oszlopos tagja, de persze meghallgatásra ő sem talált.

Hiába volt minden. Az erőszak boldog volt, hogy belekapaszkodhatott egy bírósági ítélet tekintélyébe. Nemcsak, hogy nem vonták vissza az összes közigazgatási hatóságokhoz már nyomban az ominózus ítélet után kiadott azon rendeletet, hogy a községi illetőségi kérdések elbírlálásánál a fontismertetett végzetes ítéletben leszögezett álláspont szerint járjanak el, hanem még újabb rendelkezés is napvilágot látott arra nézve, hogy zsinórmértékül egyedül csak ezt tekintsek.

A közigazgatási hatóságok természetesen buzgón igyekeztek a vett utasításnak megfelelni s tudomásom szerint 60.000 ember községi illetőségét semmisítették meg ezen az új alapon, tehát körülbelül ugyanannyi családot tettek máról-holnapra hontalanná s amennyiben az illetők köztisztviselők, vagy nyugdíjasok voltak, az állammal szemben fennálló minden törvényes igényektől elestek.

A felvidéki magyarság ekként a cseh kormánynak szabad prédája, Csonka-Magyarország pedig megfullad az onnan kiüldözött és ide kényszerített, foglalkozás nélküli intelligens emberek nagy tömegében, mert ezeket mind elhelyezni természetesen képtelen. Végezetül legyen szabad ezt a közleményemet Malasils szociáldemokrata képviselő úrnak szíves átolvasásra ajánlani, aki a magyar parlamentben azt mondta, hogy Csehszlovákiában az illetőségi ügyeket liberálisabban kezelik, mint nálunk.

Arra nézve, hogy az említett törvényt magyarázat in concreto mit eredményezett, legjellemzőbb lesz a cikkíró és Palkovich Viktor volt képviselő-társa esetének rövid ismertetése.

Én 1899 óta állandóan és megszakítás nélkül Kassán laktam, ahol 1899-től 1906-ig állami tisztviselő, 1906 óta pedig Kassa város főtisztviselője, városi tanácsnok és 1903 óta egyúttal háztulajdonos is voltam, illetve még ma is vagyok. 1920-ban a kassai kerület mandátumával kerültem be, mint képviselő a prágai parlamentbe.

E minőségemben, mint az elnyomott őslakosság jogainak védelmezője, igen kellemetlenné váltam a cseh hatóságok számára, tehát elbántak velem a következőképen.

Szlovenszko teljhatalmú minisztere 1924 évi április hó 4-én kelt 13.258/1924 számú rendeletével Kassa városának az én községi illetőségemet megállapító 2.123/1919 számú határozatát és ezzel együtt a részemre 1920 évi november 2-án 11.630/1920 szám, továbbá a 223/1922 eln. és 1.533. jkvi szám alatt már cseh hatóságok által kiállított községi illetőségi bizonyítványokat is megsemmisítette és azon az alapon, hogy Kassán községi illetőséggel nem bírok, megsemmisítette csehszlovák állampolgárságomat is.

Ezen határozat ellen nemcsak én, de az ezzel magát autonóm jogaiban megtámadottnak érző Kassa városnak ekkor már részben csehekből álló képviselőtestülete is külön-külön panasszal élt a prágai legfelsőbb közigazgatási bírósághoz.

A városnak a panasz benyújtását elhatározó 1924 évi szeptember 9-én kelt 15.828/1924 sz. és 1924 évi szeptember hó 16-án kelt 20.706/1924 számú határozatait a kassai zsupanatus 1924 évi október hó 6-án kelt határozatával megsemmisítette és utasította a város polgármesterét, hogy a városnak a legfelsőbb közigazgatási bírósághoz beadott panaszát vonja vissza, minek folytán a város közönségének panasa a bíróság elé nem is kerülhetett.

Az én panaszom felkerült a prágai legfelsőbb közigazgatási bírósághoz, de az azt 1925 évi július hó 25-én kelt 12.686/1925 számú ítéletével a fentebb ismertetett önkényes törvényt magyarázat alapján elutasította s ezzel az állampolgárságomat megsemmisítő miniszteri rendeletet jogerőre emelte.

A szlovenszkói és ruszkakrajnai ellenzéki pártok szövetsége a cseh kormánynak a községi illetőségi ügyekben folytatott jogfosztó eljárása miatt az 1925 év folyamán panasszal fordult Genfben a Népszövetséghez. A népszövetség főtútkársága 1926-ban közzétette a csehszlovák kormánynak erre a panaszra adott válaszát. Eme Benes-féle válasznak az én ügyemre vonatkozó része így hangzik:

„Igaz, hogy Körmeny Ékes Lajos 1899 óta Kassán lakott, azonban 1910 január 1 előtt csak 1903, 1904 és 1905-ben járult hozzá a községi közterhekhez. A község kötelékébe való felvételt csak 1919 évi február hó 23-án kérte, azaz a Csehszlovák állam megalakulása óta. Azelőtt a magyarországi Feketepuszta Dég községben bírt illetőséggel. Adva lévén, hogy 1910 január 1. előtt (nem pedig 1918 október 28-a előtt) nem szerezte meg az illetőséget a jelenlegi csehszlovák területen, külföldi volt, magyar állampolgár és ezért semmisítették meg Kassa község határozatát, amely 1919-ben illetőséget adott neki. Körmeny Ékest nem „űzték ki“, ő saját akaratából hagyta el a csehszlovák köztársaságot, hogy Magyarországon telepedjék le.“

Benes úr eme kifogásaira én a következőkben válaszoltam:

A csehszlovák kormány részéről a népszövetséghez intézett válasziratnak reám vonatkozó pontja egyrészt a valóságnak nem felel meg, másrészt bizonyos tényeket elhallgat.

Nem felel meg a valóságnak, hogy én 1910 év előtt csak három éven át, 1903,1904,1905-ben járultam hozzá a község terheihöz, mert a kezemben levő hivatalos adóbizonylattal is tudok igazolni annyit, hogy az 1910 évet megelőző időben — hiszen csak ez jöhet számításba — 1903, 1904, 1905, 1906 és 1907-ben tényleg fizettem községi pótdót és útdót. Természetesen azután is fizettem, de erről nem vettem ki bizonyítványt.

Nem felel meg a valóságnak, hogy 1918 évet megelőzőleg Dég községben bírtam illetőséggel, mert a tény az, hogy én Dégről, ahol születtem, már 1886-ban, 9 éves koromban elkerültem és 1886-tól 1894-ig a pozsonymegyei Nagyszombatban végeztem középiskolai tanulmányaimat, 1894-től 1898-ig Budapesten voltam egyetemi hallgató, 1898 júniusában Pozsonyba kerültem, mint állami tisztviselő és 1899 szeptember óta megszakítás nélkül Kassán laktam.

Ugyanakkor, amidőn Benes külügyminiszter úr 26 évi állandó kassai tartózkodásom dacára nem ismeri el kassai illetőséget, miként tudja megállapítani Dég községi illetőséget az imént említett adatok mellett, az az ő titka. Tény az, hogy Kassa részéről a községi kötelékbe való felvételt csak 1919-ben, tehát akkor kértem, amikor valamennyiünket felszólítottak, hogy formális községi kötelékbe való felvétel útján is szerezzük meg községi illetőségünket, de kétségtelen, hogy a magyar törvények alapján, nevezetesen az 1886: XXII. törvénycikk 10. §-a alapján 26 évi egyfolytában való Kassán lakással az ottani községi illetőséget megszereztem, mert ott háztulajdonos, adófizető polgár és azonkívül 20 éven át a városnak főtisztviselője voltam. Benes külügyminiszter úr a válaszában egyszerűen agyonhallgatja azt, hogy én 1906 óta egyfolytában a város szolgálatában állottam, agyonhallgatja azt, hogy ott háztulajdonos voltam és vagyok, agyonhallgatja azt, hogy a szlovenszkói teljhatalmú miniszter 13.258/1924 számú határozatával községi illetőséget és állampolgárságomat megsemmisítette, és agyonhallgatja azt, hogy a legfelsőbb közigazgatási bíróság az ezen miniszteri döntés ellen benyújtott panaszomat 1925 évi június 25-én kelt 140/1925 számú határozatával elutasította és ezzel engem minden további jogorvoslattól elzárt.

Nem felel meg a valóságnak az sem, hogy én saját akaratomból hagytam el a csehszlovák köztársaság területét, mert hiszen a kassai rendőrigazgatóság már 1924 szeptember hó i-én kelt 35.759/1924 számú átiratával felszólított engem arra, hogy „tekintettel a pozsonyi teljhatalmú miniszternek 13.258/1924 számú határozatára“, mellyel csehszlovák állampolgárságomat megsemmisítette, mutassam be november 30-ig a rendőrigazgatóságnál „a rám nézve illetékes“ hivatal által kiállított útlevelet.

Közismert tény, hogy a magyar útlevél bemutatására való ilyen felszólítás nem egyéb, mint a köztársaság területéről való kiutasítási eljárás megindítása.

Amíg képviselő voltam és amíg a közigazgatási bíróság ügyemben véglegesen nem döntött, a rendőrigazgatóságnak ezt a felszólítását negligálhattam. Abban a percben azonban, amidőn a legfelsőbb közigazgatási bíróság is szankcionálta a maga ítéletével a miniszternek állampolgárságomat megsemmisítő határozatát és képviselői mandátumom érvénye is megszűnt, egyenesen örülség lett volna továbbra is ott maradnom, mert ezzel kitettem volna magamat annak a veszélynek, hogy a rendőrigazgató az ellenem képviselői működésem ideje alatt szorgalmasan gyűjtött adatok alapján a politikai perek egész sorozatát indítja meg.

Ilyen körülmények között kénytelen voltam a köztársaság területét elhagyni és be nem várva azt, amíg vizsgálati fogságba helyeznek, mert mint külföldi állampolgár, éppen külföldi állampolgárságomra való tekintettel még kaució ellenében sem lettem volna szabadlábra helyezhető. Benes külügyminiszter úr válaszában reám vonatkozó része tehát egyrészt a tényállás elferdítésével, másrészt pedig a legfontosabb tényeknek elhallgatásával előterjesztett rosszhiszemű védekezés.

Hogy a Népszövetség azóta mit csinált ez ügyben, azt nem tudom.

De azt tudom, hogy a csehszlovák kormány ugyanígy semmisítette meg egy volt képviselőtársamnak, dr. Palkovich Viktornak az állampolgárságát is, aki egyfolytában 44 évig volt a csehszlovák területen fekvő színmagyar Guta pozsonymegyei községnek közszeretben álló római katolikus plébánosa. Könnyű megállapítani, hogyha már ezek a jogfosztások velünk, akik védekezni tudunk, megtörténhettek, mennyivel inkább el tudtak banni mással. Ilyen alapon megsemmisítheti a kormány — és tényleg meg is semmisíti — mindazoknak csehszlovák állampolgárságát, akik neki bármely okból útjában állanak.

KORMENDY ÉKES LAJOS.

„KULTURVERKNÜPPELUNG.“

AZ ERDÉLYI szászok egyik lapja, a „Kronstadter Zeitung“ használja (1928 VII. 22) a címben leírt szót jellemzésül annak az oktatásügyi politikának, amelyet a különböző román kormányok tíz év óta alkalmaznak a romániai kisebbségekkel, különösen a magyar kisebbséggel szemben. Annyi bizonyos, hogy a fogalmat, amelyet e szó jelenteni akar, semmi más szóval olyan találóan és jellemzően kifejezni nem lehetne, mint vele.

A „Kronstadter Zeitung“ abból kiindulva, hogy július hó első napjaiban előbb a cseh és egy pár nappal később a jugoszláv kormány, a román kormány példáját követve, elrendelte, hogy a magyar egyetemeken szerzett oklevelek nem nostrifikálhatók, — e rendelkezéseket nemcsak közös elhatározás eredményének tartja, hanem olyan célzatos eljárásnak is, amelynek gyümölcse nem lehet más, mint a kisebbségek — elsősorban a magyar kisebbség kultúrájának nyomorékká tétele.

A román állam sorsának intézői a hivatalos román közművelődési politika megvalósítandó céljával már kezdetben azt hirdették, hogy a magyar tanintézetek számát azért kell tömeges iskolaelvételek segítségével lecsökkenteni, hogy Nagyrománia kisebbségei és az államalkotó románság között az utóbbi számarányának megfelelően a helyes műveltségi arány helyreállíttassék. Ezzel szemben bizonyára jogosult az a kérdés: vájjon nem lett volna-e igazságosabb és helyesebb ezt a kulturális arányt a román iskolák számának szaporításával és színvonalának emelésével helyreállítani, mint a magyar iskolák tömeges elvételével?

Az erdélyi magyarság parlamenti képviselőinek megbízottai július hó 26-án hosszabb megbeszélést folytattak Angelescu közoktatásügyi miniszterrel a magyar kisebbségi iskolák ügyében, aki elismerte, hogy az erdélyi kisebbségek oktatásügye olyan nagy probléma, amelynek megoldásához a legalaposabb körültekintés szükséges. A maga részéről már most kijelentheti, hogy Erdélyben a kisebbségi iskolák száma a kisebbségek számarányához képest igen nagy. Erre vonatkozóan feltétlenül sürgős

revízió szükséges és ha ezt a revíziót végrehajtják — azaz, ha a magyar iskolák számát a tőle kívánt minimumig lecsökkentik, akkor az oktatásügy egész kérdését könnyebben meg lehet oldani.

A román közoktatásügyi kormány e kulturális egyensúly helyreállításának egy másik módszerét is alkalmazza. Erdélyben a főiskolai képzettségű magyarok számaránya nagyobb, mint a románoké. Magától értetődő, hogy a megfelelő arányszámnak itt is helyre kell állania. Ezért tiltotta meg 1921-ben az erdélyi magyar egyházaknak, hogy fenntarthassák azt a tanárképző főiskolát, amelyet az elvett kolozsvári egyetem némi pótlásául közös megegyezéssel a református teológiai akadémiával kapcsolatban állítottak fel.

A középiskolát végzett magyar ifjúság, melynek megelőzően alkalma sem lehetett a román nyelv megtanulására, Csonkamagyarországba jött egyetemi tanulmányainak folytatására. A román közigazgatási hatóságok csak annak az ifjúnak adtak engedeknet Csonkamagyarországra való utazásra, kinek szülei Írásban jelentették ki belenyugvásukat, hogy gyermekük „Magyarországba repatriáljon

Egy pár évvel később az erdélyi magyar ifjúság egy részét nem riasztotta vissza az a nehézség, amely őket a román nyelv hiányos tudása következtében a román egyetemeken várta. 1922-től kezdve, fokozódóan nagyobb számmal iratkoztak be a kolozsvári, sőt a bukaresti egyetemre is. Az elmúlt 1927/28 tanévben a kolozsvári egyetemen közel 500 magyar hallgató volt, a bukarestin pedig kerek számban 100. Hogy ez ifjak minő eredménnyel látogatják a román egyetemeket, arról e főiskolák rektorai, dékánjai és tanárai a legteljesebb elismeréssel nyilatkoznak minden alkalommal.

„A kisebbségi hallgatók — mondotta Bogdán Duica, a kolozsvári egyetem rektora az „Ellenzék“ (1928 IV. 27.) egyik munkatársának — szorgalmasan tanulnak, pontosan járnak előadásra és minden tekintetben kielégítő eredményeket mutatnak fel. Tudok esetekről, amikor kisebbségi tanulókat a román diákotthonokba felvettünk, mivel a legszigorúbb vizsgálatokat is kiáltották és kiváló előmenetelt tanúsítottak. Kisebbségi tanuló ellen egyetlen esetben sem volt fegyelmi vizsgálat.“

Ezeknek a magyar egyetemi hallgatóknak több, mint 90%-a magyar felekezeti iskolákból került ki, világos bizonyítékaul, hogy ez iskolák megfelelően végzik a maguk ifjúságának tudományos előkészítését a román egyetemekre is. A román közoktatásügyi kormányzat ebből azt a következtetést vonta le, hogy a rendszer nem alkalmas arra, hogy az óhajtott számarány a román főiskolai képzettségű értelmiség javára alakuljon át. E cél biztosabb elérése végett a „selectio“-t az egyetemre való beiratkozást megelőzően kell kezdeni. E szempont adta az ösztönzést az érettségi vizsgálat megszüntetésére és a baccalaureatus életbeléptetésére.

Az első baccalaureatusi vizsgálat 1925 nyarán folyt le. Az eredmény, különösen a magyar tanulókra lesújtó volt. A kolozsvári tankerületben a jelölteknek csak 20.6%-a ment keresztül a vizsgálaton. Ez a kedvezőtlen eredmény a magyar felekezeti iskolák tanárait még komolyabb tanítói munkásságra ösztönözte. És hogy nem eredménytelenül, azt a következő 1926-i és 1927-i évek baccalaureatusi vizsgálatai mutatták meg. Az első évi 20.6%-os eredmény már a következő 1926 évben 36.8%-ra emelkedett. „Ez a legnagyobb relatív emelkedés, melyet az ország valamelyik tankerületében elértek“, írta G. A. Dima, a kolozsvári egyetem tanára „Scoală secundară în lumina baccalaureatului“ (50. 1.) című tanulmányában, akinek illetékességét azért sem vonhatjuk kétségbe, mert e három év alatt maga is állandóan vizsgálobizottsági elnök volt. „A felsorolt adatokból és a különböző vizsgálobizottságok elnökeinek. jelentéseiből — folytatja tovább Dima

beszámolását — megállapítható, hogy a kisebbségi iskolák, melyeknek válogatott tanítószemélyzetük van, kvalitatív szempontból igen nagy haladást tettek. Bár az eredmény, összehasonlítva az állami iskolákéval, még mindig kisebb, de az előhaladás, melyet ez iskolák tettek, sokkal szembeötlőbb, mint az állami iskoláknál.“

Dima felsorolja az okokat is, amelyek érthetővé teszik a gyengébb eredményt. Ezek között szerinte is nem utolsó helyen áll az, amit e vizsgálatoknak idegen — román — nyelvűsége okoz a magyar anyanyelvű és középiskolai tanulmányait magyar nyelven végzett tanulónak.

Tévedés volna azt állítani, hogy a baccalaureatusi vizsgálat behozatalának csak az lett volna kizárólagos indító oka, hogy segítségével az egyetemi tanulmányokra alkalmas kisebbségi tanulónak száma lehetőleg minimálisra korlátozódjék. Kétségtelenül nagyobb része volt benne az arra vonatkozó elhatározásnak, hogy annak a szellemi proletariátusnak veszedelme elháríttassék, amely a kellő előkészület és képezett tanárok nélkül hatravakra felállított román állami középiskolákból kikerülve, ostrom alá fogta a román főiskolák kapuit. De a legtárgyilagosabban ítélő ember is kénytelen megállapítani, hogy ez a kisebbségekkel szemben olyan rejtett „numerus clausus“-féle, amelynek rendeltetése megakadályozni, hogy a kisebbségi abiturientek a román többséghez való számárányuknál nagyobb tömegben mehessenek főiskolai tanulmányokra.

Az 1925-ben életbeléptetett baccalaureatusi vizsgálat a csonkamagyarországi egyetemi ifjúság egy jelentékeny részének helyzetére is bizonyos fokú hatással volt. Akiknek Erdélyben nem sikerült a baccalaureatus, azok magyarországi egyetemekre jöttek. Ha meg lehetne állapítani, hogy a román baccalaureatusi vizsgálatokon a siker a tudástól függ és nem a szerencsétől, vagy a vizsgáztató tanárok ötletességétől, akkor minden aggályoskodás nélkül könnyű lenne megállapítani, hogy alig igazolható az az előzékenység, mely lehetővé teszi, hogy ez ifjak megszerezhessék a magyar érettségi bizonyítványt. De román részről is általános az a vélekedés, hogy a baccalaureatusi vizsgálatok sikerének nagyobb biztosítéka a véletlen és a szerencse, mint a tudás.

A nálunk megszerzett érettségi bizonyítványnak az erdélyi magyar ifjú a maga államában nem veszi semmi hasznát, mert azt ott nem tekintik egyetemi tanulmányokra jogosító oklevélnek. Eltekintve a tagadhatatlanul fennforgó politikai szempontoktól, ez a formai oka, hogy az utódállamok a magyar egyetemeken szerzett okleveleket nem nosztrifikálják, sőt az itt töltött egyetemi féléveket sem számítják be.

Azok az ifjak, akik nálunk szénák meg, vagy nálunk szereztek meg az egyetemi tanulmányokra jogosító érettségi bizonyítványt, többé nem térhetnek vissza azzal a reménnyel saját államukba, hogy ott tudásukat a gyakorlati életben népük javára értékesíthetik. Kénytelenek lesznek Csonkamagyarországon maradni és akarataik ellenére szaporítani a már-már itt is társadalmi bajokat okozó értelmi proletárság állandóan növekedő tömegét. Nem alkothatván saját államukban értelmi erőtényezőt, népük számára is elveszetteknek tekinthetők.

A román hadügyi kormány július első napjaiban rendeletet adott ki, amelynek tartalma a következő: tanulmányi célból külföldi tartózkodásra engedélyt csak azok az ifjak kaphatnak, mielőtt katonakötelezettségüknek ténylegesen eleget tettek volna, akik a baccalaureatusi vizsgálatot letették. Azok az ifjak, akik baccalaureatusi bizonyítvány nélkül ilyen engedély birtokában vannak, tartoznak külföldről visszatérni és folyó évi augusztus 15-én csapattesteikhez bevonulni. Ellenkező esetben katonaszökevényeknek tekintik és haditörvényszék elé állítják őket. Valószínű, hogy e rendelet következtében

több magyar ifjú fog ebbe a helyzetbe jutni, amelytől csak úgy szabadulhat meg, ha szülőföldjére többé vissza nem tér.

A magyar egyetemeken tanuló erdélyi magyar ifjúság ezidőszerint való helyzetére vonatkozólag egész bizonyossággal megállapítható, hogy azok, akiknek nincsen baccalaureatusuk, nem fogják külföldre szóló tanulmányi engedélyt kapni. Ha pedig engedély nélkül jönnek ki, mint katonaszökevények, igen súlyos következmények nélkül nem térhetnek többé vissza szülőföldjükre. Akik baccalaureatussal jönnek magyar egyetemekre, itt szerzett okleveleiknek a román államban semmi hasznát sem vehetik. Kénytelenek az előbbiekkal együtt a csonkamagyarországi értelmi proletáriátust szaporítva, itt tenni kísérletet elhelyezkedésükre.

Megfontolva ezeket a nagyon fájdalmas realitásokat, a legkomolyabban kérdezhetjük: van-e értelme annak, hogy Erdélyből minden iskolai év kezdetén kijöjjen két-háromszáz középiskolát végzett ifjú azért, hogy a magyar egyetemeken szerzett oklevelének saját államában semmi hasznát se vehesse?

A román közoktatásügyi politika arra törekszik, hogy Erdélyben a főiskolai képzettségű magyar értelmiség számát lehetőleg minimálisra csökkentse. Az az erdélyi magyar ifjúság, amelyik ezzel szemben nem tanúsítva elégséges ellenálló készséget, magyar egyetemre jön, akarata ellenére is elősegíti, sőt munkatársául szegődik annak a román közoktatásügyi politikának, amely az erdélyi magyarság „Kulturverknüppelung“-ján dolgozik.

A csonkamagyarországi közvélemény — különösen az „erdélyi menekült“-éké — nagy többségében azon a véleményen van, hogy az erdélyi magyar ifjak ne román, hanem magyar egyetemeken tanuljanak. E vélekedésnek kettős alapja van. Egyik az a hit, hogy a magyar ifjak a román egyetemeken nem szerezhetnek kellő tudományos képzettséget. A másik az attól való aggodalom, hogy a román főiskolákon tanulva, úgy érzelmileg, mint gondolkozás módjukat illetően elrománosodnak.

E kettős állásponttal, miután egyrészt a dolgok nem ismerésén, másrészt pedig érzelmi alapon épült fel, nem lehet vitatkozni, mert a meggyőzés lehetősége mind a két esetben ki van zárva. Célszerűbb a reális helyzet megvilágításáért a következő hipotézist állítani fel:

Tegyük fel, hogy a román kormány a magyar egyetemeken szerzett okleveleket minden nosztrifikáló eljárás nélkül érvényeseknek ismeri el. Miután birtokosa Budapesten, Szegeden, Debrecenben stb. nemcsak nem tanult meg románul, hanem azt a keveset is, amit az erdélyi magyar középiskolákban megtanult, elfelejti, mit tud csinálni Erdélyben, hol az állam szigorúan megkövetelt hivatalos nyelve minden vonalon és minden fórum előtt a román?

Erdélyben olyan vezető magyar értelmiségre van szükség, amely a román államnak nemcsak nyelvét, hanem törvényeit, közigazgatási berendezkedését, kultúráját, történetét, nemzeti aspirációit stb. éppen olyan jól ismeri, mint a román értelmiség bármelyik tagja. Ez ismeretek és e tudás nélkül Erdélyben a magyar nép jogait, sőt leelemibb életérdekeit sem lehet nemcsak sikerrel, de kudarc nélkül sem védelmezni. Annak az idősebb nemzedéknek, amelyiknek akarata ellenére vállaira nehezedett e kötelesség teljesítése, a legnagyobb gyengeségét éppen ez ismeretek hiánya okozza a nehéz harcokban, amelyeket kénytelen volt magára vállalni.

E nemzedék szerencsésebb korban születvén és növekedvén fel, nem szerezhetette meg ez ismereteket.

Ennek az idősebb erdélyi nemzedéknek kötelessége rábírnivali a most felnövő ifjú nemzedéket, hogy megszerezze magának ez ismereteket a legnagyobb nehézségek árán is. Aki e kötelesség teljesítése elől Csonka-

magyarországra menekülj az a romániai magyar kisebbségnek is katonaszökevénye.

Megfontolva mindezeket, jogosultnak látszik annak a kérdésnek felvetése: vajjon nem érkezett-e meg az ideje, hogy a csonkamagyarországi közvélemény is revidálja álláspontját, amelyet eddig ebben az ügyben elfoglalt? Több mint valószínű, hogy az adott helyzetben ez álláspontnak fenntartása elősegítené az erdélyi magyar értelmiségnek már is veszedelmessé fejlődő legyengülési folyamatát és támogatása lenne a román közoktatási kormány politikájának, amely célul tűzte ki az erdélyi magyar kisebbség „Kulturverknüppdung“-ját.

NYÚJTÓDI GÁSPÁR.

FIGYELŐ.

A MAI IFJÚSÁG KÉRDÉSÉHEZ.

I AZ ERKÖLCSI KÉRDÉS.

AKÉRDÉS társadalmi vonatkozású. Vájjon most az utolsó kilenc év alatt nőtt-e fel új nemzedék, mely látja a mai társadalmi élet értékeit és fonákságait, van-e életbe átültethető eszménye, hisz-e abban oly meggyőző-döttséggel, mint a sok fáradt és elkeseredett proletárszülő gyermeke apái álmaiban hisz és elég erős-e új világnak rakni le alapjait?

Erre szeretne felelni ezennél több volt diákja és különböző egyesületekből ismert sok egyetemi hallgató lelkét idézve maga elé e cikk írója. Félve szól e kérdésről, hisz oly képet tár vele a nyilvánosság elé, mely csak a tanár szeme elé rajzolódott, oly hibákat árul el, melyeket a személyi hatás erejével szemtől-szembe lehet csak megmondani. És ez bántól ha általános érték-ítélet alakjában hangzik is el; bántó még a mai korban is, mely pedig szinte gyermekesen tapintatlan és indiszkrét. Hogy mégis szólok, annak oka, hogy szeretem az előttem ismeretlen ifjúságot is, kiknek arcán az enyémnek ráncra rejtőzik, akiknek szívében az enyémnek kapkodó ritmusa lüktet.

A mai ifjúság sorai között nagyobb számú az erkölcsi tisztaságot tisztelő és arra törekvők népe, mint a húsz év előttiben. (Az emelkedés a háborús évek visszaesését leszámítva folytonos). Az erkölcsök ez emelkedésében szerepe van a több testi munkának, a sportnak és cserkészetnek, a viszonyok mostoha-sága kikényszerítette aszkézisnek, de egész bizonyosan része van a máshangú sajtóval és mozival és divattal küzdő vallási renaissancenak is. Sajnos, ez az erkölcsi tisztaságra való törekvés nem általános s a többiek erkölcsi nívója alacsonyabb a háború előttinél, mert akkor „a bűnt legalább bűnnek tudták“ és az úrinépben több szeméremérzet élt.

A mai ifjúság jobban megbecsüli a munkát (a testi munkát is), mint a tíz évvel ezelőtti (pedig a háborús évek is már haladást mutattak e téren). Az egyetemi évek átküzdése sok idevágó balítéletet eltüntetett (igaz, hogy sok helyes önértzet is). Az életben is ma inkább munkát keres a kilépő ifjú, mint pusztá elhelyezkedést. A pályaválasztás kérdése is jobban foglalkoztatja az ifjúságot (a specializálódás ma szükségesebb tudományos és műszaki téren, üzemi szempontból, mint azelőtt, de veszélyesebb az egyén elhelyezkedése számára, mert azt a több szakmához értés jobban biztosítja).

A mai ifjúság a nagy társadalmi átrétegződés miatt sokkal intenzívebben foglalkozik az osztályok problémáival; mint a régi, viszont a mélyben működő társadalmi erőkkel szemben érzéketlenebb, mint az volt: nem becsüli meg úgy a hagyományos nevelést; a családi tradíciókat nem értékeli. Igaz, hogy azok objektív értéke is kisebb ma, mint régen. Hiányzik a társadalom építményét erkölcsi alapon helyesnek találó apák nemzedéke — és ténylegesen is hiányzott közben egy nemzedéknek „az atya“. A háború és forradalmak kora fél emberöltőt tesz ki s az apátián családnak, a bátyák nélkül felnövő ifjúságnak, a férfierőket nélkülöző polgári iskolának s a mindjobban effemináló sajtónak nem lehetett elég jellemet formáló ereje

sok-sok édesanya emberfeletti áldozatának, sok-sok tanítónő és tanárnő hősies odaadásának ellenére sem.

Az új ifjúságban nincs meg az emberfelelem társadalomtartó ereje, mely a „becsület“ bármily hamis felfogása és értékelése révén nagyobb elcsuszamlásokkal szemben jó mankó volt. Azok társaságában pedig, akik a „becsületre adnak (minden kivételnek tisztelet adassék!), a szótartás nem erény, az igazmondás nem feltétlen érték s az ifjú könnyebben él nem-igazának tudatában is a terror maga számára megbecsült követelő fegyverével, mint régen. A mai ifjúság „öntudatosabb“, mint a régi.

Azonban ez az öntudat nagy veszély a tanulás terén is. Hisz minden tanulás lélektani alapja: a tanulni akaró lélek odafordulása a tekintély felé. És erre a mai ifjúság kevésbé képes, mint a régi. Legfeljebb arra hallgat, akiért rajong s az éretlen ifjú korban eklektikus... A tekintély elvének lehanyagolása különben a középkor vége óta folyton tart. Egy évezred lelki kultúrmunkája öröklődött fel az utolsó századok alatt, de azért a tekintély-alkonyodásnak ez a rohamos tempója, a társadalom elfogadott tekintélyeinek tisztelete helyett a közvetlenül alkalmazott erőszaknak ilyen természetesen fogadása, sőt az erőszak importálása megdöbbentő. A pogány állameszme elfogadott mindenhatósága kísért mindenfelé; s a mai ízlés a boxot kezdi nemes sportnak tekinteni.

Itt kell szólni a modem kor új középosztályáról, a mérnök és munkás között álló technológusról, a négy középiskola után felsőipariskolát végzett művezetőkről, rajzolókról. Az „egyenlőség“ hazugságát hangoztató kor mindjobban differenciálódik (a differenciálódás szempontja a pénz feletti rendelkezés mértéke és a végzett iskolák száma) s így termelte ki néhány évtizede ez új osztályt. Ezek a főiskolát nem végző, de önkéntességi joggal bíró fiúk az úri nép „egyik“ némileg alsórétege akarnak lenni a hasonló képzettségű tanítókkal, segédtisztviselőkkel s a csak katonai főreált végzett tisztekkel együtt. De 1. nincs meg hozzá néposztályuk történelmi gyökere (hisz a főiskolás mérnöki kar is alig hetven éves (1857), a bányamérnököké sincs két évszázados, az új ipari vezetőréteg pedig egy félszázados csupán — legrégebb a Kassai Felsőipariskola: 1872); 2. nincs meg az általános műveltsége (a négy középiskola után heti egy óra hittan és két óra magyar — ennek keretén belül földrajz, történelem, irodalom, közgazdaságtan — nem elég ahhoz) és 3. nincs meg számára a többi társadalmi réteg elismerése a néha elég jó jövedelem ellenére sem (hisz a társadalom a vidéki tanítói kart sem tudja önfeláldozó, nemzetfenntartó élete ellenére értékelni). És ezt nem pótolja a fiúknak a főiskolásokat is túlszárnyaló öntudata.

Soraik között összetalálkozik a műveltebb iparos fia, aki ez iskola révén szeretne kiemelkedni osztályából, melyet lenéz és a középosztály lecsúszott ivadéka, aki „kényszerül“ ipari pályán elhelyezkedni és meg akarja őrizni az őt származása révén megillető társadalmi helyet, mely ránézve már csak a házasság miatt is életkérdés. De ez a két csoport nem tud egybeolvadni s egyéb osztályok között a helyét sem megtalálni. A felnőttek társadalmá is minden hangoskodás mellett a múlt fényéből él s a forradalmak labilis és kétes értékjelzései óta nem tud eleven új értékrendet alkotni.

Pedig a felsőipariskolások ifjúsága is dagad az öntudattól és társadalmi átértékelést sürget.

AZ AKARÁS általános túltengése részben reakció a múlt század túlzó intellektualizmusával szemben és ennyiben van is létjogosultsága, de az értelem vezetőszeropének el nem ismerésében elveti a súlykot és ebben a nevelés a hibás. A mai ifjúság tanulási anyaga sokkal többoldalú és nagyobb terjedelmű, mint a régié, aminek következtében nehéz a mai ifjúnak valamit

is mondani, amiről már ne hallott volna (négy középiskolát végzett fiú gazdaságtörténelmi és kultúrpolitikai problémákról tanult) s a sok, már tömegénél fogva is, minőségénél fogva is megemésztetlen gondolat elveszi a lélek üde befogadóképességét arra a korra, mikor már megérhetné és a tanulás élénk örömeivel szedhetné magába azt. Ezért tudása távolról sem olyan alapos, mint a régi ifjúságé. De ez az iskola (főleg a polgári és a reáliskola) bűne, nem az ifjúságé.

Ezzel a szétfolyó, egybe nem fogott tudással, a mélyrehatolásra nem nevelt lélekkel együttjár a gyerekes és tömegléleknek megfelelő intenzitású akarás, mely a maga kiforratlan, egyensúlyozatlan világát akarja ráerőszakolni a társadalomra. Az ifjúság nagy érvényesülési vágya azokat a korokat jellemzi, amelyek felnőtt világa nem hisz már a régi eszményekben oly meggyőző erővel, hogy tovább tudná hagyományozni azokat, de nem tudja megoldásnak elfogadni azokat az álomszerű lehetőségeket sem, melyek már tette tudják serkenteni a komplikáltságot is egyszerűnek látó ifjúságot. Még akkor is veszélyes, mert irreális tempót diktál, az ilyen ifjúság, ha van Széchenyije, de Széchenyi nélkül a legellentétebb irányok gyorsítója lesz; tegnap a szabadkőműves irányú Kinnál pasáért rajong és ma a szabadkőműveseket félreűző Mussoliniért; ilyen ellentéteket politikai és világnézeti téren tömegével produkál a mai ifjúság.

Mindent összevéve: a háború előtt megindult erkölcsi és vallási renaissance nem tudott tette érné. Nem lekicsinyelni való érték, hogy van ma is a vallásos életeszemlének hordozója az ifjúság között, hogy ma már nem egy templomban — Budapesten is, Szegeden is — vasárnap annyi áldozó egyetemi hallgató van, amennyi háború előtt húsvétkor sem volt, de ez az ifjúság nem ébredt ezen irányzat öntudatára, nem annyira akcióképes (legalább ma nem), hogy a nemzet vezető osztályának keresztjét vállára vehetné.

A történet véres szövedékében elakadt a nemzet. A múlt nem ad elég lendületet ma és a vér nem ad inspirációt — a fáradt nemzet ihletésre vár. Várja, hogy az Isten „atyák helyett fiaikat“ adjon, vagyis a tradíciók kénytelen továbbzövését jelentő ősz „okosak“ helyett új tavaszi kezdést, a szertemállott középosztály helyébe új, tisztábblelkű vezetőréteget, az egymással infemói haraggal összeakaszkodott társadalmi osztályok harca helyett új alapon szervezett új élet békéjét és a magyar életnek egy új szintézisét. Reméljük, hogy mindehhez még megszerzi ez a könnyen lángoló és sok tagjában tisztavérű magyar Giovinezza a szükséges nagy felkészültséget, ami ma még sajnos, nincs meg benne.

NEMES CZIKE GÁBOR.

2. A KOROSZTÁLYOK ELKÜLÖNÜLÉSE.

Az ifjúság problémájával állandóan foglalkozott a „Magyar Szemle“ és cikkei során nem egy érdekes jelenségre mutatott rá, ezek mellett még egynek van igen nagy fontossága a kérdésben, s ez nem más, mint a korosztályok túlzott elkülönülése, a közéletben úgy, mint az iskolában és családi életben is.

Ami a kor szerint való elkülönülést illeti, ez önmagában véve nem a legújabb idők tünete, mindig is megvolt, de az ür csak akkor lesz áthidalhatatlanná, ha nem próbálják ezt mindkét részről áthidalni (ami kis gyermekkel szemben elsősorban a szülő feladata). Most is növekedett a szakadék, amint azt ifj. Jambrekovich László megállapította (lásd „Magyar Szende“ II. kötet, 1 sz.), aminek az elzárkózáson kívül az oka az idők

nagymértékű megváltozása. Nemcsak bizonyos fokozatbeli elkülönülés van most ifjabbak és idősebbek között, hanem a generációk külön típust jelentenek, s közülök egyik sem ismeri általában jogait és kötelességeit, továbbá nincs is alkalma jogaival élni és nincs lelkiismerete kötelességeit teljesíteni, hiszen a kiközösített idő a lelkiismeretességet sok emberből kiölte. Az idősebbeknek a kornál fogva bizonyára kijár a tisztelet egy faja, ezt nem szabad letagadnunk, viszont a fiatalok joga, hogy az öregek helyére lépjenek. Mindkét követelmény ma nagyon háttérbe szorul. A fiatalság is szeret az idősebbektől elszakadni, terhesnek érzi a velük való gyakoribb együttlétet és minden megjegyzésükben illetéktelen gyámkodást lát. Az ifjúság szintén nem jut gyakran a nehéz idők folytán jogainak gyakorlásához, elsősorban azért, mert nem tud álláshoz jutni. Itt már megtaláltuk az öregek és fiatalok összekülönbözésének újabb motívumát, öregek nem szívesen engedik át helyüket, ezért a fiatalok nehezebben tudnak elhelyezkedni. Ez azonban csak külső ok, e mellett mélyebb belső ok is van. Ez a kötelesség felismerésének hiánya, ami mindkét félnél megvan. Idősebbek pusztán koruknál fogva kívánnak tiszteletet, ami nem éppen helyes. Legyenek ők valóban olyanok, hogy a tiszteletre érdemesek legyenek, csak így fogják az ifjúságot is magasabb nivóra emelni. Ha azt a gondolatot oltjuk bele a ma még fiatalabb nemzedékbe, hogy a kor önmagában véve magas tiszteletet érdemel, akkor a legifjabbaktól ők is korlátlan tiszteletet fognak erények gyakorlása nélkül követelni és beleélik magukat abba, hogy koruk előrehaladtával majd nekik is kijár a nagymennyiségű tisztelet tekintet nélkül arra, hogy éveiket miképpen használták fel. Ez nem nagyon segíti elő az értékek kitermelését. Ezenkívül az a baj, hogy az idősebbek nem tudják magukat a fiatalok helyzetébe beleélni és éppen ezért nem tudnak igazán tekintélyt adni. Igen sok esetben egyáltalán nem tudják a fiatalabbakat megérteni és ezért velük ellentétbe jutnak, ha pedig az ellentétet ki akarják kerülni, akkor meghátrálnak, ami azonban nem teszi a viszonyt bensőbbé. Hogy az emberek természetűl fogva elsősorban kortársaik körében szeretnek mozogni, az természetes, de ennek még ne legyen az a következménye, hogy más korosztálytól elzárkóznak. Ezt az ellentétet úgy kell az öregeknek áthidalniok, hogy beleélik magukat ifjabbak helyzetébe. Lélekben érezzék át az ifjak érzéseit, de maradjanak a mellett tekintélyek, akkor a maguk részéről eleget tettek a közeledés kötelességének. Ehhez szükséges saját életük ifjúkori emlékeinek ápolása. Az ifjabbak pedig szokjanak hozzá az igazi tekintély megbecsüléséhez. Ne akarjanak mindenáron újítani és elszakadni az idősebbektől, ezzel nem szolgálják az igazi haladást. Támaszkodjanak a szilárd alapra, de ezt építsék tovább.

Az idősebbek és ifjak közötti ellentétet tehát elsősorban a belső akadályok elhárításával kell megszüntetni, de ehhez a külső helyzet javításának is hozzá kell járulnia. Ez már pedagógiai probléma, hiszen a nevelés nagy mértékben befolyásolja az ifjúság és idősebbek viszonyát. Az ellentétek áthidalásához az iskolának, de főleg a családnak kell hozzájárulnia. Az iskolának minél több pozitívumot kell adnia, a pozitív kvalitások számos ellentétet elsimítanak, feltéve, hogy nem egyoldalúan intellektuális pozitívumokról van szó. Az iskolák munkáját is eleget bírálta a „Magyar Szemle“, de csak a középiskolától fogva. Én kiterjesztem ezt az elemi iskolára, sőt még a kisdedővóra is. Nagy baj az, hogy ma a kisdedővo jelentőségét nem ismerik fel. Ennek tulajdonképpen a nevét is meg kellene változtatni és működését új törvénnyel szabályozni, mert a Csáky Albin gróf kultuszminisztersége idején megjelent 1891 évi XV. törvénycikk már nem terjeszkedik ki az óvoda mai összes feladataira. Hazai és külföldi rendszeres óvodafelügyeleti tapasztalataim győztek meg ezen intézmény fontosságáról.

Nemcsak nem kötelező ennek látogatása, hanem munkásságának házi pótlása sincs elrendelve. Aki nem jár elemibe, attól legalább az elemi anyagából való vizsgázást követelik meg, de a rendszeres foglalkozásra való készséget és nyugodt játszani tudást nem követelik meg az elemibe lépő gyermektől, pedig ez további haladásának fontos feltétele. Statisztikát kellene készíttetni az óvodát járt és nem járt gyermek első elemiben való haladásáról, ezek az adatok igazolnák az óvoda szükségességét. Az óvoda nem családnélküli gyermekek menhelye és nem is lehet családpótló, ez az első közös* ség, ahová a gyermek bekerül és mint ilyen a családi nevelés kiegészítő szerve, mely hivatásánál fogva bizonyos mértékig az iskolára előkészít, ezen intézményt tehát az ifjúság érdekében jobban fel kell virágoztatni. Az elemi iskola nagyobb mértékű felvirágoztatása is fontos feladat, amiért ma sok jó történik is, de aminek fontos előfeltétele az, hogy ne nézzék le az elemi iskolai tanítót, mint alsóbbrendű embert. Az anyag, melyet tanít, válóban alsóbbrendű, de fiatalabb gyermekkel is foglalkozik, ami több tekintetben nehezebb és ezért nem kapja meg a kellő elismerést. Pedig a máig feldolgozott gyermektanulmányi irodalom éppen azt igazolja, hogy a gyermekmegfigyelésben a néptanítók vezetnek, míg sok középiskolai tanár ezt tehernek érzi. Hogy milyen irányban kell az eleminek igazán fejlődnie, azt a már nálunk és külföldön is megvalósított új iskolák mutatják meg. Ahol annyira van alkalom a gyermek egyéniségével foglalkozni, mint ott, biztosan lehet számítani számos tehetség helyes irányú kiképzésére. Ehhez kell kapcsolódnia a már nálunk nagy arányban megindult tehetségvédelmi mozgalom fellendülésének. De ez se alapuljon az egyoldalú intellektualizmuson, hanem biztos valláserkölcsei alapon is. Állami támogatást csak addig élvezzen valaki, amíg tehetségét jóra használja. Itt már kilépünk a népiskola kereteiből, hiszen ez vonatkozik a közép- és főiskolásokra is.

A középiskola számos gyermeknél a fejlődő kor legfontosabb részét foglalja le magának, tehát fontos, hogy előnyös módon irányítsa a gyermek életét. Ennek a sikernek fontos kelléke a szülők és tanárok harmóniája, amibe mint alárendelt, de nem mint meg nem értett félnek kell a gyermeknek bekapcsolódnia. Hogy a harmónia megbontásában a tanár vagy szülő hibáztható-e inkább, azt nehéz általánosságban megmondani, de sajnos a diszharmónia gyakran észlelhető. Az is igaz, hogy a tanár munkakedvét az anyagi nehézségek gyakran megölik (lásd Glatz Károly cikkét „Magyar Szemle“, II. kötet, 3. számában, hivatkozik többek között az anyagi hatásra is), de itt is úgy vagyunk, mint az egykénél, hogy sokszor éppen a gondtalanabb tanárok hanyagabbak. Sajnos még mindig olyan a helyzet, hogy a tanár munkáját sem anyagilag, sem erkölcsileg nem hálálják eléggé meg. A szülő és tanár közötti diszharmónia pedig — különösen a már serdülő korba lépő gyermeknél — arra alkalmas, hogy az idősebbek tekintélyét teljében aláassa. A szülő szidja gyakran a tanárt és fordítva, ez nemcsak a középiskolai sikert, hanem a gyermek normális érzését teszi tönkre. Hiba az is, hogy a szülő fejlődő gyermekével kapcsolatban minden intellektuális munkát szívesen áthárít az iskolára és éppen ezáltal hanyagolódik el az individuális intellektuális nevelés.

Az egyetemnek szintén megvannak a hibái. Nem az a baj, hogy vilamosozással és sok lyukas órával vesztenek időt az egyetemi hallgatók (lásd Weis István cikkét „Magyar Szemle“ II. kötet, 4. sz.), hanem az, hogy sok olyan órát kell indexükbe felvenniük, melyekre nem járhatnak el azért, mert a felveendő órák ütköznek. Mi ezen formális beiratkozás értelme? Semmi* Vizsga kiterjedhet nem szoros értelemben vett szaktárgyra, ez helyes ellenszere az egyoldalúságnak, de az ütköző órák kötelező felvételét az indexbe ez nem indokolja. Vagy rendezzék el úgy az órákat, hogy

ne ütközzenek más kötelező órákkal, vagy engedjék el az indexaláírást és elégedjenek meg a vizsgával. Ennek reformálása fontos, hiszen az órákra való beiratkozás is fáradsággal jár, bár ennek a reformját Klebelsberg Kunó gróf, kultuszminiszter már megígérte.

Számos iskolai problémát lehetett volna még érinteni, de ezek előnyös reformálása meddő munka addig, amíg a válságba jutott családi élet nem helyezkedik megint szilárd alapra. Sajnos, pillanatnyilag erre sok kilátás nincs. Helyes volt éppen ezen viszonyok javítása céljából családvédelmi kongresszust tartani, hogy rátereljük a sok fogyatkozásra és szükséges változtatásokra a tömegek figyelmét, de ez nem elég, a viszonyokat kell megváltoztatnunk. A családi élet megmentése tehát az ifjúság és öregség legbiztosabb kapcsolatának feltalálása. Ez egyesíti a kölcsönös megértéssel és szeretettel a generációkat. A szülők próbálják meg a gyermekeikkel foglalkozni, tanuljanak meg velük bánni, erre megtanítja őket nagy mértékig egy mindinkább terjeszkedő intézmény, a szülők iskolája. Ez elősegíti egyúttal a család és iskola együttműködését, hiszen már eddig is sok ellentétet igyekezett áthidalni. Végül ezen utakat követve kell majd a közéletben is a különböző nemzedékeket egymáshoz közelebb hozni. Tiszta előny, ha olyan nemzedék nevelkedik most, melyben a keresztény érzés is mélyebb, ez istápolni fogja a korosztályok együttműködését, ami végeredményben hivatottabb lesz az egész nemzetet egységesebbé és erősebbé tenni.

SCHMIDL SÁNDOR.

3. MÉG EGY HANG AZ IFJÚSÁGBÓL.

A háborús ifjúság problémájával kapcsolatban az új mozgalmat sokan „Új Magyarország” névvel jelölik meg s kétségtelen, hogy itt nem pusztán az apák és fiúk évezredes és egyébként természetes ellentétéről van szó, hanem egy a háború és a háború utáni magyar viszonyok teremtette új társadalmi és politikai mozgalomról, amelynek megvannak a maga sajátos gazdasági adottságai is. Ezek megfontolása arra a megállapításra készítet, hogy Weis István és Antal István urak bármennyire is átéreztek a háborús ifjúság borzalmas helyzetét, megállották a külső ismertető jeleknél és sem az elégtelenség szellemi rúgóit, sem pedig a megoldás konkrét formáit nem kutatták ki eddig. Egyik publicistánk bekövetkezendő harcról beszél, mások a háborús ifjúság felörlődéséről írnak, végül a legtöbben a kérdést egyszerűen negligálják. Ezek s ehhez hasonló vélemények mind a kívülélők jó vagy rosszakaratú meglátásai. A való helyzet az, hogy a háborús nemzedéknek ideológiája kétségtelenül kialakulóban van. Ez az ideológia sok rokonvonást mutat a negyven és ötvenévesekével (Ady, Szabó, Móricz, Kodály stb.), de már túljutott rajtuk. Ez a nemzedék sokkal több közösséget érez ezekkel az ötvenévesekkel, mint akár a háborúelőtti negyvennyolcasokkal, hatvanhetesekkel, vagy radikálisokkal és ma a fórumon szereplőkkel. Az ötvenéveseknek izzó magyarságukban, a magyar föld szeretetében, progresszív gondolkodásukban és tradicionális formák által csak részben inficiált egyéniségükben az úttörőket látja egy új 1825—1848-hoz. A negyvennyolcas ifjúságot kivéve, talán az utolsó század egy nemzedéke sem állt oly közel a falu népéhez és a gyárvárosok proletárjaihoz, egyik sem vetette el oly könnyen régi középosztályos elzárkózottságát és előítéleteit, mint a mai. Közelhozta őket egymáshoz a lövészárk emberi közvetlensége és az összeomlás után egyformán osztályrészül jutott nyomor, mely tömegeket súlyosított le a kultúrproletáriátus színvonalára. Az idevezető túlnyomórészt gazdasági

folyamat egyes fázisait az ifjúság ma már tökéletesen látja. Meggyőződhetett arról, hogy a közalkalmazotti pálya éppúgy, mint a közgazdasági (energikus, fiatalos szervezést kívánó) számára 1920 után bezárított. A létszámcökkentés őt érte először, a fizetésrendezés (100—250 P-ös illetmények mellett, szemben az 500 P-t messze meghaladó magasabb fizetési osztályok illetményével) nem vette figyelembe háborús veszteségeit, nem biztosította primér szükségleteit. A régi, szerzett jogcím erősebbnek bizonyult a háborús és ellenforradalmi érdeméknél. De tömegei számára ma ez nem is probléma: a díjnokok, pénzügyőrök, helyettes tanárok, rengeteg ideiglenes alkalmazású számára még csak a reménye sem áll fenn annak, hogy valaha intellektuális pályákon elhelyezkedhessék. Csődöt mondott az az 1920-as frázis is, mely a fiatalságot a gazdasági pályákra irányította, mert bebizonyosodott az, hogy a rátermetség és munkaszeretet nem elegendő ahhoz, hogy az egyetemet végzett emberből tojás- vagy textilkereskedő tehessen. Az összes gazdasági életpályákon tökéletes leépítés következett be. A mai ifjúság ideológiáját ezek a negatívumok adják meg, ez a szomorú 20.000 főnyi társadalmi réteg, mely merész lendülettel akarta összeegyeztetni a nemzeti gondolatot új idők új dalaival, az adott viszonyokban, meggyőződése mellett nem lehet más állásponton, mint új, harcoss magyar demokrácia álláspontján.

Joggal felmerülhet ezek után az a kérdés, ha krízis van, van-e ennek megoldása. Véleményünk szerint a krízis megoldása nemzetpolitikai feladat. Ennek a darabokra bontott, sem társadalmilag, sem vallásilag nem egységes országnak nincsen szüksége veszedelmes, forradalmi szellemű kultúrproletariátusra, Legsürgősebb feladat meggátolni az osztálycserét s megakadályozni ez értékes elemek gazdasági felőrlődését. Teljes és tökéletes státuszrevizióra van szükség; meg kell gátolni minden erővel az álláshalmozást (ez speciális Trianon utáni betegség, ezer és ezer állást foglalnak el magasfizetésű nyugdíjasok), bizonyos korhatárt (25 éves szolgálat után) elért tisztviselőket nyugdíjazni keltene. További feladat az illetékek arányosítása az alsóbb közalkalmazott kategóriák javára, a több ezerre rúgó gyakoronok, helyettes tanár, szerződéses alkalmazott stb. véglegesítése. Gondoskodni kell a rengeteg közgazdáról és mérnökről is: a magyar mezőgazdaság és ipar felvevőképessége sokkal nagyobb, mintsem műgyetemünk kitüntetett végzettjei munkavezetőkként elpazarolhatók lehessenek. Az intellektuellprotekciónizmus van olyan fontos, mint a magyar ipar támogatása s itt az ideje, hogy a magyar tudomány, irodalom és művészet értékeit belesorolják a kultuszminiszter úr nagy magyar értékkataszterébe.

És végül célszerűnek mutatkozna egyrészt ankétszerűleg összegyűjteni mindazokat az adatokat, melyek a kérdést a legpontosabb részletéig megvilágítják, másrészt a magyar társadalom és az illetékesek figyelmét felhívni annak a megoldására.

SZÁSZ BÉLA.

A szerk. megjegyzése. A fenti három nyilatkozattal egyelőre kénytelenek vagyunk e kérdés tárgyalását megszakítani. Reméljük, hogy újra visszatérve rája, a harmincévesek érdekében történt pozitív dolgokról is jelentést tehetünk. Eddigi cikkeink minden esetre megállapították, hogy 1. ez a kívülről kompaktnak látszó ifjúság két részből áll, melyek közül az ifjabb réteg érdekében mindenképpen szükséges a mai ösztöndíj- és külföldi nevelési rendszer fenntartása és továbbépítése; 2. az idősebb, a „harmincéves” réteg problémája elsősorban gazdasági kérdés, melyet hogy eddig nem sikerült megoldani, ez leginkább tradicionális gazdasági liberalizmusunkból következik, mely megszokta az embereknek egyenkint való kivetését az életbe és képtelen egy egész generáció sorsán még csak fejét tömi is. A probléma e részére úgy Asztalos Miklós, mint Szisz Béla nyilatkozatai ankét tartását látják szükségesnek. Ankét leggyakrabban az ügyek halogatásának eszköze, de ez esetben talán mégis hasznos volna, hogy végre

legközelebb érdekeltek, a harmincévesek mondanák el rajta a megoldási módozatokat, melyeket eddig elképzelték. Ankét mellett eddigi tárgyalásunkban felmerült egy 'adósságmentesítő akció is, valamint állami szolgálatban főiskolai végzettségnek kezdő fokón való jobb dotálása, mely magasabb életszínvonalat és családalapítást is lehetővé tenne, továbbá az idősebb korosztályokban az állások halmozásának a megszüntetése és a legidősebbeknek idejében nyugdíjazása. Mindez bizonyára nem oldja meg a kérdést, annál kevésbbé, mert a magángazdaságra e javaslatok alig terjednek ki; mégis szükség volna mielőbbi megvalósításukra, melyhez az első lépést maguknak az érdekelteknek kellene megtenniök: saját statisztikájuk összeállításával s e statisztika alapján a kérdésnek ankét elé vitelével.

KECSKEMÉT VÁROS GAZDASÁGI FEJLŐDÉSÉNEK TÖRTÉNETE.

KECSKEMÉT törvényhatósági város múzeuma nemrégiben kiadta Kecskemét egykori főjegyzőjének, Homiyik Jánosnak (f. 1885) Kecskemét gazdasági fejlődéséről írott munkáját, melyből a nagy magyar Alföld egyik tekintélyes gócpontjának 1790-ig terjedő gazdasági fejlődéséről alkotunk magunknak tiszta képet. De ez a mű, mely tulajdonképpen monográfia, annak, aki nem mint lokalpatrióta olvassa, ennél sokkal többet nyújt, amikor a tudományos ráeszmélés elől sokszor már berozsdásodott lakatokkal lezárt ajtókat nyit meg egy egész országrésznek gazdaságtörténeti távlatai felé. Ha elmélyedünk benne, a kecskeméti vonatkozások mögött országos jelentőségű méretekben bontakoznak előttünk ki két, a magyar történelemben rendkívül nagyfontosságú kornak gazdasági és társadalmi körvonalai: az egyik a török hódoltság megszűnését megelőző, a másik az azt közvetlenül követő kor.

Ez a munka eredeti okmányok alapján végzett kutatás gyümölcse, sok érdekes részletadat tárháza, különböző irányba haladó kutatásnak elindítója, de ami a mi szempontunkból különösen érdekes, — tanulságos történeti bevezetés egy ma rendkívül sokat vitatott s állítólag a közvetlen jövő megoldására váró problémának, — a magyar Alföldnek megértéséhez.

Külföldi, hazánk történetét, természeti, társadalmi és gazdasági viszonyait csak felületesen ismerő idegen szemében mindig érthetetlen marad az a sok — Európában szokatlan jelenség, aminek gyűjtőnevet ad a magyar puszta. Mintha ennek más oka nem volna, mint egy a kontinens szívében élő kultúrálatlan és haladásra képtelen népfaj!

Mi magunk sem foglalkoztunk vele annyi szeretettel, amennyit megérdemel, annyi alapossággal, amennyit megkíván és olyan elhatározott akarrattal, aminőre kényszerít bennünket ma az a körülmény, hogy az ország területe úgyszólván egyenlővé tétetett az Alföld területével.

Most kezd fellendülni az alföldi problémák irodalma. Nemrégiben jelent meg Kaán Károlynak idevágó nagyszerű gazdaságpolitikai tanulmánya, melyet különösen értékessé tesz az a helyes metodikai eljárás, hogy az Alföld viszonyait nem egyoldalúan teszi vizsgálat tárgyává, hanem megértéséhez organikus szemléletet ad, kiterjedve annak úgy természeti, mint históriai és szociológiai vonatkozásaira.

Kecskemét városa a maga óriási határaival, tanyai településével, gazdasági és kulturális életével mintegy szegmentumát mutatja be az alföldi problémának. Hornjuk poszthumus munkája pedig ennek gazdaságtörténeti háttérében azért ad igen becses anyagot, — eltekintve részletkutatásainak értékétől — mert szaporítja azoknak a kulcsoknak a számát, melyekkel lassanként a tudománynak mind nagyobb és nagyobb területei nyithatók fel a homloktérben lévő aktuális probléma legmélyebb gyökereihez.

Hogy ő historikus és fejlődéstörténetet ad, az a dolog természetéből folyik; mert elsősorban mint történetírónak ez volt a célja. Sajátos feladatának tekintette szőkébb körű hazája gazdasági fejlődését bemutatni. Érdemét azonban növeli az a körülmény, hogy kutatásainak gyümölcseiben, gazdag anyagában országos jelentőségű tényekre is ráirányította figyelmünket. Mert vajjon mi mással magyarázhatnánk meg, hogy a régebben sűrűn betelepített magyar Alföld egymáshoz közel elhelyezkedő kis községeinek egykori léte mellett ma nem egy évszázados múlttal bíró falusi és városi kultúra bizonyít már, hanem csupán hiányos templomromok, vagy éppen csak azoknak szájról-szájra megőrzött emlékei. Csak a történelem, a magyar nemzet viszontagságos múltja, egy évezred folyamán többször újból szükségessé váló honfoglalásaink teszik természetessé a magyar puszták lakatlanságát, néhány nagy alföldi város óriási határát, az azokon kifejlődő speciális agrártelepülési módot: a tanyarendszert s azokat a leküzdhetetlen nehézségeket, melyekkel meg kell birkóznia ebben az ország részben közigazgatásnak, művelődésnek, társadalmi organizációnak egyaránt. Mert valamikor volt itt sűrű lakosság, korszerű művelődés, közigazgatási és társadalmi szervezet. Egy 1456-ból származó, nemrég felfedezett oklevél tanúsítja, hogy Kecskemét mai határterületén fennállott hét népes község. S maga a város már a kora történeti időkben előkelő állásra tett szert s a földesúri joghatóság alól kivéve, mint szabad földdel és önkormányzati helyhatósággal bíró civitas szerepelt. E jellegét a viszonyokhoz képest még a török hódoltság alatt is megőrizte, amikor a környékén addig virágzó népes telepek lakossága a pusztító hadjáratok és török harácsolások hatása alatt elpusztul, elmenekül s nem kis részben a város falain belül keres védelmet. S a hatalmas pusztaság a földdel egyenlővé téve lakatlan határává válik a Duna—Tisza-közén a sokat emlegetett Három városnak: Kecskemét, Cegléd és Nagykőrösnek, melyeknek népessége a nagy kiterjedésű olcsó földeket a háborúskodások idejében magas áron keresett vágómarhák és juhok jövedelmező tenyésztésével hasznosította. Egy korszak lezárul s a história viszontagságai maguk alá temetnek egy évszázados kultúrmunkát, melyet pótolni csak a török hódoltság idejét követő kor gazdasági reorganizációja kísérel meg.

Ez az újraképzés, ez a romokon való továbbfejlődés meg is indul. Akkor, amikor más nyugati államok már a merkantilista gazdaságpolitika tervszerűségének minden fegyverével erősítik meg mezőgazdaságuk mellett iparukat és kereskedelmüket, elkezdődik nálunk — nehéz megmondani hányadszor — az ország szívének benépesítése. A török hódoltság végével több változást eredményez az újszerzeményi birtokigazolás intézménye (az úgynevezett *neoacquistica commissio* működése) az addig megszállott országrészekben, magának Kecskemét városnak gazdasági életében is és I. Lipótnak az a ténye, mellyel a jász-kun kerületeket 1702-ben a német lovagrendnek ötszáz ezer forintért eladta, azoknak privilégizált szervezetben élő lakosságát jobbágyi sorba juttatta. Az előbbi igen alkalmas módja volt a török hódoltság alatt s az azt követő időkben hadi és egyéb érdemeket szerzett családok jutalmazásának és egy új magyarországi nagybirtokos osztály létesítésének. Maga a Kecskemétre vonatkozólag fogantatba vett *neoacquistikus* per sok változást hozott s a város közönségének mindössze két pusztájába került. Nagyobb következményekkel járt ránézve a jász-kun kerületek eladása s különösen azoknak visszaváltása. Már egy 1612-ből származó okirat bizonyítja, hogy Kecskemét néhány kiskunsági pusztát birtokol. Ezeknek száma korok szerint változó: 1701-ben valószínűleg a legnagyobb, akkoriból ugyanis egy 23 kun puszták bérbeviteléről szóló szerződés ismeretes; de még a jász-kun redempció alkalmával is 14 és fél pusztára terjedt.

Ebben az időpontban azonban már mélyreható változásokon ment át

az egész ország. Gazdasági megerősödése, népességének szaporodása átalakította a régi társadalmi és gazdasági erőviszonyokat. Az Alföld betelepítése nagyobb arányokban haladt előre. A közlekedés lassan tökéletesedett. Javultak a közbiztonsági és közegészségügyi viszonyok. A jáász kerületek közséjei rohamosan fejlődni kezdenek, ami egyre szükségesebbé teszi a keletkező népféleslegnek gazdasági irányban való levezetését. Míg azelőtt a föld volt olcsó s az emberi munkaerő a legdrágább, az egyensúlyi helyzet most lassan megfordult; beállott tehát az összeütközés Kecskemét és a jáász kerületek között, míg végre 1752-ben jött létre Jászberényben közöttük az a megegyezés, mely szerint Kecskemét másfél kun pusztát egyidőre továbbra is haszonbérben tarthat.

Ezzel zárul le Hornyik gondolatmenete. De fejtegetései így is elvezetnek mai társadalmi és gazdasági problémánk tengelyéhez. Az első kor, melyen végigfutottunk, a fejlődő, erősödő, művelődő Ósmagyarország pusztulása, a másik az új magyar fejlődés, a modern magyar társadalom kibontakozásával járó vajúadások kora. Megítélés dolga, mit helyezünk előtérbe a között a számtalan sok megoldásra váró kérdés között, amelyek a kis Magyarország szívében egymás mellé torlódtak össze. A kulturális elmaradottság, a gazdasági élet pangása, a faji erőtlenség, a politikai konszolidáció hiánya, társadalmi erőink szervezetlensége közülük a legégetőbb baj! Végeredményben az alap-ok az a majd 200 esztendő, melyet a történelem kikapcsolt hazánk fejlődéséből. Ezt egy nagyarányú népesedés követte, az ország népességi erejének gyors fejlődése, a nélkül, hogy vele párhuzamosan minden vonalon meg tudtak volna hatványozódni azok a gazdasági és kulturális erők is, melyek népünk eltartására és gazdagítására voltak hivatva. Kecskemétnek és a jáász kerületeknek a földért folytatott küzdelmében egy egészen jellemző alföldi korképet láthatunk.

Korképet fajunk legjavanak, mely kenyéréért, megélhetéséért vív kétérségbeejtőn súlyos harcot s idegen határban kóborol. Kétszáz év hiánya érzik ki ebből a faji erőntet felőrlő heroikus küzdelemből, mely idő alatt Nyugat gazdaggá lett s a civilizáció hatalma olyan véredényhálózatot tudott kiépíteni, mely időről-időre felszívja és megemészti az önmagától szaporodó népességi őserőt.

IFJ. DESEŐ ANTAL.

MAGYARORSZÁG ÉS ÚJ OSZTRÁK ELMÉLETEK.

A POLITIKAI szemlélet csak lassan szokik hozzá ahhoz a gondolathoz, hogy a huszadik századbeli Európa legnagyobb eseménye a monarchia felbomlása és megszűnése volt.

Különösen azok, akik létezéséhez hozzászóktak, adják át magukat a feltevésnek, hogy a monarchia gondolata tovább él és vélik látni vagy éppen visszatérni azt, ami a valóságban megszűnt. Mert a beható vizsgálódás csak addig vezet el bennünket, hogy a monarchia helyén egyedül azok az erők léteznek, amelyek annak megszűnése után oldott kéveként bomlottak szét és egymást gyűrve sodródnak egy ismeretlen jövő felé.

A monarchia felbomlásával változást szenvedett az a nagynémet gondolat, mely az elmúlt századokban egy német dinasztiát előretolva kelet felé kereste az érvényesülés útjait; amint változást szenvedett az a nagyosztrák gondolat is, mely a keleti szerzeményeket centralizálva, Bécsből a nagynémet birodalmat akarta megszervezni. Csupán az a magyar politikai gondolat nem szenvedett változást, mely sokszor ellentétes eszközökkel

ugyan, de ugyanazon célok irányában kereste a magyar állam és a magyar nemzet önfenntartását.

Az osztrák és a magyar politikai fejlődés között azonban a különbség nemcsak abban nyilvánult meg, hogy Magyarországon a cél és küzdelem változatlanul egy irányban haladtak; hanem abban is, hogy a nagynémet fajtól túlszárnyalt és kelet felé ellenállásra talált osztrák politikai körök öncéljaikat a taktikának és nem a taktikát a célnak rendelték alá.

Ma már kevesen tudják, hogy az a régi Habsburg Birodalom, amely laza formában egyesítette a fejedelemtől bírt összes területeket, nem élte túl az 1848-i forradalmakat. A németek 1849-ben oly alkotmánylevelet dolgoztak ki, melyet 1919-ben is alapul vettek; a szárdiniai királyság 1849-ben oly alkotmánylevelet fogadott el, melynek kiterjesztése Olaszország későbbi alkotmányrendszerét alkotta. Mi több, 1848 tavaszán az Osztrák Császárság is alkotmánylevelet kapott, mely kimondottan kizárta magából Magyarországot, amely viszont az 1848-i törvényekben vélte biztosítani államjogi és kormányzati függetlenségét.

Németország és Olaszország kiválása után Ausztria és Magyarország 1867-ben az 1848-i törvények alapján alkották meg a kiegyezést, de amint az 1849-i öszbirodalmi alkotmánylevél az 1848-i törvényekkel ellentétben Ausztria hatalmát a magyar állam szuverénitása fölé akarta kiterjeszteni, úgy a centralisták 1867 után az osztrák öszbirodalom feltámasztásában keresték a kiegyezés megváltoztatását.

Magyar államjogászok sokat küzdöttek e felfogás és törekvés ellen, egészen addig, amíg a monarchia 1918-ban fel nem bomlott; de senki sem hitte volna, hogy ezek után osztrák államférfiak saját államuk önsorsát feledve, a magyar nemzet önfenntartási harcában keresik a monarchia egész tragédiájának okait.

Az a propaganda, mely a felbomlás örvényszerű forgatagában tétdeg közreműködött, azzal igyekszik az elért sikert biztosítani és a beállt következmények okait kutató világ érdeklődését kielégíteni, hogy készséggel átveszi az osztrák centralisták fegyverkészletét. Azt, mely a magyar nemzet önfenntartása és szabad fejlődése ellen a nemmagyar nemzetiségeket fegyverezte fel és amely a magyarelles kormánypolitikának az önfenntartás ösztönével ellenálló nemzet leverésére a nem magyar szomszédok frontját szervezte meg, így léptették elő a nemzetiségeket elnyomottakká, bár azok a kisebb-nagyobb adminisztratív hibákban tervszerű elnyomást soha nem láttak és így nyújtanak alapot annak az ellenséges propagandának, mely a magyarelles erők gyűrűjét a trianoni békeszerződésben diadalra segítette. Ami érthetetlen azon előkelő osztrák államférfiak részéről, akik ama hangoztatott állítólagos elnyomásnak annak idején, mikor a kormányzat élén állottak, orvoslását nem szorgalmazták és észrevenni sem látszottak.

Redlich József nyugalmazott osztrák császári miniszter az összeomlás után az osztrák birodalmi problémáról írt nagy művének (*Das österreichische Staats- und Reichsproblem*) II. kötetében (1926) a kiegyezés létrejöttét tárgyalva nem tesz különbséget az osztrák és magyar államiság között, hanem a régi osztrák centralista álláspontot a magyar kérdésben a trianoni szerződés által igazolva látván, a Magyarország felosztását követelő ellenséges propaganda vezetőivel összhangban állapítja meg, miszerint „a 19. század égisz történelmében eltekintve a lengyeleknek az oroszoktól történt elnyomásától — alig volna lehetséges még egy második példát találni minden törvényes rendelkezésnek és törvényes formának ilyen átfogó és előre megfontolt tagadását és megsemmisítését illetőleg az ország Összalakosságának többségével szemben; tekintet nélkül a magyarok által a nemzetiségek részére törvényben megígért politikai jogokra és határozmányokra,

mint amilyeneket az 1867-ben az országban úrrá tett magyar felsőosztályok idegen nyelvű és fajú összes polgártársaikkal szemben tervszerűen keresztülvittek.“ (290. 1.)

Ennél súlyosabb ítélet osztrák államférfi ajkáról az Ausztriáért vele szövetségben vérző magyar nemzet ellen kétségtelenül ritkán hangzott el és csupán az az egy vigasztal, miszerint azáltal, hogy Redlich miniszter a Magyarország felosztását követelő és azt elérő Seton Watson munkáit idézi állításához, ez az állítás nem lesz erősebbé.

Romboló hatását azonban máris észlelhetjük abban a nyilatkozatban, melyben alig egy évvel Redlich munkájának megjelenése után Spitzmüller báró volt osztrák miniszterelnök egy tanulmányában Rings um Sassonow. Berlin, 1928) azt mondta, hogy a magyarországi románok a világháború előtt jogos panaszokkal küzdöttek a magyar kormányzat ellen és hogy a német közvetítés kudarca után ez adott okot Románia fegyveres beavatkozásához.

E nyilatkozat egyformán deferál a régi centralista körök és a Magyarország ellen hangoztatott vádakot diadalra emelő propaganda előtt. Pedig ha Spitzmüller báró fáradságot vett volna magának, hogy a kérdéssel érdemlegesen megismerkedjék és foglalkozhassék, akkor nem lett volna nehéz azt a tényt megállapítania, hogy a román követeléseket 19x3 óta Magyarország határain kívül már az orosz császári kormány biztatása fűtötte alá és hogy a berlini beavatkozást centralista osztrák, tehát idegen állampolgárok szorgalmazták. Annak ellenére, hogy a kérdést annak idején maga Spitzmüller báró is a monarchia belügyének tekintette. És annak ellenére, hogy a magyar kormány és a magyar állam román lakossága között a közvetlen tárgyalást osztrák-német és orosz részről egyszerre zavar-
ták meg.

Mindaddig, amíg a kérdés a feltárt okmányyszerű anyag alapján tárgyilagosan meg nem iratik, csak általánosságban utasíthatjuk vissza volt szövetségeseink vezető államférfiainak száználmas felsorakozását a teremtett helyzet hatalmasai oldalán. Ezt is csak azért tesszük, nehogy a magyarellenes propagandának a felosztást követelő irányítóival szemben a fent megnyilatkozók a kérdésben tárgyilagos szakértőknek látszhasanak.

HORVÁTH JENŐ.

AZ „ANSCHLUSS“ ÉS MI.

AKÉPVISELŐHÁZ július végi „formális“ ülésének, amely minden váromlás ellenére „mozgalmas“ ülésnént zajlott le, a napirenden volt naptár, fokos és jövedéki ügyek miatt — úgy látszik — nem volt módja foglalkozni azokkal a nagy belső és külső kérdésekkel, amelyek július végén emelkedtek a magyar élet horizontja fölé. Évek óta nem volt részünk olyan kedvező természetben, mint amellyel a Gondviselés az idén ajándékozott meg bennünket. De évek, sőt talán évtizedek óta nem jelentett ez a jó termés annyi gondot és aggodalmat a magyar közgazdaságnak, mint napjainkban. A kereskedelmi mérleg deficitje szinte hónapról-hónapra emelkedik \$ a passzívum emelkedésével egyenes arányban emelkednek azok a nehézségek is, amelyekkel a magyar gabona, illetve a termésfölösleg az európai piacra hozható. A magyar közgazdasági élet alapvető problémáját, a mezőgazdasági termelvények értékesítésének ügyét az idej jó termés ismét és ismét az érdeklődés homlokterébe állította. Közgazdászok, tudósok, publicisták, politikusok évek óta keresik, kutatják az utakat és módokat, amelyekkel a magyar búza áttörheti a trianoni határok évről-évre szorongatóbbá vált gazdasági gyűrűjét,

amely vámpolitikai eszközökkel akar bennünket egy olyan államjogi, illetve államszövetségi koncepció keretei közé szorítani, amely a Habsburg birodalom hátrányait jelenti számunkra, annak egyetlen előnye és haszna nélkül. \$ a júliusvégi „formális“ záróülésnek, amely oly hangos és erőteljes kifejezési formákat talált a naptárrendelet egyes intézkedéseire, a maglódi szocialista összeütközésekre, a tervezett jövedéki kódex házkutatási és személymotozási paragrafusaira, egyetlen szava sem volt ehhez a nagy magyar problémához. Pedig a terményértékesítés ügye éppen a fentemlített nemzetközi vonatkozásainál fogva már rég túlhaladt azon a demarkációnális vonalon, amely a sui generis közgazdasági kérdéseket a sui generis politikai kérdésektől elválasztja. Ennélfogva joggal számot tarthatott volna azoknak a törvényhozóknak érdeklődésére, akik jóval csekélyebb súlyú politikai kérdések miatt fölösleges izgalomba tudják hozni magukat és az egész országot. A terményértékesítés, illetve helyesebben a terményértékesítés tervszerű megszervezésének kérdése ma pár excellence politikai kérdés Magyarországon, nem ugyan annál a képzelt, illetve erőszakolt ellentétnél fogva, amelyet bizonyos oldalról a szövetkezeti értékesítés ügyével kapcsolatban igyekeznek abba belemagyarázni, hanem annál az előbb említett előkelő szerepénél fogva, amelyet az a kisantant ellenünk folyó gazdasági hadviselésében játszik. Méltán elvárhatta volna tehát a magyar közvélemény, hogy azok a heves és ideges napirend előtti felszólalások, sürgős és nem sürgős interpellációk, amelyek oly szenvedelmes modorban támadtak harmadrangú kormányintézkedéseket és igyekeztek politikát keresni olyan, pusztára adminisztratív jellegű kérdésekben is, ahol annak a nyoma sem volt, inkább azokra a közgazdasági és nemzetközi kérdésekre fordították volna a törvényhozók idejét és erejét, amelyek tele vannak fontos és súlyos politikai vonatkozásokkal és amelyek éppen ily tartalmuknál fogva nemcsak a nagy politika általános vonalvezetésével, de minden magyar ember mindennapi kenyerével állanak összefüggésben. így hálás köszönettel vette volna minden magyar ember, ha a szocialisták — akiknek megedzett hangszálain és „forradalmi lendületén“ úgylátszik nem vett erőt a trópusos hőség — a dolgozó magyar milliók sorsát és kenyerét közvetlenül érdeklő értékesítési problémákon kívül az ébredők elnökének állítólagos oláh eredete helyett inkább azokat a finom külpolitikai jelenségeket feszegették volna, amelyeket a Kellogg-féle háborúellenes paktum aláírása, továbbá az újult erővel fellángoló német Anschluss mozgalom vetett felszínre. De még inkább kiérdemelte volna megelégedésünket az a demokrata képviselő, aki az egyes pénzügyőrök állítólagos hatásköri túllépései helyett inkább aziránt interpellálta volna meg az „összkormányt“, vajjon milyen lépéseket tervez a hivatalos magyar külpolitika, ha Titulescu a magyar kormánynak a magyar-román döntőbíróság megbénításából kifolyólag átadott legutolsó loyális, konciliáns s ügy betűjében, mint szellemében „comme il faut“ ajánlatával szemben továbbra is a non possumus makacs és rövidlátó álláspontjára helyezkedik? Sajnos, a magyar törvényhozás népképviselőit ez a kérdés még annyira sem érdekelte, mint a felsőház tisztelet- és méltóságteljes gyülekezetét, amelynek legalább egy ügyes és talpraesett interpelláció kapcsán módjában volf meghallgatni a miniszterelnöknek e jegyzék elküldését bejelentő nyilatkozatát.

Az egeknek törő, hatalmas melódiára talán nem lettek eléggé figyelmesek az országgyűlés tagjai, amely közvetlen szomszédságunkból, a Lajtán-túlról, a lágy és érzelmes Schubert-akkordok szárnyain váratlanul röpítette szét a meghökkent világnak a Németbirodalom és Ausztria népének azt a törhetetlen akaratát, hogy a jövőben egyetlen hatalmas s fajilag, politikailag, szervezetileg egységes állam keretei között akarnak eleget tenni a német nép világtörténelmi hivatásának.

Mi korántsem verjük félre a harangokat e Schubert-dalokban megnyilatkozó Anschluss-tüntetés hallatára és nem követjük a franciák példáját, akik a bécsi „Sangerkrieg“ alkalmából ismét és ismét reáfestik Európa lassan, fokozatosan tisztuló egére a német militarizmus és imperializmus, vagy hogy az ő kifejezőmódjukat használjuk: „le peril allemand“ vészjósló kontúrjait.

Pedig mintha nekünk sokkal több okunk volna gondolkodnunk e közvetlen szomszédságunkban történt események miatt, mint a franciáknak, hiszen bennünket, a mi politikai és gazdasági függetlenségünket, nemzeti és faji törekvéseink jövő irányát és kialakulását, egyszóval a magyar állam életérdekeit sokkal közvetlenebbül és sokkal szervezettebben érinti az a mozgalom, amely a két ország közvéleményének céltudatos munkájával és a felelős politikai tényezők hallgatólagos tűrésével, sőt támogatásával készíti elő a háború előttinél is hatalmasabb és egységesebb német birodalom útját. Magyarország ez egységes hetven milliós germánhatalom természetes politikai és gazdasági expanziójának útvonalában fekszik s kevésbé rendelkezik azokkal a belső ellenálló erőkkel, amelyekkel a poraiból új életre kelő német imperializmus politikai és nemzetközi sakkhúzásait keresztezhetné. Érthető volna tehát, ha a mi idegeink sokkal érzékenyebben reagálnának a bécsi Anschluss demonstrációkra, mint a franciáké, akik mégis csak nagyobb akadályt jelentenek a „peril allemand“ útjában, mint Csonka-Magyarország, amelyet éppen a francia politika okossága és előrelátása fosztott meg azoktól az erőtevézőktől, amelyek birtokában egyik hullámtörője lehetne a német politika állítólagos közép- és keleteurópai ambícióinak.

A franciák ez okos és előrelátó „politique de la Victoire“-jának — amelyen úgylátszik idővel felborul az egész Párizs-kömyéki békemű — illetve e politika várható további nemzetközi fejleményeinek a vizsgálata nem tartozik a jelen írásunk körébe. Sőt az Anschluss kérdésének a magyar állam külpolitikai helyzetére, belső közgazdasági viszonyainak az alakulására, politikai erőinek a további kifejlődésére gyakorlandó hatása is ezúttal túlesik érdeklődési körünkön. Nem azért, mintha az Anschluss kérdését mi nem tartanók a realitások világába tartoznának s komolyan vennénk azokat az inkább aggodalomszülte kirohanásokat, amelyekkel a francia fülhivatalos sajtó a művelt nemzetek anatómája alá veszi a német Anschluss-mozgalmat. Meg vagyunk győződve arról, hogy a német birodalom és Ausztria egyesülésével — amelyet szerves politikai, faji, társadalmi és közgazdasági erők a természeti törvények erejével készítenek elő — az európai népeknek esetleg már az elkövetkezendő esztendőkből számolniuk kell. Eltekintve attól, hogy maguk a versailles-i és saintgermain-i békeszerződések sem tiltják el a két országot az egyesüléstől, sőt kifejezetten fenntartják e kérdés megoldását a Nemzetek Szövetsége számára, komoly francia körök maguk is meg vannak győződve arról, hogy a de facto már igen előrehaladt állapotban lévő Anschluss jogi és nemzetközi elismertetését nem áll módjában a végletekig megakadályozni. Sőt a francia parlamentnek egy ügy számban, mint súlyban elég tekintélyes pártja — a szocialista párt — expressis verbis programjába vette e német Anschluss-mozgalom támogatását.¹ A francia politikai és közgazdasági irodalom a hivatalos politikával ellentétben — és ez igen érdekes szimptomája a hivatalos politikával különben rendszerint egy sánpáron nyugvó politikai

¹ A francia szocialista pártnak az Anschluss kérdésében elfoglalt álláspontjára igen élénk fényt vet az a hírlapi polémia, amely július hó utolsó hetében folyt le a „Le Temps“ és a „Populaire“ között. Ez utóbbi lap hasábjain Lem Blum a francia szocialisták kibukott vezére igen érleyes hangon megírt cikkeiben fejtette ki a francia szocialistáknak az Anschluss iránt elfoglalt kedvező magatartását és annak okait.

közvéleménynek — nem úgy taglalja az Anschluss ügyét, mint a forró aü-deutsch koponyák naiv képzelődését, amelyet egy-egy lekicsinylő kézlegyintéssel, avagy éppen egy energikus hangú vezércikkkel el lehet intézni. Ellenkezően, ez a politikai és közgazdasági irodalom — mint valami biztosan bekövetkező, de részleteiben és kimenetelében egyelőre még nem ismert veszedelmet, kezeli ezt a kérdést, tudományos vizsgálatának görcsöve alá helyezi és azt igyekszik megállapítani, milyen hatással lesz ez az Anschluss, ha — feltéve, de meg nem engedve — bekövetkezik, a francia politika alakulására, a köztársaság jövő európai helyzetére, hatalmi viszonyaira, biztonságára és nemzetközi célkitűzéseire.

Hasonló szimptomákat tapasztalunk az olasz politikai irodalomból is, ahol a komolyabb politikai revük és a napisajtó hasábjain egyre sűrűbben olvashatunk olyan elmefuttatásokat, amelyek az Anschluss kérdésének olasz politikai vonatkozásait fejtegetik. És meg kell állapítanunk, az olasz közvélemény azt a kérdést, hogy Olaszország az Adige fölött és a Brenner szorosnál nem egy 6—8 milliós széthulló, pacifista velleitású, Moszkvával kacérkodó köztársasággal, hanem egy fejlett faji öntudattal és erőteljes expanzív erővel rendelkező egységes, szervezett és fegyelmezett hetven milliós birodalommal lesz közvetlen szomszédságban, ma már sokkal higgadtabban ítéli meg, mint akár csak két évvel ezelőtt is, a déltiroli nyelvkérdés okozta ellentétek tetőpontján. A német diplomácia — amely ügyességben, invencióban, mozgékonyágban és hajlékonyágban sokat tanult a háború óta, óvatosan és előrelátó módon lefékezte ezt a kérdést és ezáltal nyugodtabbá tette az olasz atmoszférát az Anschluss kérdésének higgadt és tárgyilagos megítélésére. Információnk szerint a cseh politikai és közgazdasági irodalom is számol az Anschluss-kérdés realitásával s politikai, közgazdasági és nemzetközi szempontokból már felkészülten várja a német és osztrák határpóznák kidöntését. Talán nem tévedünk a légtüres politikai kombinációk mezejére, ha azt állítjuk, hogy a cseh külpolitika újabban mind erőteljesebben megnyilvánuló germanofil tendenciáját az Anschluss előrevetett árnyéka is befolyásolja. Valószínűleg ennek tulajdonítható a cseh sajtó mérsékelt hangja is a bécsi „Sängerfest“ alkalmával.

Félő, hogy a mi politikai közvéleményünket nem eléggé érdekli ez a probléma, amelynek többi érdekeltjeinél, Francia-, Olasz-, Csehországban, Jugoszlávia- és Romániában már egész irodalma van — hogyan alakul az európai helyzet az Anschluss bekövetkezése után s miként tolnak el a hatalmi viszonyok az Északi-tengertől a Lajtaig terjedő politikailag, fajilag s a nemzeti kultúra szempontjából egységes német birodalom kialakulása után. Milyen lesz Magyarország nemzetközi helyzete, ha Budapestül négy óra járásnyira már a német Reichswehr acélsisakjába ütközünk s vajjon kedvező, avagy kedvezőtlen hatással lesz-e a magyar revíziós törekvések sikerére nézve, ha a német birodalom nem Passaunál, hanem Sopronnál végződik? Egyszóval, hogy az Anschluss következtében megváltozott erőrendszer keretei közé miként fog beleilleszkedni a csonka ország és hogyan fog ez a megváltozott európai hatalmi helyzet kihatni az ő belső politikai, társadalmi és gazdasági viszonyainak a kialakulására? Ezek a kérdések, amellet, hogy jelentőségteljesek, sőt életbevágóak a nemzetre nézve, tartalmuknál és összefüggéseiknél fogva számos más belső társadalmi, közgazdasági és politikai részletkérdéssel kombináltak. De e kérdések mindegyike olyan jelentőségű, hogy a magyar közvéleménynek érdemes, sőt nemcsak érdemes, de egyenesen hasznos és szükséges is azokban már most tisztán látni s ha kell, már most állást foglalni. Sőt magára a kormányra nézve sem lenne minden előny és haszon nélkül való, ha majd, amikor a hivatalos politikának kell ezt a történelmi jelentőségű nemzetközi kérdést leszámítolnia, magatartásában és állásfoglalá-

sában a magyar közvélemény egységes, higgadt és tárgyilagos felfogására támaszkodhatók. Az az egy-két, többé-kevésbé alapos és körültekintő vezércikk, amely a bécsi dalosünnep alkalmából a napilapok hasábjain megjelent, mindenre alkalmas volt, csak arra nem, hogy elősegítse e kérdésben ez egységes, tárgyilagos és higgadt közvélemény kialakulását. Mert egyoldalú pártszempontok által félrevezetve, a kérdés nemzetközi jelentőségének ferde megítélésével, avagy tisztára zsumnalisztikai felületességéből, vagy végveszedelemként tüntették fel az Anschluss megvalósulását, avagy olyan hiú reményeket fűztek a hetvenmilliós német birodalom kialakulásához, amelyekkel a közvéleményt jobban lehet lelkesíteni, de nevelni semmiesetre sem. Már pedig hogy milyen természetű kezelés mellett érheti e közvéleményt kevesebb keserű csalódás, arról a háború kitörése óta elég szomorú tapasztalatot szerezhettünk.

Halljuk azt a kifogást is, hogy az Anschluss kérdése ma még nem aktuális. Minek foglalkoztassuk a — sokkal közelebb fekvő belső és külső problémák súlyát érző — magyar társadalmat olyan kérdések felvetésével, amelyek ma még legfeljebb csak a teória és a lehetőségek birodalmába tartoznak? Válaszunk igen egyszerű. Nézetünk szerint az Anschluss kérdése már nem a teória, hanem a valóság pályáján mozog, s túlhaladt azon a mesgyén, amely a lehetőségeket a leendőségektől elválasztja. Ezzel a bécsi dalosünnep, főképpen azonban az azt követő nemzetközi visszhangok ismételtlen meggyőzhettek mindenkit. Hogy a kérdés gyakorlati megoldása hosszú időbe, esetleg évekbe kerül, az nem rontja le a fenti álláspont helytálló voltát. Annál kevésbé, mert hiszen az egyesülés érdemi részének az előkészítése mind osztrák, mind német részről állandóan folyik a két állam jogrendszerének, közgazdasági struktúrájának, társadalmi és kulturális intézményeinek egyenlősítésével. Hogy mire az Anschluss de jure lehetősége is bekövetkezik, az ne legyen egy formális aktusnál több, lévén az Anschluss már minden téren de facto megvalósítva.

A francia és az olasz, cseh-jugoszláv, román politikai irodalom nem tartja túlkorainak az Anschluss várható nemzetközi következményeinek és azoknak az irányelveknek a tisztázását, amelyek szemmel tartása mellett az Anschluss — ha be is következik — nem jár e nemzetek jelenlegi hatalmi pozíciójának lényeges csorbulásával. A francia és az olasz diplomácia valószínűleg már hozzáfogott — éppen ennek az Anschluss problémákkal foglalkozó irodalomnak a táplálásával — azoknak a hátsó védővonalaknak a kiépítéséhez, amelyek védelme mögött az egységes német birodalom kialakulása nem rendíti meg a két nemzet hatalmi egyensúlyát.

Ha figyelembe vesszük, hogy Ausztria és Németország egyesülése politikai és hatalmi szempontokból esetleg hátrányosabb következményekkel járhatna hazánkra, mint Francia- vagy Olaszországra nézve, s ha nem tévesztjük szem elől, hogy a magyar külpolitika által megoldandó feladat: a revíziós törekvések diadalrajuttatása, relatíve sokkal nehezebb terhet ró a fiatal magyar diplomácia vállaira, mint amellyel akár a Quai D'Orsaynak, akár a Palazzo Chigi-nek kell megbirkóznia, csak sajnálnunk lehet, hogy a magyar közvélemény aránylag kevés figyelmet szentel az Anschluss problémájának. Mert, hogy ez az esemény döntő befolyást fog gyakorolni a békerevízió állására, az bizonyos, csak azt nem látjuk még tisztán, hogy előnyös, vagy hátrányos befolyást-e?

Éppen ez az a nagy kérdés, amelyet a magyar politikai közvéleménynek tisztáznia kellene, főként azért, hogyha vizsgálódásának eredménye esetleg kedvezőtlen lenne a magyar ügyre nézve, idejében tudjunk a védekezés és a megelőzés módszereiről gondoskodni.

Tisztában vagyunk vele, hogy a hivatalos politika és annak hivatalos

irányítói — a helyzetükhöz és kötelességükhöz fűződő kényszerúségek miatt — nem vehetik fel ezeket a súlyos kérdéseket. Annál inkább megtehetik azonban azok a politikai tényezők, amelyek szabad mozgását ilyen korlátok nem akadályozzák. Elsősorban a magyar politikai irodalom s így a Magyar Szemle is. De nézetünk szerint sóikkal nagyobb szolgálatot tett volna a köznek a képviselőházi ellenzék is, ha azon a bizonyos júliusvégi „formális“ ülésen, amikor a Lajtán túlról — és sajnos, az egykori magyar területekről is — oly félelmetes erővel szállt magasságok felé az egységre és hatalomratörő germán faji akarát himnusa, a naptárak, a fokosok, jövedéki kihágások és igazgatósági tantiéinek helyett inkább arra a kérdésre irányította volna a magyar közvélemény figyelmét, milyen lesz a nyolc milliós magyar állam helyzete a hetven milliós Deutsches Reich tőszomszédságában? (Venezia.)

ANTAL-ISTVÁN.

KÜLPOLITIKAI SZEMLE.

— *A Kellogg-féle paktum, — Mexikói és kínai zavarok, a nankingi kormány. — Egyiptomi krízis. — Horvát kérdés — Románia kölcsöne. — Litvánia — Az „Anschluss.“* —

A HÁBORÚT törvényen kívül helyező amerikai javaslat immár eljutott döntő fázisába. Kellogg államtitkár június 23-i jegyzékére s a jegyzékhez mellékelt szerződéstervezetre július 21-éig bezárólag mind a tizennégy állam, melyhez intézve volt, válaszolt, lelkesedéssel jelentve be hozzájárulását. Az első volt Németország, mely július 12-i rövid jegyzékében közölte, hogy Kellogg fejtegetései alapján fenntartás nélkül hozzájárul a szerződéshez és kész azt aláírni. Briandnak a francia nemzeti ünnepen kelt jegyzéke, bár szintén bejelenti kormánya aláírási készségét, az önvédelmi jognak olyan formulázását adja:— minden állam önmaga ítél a felett, mikor van joga önvédelemmel élni, — amely az egész deklarációs egyezmény értékét illuzóriussá teheti; Washingtonban azonban nagy örömmel fogadták ezt is, s úgy tettek, mintha a szálkát észre se vennék. Az angol kormány, már a Dominionokkal való tárgyalások miatt is, némileg késett a válasz megadásával s Sir Austen Chamberlain csak 18-án adta át az amerikai ügyvivőnek a brit jegyzéket, amely ő felsége kormányának lelkes készségét fejezi ki az aláírásra. Felemlíti a magától értetődő fenntartásokat és aztán — úgy siklik el felette, mintha valami jelentéktelen dolgot mondana — kijelenti, hogy természetesen Nagybritannia azokon a területeken, hol speciális érdekei vannak, fenntartja magának a cselekvés szabadságát. E három legfontosabb jegyzék körül csoportosulnak a többiek: az olasz és japán lakonikus, többé-kevésbé lelkes hozzájárulási kommentár nélkül; Írország és Kanada hamarabb feleltek, mint a Brit Birodalom és hozzájárulásuk is, a Kellogg-féle interpretáció alapulvételével, szinte fenntartás nélküli: a Birodalomnak ez az a két tagja, amely a legönállóbb utakon jár. A többi három Dohaimon és India nagyjából ugyanazt felelte, mint Nagybritannia kormánya., A franciák szövetségesei: Belgium, Csehszlovákia és Lengyelország pedig több-kevesebb önállósággal a francia jegyzék parafrázisát vagy másolatát adták.

Ezek után tehát, nagy diplomáciai és történelmi valószínűsége van annak, hogy a hatalmak — egyelőre tizennégyen — alá fogják írni az egyezményt a legünnepeleyesebb formák között. Már a dátumot is emlegetik — augusztus 28-tól október 28-áig különféle időpontokról beszélnek, — sőt azt is ígérik, hogy Kellogg államtitkár személyesen át fog jönni az aláírásra,

mert azt belátják odaát, hogy az európai államférfiak kényelme szempontjából okosabb, ha Európában, valószínűleg Parisban írják alá a szerződést. Technikailag tehát a helyzet teljesen megérett; vajjon erkölcsileg és politikailag ugyanilyen befejezett egészszel állunk-e szemben?

A németek komolyan veszik, mert azt mondják, a nagyobb biztonsággal csak nyerhetnek, s a háború rossz politikai eszköznek bizonyult — és a lefegyverzett részére még ab ovo kilátástalan is. Kétségtelen, hogy népszerűségük és politikai pozíciójuk lényegesen javult gyors elhatározásuk következtében az Egyesült-Államok közvéleménye előtt. A franciák büszkék rá, hogy Briand kezdeményezte — az igaz, hogy egész másra gondolt — de különben blazírt mosollyal nézik az egész akciót: a tengerentúli nagy gyerekek játékát. Az angolok nem szeretik a szerződéseket, s az angol-szász szellem irtózik minden predziótól; mint szerződést tehát igen szigorú vizsgálatnak vetették alá a javaslatot; ellenben a precízió megható hiánya teljesen megfelelt nekik is. A fenntartás, mellyel a Monroe doktrínát véve alapul, tulajdonképpen a földgömb minden területére bejelentették háborús szabadságukat, épp oly imprecíz, mint maga a szerződés és így nagyon jól kiegészítik egymást.

A világ erkölcsi megkötöttsége a háború ellen, „a háborúnak, mint a nemzeti politika eszközének“ ünnepélyes elítélése által, kétségtelenül megnövekedik, ha a szerződés tényleg aláírásra kerül, s ha az aláíró államok valóban ratifikálják is. Ha aztán életbevágó kérdések felett vulkánikus erővel konfliktus tört ki — hogy akkor ez az erkölcsi lekötöttség milyen súllyal fog még bírni, azt ne akarjuk most eldönteni: az imponderábilis hatását lemérni előre nem lehet; hogy rendkívüli erejük lehet, azt tapasztalásból tudjuk.

Más kérdés, és pedig igen groteszk kérdés, hogy vajjon életbe fog-e egyáltalában lépni a szerződés? Felmerül ugyanis az Egyesült-Államok ratifikációjának a kérdése, amely tudvalevőleg a Szenátus kétharmad szavazattöbbségétől függ. S arranézve már kételyek mutatkoznak odaát, vajjon ez a szerződés meg tudja-e kapni ezt a kvalifikált többséget? A republikánusoknak tudvalevőleg még az abszolút többségük is alig van meg; azonfelül a republikánus párt belsejében a javaslatnak sok az ellenzője, mert félnek attól, hogy a szerződés nyomán keletkező atmoszféra rossz hatással lesz a flotta fejlesztésére. Az viszont alig valószínű, hogy a demokraták, kevéssel a választás előtt, a republikánus rezsimet ilyen sikerhez juttassák. És hogy vajjon az új adminisztráció magáévá fogja-e tenni Coolidge, Kellogg, Borah-ék platói ideálját, arra ma senki sem merne — fogadni. Lehet teltót, hogy minden nagyon simán fog menni s hogy az emberiség már egy év múlva egy csodálatos szerződéssel lesz gazdagabb, amely a nemzetközi tíz parancsolat erkölcsi erejével és szankcióival fog bírni; de lehet az is, hogy ez is a népszövetségi Egyességokmány sorsára jut: az amerikai iniciativa odaát bukik meg az amerikai alkotmány körmönfont biztosítékain.

Amíg a nemzetközi tízparancsolat formális sorsa is kétséges még, addig a szorgalmas mexikóiak ismét bebizonyították, hogy a legjobb keresztényeknek is lehet a mózesi tízparancsolat állandó megszegésében élniök. Valóban ideje lenne, hogy a mexikói elnökök megváltoztassák elhalálozásuk módját. Obregon tábornok azonban még a szabályon belül maradt, sőt a gyilkos golyó elérte őt, mielőtt választása után elfoglalhatta volna a hatalmat. Eleinte úgy látszott, hogy a merénylő vallási fanatizmusból követte el a gyilkosságot, bosszút akarván állni a tavaly kivégzett katolikus papokért, s a nála talált papirokkal is ebbe az irányba akarta terelni a gyanút. Azonban az újabb fejlemények azt mutatják, hogy a kormány a szocialistákra gyanakszik és Obregon pártja Calles elnök vezetésével a legélesebb harcot indítja a

szocialisták ellen az egész nagy ország területén. Ennek a harcnak a kimenetelétől és további fejleményétől függ aztán, hogy Calles elnök valamilyen módon — esetleg alkotmány változtatással vagy a háborús állapot fenntartásával — uralmon marad-e, vagy pedig Obregon valamely hívét választja-e meg elnökké a december x-ével kezdődő négy éves elnöki periódusra. Mindenesetre nagy előnye e nyugtalan országnak, hogy a petróleum-konfliktust el tudta intézni az Egyesült-Államokkal, s hogy így a belső konvulziókat ezúttal nem kísérik külső bajok.

A MÁSIK nagy nyugtalan birodalom — területben és lakosságban mérhetetlenül nagyobb — Kína még elég távol van belső harcai végleges befejezésétől. Peking eleste csak a mandzsu határig adta meg a birodalom egységét, már amennyire a rivalizáló tábornokok között egységről szó lehet. A japán befolyás Mandzsúria felett azonban nem engedi meg, hogy a meggyilkolt Csang-Co-Lin marsall fia alávesse magát a nacionalisták akarátának. A konfliktus tehát a nagy falon innen és túl még fennmarad, háttere pedig a hatalmak térfoglalása és rivalizálása a birodalom területén.

A nankingi kormány a belső egység kialakulásával párhuzamosan, vagy akadályai dacára, megkezdte külpolitikai offenzíváját. A hatalmak még első lépését sem ismerték el, amellyel megszüntette Peking főváros jellegét s a kormányt áthelyezte Nankingba, és íme már megtette a második lépést is, felmondva az összes szuverenitást korlátozó szerződéseket. Japán megtagadta e felmondás tudomásulvételét, kijelentette, hogy szerződése még tíz évig érvényes és a mandzsu vasút, továbbá Santung egész területe birtokában lévén, e kézi zálogokkal nyugodtan várhatja a fejleményeket. A többi hatalmak nagyrésze már erőlyesen tiltakozott, míg az Egyesült-Államok, amely a távol Keleten nem ragaszkodik a fehér szolidaritás elvéhez, állítólag már tárgyalni kezdett a szerződés-revizió feltételeiről. Ha a hatalmak így két nyomon haladnak, abból természetszerűleg csak a sárgák fognak hasznot húzni.

A KELLOGG-féle paktummal kapcsolatban kifejezésre juttatott angol Monroe-doktrina elsősorban a Szuézi-csatomára és Egyiptomra vonatkozik. Ez az a terület, amely nem tartozik ugyan a Brit Birodalomhoz, de amely életérdekeit érinti s amellyel való viszonylatban fenntartja cselekvési szabadságát. A négy hónap óta tartó egyiptomi krízis, mely a tavaly kötött anglo-egyiptomi szerződésnek, s ezzel együtt Szarvat pasa kormányának bukásával vette kezdetét, újabb fázishoz érkezett. A népgyűlésekről szóló törvényjavaslat erőpróbáját, mely brit vélemény szerint a külföldi állampolgárok személy- s vagyonbiztonságát tette kockára, Naház pasa kormánya nem állta ki. A brit ultimátumnak engednie kellett, a törvényjavaslat tárgyalását elhalasztotta, s ezzel tekintélye csorbát szenvedett. Fuad király, akinek a Chamberlain—Szarvát-féle szerződés legszemélyesebb aktusa volt, a nacionalistáknak éles és ma még kilátástalannak látszó politikáját a legnagyobb mértékben elítéli. Ezért Naház pasát bizonyos kompromittáló dokumentumok nyilvánossághozatalával, amelyek szerint ez még kormányra jutása előtt politikai befolyását állítólag pénzért áruba bocsátotta, megbélyegezte, s ezt a körülményt arra használta fel, hogy a vafdistá kormányt alkotmányadta jogánál fogva elkergette (feloszlatta). Eégi hívét, a mérsékelt liberális Mahmud pasát nevezte ki miniszterelnöknek, akinek javaslatára a politikai- és alkotmányreform visszafelé vivő útján további elhatározó lépést tett. A parlamentet három évre hazaküldte, fenntartva magának az általa 1923-ban országára oktrojált alkotmány gyökeres megváltoztatásának, különösen a választójog újjáalakításának s a sajtószabadság

megreformálásának jogát. A nacionalisták az egész országban, melynek többsége, úgy látszik, fiatalsága egész bizonyosan, velük van, a legélesebb agitációt kezdték: a király és Mahmud pasa elhatározása azonban a megingathatatlan benyomását kelti: hacsak be nem következik valami előre nem látható fordulat a semlegesnek kijelentett brit bajonettkre támaszkodva, Fuad király valószínűleg győzelmet fog aratni a nemzeti ellenállás felett.

Az EURÓPAI kontinensen a legnyugtalanabb állam benyomását, amely legnehezebben tudja visszanyerni újabban erősen megzavart egyensúlyát, Jugoszlávia kelti. A június 20-i parlamenti gyilkosság által felkavart hullámok nem akarnak elsimulni. A horvátok oppozíciója kiengesztelhetetlennek látszik. A király megkísérelte a Radics javasolta megoldást és Hadzsics tábornok személyében erőskezű, semleges katonát bízott meg a kabinet-alakítással. Hadzsicsnak azonban nem sikerült az ország többi részéből miniszterjelölteket gyűjteni s így még csak a nettunói egyezmény ratifikálását sem tudta volna garantálni.

Az elkeseredett horvátok élén Radics alkotmányválságot hirdet, alkotmányrevíziót és horvát-szerb perszonáluniót akar. Már azt sem átalja bevallani, hogy a magyarokkal való viszony jobb volt; hiszen, úgymond, azt nyolcszáz éven át semmi sem zavarta meg és 1848-ban is csak az osztrák intrikák hintettek konkolyt e barátság tiszta búzájába. Az, hogy Radics a Magyarországgal való unió rekonstruálásának gondolatát nyíltan feszegeti, olyan éles taktikai fogás, amely valószínűleg már szinte túllő a célon, dacára annak, hogy abban, amit a magyar-horvát viszonyról mond, teljesen igaza van,

A válságot egyelőre az adott körülmények között úgy akarják megoldani, hogy a Hármaskirályság fennállása óta először, nem szerb politikusra, hanem az újonnan hódított területek egy férfira, Korosec szlovén képviselőre, eddigi belügyminiszterre bízta a kormányelnökséget, hogy a szerbeket és a szlovéneket mintegy a horvátok feje felett egyesítsék. A szerb-radikális-demokrata-szlovén koalíciónak többsége van a Szkupstinában: kormányt tehát tud alakítani, más kérdés, hogy mint tud megküzdeni a horvát ellenállással, amely a mai parlamenttel s annak pártaival szemben engesztelhetetlennek látszik, — hiszen ezekkel a horvátok érintkezni sem akarnak, — avagy le tudja-e szerelni ezt az ellentétet? Ha pedig nem, törvényesen, érvényesen tudja-e ratifikálni a nettunói egyezményeket a csonka kamarával és meddig tud a horvátok nélkül vagy ellenük kormányozni? Radics és Pribicevics ma nem alkuszna; de hogy a szeszélyes parasztvezér legközelebbi fordulata mit fog hozni, azt mai nagy és jogos elkeseredése dacára nem lehet tudni.

A JUGOSZLÁV politikai helyzet a Királyság soká tárgyalt kölcsönét legalább is bizonytalanná tette. A londoni pénzügyi körök mindaddig nem hajlandók újra alkuba bocsátkozni, míg a nettunói egyezmények ratifikálva nincsenek. A román belpolitikai helyzet latens bajai, a cázáristák heves, de nem effektív támadásai azonban nem bénították meg teljesen a román állam politikai hitelét, melyre egyes nagyhatalmaknak szükségük van, bár azt még nem tette lehetővé a Bratianu kormány zsarnoki kormányzása, hogy nyílt piacon lehessen román kölcsönt kibocsátani. Egyelőre úgy látszik egy angol-amerikai-francia csoportnak van megállapított feltételek nélkül opciója arra, hogy a román kormánynak összel körülbelül 50 millió font összegű kölcsönt nyújtson. A kormánynak erre a lekötöttségére a Banque de Francé nyilvánvalóan politikai okokból, elsősorban a gabona-kampány

finanszírozására s a rettenetes belső pénzszűke megszüntetésére 20 millió dollár előleget folyósított. Amilyen nagy anyagi jelentősége volt ennek az előlegnek, amely a Bratianu kormányt utolsó percben mentette meg, oly súlyosnak látszik az a körülmény, hogy ezzel a kormány szinte kényérekedvére kiszolgáltatta magát a kölcsönző csoportnak. De valószínűleg nem volt más útja a hirtelen túlságosan megnövekedett országát sem adminisztrálni, sem erkölcsileg rendben tartani nem tudó rezsimnek.

Annál nagyobb hősök velünk szemben. A Népszövetségi Tanács előtt bejelentett újabb ajánlatok átadását Titulescu úr hat hétig halasztotta minden komoly ok, de nem minden ürügy és célzatosság nélkül. Végül is a magyar Kormány a Tanács legutóbbi határozatának szellemében és engedékenységének bizonyítására rendkívül konciliáns javaslatot tett: felajánlotta Romániának, hogy kérjenek fel egy semleges mediátort, aki a Népszövetség pénzügyi bizottsága meghallgatásával dönthesse el az anyagi kérdést — a felek jogi álláspontjának fenntartásával — előre megállapított záros határidőn belül. Most ismét rajtunk a sor vární, mit és mikor fog erre Titulescu utódja válaszolni.

Nem csekély gondot okoz a nagyhatalmaknak és nehezen kialakuló akaratok végrehajtó eszközének, a Népszövetségnek, az ismét kritikus fázisba lépő lengyel-litván konfliktus. A Tanács júniusi ülészekán tudvalevőleg egyszerű halasztó határozatot hoztak. Woldemeras litván miniszterelnök merev ellenállásán minden egyéb megoldási kísérlet meghiúsult; a kérdés tehát a szeptemberi tanácsülésen ismét napirenden lesz; az előadó hollandi külügyminiszternek jelentést kell majd tennie a közvetlen tárgyalások eredményéről s aztán a Tanácsnak meg kell kísérelnie, hogy rendet teremtsen s Európa vagy a „civilizált világ“ békeakarátának érvényt szerezzen. És, ha csak nem történik közben valami egészen váratlan és meglepő esemény, az előadói jelentés igen siralmas helyzetről fog beszámolni.

A közvetlen tárgyalások, melyeket igen nehézkesen áprilisban kezdtek el, immár teljesen csődöt mondtak: még csak az áruforgalom könnyítésére nézve sem tudtak megegyezni; a litvánok csökönyös ellenállásán meghiúsul minden, dacára annak, hogy az ő gazdasági érdekeikbe vág bele ez a mindenképen menthetetlen elzárkózás! politika. A lengyel semlegesség! és békepaktum ajánlatra olyan javaslattal feleltek, melynek értelmében a lengyeleknek impliciten le kellett volna mondaniok — Vlnáról, pedig ezt a kérdést ezekből a tárgyalásokból a Tanács határozata kikapcsolta és tudvalevő, hogy erről a lengyelekkel beszélni sem lehet.

Litván részről most azt a hírt terjesztik, hogy Lengyelország a litván határ mentén csapatokat von össze s fenyegeti a litván köztársaság függetlenségét. A viszony tehát feszültebb mint valaha: Nagy-Britannia, Franciaország és Németország egyidejűleg interveniáltak Kovnóban, hogy a vérmes litván kormányt mérsékletre intsek s a tárgyalások újrafelvételét elérjék. Még a német sajtó is — pedig Németországot azzal gyanúsítják, hogy titokban támogatja és ellenállásra buzdítja a litvánokat — szinte egyértelműen támasztotta alá a külügyi kormány e fellépését: általános tehát az a benyomás, hogy a kovnoi kormány túlfeszítette a húrt.

Woldemeras fellépésének egyetlen alapja a Szovjetköztársaságba vetett hite, mely az „Izvesztia“ útján tényleg ismét kijelentette, hogy Litvánia sorsa nem közömbös számára, Litvánia létezése és függetlensége egyenlő érdeke neki és Németországnak is. A Népszövetségnek és a működéséért felelős nagyhatalmaknak résen kell tehát lenniük, hogyha ezt a problémát nyugodt megoldás felé akarják érlelni és ez év őszén be óhajtják fejezni. Igen nagyszámú a kiszámíthatatlan pszichológiai és hatalmi fáktor, amely kellemetlen meglepetésekkel gazdagíthatja az úgysis elég bonyolult helyzetet.

A júliusi Schubert-émlékünnep és bécsi német dalosverseny impozáns, nagy benyomást keltő tüntetéssé vált a német nemzet egysége mellett* A világ minden részéből összesereglett németek mintegy titkos kommandóra gyűltek össze a birodalom régi fővárosában és dörögve hirdették azt a hitüket, hogy szívvel és lélekkel együvé tartoznak. Müller kancellár a birodalmi gyűlés szószékéről hangsúlyozta a németiség két elválasztott része közt fennálló érdekközösséget s ezzel a szociáldemokráciát és a mai kormánykoalíciót leszögezte egy erőteljes közeledési politika mellett. Franciaország és az érdekelt kisantantországok felszisszenéssel feleltek s rámutattak arra, hogy a békeszerződés értelmében Ausztria csatlakozása Németországhoz csak a Népszövetségi Tanács egyhangú határozata alapján lehetséges. Ezt Berlinben és Bécsben is tudják, kérdés csak az, vajjon ez az egyesülési mozgalom valóban olyan elemi erejű-e, mint amilyennek most az ünnepségek hatása alatt látszik? Továbbá, hogy vajjon Németország az Anschluss-szal együttjáró presztízsgyarapodást elegendő értékűnek tekint-e arra, hogy a politikai hátrányokat s a gazdasági és pénzügyi terheket, melyeket a passzív Ausztria felszívása magával vonna, kiegyenlítse? És végül, hogy vajjon az osztrákok, különben nem nagyon fejlett német önérzetük felébredésével egyidejűleg annyira elvesztették-e minden reményüket a saját jövőjükbe, hogy visszavonhatatlanul belenyugszanak abba, hogy a német birodalom egy provinciájává legyenek? Ha a történelmi fejlődés ezekre a kérdésekre igennel felel, akkor a párizsi békek szerzőinek és görcsös fenntartóinak az osztrák Anschluss kérdésében is meg kell majd tanulniok, hogy elemi erők játékát — akár ethnografiai, akár geográfiai, akár gazdasági erőket — merev formalizmussal elfojtani nem lehet.

OTTLIK GYÖRGY.

A MARMAROSI SKIZMA-PER 1913—1914-BEN.¹

— Adatok azon vád megdöntésére, hogy Magyarország részes a háború előidézésében. —

Bobrinszki gróf kihallgatása után Draskovics Arnold határrendőrségi detektívfelügyelő kihallgatására került a sor. Ő tette a bűnperben a legsúlyosabb vallomást, különösen Bobrinszki szereplését illetőleg. Nagy figyelmet érdemlő vallomásának lényegét ismertetnünk kell, mert a skizma-mozgalom háttérére éles világitást vet. Érthető, hogy a vádlottak védői heves támadásban részesítették ezt a tanút s nem átalították a főtárgyalás nyílt színén belegázolni becsületébe. A védők sorában olyan ügyvédek ültek, akiknek háta mögött az ország tragédiájában oly gyászos szerepet játszó szociáldemokrata párt állt. Az egyik védő később, mint bolsevista népbiztos tette úttáttá nevét, itt azonban a tanúval szemben az erkölcsbíró szerepét játszotta. Pedig ez a tanú nem mondott semmi olyant, amit ne támogatót volna a bűnpemek minden más adata. Azonban a hazafias ruténség képviselője volt, a ruténség ama rétegéé, amely a Kárpátok havas bércei közt lángoló szeretettel csüggett a magyar gondolon s elpusztíthatatlan ragaszkodással ápolta a magyar nemzettel való lelki közösséget. Tegyük hozzá, hogy a tanú férfias egyénisége és megnyerő külseje felette rokonszenves, minden szavából ritka értelmi képesség tünt ki. Vallomása a következő:

„Mikor az 1912 év őszén egyre nagyobb arányokat öltött a rutén áttérő mozgalom, azt az utasítást kaptam főnökömtől, hogy a mozgalom valódi értelmét derítsem fel s kutassam ki, mily okai vannak ennek a mozgalomnak. Sokan azt hitték, hogy a mozgalom háttérében muszka zsoldban levő papok állanak, mások meg azt pusztán vallási okokból eredőnek vélték. Bejártam a magyarországi ruténlakta vidékeket s csakhamar világos lett előttem, hogy a szálak külföldre vezetnek. Megtudtam, hogy minden bajnak főútfőforrása Bobrinszki Vladimir gróf, aki működésével a magyar nemzet ellenségeivé tette a ruténeket, II. Rákóczi Ferenc leghűbb katonáit, akik 1848-ban kaszát-kapát ragadva védték meg a magyar földet.

Nyomozásom során a ruténség körében nagy nehézségekkel találkoztam, mert az emberek állig begombolkozva fogadtak minden kérdést, amely az áttérés ügyét érintette. Még egyetemi hallgató koromból ismertem Bacsinszky Gyulát, Fedeles Cirillt és Pap Józsefet. Ezek hitoktatókként működtek a rutén vidéken, s pánszláv érzelműeknek tartottam őket. Felújítottam a régi ismeretséget s az ő révükön Homicskó Vladimírral is ismeretségbe jutottam, aki Gerovszkiékkal rokonságban volt. Eljártam társaságukba s így tudtam meg, hogy már 5—6 éve foglalkoznak lapalapítás gondolatával. E lap, amelynek megindítása különben elmaradt, az orosz együvértartozás gondolatát kívánta hirdetni a magyarországi ruténség körében. Magam is pánszláv érzelműnek mutatkozván, Pap József közvetítésével és különböző ajánlólevelekkel felkerestem Gerovszkiékat Csemovicban. A Gerovszki-testvérek előtt azt a szándékomat nyilvánítottam, hogy pravoszláv hitre akarok áttérni s meg akarok tanulni jól oroszul. Gerovszki Alexi elmondta, hogy Magyarországból már többen keresték föl a pravoszláv hitre való áttérés dolgában,

¹ Lásd a III. (11.) számban a 285. lapon.

többször adott könyveket és egyházi felszereléseket is a hozzáfordulóknak. Azt tanácsolta Gerovszki, hogy egyelőre létesítsek összeköttetést a tót és oláh nemzetiségű vezérekkel s velük egyetértésben oldjam meg egy időszaki lap égető kérdését s aztán gazdasági szervezeteket kell létesíteni. Az anyagi kérdések egyébként ne okozzanak fejtörést, mert mindenre kapunk pénzt Oroszországból. Ezek a legközelebbi jövő kérdései a rutén intelligencia megteremtése és a hatóságok gyanújának elhárítása szempontjából. Egyetemi hallgatókat Oroszországba kell irányítani tanulmányaik folytatása végett, akik Oroszországban kifogástalan fogadtatásban részesülnek s könnyen válnak az ügy lelkes harcosaivá.

Gerovszkitól igazoló iratot kaptam ezzel a szöveggel: Ennek az írásnak felmutatója a mi emberünk! Ellátta ezt Gerovszki monogrammos aláírásával s biztosított, hogy ez az írás nekem szabad utat biztosít a ruténség körében. Magyarországra visszatérve Pircsákot, Vorobcsukot és Palkaninecet kerestem fel. Rögtön azzal álltak elő, hogy segítsen őket az áttérés ügyében, szerezzek Oroszországból anyagi segítséget templomra és felszerelésre s orosz papot küldessek nekik. Megígértem. Pircsák elmondta ekkor, hogy ő a Novoje Vremja magyarországi levelezője, majd midőn lakásán jártam, megmutatta Vozninszki orosz államtanácsos fiával folytatott levelezését, amit egy rejtett fiókból szedett elő. Elmondta Pircsák, hogy a Gerovszkiak utasításai szerint be kellene járnia a rutén vidékeket, de a hatóságok útjába állnak. Azt gondolja, hogy valami kereskedelmi ügynökséget kellene szerveznie, talán ha ily minőségben járna-kele, nem válnék gyanússá. Gerovszkiéktől tudtam, hogy Pircsák tőlük, mint fontos ember, anyagi támogatásban részesül. Palkaninec Mihály bizalmát csak valóságos teológiai vizsgálat után nyertem meg véglegesen. Így mutatta meg a huszti lakása egyik szobájában levő egyházi felszereléseket elmondván, hogy itt tartja a misét Kabalyuk, ha Magyarországra jön. Palkaninec lakásán egyébként sűrűn fordultak meg más községbeli emberek is. Ő bizonyos szilárd pont volt, mint Gerovszkiék bizalmasa.

Talaborfalván, Izán, Lipsén és Nagylucskán megfordulva érintkezésbe léptem az áttérő mozgalom híveivel, mert szerintük a pravoszlávia az igaz vallás. Mindenütt ott láttam a Gerovszki testvérek lapjait, a Ruszkaja Pravdat és a Vira e Cerkovot.

MISKOLCZY ÁGOST.

(Folytatjuk.)

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI.

A Szende zárta: minden hó 1-én délben. — írógépén írt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeg-gél ellátott megcímezett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni.